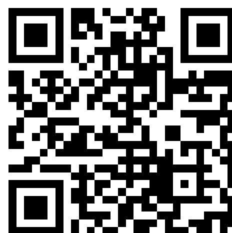
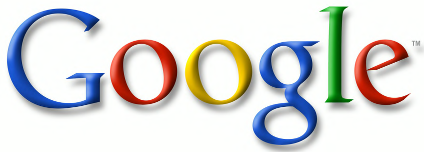
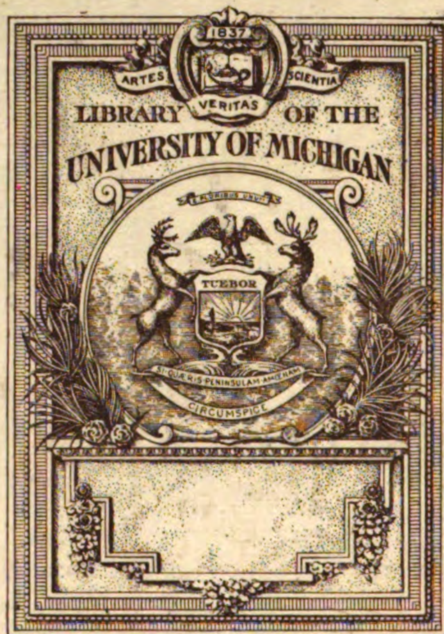

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR

BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

ÅRG. V. 1918

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR

BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

UNDER MEDVERKAN AF

OLUF KOLSRUD, Kristiania
VICTOR MADSEN, København
GEORG SCHAUMAN, Helsingfors

UTGIFVEN AF

ISAK COLLIJN
STOCKHOLM

ÅRG. V. 1918

UPSALA & STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

TRYCKES HOS ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B. UPSALA PÅ PAPPER FRÅN GRYCKSBO. KLICHÉER OCH LJUSTRYCK ÄRO UTFÖRDA AF JUSTUS CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG STOCKHOLM

KOMMISSIONÄRER

För Sverige och Finland: ALMQVIST & WIKSELL, UPSALA
— För Danmark: LEHMANN & STAGE, KØBENHAVN —
För Norge: CAMMERMEYERS BOGHANDEL, KRISTIANIA
— För utlandet: OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

TILL

ÅRGÅNG V. 1918

AFHANDLINGAR OCH MISCELLANEA.

Sid.

RECENSIONER.

FRÅN BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄRLDEN.

PERSONALNOTISER.

NORDISK TIDSKRIFT FÖR BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

UNDER MEDVERKAN AF

OLUF KOLSRUD, Kristiania
VICTOR MADSEN, København
GEORG SCHAUMAN, Helsingfors

UTGIFVEN AF

ISAK COLLIJN
STOCKHOLM

Årg. V. 1918.

ALMQVIST & WIKSELL
UPSALA
I kommission för Sverige
och Finland

Nr. 1.

LEHMANN & STAGE
KØBENHAVN
I kommission för Danmark

CAMMERMEYERS
BOGHANDEL
KRISTIANIA
I kommission för Norge

OTTO HARRASSOWITZ
LEIPZIG
I kommission för
de utomskandinaviska länderna

EN STRIDSSKRIFT AF BEREND VON MELEN MOT GUSTAF VASA

Ett fynd i universitetsbiblioteket i Jena

Af

GOTTFRID CARLSSON, Upsala

I VÅR HISTORISKA och bibliografiska litteratur finner man understundom notiser om en smädeskrift, som Berend von Melen skulle ha låtit trycka och utsända mot Gustaf Vasa, sedan han blifvit den svenske konungens dödlige fiende och år 1525 lämnat Sverige för att på tysk jord intrigera mot sin forne herre. Så vidt jag vet, är Johannes Messenius den äldste författare, som har något att berätta om detta gamla tryck. I sin *Scondia illustrata* berättar han under år 1533 följande:

»Præterea Bernhardus à Moellen, libello ex typographia Lubecensium publicato, non pauca etiam Regi Gustavo imputat crimina et potissimum illi exprobrat interitum magnifici viri Nicolai Boëtii, memorans, Regis mandato fuisse trucidatum. Sed Birgerus Nicolai filius suis testatus est literis, parentem a rebellibus occisum colonis citra Regis culpam, et Bernhardum convicit mendacii».[1]

Messenius' uppgift går igen hos Warmholtz, som med åberopande af hans auktoritet bland skrifter till Sveriges politiska historia under Gustaf Vasa uppför »Berendt von Melens Bok emot Kon. Gustaf, tryckt i Lübeck 1533». Då Messenius är hans enda källa, kan han naturligtvis »icke närmare utsätta tituln». Han gör blott med afseende på den ifrågavarande skriften följande reflexion: »Skulle et exemplar ännu någorstädes finnas, vore det visserligen en stor raritet».[2]

Saken väckte Klemmings intresse, och han gjorde den till föremål för en liten undersökning.[3] Han citerar Messenii och Warmholtz' yttranden

[1] *Scondia illustrata*, V, s. 64.
[2] *Bibliotheca Historica Sveo-Gothica*, VI, s. 15, nr 2996.
[3] *Ur en antecknares samlingar*, 2. uppl. (1880–82), s. 144–146.

och meddelar därvid, att »det lyckats oss lika litet som våra föregångare att få se denna fenix bland böcker, som förmodligen var en helt liten brochyr och därför lätt gått förlorad». Men han gör i alla fall ett intressant påpekande. Han fäster nämligen uppmärksamheten på ett i riksarkivet förvaradt öppet bref af den 6 maj 1533, däri bröderna Birger och Peder Nilsson (Grip) dementera en uppgift om deras faders, herr Nils Bossons död, som »Bernhart von Mylan im drugk hat lassen ausgaen». Berend von Melen hade nämligen enligt brefvet i sin tryckta »buechlein» påstått, att Gustaf Vasa »in den kriegesleufften» låtit bringa Nils Bosson om lifvet, men sanningen var i stället den, att herr Nils utan någon Gustaf Vasas tillskyndelse blifvit ihjälslagen af sina egna bönder.

Klemming gör nu gällande, att Messenius icke känt till skriften annat än genom detta bref, och anmärker vidare, att det af Warmholtz med stöd af Messenius[1] uppgifna tryckåret 1533 följaktligen icke är så säkert; brefvet ger blott vid handen, att skriften måste vara tryckt *före* maj 1533. Mot Klemmings uppfattning, att brefvet varit Messenii enda källa, skulle man kunna invända, att Scondias författare dock har *en* uppgift, som icke förekommer i bröderna Grips intyg, den nämligen, att skriften skulle vara tryckt i Lübeck. Intyget däremot nämner ju ingenting om tryckorten. Såsom af det följande torde framgå, ha vi emellertid här endast att göra med en felaktig gissning av Messenius, och Klemmings resultat är därför fullt riktigt.

Efter Klemmings utredning kvarstod bröderna Grips bref som det enda verkliga vittnesbördet om att någon smädeskrift af von Melen mot Gustaf Vasa utkommit. Vida rikare blef den kunskap om det gamla trycket, som erhölls genom Emil Hildebrands utmärkta studie *Gustaf Vasa och Berend von Melen.*[2] Man fick en liten aning om innehållet i den förlorade strids-

[1] Messenius säger dock icke uttryckligen, att tryckåret varit 1533, ehuru brefvets datum förmått honom att anföra händelsen under sagda år.

[2] *Historisk Tidskrift*, 1901, s. 245—316. Till Hildebrands uppgifter om herr Berends släkt och om släktnamnet kunna några tillägg göras. Den högt ansedda familjen kan i Sachsen spåras tillbaka till 1200-talet (KNESCHKE, *Deutsches Adels-Lexikon*, VI, Leipzig 1865). Namnformen var under hela medeltiden mycket växlande, och först efter herr Berends vistelse i Sverige blef formen von Mila (eller von Milen) den mera allmänt gängse. Under sin nordiska tid skref sig Berend själf von Melen, och i ett egenhändigt bref af 7 april 1523 använder Berends broder Vilhelm stafningen von Melenn *(Bref till Gustaf I*, RA.*)*. Det är sålunda icke fullt riktigt, när Hildebrand karaktäriserar den i Norden öfliga benämningen von Melen som ett utslag af nordbornas »sedvanliga likgiltighet för den rätta formen» i fråga om tyska namn. — Den vanliga uppgiften, att familjen inkommit i Danmark vid tidpunkten för Kristian II:s eröfringståg mot Sverige, tarfvar också ett beriktigande. Redan under konung Hans' lifstid befann sig en broder till Berend, Hans von Melen — han stafvade namnet: »van der Målen» — i dansk tjänst (CHRISTENSEN, *Missiver fra Kongerne Christian I:s og Hans's Tid*, II, s. 421; Berend v. Melen till Kristian

skriften genom en af Hildebrand framdragen, förut okänd relation af von Melen rörande dennes mellanhafvanden med Gustaf Vasa, en skildring, som i hatfullhet söker sin like äfven bland den tidens mustiga pamflettlitteratur. Denna relation, som i motsats till skriften från 1520-talet aldrig blef tryckt men i ett handskrifvet originalexemplar[1] hamnat bland det danska riksarkivets gömmor, förskrifver sig från något af åren 1539—1541[2] och är sålunda åtskilligt yngre än det af Warmholtz och Klemming efterlysta trycket. Rörande dettas ålder var Hildebrand i stånd att lämna goda underrättelser. De af honom för första gången begagnade handlingarna från en i Köpenhamn år 1537 förd rättegång mellan von Melen och Gustaf Vasas sändebud omnämna vid flera tillfällen herr Berends tryckta stridsskrift. Omständigheterna härvid voro följande. Berend von Melen gjorde under rättegången anspråk på pekuniär ersättning för Kalmar län, som 1525 frånhändts honom, för sina i Sverige kvarlämnade lösören, för sin hustrus svenska arfvegods m. m., men de svenska sändebuden bemötte dessa hans kraf med att bl. a. påpeka, hurusom von Melen »med offentligt tryck» kränkt och smädat den svenske konungen; återkallandet af ifrågavarande okristliga traktat vore första villkoret för att Gustaf Vasa skulle tillmötesgå von Melens fordringar. Herr Berend försvarade sig på bästa sätt och sökte slingra sig undan med

III, Wolfenbüttel 11 maj 1545, *Braunschweig—Lüneburg A II 1523—1566*, danska riksark.). Anledningen till hans öfverflyttning till Danmark var uppenbarligen den, att kung Hans' drottning Kristina var en kursachsisk prinsessa, och det är sålunda genom henne, som familjen kommer att slå sig ned i Norden. Lockade af den lycka, som Hans v. Melen gjorde i Danmark — han blef med tiden kunglig amtman på Fyen och var ännu under Fredrik I i dansk tjänst — drogo inemot 1520 den ene efter den andre af hans många bröder, bland dem också Berend von Melen, upp till Danmark och vunno där anställning.

[1] Pikturen är ovedersägligen densamma som i von Melens egna bref från denna tid.

[2] En terminus a quo vinnes därigenom, att det i relationen berättas, hurusom Gustaf Vasas förrymde sekreterare Wulf Gyler vid tiden för relationens affattning nödgades draga land och rike omkring i det största armod tillika med sin hustru och sina barn, sedan Gustaf Vasa först kvarhållit hans familj i Stockholm i hela fyra år. Då man nu vet, att Gylers maka och barn först i maj 1538 från Stockholm anlände till Gyler, som den tiden vistades i Preussen — härom upplyser ett bref af Gyler till hertig Albrekt af Preussen 23 maj 1538 i Königsbergs statsark. — följer häraf, att relationen måste ha tillkommit efter den tiden. Herr Berends ordalag i relationen ge för öfrigt vid handen, att vid dess nedskrifvande en icke alltför kort tidrymd redan förflutit efter den Gylerska familjens ankomst till Tyskland. Som en terminus ad quem måste man anse den uppgörelse, som Kristian III i början af 1542 träffade med von Melen och genom hvilken den senare tillerkändes en större penningsumma mot det att han upphörde att skandalisera Gustaf Vasa. Då man vidare tar i betraktande, att von Melen i relationen kallar sig landtfogde af Sachsen och att han bevisligen ännu i slutet af 1538 nämner sig »hauptman» i Schweinitz (J. Kolberg, *Aus dem Leben der letzten katholischen Bischöfe Schwedens*, s. 15 [Verzeichnis der Vorlesungen an der Akademie Braunsberg Sommersem. 1914]) — det ämbete han innehade, innan han blef landtfogde — så återstår endast tidrymden 1539—1541, hvarvid den större sannolikheten onekligen talar för 1540 eller 1541.

att framhålla, att boken blifvit tryckt på sachsisk mark och följaktligen borde behandlas efter sachsisk rätt och att saken för öfrigt vore preskriberad, eftersom nio eller tio år redan förflutit, sedan boken utkom. Berend von Melens vägran att återkalla smädeskriften blef så en af hufvudanledningarna till att förlikningen gick om intet.

De direkta upplysningar om libellen, som ur rättegångshandlingarna vunnits, voro sålunda, att den tryckts i Sachsen nio eller tio år före det på högsommaren 1537 hållna Köpenhamnsmötet. Hildebrand fäste emellertid uppmärksamheten på ännu en omständighet, som kunde förmenas ha afseende på von Melens skrift. 1546 lät Gustaf Vasa som bekant utgifva ett till den tyska nationen ställdt manifest, däri han vidlyftigt bemötte de beskyllningar, som under årens lopp utspridts mot honom i Tyskland och som i hög grad bidragit att inför den tyska opinionen framställa den svenske konungen i en misstänkt och förhatlig dager. I detta manifest beklagar sig konung Gustaf bl. a. öfver att han blifvit »med mongh beswärligt dichtet och lögnachtigt förtaal heskelige beförd och *affmålad*». Och detta om »afmålningen» utför han närmare: »Genom olijcht och illa skicket affcontrafeit haffue the wår Konungzlige Person fast i så måtto affmålet, at thet oss icke otilbörligen förtryta och besvärligen vara må, endoch wij thet ringe achta och oss lithet forirra kan, förty (Gudh thess loff) wij til wår Konungzlige Person aff then alzmechtige Gudh så skapade äre, at wij oss ther medh wäl benöija late; hwilke oss ock seedt haffue, the samma måge och kunne wäl döma om sådan smäligh målwärck, at thet icke oss uthan them, som thet haffue göra latet, til smälek och skam är». Då Gustaf Vasa med sina ord om det besvärliga och lögnaktiga förtalet uppenbarligen åsyftar bl. a. Berend von Melens smädetrafik, ansåg sig Hildebrand kunna uttala den förmodan, att också »det smäliga målverk», som i så hög grad väckte Gustaf Vasas vrede, härrörde från von Melen och förekommit i dennes tryckta skrift från 1520-talet. Några fullt bärande bevis för riktigheten af detta antagande kunde visserligen inte förebringas, men hypotesen föreföll tämligen plausibel, och i varje fall syntes det nu vara dubbelt beklagligt, att intet exemplar af herr Berends mångomskrifna smädetryck kunnat påträffas.

Jag beslöt sålunda att i samband med de forskningar rörande tyska stämplingar mot Gustaf Vasa, som jag vintern 1916—1917 bedref vid ett antal arkiv och bibliotek i olika delar af Tyskland, ägna min uppmärksamhet jämväl åt von Melens skrift och söka utröna, om icke trots allt något exemplar af densamma skulle stå att uppdrifva. Länge voro mina bemödanden förgäfves — så t. ex. genomgingos biblioteken i Rostock, Berlin

och Weimar med negativt resultat — men när jag så kom till universitetsbiblioteket i Jena, fann jag där hvad jag sökte.

Fyndet blef i viss mån en besvikelse. Skriften, som föreligger i ett väl bevaradt exemplar, innehåller icke någon karikatyr af Gustaf Vasa, och hoppet att återfinna det för konung Gustaf så djupt förnärmande »målverket» måste som följd häraf sannolikt för alltid skrinläggas. Utan tvifvel har det varit fråga om en verklig målning, icke någon bokillustration e. d., och under sådana förhållanden torde det numera vara skäligen utsiktslöst att vidare efterforska det intressanta »konterfejet».

Emellertid knyter sig till skriften ett så stort rent historiskt intresse, att den — äfven utan karrikatyr — torde vara förtjänt af en närmare beskrifning. Själf saknar den uppgift om tryckort och strängt taget också om tryckår, men i båda fallen kan full säkerhet ernås. Den långa titeln (fig. 1): Antwort vnd wid· || derlegunge Bernhardts von || Mylen Ritters etc. Auff des || vor· meinten Königs ynn Sch· || weden | Guſtaff genandt | unge· || grünte vnd widderpilliche beſa || gung vnd auff erlegte Iniurien || ſo benanter Guſtaff durch || ſein büchlein an tag geben || vnd durch den druck || ausgehen hat || laßen är nämligen försedd med en infattning, som genast röjer Wittenbergstrycket. Öfverst i midten Simson, uppbrytande lejonets gap, och på hvardera sidan en ängel, nedtill det från Lukas Cranachs taflor och träsnitt bekanta motivet: Paris' dom, därvid Mercurius i landsknektshatt och med en tupp (?) på vapenrocken väcker den sofvande prinsen[1] — hela denna tydligtvis cranachska komposition förekommer under 1520-talet ganska ofta som titelinfattning på Wittenbergstryck[2].

[1] Som bekant har inom konsthistoriska kretsar tvifvel varit rådande, huruvida Cranachs taflor och träsnitt med ifrågavarande motiv verkligen föreställa Paris' dom. Man har nämligen ansett, att de vilja återge en gammal engelsk saga om konung Alfred den store och riddar Albonacs döttrar. Emellertid har denna senare hypotes bragts ur världen genom C. Dodgsons utredning, af hvilken det bl. a. framgår, att det äldsta cranachska träsnittet af denna typ (från 1508) af sachsiska samtida uppfattades såsom föreställande »iudicium Paridis» (C. DODGSON, *Catalogue of early german and flemish woodcuts preserved in the British Museum*, II [London 1911], s. 288 f.). En annan fråga är, om inte i *det* träsnitt, som kom till användning såsom titelinfattning på wittenbergska tryck 1525—1530, en viss omdiktning af motivet från konstnärens sida gjort sig gällande. Det föremål, som Mercurius håller i vänstra handen, är icke, såsom på träsnittet af 1508 och på taflorna öfver samma ämne, Erisäpplet utan snarare ett penningskrin, ett riksäpple e. d. (jfr också landsknektshatten, en för Mercurius något egendomlig hufvudbonad, som icke förekommer på taflorna och de tidigare träsnitten). — En god reproduktion af en i Darmstadt förvarad tafla af Cranach öfver Paris' dom — många andra sådana taflor existera, bl. a. en i Köpenhamn — finnes i W. WORRINGER, *Lukas Cranach* (München u. Leipzig 1908), s. 109. Jfr f. ö. CHR. SCHUCHARDT, *Lukas Cranach des Aeltern Leben und Werke*, II (Leipzig 1851), passim, E. FLECHSIG, *Cranachstudien* (Leipzig 1900), s. 168, 271, H. MICHAELSON, *Lukas Cranach der ältere* (Heidelberg 1902), s. 10 f.

[2] Jfr A. GÖTZE, *Die hochdeutschen Drucker der Reformationszeit* (Strassburg 1905), s. 113 f.

Man möter den sålunda redan 1525, dels på en från Hans Luffts officin utgången traktat, dels å titelbladen till de hos en annan bekant Wittenbergstryckare Joseph Klug utkomna skrifterna: »Vertrag zwischen dem löblichen Bund zu Schwaben und den zweyen hauffen und versamlung der Bawrn am Bodensee and Algew» och Bugenhagens »Von dem ehelichen Stande der Bischoffe». Under de följande åren t. o. m. 1530 återfinnes samma titelinfattning upprepade gånger på Joseph Klugs tryck, hvaremot Hans Lufft icke vidare synes ha begagnat den. Redan detta pekar ju hän mot Joseph Klug såsom den boktryckare, af hvilken von Melen betjänat sig, och en jämförelse mellan stilarna ställer saken utom allt tvifvel. Berend von Melens stridsskrift är tryckt hos Joseph Klug i Wittenberg, och hans egen uppgift, att den utkommit på sachsisk mark, är därmed bekräftad.

Kommer så frågan om tryckåret. Såsom redan antydts, är detta icke direkt uppgifvet å skriften, men det manifest af von Melen, som utgör skriftens innehåll, är dateradt Schweinitz (von Melens dåvarande uppehållsort, ej långt öster om Wittenberg) år 1528. Och att tryckningen skett omedelbart efter manifestets affattande, därom äga vi af Gustaf Vasas hand en upplysning, som besynnerligt nog hittills icke blifvit uppmärksammad. I ett bref från okt. eller nov. 1528 antyder konung Gustaf, att Berend von Melen nyligen besökt Lübeck och att lübeckarna därvid icke visat sig fullt lojala mot den svenske konungen. De hade nämligen låtit herr Berend obehindradt lämna staden, ehuru de i Gustaf Vasas intresse fastmera borde ha kvarhållit honom och ställt honom till räkenskap för hans stämplingar, helst som han nu »oäret oss (ɔ: Gustaf Vasa) med noged prent han haffuer latid utgaa, som ekke fast redelige luder paa oss».[1] Före 1528 års slut hade Gustaf Vasa sålunda kännedom om skriftens existens, och tryckåret är därmed fastställdt. Då underrättelsen nått Gustaf Vasa redan på hösten 1528, kan man däraf vidare sluta, att skriften icke utkommit under de senaste

[1] Gustaf Vasa till grefve Johan af Hoja, som för tillfället befann sig i Lübeck, odat., *Gustaf I:s registratur*, 6, s. 342—44. Registraturets utgifvare har fört detta bref till 1529, hvilket är uppenbart oriktigt. Brefvet tillika med en samtidigt aflåten skrifvelse till den äfvenledes i Lübeck varande Wulf Gyler utgör nämligen svar på grefvens och Wulf Gylers bref till Gustaf Vasa, daterade Lübeck 29 resp. 28 sept. 1528, och är skrifvet omedelbart efter dessas inhändigande. Det bör sålunda vara affattadt i okt. eller senast i nov. 1528. En bestämd terminus ante quem är Wulf Gylers återkomst till Stockholm den 10 dec. 1528 — detta datum anger Wulf Gyler själf, då han i ett bref af 12 jan. 1535 (*Sverige A II 1464—1539*, danska riksark.) redogör för sin verksamhet i Gustaf Vasas tjänst —; då de båda ifrågavarande brefven utfärdades af Gustaf Vasa, var Gyler, som sagdt, ännu i Lübeck, där han hade viktiga uppdrag att utföra åt sin herre, och det är ännu icke ens tal om att han skulle återvända till konungen. Jfr *Hanserecesse 1477—1530*, 9, s. 643 ff., där dock de båda brefven från Gustaf Vasa felaktigt dateras till 24 dec. 1528.

månaderna af nämnda år utan snarare under förra hälften af 1528, i hvarje fall före sommarens slut. Detta stämmer ju utmärkt med von Melens meddelande vid Köpenhamnsmötet sommaren 1537, att boken sett dagen för nio eller tio år sedan.

Den sålunda till tryckort och tryckår bestämda skriften utgöres af en kvartsvolym i dimensionerna 17×11,7 cm.[1] Den innehåller 18 blad, däraf de tre sista sidorna äro blanka. Bladen 2, 3, 5—7, 9—11, 13—16 äro paginerade resp. A ij, A iij, B, B ij, B iij, C, C ij, C iij, D, D ij, E, E ij, de öfriga äro opaginerade. Hvarje sida upptager i regeln 34 rader; endast tjuguandra och tjugutredje sidorna, som innehålla 35 rader hvardera, göra därvid undantag. Titelbladets baksida (fig. 2) utfylles af ett träsnitt, föreställande von Melens imponerande vapensköld, under hvilken läses en liten vers af följande lydelse:

Welcher da darff sagen was er wil /
Der muß auch warten das widderspiel.
Vnd hören was yhm vbel behaget /
Dieweil er zuuor von eim andern saget.

Den sista versraden föranleder oss att som en inledning till beskrifningen af bokens innehåll med några ord dröja vid det manifest af Gustaf Vasa, som von Melen syftar på, när han både på titelbladet och i den citerade versen eftertryckligen karaktäriserar sin bok som en svarsskrift. Gustaf Vasas »büchlein» är nu tyvärr förkommen. Till och med dess existens har varit okänd, ända till dess att Hildebrand i sin ofvan anförda undersökning efter ett yttrande af von Melen vid 1537 års rättegång påvisade, att en sådan skrift af Gustaf Vasa lämnat tryckpressen. Hildebrand identifierade den också — säkerligen riktigt — med ett kungligt patent angående von Melens förrädiska uppförande i Sverige, som enligt anteckning i ett titularregister utfärdats 1525.[2] Förlusten af denna skrift är synnerligen beklaglig, så mycket mer som den torde vara det näst äldsta aktstycke, för hvars

[1] Skriftens signum i Jenabiblioteket är 4. Suec. II, 9 (55). Jag begagnar tillfället att erkänna min tacksamhetsskuld till chefen och tjänstemännen vid nämnda bibliotek för det älskvärda tillmötesgående, med hvilket de underlättade mina forskningar. Likaså stannar jag i stor förbindelse till riksbibliotekarien Isak Collijn, som underlättat mitt arbete bl. a. genom att för efterkontroll ställa till mitt förfogande de för Kungl. bibliotekets räkning tagna fotografierna af von Melens tryck.

[2] »1525. Konig: Patent des Berndt von Mehlens verräterische handel betreffend». *Titularregister 1522—1592*, B, f. 2, RA. — Det kan nog sättas i fråga, huruvida patentet hunnit bli tryckt år 1525; troligen har detta skett först år 1526.

publicerande svensk statsmakt betjänat sig af boktryckerikonsten — manifestet mot Kristian II af den 29 dec. 1522 (tryckt 1523) är ju det äldsta.[1]

Kanhända skall det i en framtid lyckas att i något utländskt bibliotek påträffa något exemplar af Gustaf Vasas patent mot den tyske äfventyrsriddaren. Tillsvidare få vi emellertid nöja oss med de ganska utförliga underrättelser om dess innehåll, som meddelas i den föreliggande motskriften af von Melen. Syftet med manifestet har efter allt att döma varit att försvåra von Melens värfningar i Tyskland, när denne under åren 1525 och 1526 i förbund med Kristian II och Sören Norby planlade ett anfall mot Sverige. Om dess innehåll kan, såsom redan antydts, en föreställning vinnas genom det referat af von Melens svarspublikation, till hvilket jag nu öfvergår.

---

[1] Detta manifest synes ha blifvit författadt af den tyske kansliämbetsmannen Gabriel von Eisenhoven, som i bref till Gustaf Vasa 21 april 1528 erinrade om att han »auf vleissig ansuchen und beger e. k. w. (ɔ: Gustaf Vasas) Rette derselbigen zeit alhier zu Lubecke gewest — — — eine gemeine ausschreiben, meiner person halber nicht mit geringer farlicheit, gemacht inprimiern und also offentlich in vyl order tutsch landes gefurderth, daraus jedermenigklich und vyl tusent meinisch, die der sachen gelegenheit nicht gewysst, clerlich erfarn, aus was unvermeidlicher getrungner notturft e. k. w. sampt den irn gegen k. Cristiern zur notweher hochlich verursacht». Genom sin skrifvelse ville Eisenhoven utverka någon materiell erkänsla för sin stora förtjänst om denna skrift, som enligt hans eget vittnesbörd ländt Gustaf Vasa till mycken båtnad hos kejsaren och det romerska rikets öfriga furstar (*Bref till Gustaf I*, RA., jfr *Hanserecesse 1477—1530*, 9, s. 557). Eisenhovens ordalag göra det sannolikt, att han mottagit Gustaf Vasas uppdrag att författa denna skrift genom den svenske riksföreståndarens fullmäktige Berend von Melen, Lars Siggesson (Sparre) och Knut Andersson (Lilje), hvilka i sept. 1522 vistades i Lübeck. Sedan sändes förmodligen Eisenhovens utkast till Sverige och blef där godkändt på något möte i Söderköping i slutet af dec. 1522, hvarefter det befordrades till trycket af Ludwig Dietz i Rostock. Tryckningen skedde på våren 1523: ännu 25 april d. å. voro besynnerligt nog Herman Israhel och det lybska rådet i okunnighet om att ett sådant manifest redan var i görningen (*Hanserecesse*, 8, s. 373), men senast omkring den 20 maj, då Lübecks stadssekreterare Paul vom Velde medförde »eyne copye des Swedeschen gedruckes» på sin resa till det nederländska hofvet, förelåg manifestet i färdigtryckt skick i Lübeck (*Hanserecesse*, 8, s. 398, jfr s. 384, 394). — Eisenhoven var redan en bepröfvad och erfaren man, när han för detta manifest anlitades af Gustaf Vasa. Han spåras tidigast i Hessen som kansler hos förmyndarregeringen för landtgrefve Filip och beklädde därefter samma ämbete hos ärkebiskopen af Bremen. Under år 1522 finna vi honom sedan i enahanda funktion hos staden Lübecks granne, biskopen af Ratzeburg, som hade kejserligt uppdrag att medla mellan Kristian II och lübeckarna och under de sålunda inledda förhandlingarna flitigt använde sin kansler som sändebud till båda parterna. Från 1523 var han under en följd af år i lybsk tjänst och företog därvid vintern 1523—1524 en resa till riksdagen i Nürnberg, där han å Lübecks vägnar anhöll om riksständernas skydd mot den för Kristian II:s skull hotande kejserliga aktsförklaringen (*Hanserecesse*, 8 och 9, passim; Dietrich von Schönberg till tyska ordens högmästare, Lübeck 12 febr. 1522, Königsbergs statsark.). Under denna färd har han rimligtvis icke försummat att sprida det svenska manifestet.

Antwort vnd wid-
derlegunge Bernhardts von
Mylen Ritters etc. Auff des
vormeinten Königs ynn Sch-
weden/Gustaff genandt/vnge-
grünte vnd widderpilliche besa-
gung vnd aufferlegte Iniurien/
so benanter Gustaff durch
sein büchlein an tag geben
vnd durch den druck
ausgehen hat
lassen.

Fig. 1. TITELN TILL BEREND VON MELEN'S STRIDSSKRIFT MOT GUSTAF VASA.

Bernhardt von Mylen Ritter.

Welcher da darff ſagen was er wil/
Der mus auch warten das widderſpiel.
Vnd hören was yhm vbel behaget/
Dieweil er zuuor von eim andern ſaget.

Fig. 2. TITELBLADETS BAKSIDA MED VON MELEN'S VAPEN.

I början af den egentliga texten på tredje sidan adresserar sig von Melen till den allmänna opinionen, sådan denna företräddes af viktiga samhällsorgan. Konungar och furstar, prelater och ridderskap, lokala förvaltningsmyndigheter i stad och på land — alla dessa kategorier anropar han att lyssna till hvad han kommer att andraga. Den nödiga gensagan mot Gustaf Vasas »schmehbuch» borde visserligen, menar herr Berend, närmast riktas till rytteriöfverstarna, knektehöfvitsmännen och de menige landsknektarna — hans ord kunna f. ö. tolkas så, att han inför dessa samfundselement redan bemött Gustaf Vasas tillvitelser — men von Melen ville nu åt sin skrift ge en förnämligare och på samma gång vidsträcktare publik för att på det sättet »dester ordentlicher» gendrifva Gustaf Vasas skamliga beskyllningar.

Så bemöter han konung Gustafs anklagelser punkt för punkt. Den svenske monarken hade börjat sin skrift med att framhålla det klandervärda uti att von Melen efter sin flykt från Sverige förtalade honom inför främmande furstar och sålunda störde det goda förhållandet mellan Sverige och utländska makter. Efter att i förbigående ha ironiserat öfver att Gustaf Vasa, »bondekonungen», i det sammanhanget tagit sig friheten att kalla de ifrågavarande kurfurstarna och furstarna för sina svågrar och fränder, söker von Melen till att börja med utförligt bevisa, att hans klagomål mot den svenske parvenyen, hvilka han f. ö. framdeles ämnade rättsgiltigt styrka med vittnesbörd af tyska adelsmän, blott varit alltför väl befogade. Han uppehåller sig därvid först vid förhållandena under hans besök i Stockholm våren 1525. Innan han den gången efterkom konungens kallelse till hufvudstaden, hade han anhållit om riksrådets lejd, detta emedan han på förhand kände konungens opålitlighet och erinrade sig, hur svekfullt Gustaf handlat mot andra personer. Och han hade verkligen erhållit både riksrådets och konungens lejdebref, hvarjämte grefven af Hoja genom en särskild beskickning till Kalmar (von Melens dåvarande uppehållsort) försäkrat honom om att ingen fara hotade honom under resan och att han efter sitt besök i Stockholm obehindrat skulle få återvända till Kalmar. I sitt arga uppsåt affärdade emellertid Gustaf Vasa sin svåger grefven af Hoja i beskickning till Tyskland, innan von Melen hann anlända till Stockholm,[1] och sedan

[1] Johan af Hoja affärdades 3 febr. 1525 i beskickning till Fredrik I af Danmark. *Titularregister 1522—1592,* B, f. 2. Då von Melen uppger, att grefvens resa gällde Tyskland, får man kanske antaga, att den hänvändelse, som grefven veterligen år 1525 å Gustaf Vasas vägnar gjorde till hertig Henrik af Mecklenburg angående giftermål mellan dennes dotter Sofia och den svenske konungen (*Titularreg.*, B, f. 60), också ägt rum på våren 1525 i sammanhang med färden till Fredrik I.

han på detta sätt garderat sig mot eventuella föreställningar från grefvens sida — denne skulle ofelbart ha förhindrat våldsdåden mot von Melen, om han varit kvar i Sverige — satte han sig öfver alla löften och eder och kastade herr Berend i fängelse, där han sedan fick försmäkta i 14 veckor. Under fängelsetiden traktade konungen därjämte efter von Melens lif och hölls endast af fruktan för sina egna undersåtar (»durch furcht seiner eygenen lantschaft») tillbaka från ett dylikt illdåd. Som skäl för den ovärdiga behandling han lät herr Berend undergå anförde han endast, att von Melen skulle ha för afsikt att affalla till Kristian II och att han tillika stode i maskopi med de mot Gustaf Vasa upproriska svenska bönderna, som — enligt von Melens uppgift i denna skrift — till ett antal af 30,000 à 40,000 man lågo i fält mot konung Gustaf och ärnade fråntaga honom hans på ett ärelöst sätt förvärfvade kungavärdighet.

Gustaf Vasas insinuation om von Melens böjelse för Kristian II ger herr Berend nu en kärkommen anledning att i framställningen inskjuta en utredning af de omständigheter, under hvilka han år 1522 öfvergifvit Kristian II:s tjänst och inträdt i Gustaf Vasas. Kung Kristian hade vid sin afresa från Sverige efter kröningen 1520 anförtrott Stäkeborgs slott åt herr Berend, som lofvat att hålla fästet konungen tillhanda. Men så hade Gustaf Vasa, som dock svurit Kristian tro och huldhet(!), varit nog svekfull att med allehanda illistiga funder igångsätta ett uppror mot Kristian och därvid bland annat med sina anhängare helt oförmodadt inneslutit Stäkeborgs slott. Det ingick i upprorshärens vanor att ihjälslå kung Kristians fogdar och ståthållare, och meningen var, att man skulle göra på samma sätt med von Melen (»mich aufs creutz opfern»). Berend försvarade sig till det yttersta, men sedan han varit innesluten på slottet i ungefär 36 veckor (tio veckor utöfver ett halft år), såg han sig ur stånd att vidare uthärda belägringen och nödgades ge sig fången. Det fanns då knappt fyra friska personer kvar på det belägrade fästet. Emellertid var han fast besluten att icke afträda en fotsbredd mark åt upprorsmakaren Gustaf Vasa och öfverlämnade därför slottet åt det svenska riksrådet, i hvars namn biskopen af Linköping tog Stäkeborg i besittning. Herr Berend hölls sedan i fängsligt förvar från jultiden 1521, då kapitulationen skett, till åtta dagar efter pingst (ɔ: midten af juni) 1522. Kapitulationsinstrumentet stadgade, att von Melen med underlydande besättning skulle under fångenskapen åtnjuta säkerhet till lif och lem. Efter sin vana negligerade emellertid Gustaf Vasa denna öfverenskommelse och sökte dag och natt tillfälle att mörda herr Berend i fängelset. Uppsåtet lyckades inte, emedan herr Berend, som varskoddes af goda

människor, genom sin vaksamhet alltid gäckade de mordiska planerna. I stället drabbades en oskyldig af »den blodtörstige förrädarens» mordbegär. Det var en barberare, som von Melen på grund af sin under belägringen ådragna sjukdom ständigt hade hos sig i fångenskapen och som en natt, då man särskildt stod efter von Melens lif men då denne i tid hunnit draga sig undan, dolt sig i herr Berends säng för att vara bättre skyddad men i stället där nåddes af mördarna, hvilka i den tro, att det var herr Berend, som låg i sängen, höggo honom i fyrtio stycken.

Att herr Berend under sådana förhållanden öfverhufvud taget lyckades undgå döden, berodde enligt von Melens egen tanke ytterst därpå, att »den obillige mannen» icke fann någon sak med honom och därför hyste en smula betänklighet mot att döda honom. I annat fall skulle Gustaf Vasa utan tvifvel ha handlat med honom på samma sätt som med den fromme herr Nils Bosson — här är det alltså, som hans öde skildras — hvilken också varit med på Stäkeborg[1] och som, sedan han vid kapitulationen nödgats ge sig fången, under fångenskapen oskyldigt mördades och i likhet med den förutnämnde barberaren »sönderhöggs i fyrtio stycken».

Under denna fasans tid såg sig von Melen slutligen nödsakad att till riksrådet uppsätta en skrifvelse, i hvilken han anhöll att offentligen bli aflifvad, om han förtjänt döden, och slippa vara utsatt för ständiga lönnmordsförsök. Han erbjöd sig därjämte, ehuru han i följd af kapitulationsvillkoren alls icke hade någon skyldighet därtill, att stå riksrådet till svars för hvad han tilläfventyrs kunde anses ha förbrutit. Med anledning af denna skrifvelse fördes herr Berend från Söderköping, där han dittills hållits fängslad, till den i Upsala varande Gustaf Vasa. Gustaf förehöll honom där hvad han skrifvit till riksrådet angående den outhärdliga behandlingen i fängelset. Herr Berend erkände naturligtvis, att han afsändt skriften i fråga, men framhöll, hur befogade klagomålen voro, och refererade till kapitulationsvillkorens innehåll. Gustaf Vasa invände då, att han kunde både gifva och hålla förpliktelsebref efter sitt eget behag och att han i detta speciella fall icke ämnade respektera hvad som lofvats von Melen vid kapitulationen. Han utfor i det sammanhanget också i smädelser mot Kristian II, hvarvid herr Berend enligt egen utsago tog sin herre i försvar. För egen del anhöll von Melen att mot lösepenning bli frigifven ur fångenskapen, hvarvid lösesumman finge vara tilltagen hur högt som helst: om von Melens egna

[1] Uttryckligt omnämnes icke detta i skriften, men man vet det af andra källor, och det är i själfva verket förutsättningen för den jämförelse, som von Melen uppdrar mellan sitt eget och Nils Bossons öde.

tillgångar inte räckte till för dess gäldande och han inte heller kunde komma i förbindelse med kung Kristian, som eljest aldrig hade lämnat honom ohulpen, ville han säkerställa Gustaf Vasa genom borgen af biskopar, prelater och adelsmän och så fara åstad till tyska kurfurstar och furstar för att hos dem bönfalla om en för ändamålet tillräckligt betydande kontant försträckning.

Gustaf Vasa afvisade emellertid alldeles detta förslag och fordrade i stället, att von Melen skulle inträda i hans tjänst. Han förklarade, att herr Berend på grund af sin intima förtrogenhet med svenska förhållanden skulle bli till stor fara för Sverige, om han lösgåfves. Och han ställde von Melen inför valet att antingen gå i svensk tjänst eller ofördröjligen bli aflifvad. Vid samtalets slut fördes von Melen ned till sitt härbärge i staden, och 55 man höllo där i tre dagars tid sträng vakt öfver honom. Under loppet af dessa tre dagar sände Gustaf Vasa till herr Berend ett i den senares namn skrifvet uppsägelsebref till Kristian II, hvilket von Melen nödgades besegla med sitt sigill utan att dessförinnan erhålla kännedom om innehållet. Brefvet blef därefter utan von Melens medverkan befordradt till adressaten.

På tredje dagen lät Gustaf Vasa ånyo förekalla herr Berend och upprepade sina förra gången uttalade hotelser för det fall att von Melen tredskades. Till yttermera visso lät han ett antal bönder med spända armborst inträda i det rum, där samtalet mellan honom och herr Berend fördes, och dessa bönder förklarade på den blodtörstige riksföreståndarens tillskyndan, att de ville göra den olycklige fången till en sankt Sebastian,[1] om han vägrade att svära Gustaf trohet.

Nu besinnade sig herr Berend ändtligen på att villfara Gustaf Vasas begäran. Han gjorde klart för sig, att Kristian II inte kunde ha någon fördel af hans död, och så fattade han med tungt hjärta ett beslut, som inte heller i fortsättningen någonsin ländt honom till glädje. Med många och starka ord hemställer han till skriftens adressater, om de efter att ha läst hans skildring kunde anse, att han med någon lust och fröjd skiftat parti, och om det inte snarare stod uppenbart för dem, att han med det gröfsta våld tvingats att ta det ödesdigra steget. Det borde således vara solklart, att Gustaf Vasa ljög, när han i sin »lesterbüchlein» påstod, att von Melen frivilligt gått i svensk tjänst.

Betecknande för von Melens ängsliga månhet om att hans skildring af

[1] Den hel. Sebastian led under de diokletianska förföljelserna martyrdöden på det sättet, att han genomborrades af mauretanska bågskyttars pilar.

omständigheterna vid hans inträde i svensk tjänst skulle ta sig bra ut i Kristian II:s läger är det förhållandet, att han nu helt omotiveradt påpekar, hurusom Gustaf Vasa i sitt manifest icke blott smädat von Melen utan också kung Kristian, hvarvid han framhåller, att han gärna skulle vilja bemöta äfven dessa lögner, om han blott vore något mera invigd i Kristians tankar och rådslag. För öfrigt anstode det Gustaf Vasa illa att öfverhölja andra med ärerörige beskyllningar: hvar man visste ju, att han själf brutit sitt hedersord till Erik Eriksen på Kalö. Äfven andra komprometterande saker säger sig von Melen kunna anföra mot Gustaf men afstår därifrån för att slippa »besmitta sig med en sådan».

Herr Berend fortsätter så att i tur och ordning tillbakavisa de återstående beskyllningarna mot honom i Gustaf Vasas manifest. Som osant och på samma gång löjligt stämplar han Gustafs påstående, att han, von Melen, gift sig med sin nuvarande hustru, konungens syssling Margareta Eriksdotter Vasa, mot alla hennes närmastes vilja — Gustaf Vasa har tydligen i sitt manifest gjort gällande, att herr Berend för sitt förnämliga giftermål uteslutande hade konungen att tacka. Berend försäkrar, att allt tillgått på öfligt sätt och att han inhämtat den tilltänkta svärmoderns bifall till giftermålet, innan han hänvände sig till konungen i ärendet. Till Gustafs lögnaktighet på denna punkt kunde han ej tänka sig någon annan bevekelsegrund än den, att han ville hämnas på von Melen för att denne afvisat Gustaf Vasas träget och ifrigt framställda anbud om äktenskap mellan honom och konungens syster Margareta (sedermera grefvinna af Hoja). Gustafs beräkning hade varit att genom svågerskapet binda von Melen närmare vid sig, men denne hade känt motvilja mot det föreslagna partiet af anledningar, som han af hänsyn till »andra personer» inte nu ville bekantgöra.

Enligt Gustaf Vasas skrift var det emellertid icke blott hustrun utan också rådsämbetet, som von Melen erhållit af kunglig nåd mot öfriga vederbörandes önskningar. Härpå svarar von Melen om möjligt ännu mer indigneradt än på den föregående insinuationen och förklarar, att det varit i fullt samförstånd med det öfriga riksrådet som Gustaf Vasa förlänat honom den höga värdigheten. Men i samma andedrag erkänner han oförbehållsamt, att han icke förvaltat sitt rådsämbete på det sätt, som Gustaf Vasa tänkt sig, utan såsom riksråd alltid sökt påverka svenskarna att återtaga sin rätte härskare Kristian II och icke i längden låta sig nöja med »den obillige inkräktaren» Gustaf Vasa.

Gustaf Vasas påstående, att det varit för att göra den tyska nationen i von Melens person en heder, som han förskaffat denne det goda partiet

och det höga ämbetet, tillbakavisas också på det bestämdaste. Gustafs rätta sinnesart mot tyskarna framgick enligt herr Berend af den behandling, som han låtit sina tyska tjänare komma till del och hvarpå särskildt höfvitsmännen Albrecht van Buschens och Peter Pattins öde lämnade bevis. Den förre hade konungen utan all orsak låtit halshugga, och den senare hade kastats i fängelse, hvarefter konungen med våld tagit ifrån honom hans sigill och därmed beseglat några i Pattins namn men honom oåtspord utfärdade bref. Ovedersägligt vore också, att Gustaf Vasa själf vid ett tillfälle uttryckligen karaktäriserat sig som fientligt sinnad mot alla tyskar och samtidigt förklarat, att han aldrig vidare skulle komma att hysa någon vänskap för den tyska nationen.

Enligt konung Gustafs »libell» skulle von Melen af konungen ha blifvit insatt som höfvitsman på Kalmarhus. Detta var emellertid enligt herr Berend en grof förvanskning af sanningen. Gustaf Vasa hade nämligen aldrig själf haft slottet i sitt våld och hade således inte heller kunnat förläna bort det. Herr Berend hade med egna, tyska trupper eröfrat fästet från Sören Norbys fogde och hade sedan behållit det, hvarvid emellertid hans afsikt endast varit att så småningom återställa det till dess laglige herre konung Kristian.

Herr Berend vänder sig vidare mot Gustaf Vasas framställning af von Melens uppförande på Gottland 1524. Konung Gustafs skildring af ifrågavarande förhållanden hade bl. a. gått ut därpå, att von Melen, som af konungen utnämnts till öfverste höfvitsman under den gottländska expeditionen — själf var Gustaf enligt von Melen alldeles oduglig att utföra äfven det allra ringaste krigsföretag — i stället för att sköta sin tjänst användt tiden till att tillsammans med sin hustru och sitt »fruntimmer» ligga och »bankettera» på Gottland. Herr Berend framställer nu saken på följande sätt. Så snart han anländt till Gottland, hade han fått trovärdig underrättelse om att Gustaf Vasa i von Melens frånvaro ämnade bemäktiga sig hans slott Kalmar. Herr Berend hade då affärdat en del tyska landsknektar till Kalmar för att dels försvara slottet mot kungliga öfverrumplingsförsök, dels också föra von Melens hustru i säkerhet till Gottland, på det att hon inte i händelse af ett anfall från Gustaf Vasas sida skulle bli utsatt för öfvervåld af Gustafs »blodhundar».

Efter att i fortsättningen ha försvarat sig mot anklagelsen, att ett missöde, som drabbat några svenska transportskepp på väg till Gottland under von Melens därvaro, berott på någon försummelse från hans sida, söker herr Berend rättfärdiga det intima umgänge, som han på Gottland

haft med sin kunglige herres fiende Sören Norby. Först och främst påstår han utan vidare, att denna förbindelse knutits först efter Malmö recess. Att den öfverhufvud taget inledts, berodde på att Sören Norby uppsnappat några mot von Melen förgripliga bref af Gustaf Vasa och därefter välvilligt inbjudit von Melen att taga del af deras innehåll.[1] På grund af Norbys gentila beteende vid detta tillfälle hade von Melen kommit att hysa större förtroende för honom än för sin egen konung.

Att von Melen i följd af den sålunda uppkomna vänskapen med herr Sören stått fadder åt dennes barn, något som Gustaf Vasa i sitt manifest gjort gällande, ville herr Berend icke förneka; emellertid hade han ej personligen hållit barnen till dopet utan låtit sig företrädas af sitt husfolk (»die meinen»). Herr Berend kunde för öfrigt inte finna, att detta förhållande kunde räknas honom eller hans ställföreträdare till någon vanära, och i hvarje fall voro både han och de långt mera hedervärda än hvad Gustaf Vasa någonsin kunde bli.

Gustaf Vasa hade i sin skrift också anklagat von Melen för att han bedrifvit förrädiska stämplingar med de tyska legotrupper, som under befäl af de förutnämnda höfvitsmännen von Buschen och Pattin tjänat konung Gustaf under Gottlandsexpeditionen. Det skulle varit synnerligen intressant att i detalj veta, hvad Gustaf Vasa i manifestet haft att säga härom; en aning om innebörden i konungens beskyllningar mot von Melen på denna punkt får man emellertid nu genom den senares egen framställning af saken. Herr Berend säger här själf, att han efter det gottländska företagets misslyckande öfvertalat knektarna att medfölja honom till Kalmar i stället för att inställa sig hos Gustaf Vasa i Stockholm. Anledningen härtill hade varit, att knektarna haft fem månaders sold att fordra af Gustaf Vasa och begärt att utfå denna summa af von Melen i hans egenskap af högste befälhafvare på Gottland. Herr Berend hade då förklarat, att han på ett eller annat sätt skulle förskaffa dem deras rätt, om de blott gjorde honom sällskap tlll Kalmar; om de återigen på egen hand hänvände sig till ko-

[1] Det referat af de »illistiga» brefvens innehåll, som von Melen lämnar, är mycket dunkelt och ingalunda ägnadt att ge hans framställning på denna punkt en vederhäftig prägel. Skrifvelserna, som voro adresserade till »de svenska bönderna» — det förefaller, som om von Melen med detta uttryck åsyftat konung Gustafs undersåtar i allmänhet, detta folk af simpla bönder — skulle ha gått ut därpå, att man borde sörja för att Sören Norby från Gottland begåfve sig till Danmark och Berend von Melen likaledes fore tillbaka till Sverige, hvarefter båda dessa herrar borde öfvertalas, den förre af danskarna och den senare af svenskarna, att af Kristian II utverka någon tids fred för de nordiska rikena. Mera kränkande för von Melen skulle alltså icke dessa »anslag» ha varit, öfver hvilkas förgriplighet och skadlighet för honom själf herr Berend icke nog kan beklaga sig.

nungen i saken och för det ändamålet styrde kosan åt Stockholm, kunde de vara säkra på att icke få ut något. Knektarna hade sålunda inskeppat sig på Gottland i akt och mening att bege sig till Kalmar men blefvo olyckligtvis af vinden drifna till Stockholm i stället. Här mottogos de illa af konungen — efter att ha läst herr Berends redogörelse, där den utan tvifvel rent förrädiska innebörden af hans aftal med knektarna ofrivilligt framskymtar, förvånar man sig ej häröfver — och stadsportarna stängdes för dem, så att de enligt von Melen »musten vor hunger die kolstrunke fressen». Därefter lät Gustaf Vasa, såsom herr Berend sanningsenligt tilllägger, fängsla befälhafvarna och afrätta flera af dem (exempelvis von Buschen).[1]

Herr Berend tillbakavisar så ett påstående af Gustaf Vasa, att han under Gottlandstiden på eget bevåg upptagit ett lån af köpmännen i Danzig och Lübeck. De upplånta penningarna hade mottagits af konungens egna sekreterare och skrifvare på Gottland och kommit konungens därvarande trupper till godo. Herr Berend hade aldrig haft dem i sin hand. Emellertid hade Gustaf Vasa sedan vägrat att återbetala de lånfångna summorna, hvilket ger von Melen anledning att beklaga hanseaterna för den otack, hvarmed deras hjälpsamhet blifvit lönad af den svenske konungen.

Berend von Melens tvetydiga uppförande, sedan han från Gottland återkommit till Kalmar hösten 1524, hade gifvetvis erhållit ett betydande utrymme i Gustaf Vasas manifest. I sitt svaromål kommer von Melen först in på frågan, hvarför han inte efterkommit konungens gång på gång uttryckta önskan, att han skulle fara upp till Stockholm för att afgifva rapport angående det gottländska företaget. Anledningen hade varit den, att von Melen mottagit underrättelser om att Gustaf Vasa ämnade låta lönn-

[1] I den otryckta smädeskriften af omkr. 1540 berättar von Melen, att Gustaf Vasa låtit de stackars knektarna till stor del hungra ihjäl på Södermalm och dessutom ämnat aflifva dem allesammans, en afsikt, som emellertid på grund af grefve Johans och Jost Quaditz' mellankomst inte sattes i verket. De knektar, som icke omkommit af hunger och köld, lät Gustaf Vasa så föra öfver till Tyskland i små usla båtar midt i vintern, hvarvid följden blef den, att en stor del förfrös under vägen och andra dogo af hunger, enär den grymme konungen inte hade försett fartygen med några som helst lifsmedel. — Gustaf Vasas konflikt med de gottländska knektarna under Pattin och von Buschen skildras också af Clement Renzel (*Handlingar rörande Skandinaviens historia,* 2, s. 38 ff.). Om Albrekt von Buschens brottsliga uppförande på Gottland lämnas upplysningar i Stockholms tänkebok för 15 mars 1525, då han rannsakades inför en af Gustaf Vasa förordnad domstol, bestående af 15 frälsemän, bland dem Berend von Melen, och borgmästare och råd i Stockholm. Domen löd å dödsstraff och gick i fullbordan 18 mars. (*Stockholms stads tänkebok under Vasatiden,* utg. af N. SJÖBERG, I, s. 47—49.)

mörda honom i Stockholm. Herr Berend hade sålunda inte ens då känt sig trygg, när Gustaf Vasas tyske sekreterare Wulf Gyler till honom öfverbringade konungens lejdebref,[1] utan dessutom anhållit om lejd äfven af riksrådet och först sedan denna begäran uppfyllts afrest till Stockholm (febr. 1525).[2]

För att yttermera brännmärka von Melens vid ifrågavarande tillfälle ådagalagda ohörsamhet och ställa den i dess rätta belysning hade Gustaf Vasa i manifestet påpekat, att herr Berend, medan han denna vinter 1524—1525 uppehöll sig på Kalmarhus, sändt bud efter Wulf Gyler för att få tala med denne — det torde ha varit någon tid före Gylers nyssnämnda besök i Kalmar i och för lejdebrefvets öfverlämnande. Gustaf Vasa hade naturligtvis insinuerat, att ett förrädiskt uppsåt från Melens sida legat bakom hänvändelsen till Gyler. Herr Berend förklarar nu saken så, att han kort före tilldragelsen ifråga hjälpt till att befria Gyler ur skarprättarens våld och att han därför räknat på att Gyler af skyldig tacksamhet skulle yppa för honom, om Gustaf Vasa hade några hemliga, ondskefulla planer mot von Melen.[3] Att Gyler på grund af sin ställning som konungens förtrogne var invigd i dessa Gustaf Vasas anslag, var alldeles otvifvelaktigt, och von Melen kunde därför så mycket mera hoppas att af Wulf erhålla pålitliga underrättelser. Sedan hade emellertid Wulf Gyler, i stället för att efterkomma von Melens uppmaning, visat dennes inbjudningsbref för konungen och härigenom ådagalagt sin falska och bedrägliga sinnesart.

I fortsättningen skildrar så von Melen mycket utförligt sina utståndna lidanden under vistelsen i Stockholm våren 1525, hvilka han ju f. ö. redan i början af sin skrift något berört.[4] Ett referat af hans framställning på denna punkt är obehöflig, eftersom von Melens otryckta relation från åren omkring 1540 här är så godt som fullständigt lika i sak och en hänvisning till Hildebrands utförliga redogörelse för denna yngre relation sålunda är fullt tillräcklig.[5] Den enda skiljaktigheten af någon som helst faktisk be-

[1] Härmed åsyftas utan tvifvel det i *Gustaf I:s Registratur*, I, s. 283 f., tryckta brefvet af 29 dec. 1524.

[2] Se ofvan s. 11.

[3] Vid hvilken tidpunkt Wulf Gyler af von Melen räddades ur bödelns klor, kan nu inte afgöras. Enligt Gylers egen uppgift till hertig Albrekt af Preussen år 1536 (*Herzogliches Briefarchiv F*, Königsbergs statsark.) tjänstgjorde G. sommaren 1524 som mönsterskrivare vid den svenska hären på Gottland, hvarefter han vid allhelgonatiden s. å. anlände till Stockholm och vann anställning som konungens tyske sekreterare. Mönsterskrifvaresysslan var hans första befattning i Gustaf Vasas tjänst. Om hans öden före denna tid är ingenting bekant.

[4] Se ofvan s. 11 f.

[5] Hildebrand, a. a., s. 260—262.

tydelse[1] är, att von Melen här i den tryckta skriften påpekar, hurusom under hans pinotid i Stockholm en grefvens af Hoja tjänare uppsökt honom i hans härbärge och å sin herres vägnar beklagat det sätt, på hvilket von Melen tvärt emot alla eder och löften blef behandlad: om grefven varit tillstädes — han var ju denna tid i Tyskland — skulle något dylikt aldrig fått passera, utan fast hellre skulle då grefven ha satt in t. o. m. sitt eget lif för att skydda von Melen. Hur det än ginge, ville grefven uppfylla de förpliktelser, som han iklädt sig genom att för sin del garantera von Melen säkerhet till lif och gods under Stockholmsbesöket.[2]

Följer så skildringen af von Melens återresa till Kalmar på försommaren 1525. Han hade af Gustaf Vasa strängeligen ålagts att på ort och ställe öfverlämna Kalmar slott åt sin af konungen utsedde efterträdare som slottshöfvitsman, Nils Eriksson (Bielke), och för att trygga förverkligandet af detta önskemål ställde konungen von Melen under hela nedresan under sträng bevakning af svenska trupper. Redogörelsen för färden är i det föreliggande trycket alldeles densamma som i den otryckta relationen.[3] Däremot är framställningen af de dramatiska händelserna i Kalmar efter von Melens och hans bevakares ankomst dit åtskilligt fylligare och mera gifvande i den tryckta skriften än i den otryckta. Ankommen till staden — heter det i den förra — fördes herr Berend af Gustaf Vasas folk till ett härbärge därstädes. Tre af hans män på slottet kommo genast ned till honom och förklarade, att de ej ville öfverlämna slottet till Gustaf Vasa, förrän herr Berend vore verkligt fri. Natten därpå ställde von Melen till ett gästabud i härbärget och söp därvid sina bevakare fulla. När de i ruset insomnat, smög sig von Melen i ottan upp till slottet, hvarvid dock Nils Eriksson varsnade herr Berends flyktförsök och sände några af sina hejdukar efter honom. Då von Melen redan kommit öfver slottsbryggan, ropade de efter honom och frågade, hvart han ämnade sig. »Till slottet», blef von Melens svar, »och om I viljen dit, skall jag visa vägen». Slottsportarna öppnades i detsamma för herr Berend, och besättningen ville då begagna tillfället att också släpa hans förföljare in på slottsområdet. Detta afvärjdes emellertid ädelmodigt af von Melen.

Nils Eriksson skickade nu Staffan Sasse — von Melen titulerar ho-

[1] Jag bortser då ifrån att den fantastiska berättelsen om förgiftningsförsök mot herr Berend under Stockholmstiden (HILDEBRAND, a. a., s. 262) icke återfinnes i den tryckta skriften.

[2] Jfr ofvan s. 11.

[3] HILDEBRAND, a. a., s. 263.

nom 'spionen' (»der kuntschaffter») — och borgmästaren i Kalmar till von Melen för att förhöra sig om dennes afsikter. Herr Berend förklarade genast för dem, att han med lif och blod ville bevara slottet åt sig och dessutom efter bästa förmåga hämnas på Gustaf Vasa. Följande dag kom Staffan Sasse ensam upp på slottet i samma ärende. Vid denna Sasses andra beskickning, som endast genom den föreliggande relationen är bekant, dröjer von Melen särskildt länge. Gustaf Vasa hade nämligen i sitt patent — eller, såsom von Melen kallar det, »das stinckende, giftige lügenbuch» — i enlighet med Sasses rapport uppgifvit, att von Melen vid detta tillfälle lofvat att dagen därpå godvilligt öfverlämna Kalmar slott till de svenska trupperna i staden. Gustaf Vasa fick sålunda anledning att på det skarpaste brännmärka den trolöshet, till hvilken herr Berend och hans broder Henrik enligt hans förmenande gjort sig skyldiga, då de, i stället för att nästa dag infria sitt löfte, under den mellanliggande natten företogo ett utfall från slottet och därvid öfverrumplade och utplundrade de af herr Berends förespeglingar lugnade och intet ont anande svenska trupperna i staden under deras sömn. Herr Berend är naturligtvis för sitt goda namns och ryktes skull ytterst ifrig att förneka, att han gifvit Staffan Sasse något löfte af antydd art. Och då Gustaf Vasa åberopat Sasse som sin sagesman, gör von Melen sitt bästa för att kompromettera denne. Sasse hade tidigare visat sig vänskaplig mot von Melen och varnat honom för Gustaf Vasas trolösa stämplingar, och han hade därför, då kan nu kom ensam, blifvit mycket väl mottagen af von Melen, som, enligt hvad han i skriften öppet medger, velat aflocka honom en del förtroenden om »den förmente konungens» ränker. Det hade anordnats ett improviseradt dryckeslag, och von Melen hade flitigt druckit Sasse till, så att denne till sist blef betydligt ankommen och alldeles efter beräkning begynte yttra sig mycket öppenhjärtigt. Sasse hade därvid i flera vittnens närvaro uttalat sitt stora missnöje med Gustaf Vasa och förklarat, att om han blott hade all sin egendom i godt förvar på Kalmar slott hos von Melen, så skulle han aldrig återvända till en så svekfull man som konung Gustaf. På detta sätt ville von Melen visa, hur karaktärslös och otillförlitlig Sasse var: hvar och en kunde ju begripa, att hans redogörelse för besöket på Kalmar slott var osannfärdig. F. ö. höll sig von Melen alldeles för god att inlåta sig i polemik med en så obetydlig man som Staffan Sasse (»er ist mir nicht gut gnug»).

Berend von Melen kommer så in på det förutnämnda utfallet, hvilket för honom uppenbarligen var en sjuk punkt men som han på bästa sätt

söker försvara såsom företaget i den lofliga afsikten att återeröfra staden — herr Berend hade ju varit herre öfver denna såväl som öfver slottet, ända till dess att Gustaf Vasa under von Melens vistelse i Stockholm låtit besätta den. Herr Berend besvarar så en rad af beskyllningar mot hans åtgärder i samband med den slutliga affärden från Kalmar till Tyskland midsommartiden 1525 och mot hans förvaltning i Kalmar öfverhufvud, beskyllningar som utslungats mot honom i Gustaf Vasas skrift. Konung Gustaf hade exempelvis påstått, att han före afresan till Tyskland insatt allehanda löst folk under Henrik Jutes befäl på Kalmar slott för att försvara det mot Gustaf Vasa. Herr Berend är nu ytterst indignerad öfver att Henrik Jute och hans öfriga trogna tjänare kallas »lose gesinde», och undrar sarkastiskt, om inte konungen, när han sedan skulle eröfra slottet från detta »lösa patrask», nogsamt fick erfara, af hvad halt dessa män voro. Med anledning af konungens påstående, att von Melen från Kalmar tagit vägen utefter Blekings kuster och därvid från Ronneby utsändt bref till den svenska allmogen i afsikt att uppvigla denna,[1] erkänner herr Berend oförbehållsamt uppgiftens riktighet och beklagar blott, att brefven aldrig nådde adressaterna och sålunda inte gjorde åsyftad verkan. I det sammanhanget får han tillfälle att uttala sin stora sympati för de lägre folkklasserna i Sverige. Han hade ofta under sin Sverigevistelse varnat dem för den tyranniske konungen, och det skulle smärta honom djupt, om de, såsom han kunde förmoda, lede öfvervåld af usurpatorn.[2]

[1] Denna beskyllning upprepar Gustaf Vasa i en vid 1537 års Köpenhamnsmöte framlämnad inlaga mot von Melen (*Sverige A, Voldgiftssager 1536—1544,* danska riksark.) Det heter här, att von Melen i Ronnebybrefven för att upphetsa allmogen framhållit, att såväl den unge Nils Sture som Kristina Gyllenstierna själf uppehöllo sig på det af Gustaf Vasas trupper belägrade Kalmar och sålunda riskerade att bli alldeles fördärfvade af den grymme konungen. Gustaf Vasa bestrider icke direkt det anförda faktum, och det är sålunda icke otänkbart, att fru Kristina i likhet med Nils Sture under dessa dalupprorets dagar tagit sin tillflykt till Gustaf Vasas fiende herr Berend, därvid nog också en önskan att vara Sören Norby närmare har spelat in (jfr Brasks yttrande, att von Melen denna tid ådrog sig »misslofve å fru Kristines vägna», *Handlingar rör. Skandinaviens historia,* 14, s. 64). Ännu åtskilligt senare (1 jan. 1526) varnades Gustaf Vasa för eventuella försök af fru Kristina att draga åstad till herr Sören och uppmanades att för detta ändamål strängt vaka öfver henne (*Hanserecesse,* 9, s. 346, not. 1).

[2] De öfriga anklagelsepunkter, som i detta sammanhang, att döma af von Melens skrift, förekommit i Gustaf Vasas manifest, äro mindre betydande och torde ej behöfva refereras. Viktigare synes däremot den beskyllning ha varit, på hvilken von Melen syftar i följande ord: »Die einnehmung des lands Blechingen etc. berürend und das ich zu herr Seuerin Norbou meine botschafft gehabt, wil ich zu seinen zeiten aller meiner handlung mit Seuerin yhemals volnzogen wol und bestendiglich gestehen und vorantworten». Måhända gäller detta några eljest okända förbindelser mellan von Melen och Norby under den förres expedition till Bleking i början af år 1523.

Herr Berend redogör slutligen på sitt sätt för epilogen till den långa striden mellan honom och konungen om besittningen af Kalmar slott. Sedan von Melen, såsom han förut nämnt, efter affärden från Kalmar tagit vägen åt Bleking, begaf han sig till Gottland för att af sina därvarande vänner och gynnare — det var lübeckarna, som denna tid innehade ön — utverka undsättning åt garnisonstrupperna på Kalmarhus. Under tiden inneslöt Gustaf Vasa, som personligen anländt till platsen, med sitt artilleri det viktiga fästet och sökte i den ena stormningen efter den andra bemäktiga sig detsamma. Sedan tre olika stormningar blifvit tillbakaslagna, fällde han emellertid modet och beslöt att draga därifrån. Men då förklarade allmogen i kringliggande landsändar, att den ville hylla von Melen som sin herre och uppsäga Gustaf Vasa tro och huldhet, om den senare uppgåfve belägringen. Inför detta hot kom den trolöse konungen på den idén, att han fortast möjligt borde söka vinna Kalmarhus med list, eftersom det ej kunde betvingas med våld. Han sände nattetid en »förrädare» till de på slottet varande landsknektarna och föreställde dem, att de ju inte i längden kunde hoppas bevara Kalmar åt von Melen; denne hade för öfrigt — så påstod underhandlaren — efter sitt besök på Gottland och medan han var på väg till Tyskland drunknat, och tyska köpmän hade påträffat hans på hafsstranden uppflutna lik.[1] Landsknektarna tillförsäkrades vidare fri afresa till Tyskland med ett Gustaf Vasas eget fartyg, om de blott ville kapitulera.

Landsknektarna voro till en början ståndaktiga och förklarade, att det, äfven om von Melen omkommit, funnes furstar och herrar, hvilka skulle undsätta dem och som dessutom framför Gustaf Vasa hade rätt till fästet (Kristian II). Men till slut läto de dåra sig af de fagra löftena och öfverlämnade slottet åt Gustaf mot erhållande af hans beseglade lejdebref. Emellertid hade den svekfulle mannen efter sin vana brutit dessa heliga försäkringar och tre dagar efter kapitulationen afrättat knektarna utanför Kalmar.

Sedan von Melen sålunda under oaflåtlig polemik mot Gustaf Vasas skrift afslutat redogörelsen för sina egna mellanhafvanden med »bondekonungen», en redogörelse som enligt hvad han själf ansåg nogsamt visade, att Gustaf Vasa alltid brutit sina eder och löften men att däremot von Melen själf städse handlat som en man af ära, ägnar han de återstående sidorna åt gendrifvandet af de beskyllningar, hvilka Gustaf Vasa i mani-

[1] Herr Berend led verkligen skeppsbrott under Hiddense strax väster om Rügen men räddades och kunde landstiga någonstans vid den pommerska kusten (Replica Berendts v. Melen, *Sverige A, Voldgiftssager 1536—1544*, danska riksark.).

festet utslungat mot Berends bröder Henrik och Vilhelm. Henrik hade enligt konung Gustafs framställning i sin egenskap af Kristian II:s ståthållare å Västerås slott 1520—1522 varit en sannskyldig bondeplågare och på allt sätt trakasserat sina underlydande. Härtill svarar herr Berend, att Henrik nog skulle få tillfälle att själf försvara sig mot dylika anklagelser. Och hvad det beträffade, att Henrik tillskrifvit sina vänner, att Gustaf vore fientlig och trolös mot alla tyskar — äfven den beskyllningen synes Gustaf Vasa i sin bok ha riktat mot Henrik — så hade Gustaf Vasa i sitt handlingssätt mångfaldiga gånger bevisat riktigheten af detta påstående.

Med tillvitelserna mot Vilhelm von Melen ställde sig saken något annorlunda, eftersom denne numera aflidit och inte själf kunde föra sin talan, och herr Berend måste därför svara å hans vägnar. Vilhelm hade 1523 varit i Sverige i Gustaf Vasas tjänst, hvarvid han tydligen stått i hög gunst hos konungen. I slutet af sagda år hade han så af Gustaf Vasa affärdats till Lübeck för att uppköpa harnesk m. m. för den svenska kronans räkning.[1] Konungen hade för ändamålet lämnat honom 200 mark lödigt silfver med tillsägelse, att, om dessa medel inte förslogo för inköp af harnesken, å konungens vägnar upplåna nödiga penningar. För denna eventualitet medförde Vilhelm också ett aftryck i bly af det kungliga sigillet, på det att han skulle kunna utfärda vederbörlig skuldförskrifning till de eventuella långifvarna. Sedan hade Vilhelm missbrukat förtroendet genom att efter hvad det vill synas aldrig återvända till Sverige och hvarken redovisa för de 200 marken ej heller återsända sigillaftrycket.[2] Det var häröfver, som

[1] Vilhelm v. Melen inträdde i början af april 1523 i svensk tjänst, därtill förmådd af Gustaf Vasas och Herman Israhels ifriga uppmaningar och lockad af Berends förnämliga ställning i Sverige (Vilh. v. Melen till Gustaf Vasa [Lübeck] 7 april 1523, *Bref till Gustaf I*, RA., jfr *Hanserecesse*, 8, s. 362). — Om hans beskickning till Lübeck i slutet af 1523 se *Hanserecesse*, 8, s. 533, och hans eget bref till konung Gustaf (Lübeck) 13 dec. 1523, tr. *Handlingar rör. Skandinaviens historia*, 38, s. 30 ff. Det sistnämnda brefvet innehåller ett yttrande, som ger en god belysning af Vilhelms och tvifvelsutan också af Berends ställning till reformationen. Med anledning af ett rykte, att Gustaf Vasa på inrådan af Johannes Magnus ämnade sända pengar till Rom för de nyvalda biskoparnas utnämning, afråder nämligen Vilhelm von Melen på det ifrigaste en dylik åtgärd och detta med följande skarpa motivering: »es werdt sich im grunde der warheyt befinden, das es eyttel buwerey ist, dho sey (ɔ: de påfviska) mit umbgehen». Säkerligen ha bröderna von Melen, som ju stodo i de närmaste förbindelser med reformationens sachsiska stamland, på sin tid afsevärdt bidragit att stämma Gustaf Vasa sympatiskt mot den nya förkunnelsen.

[2] Så framställes saken af Gustaf Vasa i den ofvan s. 22 citerade inlagan vid 1537 års Köpenhamnsmöte, och utan tvifvel har affären relaterats på alldeles samma sätt i det tryckta manifestet ett decennium tidigare. — Vilhelm von Melens tredska och försumlighet i berörda fall är betygad äfven i ett samtida bref. Herman Israhel meddelade Gustaf Vasa i bref från Lübeck 12 jan. 1526 (*Hanserecesse*, 9, s. 348), att han på konungens uppmaning sändt bud till Vilhelm angående sigillet, liksom han nästföregående år två gånger gjort

Gustaf Vasa i sitt manifest beklagade sig. Särskildt oroades han af fruktan för att Vilhelm på illojalt sätt skulle använda sig af blyaftrycket och därmed vålla konungen obehag, och han varnade därför i manifestet alla vederbörande för att sätta tro till de aktstycken, som Vilhelm eventuellt i hans namn och med användande af blyaftrycket utfärdade.

Herr Berend svarar härpå ytterst indigneradt. Hvad angick de 200 mark, som Gustaf Vasa sade sig ha förlorat på Vilhelm, förklarar Berend, att det i verkligheten blott var 100 mark och att han själf häremot hade att ställa en kontrafordran å ej mindre än 1600 floriner, som Gustaf Vasa var skyldig Berend för ett till konungen såldt fartyg. För öfrigt hade Berend mycket mer än så att fordra af den svenske inkräktaren: denne hade ju orättmätigt lagt beslag på Berends gods och egendom i Sverige, representerande ett värde af 50,000 à 60,000 gyllen.

Beträffande sigillet påstår von Melen, att konung Gustaf farit med lögn, då han framställt saken som om Vilhelm medfört något sekret från Sverige; sanningen vore, att han endast fått ett vaxaftryck med sig och detta i det syftemålet, att han med vaxstampen som mönster skulle beställa ett nytt sigill åt konungen i Lübeck. Om Vilhelm sedan utfört detta uppdrag, vore herr Berend obekant, men den tanken, att Vilhelm med något sigill kunnat skada Gustaf Vasa till hans heder, vore i hvarje fall alldeles orimlig, eftersom Gustaf Vasa i all sin tid varit i total afsaknad af heder och ära och för resten aldrig traktat därefter.[1]

Berend von Melen ansåg sig härmed ha tillfredsställande bemött Gustaf Vasas anklagelseskrift med alla dess beskyllningar, och han trodde, att hans läsare nu skulle känna sig öfvertygade, på hvems sida rätten och sanningen låg. Till yttermera visso erbjuder han sig att inför sin nådige herre, kurfurst Johan af Sachsen, eller hvilken annan kurfurste eller furste som helst bekräfta riktigheten af sina uppgifter. Han uppfordrade sålunda Gustaf

---

utan resultat. Han hade nu som då fått det svaret af Vilhelm, att denne sönderslagit sigillet — tydligen för att göra det obrukbart — och med det snaraste ämnade tillställa Israhel det för vidare befordran till Gustaf Vasa. Israhel trodde emellertid inte på löftet utan uppmanar konungen att ännu en gång skrifva ett skarpt bref till Vilhelm, dels om sigillet, dels om de pengar, som han fått med sig för harneskköpet. Israhel upplyser i det sammanhanget om att Vilhelm v. Melen, som denna tid säkerligen uppehöll sig i Sachsen, nu var starkt förfallen till dryckenskap och att äfven hans hustru skattade åt samma last, så att de enligt Israhels mening snart skulle vara ekonomiskt ruinerade. Under sådana förhållanden är det ju inte så underligt, att kung Gustaf aldrig fick igen sina 200 mark.

[1] Gustaf Vasas och von Melens olika uppgifter om sigillet kunna möjligen förenas på det sättet, att man antager, att Vilhelm von Melen på konungens befallning låtit förfärdiga ett sigill i Lübeck och från Sverige endast medfört ett vaxaftryck.

Vasa till en formlig rättegång inför någon tysk riksfurste. »Men om han skulle vägra att inlåta sig på en rättegång med mig i Tyskland», fortsätter herr Berend, »så skall jag, om Gud vill, en gång skaffa mig rätt mot honom i Sveriges rike och då själf ha lejdebrefven med mig och där med bitande vapen (mit scharffen schneiden) öfvertyga honom om hans trolöshet».

Denna hotelse om ett anfall mot Sverige åtföljes omedelbart af en uppmaning till Sveriges grannar, med hvilken skriften afslutas: »Och fördenskull vill jag härmed vördsamt bedja framförallt eder, I sjöstäder och kringboende herrar och handelsmän, att icke ha någon umgängelse eller drifva någon köpenskap med en sådan obillig man. I veten ju samt- och synnerligen så väl, hur trolöst han, den förmente konung Gustaf, har handlat med eder och hur illistigt han ännu står efter ert argesta. Låten er sålunda icke ens af edra egna öfverhetspersoner ('von den öbersten') förledas eller bevekas till någon förbindelse eller vänskap med den mannen! Gifvet i Schweinitz vid svarta Elster år 1528.»

Det föregående referatet torde ha gifvit någon föreställning om att von Melens skrift hade andra och viktigare syften än att blott rättfärdiga sin författare mot de i Gustaf Vasas manifest framförda beskyllningarna. Den betecknas visserligen på titelbladet som en försvarsskrift, men denna dess karaktär fasthålles ingalunda med verklig konsekvens i själfva framställningen. Den redogörelse för von Melens mellanhafvanden med den svenske konungen, som utgör bokens egentliga innehåll, afslutas ju visserligen med en förklaring, att läsaren af det sagda borde kunna förstå, att Gustaf Vasa i hela sitt uppförande mot von Melen ådagalagt den gröfsta trolöshet och att tvärtom von Melen städse respekterat eder och löften, men detta självrättfärdiga uttalande står i strid med den föregående skildringen af von Melens verksamhet i Sverige, såtillvida som denna skildring går ut på att visa, att von Melen i Gustaf Vasas tjänst och som hans edsvurne ämbetsman från början till slut befordrat sin forne herre Kristian II:s intressen och lagt sig vinn om att bereda marken för tyrannens återinsättande i Sverige med undanträngande af »inkräktaren». Öfverhufvud ådagalägger författaren på det mest devota sätt sina sympatier för kung Kristian och vidkännes utan betänkligheter sina intima förbindelser med Sören Norby under den gottländska expeditionen. Allt detta ger vid handen, att ett af de verkliga hufvudsyftena med skriften varit att vinna förtroende hos Kristian II och dennes vänner. Men dessutom låg uppenbarligen — jämte begäret att så mycket som möjligt skandalisera Gustaf Vasa och att därvid särskildt

framställa den svenske monarken som tyskhataren ex professo — ännu ett motiv till grund för bokens utsändande. Det framskymtar på åtskilliga ställen med större eller mindre tydlighet, att von Melen med sin framställning ville jämna vägen för en tilltänkt militär aktion mot Gustaf Vasa, naturligtvis då i förbund med Kristian II. Det smekande tonfall, med vilket de svenska bönderna och grefve Johan af Hoja omnämnas, kunna knappast tolkas annat än som ett försök att vinna dem på sin sida — hvad den senare vidkommer, var denne enligt uppgift af Wulf Gyler just under år 1528 mycket missnöjd med sin kunglige svåger och starkt betänkt på att lämna hans tjänst.[1] Och kanske allra mest framträda dessa von Melens sträfvanden att vinna anhängare bland Gustaf Vasas dittillsvarande vänner och medhjälpare i de intressanta slutorden med deras kraftiga appell till hansestäderna, enkannerligen till de demokratiska elementen inom dessa stadsrepubliker (i motsats till »die öbersten»), att för framtiden undandraga Gustaf Vasa sitt stöd.

Till belysning af de olika bevekelsegrunder, hvilka sålunda torde ha varit bestämmande för utgifvandet af den föreliggande skriften, lönar det sig att något närmare studera von Melens verksamhet i Tyskland vid tiden för dess tillkomst och omedelbart dessförinnan. Visserligen är vår kunskap om den tyske äfventyrsriddarens lif och lefverne under ifrågavarande skede tämligen lakunarisk, men det lilla man vet torde dock vara värdefullt nog, när det gäller att fastställa, under hvilka omständigheter »libellen» tillkommit.

När Berend von Melen midsommaren 1525 tillsammans med sin svenskfödda gemål såg sig nödsakad att lämna Kalmar, var det en enda tanke, som behärskade honom: det fasta beslutet att vid första lägliga tillfälle hämnas på Gustaf Vasa. En utväg tycktes inom kort erbjuda sig genom Sören Norbys planerade härnadståg mot Sverige. Då konung Gustaf vid den efter von Melens flykt genomförda eröfringen af Kalmar slott satt sig i besittning af Norbys unga dotter, som kommit dit i egenskap af von Melens skyddsling, blef herr Sören utom sig af vrede mot den svenske härskaren. I sina bref rasade han mot »konung Kosvans»[2] — hans älskvärda benämning på Gustaf Vasa — och han beslöt att sommaren 1526 från sitt län Bleking igångsätta ett krig på lif och död mot Sverige. Anknytande till den på Gottland ingångna vänskapen med herr Sören, satte sig Berend

[1] Wulf Gylers stora klagoskrift mot Gustaf Vasa i *Herzogl. Briefarchiv F*, Königsbergs statsark., till hvilken jag hoppas få tillfälle att i annat sammanhang återkomma.

[2] *Hanserecesse*, 9, s. 414.

från Tyskland i förbindelse med denne. Han synes därvid ha utfäst sig att i Nordtyskland värfva trupper för Norbys svenska expedition och med dem skynda öfver till Bleking för att så deltaga i Gustaf Vasas betvingande. För ett planmässigt bedrifvande af värfningarna ansågs det lämpligt, att von Melen närmade sig Kristian II, som ju likaledes varmt intresserade sig för Norbys svenska planer, och då den landsflyktige konungen för tillfället befann sig i Nederländerna, hänvände sig von Melen i nämnda syfte till hans vänner och tjänare i Sachsen. Ett svårt hinder för det önskade samförståndet var herr Berends uppsägelsebref till Kristian II vid inträdet i Gustaf Vasas tjänst 1522. Denna skrifvelse hade tydligen varit hållen i en särdeles smädlig ton, hvarjämte den synes ha åtföljts af en i Berends namn utgången nidvisa mot Kristian, och von Melen hade följaktligen nu såväl som i skriften af 1528 mycken möda att framhålla, att han var utan skuld till alltsammans och att han inte hade någon kännedom om hvad som i hans namn utsändts, ity att han den ifrågavarande tiden varit Gustaf Vasas fånge. Endast omedelbar dödsfara hade förmått honom att öfvergå i Gustaf Erikssons tjänst, och i sitt hjärta hade han alltid varit kung Kristian trogen, såsom också framgick af de omständigheter, under hvilka han sedermera råkat i delo med den svenske inkräktaren. Nu önskade han blott hjälp af Kristian II för att tillsammans med Sören Norby eröfra Sverige.[1]

Den fördrifne monarken tycks emellertid till en början ha varit mycket obenägen att förlåta. Smädeskrifterna hade tydligen djupt sårat honom, och herr Berends beteende vid Stäkeborgs uppgifvande föreföll honom misstänkt. Han uppdrog således åt sin svåger kurfurst Joakim af Brandenburg att taga von Melen under förhör angående dessa angelägenheter, och för att rentvå sig reste Berend, som dittills uppehållit sig i Sachsen, tidigt på våren 1526 upp till Brandenburg. Resultatet blef uppenbarligen gynnsamt nog, och den 1 maj 1526 kom det ögonblick, då herr Berend åtminstone för tillfället togs till nåder af konungen. Denne hade nämligen beslutat tillbringa sommaren i Tyskland, och nämnda dag sammanträffade han med von Melen i staden Brandenburg. Herr Berend fick utan tvifvel formligen återkalla smädeskrifterna och utfärdade en högtidlig proklamation att till Kristian II mot skälig vedergällning afträda allt hvad han i förbund med Sören Norby komme att eröfra i Sverige och att för framtiden vara Kris-

[1] *Christian II:s Arkiv*, utg. af EKDAHL, II, s. 782, III, s. 1033; ALLEN, *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern II:s og Frederik I:s Historie,* I, s. 400. Jfr HILDEBRAND, a. a., s. 271.

tians trogne tjänare. Till gengäld erhöll von Melen af konung Kristian penningförsträckningar för sina värfningar.[1]

Sören Norbys stolta planer gingo emellertid definitivt i kvaf genom det nederlag, som en dansk-lybsk här och flotta den 24 aug. 1526 tillfogade honom vid den blekingska kusten och som för alltid dref honom bort från de nordiska farvattnen. Det behöfdes inte mera, för att det inför ögonblickets kraf återknutna samförståndet mellan Kristian II och von Melen skulle gå om intet. Kristian beskyllde herr Berend för att ha svikit sina förpliktelser att lämna Norby energisk hjälp, och han ansåg tydligen, att von Melen genom sin sölighet och uraktlåtenhet — Berend hade aldrig blifvit färdig att med sitt folk fara öfver till Bleking — bar en god del af ansvaret för katastrofen.[2] Konungens och hans vänners gamla misstro mot affällingen från 1522 synes under dessa omständigheter ha väckts till nytt lif, och förbindelserna blefvo sålunda efter allt att döma helt afbrutna.

Berend von Melen blef nu nödsakad att söka sig en annan herre. Han erbjöd sina tjänster åt kurfurst Johan den ståndaktige af Sachsen och vann anställning hos denne. Härvid blef han stationerad i Schweinitz, men hvilken kurfurstlig funktion han till en början innehaft i nämnda stad, är icke kändt — sin senare innehafda befattning som amtman i Schweinitz mottog han, såsom framgår af det i Weimars statsarkiv befintliga beställningsbrefvet, först år 1529. Händelsen gjorde emellertid, att han efter ett års förlopp ånyo kom i beröring med Kristian II. En af dennes intimaste vänner, den danskfödde humanisten och ifrige lutheranen Povl Kempe, tog under hösten 1527 sitt uppehåll i Schweinitz, och härigenom återknöts så småningom förbindelsen mellan von Melen och den landsflyktige konungen, om också till en början under synbarlig tvekan å den senares sida.[3] Den närmaste anledningen var en penningförlägenhet, i hvilken Kristian nu som så ofta eljest hade råkat. Kurfurst Joakim af Brandenburg hade haft stora utlägg för sin svåger under dennes exil, och nu fordrade han att ofördröjligen återfå 4,000 gyllen af sitt tillgodohafvande. Situationen var så mycket öm-

[1] *Christian II:s Arkiv*, III, s. 1047 f., 1057 f.; *Diplomatarium Norvegicum*, 15, s. 325 f.; 16, s. 581. — Att proklamationen af 1 maj utfärdades i Kristian II:s närvaro, är i och för sig sannolikt och bestyrkes af den omständigheten, att mellan Kristian och storfurst Joakim ett möte var aftaladt att äga rum 28 april just i staden Brandenburg (*Diplomatarium Norvegicum*, 11, s. 458).

[2] *Christian II:s Arkiv*, III, s. 992, 998.

[3] För det följande hänvisas till Povl Kempes bref till Christian II, Schweinitz 31 aug., 5 sept., 8 sept., 15 sept., 24 sept., 11 okt. och 14 nov. 1527, och till kurfurstinnan Elisabets kredensbref för von Melen till Laurens Wall 6 okt. 1527 (*Diplomatarium Norvegicum*, 11, s. 515; 13, s. 469; 14, s. 547 f., 555 f.; 15, s. 378 f., 384 ff., 390 f.).

tåligare, som den tilltagande oenigheten mellan kurfursten och hans gemål (Kristians syster Elisabet) hotade att vålla öppen brytning äfven mellan de båda svågrarna, och Kristian var därför angelägen om att uppfylla kurfurstens i pockande form framställda kraf. För att i denna brydsamma belägenhet göra sin kunglige vän en tjänst hänvände sig Povl Kempe i augusti 1527 till von Melen med en förfrågan, huruvida denne skulle vara villig att försträcka Kristian det ifrågavarande beloppet. Berend svarade, att han ej var i besittning af några reda penningar, och därvid fick saken för tillfället bero. Men den vänlighet, med hvilken Berend i sammanhang med denna affär yttrat sig till Kempe om konung Kristian, gaf den senare anledning att taga hans välvilliga sinnesstämning i anspråk för att om möjligt på annat sätt få de nödiga penningarna. Han räknade därvid på den stora personalkännedom och de vidsträckta förbindelser, af hvilka von Melen uppenbarligen var i besittning. Herr Berend visade genast den största beredvillighet och företog i sept. och okt. två särskilda resor till Leipzig för att hos dess bankirer och kapitalstarka borgare utverka ett lån af den önskade storleken. Särskildt en Laurentius Wall, som i Leipzig synes ha motsvarat hvad de fuggerska och welserska firmorna i betydligt större skala voro i Augsburg, bearbetades ifrigt af von Melen, hvilken af gammalt var bekant med honom. Men han svarade afvisande, och ett annat låneanbud, som Berend mottog af en Leipzigköpman, var beledsagadt af alldeles oantagliga villkor. Icke heller hade von Melen någon nytta af det råd, som den berömde doktor Auerbach i Leipzig — grundläggaren till »Auerbachs Hof» — gaf honom och som gick ut på att han mot borgen af kurfurst Johan, hertig Georg af Sachsen eller någon af de mansfeldska grefvarna skulle söka erhålla lånet af det stora welserska handelshuset. Med kurfursten ville Berend på grund af sin ställning som dennes tjänare icke underhandla i saken, och hertig Georg synes han inte heller ha velat anlita. Däremot uppsökte han grefve Gebhard VII af Mansfeld, men denne gaf ett afböjande svar på hans bön om borgen för Kristian II. Herr Berend, som jämväl gjort ett misslyckadt låneförsök hos sina bekanta bland det förmögnare ridderskapet i Lausitz, måste så till sist underrätta Kristian om sin oförmåga att vidare uträtta något.

Hela denna historia hade sålunda slutat med att Berend von Melen misslyckats i sin önskan att hjälpa Kristian II — lånet blef för öfrigt kort därpå uppbringadt i Nederländerna — men den blef betydelsefull såtillvida, som herr Berend och konungen därigenom ånyo kommo på god fot med varandra. När Kempe första gången talade med Berend om saken, satt

uppenbarligen äfven hos honom åtskilligt kvar af den aversion, som man i Kristians kretsar hyste mot von Melen. Berend förklarade sig visserligen vilja tjäna Kristian med alla sina hästar utan sold och lön, när denne ville verkställa sin tilltänkta återeröfring af de nordiska rikena, och han ville också öfvertala sina vänner bland den sachsiska adeln att likaledes draga åstad med konungen, blott han tre veckor i förväg underrättades om konungens beslut att låta det bli allvar af. Men när Kempe sedan refererade samtalet för sin herre, hade han tydligen fortfarande sina dubier om von Melens pålitlighet: »Jag kan ännu inte förstå annat än att han är eders nåde god, men världen är världen». Härutinnan inträdde emellertid under låneförhandlingarnas gång en afgjord förändring, och det dröjer inte länge, förrän Kempe i brefven till konungen alldeles reservationsfritt och i det uppenbara syftet att undanröja Kristians betänkligheter prisar von Melens välsinne. Han sade sig hos honom och hans hustru ha funnit en uppriktig längtan till Sverige och en fast öfvertygelse, att denna deras längtan icke kunde bli förverkligad med mindre konung Kristian blefve herre öfver landet, hvarför också herr Berend af allt sitt hjärta önskade framgång åt konungens restitutionsplaner. Och när von Melen därjämte upprepade gånger uttalade sin redobogenhet att ställa ett afsevärdt antal ryttare till konungens förfogande för fälttåget och att för samma ändamål låna Kristian alla sina guldkedjor och klenoder till ett värde af bortåt 1000 gyllen, så ansåg sig Kempe snart icke längre behöfva tvifla på hans afsikt att infria löftena.

På detta sätt kom Berend von Melen från hösten 1527 att återigen bli Kristian II:s betrodde vapendragare, och det måste nu bli ett hufvudintresse för honom att befästa sig i konungens ynnest och definitivt skingra all misstämning. Man förstår sålunda, hvarför von Melen i sin skrift vinnlägger sig om att vara Kristian II till behag och hvarför han i all synnerhet sträfvade att ställa sin öfvergång i svensk tjänst i en sådan belysning, att han själf syntes rättfärdigad mot misstanken att frivilligt ha svikit Kristians sak.

Kristian II:s gunst var emellertid för von Melen icke målet, utan endast medlet. Såsom han förklarat för Kempe, hoppades han nämligen genom förbundet med Kristian få sin längtan till Sverige tillfredsställd och erhålla möjlighet att återvinna den egendom, som Gustaf Vasa fråntagit honom. Det är under sådana förhållanden värdt att lägga märke till att situationen under förra hälften af 1528 — den tid, då von Melens skrift utkom — tedde sig ovanligt gynnsam och lofvande för den landsflyktige konungen. Det viktigaste var, att det ekonomiska underlaget för Kristians planerade expedition mot Norden i väsentlig mån tycktes vara förhanden.

Den stora bankirfirman Höchstetter i Augsburg — näst efter Fugger och Welser den förnämsta i det dåtida Mellaneuropa — hade ett kontor i Antwerpen. Med dess innehafvare träffade Kristian II i slutet af 1527 ett aftal, att firman mot den borgen, som tre nederländska magnater för ändamålet iklädt sig, skulle under våren 1528 till konungen utbetala 18,000 gyllen. Summan var väl icke tillräcklig för genomförandet af ett fälttåg men ansågs förslå för företagets igångsättande, och det var under sådana förhållanden icke underligt, att exempelvis Hans Mickelsen, Kristian II:s ryktbare anhängare, i sin glädje öfver aftalet förklarade, att »eders nådes (ɔ: kung Kristians) sak aldrig stått på ett bättre fundamente, sedan eders nåde kom af Danmark, än som hon nu står».[1]

Det hela var nämligen en penningfråga: fanns det pengar, så var det denna tid inte svårt att få knektar. T. v. var visserligen det tillgängliga nordtyska truppmaterialet engageradt af den pågående fejden mellan hertig Karl af Geldern och de burgundiska arfländerna, hvarjämte Nederländerna naturligtvis också måste ha folk samladt för att möta anfallen från kejsarens öfriga fiender, Frankrike och England. Men alla hade en förkänsla af att freden var nära förestående, och under sådana förhållanden var det ingen orimlighet, när Kristian hoppades, att en styrka af 10,000 man, motsvarande de på burgundisk sida samlade trupperna i Nederländerna, skulle stå till hans förfogande ungefär vid samma tid som de höchstetterska pengarna utföllo. De öfverenskommelser han under vinterns lopp träffade med höfvitsmännen för ifrågavarande knektar, att de med sitt folk omedelbart efter fredsslutet skulle öfvergå från burgundisk tjänst i Kristian II:s, kunde inte annat än styrka honom i denna förhoppning.

Den annalkande freden — den var ju inte långt borta, äfven om den ej inträdde så omedelbart som man vid det här laget väntade[2] — syntes äfven såtillvida bebåda en ljusare framtid för den fördrifne konungen, som kejsaren nu inte längre med skäl skulle kunna vägra att på allvar befordra svågerns restitution. Och det var många andra omständigheter, som voro ägnade att uppmuntra Kristian och hans vänner. Hertig Henrik af Braunschweig—Wolfenbüttel, på sin tid högt ansedd som krigare, hade lofvat att understödja Kristian vid återeröfringen af de nordiska rikena. Och tillståndet i dessa riken var sådant, att det för en optimist som Kristian II — och med honom von Melen — syntes öppna gynnsamma perspektiv. Hvad sär-

[1] *Diplomatarium Norvegicum*, 12, s. 462 ff.; 13, s. 485; 14, s. 565 ff.

[2] Vapenstillestånd, följande år åtföljdt af fred (i Cambray), afslöts i juni 1528 mellan Nederländerna å ena sidan, Frankrike och England å den andra; freden mellan Nederländerna och Geldern kom till stånd i okt. 1528.

skildt de svenska förhållandena vidkom, så hade man ända sedan sommaren 1527 i Kristian II:s kretsar klart för sig, att den gamle Ture Jönsson (tre rosor) och ståthållaren på Älfsborg Måns Bryntesson (Liljehök) hyste förrädiska planer mot Gustaf Vasa,[1] och de tid efter annan inlöpande underrättelserna om daljunkarens uppror — ännu så sent som i april 1528 anlände från olika håll meddelanden om att konung Gustaf lidit ett svårt nederlag i Dalarna[2] — kunde inte annat än väcka den lifligaste glädje. Hvad som kanske verkade allra mest uppmuntrande voro de budskap om en förändrad folkstämning i hansestäderna, som just under våren 1528 nådde konung Kristian.

Hansestädernas fientliga hållning hade varit en af de förnämsta anledningarna till att Kristian öfverhufvud gått förlustig sina riken, och de senare gjorda restitutionsförsöken, framför allt Sören Norbys olika företag i denna riktning, hade strandat till stor del tack vare Lübecks energiska ingripande. Äfven i fortsättningen var en expedition mot Norden från Kristians sida skäligen utsiktslös, så länge de vendiska städerna kunde väntas sätta in hela sin kraft för att lägga hinder i dess väg. Med så mycket större glädje måste konungen mottaga de meddelanden om en omsvängning i hanseaternas tänkesätt, hvilka, såsom nyss nämndes, från olika håll inlöpte till honom under dessa vårmånader 1528. De sista åren af 1520-talet voro ju en kritisk tid i de vendiska städernas historia: det var då, som det demokratiska genombrott, hvilket sedan i Wullenwewer fick sin märkesman, förbereddes under skarp strid mot det gamla rådsväldet. Kung Kristians sagesmän, bland hvilka märktes hertigarna Albrekt och Henrik af Mecklenburg, visste nu berätta, att särskildt i Lübeck demokratpartiet var Kristian bevåget och lifligt intresserade sig för hans återinsättande i de nordiska rikena. Detta var så mycket mera betydelsefullt, som den lybska menigheten i sin kamp mot rådet när som helst kunde afgå med segern och, enligt hvad Albrekt genast rapporterade, den 25 febr. hade anställt ett upplopp, därvid rådet endast genom ögonblicklig eftergift i en skattefråga undgått att bli utkastadt ur rådhuset.

Den hanseatiska demokratiens sympatier för Kristian II, hvilka under grefvefejden blefvo bevisade i handling, kunde denna tid inte annat än förstärkas af den hållning, som Sverige och Danmark hvar för sig intogo mot

[1] *Dipl. Norv.*, 14, s. 541 f. Jfr ALLEN, a. a., s. 491 f.

[2] *Dipl. Norv.*, 14, s. 603 (för dateringen *Hanserecesse*, 9, s. 557); ibid., s. 609. — Efter Daljunkarens afrättning i sept. 1528 inrapporterades det till Kristian II, att den falske Sturen haft för afsikt att från Rostock draga åstad till kung Kristian (*Dipl. Norv.*, 14, s. 631).

de nordtyska köpmansrepublikerna och som där gjorde ett frånstötande intryck oberoende af inrepolitisk partiställning. Gustaf Vasas långsamhet i gäldandet af den lybska skulden drabbade hårdt de många lybska borgare af vidt skilda förmögenhetsvillkor, hvilka deltagit i försträckningarna från befrielsekrigets dagar. Hvad så Danmark vidkom, var det ett nationellt program där att till förmån för den egna handeln och de egna städerna så mycket som möjligt tillbakatränga de hanseatiska köpmännen, hvilka besvärades med nya tullar och acciser. Och sedan nu under mars och april 1528 så många underrättelser från olika meddelare ingått till Kristian om hanseaternas under dessa förhållanden uppkomna ovilja särskildt mot Danmark och deras benägenhet för en omstörtning i Norden till Kristians förmån, arrangerades ett möte mellan honom och de vendiska städernas sändebud i Schwerin den 31 maj, vid hvilket Kristian visserligen blef urståndsatt att infinna sig men där hanseaterna inför hertig Albrekt af Mecklenburg afgåfvo en förklaring, att de voro vänligt stämda mot Kristian och icke ämnade lägga hinder i vägen för ett eventuellt försök af den fördrifne konungen att med vapenmakt återtaga sina riken.[1]

Denna för Kristian så löftesrika situation — orsakerna till att den sedan icke kom att hålla allt hvad den lofvade skulle det föra för långt att här utreda — bildar ramen för von Melens skrift. Under den tid, då paskillen efter allt att döma utkommit, närmare bestämdt under förra hälften af 1528, stod herr Berend i liflig beröring med Kristian. Och dels genom det dagliga umgänget med Kempe, dels också genom personlig samvaro med konungen, som han otvifvelaktigt ofta träffade, när denne mars —juni 1528 — alltså på en för oss mycket intressant tidpunkt — vistades i Sachsen (Torgau och Weimar),[2] hölls han ständigt à jour med konungens planer och förhoppningar. Ej underligt alltså, om det, såsom ofvan påpekats, här och där i skriften framskymtar en önskan att bana vägen för en i förbund med Kristian företagen aktion mot Gustaf Vasa; denna aktion såg ju ut att kunna bli förverkligad i en omedelbar framtid! Det är i detta syfte, som Gustaf Vasa utmålas som tyskfienden par préférence, hos hvilken

[1] *Dipl. Norv.*, 14, s. 603, 611 f.; 15, s. 404, 413, 417 ff., 422. Jfr Herman Israhels bref till Gustaf Vasa 10 juli 1528, enligt hvilket »de gemene schuldeners» i Lübeck (de lybska småborgare, som deltagit i hjälpsändningarna under befrielsekriget) den sista tiden varit så förbittrade på den svenske konungen, att de velat ofördröjligen sätta sig i förbindelse med Gustafs upproriska undersåtar i Helsingland och Dalarne och endast med möda kunnat afhållas därifrån af det lybska rådet, som lofvat dem att ännu en sista gång tillställa Gustaf Vasa ett skarpt krafbref (*Hanserecesse*, 9, s. 634).

[2] ALLEN, a. a., s. 506 ff., 515 ff.; *Dipl. Norv.*, 11, s. 532—537. Jfr *Dipl. Norv.*, 14, s. 618.

de tyska landsknektarna, varnade af föregångarnas olycksöde, borde akta sig att taga tjänst, det är därför, som grefven af Hoja och de svenska bönderna få ett så välvilligt omnämnande, det är slutligen därför, som skriften utmynnar i en kraftig maning till hansestäderna och speciellt deras demokrati.

I förbigående kan anmärkas, att von Melen själf vid det här laget gjorde den erfarenheten, att en tydlig omsvängning ägt rum i Lübecks förhållande till Gustaf Vasa och dennes fiender. Efter sin återkomst till Tyskland 1525 hade herr Berend under en kortare tid funderat på att inträda i dansk tjänst. Själf förklarade han efteråt (jan. 1526) för Kristian II, att initiativet utgått från Fredrik I och det danska riksrådet, som i sin ifver för planens förverkligande lofvat honom att till gengäld förhjälpa honom till hans rätt mot Gustaf Vasa. Troligare är dock, att Berend själf varit upphofsmannen: hans bror Hans var ju denna tid dansk ämbetsman, och Vilhelm von Melen lär samtidigt också ha gjort ett försök att vinna anställning hos Fredrik I. Det hela gick emellertid om intet, hvilket utan tvifvel till en del berodde på Lübecks ingripande. Vid det i jan. 1526 hållna mötet i Kiel mellan Fredrik I och de vendiska städernas ombud hemställde de senare bl. a., att konungen af hänsyn till Gustaf Vasa inte måtte taga Berend von Melen i sin tjänst, hvarpå Fredrik svarade, att han i den saken ville handla fullt lojalt — han förnekade f. ö., att ett dylikt förslag framställts till honom, ehuru, såsom han sade sig väl veta, ett gängse rykte förtalde därom.[1] Samma hållning intog Lübeck mot von Melen, när denne i samband med sina värfningar för Sören Norby sommaren 1526 reste omkring i Nordtyskland och därvid anhöll om lejd för ett besök i Lübeck. Lejden blef honom då resolut förvägrad, utan tvifvel både af hänsyn till Gustaf Vasa och på grund af Lübecks egen fiendskap mot Norby, och besöket måste inhiberas.[2] Under år 1528 gaf nu Lübeck prof på en helt annan taktik. Såsom ofvan (s. 6) påpekats, fick han då till Gustaf Vasas förtrytelse obehindradt besöka Lübeck oaktadt hans just den tiden så ifrigt bedrifna stämplingar mot den svenske konungen. Det var tydligt, att han redan nu med vissa kretsar i Lübeck knutit de vänskapliga förbindelser, som under grefvefejden fingo så stor betydelse och redan 1533 bidrogo att grumla förhållandet mellan Gustaf Vasa och Lübeck.[3] Det är sålunda icke

[1] *Christian II:s Arkiv*, utg. af EKDAHL, 3, s. 1036 f.; *Hanserecesse*, 9, s. 348, 390, 392 (jämfördt med originalet till mötesberättelsen i *Hansestæderne A*, danska riksark.).

[2] *Christian II:s Arkiv*, utg. af EKDAHL, 2, s. 788 f.; 3, s. 1086 f.

[3] *Titularregister 1522—1592*, B, f. 3, RA, upptager under 9 juli 1533 ett bref till konungen från hertig Kristian af Holstein angående »der lubischen ungedult gegen I. K. May:tten wegen Berndtz Melen». Jfr *Gustaf I:s Registratur*, 8, s. 263, 400.

att undra öfver att von Melen vid tidpunkten för skriftens utgifvande liksom Kristian ställde vissa förhoppningar på hansestäderna och fann det mödan värdt att rikta en särskild appell till dem.

Så långt om syftemålen med von Melens skrift och om de yttre omständigheterna vid dess tillkomst. Det återstår att med några ord beröra paskillens värde som historisk källa. Först som sist bör då sägas, att skriften knappast kan anses ge något fördelaktigt vittnesbörd om författarens sanningskärlek. Hela den groft tendentiösa framställningen af von Melens verksamhet i Sverige såsom från början till slut präglad af hans sträfvan att befordra Kristian II:s sak måste stämplas som medvetet osannfärdig. Det har sitt intresse att jämföra denna framställning med den teckning af Sverigevistelsen, som von Melen själf ett decennium senare gifvit i den förut nämnda otryckta smädeskriften, vid hvars affattande Kristian II redan var en fallen storhet och något större hänsynstagande till honom och hans vänner sålunda icke längre var af nöden. I den relationen letar man förgäfves efter någon antydan, att herr Berend under sin svenska statstjänst endast varit Kristian II:s förstuckne partigängare och gynnare; tvärtom söker von Melen där på allt sätt framhålla sin stora lojalitet mot Gustaf Vasa för att desto skarpare kunna fördöma konungens otacksamhet och trolöshet. Och långt ifrån att, såsom fallet är i den tryckta skriften, öppet erkänna den mot Gustaf Vasa fientliga karaktären af hans förbindelser med Sören Norby på Gottland 1524, söker han i den otryckta skildringen framställa det hela som ett oskyldigt umgänge utan någon som helst mot Gustaf Vasa fientlig afsikt.[1] Sanningen ligger nog midt emellan de båda relationerna. Medan von Melens öfvergång i Gustaf Vasas tjänst utan tvifvel var långt mera fri-

[1] Betecknande för tendensens olikhet i den tryckta och den otryckta smädeskriften är den omständigheten, att von Melen i den förra säger sig aldrig ha mottagit Kalmar slott ur Gustaf Vasas hand eller som förläning af honom utan själf eröfrat det för att med tiden kunna återställa det till dess laglige herre (Kristian II), medan i den otryckta skriften en af kardinalpunkterna i von Melens argumentering just är den, att von Melen fått Kalmar i lifstidsförläning af Gustaf Vasa, hvarför denne handlat så mycket brottsligare, när han tog länet ifrån herr Berend. — I formellt afseende är skillnaden mellan de båda stridsskrifterna högst afsevärd. Den otryckta paskillen är i motsats till den tryckta, som går mera rakt på sak, synnerligen svulstig och späckad med teologisk, juridisk och historisk visdom, och denna dess karaktär är så genomförd, att den otryckta skriften, äfven där den i sak innehåller precis detsamma som den tryckta, ter sig väsentligen olika den senare. Möjligen skulle man också kunna säga, att tonen i den tryckta framställningen är en nyans mindre hätsk än i den otryckta. Ett sådant öfverflöd på vilda smädelser, som utmärker denna, finnes knappast i det föreliggande trycket, ehuru von Melen äfven här mäter skäppan full åt sin vederdeloman.

villig än hvad han ville låta påskina i föreliggande skrift[1] och medan hans sympatier för Kristian II säkerligen äfven under det följande året voro de minsta möjliga, så har han under loppet af 1524, om icke alla tecken bedraga, ingått förrädiska aftal med Sören Norby och såtillvida under sin sista tid i Sverige arbetat kung Kristian i händerna.

Hvad beträffar Gustaf Vasas påstådda grymhet mot von Melen vid olika tillfällen, så tål den säkert vid åtskillig afprutning. Fullt så våldsam och blodtörstig som konungen här framställes har han säkert icke varit. Man frågar sig ofta, såsom Hildebrand[2] gör i anledning af de för den tryckta och den otryckta skriften gemensamma berättelserna om Gustaf Vasas och hans »blodhundars» många mordanslag mot von Melen, hvarför inte dessa anslag någon enda gång ordentligt sattes i verket, ehuru så många tillfällen gåfvos därtill. Detta hindrar naturligtvis icke, att ett och annat af hvad herr Berend förtäljer om konung Gustafs hänsynslöshet kan vara riktigt. Så t. ex. synes en samtida uppgift af det danska riksrådet bekräfta, att Berend i Kalmar efter återkomsten från Stockholm försommaren 1525 och kanske redan under Stockholmstiden behandlats som en verklig fånge.[3] Äfvenså torde åtskilliga af de i förbigående framförda insinuationerna om konungens våldsamhet mot andra personer än von Melen äga ett visst fog. Uppgiften, att Peter Pattin, sedan han efter Gottlandsexpeditionen 1524 kastats i fängelse, beröfvats sitt sigill och att Gustaf Vasa därmed beseglat några i Pattins namn men honom ovetande utfärdade bref, förekommer i flera skrifvelser af Pattin själf från år 1527. De aktstycken, som Gustaf Vasa på eget bevåg utfärdat i Pattins namn, skulle ha innehållit ett bemyndigande för borgmästare och råd i Kalmar att till Gustaf Vasa gälda en skuld à 200 gyllen, hvari de häftade till Pattin.[4] Sanningsenligheten af Pattins påstående styrkes i någon mån därigenom, att både Fredrik I, som hade honom i sin tjänst 1526—1527, och staden Lübeck lade sig ut för honom i denna sak, den förre genom vänskapliga föreställningar hos konung Gustaf,[5] Travestaden däremot genom att som repressalie i Pattins intresse arrestera ankommande Kalmarborgare.[6] En annan punkt bland von Melens

[1] Jfr HILDEBRAND, a. a., s. 249.

[2] A. a., s. 263.

[3] *Hanserecesse*, 9, s. 162.

[4] *Gustaf I:s Registratur*, 4, s. 397 f., 423 f.; jfr ibid., s. 14 ff., 409.

[5] *Gustaf I:s Registratur*, 4, s. 425 f.

[6] Gustaf Vasa uppmanade Lübeck i bref af 26 jan. 1530 »die vorarrestirte (wegen Peter Patins unrechtmässige pretension) Calmarischen zu relaxiren». *Titularregister 1522 —1592*, B, f. 40, RA.

anklagelser, där Gustaf Vasa knappast hade riktigt rent samvete trots bröderna Grips intyg af år 1533 (se ofvan s. 2), är herr Nils Bossons mord. Herr Berends uppgift, att han skulle ha dödats i fängelset efter Stäkeborgs kapitulation, är säkert oriktig; en gammal släktanteckning förmäler, att han den 14 febr. 1522 »blef slagen i Vingåkers socken».[1] Men att Gustaf Vasa icke var alldeles oskyldig till dådet, synes framgå af ett yttrande, som Nils Bossons måg och kamrat under Stäkeborgs belägring Holger Karlsson (Gera) våren 1523 fällde till Hans Brask, om hur illa »den dagtingan blef herr Nils Bosson hållen, som gjordes på Stäkeborg».[2] För fullständighetens skull kan också anföras vad Wulf Gyler, som gifvetvis på grund af sin mångåriga tjänst hos Gustaf Vasa hade kännedom om rätta sakförhållandet, har att säga om Nils Bossons död, ehuru denna relation,[3] hvilken nedskrefs efter Wulf Gylers brytning med konung Gustaf och hvars syfte just var att nedsvärta den svenske monarken, naturligtvis får tagas med stor försiktighet. Gyler berättar, att Nils Bosson — det är fråga om tiden närmast efter Stäkeborgs kapitulation — mot lejd anslutit sig till Gustaf Vasa men icke desto mindre af riksföreståndaren blifvit bragt om lifvet, enär denne fruktade, att herr Nils till följd af sitt stora anseende skulle bli vald till Sveriges härskare med förbigående af Gustaf Eriksson. Mordet hade tillgått på så sätt, att Nils Bosson, då han »var på vägen» (från Stäkeborg?) och allt under det att han af Gustaf Vasas folk, som sålunda med god vilja bort kunna skydda honom, eskorterades från det ena nattlägret till det andra, öfverfölls af några Gustaf Vasas »blodiglar», hvilka riksföreståndaren låtit förkläda till bönder, och så ihjälslogs. Sedan hade Gustaf Vasa år 1532 (minnesfel för 1533) begärt ett intyg af den mördades båda söner, att han var oskyldig till deras faders död, och förmått dem därtill mot löfte, att den äldre af bröderna, Birger Nilsson Grip, skulle få äkta konungens systerdotter Brita Brahe, som förut varit förlofvad med en annan men nu i följd af Gustafs önskan att vinna Griparna tvangs att bryta med sin tidigare fästman.[4] Allt detta skedde, säger Gyler, för Berend von Melens skull — han omnämner icke uttryckligen smädeskriften men afser tydligtvis den i densamma förekommande notisen om Nils Bossons olycksöde.

Så är von Melens smädeskrift, i den mån vi nu kunna bedöma, en blandning af tendentiösa lögner och mer eller mindre förvanskade sanningar,

[1] *Scriptores rerum Suecicarum*, I: 1, s. 237.

[2] *Linköpings Bibliotheks Handlingar*, II, s. 180.

[3] Den ingår i Gylers ofvan s. 27 citerade anklagelseskrift mot Gustaf Vasa i Königsbergs statsarkiv.

[4] Birger Nilsson Grips och Brita Brahes bröllop hölls i Söderköping 2 nov. 1533.

där emellertid den historiska kritiken kan utleta ett och annat af värde för kännedomen om Gustaf Vasas tidigare regeringsår, om hvilka vi eljest ännu veta relativt litet. Viktigast är naturligtvis hvad skriften genom sin blotta existens och allmänna syftning har att säga om von Melens stämplingar denna tid, och det historiska intresset förmäler sig här i väsentlig mån med det bibliografiska. Man kan blott önska, att någon gång också den publikation skall kunna uppspåras, till hvilken von Melens nidskrift utgör repliken, nämligen Gustaf Vasas »büchlein» mot den förrymde f. d. gunstlingen.

* * *

Det är genom Hildebrands undersökning bekant, hvilken stor roll von Melens smädebok spelade i processerna och förhandlingarna mellan Gustaf Vasa och herr Berend efter grefvefejden. Däremot känner man mindre till, hvilka åtgärder den svenske konungen vidtog med anledning af den melenska skriften under åren närmast efter dess tillkomst. Genom att sammanställa hvad som kan utrönas om denna sak får man emellertid klart för sig, att konungen icke var overksam.

Såsom vi ofvan (s. 6) sett, hade Gustaf Vasa redan under hösten 1528 reda på att ett »oredligt pränt» utsändts af von Melen mot honom. Man torde sålunda kunna antaga, att herr Berends publikation omnämnts och, i den mån konungen ägde kunskap om dess innehåll, äfven gendrifvits i den skrifvelse, som Gustaf Vasa den 9 juli 1529 aflät till kurfurst Johan af Sachsen och som tydligen var föranledd af von Melens stämplingar.[1] Och tre år senare, endast några veckor före kurfurstens död i aug. 1532, anmodade konungen en viss Stefan Schon, som synes ha fungerat som ett slags agent åt Gustaf Vasa i Sachsen, att angående »die von Melen» (Berend och någon bror till denne, måhända Henrik v. Melen) hänvända sig till kurfursten för erhållande af »eine antwort». Schon svarade emellertid, att en sådan åtgärd ej längre var behöflig, eftersom saken nu vore »still und ganz vergessen» och bemälda fiender ej vidare kunde tillfoga Gustaf Vasa någon skada, och han undanbad sig därför för denna gång uppdraget ifråga.[2] Af Schons ordalag förefaller det, som om Gustaf Vasa genom honom velat förmå kurfursten att undandraga herrarna von Melen sitt skydd och eventuellt gå till rätta med dem för deras förtalskampanj mot den

[1] »1529, Juli 9. Sachsen Churfurst Berendt von Mehlen betreff.» *Titularreg. 1522 — 1592,* B, f. 2 v., RA.

[2] Stefan Schon till Gustaf Vasa, Torgau juli 1532. *Bref till Gustaf I,* RA.

svenske monarken. Det är mycket troligt, att den sak, som enligt Schon numera vore »alldeles förgäten», bl. a. just rörde smädeskriften af 1528. Och att paskillen afhandlats i den skrifvelse om von Melen, som konung Gustaf den 9 maj 1533 utfärdade till Johan den ståndaktiges son och efterträdare Johan Fredrik, är tämligen säkert. Man torde nämligen icke taga fel, om man antager, att bröderna Grips intyg af den 6 maj s. å., som ju är affattadt på tyska, just tillkommit för att i vidimerad afskrift tjäna som dokumenterande bilaga till den nyssnämnda för Johan Fredrik bestämda skrifvelsen, och sannolikt har den användts på enahanda sätt i de likaledes den 9 maj affärdade brefven till hertigarna Magnus af Sachsen—Lauenburg, Henrik af Braunschweig—Wolfenbüttel och Kristian af Holstein, skrifvelser som alla handlade om herr Berends ränker och säkerligen också afsågo att motverka hans smädetrafik, inclusive den tryckta nidskriften.[1]

Till dessa kronologiskt bestämda åtgärder i affären von Melen under åren 1529—1533 har man att anknyta två odaterade svenska vederläggningar af herr Berends libell. Den första utgör en skrifvelse från »Sveriges råd och adel» till den sachsiske kurfursten[2] — att denne varit adressaten, är icke uttryckligen angifvet men framgår af innehållet. Brefskrifvarna säga sig ha förnummit, att Berend von Melen gifvit sig i kurfurstens tjänst och att han begagnade denna sin ställning som kurfurstens ämbetsman till att inför sin nya herre och andra tyska furstar beklaga sig öfver det sätt, på hvilket Gustaf Vasa behandlat honom. Till yttermera visso hade han utsändt »et aapenbare prent», i hvilket han låtit »intrykkie al oredelig ok ocristlig ok olidelig löngaktige stykkiär» mot konungen. Häraf hade brefskrifvarna känt sig uppfordrade att underrätta kurfursten om rätta sakförhållandet och hoppades nu, att kurfursten såsom en evangelisk furste (»en kristelig förste infallen till Guds ord») ville nådigt upptaga deras redogörelse.

Så skildras, huru von Melen efter Stäkeborgs fall på eget initiativ blifvit anställd i Gustaf Vasas tjänst och af denne behandlad som en »ibland

[1] Brefven till kurfursten af Sachsen och till hertigarna Kristian af Holstein och Henrik af Braunschweig—Wolfenbüttel, samtliga skrifna »wegen Bernd von Melen», äro registrerade i *Titularregister 1522–1592*, B, f. 3. Den samma dag aflåtna skrifvelsen till hertig Magnus af Lauenburg »mit anzeiginge, wie Bernt von Mylen so gar übel, auer alle erhe und redlicheit bei k. w. solle gehandelt haben» är omnämnd i *Gustaf I:s Registra ur*, 8, s. 217 (jfr ett bref af samma datum till hertiginnan Katarina af Lauenburg, äfvenledes om von Melen, ibid., s. 218).

[2] Koncept på svenska bland *Handlingar ang. tyskar i Gustaf I:s tjänst: von Melen*, RA. Har enligt en å detsamma af riksarkivarien Hildebrand gjord anteckning år 1907 öfverlämnats till riksarkivet från kammararkivet, som tidigare förvarat det.

de bäste här i landet». Därefter påpekas, hur illa herr Berend lönat konungens välvilja. Hans beteende på Gottland framställes ungefär på samma sätt som i de svenska sändebudens berättelse vid 1537 års Köpenhamnsmöte.[1] Innan han sedan efter långvarigt tredskande reste upp till Stockholm för att afgifva rapport om Gottlandsexpeditionen, hade han visat sin förrädiska sinnesart genom att sända bud till den f. d. Sturetjänaren Henrik Jute, att denne skulle själf bege sig till Kalmar och därvid locka med sig den unge och oerfarne Nils Sture, för att von Melen på detta sätt skulle binda Sturepartiet vid sig till Gustaf Vasas förfång. På vägen till Stockholm drog han till Öland och ingick ett brottsligt aftal med Gustaf Vasas därvarande legoknektar, att de skulle hålla sig beredda att vid behof hjälpa honom att försvara Kalmar slott mot Gustaf Vasa.

Den följande skildringen af Stockholmsvistelsen, hvari poängteras, att Gustaf Vasa icke brutit den herr Berend gifna lejden, företer intet nytt. Tilldragelserna i Kalmar vid von Melens återkomst berättas så på ett sätt, som icke äger motsvarighet i den svenska framställningen vid 1537 års möte men i stället erbjuder mycken likhet med den äldsta föreliggande versionen, Hans Brasks på ögonvittnen stödda meddelande till Ture Jönsson strax efter händelserna i fråga.[2] Samma kväll herr Berend anlände till staden, inbjöd han Gustaf Vasas därvarande befallningsmän till ett gästabud i sitt härbärge och fick under samkvämets lopp tillstånd att gå upp på slottet för att förbereda dess öfverlämnande till de kungliga trupperna. Under detta nattliga besök på Kalmarhus sände han bud till de förutnämnda ölandsknektarna, att de skulle komma honom till undsättning, hvilket de också gjorde. Följande dag gick han åter ned i staden och ställde till ett nytt dryckeslag för de svenska befälhafvarna. Sedan han så hela dagen suttit och druckit med dem i »en venlig kollas», gick han fram mot natten ånyo upp på slottet och begagnade så tillfället, när svenskarna i staden insomnat, att göra ett häftigt utfall med rof och plundring.

Så beskrifves von Melens affärd till Tyskland och de svårigheter Gustaf Vasa hade för att eröfra slottet från hans kvarlämnade besättning. Härefter följer slutklämmen i det svenska rådets bref. Det föreföll brefskrifvarna, som om herr Berend på grund af de fakta, som i skrifvelsen förebragts, icke vidare borde få vara hos någon kristen furste utan fastmer ibland judar, turkar och hedningar. Kurfursten borde därför ej längre skänka honom sitt beskydd. Och för den händelse kurfursten tviflade på

[1] Se härom HILDEBRAND, a. a., s. 252.
[2] Jfr HILDEBRAND, a. a., s. 265.

riktigheten af de i brefvet lämnade upplysningarna, föreslogs en rättegång, vid hvilken denna relation skulle rättsgiltigt bekräftas, och som rättegångsort finge kurfursten utvälja hvilken plats som helst i Sverige eller Danmark.

Så lyder i korthet denna tydligtvis på Gustaf Vasas anmodan uppsatta inlaga. Ehuru hållpunkterna för en datering af densamma icke äro många, torde den kunna hänföras till tiden strax efter det nidskriften blifvit känd i Sverige. För det första är det alldeles tydligt, att man vid detta brefs nedskrifvande ännu var ytterst litet underrättad om smädetryckets verkliga innehåll. Endast på en enda punkt citeras någon uppgift i paskillen, och det gäller von Melens uppförande på Gottland, hvars förrädiska natur han själf säges ha erkänt i sitt »lögnaktiga pränt». Rådsherrarnas yttrande, att herr Berend efter hvad de förnummit inträdt i kurfurstens tjänst, häntyder gifvetvis på Johan den ståndaktiges tid och snarast på ett ganska tidigt stadium af von Melens verksamhet i dennes tjänst. Och redogörelsen för händelserna i Kalmar juni 1525, hvilken i hufvudsak öfverensstämmer med Brasks men är så väsentligen olika den svenska relationen från 1537 — med von Melens skildring i den tryckta skriften har den vissa hufvuddrag, framför allt tidsuppgifterna, gemensamma, medan detaljerna delvis äro svåra att förena — pekar också på en tid, då man ännu hade dessa tilldragelser i relativt friskt minne. Man torde sålunda med visst fog kunna anse riksrådets skrifvelse ungefär samtidig med Gustaf Vasas bref till kurfurst Johan den 9 juli 1529.

Den andra vederläggningen är efter allt att döma något yngre, då den ådagalägger en mera detaljerad kunskap om bokens innehåll. Den föreligger i ett på tyska affattadt utkast, som sedermera icke kommit till användning, åtminstone ej i förhandenvarande skick.[1] I motsats till riksrådets skrifvelse var den känd af Hildebrand, när hans undersökning om Gustaf Vasa och Berend von Melen publicerades. Han hänförde den till tiden efter 1537, enär den genom den däri framträdande ingående kännedomen om von Melens skrift syntes honom visa, att Gustaf Vasa vid vederläggningens tillkomst lyckats komma öfver ett exemplar af paskillen. Då konung Gustaf nu själf i sept. 1537 uppgifver, att han dittills ej kunnat få tag i boken, blef Hildebrands datering den ofvannämnda.[2]

Häremot torde, sedan von Melens skrift nu blifvit känd, en del invändningar kunna göras. Det visar sig nämligen, att Gustaf Vasa knappast

[1] *Handlingar ang. tyskar i Gustaf Is tjänst: von Melen,* RA.
[2] HILDEBRAND, a. a., s. 273.

kan ha haft smädetrycket i sina händer, när vederläggningen uppsattes. För att ådagalägga detta torde det vara nödvändigt att redogöra för denna vederläggnings innehåll. Det är endast tre punkter i paskillen, mot hvilka den vänder sig. Två af dessa äro någorlunda riktigt återgifna. Det är först och främst det af von Melen skildrade uppträdet i Upsala våren 1522, då »ett antal bönder» — i vederläggningen anföres en exakt siffra (50) — spände sina handbågar mot herr Berend och hotade att göra honom till en sankt Sebastian. Påståendet ifråga förklaras med många invektiv för rent lögnaktigt. För det andra tillbakavisas talet om att Berend under hela Sverigevistelsen och hela sitt lif för öfrigt skulle ha varit kung Kristian trogen. I själfva verket vore det enligt Gustaf Vasa icke mycket bevändt med Berends omskrutna trohet mot Kristian II: tvärtom hade han, hvar han råkat på några af »tyrannens» män, dränkt eller slagit ihjäl dem.

Annorlunda förhåller det sig med den återstående punkten i vederläggningen. I paskillen hade ju von Melen, som vi ofvan sett, i förbigående omnämnt, att han afvisat ett förslag om giftermål med konungens syster Margareta. I vederläggningen åter refereras detta von Melens påstående på följande sätt. För att binda herr Berend vid sig hade konungen velat förmäla honom med systern, men von Melen hade hyst den livligaste afsky för detta parti och i skriften uttalat, att hon ej varit god nog åt honom och att han, om han likväl måst taga henne, hade ämnat att »also und also mit ihr umgehen und handeln». Vidare hade han i paskillen insinuerat, att konungasystern var beröfvad sin ära. Gustaf Vasas påtryckningar i denna affär hade varit så kraftiga, att Berend knappast ens med våld lyckats afvärja det tilltänkta svågerskapet.

Äfven om man tar i betraktande, att von Melen i sin framställning af saken säger sig »af hänsyn till andra personer» (grefvinnan själf?) icke vilja närmare motivera sin motvilja mot det föreslagna äktenskapet[1] — vidare insinuationer om grefvinnan förekomma icke — är Gustaf Vasas referat så oerhördt öfverdrifvet och vrängdt, att han svårligen kan ha fått sin kunskap om denna passus i skriften genom direkt studium af densamma. Förhållandet torde i stället ha varit det, att vissa detaljer i herr Berends publikation ryktesvis kommit till Gustaf Vasas kännedom, när han lät uppsätta vederläggningen. Följaktligen bör denna senare sannolikt dateras något tidigare än hvad Hildebrand tänkt sig. Härför talar också det sätt, på hvilket grefvinnan Margareta omnämnes af Gustaf Vasa. Hans ilskna försvar af systern gent emot herr Berends förmenta tillvitelser ger

[1] Se ofvan s. 15.

det bestämda intrycket, att hon ännu var i lifvet, och då grefvinnan dog 1536, bör vederläggningen sålunda rimligtvis ha tillkommit dessförinnan. Vidare är det knappast troligt, att konungen så lidelsefullt skulle ha dragit i härnad för att rädda sin systers goda namn och rykte,[1] sedan hon tillsammans med sin gemål år 1534 för alltid öfvergifvit fäderneslandet. Under sådana förhållanden är det kanske säkrast att hänföra vederläggningen till tiden före 1534, och hvarför inte just till våren 1533, då Gustaf Vasa tydligen i ovanligt hög grad sysselsatte sig med herr Berends stämplingar och ej minst med paskillen?

Så kom 1528 års nidskrift att beteckna ett kraftigt ferment i den lifslånga fejden mellan Gustaf Vasa och den tyske riddaren. Få saker torde ha irriterat den äfven eljest lättretade svenske monarken som denna giftiga publikation. Och det råder intet tvifvel om att konung Gustaf, när han 1546 fann sig föranlåten till en extraordinär åtgärd mot det tyska nidskrifveriet, framför allt hade det 18 år äldre smädetrycket i sina tankar, äfven om detta, då det nu påträffats, icke visar sig innehålla den anstötliga karikatyr, som är omnämnd i 1546 års försvarsskrift och som af nära till hands liggande skäl antagits ha ingått i von Melens ursinniga pamflett mot sin förre herre.

[1] Han skrifver bl. a.: »Gedachter Bernt mus so lang ein schelm und boswicht sein und pleiben, bis er sie (ɔ: grefvinnan) an irem titel mit dem kleinsten mochte mit warheit abbrechen».

CHRISTIAN PEDERSEN OG BOGTRYKKERKUNSTEN

Nogle boghistoriske Undersøgelser

Af

LAURITZ NIELSEN, København

I.

ET AF DE DUNKLESTE PUNKTER indenfor den ældre danske Boghistorie er Spørgsmaalet om Chr. Pedersens Virksomhed som Bogtrykker og det Forhold, han stod i til sine Bøgers Fremstilling. At han selv har drevet et Bogtrykkeri i Malmø og ogsaa været delagtig i Fremstillingen af sine i Udlandet trykte Skrifter, er bekendt, men hvorledes og i hvilket Omfang denne Virksomhed har formet sig, er endnu ikke oplyst. I det hele taget frembyder hans Bøgers ydre Tilblivelseshistorie saa mange baade misforstaaede og uopklarede Punkter, at der er al mulig Anledning til at tage hele dette Spørgsmaal op til Undersøgelse.

Chr. Pedersens Udgivervirksomhed falder i tre baade med Hensyn til Tid og Sted bestemt afgrænsede Perioder. Den første strækker sig fra Aaret 1510 til 1515 og er knyttet til Paris, hvor han i disse Aar opholdt sig og hvor han lod trykke en hel Række Bøger, til hvilke han stod i forskelligt Forhold, dels som Forfatter eller Udgiver, dels blot som den, der paa andres Vegne besørgede dem trykt. Den næste Periode, i hvilken hans litterære Virksomhed gav sig Udslag i en Række Publikationer, falder i Aarene 1529—31, da han opholdt sig i Nederlandene i den landflygtige Kong Christian II.s Følge; de Bøger, han i disse Aar udgav, er alle trykt i Antwerpen. I den lange Mellemtid mellem disse to Perioder kendes intet trykt Arbejde fra hans Haand. Endelig udgav han i Aarene 1533—34 en ny Serie Bøger, som alle blev trykt i hans eget Bogtrykkeri i Malmø, og hvormed hans Virksomhed som selvstændig Udgiver afsluttedes.

Af de Bøger, Chr. Pedersen udgav i Udlandet, er kun ganske faa forsynet med Angivelse af, hos hvem de er trykt. Ser man bort fra disse og betragter under et alle de andre, han paa de nævnte forskellige Tider og Steder lod trykke, bliver man straks opmærksom paa en vis Ensartethed i deres Udstyrelse. Ikke alene er Typerne af samme Snit, men det rige Udsmykningsmateriel, som er anvendt i dem, viser dels ved sin Ensartethed hen paa den samme Ophavsmand, dels kendetegner det ved sin nationale Karakter Bøgerne som trykt til Brug i Danmark. Man har da ogsaa betragtet samtlige disse Bøger som et sammenhængende typografisk Kompleks, idet man har antaget, at Chr. Pedersen selv har ejet det Materiel, hvormed de er fremstillet, at han har ført det med sig paa sine forskellige Rejser og med det enten selv trykt eller ladet andre trykke de Bøger, han forfattede eller udgav, og den Omstændighed, at det hidtil ikke er lykkedes at henføre dem, som er trykt anonymt i Udlandet, til nogen af de Bogtrykkere, som paa de daværende Tidspunkter virkede i vedkommende Byer, har styrket denne Antagelse. At Forholdet imidlertid ikke er saa simpelt, vil den følgende Udvikling vise.

Paa Forhaand vil det synes lidet sandsynligt, at Chr. Pedersen med et saadant ambulant Bogtrykkeri skulde have været i Stand til at trykke alle de mange Bøger, han udgav, hvoraf flere af betydeligt Omfang, navnlig da de er udført indenfor korte Tidsrum og fremstillet med et meget righoldigt Materiel. Man finder heller ikke bevaret noget som helst Vidnesbyrd om, at han skulde have lært Bogtrykkerkunsten, eller i selve Bøgerne nogen Tilkendegivelse, der kunde tyde paa, at han selv er Bogtrykkeren. At han allerede i Paris har været Ejer af Bogtrykkermateriel, er imidlertid sikkert nok. I de fleste af de Bøger, han udgav i Paris, findes anvendt et Udsmykningsmateriel, dels Titeltræsnit, dels Initialer, som i forskellige Fremstillinger har det danske Vaaben til Motiv, og som for største Delen er signeret med Chr. Pedersens Navn. Dette kan kun betyde, at disse Træsnit og Initialer har tilhørt ham. Men dette gælder ikke alene dette specielle Materiel, ogsaa adskillige af de øvrige almindelige Initialsæt, som er anvendt i Bøgerne, har været hans Ejendom, hvilket kan ses deraf, at de senere findes anvendt sammen med Vaabeninitialerne af forskellige Bogtrykkere i Danmark; Chr. Pedersen har altsaa bragt dem med sig hjem og afhændet dem der.[1] 7 Sæt af de i Paris anvendte Initialer er senere blevet benyttet i Danmark, og mindst dette Antal maa Chr. Pedersen altsaa have været i Besiddelse af; kun det ene Sæt udmærker sig ved det specielt na-

[1] Jfr. nærværende Tidsskrift, III (1916), S. 98—99.

tionale, heraldiske Motiv, de andre er almindelige Blomsterinitialer o. l., saadanne som findes i en Mængde samtidige Tryk. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at han har anskaffet dette Materiel i Paris i den Hensigt at grundlægge et Bogtrykkeri, men at han ikke har benyttet det som selvstændig Bogtrykker, kan ses af den Forbindelse med fremmed Materiel, i hvilken det optræder i hans Bøger.

I de Aar, Chr. Pedersen opholdt sig i Paris, besørgede han Udgivelsen af følgende Bøger:

1510. Vocabularium ad usum Dacorum.
1511. Diurnale Roschildense.
1512. Liber agendarum ecclesiæ Slesvicensis.
Breviarium Slesvicense.
1514. Saxo: Historia Danica.
Vor Frue Tider.
At høre Messe.
Statuta provincialia Birgeri, Episcopi Lundensis.
Missale Lundense.
c. 1514. Puerilia & Facetus.
1515. Ped. Laale: Parabolæ.
Epistler og Evangelier, som læses alle Søndage (»Jærtegnspostil«).

Af disse 12 Bøger er 5 forsynet med Angivelse af, hos hvem de er trykt. »Liber agendarum ecclesiæ Slesvicensis« og »Missale Lundense« er trykt af Wolfgang Hopyl, »Breviarium Slesvicense« af Thom. Kees & Guil. Marchand og Saxo og Ped. Laale af Josse Badius Ascensius. I de to sidste Tryk findes Chr. Pedersens egne Titeltræsnit og Vaabeninitialer samt flere Sæt Blomsterinitialer med tildels samme Tegning som hans, men dog tydeligt forskellige fra disse; i de øvrige findes intet af hans Materiel. Af de andre Tryk, der alle er anonyme, er Vocabulariet fra 1510 forsynet med et af hans Titeltræsnit, men er ellers trykt med et fremmed Materiel; hvem der har trykt det, kan ikke oplyses. Det samme gælder »Diurnale Roschildense«, der helt igennen er fremstillet med et ukendt Materiel. Resten, nemlig »Vor Frue Tider«, At høre Messe», »Statuta provincialia«, »Puerilia & Facetus« og Jærtegnspostillen danner en fra alle de øvrige adskilt, sammenhørende Gruppe, karakteriseret ved en gennemført Benyttelse af samtlige Dele af Chr. Pedersens eget Materiel. At de alle er udgaaet fra samme Bogtrykkeri, er tydeligt nok. De er alle trykt med en Teksttype af det kendte fransk-gotiske Snit, som kendetegner Chr. Pedersens Produktion

gennem hele hans Virksomhed; Bruun[1] identificerer den med den Teksttype, han senere anvendte i Antwerpen og Malmø, men dette er ikke rigtigt, Snittet og Størrelsen er vel ens, og flygtigt set synes Typerne identiske, men en nøjere Sammenligning viser afgørende Forskelligheder. Typen er ikke fundet anvendt nogetsteds udenfor de her nævnte 5 Tryk; den Bogtrykker, Poul Ræff, som i Danmark først overtog Chr. Pedersens Pariserinitialer, benytter sammen med dem en Type, som meget ligner den, men heller ikke disse Typers Identitet kan staa for en nærmere Prøvelse.

Spørgsmaalet bliver nu, hvem der har udført disse fem Tryk. Foruden Teksttypen og Chr. Pedersens Initialer og Træsnit er anvendt forskellige Dele af et fremmed Materiel, og ved dettes Hjælp kan Spørgsmaalet besvares. Af to Udhævningstyper er den ene anvendt i Chr. Pedersens Udgave af Ped. Laale, som er trykt af Ascensius 1515. Typen er imidlertid almindelig, og denne Overensstemmelse i sig selv ikke tilstrækkelig til at vise, at Bøgerne er trykt i Ascensius' Bogtrykkeri. Herfor turde imidlertid den yderligere Overensstemmelse være afgørende, at den af 4 Rammestykker sammensatte Ramme, som er anvendt paa Titelbladet af Jærtegnspostillen, er den samme, som findes i Saxo-Udgaven, der ligeledes er trykt af Ascensius i Aaret 1514, da flere Enkeltheder viser, at det er de samme Træstokke, der er anvendt i dem begge. At Rammen ikke har tilhørt Chr. Pedersen, ses deraf, at den er anvendt i Bøger, trykt af Ascensius, efter at Chr. Pedersen havde forladt Paris, saaledes i en Udgave af Livius, trykt 1516. Af Ascensius' Fortale til Saxo-Udgaven fremgaar, at han har været en personlig Ven af Chr. Pedersen, og Forholdet har da aabenbart været det, at denne, som allerede paa dette Tidspunkt har tænkt paa efter sin Hjemkomst til Danmark at grundlægge et Bogtrykkeri, i Paris har anskaffet forskellige Dele af Materiellet hertil og med det faaet de her omhandlede Bøger trykt i sin Vens Bogtrykkeri, saaledes at denne har hjulpet ham med de Dele, han manglede. Chr. Pedersen førte 1515 sit Materiel med til Danmark, men fik ikke Lejlighed til at benytte det der, og da hans Forhold paa Grund af hans Tilslutning til Christian II. var blevet usikre, har han, inden han 1526 drog i Landflygtighed, afhændet det til Poul Ræff. At han ikke havde mistet Interessen for Bogtrykkerkunsten eller opgivet sin tidligere Plan om selv at blive Ejer af et Bogtrykkeri, viste sig imidlertid, da han i Antwerpen genoptog sin længe afbrudte litterære Virksomhed.

[1] *Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kgl. Bibliothek*, II (Kbh. 1875), S. 3.

II.

I Aaret 1529 udkom i Antwerpen en dansk Oversættelse af det nye Testamente; i en ny Udgave, som udkom samme Sted 1531, anføres Chr. Pedersen som Oversætteren, og han nævnes ogsaa som Udgiver eller Oversætter i en hel Række Bøger, som udkom samme Aar, og som alle ligeledes er trykt i Antwerpen. I ingen af disse Bøger findes nogen Meddelelse om, af hvem de er trykt.

Følgende 11 Skrifter skyldes Chr. Pedersens Virksomhed i Antwerpen:

1529. Det nye Testamente.
1531. Samme Bog. 2. Udgave.
Davids Salmer.
[Luther:] Om Ægteskab og Børn at opføde.
[Luther:] Om Børn at holde til Skole.
Den rette Vej til Himmeriges Rige.
En kristelig Bog om mærkelige Spørgsmaal og Svar.
[Luther:] Om vor Herres Død og Pine.
Samme Bog. 2. Udgave.
[Luther:] Hvorledes hvert Menneske skal betænke vor Herres Død og Pine.
[Luther:] Hvorledes hvert Menneske skal bære sit Kors.[1]

Baade fra dansk og nederlandsk Side har man beskæftiget sig med disse Tryk og med Spørgsmaalet om, hvem der har udført dem, og hvilken Rolle Chr. Pedersen har spillet ved deres Fremstilling.[2] Da Spørgsmaalet hidtil ikke er blevet besvaret, har man slaaet sig til Ro med den Formodning, at Chr. Pedersen selv har ejet et Bogtrykkeri i Antwerpen og enten selv eller med fremmed Hjælp besørget disse Bøger trykt.

[1] Man vil i denne Fortegnelse savne en Bog, som ellers altid henføres til denne Gruppe, nemlig Oversættelsen af Luthers Formaning til Rigsdagen i Augsburg. Under Omtalen af Chr. Pedersens Virksomhed i Malmø vil det blive paavist, at denne Bog, som mangler enhver Angivelse af Tiden og Stedet for sin Trykning, ikke er trykt i Antwerpen, men et Par Aar senere i Malmø. Paa den anden Side er her medtaget 2. Udg. af Luther: »Om vor Herres Død og Pine«, som ellers henføres til Malmø. Ogsaa herfor vil der i det følgende blive gjort Rede.

[2] BRUUN, *Aarsberetn. og Medd.*, I, S. 380 ff. og II, S. 1 ff., C. J. BRANDT, *Om Lunde-Kanniken Chr. Pedersen og hans Skrifter* (Kbh. 1882), S. 188 ff., W. NIJHOFF, *Deensche boeken te Antwerpen gedrukt en uitgegeven, in de jaren 1529—1531* (i *Bibliographische Adversaria*, IV, Haag 1878—82, S. 1—15).

Der foreligger i Virkeligheden vægtige Grunde for denne Antagelse, betydeligt vægtigere end med Hensyn til Parisertrykkene. Der kan nemlig ikke være nogen Tvivl om, at disse Tryk danner en sammenhørende Gruppe, udgaaet fra samme Bogtrykkeri, og det er ligeledes utvivlsomt, at Chr. Pedersen selv har ejet største Delen af det Materiel, hvormed de er fremstillet, og det vil sige et Materiel, langt fyldigere end det, han kunde stille til Raadighed for sine Bøgers Trykning i Paris. Dette Materiel, som bestaar af flere Sæt Typer, Initialer og Ornamenter, er nemlig det samme, som er anvendt i de Tryk, han senere lod udgaa fra det Bogtrykkeri, han 1532 etablerede i Malmø. Ogsaa her har hans Forkærlighed for nationale Motiver givet sig Udslag, idet flere Sæt Initialer og Ornamenter er prydet med Fremstillinger af Danmarks og de øvrige til Unionen hørende Landes Vaaben. At Materiellet er anskaffet i Nederlandene, er utvivlsomt; saavel Typer som Udsmykningsmateriel af ganske samme Snit og Mønstre — med Undtagelse af de specielt nationale Motiver — findes hos en Mængde af de samtidige Bogtrykkere i Nederlandene baade i og udenfor Antwerpen.

Undersøger man Forholdet nøjere, bliver man imidlertid opmærksom paa forskellige Omstændigheder, som tyder paa, at Chr. Pedersens Andel i disse Bøgers Fremstilling har indskrænket sig til, at han har stillet sit Materiel til Raadighed for Trykningen, men at denne er udført i et fremmed Trykkeri, ganske saaledes som Forholdet viste sig at være i Paris. Sammenligner man det Materiel, der er anvendt til Chr. Pedersens Bøger i Antwerpen, med det, han senere benyttede i Malmø, viser der sig nemlig forskellige Uoverensstemmelser. For det første er Malmø-Materiellet langt fyldigere end det, der er brugt i Antwerpen; i Malmø-Trykkene findes i alt anvendt 10 forskellige Sæt Typer, i Antwerpen kun 5, i Malmø 33 forskellige Sæt Initialer, i Antwerpen 21. Forskellen fremhæves yderligere derved, at langtfra hele Antwerpen-Materiellet findes repræsenteret i Malmø. Af de 5 Sæt Antwerpen-Typer er kun de 4 brugt i Malmø, af de 21 Sæt Initialer kun de 12 og endelig af 16 Ornamenter kun 4; hertil kommer et rigt Billedmateriel i Antwerpen-Trykkene, som overhovedet ikke er anvendt i Malmø. En Del af det Materiel, som er fælles for de to Grupper, udgøres af Initialerne og Ornamenterne med nationale Motiver, som alle genfindes i Malmø. Heraf synes at fremgaa, dels at Chr. Pedersen ikke har fundet sit Antwerpen-Materiel tilstrækkelig fyldigt til at betjene et selvstændigt arbejdende Trykkeri og derfor har maattet supplere det med adskilligt nyt, dels at ikke alt det Materiel, hvormed hans Antwerpen-Bøger er trykt, har tilhørt ham selv. Naar man ser hen til den Fremgangsmaade, han an-

vendte i Paris, hvor han vel benyttede sit eget Materiel til Trykningen af sine Bøger, men overlod selve Arbejdet til et stedligt Bogtrykkeri, som kunde supplere Materiellet med de nødvendige Bestanddele, ligger det nær at antage, at han har baaret sig ligesaadan ad i Antwerpen, og at den Del af det anvendte Materiel, som han ikke har ført med sig til Danmark, har tilhørt det Trykkeri, som han har benyttet. At det virkeligt forholder sig saaledes, kan da ogsaa paavises ved en Sammenligning med samtidige Tryk, udført af Bogtrykkere i Antwerpen, og ved denne Undersøgelse er det netop den Del af det i Chr. Pedersens Bøger anvendte Materiel, som ikke er benyttet i Malmø og derfor maa formodes ikke at have tilhørt ham selv, der fører paa Sporet.

Som allerede nævnt er de Typer, hvormed Chr. Pedersens Antwerpen-Bøger er trykt, meget almindelige i den Tids nederlandske Bøger. Dette gælder saavel de anvendte Udhævningstyper, der benyttes af næsten alle samtidige nederlandske Bogtrykkere ogsaa i Former, som baade med Hensyn til Størrelse og Snit ikke er til at skelne fra Chr. Pedersens, som Teksttyperne og blandt disse ogsaa den fransk-gotiske Type, om hvilken Bruun fejlagtigt meddeler, at den udenfor Chr. Pedersens Bøger kun er fundet anvendt i Frankrig.[1] Man maa derfor ganske se bort fra Typemateriellet, der i denne Forbindelse ingen Værdi har som Basis for en Sammenligning. Det samme gælder en stor Del af Ornamenteringsmateriellet, der ligeledes er fælles for adskillige samtidige Bogtrykkere. Kun saadanne Tilfælde, hvor enten Materiellets specielle Art eller visse sikre Kendetegn kan vise, at selve de anvendte Træstokke er identiske, faar da Betydning for Paavisningen af en Sammenhæng mellem Chr. Pedersens Bøger og andre Antwerpen-Tryk, men hvis en saadan kan konstateres, er selvfølgelig enhver yderligere Overensstemmelse af Værdi.

I den første Bog, Chr. Pedersen lod trykke i Antwerpen, Oversættelsen af det nye Testamente 1529, findes en Række Helsides-Træsnit, forestillende bl. a. Evangelisterne og nogle af Apostlene, af hvilke et enkelt er mærket med Aarstallet 1528. Dette synes at vise, at disse Træsnit ikke er fremstillet til denne Bog, men til et Værk, som er trykt Aaret i Forvejen, og en Undersøgelse af Antwerpen-Tryk fra 1528, i hvilke de kunde tænkes at høre hjemme, viser da ogsaa, at de er anvendt i en nederlandsk Udgave af Bibelen, trykt i dette Aar af den bekendte Antwerpen-Bogtrykker Willem Vorsterman; talrige Enkeltheder viser, at det er de samme Træstokke, som er benyttet i begge disse Bøger. 1531 trykte Vorsterman en ny Udgave af

[1] *Aarsberetn og Medd.*, II, S. 3.

Bibelen, og undersøger man denne Bog, finder man en hel Række karakteristiske Omstændigheder, som ikke lader nogen Tvivl tilbage om, at det er Chr. Pedersens Bogtrykker, der her straks er fundet. De samme Træsnit som i Bibelen 1528 findes ogsaa i denne Udgave, dog er Billedet af Paulus forskelligt. Men den samme Forskel findes mellem Chr. Pedersens Nye Testamente fra 1529 og den nye Udgave, han udgav 1531, idet der i denne sidste findes de samme Evangelist- og Apostelbilleder som i første Udgave med Undtagelse netop af Paulus, hvis Billede er det samme som i Vorstermans nye Bibeludgave fra samme Aar. Blandt de talrige Initialer i Chr. Pedersens Testamente fra 1531 finder man et enkelt, som tydeligvis er udført i en speciel Anledning, et D forsynet med Aarstallet 1520. Dette Initial findes benyttet i flere Bøger, trykt hos en anden af Antwerpens betydeligste daværende Bogtrykkere, Michiel Hillenius van Hoochstraten, men sammenligner man Initialet i hans Bøger med det hos Chr. Pedersen, opdager man let, at det ikke er samme Træstok, som er anvendt, men at Chr. Pedersens er kopieret over Hillenius', idet de finere Enkeltheder i dennes er udeladt. I Vorstermans ovennævnte Bibeludgave fra 1531 er samme Initial anvendt flere Gange og stadig i nøjagtig samme Skikkelse som hos Chr. Pedersen. En lignende Overensstemmelse findes mellem de samme to Bøger med Hensyn til et andet af Initialerne; hos Chr. Pedersen er benyttet et Sæt store forsirede Blomsterinitialer, hvoraf et enkelt Bogstav, et I, er lidt fortegnet, idet Bogstavet staar skævt i Rammen, og Initialet er anvendt hos Vorsterman med ganske den samme Skavank. Foruden de her nævnte Initialer er yderligere tre af de Sæt, som findes hos Chr. Pedersen, anvendt i Vorstermans Bibel 1531. Undersøger man andre af Vorstermans Tryk, dukker stadig flere Overensstemmelser op, saaledes findes Titelrammen fra Chr. Pedersens Nye Testamente 1529 brugt i Placentius' »Susanna«, trykt af Vorsterman 1536, og dette Aarstal viser yderligere, at Rammen ikke har tilhørt Chr. Pedersen, som allerede 1532 forlod Nederlandene.

Alt det Materiel, som viser sig at være fælles for Chr. Pedersens Antwerpen-Bøger og Vorstermans Tryk, tilhører netop den Del af Antwerpen-Materiellet, som ikke er benyttet i Malmø. Herfra findes dog en enkelt karakteristisk Undtagelse, som leverer den afgørende Bekræftelse paa, at Chr. Pedersens Bøger er udført i Vorstermans Trykkeri. I en af dennes Bøger, J. Placentius' »Catalogus antistitum Tungarorum etc.» fra c. 1530, findes foruden forskellige almindelige Initialer, som forøvrigt leverer yderligere Bidrag til Overensstemmelsen med Chr. Pedersens Bøger, benyttet et af

dennes bekendte Vaaben-Initialer, et H, forsynet med Fremstilling af det nordiske Unionsvaaben. Chr. Pedersens Materiel har altsaa, da denne Bog blev trykt, befundet sig i Vorstermans Trykkeri, og Sætteren er kommet til at benytte dette enkelte Initial af det specielt med Danmark for Øje fremstillede Materiel, der ikke har nogen som helst Tilknytning til den Bog, hvori det er anvendt.

Forholdet er altsaa klart. Ligesom i Paris har Chr. Pedersen i Antwerpen med sin Tilbagekomst til Danmark for Øje købt et Bogtrykkermateriel, som det var hans Agt at benytte ved Grundlæggelsen af et Bogtrykkeri i sit Hjemland. Et selvstændigt Trykkeri med det dertil hørende Inventar har han paa dette Tidspunkt endnu ikke ejet, og til de større Bøger har hans Materiel heller ikke endnu været tilstrækkeligt omfattende, hvorfor han har maattet indskrænke sig til at stille det, han raadede over, til Disposition for en stedlig Bogtrykker for at faa trykt den lange Række Bøger, han under sin Landflygtighed havde udarbejdet, for at de kunde være rede, naar Forholdene tillod ham igen at vende hjem og begynde den reformatoriske Propaganda, som det var deres Formaal at tjene. Dette skete allerede det følgende Aar, og denne Gang lykkedes det ham at realisere sin en Gang opgivne Plan om at nedsætte sig i sit Fædreland som selvstændig Leder af et Bogtrykkeri.

III.

Umiddelbart efter Kong Christian II.s Tilfangetagelse og Fængsling i Juli – August 1532 fik Chr. Pedersen, som hele Tiden havde hørt til hans trofasteste Tilhængere, Amnesti og Tilladelse til at nedsætte sig som Bogtrykker i Malmø. I Kancelliets Kopibøger fra 1532 over kongelige Missiver findes herom følgende Notits: »Mester Christiern Perszenn protectorium, at han maa boo vti Malmø oc nære oc bierge seg aff prenterii oc ware kongl. Mt. hwld oc troo».[1] Han maa hurtigt have etableret sig i sin nye Stilling, thi allerede i Begyndelsen af Januar 1533 udgik en ret omfangsrig Bog fra hans Bogtrykkeri, som derefter var i Virksomhed til 1535. Chr. Pedersens Bogtrykkeri havde i Malmø til Huse i hans egen Ejendom, der var beliggende i Kvarteret mellem »Fergestredene», som senere blev udlagt til Gade, den nuværende »Frans Suellsgatan».[2] Da han ikke selv havde Uddannelse

[1] *Kong Frederik I.s danske Registranter*, udg. ved K. Erslev og W. Mollerup, I (Kbh. 1879), S. 467.

[2] A. U. Isberg, *Anteckningar om Malmö stad* (Malmö 1876), S. 29; Samme: *Bidrag til Malmö stads historia*, II a (S. St. 1897), S. 43.

til at varetage den haandværksmæssige Side af Arbejdet, maatte han antage en Trykkeribestyrer og valgte hertil en Mand ved Navn Johan Hoochstraten, og det er da denne og ikke Chr. Pedersen, der angives som Bogtrykker i de Bøger, der udgik fra Trykkeriet. Der har været fremsat forskellige Gisninger om, hvem denne Mand var, der saa pludseligt dukker op som Bogtrykker i Danmark for lige saa sporløst faa Aar efter at forsvinde. Efter Navnet at dømme har han været Nederlænder — Hoogstraeten er Navnet paa en lille By i Belgien, i Provinsen Antwerpen —, og ved at lede Undersøgelsen i denne Retning kan det ogsaa lykkes at opspore baade hans Afstamning og hans tidligere og senere Virksomhed.

Umiddelbart før sin Ansættelse hos Chr. Pedersen havde Hoochstraten virket som Bogtrykker i Lübeck. Der kendes herfra to Bøger, forsynet med hans Navn, nemlig Bugenhagen: »De sacerdotio Christi», som er trykt i August 1531, og Joannes Allardus Amstelredamus: »Aliquot capita theologiæ», trykt i April 1532[1]; at det er den samme Bogtrykker, fremgaar af, at det i Lübeck anvendte Materiel senere er benyttet i Malmø. Chr. Pedersen har altsaa afkøbt Hoochstraten hans Materiel for dermed at supplere det, han havde anskaffet i Antwerpen. Ogsaa det Bogtrykkermærke, Hoochstraten anvender i Lübeck, en figurlig Fremstilling af »Occasio», er brugt i Malmø. Baade dette Bogtrykkermærke og en Del af det øvrige Materiel, som findes i Hoochstratens Bøger i Lübeck og senere i Malmø, er tidligere benyttet i Nederlandene, nemlig af Bogtrykkeren Simon Corver, som c. 1520 virkede i Zwolle. Ogsaa dette viser hen til Nederlandene, og man finder da ogsaa her to Bogtrykkere af Navnet Hoochstraten, som begge trykte i Antwerpen i den første Halvdel af det 16. Aarhundrede, nemlig den kendte Michiel Hillenius van Hoochstraten, der virkede fra c. 1508 til 1558, og hans Søn Jean, der trykte under sit eget Navn i sin Faders Bogtrykkeri i Aarene 1540—43.

Men allerede omkring Aaret 1526 udkom i Antwerpen 4 Bøger, trykt af »Joannes Hoochstratanus», nemlig 3 Skrifter af Adrien Barlandus: »Rerum gestarum a Brabantiæ ducibus historia», »Memorabilis obsidio Ticini sive Papiæ» og »Institutio Christiani hominis», alle tre trykt i Fælleskab med Bogtrykkeren Adrianus Tilianus, samt Gotfr. Harmel. Theophilus: »Disticha memoralia»; de to første bærer Aarstallet 1526, de to sidste ingen Tidsangivelse. I »Bibliotheca Belgica», hvor de tre Skrifter af Barlandus er udførligt beskrevet,[2] meddeles den interessante Oplysning, at Bogtrykkeren i

[1] PANZER, *Annales typogr.*, VII, S. 273—74.
[2] *Bibliotheca Belgica*, B 274, 275 og 285.

den sidstnævnte Bog anvender det samme Bogtrykkermærke, som Simon Corver har brugt i Zwolle, og undersøger man Bøgerne, viser det sig, at der deri er benyttet flere andre Dele af det Materiel, der er kendt fra Johan Hoochstratens Virksomhed i Lübeck og Malmø. Det er altsaa Chr. Pedersens senere Trykkeribestyrer, der har trykt disse Bøger i Antwerpen, og han har allerede paa dette Tidspunkt været i Besiddelse af det Materiel, som senere blev anvendt i Danmark. Denne Johan Hoochstraten identificeres almindeligvis med den ovennævnte Jean Hillenius, Michiel Hillenius van Hoochstratens Søn.[1] I »Bibliotheca Belgica» udtales dog en vis Tvivl om, hvorvidt dette er rigtigt, paa Grund af den Omstændighed, at Bogtrykkeren 1526 kalder sig Joannes Hoochstratanus, medens den senere konsekvent kalder sig Jean Hillenius uden nogen Tilføjelse. Hertil er at bemærke, at Faderen kalder sig snart Michiel Hillenius, snart Michiel Hillenius van Hoochstraten og snart blot Michiel Hoochstraten, og der er selvfølgelig intet til Hinder for at antage, at Sønnen har baaret sig ad paa samme Maade. Michiel Hillenius var født henimod Aar 1480, og man ved, at han var gift, inden han 1508 nedsatte sig i Antwerpen.[2] Sønnen kan da have været født straks i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede og kan meget vel have trykt de nævnte Bøger 1526. Den eneste Omstændighed, som ifølge »Bibliotheca Belgica» taler for, at det skulde være Michiels Søn, som allerede har trykt 1526, er den, at der i to af Bøgerne fra dette Tidspunkt er anvendt en Titelramme, som ogsaa er benyttet af Michiel Hillenius 1523 og 1531. Denne Overensstemmelse kan suppleres med en ny, idet det viser sig, at en Titelramme, som Johan Hoochstraten har anvendt i Malmø bl. a. til Chr. Pedersens Udgave af Holger Danskes Krønike, ogsaa stammer fra Michiel Hillenius, af hvem den er anvendt i A. Durstenius: »Carmen scholasticum».[3] Der er altsaa al mulig Grund til at antage, at den Johan Hoochstraten, som 1526 trykte i Antwerpen, 1531—32 i Lübeck og 1533—35 i Malmø er Michiel Hillenius' Søn, som 1540—43 paany optraadte som selvstændig Bogtrykker i sit Fædreland, og den lange Pause i hans Virksomhed i Antwerpen skyldes altsaa hans Ophold i Udlandet. Chr. Pedersen er rimeligvis kommet i Forbindelse med Hoochstraten i Lübeck, muligvis efter Anvisning af Vorsterman, som undertiden trykte i Fællesskab med hans Fader; at han ikke

[1] *Bulletin du Bibliophile Belge, XIX* (Bruxelles 1863), S. 302; F. OLTHOFF, *De boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Antwerpen* (Antwerpen 1891), S. 47.
[2] *Biographie nationale,* publ. par l'Academie Royale de Belgique, *IX,* (Bruxelles 1886—87), S. 377—78.
[3] I denne Bog findes ingen Tidsangivelse, men paa Rammen læses Aarstallet 1530.

er fulgt med Chr. Pedersen fra Antwerpen og været i dennes Tjeneste under sin Virksomhed i Lübeck, synes at fremgaa af, at han der kun anvender sit eget Materiel, men intet af Chr. Pedersens. Da Hoochstraten var blevet ledig ved, at Chr. Pedersen standsede sit Bogtrykkeri, er han vendt tilbage til sit Fædreland og har genoptaget sin Virksomhed der. Det er med Faderens Materiel, han trykte i disse Aar, det, han oprindelig selv havde ejet, solgte Chr. Pedersen 1536 i Malmø sammen med sit øvrige Materiel. Allerede 1543 døde Johan Hoochstraten i Antwerpen.

Fra Chr. Pedersens Bogtrykkeri i Malmø kendes følgende Tryk, forsynede med Hoochstratens Navn eller Mærke:[1]

1533. [Ped. Laurentsen:] Undervisning om Præsteembede.
[Joh. Agricola:] 170 kristelige Spørgsmaal med Svar. Overs. af Chr. Pedersen.
Chr. Pedersen: Lægebog.
[Chr. Pedersen:] The richt vay to the kingdom of heuine. [Overs. af John Gau].
Hvorledes hvert kristent Menneske skal berede sig mod Døden.
[Ped. Laurentsen:] Undervisning mod Pavens Statuter.
1534. Holger Danskes Krønike. Udg. af Chr. Petersen.
Chr. Pedersen: Om Urtevand.
Karl Magnus Krønike. Udg. af Chr. Pedersen.
1535. Om den gamle og den nye Gud.

Desuden kan følgende anonyme, men daterede Tryk ved Hjælp af Materiellet med Sikkerhed henføres dertil:

1533. Salmebog. (Kun kendt i et defekt Ekspl.)
[Nic. Manuel:] Dialogus.
Ped. Laurentsen: Expostulatio ad canonicos Lundenses.
Fr. Vormordsen: Apologia adversus Lundenses canonicos.
1534. Den danske Rimkrønike.

[1] I Modsætning til de fleste af Pariser- og Antwerpen-Trykkene er Chr. Pedersens Malmø-Tryk — med Undtagelse af hans to Lægebøger — yderst sjældne. Af flere kendes kun et enkelt Eksemplar, og hvad der er bevaret, findes spredt i forskellige, tildels private Biblioteker i Danmark og Udlandet. Med Undtagelse af en enkelt Bog, Chr. Pedersens »The richt vay to the kingdom of heuine«, som ejes af Mr. Christie Miller, Burnham, England, har Eksemplarer af alle de bevarede Tryk velvilligst af de respektive Ejere været stillet til Raadighed for nærværende Undersøgelse.

Luther: Om man maa fly for Døden og Pestilens. (Kun kendt i et defekt Ekspl.)

[Fr. Vormordsen:] 21 Artikler af den hellige Skrift.

Det Materiel, som er anvendt i disse Bøger, er meget righoldigt, men gør Indtryk af at være sammenstykket fra flere forskellige Sider. Af de mange forskellige Initialsæt, som er anvendt, er flere kun repræsenteret af et enkelt Bogstav, og i samme Bog findes undertiden Initialer i indtil 20 forskellige Størrelser og Stilarter blandet mellem hverandre. En stor Del af Materiellet udgøres af det, Chr. Pedersen havde anskaffet i Antwerpen, en Del stammer som ovenfor omtalt fra Hoochstraten, men tilbage bliver endnu en stor Del, som da rimeligvis er blevet anskaffet ved Trykkeriets Oprettelse eller under dets Drift. Ved Hjælp af Materiellets paa denne Maade tydeligt afgrænsede Bestanddele er man i Stand til at placere en Del Tryk, som hidtil enten ikke har kunnet bestemmes eller er blevet bestemt forkert, paa deres rette Plads i Chr. Pedersens Produktion.

Til Chr. Pedersens Malmø-Tryk har saaledes tidligere været henført 2. Udgave af den i Antwerpen udkomne Oversættelse af Luther: »Vor Herres Død og Pine».[1] Da Bogen er trykt udelukkende med Antwerpen-Materiellet, og der desuden findes anvendt et Sæt af Vorstermans Initialer, er der ingen Tvivl om, at den ligesom 1. Udgave er trykt i Antwerpen 1531.

Det omvendte Forhold gør sig gældende med Hensyn til en anden Bog, Luther: »Formaning til Rigsdagen i Augsburg», som altid er blevet regnet til Antwerpen-Trykkene og henført til Aaret 1530 eller 1531.[2] Som Bevis paa, at Bogen, der hverken indeholder Tids- eller Stedsangivelse, skulde være trykt i Antwerpen, anfører Bruun, at Teksttypen er den samme, som er benyttet i det nye Testamente 1531, og at denne Type kun er benyttet i Antwerpen.[3] Det første er rigtigt, men det sidste forkert, idet den samme Type er anvendt i Malmø i Salmebogen 1533. Iøvrigt findes foruden Chr. Pedersens Antwerpen-Materiel benyttet Dele af saavel Hoochstratens Materiel som af det, der senere er anskaffet til Brug i Malmø, derimod intet af Vorstermans. Det er altsaa utvivlsomt, at Bogen er trykt i Malmø, det bestemte Aar for dens Trykning kan ikke angives.

[1] BRUUN, *Aarsberetn. og Medd.*, II, S. 19—22.

[2] *Aarsberetn. og Medd.*, II, S. 1—2. Bogen er medtaget som Antwerpen-Tryk i W. NIJHOFF, *L'art typographique dans les Pays-Bas (1500—1540)*, La Haye 1902 ff., i Afsnittet »Impressions Danoises», Livr. 5.

[3] *Aarsberetn. og Medd.*, II, S. 126.

Trykt med Chr. Pedersens Materiel er en lille Bog paa 8 Blade, »Vigilies paa Dansk», som heller ikke angiver noget om sin Oprindelse; Langebek henfører den til Aaret 1529, Bruun til 1531[1], dog lader den sidste Spørgsmaalet aabent, om den er trykt i Antwerpen eller Malmø. At det sidste er Tilfældet, viser den Omstændighed, at en af Chr. Pedersens Udhævningstyper, som han bruger til næsten alle sine Bøger i Malmø, men ikke i Antwerpen, er anvendt deri. I hele sin Udstyrelse falder den saa nøjagtigt sammen med Nic. Manuels »Dialogus», som er trykt 1533, at man med temmelig stor Sikkerhed kan henføre den til dette Aar.

I Aaret 1526 udkom et latinsk Brev fra Christian II. til Borgmester Wendtlandt i Danzig, forfattet af Kongens Kansler, Poul Kempe[2]; i Brevet, der blev udgivet af Hans Mikkelsen, tilsagde Kongen sin Tilslutning til Reformationen, hvis han igen kom til Magten. Af dette Brev udkom senere to danske Oversættelser, den ene foretaget af Poul Kempe, den anden af Ped. Laurentsen. Af disse Oversættelser er kun en lille Rest bevaret, nemlig et Brudstykke paa 6 Blade, og da baade Begyndelsen og Slutningen mangler, kan man ikke se, fra hvilken af de to Oversættelser det hidrører. Hvornaar Kempes Oversættelse udkom, vides ikke, men det er rimeligvis sket under Kongens Landflygtighed i Nederlandene; Laurentsens udkom 1534, i hvilket Aar der i Danmark var stærke Bestræbelser i Gang for at udfri Christian II. af Fangeskabet og atter gøre ham til Konge, og Brevet er da paa Grund af sin reformatoriske Tendens blevet anset for skikket til at virke som Propaganda for denne Bevægelse og er derfor blevet optrykt.[3] Det bevarede Brudstykke er trykt med samme Teksttype som den, Chr. Pedersen anvendte til det nye Testamente 1531, og som ogsaa er benyttet i Luthers Formaning til Rigsdagen i Augsburg. Heraf drager Bruun[4] den samme Slutning som med Hensyn til denne sidste Bog og antager, at det bevarede Fragment er trykt i Antwerpen 1531 og altsaa er en Rest af Poul Kempes Oversættelse. Foruden Teksttypen, der som ovenfor nævnt ogsaa er brugt i Malmø, findes benyttet den samme Udhævningstype som i »Vigilies», altsaa en af de Typer, som er særegne for Malmø-Trykkene, og det samme gælder det eneste Initial, der er anvendt. Fragmentet er da trykt i Malmø og er et Brudstykke af Laurentsens Oversættelse fra 1534.

Endnu tre Tryk kan ved Hjælp af det anvendte Materiel henføres til

[1] *Dansk historisk Almanak* 1764; *Aarsberetn. og Medd.*, II, S. 25—26.
[2] *Aarsberetn. og Medd.*, I, S. 337—39.
[3] Jfr. *Ny kirkehistoriske Samlinger*, II, S. 202.
[4] *Aarsberetn. og Medd.*, II, S. 126.

Chr. Pedersens Malmø-Virksomhed, tre anonyme og udaterede Etbladstryk, indeholdende Aftryk af tre fra Christian II.s Historie velkendte Dokumenter, nemlig Frederik I.s Fuldmagt til Knud Gyldenstjerne under Forhandlingerne med Christian II. i Norge, Gyldenstjernes Lejdebrev til Kongen og Kontrakten imellem dem, udfærdigede henholdsvis i April og Juli 1532. Af disse Tryk har det sidstnævnte, som indeholder Kontrakten mellem Gyldenstjerne og Kongen, og af hvilket et Eksemplar findes i Rigsarkivet i København, ikke tidligere været fremdraget, de to andre er beskrevet af Bruun[1], der mener, at de er udført enten af Hans Vingaard eller Oluf Ulricksøn, og henfører dem til Aaret 1532. Begge Angivelser er urigtige. Af det anvendte Materiel fremgaar, at de alle tre er udgaaet fra Chr. Pedersens Bogtrykkeri i Malmø. Teksttypen, hvormed de alle er trykt, er en af Chr. Pedersens sjældnest brugte Typer, ellers kun anvendt en Gang, i den 1535 i Malmø trykte Bog »Om den gamle og den nye Gud», det øvrige Materiel er det velkendte fra Malmø. Trykkene er rimeligvis fremstillet i samme agitatoriske Hensigt som Oversættelsen af Christian II.s Brev til Wendtlandt og efter al Sandsynlighed trykt samme Aar, ved Grevefejdens Udbrud 1534. En samtidig Historieskriver, Lybækkeren Reimar Kock, fortæller i sin Skildring af disse Begivenheder, at Malmøs Borgere i Juni 1534 overraskede Lensmanden paa Malmøhus og førte ham som Fange til Borgmesteren, Christian II.s Tilhænger Jørgen Kock, medens man for Borgerne forelæste »die briue, welck de Rickesz Rath vnd besonders H. Manus Guldenstern vnd sin broder H. Knudt . . . Ko. Christiern Ao. 32 gegeuen vnd doch nicht ein geholden».[2] Da Chr. Pedersen stadig tilhørte Christian II.s Parti og under Grevefejden var Jørgen Kocks Sekretær, er det let forstaaeligt, at det blev overdraget ham at besørge Trykningen af de Skrifter, som skulde bruges i Agitationen for Kongen.

Som man ser, havde Chr. Pedersens Bogtrykkervirksomhed i Malmø foruden at tjene folkeoplysende og reformatoriske Formaal en bestemt politisk Tendens. Det har rimeligvis været denne, der har bevirket, at hans Virkomhed saa brat ophørte. Hans Trykkeri er antageligt standset allerede i Begyndelsen af 1535, i hvert Tilfælde kendes kun en enkelt Bog derfra i dette Aar, i hvilket Kampen for Christian II.s Genindsættelse led sit endelige og afgørende Nederlag. 1536 solgte Chr. Pedersen sit Trykkeri med alt tilhørende Matericl til Hans Vingaard i København for 400 Daler. Af en Proces, som dette Salg gav Anledning til[3], ser man, at den senere Bog-

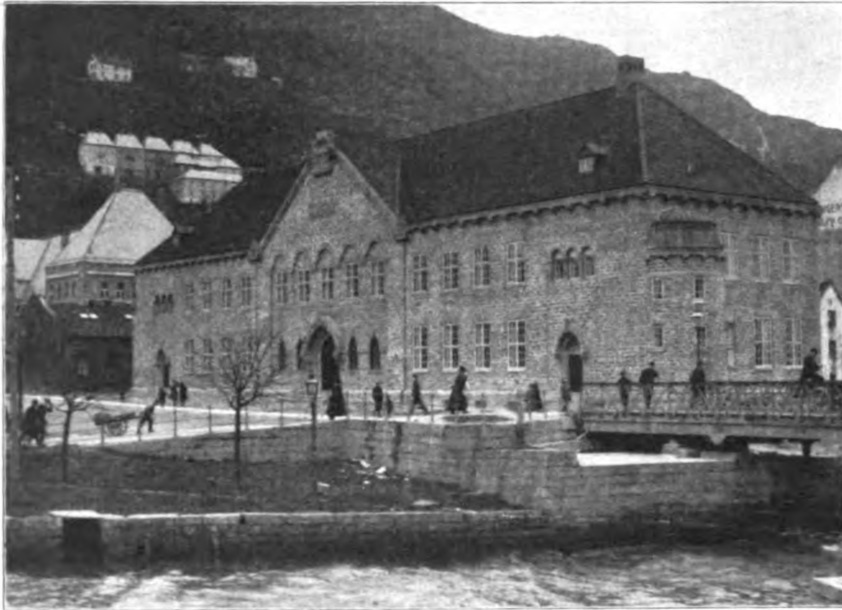
[1] *Aarsberetn. og Medd.*, II, S. 46–48.

[2] A. HEISE, *Kristiern II. i Norge og hans Fængsling* (Kbh. 1877), S. 3.

[3] Akterne, som findes i Malmø Raadstuearkiv, er udgivet af Sonnenstein-Wendt (*Ny kirkehistoriske Samlinger*, I, S. 253–64).

trykker i København Christopher Barth som ganske ung har været i Chr. Pedersens Tjeneste i Malmø og da rimeligvis har faaet sin Uddannelse i dennes Bogtrykkeri.

Af den Fremstilling, som i det foregaaende er givet af Chr. Pedersens Forhold til Bogtrykkerkunsten, fremgaar, at han aldrig personligt har hørt til dens Udøvere. Den Indflydelse, han har øvet paa sine Bøgers Udstyrelse, og den direkte Indsats i dansk Bogproduktion, han gennem sin Virksomhed i Malmø har ydet, sikrer ham ikke desto mindre en Plads blandt det danske Boghaandværks tidligste Foregangsmænd.

BERGENS OFFENTLIGE BIBLIOTEK

Av

ARNE KILDAL, Bergen

I LØPET AV 60-AARENE av forrige aarhundrede var tanken om oprettelsen av et frit offentlig bibliotek i Bergen stadig fremme i det offentlige ordskifte, og man kan si, at jordbunden var godt forberedt, da der sommeren 1869 bød sig en anledning til at erhverve en boksamling paa rimelige vilkaar. Universitetsbibliotekar Paul Botten-Hansen, som døde i juli maaned dette aar, efterlot sig en stor og værdifuld boksamling som skulde sælges. Da dette rygtedes, sammenkaldte »Foreningen for populære forelæsninger» i Bergen ekstraordinær generalforsamling og her besluttet man at søke at erhverve boksamlingen med det maal at overdrage den til byen, paa betingelse av at kommunen oprettet et offentlig bibliotek og paatok sig driften av dette. Der blev nedsat en komite i sakens anledning. Prisen paa samlingen som indeholdt 12000 bind, foruten etpar tusen smaaskrifter og hefter, var 3200 speciedaler. Komiteen fandt prisen rimelig og aapnet i 1870 en indsamling for at skaffe de nødvendige penge tilveie.

Først i mars 1871 var man saa langt, at man kunde beslutte kjøpet, og i juli samme aar kom bokkasserne til Bergen for midlertidig at bli anbragt i kjælderen i Norges banks bygning. Boksamlingen blev i henhold til den tidligere fattede beslutning overdraget Bergens kommune, som imidlertid først i møte 23de december 1872 modtok den, efter at ha indkjøpt ølbrygger Müllers hus paa Torvalmenningen for 3000 speciedaler til bibliotekbygning.

Den 2den februar 1874 var man endelig saa langt, at man kunde aapne biblioteket. Samlingen hadde da omtrent 15000 bind og aapningstiden var fastsat til 3 timer daglig. Som bibliotekar virket de første aar adjunkt ved katedralskolen Karl L. Sommerfelt († som rektor i Kristiansand 1908). Allerede fra første stund av kunde biblioteket glæde sig over en stor søkning. Utlaanet var det første aar ca. 12000 og steg det følgende aar til 20000 bind. Samtidig vokset samlingen sterkt, den talte i 1875 21000 bd., i 1877 23000 bd. og i 1879 25000 bd. Følgen var at de tre smaa og trange rum i Müllers hus snart blev overfyldt. Man begyndte derfor allerede det første aar, biblioteket virket, at se sig om efter nye lokaler, men først høsten 1879 blev der nogen flytning av. Efter beslutning av bystyret var 3 rum av loftsetagen i byens kjøtbasar blit indredet til bruk for biblioteket, og i disse lokaler — med enkelte senere foretagne utvidelser — virket biblioteket helt til 1917, da dets nye bygning blev tat i bruk.

Bibliotekaren hadde den første tid, biblioteket var aapent, et stort arbeide med bøkernes inddeling i klasser og forfattelsen av katalog. Den første trykte katalog (hovedkatalogen) blev utgit i 1875 og omfatter samlingen saaledes som den var ved utgangen av 1874. Efter den tids fordringer var katalogen et dygtig og samvittighetsfuldt arbeide. Bøkerne blev inddelt i 10 hovedklasser, nemlig: 1) theologi og kirkehistorie, 2) philosophi og pædagogik, 3) skjønliteratur og æsthetik, 4) philologi og sprogvidenskab, 5) geographi, statistik, topographi og reisebeskrivelser, 6) historie, 7) statsøkonomi, politik og jurisprudents, 8) naturvidenskab, medicin, mathematik, krigsvidenskab, økonomiske og tekniske videnskaber, 9) samlede værker, tidsskrifter, skrifter af blandet indhold og 10) bibliographi og bibliothekvidenskab. Denne inddeling av bøkerne gjælder for en stor del av samlingen fremdeles, men vil med tiden bli helt avløst av inddelingen efter »decimalsystemet», hvormed arbeidet har paagaat de sidste aar. Katalogen av 1875, som er en bok paa 352 sider, blev den første tid efter utgivelsen livlig efterspurt av laantagerne og sælges tildels den dag idag. I 1877 kom »Tillægskatalog no. 1», omfattende tilveksten for tidsrummet 1875

—77, i 1881 »Tillægskatalog no. 2», og senere er der kommet tillægskataloger med sedvanligvis 3 eller 4 aars mellemrum. Helt indtil overgangen til det nye katalogiseringssystem i 1910 blev desuten den gamle seddelkatalog fra Botten-Hansens tid fortsat og ført à jour.

Hvad bibliotekets økonomiske forhold i den første tid angaar, var de forholdsvis gunstige; ialfald fik bibliotekkommissionen omtrent alt hvad den søkte om, og det hændte endog, at kommunen øket bevilgningerne til høiere beløp end der var søkt om. Budgettet var i jevn og sikker stigning; i 1875 utgjorde det 800 spd., i 1876 850 spd., i 1877 3600 kr., i 1878 og 1879 3700 kr. og i 1880 og 1881 4280 kr. Utgifterne gik til løn for bibliotekaren, til bøker og indbinding, lys og brænde, assuranse, senere ogsaa til assistanse ved utlaanet, budtjeneste og rengjøring og diverse. Bibliotekaren hadde de første aar en løn av 250 spd. (fra 1877 1000 kr.), men fik i 1882 paalæg, saa lønnen kom op i 1600 kr.

Biblioteket fik i 1880 en ny og rikelig indtægtskilde, idet Bergens Brændevinssamlag bevilget 1000 kr. til samlingens forøkelse, et beløp som det følgende aar forhøiedes til 4000 kr., i 1885 til 5000 og i 1893 endog til 6000 kr. Bidraget gik senere gradvis tilbake, men kom i 1917 atter op i 6000 kr. Imidlertid avsatte Samlaget i de økonomisk gunstige aar i otti- og nittiaarene et betydelig beløp til et fast fond for biblioteket. og dette har nu naadd en sum av ca. 60000 kr., hvis renter for størstedelen brukes til boksamlingens kompletering. Da Samlaget i ottiaarene begyndte at bidra saa rikelig til biblioteket, fandt kommunen at den kunde unddra sig for at bevilge til anskaffelse av bøker og indbinding, og det er først i de siste aar, at denne bevilgning atter er kommet op paa det kommunale budget for biblioteket. Ogsaa Sparebanken begyndte i ottiaarene at hjælpe biblioteket økonomisk. I 1883 bevilget den 2000 kr. til indkjøpet av Athenæets boksamling, i 1886 1000 kr. til indkjøp av bøker, og fra 1889 har den tilskutt faste aarlige beløp i samme øiemed, de sidste aar 1500 kr. (i 1917 dog kun 750 kr.). Disse institutioners liberale gavmildhet ansporet ikke de kommunale myndigheter til efterligning. Det kommunale budget holdt sig i ottiaarene temmelig lavt og utilstrækkelig. I 1883 gik det ned til 3230 kr., i 1884 steg det til 3360 og i 1887 til 4360 kr.

Biblioteket var allikevel i god fremgang i disse aar; boksamlingen talte ved utgangen av 1886 ca. 45000 bind og utlaanet var i 1883 ca. 22000, i 1885 32023 og i 1887 34000. Imidlertid hadde biblioteket skiftet ledelse, idet adjunkt Sommerfelt var fraflyttet byen og frk. Valborg Platou av magistrat og formandskap var blit utnævnt til bibliotekar. Frk. Platou virket

som bibliotekets chef fra nytaar 1883 til utgangen av 1909. I løpet av ottiaarene erhvervet biblioteket nogen betydelige forøkelser av samlingen; de vigtigste av disse var en større samling der skjænkedes av Bergens Museum, Bergens Athenæums værdifulde boksamling som blev indkjøpt for en pris av 3300 kr., og overkrigskommissær August C. Mohrs efterladte boksamling, der blev overdraget som gave og talte ca. 1600 bind. I ottiaarene begyndte ogsaa læsesalen at faa større betydning end den tidligere hadde hat; i 1885 utlaantes 800 bind til benyttelse paa læsesalen, og i 1896 var utlaanet steget till 7000 bind.

Ogsaa i nittiaarene fortsatte den sterke tilvekst til samlingen; i 1894 mottok biblioteket 2000 bind av Tanks skoles samling, i 1897 fik det som gave stiftsprost C. N. H. Daaes efterlatte bibliotek paa vel 3000 bind (væsentlig teologi), og i 1899 blev Arbeiderforeningens boksamling paa ca. 3000 bind indlemmet. Samtidig blev der foretat store indkjøp, og samlingen talte i 1888 ca. 50000 bind, i 1892 ca. 62000 bd., i 1894 ca. 70000 bd. og i 1899 ca. 80000 bd. Samtidig med forøkelsen av samlingen steg ogsaa utlaanet noksaa raskt. Det var i 1888 34700 bd., i 1892 41500 bd., og i 1898 55807 bd.

Selvfølgelig blev pladsmangelen under disse forhold atter meget følelig, og efter mange anstrengelser lykkedes det endelig administrationen i 1897 at faa yderligere 3 værelser i basarens loftsetage indredet til bruk for biblioteket. Herved skaffedes samlingen for nogen aar fremover litt rummeligere plads og virkeforhold. Dette var den sidste større forandring, som blev foretat i lokalerne paa basaren, naar undtages at der i 1901 blev skaffet biblioteket en egen indgang fra gaten; tidligere benyttedes samme indgang som til kjøtbasaren.

Efter utvidelsen av lokalerne i 1897 var bibliotekets fremgang endnu raskere end før. Bindantallet hadde i 1903 naadd op i ca. 90000, og utlaanet var 68213 i 1900, 107744 i 1903 og 168145 i 1907.

Det kommunale budget for biblioteket øket ikke i forhold til samlingens og utlaanets vekst. I 1890 var det paa 5400 kr., i 1896 paa 5700 kr., i 1904 paa 9019 kr. og i 1908 paa 10340 kr. Omkring aarhundredskiftet gik Samlagets aarlige tilskud adskillig ned, og biblioteket hadde i begyndelsen av det nye aarhundrede meget utilstrækkelige beløp til indkjøp av bøker og indbinding.

Aapningstiden, som fra december 1883 var fra 12 til 1 og 5 til 7, blev i slutten av 90-aarene (antagelig i 1899) utvidet til 12 til 2 og 5 til 7, i 1903 til 12 til 2 og ½6 til 8, i 1904 til 12 til 2 og 5 til 8, i 1908 til 11 til 2 og 5 til 8 og i 1913 til 10 til 2 og 4 til 8. Utvidelsen av aapningstiden nød-

vendiggjorde efterhaanden øket personale, samtidig som den var en sterkt medvirkende aarsak til utlaanets fremgang.

Høsten 1901 paabegyndtes indførelsen av det praktiske amerikanske utlaanssystem, som et par aar tidligere var blit tat i bruk av det under Haakon Nyhuus reorganiserte Deichmanske bibliotek i Kristiania. Bortset fra denne reform blev biblioteket i lange tider litet eller intet paavirket av de mange nyttige forandringer som blev indført ved det Deichmanske bibliotek fra 1898 av. Først i 1909 indførtes systemet med aapne hylder i utlaanet og samtidig nummerertes den populære avdelings 15000 bind efter amerikaneren Deweys bekjendte decimalsystem.

Ved utgangen av 1909, fratraadte frk. Valborg Platou som bibliotekar efter at ha virket i denne stilling i 27 aar. Samtidig fratraadte førsteassistent J. Sivertsen som hadde arbeidet ved biblioteket siden 1874. Som ny bibliotekar ansattes fra 1/1 1910 Arne Kildal. Adskillige nyordninger sattes igang i de følgende aar under den nye administration. Utarbeidelsen av en seddelkatalog i ordboksform (dictionary catalogue) paabegyndtes, utlaansreglerne blev delvis forandret, læsesalen for ungdom flyttedes til leiet lokale ute i byen (i Kong Oscars gate), 4 utlaansstationer oprettedes paa forskjellige kanter av byen, 2 ekstra læsesaler for ungdom aapnedes paa Rothaugens og Møhlenpris folkeskoler, en filial sattes igang i Solheimsviken (Aarstad filial), læselister over de bedste bøker i de forskjellige fag utgaves, undervisning i biblioteksarbeide blev git, møter av lederne av de forskjellige biblioteker i byen blev holdt, o. s. v., o. s. v. Utførlige meddelelser om denne virksomhet findes i de sidste aarsberetninger.

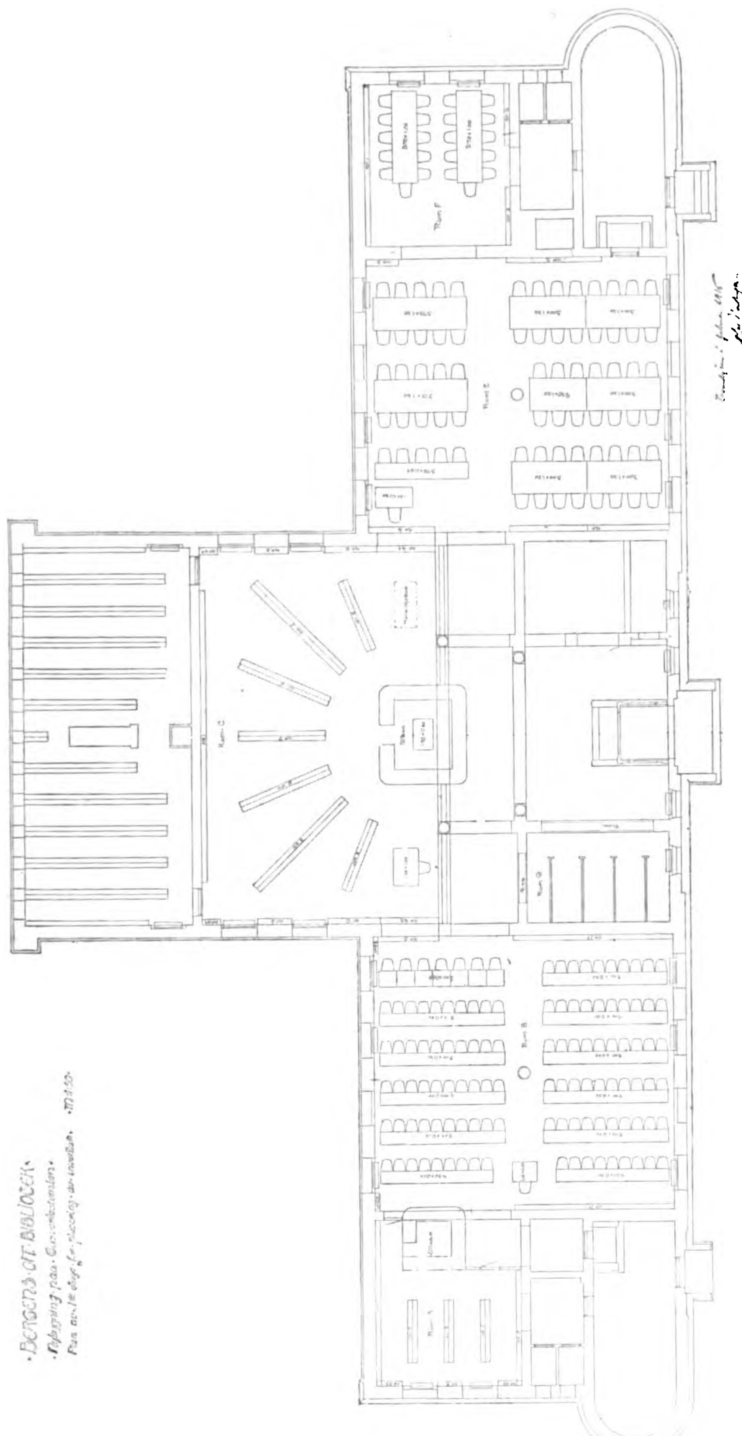
Sommeren 1909 blev aldersgrænsen for laantagere hævet fra 14 til 16 aar, og utlaanet gik følgelig dette og det næste aar noget tilbake. Tilbakegangen fulgtes imidlertid av en rask og sikker vekst. I 1909 var utlaanet 123380, i 1910 102253, i 1911 125259, i 1912 138749, i 1913/14 150418, i 1914/15 166645 og i 1915/16 184388. Samtidig var besøket paa læseværelserne sterkt tiltagende; i 1910 var det 20232 og i 1915/16 52069. Tilveksten var i de samme aar ogsaa meget stor. Da det længe hadde været noget uklart hvor mange bind biblioteket indeholdt, blev der sommeren 1911 holdt en optælling, som viste, at antallet beløp sig till 107084 bind. Sommeren 1916 var tallet steget til 130353 bind, og ved siden av det omtrent jevnstore Deichmanske bibliotek er Bergens off. bibliotek det største folkebibliotek i landet. Kommunens bidrag er i de sidste aar vokset sterkt. I 1910 var det kr. 12300, i 1911 kr. 15200, i 1912 kr. 21475, i 1913 (1ste halvaar) kr. 10175, i 1913/14 kr. 26470 og i 1914/15 kr. 27900. Samlagets og Spare-

bankens bidrag til indkjøp av bøker og indbinding har i det sidste aar (1917) været henholdsvis kr. 6000 og 750.

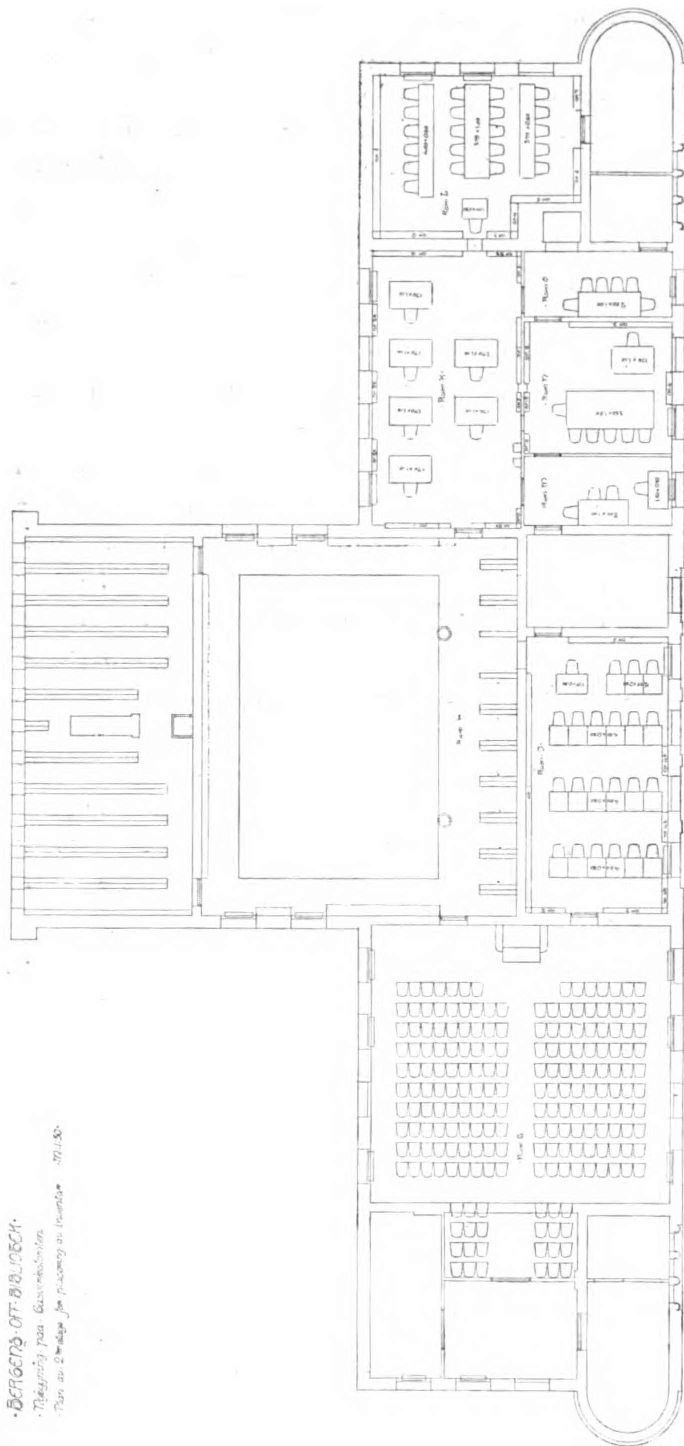
Helt siden biblioteket blev aapnet, har det været hemmet i sin virksomhet paa grund av pladsmangel. Tanken om egen bygning for biblioteket hadde længe ligget og gjæret, og der kom fart i arbeidet for den, da Konsul Chr. Børs i 1899 erklærte sig villig til at skjænke kr. 10000 til reisning av egen bygning, forutsat at der ved bidrag fra byens rikmænd kunde skaffes en samlet sum av kr. 100000. I januar 1901 blev der nedsat en indsamlingskomité og en byggekomité i sakens anledning. Det følgende aar stillet Bergens bystyre en passende tomt, Barneparken, til disposition for det nye bibliotek. I 1903 var byggefondet vokset til ca. 86000 og det blev derfor besluttet att sørge for utarbeidelsen av tegninger til bygningen. Paa grund av uenighet inden byggekomiteen om grænserne for bibliotekets virksomhet blev komiteen sprængt og ny byggekomité blev valgt. Denne sendte i august 1905 indbydelse til norske arkitekter om at levere planer og tegninger til den projekterte bibliotekbygning, og ved konkurranse-fristens utløp var der indkommet 71 utkast. Intet av disse bifaldtes, men ved en engere konkurranse i 1906 mellem 6 av de tidligere konkurrerende arkitekter vandt arkitekt Olaf Nordhagens utkast bedømmelseskomiteens enstemmige bifald og anbefaltes til antagelse av de kommunale myndigheter.

Naar ikke bygningen dermed paabegyndtes opført, skyldtes det den omstændighet at der var opstaat planer om regulering av strøket omkring Lille Lungegaardsvand, og at dette reguleringsspørsmaal først maatte finde sin løsning. Sin foreløpige avgjørelse fik det ved kommunestyrebeslutning høsten 1908, da det bestemtes at der skulde holdes en idékonkurranse for regulering av strøket omkring Lille Lungegaardsvand. Denne konkurranse blev avholdt det følgende aar, premier blev utdelt, men ingen av planerne er senere blit fulgt. Dette skyldes for en del at man ventet paa at faa den nye jernbanestation færdig, for at man kunde disponere over den gamle stationstomt med omliggende lagere.

Under disse omstændigheter var det litet rimelig at holde paa Barneparken som tomt for biblioteket, saa meget mere som denne tomt syntes at ha megen liten stemning for sig blandt byens borgere. Man begyndte derfor at se sig om efter andre tomter. En række forslag blev fremsat, men intet av dem opnaadde at samle stemningen for sig. En av hovedvanskeligheterne ved at finde en brukbar tomt var, at der forelaa en fuldt utarbeidet tegning til bygningen, som stillet strenge krav til dennes placement, særlig hvad angik dens harmoniske forhold til omgivelserne.

BERGENS OFFENTLIGE BIBLIOTEK. PLAN AV 1STE ETAGE.

BERGENS OFFENTLIGE BIBLIOTEK. PLAN AV 2DEN ETAGE.

I mai 1912 skaffedes imidlertid et nyt grundlag at arbeide paa, og dette skulde snart vise sig at føre til den endelige løsning av saken. Sammen med arkitekt Anton M. Kielland utarbeidet bibliotekaren detaljerte planer for en bygning for biblioteket paa kommunens eiendom Engen nr. 8, den daværende Fortunens skole. Planerne var helt forskjellige fra Nordhagens oprindelige utkast, da tomten var av en ganske anden beskaffenhet end den som egentlig var tiltænkt biblioteket. Sammen med en længere redegjørelse fra bibliotekaren blev planerne tilstillet bibliotekkommission og byggekomité, og var nær blit endelig anbefalt til vedtagelse av reguleringskommissionen. Under behandlingen av dette projekt blev der imidlertid av den daværende ordfører, Joh. Ludw. Mowinckel, fremsat forslag om at lægge biblioteket paa den gamle gasverkstomt, som var ledig til bebyggelse med det samme. Skjønt man til at begynde med hadde litet haab om at det skulde lykkes at faa denne værdifulde tomt til biblioteket, sluttet bibliotekkommission og byggekomité sig til ordførerens forslag, og anbefalte det som det principale alternativ, mens man holdt paa Engen nr. 8 som det subsidiære. Takket være ordførerens energiske arbeide for saken, gik det glattere med løsningen end nogen hadde ventet, og i bystyremøte den 27. december 1912 besluttedes at tomten skulde stilles til disposition for biblioteket til opførelsen av den nye bygning.

Tomtespørsmaalet var dermed endelig løst, og det stod kun tilbake at gjøre endel forandringer i planerne for at bringe hele bygningens indredning mere i overensstemmelse med tidens krav til et fuldt moderne bibliotek. Planen av 1906 var utarbeidet efter det gamle princip med en skranke i utlaansværelset som hindret publikum i at komme i berøring med bøkerne. I 1913 blev en fuldstændig omarbeidelse av planerne foretat av professor Nordhagen og bibliotekaren i forening. Et stort utlaansværelse med aapne hylder anbragtes i hovedetagens centrum, og ogsaa forøvrig foretokes forandringer der vil gjøre bygningen bedre skikket for anvendelsen av de nye systemer og metoder som i løpet av de sidste aar har vundet indpas i moderne biblioteker i alle land. Paa grund av de indvendige forandringer maatte arkitekten ogsaa i nogen utstrækning omarbeide bygningens fasade og den endelige form biblioteket faar, vil sees paa de ledsagende illustrationer.

Paa grund av de foretagne omarbeidelser og utvidelser steg den sum som trængtes til bygningen, ganske betragtelig. Oprindelig var biblioteket beregnet at skulle koste 100000 kr., og ved energisk arbeide fra indsamlingskomiteens side lykkedes det for nogen aar siden at naa den sum. Imidlertid var byggepriserne steget betydelig og planerne blit utvidet, og tiltrods

for tilgangen fra de gjennem aarene indløpne renter saa man sig i 1913 nødt til at igangsætte en ny privat indsamling av bidrag til bygningen. Den sum som er indsamlet i private bidrag til bygningen beløper sig ialt til kr. 182565.63. Bygningens totale kostende, vil antagelig — naar regnskapet er avsluttet — beløpe sig til ca. kr. 350000.

I formandskapsmøte den 27. december 1913 blev planer og tegninger til bygningen approbert, og den 6. februar 1914 begyndte gravningsarbeidet paa tomten. Opførelsen av bygningen er gaat meget langsomt, dels paa grund av de vanskelige arbeidsforhold krigen skapte og dels formedelst den stans branden voldte i byggearbeidet, idet arbeiderne efter Bergens brand i januar 1915 i længere tid blev tat fra biblioteket for at opføre barakker for de brandlidte. Den 7. november 1917 var bygningen endelig saa færdig, at indflytningen kunde begynde.

Hovedmassen av boksamlingen blev flyttet mellem 7. og 15. november, og utlaansavdelingen paa de aapne hylder overførtes tilslut 16. og 17. november. Utlaanet holdtes aapent i de gamle lokaler til og med 15. november. Utlaanet kunde været aapnet for publikum i de nye lokaler allerede 18. november, men da personalet trængtes til en grundig revision av bøkerne i magasinet, blev aapningen utsat. Den 4. december blev biblioteket aapnet for publikum og 7. december foregik den officielle aapning i overvær av bidragsydere til bygningen, kommunale autoriteter, bystyrets medlemmer, etc.

Flytningen overdroges — efter anbud — et transportbureau til utførelse. Der anvendtes særskilt forarbeidede kasser av dimensioner 65×35 ×52 cm. (længde, høide, bredde). Der var 2 indpakningslag og 2 utpakningslag, hvert bestaaende av 2 haandlangere med en bibliotekfunktionær som leder. De forskjellige pakkelags kasser var nummerert med henholdsvis røde og blaa tal for at undgaa sammenblanding. Som avsender av kasserne fra de gamle lokaler fungerte bibliotekets vaktmester og som mottager i den nye bygning underbibliotekaren. Paa forhaand var utarbeidet en detaljeret plan for bøkernes opstilling i det nye hus. Av transportmidler benyttedes 2 dobbelspændte flyttevogne, som hver rummet 10 kasser. Den daglige arbeidstid var 9 timer, lørdage 5. Flytningen gik præcist og greit, uten vanskeligheter og uheld, og var begunstiget av et for Bergen paa denne aarstid usedvanlig heldig veir.

Bibliotekets hovedfasader er opført av norsk blaagraa gneis med rik anvendelse av klæbersten, og taktækningen bestaar av uglaserte røde pandesten.

I bygningens første etage er der i centrum et stort utlaansværelse med aapne hylder. Her er der plads til 25000 à 30000 bind. Tilhøire for utlaanet er læsesalen for voksne med plads til ca. 90 besøkende. I et hjørne av dette værelse utlægges de sidste nummer av aviser og tidsskrifter. Paa den anden side av utlaanet, med egen indgang fra gaten, er læsesalen for barn. Den har plads til 132 besøkende, og desuten er der i en fløi av dette værelse indredet utlaan (med aapne hylder) for barn. Utlaansavdelingen raader foreløbig over 3000 bind og læsesalavdelingen over 1500 bind. Disse bøker er kjøpt for midler som forleden aar skjænkedes biblioteket av kjøpmand Oluf Bjørneseth. — I anden etage er der til venstre for hovedtrappen et lyst og rummelig læseværelse for studerende med plads til nogen og tyve besøkende. Her er opstillet en god og fyldig haandboksamling av videnskabelige verker, likesom dette værelse rummer endel av bibliotekets værdifuldere specialsamlinger, som Bergenssamlingen, Ibsensamlingen, Holbergsamlingen, etc. Over læsesalen for barn er der en fordragssal med 250 sittepladser. Denne vil særlig brukes til avholdelse av illustrerte foredrag for barn; her vil bli vist frem lysbilleder, og der er installert en liten kinematograf som skal vise frem samtidig instruktive og underholdende films for ungdommen. Tilhøire for hovedtrappen er administrationsværelserne: forværelse og kontor for bibliotekaren, et stort arbeidsværelse for personalet og et litet spise- og hvilerum for funktionærerne. Ved siden av personalets arbeidsrum (med egen indgang fra gaten) er der et eget musikværelse, hvorfra der utlaanes musikalier. Over utlaansværelset med aapne hylder (som har overlys) er et galleri til lagring av bøker. Selve bokmagasinet, som er indrettet med flytbare hylder efter det tyske Lipmans patent, er i 5 etager og faar foreløbig plads til 150000 bind. Saavel bokmagasinet som læsesalsfløierne har de bedste muligheter for fremtidige utvidelser.

I vestibulen og sandsynligvis et par andre rum blir der dekorationer av maleren Bernhard Folkestad; midlerne hertil er skjænket privat.

I kjælderen er der utpakningsrum, verkstedsrum for bokbinderen, lagringsrum for kul og ved samt centralvarmeanlæg, og paa loftet er der lagringsrum for aviser og bøker.

* * *

Det er en række vigtige opgaver som foreligger for Bergens Offentlige Bibliotek i den nye bygning. Helt fra oprettelsen har biblioteket bestræbt sig for at være samtidig et folkebibliotek og et videnskabelig bibliotek for studerende, og denne dobbelte funktion maa det fremdeles søke at opret-

holde. Skal det kunne ske, maa imidlertid de værste huller i boksamlingen utfyldes og en utstrakt supplering av bokmassen, særlig av fagavdelingerne, er en av de første opgaver som maa løses. En anden betydningsfuld opgave er at søke at skape sterkere samarbeide mellem de forskjellige biblioteker i byen. Allerede tidligere har enkelte mindre foreningsboksamlinger faat plads i det Offentlige Bibliotek og ved flytningen er den store medicinske boksamling i Bergen (tilhørende Staten) paa ca. 12000 bind blit deponeret sammesteds. En sterkere centralisation i ledelsen av bibliotekarbeidet i byen vil visselig vise sig at være heldig for alle interesserte parter.

For nogen aar siden sendte bibliotekaren — med tilslutning av Bergens bystyre — forslag til statsmyndigheterne om, at der ved lov skulde bestemmes, at Bergens Offentlige Bibliotek — i likhet med Universitetsbiblioteket i Kristiania — skulde faa frieksemplarer fra boktrykkerne av alt hvad der trykkedes inden landets grænser. Ved en saadan lovbestemmelse vilde biblioteket bli sat istand til at virke som et *centralbibliotek* for det hele land og adgangen til kildeskrifter vilde derved bli gjort betragtelig lettere for alle studerende. Denne tanke som ligger til grund for henvendelsen, er endnu ikke blit virkeliggjort, men dens realisation vilde ha saa vidtrækkende betydning, at den paa et beleilig tidspunkt maa tages op paany.

Oprettelsen av læse- og studiecirkler, avholdelsen av literære foredrag og oplæsninger og nærmere samarbeide med foreninger og organisationer der arbeider for kulturelle formaal, vil bli fremtrædende led i bibliotekets fremtidige virksomhet. Likesaa vil der i den nye bygning bli lagt øket vegt paa bibliotekets referansevirksomhet, hvad de tidligere lokale forhold lagde en hemsko paa.

En av de vigtigste opgaver for det nye bibliotek blir arbeidet for barns læsning og utvikling. I den store læsesal med tilhørende hjemlaansavdeling og i foredragssalen med tilhørende lysbilledapparat og kinematograf blir det mulig at drive en virksomhet, som kan bli til uvurderlig nytte og glæde for den opvoksende slegt. Naar denne virksomhet faar saa stort omfang, som tilfældet blir, og naar den blir helt økonomisk betrygget, skyldes det kjøpmand Oluf Bjørneseths interesse og generøsitet. I gavebrev til bibliotekkommissionen av 26 januar 1914 stillet hr. Bjørneseth kr. 20000 til raadighet for bibliotekets barneavdeling, paa de vilkaar at kr. 1000 anvendtes til indkjøp av bøker, billeder, kinematograf, etc. til *oprettelse* av avdelingen og at resten utbetaltes med kr. 1000 aarlig til bestridelse av de aarlige utgifter ved avdelingens *drift*. Til indvielsesdagen for den nye bygning oversendte hr. Bjørneseth bibliotekkommissionen et nyt gavebrev,

som forøket donationen til kr. 50000. Formaalet med den nye gave er ifølge gavebrevet »at gi anledning til, at lokalet (ↄ: barneavdelingen) blev godt udstyret med billeder til ophængning, billedverker, etc. samt til indkjøb og drift af lysbilleder, kinematograf, etc., til foredrag, oplæsning og god og lærerig underholdning, alt afpasset specielt for barn...». — De films som kommer til at bli fremvist, blir udelukkende av instruktiv art (dyreserier, reisebilleder, historiske films, etc.). Det er indlysende, hvorledes biblioteket ved denne betyningsfulde gave blir sat istand til at gjøre betydelig mere for barns læsning, utvikling og sunde underholdning end det ellers hadde kunnet. Ganske naturlig vil biblioteket herved ogsaa komme i nærmere berøring med skolerne.

For nogen aar siden begyndte Bergens Offentlige Bibliotek med utlaan av musik, og i den nye bygning har musikavdelingen faat sit eget værelse. Her opstilles f. t. Edvard Griegs efterlatte musiksamling, som er testamentert biblioteket, og den store Harloffske musiksamling, som for nogen aar siden blev skjænket til denne avdeling. En av de fremtidige opgaver for biblioteket maa være at gjøre denne avdeling let tilgjængelig for publikum og aapne publikums øine for hvilken nytte de kan ha av at benytte den.

Som en vigtig opgave for biblioteket kan endelig nævnes tilendebringelsen av det omfattende omkatalogiserings- og nummereringsarbeide, som man for tiden er midt opi. Omtrent halvparten av boksamlingen (som tæller 134279 bind) er nu nummerert og katalogisert efter de moderne amerikanske systemer (decimal-system og seddelkatalog i ordboksform), og før dette reorganisationsarbeide er fuldført, vil ikke bibliotekets bokmasse bli helt nyttiggjort for det laantagende publikum.

Det er saaledes store og vidtrækkende opgaver som foreligger for biblioteket i de kommende aar. Men likesom man maa tro, at indvielsen av den nye bygning indleder et nyt og lykkeligere tidsavsnit i bibliotekets historie, like saa vel maa man kunne haabe at en heldig løsning av de nævnte fremtidsopgaver vil betegne en ny betydningsfuld merkepæl i dets utviklingsgang. Og i det haab ligger en mægtig spore til kraft og anstrengelse i arbeidet fra bibliotekets vedkommende.

NORDISK TIDSKRIFT FÖR BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

UNDER MEDVERKAN AF

OLUF KOLSRUD, Kristiania
VICTOR MADSEN, København
GEORG SCHAUMAN, Helsingfors

UTGIFVEN AF

ISAK COLLIJN
STOCKHOLM

Årg. V. 1918.

Nr. 2.

ALMQVIST & WIKSELL
UPSALA
I kommission för Sverige och Finland

LEHMANN & STAGE
KØBENHAVN
I kommission för Danmark

CAMMERMEYERS BOGHANDEL
KRISTIANIA
I kommission för Norge

OTTO HARRASSOWITZ
LEIPZIG
I kommission för de utomskandinaviska länderna

OM BOKANTECKNINGAR SOM KÄLLOR OCH BEHOFVET AF PROVENIENS-KATALOGER

Några exempel och några önskemål

Af

O. WALDE, Upsala

ÖPPNAR MAN en äldre bok i något af våra bibliotek, är det första som möter blicken ofta en skriftlig anteckning i någon form, hvilken kanske ger oss klaven till bokens historia eller åtminstone någon period däraf. Vi finna t. ex. en eller flere äldre ägares namnteckningar; när boken är gåfva, ofta med angifvande af donators namn och hans förbindelse till mottagaren, när den är köpt, dess pris samt datum och ort för förvärfvet. Dylika anteckningar, till synes obetydliga hvar för sig, kunna, samlade till ett helt, särskildt där större delar af samme persons bibliotek hamnat på ett ställe, i många fall kasta belysning öfver ägarens lif under en viss tid, öfver hans verksamhet, hans vänskapsförbindelser,[1] ja, hvarför icke äfven öfver hans karaktär. Få vi dylika anteckningar samlade i tillräckligt stor myckenhet från olika ägare och tider, kunna vi genom dem till och med uppdraga konturerna för en hel kulturperiod och för hvarje tid följa de andliga strömningarna i deras olika förgreningar. Tämligen noga i detalj följa vi den nordiska ungdomen på dess vägar till kunskapens källor. Vi se den i reformationsårhundradet hasta till högskolorna i Nordtyskland, till Rostock och Wittenberg, för att hos Luther och Melanchton eller deras lärjungar inhämta det nya evangeliet. Vi följa den under 1600-talet till Nederländerna, till Leidens och Harderwijks universitet, som då uppnå höjdpunkten

[1] Af dedikationernas olika värmegrad kan man stundom sluta till det mer eller mindre intima vänskapsförhållande, hvari gifvaren och mottagaren stått till hvarandra.

af sitt vetenskapliga rykte. Den svenske ädlingen, i hvars edukation den utländska resan ingick som det sista men ej minst viktiga momentet, möta vi på hans färder genom Tyskland, Nederländerna, Frankrike, Spanien och Italien, men kanske ännu oftare hans guvernör eller handledare. Vanligtvis var väl denne en man med vidare vyer och mera utpräglade litterära intressen än sin lärjunge, och om också hans förmögenhetsförhållanden ej sällan nekade honom möjligheten att förvärfva ett större bibliotek, så har han dock alltid lyckats hemföra något antal böcker som minnen från dessa färder.

Det senare 1600-talets och 1700-talets svenska forskningsresande, en Sparfvenfelt eller en Björnståhl, utsända att uppspåra sällsynta böcker och handskrifter, gifva oss bokanteckningarna möjlighet att nästan dag för dag ledsaga; vi kunna följa dem om också ej »från Nova Zemblas fjäll till Ceylons brända dalar» så dock från Ulyssipona[1] till Moskva, från London och Oxford till Konstantinopel eller Tunis.

Då dylika anteckningar sålunda förekomma i större mängder böcker, förvärfvade af en person från olika håll under olika tider, få de, sammanställda och ordnade i en kronologisk följd, ofta karaktären af en, låt vara fragmentarisk, dagbok, alltså en självbiografisk framställning af ej obetydligt intresse. I många fall lämna de betydelsefulla kompletteringar till andra handskriftliga eller tryckta källor för vederbörandes lif och verksamhet genom att fylla de luckor, som dessa källor lämnat.

Jag har tidigare vid olika tillfällen anfört exempel på dylika anteckningars värde för det personhistoriska studiet. Så har jag t. ex. kunnat följa den i 1500-talets kyrkohistoria bekante biskopen i Fünfkirchen, Andreas Dudith, från hans första studieresa till Italien omkring 1550 och nästan fram till hans död år 1589.[2] Grefve Otto von Solms, som åren 1569—76 företog vidsträckta resor i flera af Europas länder, Schweiz, Frankrike, England och Italien, och därunder gjorde rika inköp till sitt bibliotek, har genom sina anteckningar i de köpta böckerna själf lämnat oss icke så få bidrag till sin historia.[3] Den danske historieskrifvaren Stephanus Johannis Stephanius, hvars storartade bibliotek inköpts till Sverige, och i hvars böcker ofta rätt utförliga anteckningar förekomma med bidrag både till hans och hans faders lif och släktförhållanden, är förut i denna tidskrift behandlad.[4] Jag nämner

[1] Lissabon.

[2] WALDE, *Storhetstidens litterära krigsbyten*, 1, s. 259 ff.

[3] WALDE, a. a, s. 185 ff.

[4] ELLEN JØRGENSEN, *Stephanus Johannis Stephanii Manuskriptsamling* (*NTBB*, 1917, s. 19—28) o. WALDE, *Stephanii bibliotek och dess historia* (ibd., s. 29—65, 261—301).

dessa exempel såsom för mig närmast till hands liggande utan att därmed vilja åt mig vindicera något slags prioritetsrätt till upptäckten af dylika anteckningars betydelse. Sådana ha väl alltid, där det varit möjligt, beaktats af vederbörande forskare, om de också kanske i vanliga fall ej så systematiskt kunnat utnyttjas, som i de nämnda exemplen har varit fallet.

För de medeltida bibliotekens vidkommande ha ju alla proveniens-tecken uppmärksammats och genom den allmänna bristen på källor varit af synnerligen stor betydelse, och det icke blott för personhistorien. Särskildt i fråga om handskrifterna äro alla dylika anteckningar af vikt för bestämmande af handskriftens tillkomst, ålder och historia för öfrigt. Detta gäller ju i viss mån äfven om inkunablerna, hvilka jämte handskrifterna genom sin relativt ringa omfattning äro betydligt mera lättillgängliga än de egentliga stora trycksamlingarna.[1]

Hvad jag här har velat betona är att äfven för senare tiders vidkommande — de egentliga boksamlingarna i våra bibliotek omfatta som bekant verk tryckta efter 1500 eller för vissa kategorier 1550 — dylika proveniens- och andra skriftliga anteckningar kunna vara af vikt och därför förtjäna att göras tillgängliga på annat sätt och i annan utsträckning än nu är fallet.

I härvarande undersökning är det min afsikt att framför allt upptaga en del af svenskar gjorda anteckningar för att visa att äfven hos oss detta bruk varit vanligt och att dylika skriftliga bokuppteckningar, rätt tillvaratagna, kunna gifva ganska omfattande och utförliga bidrag till vår person- och kulturhistoria. Jag har därmed velat göra ett försök till motivering af de åtgärder som kunna anses lämpliga för dylika källors systematiska registrerande och tillgodogörande för forskningen. Här kan dock endast bli fråga om en liten axplockning ur det rika materialet, då mina egna anteckningar särskildt för 1700-talet äro mycket sporadiska och tillfälliga. Endast i ett par fall har jag gjort något mera systematiska undersökningar, ehuru äfven i dessa fall fullständighet ej är vare sig önskad eller afsedd.[2]

En typ af dylika uppteckningar, som jag här blott i förbigående om-

[1] För våra inkunabelsamlingars vidkommande är ju en registrering af proveniens-anteckningarna redan ett faktum, då nuvarande riksbibliotekarien Collijn i sina tryckta inkunabelkataloger ägnat äfven proveniensen sin fulla uppmärksamhet och på ett förträffligt sätt gjort dylika anteckningar tillgängliga för forskningen, detta i motsats till flertalet af de utländska inkunabelkatalogerna, där just saknaden af proveniensuppgifter ofta är så kännbar.

[2] För att åt framställningen gifva större fyllighet har jag tillåtit mig att medtaga några anteckningar, funna i handskrifter, ehuruväl det förnämsta materialet är hämtadt från bibliotekens tryckafdelningar.

nämner, är de mer eller mindre utförliga familjekrönikor, som ej sällan påträffas i böcker, vanligtvis i familjebibeln eller annat arbete af andligt innehåll. Deras betydelse för vår släkthistoria är väl obestridd och behöfver ej närmare omordas eller exemplifieras; att dylika uppteckningar böra registreras och göras tillgängliga ligger i öppen dag.

Äfven för vår äldre bibliotekshistoria äro dylika anteckningar, om de också blott förekomma i form af ett namn, af största värde. Vår kännedom särskildt om 1500-talets privata svenska bibliotek är så ringa och fältet så föga bearbetadt, att de minsta bidrag äro betydelsefulla. Äfven om en fullständig rekonstruktion af biblioteken är omöjlig, borde vi dock t. ex. genom en provenienskatalog kunna få reda på en del af de samlingar som ägts af en Erik Sparre, en Hogenskild Bielke och andra.

Till bokhandelns, band- och bokprisernas historia lämna dessa skriftliga uppteckningar ofta goda bidrag. I Lunds universitetsbibliotek har t. ex. flertalet af de böcker som tillhört kantorn Bengt Arvedsen och som 1578 skänktes till domkyrkobiblioteket, utförliga anteckningar om priset både på boken och bandet. Dessa anteckningar, som äro skrifna i bokens slut, under texten eller nedtill på den sista otryckta sidan, äro också ofta de enda befintliga proveniensmärkena.

En handskriftsforskare behöfver ofta under sitt arbete identifiera stilen i en handling. Då bref eller andra autentiska dokument, skrifna af den person man misstänker vara författare eller afskrifvare af handlingen ifråga, saknas, kunna bokanteckningarna gripa räddande in och göra tjänst vid identifieringen. Som autografer bilda de alltså ett värdefullt supplement till bibliotekens handskriftsamlingar.

Jag öfvergår nu till att lämna några exempel på olika slag af bokanteckningar. Då den kronologiska ordningen väl härvid är den bästa, vill jag till att börja med i hufvudsak följa denna för de mera sporadiskt uppträdande anteckningarnas vidkommande, och sedan göra några utförligare exkurser öfver de anteckningar, för hvilka jag haft tillfälle att företaga något mera omfattande undersökningar.

Den i Paris 1512 tryckta upplagan af Philippus Beroaldi Commentationes in Suetonium Tranquillum i Lunds universitetsbibliotek har 1519 tillhört en Benedictus Nicolai, »puerorum moderator Scolæ Lundensis». En dylik moderator eller rektor vid Lunds katedralskola är ej förut känd; Rietz har i sin förteckning öfver rektorerna en lucka för dessa år.[1] Denna lucka få vi alltså delvis fylld genom ifrågavarande bokanteckning.

[1] RIETZ, *Skånska skolväsendets historia*, s. 243 f.

Äfven för Malmö skola kunna vi genom en dylik anteckning supplera rektorsserien från ungefär samma tid. Upsalaexemplaret af det 1517 tryckta Breviarium Lundense[1] har på titelbladet följande anteckning: »Me possidet Johannes Aggæison quondam persona Altaris Abrahæ militis in Ecclesia Lundensi atque Gymnasiarcha Malmogiensis in Scania».

Från år 1573 finnes bevarad i Upsala en anteckning, som ger en liten inblick i den svenska jordägande adelns lif under 1500-talet med dess enkla och patriarkaliska former. En i Wittenberg 1572 tryckt tysk folio-bibel är prydd med Sten Banérs och hans fru Margareta Grips vapen i handteckning och har följande, tydligen af maken gjorda inskrift: »Anno 1573 wälsignade gudh wår Åker wedh Bro med sådane huete, att wi bekomme 75 tynnor gott rent huete, äffter 5 tynnor som vthsådde wore. Sit Deo Gloria in æternum pro universis beneficiis suis. Amen.»[2]

Af våra 1500-talsresande vill jag här blott nämna Svante Bielke, hvars studiefärder jag spårat i tvänne böcker i Lund. David Chytræi Chronicon Saxoniæ, tryckt i Rostock 1588, har författaren den 2 oktober samma år öfverlämnat till Bielke.[3] Det andra arbetet har denne själf inköpt i Venedig 1592, Paulus Manutii Antiquitates romanæ, tryckt i Venedig 1581.

Vår störste statsman nedanför tronen, Axel Oxenstierna, möter oss äfven jämte sin konung i dessa bokanteckningar. I Upsala finnes ett exemplar af Johannes Boemus, Mores, leges, et ritus omnium gentium, Lyon 1591, som Axel Oxenstierna inköpt i Jena den 16 december 1602.[4] Ett Pontificale romanum, tryckt i Venedig 1572 i folio, har på titelbladet ett längre citat på latin från Luthers kommentar till Hosea, undertecknadt G. P. S., d. v. s. Gustavus Princeps Sueciæ.[5]

[1] Signeradt 10:99.

[2] Sten Banér var som bekant en af de svenska rådsherrar, hvilkas hufvud föllo för bödelsyxan i Linköping 1600. Han skref sig herre till Händelö och Bro (det nuvarande Brokind i Östergötland).

[3] Mottagaren har därom antecknat: »Munere admodum reverendj et clarissimj dn. D. Dauidis Chytræj me Suantho Bielke possidet. Rostochij 2 octob. 1588.» — Svante Thuresson Bielke, född 1567, var i motsats till flera andra medlemmar af sin släkt anhängare af hertig Karl mot Sigismund. Han blef 1599 lagman i Småland, 1602 rikskansler och dog 1609.

[4] »Axelius Gustavj Oxenstiern hunc librum emit Jenæ ad Salam — 11 1/2 g. — Die 16 Decemb. Anno 1602.»

[5] Längre ned på sidan står skrifvet med Johannes Burei stil »Ex libris S. R. M. Gustavi Adolphi 1616». Boken har säkerligen kommit till Upsala, där den nu befinner sig, med Gustaf Adolfs donation 1620—21, och har troligen tillhört konung Sigismunds i Sverige kvarlämnade bibliotek. Bandet företer stor likhet med böckerna från det kungliga biblioteket i Warschau. (Jfr *NTBB*, Årg. 2, s. 317 ff.)

Ofta har upptecknaren velat föreviga någon historisk tilldragelse, hvari han spelat en roll eller som han ansett särskildt minnesvärd. Dylika små uppteckningar äro i sin enkelhet ofta roande tidsdokument. I ett exemplar af Petrus Petreii Chronica om alla Swerikis och Göthis konungar, tryckt i Stockholm 1611, nu i Upsala, finnes en dylik anteckning, som skildrar en episod från Gustaf Adolfs färd genom norra Sverige till Finland år 1614, och är gjord af Lars Kellbjörnsson i Närby,[1] underlagman i Hälsingland.[2] Ett visst kulturhistoriskt intresse ha några troligen af en borgare i Stockholm gjorda anteckningar från midten af 1600-talet i en samlingsvolym i Upsala.[3]

En annan medlem af den lysande Bielkesläkten, brorson till den förut nämnde Svante Bielke, sedermera riksskattmästaren Sten Bielke till Salsta, hvars boksamling kom att hamna i Kungl. biblioteket, gjorde under 1640-talet en längre utländsk resa till flera af Europas länder. Han har därunder för sitt bibliotek förvärfvat ett stort antal böcker, särskildt i Lissabon. Jag nämner här blott Estevan de Garibay y Camoalla, Compendio historial de España, en i Barcelona 1628 tryckt foliovolym. Den har anteckningen »Sten Bielke a Lisboa 24 aug. A:o 1649». Några år tidigare har han i Amsterdam inköpt Abraham Göllnitz' Compendium geographicum, Amsterdam 1643,

[1] Boken som kommit till UB. från Bernhard von Beskows bibliotek, är 1612 köpt af samme Lars Kellbjörnsson, hvarom han antecknat: »Thenne booch kiöfftes i Stocholms herredagh anno 1612 then 16 Nouembris, then Jagh bethalede för Penninger 3 D. Suenske godt mynthe. Lars Kelbiörnsson manu propria.» Hans anteckning om sitt sammanträffande med Gustaf Adolf har följande lydelse: »Anno 1614 drogh den Stormechtige högborne Furste och herre her Gustaff Adolph Suerigis Giöthes och Wendes vttualde Konungh här genom landhett thz Nårre om kringh, och mötte Jagh, sampt Fougthen H: K: Mätt i Morlungzstuffua then 26 Februarij och fölgde H: Määtt till Gnarp och skildes ther ifrån honom then 28 Februarij. Samma reessa mötte HKM: H. F. N:de hertigh Carll Philiph vthij Harnösand som thå kom ifrån Finlandh och drogh här sör áátt, och hadhe H: F: N: 350 hester behoff till sitth medföllie.»

[2] STIERNMAN, *Höfdingaminne*, 2, s. 321.

[3] Obr. ser. 69: 101. — På pärmens insida är följande inskrifvet:

»Denne Bock höreer Wälacktat Päder Nilsson till och åhr migh Larss Bengtsson af honom länt och han där emodt hafuer af migh Johannes Magnij Crönike.

Anno 1654 den 5 Aprilis kåm Jönss Nilsson uthj lära hooss M:er Per Larsson Håfslagare. Gudh gifue till lycka. Den 26 Junj bleff han inskrefuen.

Anno 1654 den 18 Aprilis satte iagh Lars Hiort till M:r Hindrich Sporemakare på Norre malm till lära. Den 29 Augustj åhr inskrefuen uthj embetet. [1]654.

1659 in Septemb:r kom Isak til handskomakare och 1660 den 5 Maij blef han in skreffuen, skal lära i fyrha åhr och iagh håller honom kläder.»

— Mäster Hindrich Sporemakare är väl Henrik Westphal, bördig från Braunschweig, hvilken verkade i Stockholm som sporrmakare vid midten af 1600-talet. (O. BERGSTRÖM, *Strödda uppgifter om utöfvare af konst- och konstslöjd i Stockholm under 1600-talet;* i *Sv. Autografsällsk. tidskr.*, 2, s. 180.)

och därom antecknat »Steno Bielke de Salestadh L. B. Amstelodami Anno 1644 5 Januar.»

Gabriel Thuresson Oxenstierna, grefve till Croneborg, som enligt Anreps Ättartaflor började sina utrikes resor 1663, har i Heidelberg den 5 augusti 1664 förvärfvat Joh. Baptista Giraldi, Dialogues philosophiques, Paris 1583.[1] Han blef sedermera, enligt samma källa, år 1668 envoyé vid det portugisiska och senare äfven vid det engelska hofvet, från hvilken befattning han återkallades 1670. Vistelsen i den portugisiska hufvudstaden har lämnat flera minnen i hans bibliotek, däribland tvänne böcker som jag antecknat i Kungl. biblioteket, Obras de Horacio, Lisboa 1668, och Vegetii De re militari, Paris 1532. Dessa äro inköpta i Lissabon den 16 december 1669, resp. 7 maj 1670.

Åren 1667—68 företog Erik Dahlberg en resa till Frankrike för att hos de franska kopparstickarna få graverade plåtarna till sina teckningar öfver Carl X Gustafs fältslag, hvilka voro afsedda att reproduceras i Pufendorfs stora verk öfver denne konungs historia. Under vistelsen i Paris 1668 har han bl. a. förvärfvat Fra Leandro Albertis Descrittione di tutta l'Italia, Venedig 1581.[2]

En jurist i Svea hofrätt, Lars Wadensten (adlad Wadenstjerna) låter 1692 till minne af ett lyckligt afslutadt, inveckladt mål »novello pergamento» sammanbinda Der Königl. Mayestät und Reiche Schweden Hohen Tribunals Ordnung, Wismar 1657, Ihr Königl. Maytt Vor-Pommersche Hoff-Gerichts-Ordnung, Stettin 1673, och ett par andra förordningar,[3] hvarom en utförlig anteckning å pärmens insida vittnar.[4]

[1] I UB.

[2] Har anteckningen »Ex Libris Erici Dahlberghij Parisiis Anno 1668». Boken finnes nu i UB., dit den kommit med den Oxenstiernska donationen, — Från samma donation härstammar äfven ett annat arbete i UB., som tillhört Erik Dahlberg, Emanuel Sonthombs Gudz barns gyllende klenod, förswenskat af Johanne Olai Medelpadio och tryckt i Wästerås 1676. Denna bok har Erik Dahlberg år 1681 skänkt till sin äldste son Wilhelm (f. 1667, d. som ung löjtnant 1689), hvarom följande anteckning, skrifven med faderns ytterst nitida stil, vittnar: »Denne Book förährer Jag min Älskelige Kiäre Son, Wälborne Wilhelm Dahlbergh, till Gudh Achtigheets öfning och till een Åminnelse. Skenäs den 30 Augusti 1681. E. J. Dahlbergk manu propria.» Boken har äfven en anteckning af senare ägare: »Wernberg d. 14 Martij 1749 hafuer iag denne book gifuit åt min K. Hustru Grefvinnan W. Oxenstierna. Gust. Gyllenborg.»

[3] Cronstedtska samlingen i UB. (sign. 8: 20).

[4] »Stocholmiæ A:o 1692 die 23 Jan. huncce libelli processum judicialem, tam Regii Dicasterii Gripsvaldensis, qvam Summi Tribunalis Wismariensis, novello hocce pergamento adornari curavi, postqvam Causam satis dificilem et multis laborijnthis obfuscatam in utrisque Pomeraniæ foris summis, de prædio Vogelsang, tandem benè suum ad portum perduxi, quod in tantæ rej memoriam subsignare volui, die et loco ut supra

L: Wadensten.»

Våra svenska lärde under 1600- och 1700-talen, Olof Swebilius,[1] Andreas Spole,[2] Peringer-Lillieblad,[3] Andreas Norrelius, Aurivillierna, Johan Henrik Lidén, för att blott taga några namn i högen, hafva lämnat många spår af sina resor och sina därunder knutna lärda förbindelser i de anteckningar som gjorts i deras under färderna genom gåfvor eller köp erhållna böcker. Då jag nedan utförligt kommer att behandla dylika från Figrelius-Gripenhielms, Sparfvenfelts och Björnståhls resor, vill jag icke betunga utrymmet med ytterligare exempel härpå i detta sammanhang.

En serie böcker, som bör kunna tilldraga sig vår synnerliga uppmärksamhet och påräkna vårt djupaste intresse, härrör från de svenska krigsfångarna i Ryssland under Karl XII:s tid. Att få dessa minnen från vår olyckas år tillgängliga och därigenom erhålla några bidrag till fångarnas öden under vistelsen i Moskva eller Tobolsk, deras sträfsamma lif och litterära sysselsättningar, är ett önskemål af vikt, som våra Karl XII:s-forskare också redan framställt.[4] Då jag under mina biblioteksundersökningar icke direkt haft uppmärksamheten riktad på dylika böcker, har jag endast gjort ett par anteckningar därom, men att sådana böcker finnas lite hvarstädes, särskildt i landsortsbiblioteken, är jag öfvertygad om.[5] Jag nämner här

[1] Åren 1651—56 bereste denne som lärare för grefvarna Nils och Claes Gyllenstierna flera af Europas länder. En liten duodes i UB., David Blondels Familier esclaircissement de la question si une femme a esté assise au siège papal de Rome, Amsterdam 1649, är ett minne från dessa resor och köpt i Lyon den 9 oktober 1654. Boken har en mängd anteckningar af Svebilius med litteraturcitat om den intressanta frågan.

[2] Företog, som lärare för tre baroner Sjöblad, åren 1664—67 vidsträckta studieresor genom England, Holland, Italien och Frankrike. Bland hans böcker i UB. äro flera förvärfvade under dessa resor, exempelvis Seth Ward, Excercitatio epistolica in Thomæ Hobbii Philosophiam, Oxford 1656, köpt därstädes den 12 juni 1664, och Jean Baptiste du Hamel, De consensu veteris et novæ philosophiæ, Paris 1663, anskaffad i Paris den 2 nov. 1665.

[3] Från dennes vidsträckta resor har jag i LB. antecknat ett i Hamburg 1672 inköpt Novum Testamentum syriace, tryckt 1622 i Köthen, samt i UB. William Seamans Grammatica linguæ turcicæ, Oxford 1670, inköpt af Peringer från författaren i London 1681.

[4] S. E. Bring, *»En swensk gudfruchtig fångas hiertröriga bref, skrifwit utur Siberien» och något om fångarnas öfversättningsarbete* (*Kyrkohist. Årsskr.*, Årg. 13, 1912, Meddel. o. aktst., s. 163 ff.); jfr H. Lundström, *Ett och annat om svenskarne i ryska fångenskapen 1709—21* (*Kyrklig tidskr.*, 1895, s. 383 ff.; omtr. i förf:s *Skisser o. kritiker*, 1903, s. 243 ff.).

[5] I Cederhielmska samlingen fanns fordom ett exemplar af Speners Natur und Gnade, tryckt i Frankfurt 1708, med Adam Ludvig Lewenhaupts namnteckning från Moskva 1716 (*Förteckning öfver Cederhielmska biblioteket*, 1, Stockholm 1878, s. 141: nr 220). Denna bok förvärfvades antagligen af den kände samlaren Christ. Eichhorn och nämnes i dennes uppsats *Autografer i böcker* (*Sv. Autografsällskapets tidskrift*, 1, s. 22). Denna Eichhorns uppsats, som innehåller flera bokanteckningar af samma typ som i härvarande undersökning äro lämnade, kom först till min kännedom sedan min uppsats redan var färdig i manuskript (genom benäget meddelande af förste bibliotekarien S. E. Bring). — Jfr äfven för

som exempel ett enda arbete från Upsala af denna typ.[1] Det är ett exemplar af den hos Jacob Marcus i Leiden 1633 tryckta svenska bibeln, en bok, hvars nötta band och tummade blad visa att den flitigt användts och genomgått bistra öden. Den är äfven ur andra synpunkter af intresse. Bland dess tidigare ägare nämnes Erik Eriksson Micrander, som 1689 förvärfvat densamma »sibi suisque» i Stockholm. Som dennes ledsagare har boken medföljt på en längre utlandsresa åren 1689—92.[2] Aderton år därefter påträffa vi boken i Ryssland, där den inköpts af O. Galenius, som därom antecknat: »Biblia hæc Sacra justo pretio sibi acqvisivit in captivitate constitutus Muscoviæ Anno 1710 Die 21 Januarii».[3]

Ett arbete, som minner om en annan tragisk episod från Karl XII:s dagar, har tillhört den olycklige Johan Reinhold Patkul. Det är en liten elegant inbunden volym i västficksformat, innehållande Nya testamentet på grekiska, tryckt i Sedan 1628—29, och Davids Psaltare på franska rim, tryckt i Charenton 1648.[4] Nedtill på första arbetets titelblad stå Patkuls initialer I. R. P. Boken har därjämte en längre inskrift af en senare ägare, utvisande att Patkul den dag han i Kazimierz i Polen undergick dödsstraffet, eller den 18 oktober 1707, öfverlämnat den såsom ett minne till sin själasörjare, hvilken förmodligen i sin tur skänkt boken till den major Hammarskiöld, ur hvars ägo den öfvergått till inskriftens författare, H. Schröder.[5]

dylika anteckningar ARTHUR SJÖGREN, *Kuriositeter bland handskrifna bokägareanteckningar* (i *Svensk exlibris-tidskr.*, 1911, s. 81 f.; 1912, s. 10; 1915, s. 11, 35, 55).

[1] En liknande typ af bokanteckningar från samma tid finna vi i en del orientaliska handskrifter förvärfvade af personer i kung Karls omgifning under vistelsen i Turkiet. Jag har annoterat några sådana gjorda af Sten Arfvidson Sture och kanslisten Hans Perman, stamfader för släkten Olivecrona. Två turkiska handskrifter i Kungl. biblioteket äro inköpta af den senare, en den 11 oktober 1712 i Konstantinopel och en den 21 maj 1713 i Adrianopel. Bägge äro sedermera år 1738 skänkta till Kungl. biblioteket af ägaren enligt anteckning af dåvarande bibliotekarien Olof von Dalin.

[2] »Hoc exemplar S. h. B. eodem Anno [1689] mecum in Germaniam, inde in Austriam, et Italiam, hinc Ann. 1692 in Galliam, Hollandiamque commigrabat.» — MUNKTELL, *Västerås stifts herdaminne*, 3, s. 214 f., säger om Erik Eriksson Micrander, att han blef magister 1679 och därefter gjorde en vidlyftig resa till utländska universitet, att han 1682 praesiderade för en disputation, men att det är obekant, huru han de följande tio åren tillbragte sitt lif. Af denna bokanteckning se vi åtminstone, hvad han gjorde åren 1689—92. År 1693 blef han kyrkoherde i Sala och dog 1698.

[3] Olof Galenius var bördig från Hälsingland och född 1670 i Hanebo. Reste till Riga som bataljonspredikant vid Hälsinge regemente. Hemkom 1721 från kriget efter 13 års fångenskap. Blef sedermera kyrkoherde i Årsunda i Gästrikland 1724 och dog 1730. (FANT, *Upsala ärkestifts herdaminne*, 3, s. 486 f.)

[4] Utl. raritetssaml. nr 11 i UB.

[5] »Hunc S: librum, qvem famosus iste et infelix Joh: Reinhold Pattkull, qvi in palo rotaque poenali, rotæ versatilis ac inconstantis fortunæ imago erat ut et exemplum aliis fidem Deo, Patriæ et Regi suo non servantibus, satis horrendum atqve tragicum, Die qvo

Vi öfvergå nu till den mycket populära form af anteckningar, där bokens innehafvare i mer eller mindre välklingande vers söker dokumentera sin äganderätt, ofta med uttalande af en kraftig besvärjelse öfver den som orättmätigt bemäktigar sig och behåller densamma. Sådana versifierade anteckningar äro synnerligen vanliga i skolböcker, på 1500-talet lika väl som i våra dagar.[1] Utom bland skolpojkar användas dylika numera blott af bokägare, tillhörande de lägre samhällsklasserna, men voro i äldre tider synnerligen vanliga i de högre klasserna. De hafva, särskildt för besvärjelsernas vidkommande, ett visst intresse för folkloristiken, och ämnet har stundom varit vidrördt af forskare.[2] Jag vill därför här blott snudda vid detsamma genom att framdraga några exempel på versifierade anteckningar af skilda slag från olika land, hämtade ur böcker i svenska samlingar.

En handskrift, innehållande dels Olaus Petri Svenska krönika, dels en del andra anteckningar af blandadt innehåll från senare hälften af 1500-talet, kolorerade afbildningar af svenska och finska landskapsvapen, m. m., hvilken handskrift varit i Stiernmans ägo och med Celsii samling kommit till universitetsbiblioteket i Upsala, har år 1567 tillhört kyrkoherden i Stenby församling i Östergötland, Jon Petri Klint, som inskrifvit en längre versifierad anteckning, så lydande:

Ho thenna Crönicha effter fråga will,
Tå hörer hon mig Joenn Petri Klint till
En fattig gudtz ords tienere försannd,
Wid Stenby försambling emillan Wikeboland:
När man skreff gudz sons år 1567

Supplicium suum subiret Casimiri in Polonia Anno 1707 18 Octobr. inter gemitus et lacrijmas poenitens dedit confessionario suo, mihi tandem à Nobilissimo Domino Centurione Majore de Hammarschiöld donatum, Filio meo Carolo Gustavo Schröder in manus trado ut illum assiduè penes se habeat piaqve mente eloqvia in illo Dei nostri qvotidie legat, qvò typo Doctrinæ divinæ ac coelesti deditus tam hic gratiæ donis qvam ibi æternæ gloriæ bonis beatus perfruatur. H. Schröder.»

[1] Jag erinrar mig att bland kamraterna i den folkskola i Bleking, där jag i slutet af 1880-talet inhämtade vetandets första grunder, följande enkla vers cirkulerade och inskrefs i våra böcker:

»N. N. är mitt namn,
Mig till heder och ingen skam.
Det blef mig i dopet gifvet,
Och i lifsens bok inskrifvet.»

[2] Se t. ex. för svenska inskrifters vidkommande VON FRIESEN, *Runinskrifterna på en koppardosa funnen i Sigtuna* (i *Fornvännen*, 1912), s. 15 ff., där författaren framdrager flera drastiska exempel på dylika besvärjelser äfven i böcker. — Seden är urgammal. I de medeltida klosterhandskrifterna dyka dylika besvärjelser ofta upp. Scheffel nämner i 5:e kapitlet af sin Ekkehard ett exempel på en dylik, hvilken abboten i S:t Gallen uppmanar Ekkehard att skära ut ur klostrets exemplar af Virgilius, innan han öfverlämnar handskriften till hertiginnan Hadwig.

Gud till ära, och meniskiom til gangnn ennuu
Jag intz lengre her med halar,
Jag gaff för henne rett fyra dalar.
Jag haffuer lässitt henne rett till ende
Annoterat med färga, figurer, huar som trengde,
Kunde hon så bliffwa hoss allom kendtt
Att hon kunnde komma på prent.
Så wore hon ten Danska Crönichon lijk
Ja, och betre wttsath medh allo flit
Rethatt, och Corrigerat thett willa
Intz mera inskriffuett änn thett man [kan?] gilla
Och ingen mandom bliffuer mera herwtij sportt
Åhnn tenn medh Swenskamanna hender är giortt
Och tem legges ingenn mera ära till
Åhn tenn Gud haffuer tem giffuit med hersköldh.
Men thenn Danska Crönichon driffuer terpå fort
Til eghner Danska Menn thett te intet haffua giort.
Men ther till war Mester Oloff för from,
En gudz Ordtz Mann och predikant i Stocho[lm]
Som thenne Chrönica haffuer samman sath.
Thett retteste såsom han fick fath.
Ifrån första Swerigs Rigementz tijdh.
In till högloffiige Konungh Gostaff tog wid.
En mechta Götha Konnung war hannd
Som halp Swerigs Rijke ifrån Dana hondh.[1]

Den nämnde Jon Petri Klint är en i källorna ofta nämnd man[2] och hade stora litterära intressen. Han har efterlämnat flera egenhändiga manuskript af hufvudsakligen historiskt innehåll, däribland en i Kungl. biblioteket med titeln Den svenska Krönicka, om konungh Göstaffz Rigemente ifrån anno 1520 intill Anno 1560, en foliovolym, som 1616 tillhört Johannes Messenius. Denna handskrift har en liknande, men kortare inskrift som den i det föregående nämnda. En annan handskrift af Klint, som innehåller fortsättning på en anonym rimmad krönika öfver Linköpings stifts biskopar, omtalas af Benzelius.[3] I Kungl. bibliotekets handskriftsafdelning finnes ett

[1] Handskriften är signerad E 6. — Alla tillägg som följa efter Olaus Petri krönika äro af Jon Petri Klints hand. — Hvad han i den versifierade inskriften kallar »annoteradt med färga, figurer, huar som trengde», består däri att han dels egenhändigt ritat figurer i margen — liksom han också ritat de kolorerade landskapsvapnen i volymens slut — dels inklistrat en massa små träsnitt med figurafbildningar, porträtt, stadsvyer m. m. Dessa träsnitt i margerna äro afsedda att illustrera viktigare händelser i krönikan. Ofta finnas flera stycken på hvarje sida, många kolorerade.

[2] Jonas Petri Klint, som han kallas i HÅHL, *Linköpings stifts herdaminne,* 2, s. 88 f., blef kyrkoherde i Östra Stenby 1568 och dog 1608. Af hans egen anteckning i krönikan framgår dock att han tjänstgjort som präst i församlingen redan tidigare.

[3] BENZELIUS, *Monumenta historica vetera ecclesiæ Sveogothicæ,* Upsal. 1709, Prolegomena, p. xxxii. Ett annat verk af honom, Om den romerska gudstjänsten, med en liknande versifierad historik, finnes utförligt beskrifven i *Linköpings biblioteks handlingar,* 1, s. 61—84. — Ett gammalt på pergament präntadt missale från medeltiden, som

exemplar af Anders Sörensen Vedels i Köpenhamn 1575 tryckta öfversättning af Saxos krönika.[1] Åfven denna har tillhört Klint och blifvit placerad bland handskrifterna med anledning af dess rikedom på marginalanteckningar, inklistrade träsnitt m. m. från denne förste ägares tid. År 1585 har han förvärfvat boken och liksom i Olaus Petri krönika låtit sin poetiska åder flöda i en längre präntad inskrift, hvars första del dock är ungefär lika med den tidigare nämnda inskriptionen. Slutet har här en annan lydelse:

Thenne Crönica är enn skönn bok,
Herwtij warder man wijs och klock,
Thenne man bör heder och ära,
Som sådant kan göra och förmera.
Gud giffue te Swenska hade thet en gong änth
Att läta Swenska Crönicon komma på prentt,
Som är så wijs och from
Med Rådh, Sandhett och Lärdom.

En versifierad anteckning, som af ordalagen att döma härleder sig från 1500-talets sista årtionde, finnes i en handskrift i Kungl. biblioteket, innehållande delar af Södermannalagen och Magnus Erikssons landslag.[2] Denna pappershandskrift har tillhört flera medlemmar af släkten Hising, stamfäder för den finska adliga ätten Hisinger. Den äldste ägaren af boken har varit befallningsmannen öfver Gästrikland Olof Hising, som nedskrifvit följande kärnfulla, nästan om rimkrönikans ordalag påminnande strofer i sin bok:

Huem tenne Bock hörar eller läsa will,
Tå hörar hon Oluff Hising med rätta till,
Hade alla ena gud och ena troo
Och kunne medh fred saman boo,
Och huar skötte sit regement
Effter den nåd gud hade huar och en förlänt,
Och alla wille bruka rät alin måt och span,
Så begingo sig well alla man.

I Lunds universitetsbibliotek finnas bland den Falkenbergska donationens böcker rätt många, som tillhört den äldste svenske medlemmen af denna släkt, Henrik Falkenberg, hvilken 1595 inflyttade till Sverige från Livland. Denne har i flera böcker skrifvit eller präntat en liten versifierad lefnadshistoria af ungefär följande lydelse:

i senare tid ombundits, hvarvid nya pappersblad tillfogats, finnes ännu i Östra Stenby församlings arkiv med titeln Östra Stens kyrkios hufwud bok. De breda pergamentmargerna nedtill innehålla en mängd kulturhistoriska anteckningar af Jon Petri Klints hand.

[1] Signerad Handskr., Hist.Dan.

[2] Jfr SCHLYTER's edition af Södermannalagen, s. xix—xxi, och af Magnus Erikssons landslag, s. xxxv.

Heinrich ist mein Name erkorn,
Vnd bin ein Falgkenburgk geborn,
Von Schönermargk aus dem Branderburger landt,
Da ist mein geschlecht vnd name bekandt,
Hab gestrebet in meiner Jugendt,
Allezeidt nach redligkeit ehr vnd tugent,
Will auch darmit mein Grab bedegken,
Bisz mich Gott wirdt wieder erwegken,
Sambt der ganzen Christenheitt,
Zu seinem Preisz in ewigkeitt.

Denna anteckning förekommer i den 1570 i Strassburg tryckta folioupplagan af Johannes Sleidani Ordentliche Beschreibung vnd Verzeichniss allerlei fürnemer Händel so sich bei Regierung Carls V zugetragen.[1]

I Upsala finnes ett exemplar af Alle des Heyl. Röm. Reichs Ordnungen, gehaltene Reichsstäge vnd Abschiedt, tryckt i Mainz 1560 i folio, med följande inskrift:

Niels Pederssenn schriffuer paa Calø Slott,
Eier denne bog forwdenn Spott,
Foreheret hannom aff Chresten Splidt[2]
Der for schall ingen der om halde stridt,
Thill et thacknemelighz thegen schall han den nyde,
Thj thør ingen det fortryde.
Actum Ebeltofft ten 24 Agustj 1635.
Chresten Pederssen Splidt Egen haandh.

Af hotelse- och besvärjelseformlerna äro de mildaste mera allmänt hållna eller nöja sig med att utlofva enklare straffpåföljder, sålunda t. ex. »den som denna boken stjäl, honom går det aldrig väl,»[3] eller mera skämtsamt »den som denna boken tar, honom jag i näsan drar». Andra hota med de strängaste straff, bastrepet, d. v. s. hängning, här i lifvet och evig fördömelse därefter. En finsk skolgosse Erich Michelsson, som 1591 gick i Helsingfors skola,[4] har år 1592 i sitt exemplar af Johannes Avenarius, Christelige och vdkaarne Böner, fordanskede af Hans Christensen Sthen, tryckt 1577,[5] gjort följande anteckning:

---

[1] På bakpärmens insida finnes följande anteckning om bokens förvärf: »Anno 1576 bekamb ich disz Buch von dem Edlen Manhaften vnnd Ehrnuesten Marten Falgken, Erbgesessen zue Brusenfelde, meinem freundtlichen getrewen lieben Schwagern vnd Brudern, in der Pommerischen Stadt Bartz.»

[2] I kanten är vid denna rad tillagdt med annat bläck och annan hand:
til hanem tør ingen sla sin liid.

[3] Dylika anteckningar äro mycket vanliga från 1500- och 1600-talen. Se t. ex. flera laghandskrifter i Kungl. biblioteket (Islandica, Papp. 4:o, 72; Lag. Sv. Medelt., 74 o. s. v.).

[4] Han har 1591 i sitt i texten nämnda exemplar av Avenarius gjort en liten lista öfver de böcker han inköpt för sina skolstudier i Helsingfors och äfven angifvit böckernas pris.

[5] Obr. ser. 49: 535 i UB.

Thenne boock hörer Erich Michelsson till
Ho thenne stieller eller döllier,
Bast reipheetth hånom effther föllier
Han skall löpha effther fem he[star?] på backan.[1]

En liknande hotelse utslungas ett fyrtiotal år senare af Claes Andersson Rålamb, som i Upsalaexemplaret af den hos Reusner i Stockholm 1623 tryckta svenska psalmboken antecknat:

Hoo denna bock effter spöria will
Så hörer hon mig Class Andersson Rolamb till
Den som hänne dölier
Honom bastreppe effter fölier.

En handskrift i Westinska samlingen i Upsala[2] har följande versifierade besvärjelse från slutet af 1500-talet:

Chrestenn Knudsenn thenne Bog hörer tiill
Om nogenn aff mig thz wiide wiill.
Miister ieg thenn och nogen hennde finner
Tha skicke mig then igien foruden hiender
Ellers skall ieg diig saa forbannde
At dig Inngen lycke sker vdj Bye eller lande.

Nedanför är tillagdt: »Inuenta et non restituta est quasi furta».[3]

Följande verkligt oroväckande utsikter vänta den, som behåller Olof Anderssons i Focksta, Hagby socken, Upland, tillhöriga exemplar af Carl Carlesons Hushållslexicon, tryckt i Stockholm 1756: »Den som denne boken lånar och icke jen bär, han skall i 8 dagar etta höö, och på den

[1] Denna anteckning är daterad Kårckulla den 16 februari 1592, en annan på följande blad är skrifven i Perno den 7 januari samma år. — I LAGUS, *Finska adelns gods och ätter*, s. 91 o. 526, nämnes att ofrälse Erich Michilson har till frälse Kårckulla och Tiusterby. Sannolikt är det samme Erik Michilsson, hvilken 1606 af Karl IX för sitt välförhållande i de ryska och polska krigen blef adlad under namnet Sölfverarm, men ej tog introduktion. -- En ungefär samtidig besvärjelse af samma typ, sannolikt äfven den från Finland, förekommer i en laghandskrift i Kungl. biblioteket (Sign. Handskr., Lag. Sv. Medelt., Nr 15), som tillhört en Rasmus Torkelsson och af denne skänkts till samme Sigfrid Luchoinen som nämnes i GUSTAF RUDBECK'S uppsats *Några gamla svenska bokägaremärken* (i *Svensk exlibris-tidskrift*, 1912: nr 1). Handskriften har följande anteckning:

Thenne boock hörer migh Rassmus Törkelssonn till
Hwilken henne af migh stielle will
Han hörrer Sathan till
Om hann henne stiell och döllier
Bastarepet om hans nackie föllier.

[2] Cod. W 486.

[3] Dr. A. B. Carlsson har välvilligt fäst min uppmärksamhet på denna anteckning.

Nionde dagen utj galgen döö.»[1] Denna anteckning daterar sig från år 1801.[2]

En annan volym med en besvärjelse af i hufvudsak liknande innehåll som några af de förut nämnda är en pergamenthandskrift af Magnus Erikssons landslag med fragment af Västgötalagen, som finnes i Kungl. biblioteket.[3] Volymen medtages här icke blott för denna anteckning skull utan framför allt därför att dess provenienshistoria är af ganska stort intresse. Volymens öden kunna följas från 1500-talets slut så godt som oafbrutet till våra dagar genom de däri gjorda uppteckningarna. Den har på pärmen en stämpel i nu urblekt guld af samma typ som vi påträffa på ett ganska stort antal böcker från jesuitkollegiet i Riga äfvensom på flera svenska lagcodices i Kungl. biblioteket. Den är kanske bunden i Riga eller af någon därifrån till Sverige inflyttad bokbindare. På pärmen är därjämte stämpladt årtalet 1590 och bokstäfverna H. H. B., alltså samma initialer, hvarmed böckerna ur Hogenskild Bielkes bibliotek bruka vara försedda. Men kanske beteckna dessa initialer i föreliggande fall ej Hogenskild Bielke utan en af de i inskrifterna namngifna ägarna, nämligen Hans Bielfelt, hvilken väl i så fall låtit inbinda volymen.[4] På bakpärmens insida står följande anteckning: »Anno Domini 1596 haffuer jag Annderss Larsson Kyöpth thenne Laeghbock aff förståndijg mann Hanns Bijllffelltt stadzens skrijffuer och hanom th:förre Bethalltt 6 Dall. Suenske peng:, ther förre thenn Sum henne honnom ijffrånn mett omijne lemner eller stiell, warder farendis ijlla och alldrigh well, Thenn Sum henne ock hoss Sig eller andra fördollier, Desto större skam och straff

[1] Boken tillhör nu docenten Olof Östergren i Upsala.

[2] Samma besvärjelse från ungefär samma tid finnes på en i Nordiska museets samlingar befintlig hummel, ett gammaldags stränginstrument. (v. FRIESEN, a. a., s. 16.) En liknande besvärjelse förekommer öfver 200 år tidigare i en norsk lagcodex i Kungl. biblioteket (Signerad Handskr. Islandica, Papp. 4:o. 73). Denna har följande anteckning från år 1599: «Denne Bog hører mig Amund Tiórbijónsen till mz rette,

Huo ssom hene stell,
Far alldrig well
Ttre dage skall hand æde brød
Den fierde skall hand wdi gallien død
Thi dett er hans retto.»

För oss som lefva i brödkortens dagar verkar dock första delen af denna hotelse mera uppmuntrande än afskräckande.

[3] Se COLLIN-SCHLYTERS edition af Västgötalagen, s. xxi ff., och SCHLYTERS ed. af Landslagen, s. x.

[4] En kopiebok af den nämnde stadsskrifvaren Hans Hansson Bielfelt finnes i Rådhusarkivet i Stockholm med anteckning om att den medförts af Bielfelt till Polen men återfunnits i Kungl. biblioteket i Warschau den 9 september 1655 af Gilius Giliusson Ehrenberg. (Enl. benäget meddelande af docenten Sven Tunberg.)

hann ij lengden ther förre finder.» På försättsbladet har en följande ägare antecknat eller låtit anteckna: »Reinholt Böckman gehoret diss Buech zu vnnd ist mihr angeeruet vonn meiner frouwe Mutter Anno 1612 A di. 20 Maij N:o 10.»[1] Denne skänker ett par år senare handskriften till en god vän, hvarom han på första pergamentfolion meddelar: »Anno 1614 Den 8 November habe ich Reinholtt Böckman diss buch Meinem guten freunde Hans Bolte diss zue freuntlichen gedechtnus fürehrett.»[2] Denne Hans Bolte har åtta år därefter skänkt volymen till den bekante författaren och boktryckaren Ericus Schroderus, Johan Skyttes yngre broder. Härom förtäljer den följande anteckningen: »Anno 1622 Den 29 September hebbe ich meinem gutten herren vnd Frunt dem hochgelarten M. Erickus Schroderus dis buck zu einem fruntlichen gedechteniss vorehrt. Godt Mijt Vnss.» Handskriften har mycket snabbt växlat ägare, ty redan sex år efter denna anteckning följer en ny, där Gregers Gustafsson tillkännager att han erhållit boken, icke af Schroderus utan af befallningsmannen på Stockholms slott, Samuel Påvelsson, som förmodligen erhållit den, genom gåfva eller köp, af Schroderus. Den nämnda anteckningen lyder: »Denne Lagbook är migh vndertechnat förährat och gifwen af Åhrligh och Wälachtat Man Samuel Påwelsson Befallningzman opå Stockholms Slott, till en wänligh ihugkommelse, på Åhret 1628. In Januario. Gregers Gustaffsson.»[3] Efter denna tid dröjer det närmare femtio år innan någon ny ägare afslöjar sig, då den i januari 1677 kommer till Johan Peringers bibliotek, men under hela mellantiden kan den ju mycket väl hafva varit i den Lindhielmska släktens ägo. Från Johan Peringer, den sedermera under namnet Peringskiöld så bekante fornforskaren, öfvergick boken genom köp 1721 till Antikvitetsarkivet[4] och med dettas upplösning till Kungl. biblioteket.

Efter dessa mera sporadiska uppteckningar öfvergå vi till några serier bokanteckningar, ur hvilka vi kunna erhålla sammanhängande biografiska upplysningar om böckernas ägare, och göra början med de böcker som tillhört Edmund Figrelius-Gripenhielm.

[1] En något senare blyertsanteckning, troligen från 1600-talets slut, meddelar att Reinhold Böckman varit »Källarmästare wijd Järntorget».

[2] Detta är skrifvet med en helt annan, mera oöfvad, stil än den föregående anteckningen, som tydligen härrör från en van skrifvarehand. Det sista är väl skrifvet af Böckman själf.

[3] Senare är med blyerts tillagdt Lindhielm. — Gregers eller Grels Gustafsson, hvars söner blefvo adlade med namnet Lindhielm, var tjänsteman i Kammarkollegium.

[4] »Postmodum Titulo Emptionis Factus Regii Archivi Antiquitatum Anno 1721. Mense Novembri.»

Som handledare för den unge Gustaf Carlsson Banér medföljde år 1645 på en längre studieresa till utlandet sedermera professorn vid Upsala universitet Edmund Figrelius, år 1660 adlad under namnet Gripenhielm och mest känd som Carl XI:s lärare. Öfver denna resa, som sträckte sig genom flera af Europas länder under loppet af åren 1645—50, har Figrelius fört en egenhändig dagbok, som i original finnes bevarad i Upsala,[1] dock tyvärr i ofullständigt skick. Den omfattar nämligen blott första delen af resan, genom Östersjöprovinserna till Holland, men fortsättningen saknas. Nu hafva vi emellertid en annan källa, som direkt fortsätter dagboken och låter oss följa resenärerna ända till den långa färdens slut, nämligen anteckningarna i de böcker Figrelius förvärfvat under resans lopp. Genom Carl XI:s inköp och donation till Lund af Figrelius-Gripenhielms efterlämnade bibliotek hafva dessa anteckningar blifvit sammanhållna på ett ställe.

Dagboken skildrar huru de resande i slutet af september månad 1645 ankommo till Livland, där de omkring en månads tid uppehöllo sig vid Dorpats akademi och dessemellan hufvudsakligen i Riga. Följande år den 13 juni anträdde de färden från sistnämnda stad öfver Kurland, följde Östersjökusten genom Preussen, Pommern, Mecklenburg, Holstein till Hamburg, där de vistades den 6—10 augusti. Därifrån fortsattes resan öfver Oldenburg till Friesland genom Groningen, Leeuwarden och Franeker till Amsterdam, dit de ankommo omkring den 20 augusti. Här slutar nu dagboken med en utförlig beskrifning af den nederländska statens yttre och inre förhållanden, dess styrelseform, krigsmakt, flotta och näringsväsen. Det öfriga är förkommet, och bokanteckningarna få nu fylla luckan. Egendomligt nog finnas inga dylika bokanteckningar före ankomsten till Holland. De börja först på hösten 1646 i Utrecht, där de resande synas hafva uppehållit sig under sista delen af detta år samt långt in på det följande, dock med utflykter åt olika håll. Jag har annoterat en hel mängd böcker inköpta i Utrecht, flera tyvärr utan närmare datum, blott med inköpsåret angifvet. Den 7 november 1646 förvärfvade Figrelius Angelus Politiani Opera, Firenzeupplagan 1499 i folio.[2] I december gjordes en afstickare till Amsterdam, där Senaults De l'usage des passions, tryckt i Paris 1643, inköptes den 3/13 i denna månad. Besöket där torde dock ej hafva blifvit så långvarigt, ty senast den 20 december (g.st.) är Figrelius tillbaka i Utrecht, där han

[1] Signerad X 354.

[2] Den har anteckningen »Possessor Emundus Figrelius Trajecti ad Rhenum 7 Nouembr. 1646». — Sammanbunden härmed är Silius Italicus, Punicorum libri XVII, Venedig 1493.

nämnda dag inköpt Senecas Opera, den i Paris 1587 tryckta folioupplagan, och som gåfva erhållit Justus Lipsii Opera omnia, fyra i Antwerpen 1637 tryckta foliovolymer.[1] Följande dag, den 21 december, har han anskaffat Prosodia Henrici Smetii, tryckt i Amsterdam 1630. Han har under loppet af år 1646 jämväl besökt Leiden, där han inköpt den år 1566 i Paris tryckta oktavupplagan af Clemens Alexandrini Opera. Hvilken tid på året detta Leidenbesök försiggått, meddelar dock anteckningen ingenting om, men af andra källor framgår, att vistelsen i Leiden var under september månad.[2] Från våren 1647 har jag antecknat tvänne arbeten, inköpta i Utrecht den 16/26 mars resp. 25 april/5 maj, nämligen Sleidani Commentarii de statu religionis et reipublicæ Carolo V cæsare, Frankfurtupplagan 1610, och Virgilii Opera, Parisupplagan 1515. Från Nederländerna styrdes kosan till Frankrike, där vi träffa Figrelius i Paris under hösten och vintern 1647, enligt bokanteckningarna åtminstone från den 12 oktober till den 20 december. Han har här anskaffat en 1632 tryckt Recueil de quelques discours politiques, Genèveupplagan 1641 af Quintiliani Institutiones oratoriæ och Matthieu de Morgues, Diverses pieces pour la défence de la royne mère de Louvis XIII, tryckt 1643. Nu upphöra äfven bokanteckningarna för någon tid, och först i oktober 1648 återfinna vi de resande svenskarna, denna gång i den eviga staden. Den 30 oktober 1648 har Figrelius i Rom förvärfvat Girolamo Lunadoro, Relatione della corte di Roma, tryckt i Bracciano 1646. Hädanefter kunna vi rätt noggrant följa de resande på deras färd hemåt genom norra Italien, förmodligen öfver Schweiz genom Tyskland tillbaka till Nederländerna. Den 12 december möta vi dem i Bologna, där Figrelius denna dag med sitt bibliotek införlifvat Leges seu statuta inclytæ nationis Germanicæ Bononiæ studentis, tryckt 1629. Vid själfva årsskiftet hafva de hunnit till Venedig, ty Lucretia Marinella, La nobilità et l'excellenza delle donne, tryckt i Venedig 1621, är inköpt därstädes den 31 december 1648. Padua besökes den 4 januari 1649; Figrelius har där förvärfvat Instituta et privilegia universitati Patauini concessa, tryckt därstädes 1645. Resan genom Schweiz har så vidt jag kunnat finna ej lämnat några spår efter sig i Figrelii bibliotek. Först i Strassburg möta vi honom åter, där han den 6 februari inköpt Johan

[1] Gripenhielm har härom antecknat:
»Hoc mihi donatum est magno cum nomine munus.
Et longum è tanto munere nomen erit.»

[2] WRANGEL, *Sveriges litterära förbindelser med Holland (Lunds univ:s årsskrift.* T. 33), s. 93.

Henrik Boecleri Commentarius in Tacitum, tryckt 1643.[1] Förmodligen har vistelsen i Strassburg blifvit ganska långvarig; kanske har Figrelius rentaf varit lärjunge till Boeclerus, innan denne på hösten samma år kallades till professuren i vältalighet vid Upsala universitet. Säkert är dock blott att Figrelius intill början af augusti 1649 ej hunnit längre än till Frankfurt a. M., där han den 8 n. st. inköpt David Frölichs Bibliotheca, seu cynosura peregrinantium, tryckt i Ulm 1644. Den 28 i samma månad är han i Köln[2]; vi möta hans namn i ett därstädes denna dag inköpt exemplar af Alle dess Heiligen Römischen Reichs gehaltener Reichs Täg Ordnung, Satzung und Abschied, en i Mainz 1642 tryckt foliovolym. Den 8 september är han tillbaka i Amsterdam. Från denna dag härstammar nämligen Sylloge variorum tractatuum quibus Caroli Magnæ Britanniæ, Franciæ et Hiberniæ regis innocentia illustratur, tryckt 1649. Under december 1649 samt januari och februari 1650 vistades Figrelius i Brüssel. I Lope de Vegas Arcadia prosas y versos, tryckt i Antwerpen 1617, har han antecknat »En Bruxelas el 2° de Dicembre Año 1649».[3] Den 17 januari resp. 16/26 februari 1650 har han i Brüssel förvärfvat Baco af Verulams Nova Atlantis, tryckt i Utrecht 1643,[4] och Paz de Valenzuela, Para secretarios de señores y todo genere; nuevo estilo, y formulario de escriuir cartas missivas, y responder a ellas, tryckt i Toledo 1644, ett arbete som säkerligen varit till nytta för den blifvande sekreteraren i kansliet. Den 1 mars har Figrelius besökt Louvain, där han skaffat sig Privilegia Academiæ Lovaniensis, Louvain 1644.[5] Förmodligen har detta besök skett på resan till Haag, hvarest Figrelius med sin lärjunge vistas under mars och april, såsom framgår däraf, att han i nämnda stad den 23 mars förskaffat sig Juan Perez de Montaluan, Sucesos y prodigios de amor, tryckt i Brüssel 1626, och den 7 april af sin lärjunge erhållit till skänks P. Bertii Commentariorum rerum germanicarum libri tres, Amsterdam 1616. Denna bok har nämligen inskriften »E. Figrelius Gothus Ex liberalitate Illustr. Dn. Gustavi Banerij Hagæ Comitis 7 April. 1650». Förmodligen samma dag har han därjämte inköpt Pau-

---

[1] Volymen innehåller också samme författares Annotatio politica in Taciti quinque libros historiarum superstites, tryckt i Strassburg 1648.

[2] Sannolikt har väl resan gått utefter Rhen.

[3] Anteckningarna äro vanligtvis affattade på det språk hvarpå vederbörande bok är skrifven, vare sig latin, franska, italienska eller spanska.

[4] Volymen innehåller äfven samme författares Historia regni Henrici VII, tryckt i Leiden 1642.

[5] Denna bok är sammanbunden med de förut nämnda universitetstrycken från Padua och Bologna.

lus Aemilius, De rebus gestis francorum, en i Basel 1601 tryckt foliovolym.[1]

Icke långt härefter har hemresan anträdts öfver Hamburg, där Francesco Loredanos L'anima di Ferrante Pallavicino inköpts den 12/22 maj och Dominico Baudii Amores, Amsterdam 1638, samt Levinus Lemnii De miraculis occultis naturæ, Frankfurt 1628, förvärfvats den 1/11 juni. Vid midsommartiden 1650 äro våra hjältar hemma i Sverige efter fem års peregrinationer.

En boksamling, som ger oss möjlighet att med längre eller kortare afbrott följa dess ägare under ett trettiotal år, är vår berömde resenär Johan Gabriel Sparfvenfelts bibliotek. Både bland tryckta böcker och handskrifter finna vi en mängd upplysningar, kortare eller vidlyftigare, om hans vidsträckta resor och hans lärda förbindelser på de olika orter han besökt.[2] De närmare biografiska data ur Sparfvenfelts lif äro ju allom välbekanta, hvarför vi icke här behöfva ingå därpå. Hans storartade samlingar af handskrifter och böcker, orientaliska, slaviska, spanska o. s. v., återfinna vi hufvudsakligen i Upsala och Stockholm, men äfven i andra svenska bibliotek, t. ex. Lund, Västerås och Linköping, i hvilket senare bibliotek bl. a. hans brefväxling förvaras.

Som 22-årig student företog Sparfvenfelt år 1677 sin första utomlandsresa. Han ämnade sig då till England, men det skepp, hvarpå han reste, blef under kriget uppbringadt af danska kryssare och Sparfvenfeld själf som fånge förd till Norge. Han tycks hufvudsakligen hafva vistats i Skien, där han under sommaren 1677 förvärfvat flera sällsynta och dyrbara handskrifter. En codex af Skånelagen[3] har anteckningen »Ex libris J. G. Sparvenfeldij Schenæ Norvegiæ die 20 Junij A:o 77». En annan laghandskrift i Kungl. biblioteket är gåfva till Sparfvenfelt af en norsk kyrkoherde,

[1] Som anskaffningsdatum för denna senare bok är angifvet den 7 april, nya stilen, för den förra blott 7 april utan närmare uppgift. Naturligtvis har jag i fråga om dessa Figrelii anteckningar öfverallt angifvit data efter ägarens egen uppgift; att fixera efter hvilken kalender han räknat har endast varit möjligt, där han själf gjort särskildt meddelande därom.

[2] Mina forskningar hafva så godt som uteslutande inskränkt sig till de tryckta böckerna, af handskrifter har jag blott antecknat ett par, men vill betona att många af de handskrifter, som tillhört Sparvenfelt, hafva längre eller kortare anteckningar af hans hand med angifvande af ort och år för förvärfvet m. m. — Jfr för Sparfvenfelts fornnorska och isländska handskrifter GÖDEL, *Katalog öfver Kongl. bibliotekets isländska och fornnorska handskrifter* (Sthlm 1897—1900) passim.

[3] Gammalt signum B 80 i KB.

hvarom mottagaren antecknat »Forehret aff Hr Nils Halfwerson Sochneprest i Gierpen i Norge d. 9. Augusti A:o 1677 till J. G. Sparvenfeld».[1] Efter åtta månaders fångenskap blef han frigifven och begaf sig till Göteborg för att återupptaga sin afbrutna Englandsresa. Men ej heller denna gång nådde han sitt mål. Han for på ett engelskt skepp, som blef vinddrifvet till Holland. Härifrån fortsatte han färden till lands genom Frankrike och vidare till Italien. I Paris spåra vi honom under sommaren och hösten 1679. Så har han den 16 juni där inköpt Girolamo Caninis Aforismi politici, Venedig 1625, och den 13 september Leandro Albertis Descrittione di tutta Italia, Venedig 1588, bägge nu i Upsala. I Rom, där han hade företräde hos drottning Kristina, har han förvärfvat bl. a. Alexander Donati Roma vetus ac recens, tryckt 1665, och inköpt af Sparfvenfelt den 13 juli 1680, samt ett Rituale romanum, tryckt i Rom 1640. Äfven dessa bägge volymer finnas nu i Upsala, liksom det i Genua den 4 november 1680 inköpta exemplaret af Vincenzo Cartari, Le imagini de gli dei de gli antichi, Venedig 1587. Återfärden togs öfver Paris, där Antonius Franciscus Payenus, Prodromus Justinianus, Paris 1665, är förvärfvad 1681,[2] och därifrån till England, där Sparfvenfelt i London i februari 1682 inköpt en Davids Psaltare på rätoromanska, tryckt i Basel 1606.[3] På hemresan besöktes äfven Köpenhamn, där Richard Simons Histoire critique du Vieux Testament, Paris 1680, är inköpt den 2 mars 1682,[4] och Arngrimr Jonæ Epistola pro patria defensoria, Hamburg 1618, är förvärfvad den 15 mars samma år.[5]

Från Köpenhamn gick Sparfvenfelts resa tillbaka till Sverige, men vistelsen i fäderneslandet blef ej långvarig. Han fick nämligen order att medfölja den beskickning som år 1683 afgick till Moskva, och kom att vistas i tre års tid i den dåvarande ryska hufvudstaden. Han knöt härunder lifliga förbindelser med flera medlemmar af den ryska högadeln, äfvensom med

[1] Om hans inköp af sällsynta böcker och handskrifter under fångenskapen i Norge heter det hos WALLIN, *Parentalia in obitum Johannis Gabrielis Sparwenfeldii*, Stockh. 1730, s. 17: »Libros quoque rariores, et manu exarata ultimæ vetustatis monumenta conquisivit».

[2] Obr. ser. 63: 455 i UB.

[3] Nu i Upsala.

[4] Denna volym såldes på bokauktion i Stockholm 1917 (*Förteckning öfver sällsynta och dyrbara böcker, som försäljas å Stockholms Bokauktionskammare lörd. d. 29 sept. 1917*, s. 17, nr 178 a).

[5] Nu i Bielkesamlingen på Skokloster. — Om Sparfvenfelts inköp af handskrifter i Köpenhamn se WALLIN, a. a., s. 21, där det heter: »Inde Hamburgum movit, atque Hafniam; ubi varia, ad historiam Suethicam et Islandicam facientia, rarioris momenti scripta, consiliis præsertim et opera usus Rostgaardii atque Magnæi, sedulo conquisivit».

många i Moskva varande utlänningar, särskildt engelsmän. Därjämte var han ifrigt sysselsatt med studier i de slaviska språken, hvarom hans i Upsala förvarade handskrifna Lexicon Slavonicum vittnar. Öfver Livland återvände han till Sverige år 1687. Från denna ryska resa hafva vi icke få minnen i Sparfvenfelts bibliotek.[1] I Moskva har han den 20 september 1684 förvärfvat Alexius Pedemontani De secretis, Basel 1563,[2] och Dominicus Arumæi De jure publico, fyra volymer, tryckta i Jena 1615—23. I februari 1685 har han, likaledes i Moskva, erhållit eller köpt Paulus Sczerbic, Promptuarium statutorum omnium et constitutionum regni Poloniæ, Braunsberg 1604.[3] Följande år har han erhållit som gåfva Adam Tratzigers Der alten weithberümbten Stad Hamburgk Chroenica, en handskrift, som nu finnes i Kungl. biblioteket med följande af Sparfvenfelt skrifna anteckning: »Presant de Monsir Piere Fils d'Antoine Coyet a Moy Jean Gabriel Sparwenfeld a Moskow l'an 1686». Volymen har ett typiskt ryskt band; den är också »relié a Moskow 1687».

Så snart Sparfvenfelt kommit hem till Sverige, mottog han af konungen ett nytt förtroende, som höll honom på resande fot i fem års tid. Han erhöll nämligen det vidsträckta uppdraget att i alla länder, där nordmännen i forna tider kunde anses hafva framträngt, uppsöka gamla minnesmärken, samt efterspana böcker, handskrifter och annat som kunde stå i något sammanhang med nordmannatågen och de »yfverborna göters» färder. Därjämte skulle han i Nederländerna söka få reda på Kristiern II:s från Sverige

[1] En svensk laghandskrift i folio på pergament (se COLLIN-SCHLYTERS ed. af Östgötalagen, s. xii, SCHLYTERS ed. af Uplandslagen, s. xxii, af Magnus Erikssons landslag, s. xlviii, och af Stadslagen, s. xxiv) har Sparfvenfelt erhållit sig tillskickad i augusti 1683 från Nyenskans, men om han då vistats i Sverige eller redan hunnit öfver på andra sidan Östersjön, veta vi ej säkert. Volymen i fråga, som nu finnes i Kungl. biblioteket, har en ganska roande proveniensanteckning från midten af 1600-talet. Den har tillhört en Nils Torstensson, hvars namnteckning den bär. Senare har denne fått lämna boken i pant för en skattefordran på en riksdaler, hvarom pantinnehafvaren antecknat: »Anno 1649 dhen 26 Augusti togh iagh Jonas Suenson th[e]nna bock i pant, nor i byn, a Nilss Torstenson för Anno 1649 backungzpäninger som war 1 Rdr.» (Bakugnspenningarna var en under 1600-talet vanlig skatteform för rättigheten att begagna bakugn, och uttogs årligen af hvarje hushåll i städerna.) Huru volymen kommit i Sparfvenfelts ägo, därom meddelar han själf följande: »Anno 1683 den 8 Augusti ankom denna book ifrån Nyen mig tillhanda, öfwersänd och gifwen af Commendanten her Alexander Moraht Perswetof till mig J. G. Sparfwenfeld».

[2] Obr. ser. 47: 694 i UB.

[3] Obr. ser. 62: 55 i UB. — Boken kan nog vara från Polen af ryssarna taget krigsbyte. Den har följande tidigare polska proveniensanteckning: »Ex libris Michaelis Leonis Gierkiewicz Secret. S. R. Mtis». Sparfvenfelt har låtit inbinda boken i Moskwa jämte ett par andra där förvärfvade polska arbeten, Statut wielkiego xiestwa Litewskiego, tryckt i Wilna 1619, samt Trybunal obywatelom wielkiego xiestwa Litewskiego, Wilna 1616.

bortförda arkiv.[1] Under denna resa besökte han åren 1689—94 Tyskland, Nederländerna, Frankrike och Spanien samt öfverseglade till Tunis, hvarifrån han ämnade sig vidare till Egypten, Palestina och Syrien, men för pestens skull måste återvända till Frankrike. Han fortsatte så resan öfver Schweiz, där han bl. a. besökte St. Gallen och tog kännedom om därvarande Notkerhandskrifter, samt Chur, där han inköpt ett rätoromanskt Nya Testamente, tryckt i Basel 1648,[2] till Italien och tog hemvägen genom Österrike och Tyskland. Om också hufvudändamålet med hans resa, utforskandet af de götiska minnesmärkena, icke i allo vanns, så gjorde han dock under dessa färder sådana samlingar i dyrbara handskrifter och böcker af största vikt för forskningen öfver hufvud, att resan säkerligen till fullo betalade sig.

Bland de böcker och handskrifter, som jag tillfälligtvis antecknat ur Sparfvenfelts bibliotek och härrörande från denna resa märkas först några, inköpta i Hamburg under maj månad 1689, däribland en i Prag 1595 tryckt tjechisk-tysk grammatik,[3] samt en tjechisk resp. tysk edition af två landtdagsbeslut i Prag 1630—31.[4] Härefter möta vi honom närmast i Antwerpen,[5] där han själfva midsommarafton, den 23 juni, inköpt en mängd böcker, däribland en upplaga af Gregorius af Tours krönika, Jean de la Hayes Memoires et recherches de France, Paris 1581,[6] samt Antonius Sanderi Bibliotheca belgica manuscripta, tryckt i Lille 1641.[7] I Brüssel har han den 11 juli förvärfvat Joh. Gorropius Becani Origines Antwerpianæ, tryckt i Antwerpen 1569 i folio,[8] jämte flera andra volymer. I Paris finna vi Sparfvenfelt i augusti månad, där han den 22 inköpt Nicetas, Historia imperii græci, Genève 1593, och Antoine Noguiers Histoire tolosaine, Toulouse 1556, bägge nu i Kungl. biblioteket, samt den 31 augusti ett dogmatiskt arbete på baskiska språket, Silvain Powreau, Guiristinoaren dotrina, tryckt i Paris 1656.[9] Från Frankrike styrde han kosan till Spanien, i hvars hufvudstad han uppehöll sig från slutet af år 1689 till långt fram under följande år. Under denna vistelse i Madrid har han inköpt stora mängder af böcker och

[1] Se WALLIN, a. a., s. 27 ff., o. J. H. SCHRÖDER, *Itinera et labores Johannis Gabr. Sparvenfeldi* (Diss. Ups. 1830), s. 5 ff.

[2] »Achepté a Coire ce 1 de mars 1692 1½ Escus.» — Nu i UB.

[3] I UB.

[4] Obr. ser. 62: 109 i UB.

[5] Se närmare om alla de orter han besökt på resan WALLIN, a. a., s. 31 ff.

[6] Bägge i KB.

[7] I UB.

[8] I KB.

[9] Obr. ser. 65: 283 i UB.

handskrifter; särskildt påträffa vi både i Upsala och Kungl. biblioteket många verk i spansk historia. Från Madrid återvände Sparfvenfelt under sommaren 1690 öfver Barcelona m. fl. orter till Frankrike, hvarifrån han följande år gjorde öfverfärden till Tunis. I Barcelona har han den 12—13 augusti 1690 bl. a. förvärfvat Joh. Paulus Xammar, Civilis doctrina de antiquitate et religione civitatis Barcinonæ, tryckt i Barcelona 1668,[1] och Michael Carbonells Chroniques de Espanya, en 1547 tryckt foliovolym.[2]

Från vistelsen i Tunis år 1691 ha vi såvidt jag funnit blott handskrifter bevarade, men för dessa är icke här platsen att närmare redogöra. I synnerhet bland de orientaliska handskrifterna i Upsala universitetsbibliotek möta vi ofta Sparfvenfelts namn med anteckning att handskriften är inköpt i Tunis. Från Italien däremot, dit Sparfvenfelt begaf sig, då hans fortsatta resa i Orienten förhindrades af pesten, har han hemfört ett rätt stort antal tryckta böcker, förvärfvade år 1692 i Rom, Bologna, Ferrara, Padua och Venedig. I Bologna erhåller han den 17 april som gåfva Bartholomæus Dulcinus, De vario Bononiæ statu, Bologna 1631.[3] I Rom har han i juni förvärfvat Ceremoniale Gregorii XV, tryckt i Rom 1622, i Ferrara har han i oktober inköpt Gasparo Sardos Libro delle historie ferraresi, tryckt i Ferrara 1646, och i Venedig Marcus Marulli Meditationes de passione Christi, lingua illyrica, tryckt i Venedig 1632. Från Sparfvenfelts vistelse i Padua i november har jag antecknat Breve compendio della perfettion christiana, trasportato in idioma arabico da Timotheo Agnelini, tryckt i Padua 1688.[4]

Från Sparfvenfelts hemresa genom Österrike och Tyskland under loppet af år 1694 har jag blott annoterat några i Prag inköpta arbeten, Jacob

[1] Nu i UB.

[2] I KB. — Bland de i Spanien af Sparfvenfelt inköpta handskrifterna vill jag blott nämna ett par från Kungl. biblioteket. Chronicon Alexandrinum har följande intressanta anteckning: »Hunc Manuscripti Chronici Alexandrini Codicem, qvem ex Hispania in Sveciam secum transtulit Nobilissimus Dominus Sparvenfeldius, et mihi dono dedit; ipse nunc Regiæ Pernaviensis Academiæ Bibliothecæ donare volui. Pernavia d. 13 Aug. A:o 1704. Andreas Palmrooth h. t. Academiæ Rector.» En pergamenthandskrift i stor folio, innehållande Las cronicas de Sant Ysidoro, Arcebispo de Seuila, har följande af Sparfvenfelt signerade annotation: »Volumen hoc emptum fuit Cæsaraugustæ mense Julio anni MDCLXXXX. Ex bibliotheca quæ fuerat Domini Vincentij Ioannis de Lastanosa, equitis Oscensis nobilitate, ac eruditione præstantis: qui singularem librum hoc titulo edidit Oscæ anno MDCXIV Museo de las Medallas Desconocidas Españolas.»

[3] Denna volym, nu i UB., har följande anteckning: »Ex dono Doct: Med: Guglielmini amiciss: mei fautor: Bononiæ 1692 d. 17 Apr. J. G. Sparuenfelt».

[4] Nu i UB. — Har följande anteckning, skrifven af Sparfvenfelt; »Dono del R. Sacerdote Francesco Canali Vicentino professore delle lingue orientali nel seminario di St. Maria dallanso in Padva 1692 al 6 di Nouembre». — Ett annat exemplar har 80 år senare i Venedig kommit i Björnståhls ägo.

Ferdinand Wrba, Kurtzer Extract der Stadt-Recht in Königreich Böheimb, tryckt i Prag 1693, och det därsammastädes 1691 tryckta tjechiska originalet af samma arbete, bägge inköpta af Sparfvenfelt den 4 april.[1] Daniel Adam a Weleslavina, Nomenclator quadrilinguis boemico-latino-græco-germanicus, tryckt i Prag 1598, är likaledes förvärfvad i Prag, men närmare datum är ej angifvet.[2]

Någon ytterligare utländsk resa, som Sparfvenfelt företagit, nämnes ej i de tryckta källorna. Dock synes han år 1707 hafva gjort ett besök i Holland, ty Gysbert Japix, Friesche rymlerye, Franeker 1684, har i Upsala-exemplaret anteckningen »Amstelodami A:o 1707 mens. Octob.», skrifven af honom.

En annan boksamling, som från proveniensanteckningarnas synpunkt är mycket tacksam och utomordentligt gifvande, är vår ryktbare orientalist och forskningsresande Jakob Jonas Björnståhls. Ungefär hundra år efter Sparfvenfelt genomreste denne under åren 1770—79 stora delar af Europa och har därunder lyckats göra betydande samlingar af böcker och handskrifter, särskildt i allt som rör Orientens språk, litteratur och historia. En del af hans samlingar kom genom donation till Upsala universitetsbibliotek, och det är härifrån jag hämtat mitt material till denna undersökning. Många af de funna böckerna äro dedikationsexemplar, däri antingen gifvaren, mottagaren eller båda gjort ofta rätt vidlyftiga anteckningar. Dessa arbeten gifva oss en mycket god inblick i Björnståhls lärda umgänge, särskildt i Italien och England,[3] och de af gifvarna skrifna dedikationerna framhäfva den ryktbarhet Björnståhl åtnjöt af samtiden. Oftast är det dock Björnståhl själf som med sin ej synnerligen prydliga stil[4] annoterar när och hvar han fått boken och stundom gör riktigt utförliga anteckningar om olika ting af intresse.

Som ett af Björnståhls fel har framhållits hans alltför stora dristighet

[1] Obr. ser. 75: 324 o. 325 i UB.

[2] I UB.

[3] Tyvärr torde den del af Björnståhls böcker och manuskript, som han samlat under en treårig vistelse i Paris, hafva gått förlorad. Han skrifver därom 1774 och ber Gjörwell att genom bref från Kanslikollegium till svenske konsuln i Rouen, där böckerna hamnat, försöka få kistan, hvari de voro förvarade, tillvaratagen och hemskickad. Men ännu 1780 efter Björnståhls död voro böckerna försvunna, och alla försök som gjorts att få tag i kistan hade misslyckats. (*Björnståhl's Resa*, D. 2, s. 169 och noten). Detta är säkerligen orsaken till att inga böcker med anteckningar från Björnståhls franska resa äro bevarade.

[4] I ett bref till kansliradet Berch säger han på tal om drottning Kristinas piktur, som icke är särdeles vacker samt ofta krånglig och oläslig: »Sit venia dicto för mig, som icke har den lyckan att skrifva annat än kråkfötter sjelf» (*Björnståhl's Resa*, D. 1, s. 531).

och påflugenhet. Detta karaktärsdrag är väl icke utan orsak till att så stor del af hans bibliotek består af gåfvoexemplar; förmodligen har han vid besök hos någon författare icke generat sig för att anhålla om det eller dem af dennes lärda verk som han ansåg sig hafva användning för. Han nämner något i den riktningen i ett af sina bref, då han på tal om Neapel säger, att de lärda därstädes äro obeskrifligt artiga; det finns knappt någon utom en och annan girigbuk, som icke skänker sina arbeten.[1]

För att visa att dessa till synes torra och intetsägande bokanteckningar jämväl kunna lämna bidrag till den skrifvandes karakteristik, vill jag meddela följande episod. Jesuitordens historiograf, den lärde Julius Cordara, som bl. a. utgifvit Collegii germanici et hungarici historia, skänkte vid ett tillfälle detta arbete till Björnståhl. Författaren, som enligt Björnståhls utsago var en »stark Satyricus», skref i boken följande dedikation: »Jacobo Bionsthollio(!) in Upsaliensi Athenæo linguarum orientalium professori Gotho non degeneri, quippe in pretiosiora Urbis, Libros cupide strenueque invadenti, hunc qualemcunque ultro dabat auctor devotus nomini doctrinæque ejus anno MDCCLXXII». Björnståhl replikerade genast med följande tillägg: »Decet Gothorum Reges Theodoricum et Gustavum, optimas artes fausto sidere tuentes, libros etiam bonos atque doctos viros Tui simillimos conquirentes, imitari etc.». Så skildrar Björnståhl själf denna händelse i ett bref till Gjörwell, afsedt att publiceras i dennes Allmänna tidningar.[2] Hans återgifvande af de olika inskrifterna är dock icke fullt bokstafstroget, särskildt icke hvad hans eget bidrag beträffar. Detta retucherar han nämligen rätt betydligt genom att insätta Gustaf III:s namn efter Theoderiks och i öfrigt ändra uttrycken för att göra dem behagliga för den svenske monarken, hvars lof Björnståhl aldrig upphör att sjunga i sina för offentligheten ämnade bref.[3]

År 1767 erhöll magister docens Jakob Jonas Björnståhl, som då vistades på Svanå som informator för en ung grefve Posse, anbud att ledsaga hofmarskalken baron Rudbecks tvänne söner Adolf Fredrik och Carl Fredrik på en längre utlandsresa. Erbjudandet antogs, och Björnståhl begaf sig med

[1] *Björnståhl's Resa*, D. 1, s. 263.

[2] *Björnståhl's Resa*, D. 1, s. 374 f.

[3] Den riktiga lydelsen af Björnståhls anteckning i Cordaras arbete är följande: »Decet Gothorum Regem Theodoricum, aliosque ejusdem originis Principes imitari, artes Musarum et altæ monumenta Romæ magni habere, huncque eloquentissimi auctoris fetum sua manu mihi oblatum plurimi facere. Romæ d. XXII Aprilis 1772. Jacobus Jonas Björnståhl.» — Boken tillhör ej dem som donerades till Upsala universitet, utan den del af Björnståhls bibliotek, som år 1784 försåldes på auktion i Upsala. Den inköptes då af O. A. Knös och har först senare kommit att hamna i Upsala universitetsbibliotek.

sina disciplar från Stockholm sjöledes till Rouen och därifrån till Paris. I den franska hufvudstaden blef vistelsen ganska långvarig, ungefär tre år, hvarunder Björnståhl förvärfvade grundliga insikter i de orientaliska språken, som han studerade för de bästa lärare. Först på hösten 1770 lämnade han Paris, tog vägen öfver Genève, där han på Ferney besökte den åldrige Voltaire, kom sedan till Marseille, hvarifrån färden utsträcktes till Italien. Öfver Civita Vecchia kom han i december 1770 till Rom. Under åren 1771—73 besöktes nu de viktigaste orter i Italien, och Björnståhl stiftade här personlig bekantskap med flertalet af detta lands många lärde. I augusti 1773 lämnade han med sin följeslagare[1] Italien, tog vägen öfver Savoyen, Genève, där Voltaire ännu en gång besöktes, genom Tyskland och Holland under loppet af år 1774, och därifrån till England 1775. Här vistades de resande under detta och en del af följande år. I februari 1776 lämnade Rudbeck efter en nioårig samvaro sin lärare och återvände hem, hvarpå Björnståhl ensam, efter uppdrag af Gustaf III, i mars samma år företog sin resa till Konstantinopel. Här vistades han under närmare tre år. Vid ett besök i klostren på Athos drabbades han af pesten och afled i Saloniki den 12 juli 1779.

Björnståhls resor äro genom hans dagböcker och framför allt hans synnerligen utförliga och sakrika bref till Gjörwell och andra svenskar väl kända. Redan under hans lifstid publicerades flertalet af brefven i Gjörwells olika litterära tidskrifter. Jämte dagboken utgåfvos de ånyo af Gjörwell efter Björnståhls död i sex volymer åren 1780—84. Till dessa bref och dagböcker knyta sig nu de af Björnståhl gjorda anteckningarna i de af honom under resorna förvärfvade böckerna, hvilka anteckningar i viss mån utvidga och komplettera vår kunskap om hans öden under den långa utlandsvistelsen. Vi komma genom dem den svenske lärde så att säga mera in på lifvet, få en mera konkret bild af honom än i de vidlyftiga och genom sin öfverflödande rikedom på sakliga upplysningar af alla slag ofta oöfverskådliga brefven. Säkerligen skulle denna bild af Björnståhl intime blifva fylligare och rikare, om vi hade alla bokanteckningarna samlade och registrerade, alltså icke blott det fåtal jag här har annoterat från Upsala.[2] Det var nämligen blott en ringa del af Björnståhls bibliotek som genom hans donation hamnade här. Det mesta såldes på auktioner, en del 1784, en annan del 1815.

[1] Carl Fredrik Rudbeck. Brodern nämnes ej vidare; förmodligen har han från Paris återvändt hem till Sverige.

[2] En stor del af Björnståhls böcker i Upsala äro att finna bland den orientaliska litteraturen och språkvetenskapen.

En af de första personer som Björnståhl stiftade bekantskap med på sin italienska resa, var den mäktige och inflytelserike sekreteraren i Congregatio de propaganda fide och föreståndaren för dess stora tryckeri, Stefano Borgia. Vid ett besök hos denne den 26 jan. 1771 erhöll Björnståhl en samling af propagandans tryckalster, framför allt en serie alfabet eller typprof på ett tiotal orientaliska språk.[1] I juni månad 1771 gjorde han en resa till Neapel med omgifningar och stannade där året ut. Bland de ryktbara lärda Björnståhl här besökte var den 87-årige Alexius Symmachus Mazzochi, som bl. a. begåfvade honom med sin i Neapel 1739 tryckta Epistola ad Bernardum Tanuccium, hvarom Björnståhls anteckning »Ex manu magni Auctoris accepi Neapoli d. 17 Junii 1771» i Upsalaexemplaret vittnar. Björnståhls följeslagare Rudbeck erhöll af en italiensk markis den italienska öfversättningen af Tessins Bref till en ung prins, Lettere scritte al principe reale di Svezia, tryckta i Neapel 1763.[2]

Efter den långvariga vistelsen i Neapel, som han i sina bref utförligt skildrar, återvände Björnståhl till Rom, där han nu stannade under första delen af året 1772. Från hela Romvistelsen finnas bland hans böcker en mängd daterade köp eller gåfvor, men då dessa icke hafva något allmännare intresse, förbigås de här, helst tiden för Björnståhls vistelse i Rom är närmare fixerad genom brefven och några egentliga data alltså ej äro behöfliga. Jag nämner blott ett par arbeten. Commentariorum Cyriaci Anconitani nova fragmenta, en 1763 tryckt foliovolym, har han erhållit af Bartholomeus Mozzius,[3] Philo episcopus Carpasius, Enarratio in Canticum canticorum, tryckt i Rom 1772, har han fått till skänks af utgifvaren, Michel Angelo Giacomello, en hög katolsk prelat, hvilken synes hafva bistått Björnståhl i hans forskningar eller på annat sätt varit honom till hjälp. Björnståhl kallar honom nämligen i en anteckning i nämnda bok »Patronus

---

[1] Alphabetum æthiopicum, 1631, Alphabetum arabicum, 1715, o. s. v., sammanbundna i en volym. Bandet har följande inskrift af Björnståhl: »Donum illustrissimi Domini Secretarii Collegii de Propaganda fide, Præsulis Dom. Stephani Borgiæ. Romæ 1771 die 26 Januarii». (Jfr *Björnståhl's Resa,* D. 1, s. 342 ff.).

[2] Äfven detta arbete finnes i Upsala (sign. 10: 317) med följande anteckning af Rudbeck: »Donné par M. le Marquis de Vargas Macciucca, Delegato della Jurisconsulta, à Charles Fredr. Rudbeck à Naples le 24 du Juin 1771». Samtidigt hafva både gifvaren och mottagaren skrifvit sina namn i boken.

[3] Har följande dedikation: »Jacobo Jonæ Björnståhl, Viro eruditione, doctrina, moribus spectatissimo Librum hunc in permanentis, gratique animi testimonium, cum majora, etsi debeat, ac velit, haud possit, Bartholomæus Mozzius D. D. Romæ IX Kal. Mart. Anno Rep. Sal. MDCCLXXII». — Boken (gammalt signum E 86) tillhör ej Björnståhls donation, Legatum Björnståhlianum, utan har kommit till Upsala genom P. F. Aurivillius, hvilken inköpt densamma på auktionen 1784.

meus singularis». Fra Francesco dello Spirito Santo, Della vita e gesta di Niccolò Bielke, Venedig 1770, är en gåfva af författaren till Björnståhl.[1]

I början af maj månad 1772 lämnade Björnståhl och hans följeslagare på allvar Rom och fortsatte färden öfver Florens, med utflykt till Pisa och Livorno, vidare öfver Bologna och Ferrara till Venedig, dit de ankommo troligen i midten af juli månad. Första boken härifrån är en liten duodes, Catalogus codicum græcorum, arabicorum, aliarumque linguarum orientalium, qui manuscripti in Bibliotheca SS. Joannis et Pauli venetiarum ordinis prædicatorum asservantur, som Björnståhl vid ett besök i ordensbiblioteket erhållit den 20 juli.[2] Francesco Bernardo de Rubeis' Georgii seu Gregorii patriarchæ Constantinopolitani vita, Venedig 1753, är gåfva af författaren till Björnståhl den 6 augusti 1772. Äfven ett annat arbete af samme författare, Dissertatio Adversus Samuelem Crellium, tryckt i Venedig 1755, härrör från samma dag. Det har nämligen följande af Björnståhl gjorda anteckning: »Donum Rev. Auctoris Octogenarii, agit enim Venerandus Senex annum 86. Venetiis d. 6 Aug. 1772». Den 19 i samma månad har han af författaren erhållit Antonio Gardini Dissertatio theologica adversus novitates Josephi M. Gravinæ, tryckt i Venedig 1767. Bibliotheca manoscritta di Tammaso Giuseppe Farsetti, Venedig 1771, har anteckningen »Present de son Excellence M. le Chevalier Nani à Venise le 1 Septembre 1772».

Vid midten på november lämnade Björnståhl Venedig och tog vägen öfver Padua, Verona, Mantua och Parma till Milano. Den 24 nov. har han i Padua förvärfvat Agapitus a Valle Flammarum, Flores grammaticales arabici idiomatis, tryckt därstädes 1687. I Verona har han af utgifvaren, Leonardo Targa, erhållit A. Corn. Celsi Medicinæ libri octo, tryckt i Padua 1769.[3] En annan i Verona förvärfvad bok är Marco Pezzo, Dei Cimbri Veronesi, e Vicentini, tryckt i Verona 1763. Den har både Carl Fredrik Rudbecks och Björnståhls namnteckningar, den senares daterad Verona den 4 december 1772. Från Mantua har jag endast antecknat ett Björnståhlsminne, en i Rom tryckt upplaga af Hieronymus Savonarola, Triumphus crucis, som bär datum 10 december 1772. I Parma besöktes bl. a. den berömde orientalisten Giovanni Bernardo de Rossi, som skänkte Björnståhl

[1] »Dono Rev. Auctoris. Romæ d. II Kalend. Novembr. 1771. Jac. Jon. Björnståhl». Då boken äfven har C. F. Rudbecks namn på titelbladet, är det väl antagligt, att denne senare fått densamma till skänks af Björnståhl.

[2] Boken har nämligen följande anteckning af Björnståhl: »Dono ipsius Auctoris Rev. Patris Bernardelli, in Bibliotheca ordinis, Venetiis die 20 Julii 1772».

[3] Den har följande anteckning: »Monumentum aere perennius prolixi in me favoris Leonardi Targæ V. C. Medicinæ Doctoris Excellentissimi. Veronæ III Nonas Decembres MDCCLXXII. Jacobus Jonas Björnståhl.»

ett par af sina arbeten, De præcipuis caussis et momentis neglectis a nonnullis hebraicarum litterarum disciplinæ disquisitio elenchtica, tryckt i Turin 1769,[1] och Carmina orientalia, tryckta sammastädes 1768. Samma dag, den 10 december, erhöll Björnståhls ledsagare, Rudbeck, jämte sin mentor af bibliotekarien vid det kungliga biblioteket Andreas Mazza Benedictus Bacchini De ecclesiasticæ hierarchiæ originibus, tryckt 1703.[2]

Vid nyårstiden ankommo de resande till Milano och stannade där flera månader, med utflykter åt Pavia och Genua. I Milano har Björnståhl den 20 januari 17/3 ur Bibliotheca Ambrosianas samlingar erhållit Petrus Baptista Burgi De bello svecico, tryckt i Liège 1633. Tio dagar senare har han af utgifvaren, grefve de Silva, erhållit Petrus Azarii De gestis principum, Milano 1771.[3] Från den 17 februari har jag antecknat Guido Ferrarii De rebus gestis Eugenii, principis a Sabaudia, tryckt i Milano 1752, som författaren denna dag skänker Björnståhl. Några dagar senare erhåller han Henricus a Portas De linguarum orientalium ad omne doctrinæ genus præstantia, Milano 1758.[4] Från Genua har jag endast annoterat ett af Björnståhl förvärfvadt arbete, Thomas Cevæ Sylvæ, tryckt i Milano 1733. Det är dateradt den 12 juni 1773.

Öfver Turin fortsattes resan på hösten 1773 genom Schweiz och Tyskland, där vistelsen utsträcktes under en stor del af år 1774; härifrån styrdes kosan genom Holland, hvars viktigaste orter besöktes, till England i början af år 1775. Från denna tid har jag funnit blott ett fåtal bokanteckningar, först under Englandsvistelsen uppträda de ånyo i rikligt mått. I Zürich besöktes bl. a. den ryktbare fysionomisten och uppbyggelsepredikanten Lavater, hvilken som minnesgåfva åt Björnståhl öfverlämnade Thurneisens Lettre d'un philosophe, Genève 1751.[5]

[1] Har följande anteckning af författaren: »Picc[olo] dono dell' autore di una sua prima e giovenil fatica. Parma li xv Xmbro 1772. G. B. De Rossi.»

[2] Mazza har i boken skrifvit följande dedikation: »Viris Clarissimis Litteratisque Summis Baroni de Rudbeck ac D. Bjornståhl Svecis humanissimis in grati animi argumentum D. Andreas Mazza humillime offert. Parmæ Xbris die 15. anni 1772.» Nedanför är tillagdt af Björnståhls hand: »Documentum summi in me favoris Reverendissimi Domini Abbatis, et Regiæ Bibliothecæ Præfecti secundi D. Andreæ Mazzæ. Parmæ XVIII Kal. Januar. 1722. Jacobus Jonas Björnståhl.» Äganderätten till boken blir af dessa inskrifter att döma en smula invecklad. Eller är Rudbecks namn tillagdt mera honoris causa?

[3] Har följande anteckning af Björnståhl: »Dono Illustrissimi Comitis Donati de Silva, editoris doctissimi. Mediolani prid. Kal. Febr. 1773».

[4] Är af författaren försedd med följande dedikation: »Auctor ξένιον offerebat Cl. et Eruditissimo D. Jac. Jonæ Biörnståhlio A. D. VIII. Kal. Mart. MDCCLXXIII».

[5] Denna bok har följande dedikation: »Zum Andenken an Herrn Björnstahl von Lavater. Zürch, den 27. Oct. 73.»

Från Basel gick resan utefter Rhen, hvarvid alla viktigare städer, belägna vid denna flod eller i dess grannskap, besöktes, Strassburg, Karlsruhe, Heidelberg, Mannheim, Mainz, Frankfurt och Hanau, Coblenz, Köln och Düsseldorf. Från vistelsen i Hanau har jag antecknat en medeltidshandskrift med synnerligen intressant proveniens[1] samt ett exemplar af Joh. Georg Schiedes Observationum sacrarum biga, Bremen 1748, hvilket senare arbete Björnståhl erhållit af konsistorialrådet, professor Samuel Endemann.[2] I Frankfurt a. M. besöker han en annan tysk lärd, David Friedrich Megerlin, af hvilken han tillhandlar sig en koranhandskrift, som nu befinner sig i den Björnståhlska samlingen bland Upsalabibliotekets orientaliska handskrifter.[3] Ett minne af Björnståhls besök i Köln är en 1752 tryckt katalog öfver handskrifterna i domkyrkobiblioteket därstädes, Catalogus historicus criticus codicum Mss. bibliothecæ ecclesiæ metropolitanæ Coloniensis.[4]

Englandsvistelsen, som varade något öfver ett år, har som nämnts afsatt ganska många spår i Björnståhls bibliotek. Såsom äfven af brefven framgår är det hufvudsakligen blott London och Oxford, som härunder besökas, men dessa städers lärda möjligheter utnyttjas i stället så mycket grundligare, och en mängd bekantskaper knytas. Af den ganska rika bokskörd, som inhöstats under denna tid, vill jag här blott nämna några dedikationsexemplar. Af professor Benjamin Wheeler, »en af de lärdaste män i Oxford», som Björnståhl kallar honom, erhöll han Bryan Twynes Antiquitatis academiæ Oxoniensis apologia, tryckt i Oxford 1608, med följande

[1] Denna handskrift, en Etymologia latina i UB. med signum C 678, har följande anteckningar: 1. Ce MS. etait de la Bibliothèque des Benedictins à Seligenstadt, et fut porté avec les autres livres à Hanau, et mis au grenier sur l'Eglise Holandaise pour soustraire cette Bibliothèqne aux Suedois, pendant la guerre de trente ans. M. Jassog à Hanau a donné ce MS à un Svedois reconnaissant l'an 1774. J. J. Björnståhl. 2. Donné en présent à Monsieur Pierre Boling ancien ami de Mr. Björnståhl, par son tres humble serviteur Charles Fredric Rudbeck à Upsale ce 16 d'Avril 1784. 3. Med gifwarens goda minne lemnas denna Bok till Kongl. Academiens Bibliothek i Upsala at med Legatum Björnståhlianum åter införlifvas. Gefle d. 15 Febr. 1804. Pet. Boling.

[2] Dedikationen är af följande lydelse: »S. T. Domino Bjornståhl hunc librum in sui nominis recordationem offert Sam. Endemann Consil: Eccles: Prof. P. O. Theologiæ et Lingg. SS. nec non Pastor Ecclesiæ Reformatæ Hervern. Hanoviæ d. 9 Maii 1774.»

[3] Cod. O. Bj. 72. — Den har följande anteckning af Björnståhls hand: »Hunc Alcorani Codicem emi a Professore emerito Megerlino sene, qui nuper Interpretaticnem Corani Germanicam publicavit; lingvam uero Arabicam didicit quondam a celebri illo Salcmone Negri Syro. Francofurti ad Moenum II. Calend. Junias MDCCLXXIIII. Jacobus Jonas Björnståhl.» — De flesta af Björnståhls orientaliska handskrifter äro köpta i Konstantinopel 1777, ett par i Neapel och Rom 1771—72.

[4] Har följande anteckning: »Donum Dom. Doctoris Hillesheimii, V. C. Canonici Ecclesiæ Metropolitanæ, Sereniss. Electoris Colon. à consiliis secretis etc. Coloniæ Vbiorum die 14 Augusti 1774. Jacobus Jonas Björnståhl.»

dedikation: »Doctissimo et Præstantissimo Bjornstahl hoc qualecunque munusculum optimæ suæ voluntatis indicium, ex animo vovet Benjaminus Wheeler Oxoniensis v. Calend. Aug. 1775».[1] En annan engelsk lärd, biskopen af Oxford, Robert Lowth, som ofta omnämnes i Björnståhls engelska bref, öfverlämnar vid något tillfälle sitt nyutkomna verk De sacra poesi hebræorum i ett elegant bundet exemplar med skrifven tillägnan.[2]

Bland de många lärde och högtuppsatte män som Björnståhl besökte i London var den för naturvetenskapen och matematiken särdeles intresserade lord Stanhope, hvars bekantskap han redan gjort i Genève och nu fick tillfälle att förnya. Lord Stanhope var just då sysselsatt med utgifvandet af Robert Simsons Opera,[3] hvilkas tryckning han själf bekostade.[4] Detta arbete utkom i Glasgow under loppet af år 1776, och utgifvaren skyndade att öfversända ett exemplar af det nyss färdiga arbetet till Björnståhl, som då befann sig i Konstantinopel.[5]

Joseph White, professor i arabiska vid universitetet i Oxford, skänker vid olika tillfällen böcker ur sitt bibliotek åt Björnståhl, »viro doctissimo sibique amicissimo». Så t. ex. den 22 augusti 1775 William Jones, Poeseos asiaticæ commentariorum libri sex, London 1774, och den 22 oktober samma år Moses Maimonides, Porta Mosis, tryckt i Oxford 1655.

Från resan till Konstantinopel finnas bland mina anteckningar icke så få böcker i Björnståhls bibliotek, men alla köpta, däribland Chronicon Aghuanorum rerumque ab iis in Perside gestarum, turcice, tryckt i Constantinopel 1729, och förvärfvad af Björnståhl den 15 oktober 1777. Ett annat turkiskt arbete, Chronicon a Mose usque ad Hegiram, tryckt i Konstanti-

[1] I ett af sina bref fäller Björnståhl följande omdöme om Wheeler, hvilket jag icke kan neka mig nöjet att återgifva: »Han är stark i Critiquen, i Grekiske, Hebraiske och Syriske språken, talar en vacker Latin och är en ganska artig Man; hans Sälskap är mycket båtande; han har mycken Modestie, är rik och har godt hjerta; sällan finnas sådane egenskaper förenade hos en professor». (*Björnståhl's Resa,* 2, s. 215.)

[2] Som ofta inträffar med de Björnståhlska böckerna, har mottagaren kompletterat dedikationen med egna tillägg och närmare utläggande af situationen. Han synes vara en smula fåfäng öfver sina många fina bekantskaper. Här har tillägget följande lydelse: »Monumentum benevolentiæ in me summæ Episcopi Oxoniensis Reuerendissimi Domini Roberti Lowthi, auro carius, Oxonii die 12 Augusti 1775».

[3] Roberti Simsoni Opera quædam reliqua, nunc primum edita impensis Philippi comitis Stanhope.

[4] *Björnståhl's Resa,* 2, s. 183.

[5] Boken är dedicerad »à Monsieur, Monsieur Biornstahl de la part de son tres-humble et trés-obéissant Serviteur Stanhope», med följande tillägg af Björnståhl: »Ce beau présent, dont Mylord Stanhope a bien voulu m'honorer, fut envoyé de Londres le 2 May 1776, auec S. E. M. le Chevalier Ainslie Ambassadeur de S. M. Britannique à la Porte Othomane: et je l'ai reçu des mains de Son Excellence ici à Constantinople le 24 Octobre 1776».

nopel 1735, har han köpt för 4 piaster.[1] En utförlig anteckning om förvärfvet och därmed sammanhängande omständigheter har Björnståhl gjort i ett tredje på turkiska skrifvet verk, en i Konstantinopel 1750 tryckt foliovolym,[2] behandlande kalifernas och sultanernas historia.[3]

De exempel på bokanteckningar, som meddelats i det föregående, äro samlade om också ej direkt slumpvis så dock utan bestämd plan. Jag har icke för detta ändamål systematiskt utnyttjat bibliotekens samlingar, utan i allmänhet blott antecknat hvad jag tillfälligtvis har funnit i några af våra största offentliga bibliotek, minst i Kungl. biblioteket och Lunds universitetsbibliotek, något mera i Upsala universitetsbibliotek. Men äfven i detta senare har jag medtagit blott en ringa del af det där befintliga materialet. Då likväl dylika mera sporadiska undersökningar kunnat lämna så pass goda resultat, torde däraf tydligt framgå, att ett systematiskt genomforskande af biblioteken i sammanhang med en registrering af dylika anteckningar måste gifva ett högst omfattande material till vår person- och kulturhistoria. Den invändningen, att en dylik undersökning, som ju helt naturligt måste blifva ganska tidsödande, icke skulle löna mödan, tror jag knappast kan hafva något fog för sig. Den erfarenhet jag har i frågan säger mig att resultatet säkerligen skulle blifva synnerligen godt och åstadkomma ett forskningsmaterial, som hittills varit, kan man väl påstå, på det hela taget alldeles obegagnadt. Det är ju visserligen klart — i den meningen torde vi kanske vara ense — att vi här icke hafva för oss en af primäruppgifterna i biblioteksarbetet, men äfven de en smula på sidan om bibliotekens allfarvägar liggande arbetsuppgifterna måste äfven tillgodoses. Visserligen lägga arbetskrafternas knapphet i våra svenska bibliotek stora hinder i vägen för utförandet af dylika extra uppgifter, men dessa hinder äro dock icke oöfverstigliga. Med litet god vilja skulle mycket kunna uträttas. Samlingarnas vetenskapliga bearbetande är en sida af bibliotekens uppgifter, som icke får helt försummas; äfven resultaten häraf komma ju dock ytterst den lånesökande allmänheten till godo, och det gäller icke minst det slag af bearbetning här är tal om. Dessutom bilda ju proveniensupplysningarna själfva

[1] »Cette Chronologie Turque fut achetée à Constantinople et Pera le 14 Janvier l'an 1777 de mon Hodgea Ismael Effendi. J. J. Björnståhl.»

[2] Rosarium, seu historia califarum et imperatorum turcicorum är den i Upsala-katalogerna upptagna latinska titeln.

[3] »J'achetais ce livre à Constantinople dans une boutique des Theriakis le 25 Octobre, la nuit, quand j'allais voir les usages des Turcs dans le Ramadhan. J'avais vu dans la compagnie d'Emine Effendi, S:te Sophie, Sultan Solymaniie et d'autres choses curieuses la meme nuit du 25 au 26 d'Octobre 1777. J. J. Björnståhl.»

grundstommen till boksamlingarnas historia, enär ju i allmänhet de arkivaliska källorna här flyta rätt sparsamt. Och äfven där dessa flöda som rikligast, kan det material som vinnes genom direkta undersökningar af självfva bokbeståndet ej undvaras för en allsidig belysning af vederbörande biblioteks öden. Böckernas historia är en viktig del af bibliotekens historia.

Om det alltså kan anses fastslaget att uppgiften såsom sådan väl kan försvara sin plats bland annat biblioteksarbete, så är det dock icke lika lätt att uppdraga riktlinjerna för dess omfattning och utförande. Egentligen borde en allmän registrering af proveniens- och andra bokanteckningar höra handskriftsafdelningens arbetsområde till och det härigenom åstadkomna materialet i form af en alfabetisk eller systematisk katalog räknas som ett supplement till de allmänna handskrifts- och brefkatalogerna. Frågan är dock, huruvida icke de egentliga handskriftskatalogerna själfva i de flesta af våra bibliotek äro i starkt behof af revidering och utvidgning, och i detta fall stå näppeligen så omfattande arbetskrafter till buds att de kunna åtaga sig ett extra kräfvande arbete äfven på tryckafdelningarna. Däremot kunde man tänka sig att vid en om- eller nykatalogisering af boksamlingarna i våra bibliotek äfven proveniensen kunde vinna beaktande. I de bibliotek, där fullständiga och för modern biblioteksuppfattning tillfredsställande kataloger redan föreligga, blir problemet ett annat, men där stora delar af just de äldre samlingarna alls icke eller endast ofullständigt äro förtecknade i de skrifna katalogerna, såsom fallet fortfarande är med Upsalabiblioteket, kan denna tanke kanske vinna terräng, när frågan om dessa samlingars katalogisering väl snart på allvar måste upptagas. Jag medger dock att en ytterligare påfrestning af arbetskrafterna åtminstone f. n. icke är önskvärd eller lämplig, och att en utökning af arbetsprogrammet naturligtvis måste i betydlig grad fördröja en möjligen påtänkt nykatalogisering.

Det bästa resultatet skulle man sannolikt vinna genom att icke alls sammanblanda dessa bägge slag af katalogiseringar utan låta dem skötas oberoende af hvarandra. Uppgifterna äro så pass olikartade, att det fordras helt andra kvalifikationer för uppgörandet af en provenienskatalog än för vanlig katalogisering. Det ena är en till väsentlig del vetenskaplig, det andra en hufvudsakligen biblioteksteknisk prestation. Detta gäller framför allt, om denna provenienskatalog icke skulle inskränkas blott till en förteckning öfver böcker med skriftliga anteckningar o. d., utan en i möjligaste mån fullständig katalog öfver alla böcker, hvilkas äldre historia vi på ett eller annat sätt kunna följa utanför det bibliotek, där de nu befinna sig. För den historiska forskningen är det tillräckligt att få de skriftliga anteck-

ningarna registrerade, för den bibliotekshistoriska däremot är den fullständiga provenienskatalogen ett conditio sine qua non, om den skall blifva till verklig nytta. En dylik omfattande provenienskatalog är också af stor internationell betydelse, när det gäller bibliotek med så växlande historia som de svenska. Större delen af våra äldre bokbestånd äro som bekant tillkomna genom de i Polen, Tyskland, Österrike och Danmark tagna krigsbytena. Flera hundra utländska bibliotek, af hvilka många återgå på medeltida boksamlingar, hafva fått släppa till sina dyrbarheter för att fylla de svenska offentliga och enskilda biblioteken. Många af dessa tagna bibliotek äro i sin ordning bildade genom förening af flera äldre samlingar, hvilkas historia ofta erbjuder stort intresse, och hvilka vi kunna följa blott genom en ingående undersökning af själfva bokbestånden. Detta gör att en tillförlitlig och utförlig provenienskatalog kanske har större existensberättigande i svenska än i många främmande bibliotek, och den skulle säkert mötas med odeladt gillande ej minst i utländska fackkretsar samt gifva den bibliotekshistoriska forskningen i alla land ett ovärderligt stöd.

Skulle löpande eller andra oundgängligen nödvändiga göromål inom biblioteken lägga alltför stora hinder i vägen för enskilda arbetskrafters odelade användning på den uppgift jag här har nämnt, behöfver den därför icke nödvändigtvis blifva ett outförbart projekt. Det är ju äfven tänkbart att en dylik uppgift skulle kunna locka kompetenta och intresserade yngre krafter att ägna sig däråt frivilligt, d. v. s. på egen tid, då af detta arbete helt visst icke så obetydliga resultat skulle kunna utvinnas för bibliotekshistorisk och bibliografisk forskning på ett hittills ganska obearbetadt fält. Men sådant arbete kan i större utsträckning företagas blott i bibliotek, där belysningsförhållandena äro på ett tillfredsställande sätt ordnade. Där så ej är fallet, äro ju boksamlingarna endast under den ljusare årstiden tillgängliga för ingående undersökningar på eftermiddagar och kvällar. Hela den långa hösten och vintern måste ett arbete af detta slag ligga nere, när det ej kan utföras under den del af dagen, då man kan reda sig utan artificiellt ljus.

Det är således tydligt att om ett sådant arbete som en provenienskatalog skall sättas i gång t. ex. i Upsala och inom rimlig tid tänkas blifva slutfördt, bör åtminstone någon del däraf få utföras som tjänstearbete och alltså någon timme af den bestämda tjänstetiden få disponeras härtill utanför de löpande göromålens ram, en fordran som knappast kan anses vara obillig. En uppgift som denna skulle helt säkert hos mången öka intresset för biblioteksverksamheten, som i våra dagar eljes så lätt råkar i misskredit

äfven hos sina egna adepter genom sin mångfald af i längden tankeförslöande mekaniska sysslor. Skall intresset för yrket kunna hållas vid makt, erfordras omväxling i arbetet och helst en omväxling som gör tanken vaken och sinnet spänstigt.

Antaga vi nu att frågan om arbetskrafterna är, till hufvudsaklig del på frivillighetens väg, lyckligen löst, så återstår ännu dels att sätta arbetet i gång, dels att bestämma dess närmare omfattning. Har man lyckats entusiasmera frivilliga krafter för uppgiften, äro likväl många och långa förarbeten af nöden, innan deltagarna kunna anses vara kompetenta att gripa sig an med verket. Gäller nämligen frågan att uppgöra en verklig provenienskatalog, måste alla till buds stående medel användas för klarläggande af böckernas härstamning, icke blott de mera självklara proveniensmärken som föreligga i form af namn eller exlibris, utan alla skriftliga anteckningar af hvad slag de vara månde, marginalanteckningar, ryggtitlar m. m., äfvensom äldre signaturer, bandtyper, vattenstämplar o. d., allt under jämförelse med tillgängliga äldre kataloger. Men att på detta sätt kunna lokalisera böckerna är möjligt endast efter långvariga undersökningar med begagnande af hjälpmedel som lämnats af tidigare forskare.[1]

Har man ändtligen kommit så långt, att arbetet kan börja, gäller det att bestämma, hvilken omfattning den påtänkta katalogen skall erhålla. Jag är icke blind för att här de egentliga svårigheterna först börja. Det är klart att en provenienskatalog, huru vidsträckt den än tages, aldrig kan blifva fullständig. Huru noggranna undersökningar som än göras, kommer alltid ett stort antal böcker att återstå, hvilkas historia vi ej kunna följa med de hjälpmedel vi nu äga. Antingen sakna de alla proveniensmärken eller kunna vi ej afslöja dem som möjligen finnas, då de ligga utom vårt erfarenhetsområde. Dylika måste alltså af den grund uteslutas. Till dessa kommer därjämte den stora massan af böcker som ingen historia har, de som genom direkta nyköp införlifvats med biblioteket. Dessa äro a priori uteslutna från katalogisering. En tredje grupp bilda sådana böcker, hvilka kunna misstänkas härstamma från ett visst bibliotek, men om hvilkas proveniens full säkerhet ej kunnat vinnas. Jag tänker här t. ex. på sådana böcker inom Upsalabiblioteket, hvilka troligtvis tillhört de af svenskarna i Würzburg och Mainz tagna biblioteken. Många indicier, för hvilka jag närmare redogjort i min undersökning om våra litterära krigsbyten, tala härför.[2]

[1] Sådana hjälpmedel borde gifvas i form af illustrerade öfversikter med afbildningar af olika stilar, band, ryggtitlar, signa och andra mindre självklara proveniensmärken. Hvad jag själf i detta afseende kunnat afslöja, hoppas jag få tillfälle att framdeles gifva en öfversikt af i denna tidskrift.

[2] WALDE, *Storhetstidens litterära krigsbyten*, 1, s, 133 ff.

Men en sak är att i vetenskaplig framställning hypotetiskt hänföra böcker af en viss typ till ett bestämdt bibliotek, en annan att i en provenienskatalog upptaga den såsom tillhörande samma bibliotek. Innan absolut säkerhet vunnits om dessa böckers historia, hvilket näppeligen kan ske förrän närmare undersökningar blifvit gjorda i de tyska bibliotek, hvarifrån dessa böcker misstänkas härstamma, eller som veterligen innehålla rester af de gamla biblioteken i Würzburg och Mainz, förr kunna dessa böcker ej upptagas i en provenienskatalog annat än möjligen som en särskild, ej fullt bestämbar grupp. Det låter nämligen tänka sig att vi måste bilda en särskild afdelning af katalogen, innefattande just denna typ af böcker. Äfven en sådan grupp kan blifva af betydelse och komma den bibliotekshistoriska forskningen till godo, i all synnerhet om man genom senare undersökningar, upptäckter af nya kataloger l. d. kunde med säkerhet fastställa äfven dylika böckers historia.

Den tekniska anordningen af en provenienskatalog är en fråga som jag ej anser nödvändigt att beröra i detta sammanhang. Många möjligheter äro härvidlag tänkbara, hvilka kunna närmare diskuteras, om och när förslaget på allvar upptages till lösning i något bibliotek. Här har blott varit min afsikt att i korthet fästa uppmärksamheten på saken och att försöka väcka något intresse för en uppgift, hvars realiserande jag tror skulle i många afseenden visa sig gifvande och fruktbringande.

BOBBIO

Af

J. L. HEIBERG, Kjøbenhavn

ALLEREDE I 4. AARHUNDREDE kom Christendommen til Irland, rimeligvis fra Sydengland eller maaske Bretagne, og der dannede sig rundt om paa Øen adskillige Klostre, som den tidlige Oprindelse og den afsides Beliggenhed gav et fremtrædende Særpræg. Saaledes var Coelibat ikke anerkjendt som Pligt for Gejstlige og Klosterbrødre, og til helt ind i 7. Aarh. fulgte man den ældre Paaskeberegning, som Romerkirken overalt ellers havde ændret. En anden Følge af den tidlige Grundlæggelse var, at endel antik Lærdom, som paa Fastlandet døde bort i de følgende urolige Aarhundreder, reddedes med over paa den afsides Ø og fandt Ly i dens Isolering; bl. a. holdt der sig der en Smule Kjendskab til Græsk, som i 4. Aarh. endnu dyrkedes i den occidentalske Kirke, men paa Fastlandet snart forsvandt ved den stigende Spaltning mellem Rom og Byzants. Fra den antike Cultur havde de irske Klostre ogsaa arvet en højere Undervisning, som ikke indskrænkede sig til Bibellæsning og anden Theologi, men ogsaa omfattede hedenske latinske Forfattere, ogsaa saadanne, som paa Fastlandet helt eller delvis var gaaet iglemme. Irland blev derfor senere, da Interessen for Oldtidens litteraire Arv vaagnede andensteds, en Kilde, hvoraf man øste adskillig forglemt Kundskab; det er saaledes charakteristisk, at det græske Haandskrift af Dionysios Areopagita, som Pave Paul I i sin Tid havde foræret Pippin, i 100 Aar laa uforstaaet hen, indtil under Karl den skaldede Irlænderen Duns Scotus (Eriugena) gjorde disse mystiske Skrifter tilgængelige ved en Oversættelse og Fortolkning og derved aabnede Vejen for Scholastiken.

Det er en Traad af denne irske Islæt i den antike Litteraturs Overlevering, der her skal forfølges.

En af de betydeligste af de mange irske Munke, som i 7.—9. Aarh. bragte irsk Lærdom til Fastlandet, var Columbanus (eller Columba), født i

Leinster c. 540. Hans Liv og Levned er udførligt beskrevet af en anden irsk Munk Jonas, der havde sine Oplysninger fra Folk, der endnu havde kjendt Columbanus personligt.[1] Efter at have studeret *liberales litterae* og *grammatica* (ɔ: verdslig antik Litteratur) begav Columbanus sig i Lære i et af de mange Øklostre ved Irland, hvis Abbed indviede ham i Bibelstudiet; derefter levede han adskillige Aar som Munk i Klostret Bangor (i Ulster), indtil han omtr. 40 Aar gammel blev greben af en uimodstaaelig Rejselyst, som endog overvandt hans Abbeds Indvendinger. Hans Biograph mener, at det var, fordi han mindedes Vorherres Ord til Abraham (1. Moseb. 12): forlad dit Land og din Slægt og din Faders Hus og gaa til et Land, som jeg vil vise dig; men der behøves ikke en saa bibelsk Begrundelse. Vi ser i den følgende Tid jævnligt irske Munke drage paa Vandring til Belgien, Frankrig, Rhinlandene, Schweiz og Italien, sædvanligt 12 i Følge (i Apostlenes Lignelse) med en trettende som Fører, og naar man tidligere har ment, at det var i Missionsøjemed, er heller ikke denne Forklaring fyldestgjørende; en Biographi af en anden af disse irske Vandringsmænd kommer vistnok Sandheden nærmere, naar den taler om den »Vane til at vandre», som er bleven de irske Munke (Scoti) næsten til Natur. Omtr. 585 drog Columbanus med 12 Fæller til Frankrig, hvor han blev vel modtaget af Kongen af Burgund, der gav ham Lov til at anlægge Klostret Anegray i en øde Skovegn i Vogeserne. Det har ikke efterladt sig noget Spor; derimod blev det andet Kloster, som den store Tilstrømning af Munke nødte Columbanus til at anlægge, Luxovium (Luxeuil, i Vogeserne noget vest for Belfort, nu Cursted med varme Kilder), i Aarhundreder et Lærdomscentrum for Frankrig. Da det ogsaa blev overfyldt, anlagde han endnu et Kloster i samme Egn (Fontaines). Imidlertid var den mod Columbanus velsindede Konge og hans Søn døde og hans Sønnesøn Theoderich kommen paa Thronen; han var under Indflydelse af sin Bedstemoder Brunhild, og begges Fjendskab paadrog Columbanus sig ved at nægte at velsigne Theoderichs uægte Børn. Han blev forvist fra Klostret, og da han desuagtet vendte tilbage dertil, lod Kongen ham føre til Nantes og bringe ombord i et Skib, der skulde gaa til Britannien. Men da det blev drevet tilbage af Storm, blev Skipperen bange og lod den hellige Mand løbe. Columbanus begav sig saa først til Kong Clotar i Neustrien og af Frygt for Theoderichs voxende Magt videre over Schweiz til Norditalien. Her blev han vel modtaget af

[1] Den interessante Levnedsbeskrivelse er trykt hos MABILLON, *Acta sanctorum ord. Benedict.*, II, S. 5 ff.

den longobardiske Konge Agilulf og hans Dronning Theodelinde, der paa Pave Gregor den stores Tilskyndelse var ivrigt beskæftiget med at omvende sine arianske Undersaatter til den rette Tro. Tilfældigvis gjør saa en Mand[1] Kongen opmærksom paa, at der »ude paa Landet i Apenninernes Ensomhed» paa et frugtbart Sted med rindende Vand og mange Fisk ligger en forfalden Kirke for St. Peter. Kong Agilulf forærer den til Columbanus, som strax begiver sig derud, restaurerer den »halvt sammenstyrtede» Kirke og indretter et helt Kloster med alt Tilbehør derved; det fik Navnet Bobbio, som Stedet hed fra gammel Tid efter en lille Flod, som der falder ud i Trebbia (Biflod til Po). Grundlæggelsen maa falde omtr. 613.

Med denne Jonas' Beretning stemmer Paulus Diaconus[2] nøje. Han ved, at »*beatus Columbanus ex Scottorum genere oriundus*» har grundlagt Luxovium i Frankrig og faaet »*Bobium in Alpibus Cottiis*» af Longobarderkongen, og at der i Klostret har samlet sig mange Munke; kun begaar han en chronologisk Fejl, idet han (forøvrigt med den vage Betegnelse *circa haec tempora*) synes at sætte Begivenheden under Agilulfs Søn Arioald. Man kjender ogsaa selve Overdragelsesdocumentet,[3] hvormed Agilulf overdrager Columbanus *(tuae sanctae paternitati) basilicam Beati Petri sitam in loco, qui nuncupatur Bobbio,* med Tilliggende i en Omkreds af *milliaria quatuor,* saavel dyrket som udyrket Land. Besiddelsen bekræftes for hans Eftermand Attala, en af hans Disciple fra Luxeuil, af Adoald omtr. 622 og igjen 625 for Abbed Bertulf; i det sidste Document tilføjes »*alpecella, quae appellatur Pennice*» (Monte Penice hedder endnu den Dag idag det 1460 Meter høje Bjerg vest for Bobbio), som Dronning Theodelinde har besteget for at tage et Overblik over Klostrets Ejendomme og derefter faaet Agilulf til at skænke Klostret. I alle 3 Documenter undtages fra Bobbios Ejendomsret »Halvdelen af Kilden», og i det ene siges det, at Agilulf har givet denne Halvdel til »*Sundrarit viro magnifico*»,[4] og at denne tillige har Ret til Brænde til at udvinde Salt af Kilden; lige ved Bobbio er der i Piancasale varme Kilder, der nu benyttes i medicinsk Øjemed; man kan daarligt værge sig mod den Tanke, at denne Kilde har været medbestemmende ved Valget af Klostrets Plads; der var jo en lignende ved Luxeuil.

[1] Da Jonas ellers intet ved at berette om denne Mand, taler det i høj Grad til Fordel for hans Kilder, at Navnet paa denne tilfældige Velgjører er bevaret hos ham; han hed Jocundus.

[2] IV 41.

[3] *Neues Archiv f. ält. deutsche Gesch.*, XXV, S. 608 ff. (Hartmann).

[4] Sundrarit var en longobardisk Feltherre, som under Agilulf flere Gange overvandt den byzantinske Exarch, som oplyst af Hartmann a. St.; han ser i denne Notits med Rette et Bevis for Documenternes Ægthed, som man har betvivlet.

Ogsaa hos de følgende longobardiske Konger var det ny Kloster i stor Anseelse; Paulus Diaconus siger, at det fik mange Besiddelser skænkede *a singulis principibus siue Langobardis,* og dette bekræftes ved et Document fra 865, hvori Ludvig II tilsikrer Bobbio alle de Privilegier og Gaver, som det har modtaget af de longobardiske Konger — de nævnes alle paa Rad fra Agilulf til Desiderius — og fornemme Longobarder, hvoraf der opføres en Mængde ved Navn.[1] Bobbios Rigdom og Uafhængighed vakte Misundelse hos andre gejstlige Magthavere i Omegnen; saaledes søgte Biskoppen af Tortona at underlægge sig det, og Abbed Bertulfus maatte i 638 paakalde Pavens Beskyttelse; Honorius I tilsikrede Klostret, at det ikke skulde »staa under nogen Kirkes Jurisdiction».[2] Ogsaa under de følgende Abbeder trivedes Klostret og modtog mange Gaver; men dets Ejendommeligheder gik efterhaanden tabt, idet Benedicts Munkeregel, som allerede i 7. Aarh. havde faaet Indpas, i 10. Aarh. helt fortrængte Columbanus'. Paa den Tid gaar det tilbage for Klostret. Den berømte Gerbert (senere Pave Silvester II), som var dets Abbed 983, men kun blev der knapt 1 Aar, klager over, at Klostrets Ejendomme blev røvede dels af Biskopen i Pavia dels af Omegnens store Herrer, og var heller ikke tilfreds med Munkenes Opførsel.[3] Den sidste Abbed paa Livstid var Johannes Malaspina; ved hans Død 1440 lagde Nicolaus V Bobbio ind under Benedictinerklostret S. Giustina i Padova. 1771 klager Biskop Bonesio[4] i Bobbio over, at Munkenes Tal stadigt svinder ind; de betragter det afsides Kloster som et Forvisningssted og gaar kun derhen for at nyde deres Frihed; naar denne viser sig illusorisk, »subito se ne allontano». 1801 blev Klostret ophævet af Franskmændene.

Omkring Klostret havde der snart dannet sig en By Bobbio; allerede 1014 blev den ophøjet til Bispesæde, hvad den er endnu. Den ligger, som Jonas[5] siger, der, hvor den lille Flod Bobbio vestfra falder ud i Trebbia, i Apenninerne i en Højde af 2—300 Meter omtr. 40 Chilom. sydvest for Piacenza, 50 syd for Pavia.[6] Man tager bekvemmest dertil fra Piacenza (med Postautomobil). Vejen gaar først et Stykke gjennem den ret ensformige Poslette, men snart naaer man Bjergene og kører op ad den snevre og vilde Trebbiadal. Byen ligger smukt paa Flodens venstre Bred med et

[1] UGHELLI, *Italia sacra²*, IV, S. 961.
[2] UGHELLI, IV, S. 955.
[3] HAVET, *Lettres de Gerbert*, S. X ff.
[4] CIPOLLA, *Collezione paleogr. Bobbiese*, I, S. 7.
[5] Han viser sine classiske Kundskaber ved at minde om, at det var ved Trebbia at Hannibal mistede saa mange Elephanter (efter LIVIUS XXI 56, 6).
[6] PAULUS DIACONUS, IV 41, siger *quadraginta milibus ab urbe Ticinensi.*

gammelt Castel paa en Høj bagved og en prægtig middelalderlig Bro over det brede Flodleje, hvori der om Sommeren ikke er ret meget Vand. Paa et højt Sted i Byen, med herlig vid Udsigt — det plejer Munkene overalt at have sørget for — ligger Klostrets vidtløftige Bygninger, der nu rummer Asyl, Retslocale og Skole. I Gangen staar der en Buste, der forestiller Kong Agilulf, rejst af Abbed og Munke 1719 til Tak for hans Gavmildhed mod St. Columbanus.[1] Bygningerne er moderniserede baade inde og ude; Kirkens Krypt har gothiske Knopcapitæler fra 13. Aarh. og rummer foruden S. Columbanus' Sarkophag med hans liggende Statue og Relieffer forestillende Scener af hans Liv — et Arbejde af en milanesisk Billedhugger fra 1480[2] — endnu to andre Gravmæler (Plader indsatte i Væggen) i imiteret longobardisk Stil. Bag et smukt Jerngitter opbevares endel Fragmenter fra den gamle Kirke, dels stærkt reducerede Bladcapitæler af den for Longobardertiden charakteristiske Form,[3] dels Brudstykker af Chorskranker med allehaande Fletværksornamenter i den Stil, som jeg har søgt at henføre til Longobarderne.[4] Der er neppe nogen Tvivl om, at der er en Forbindelse mellem denne Stil og det irske Miniaturmaleri; men lige saa sikkert er det, at det er Longobarderne, der har anvendt den paa architektonisk Decoration og under Paavirkning af antike Decorationsmotiver givet den Holdning og Klarhed; i Sammenligning med de longobardiske Mønstre virker de brogede og indfiltrede irske Baandslyngninger uroligt og barbarisk.

Disse Stykker kan nu ikke hidrøre fra Columbanus' egen oprindelige Kirke; uagtet Jonas taler om *templi culmina et murorum ruinas,* synes den at have været af Træ; i en Beretning om *miracula S. Columbani*, som er forfattet af en Munk i Bobbio i 10. Aarh., hedder det ihvertfald udtrykkeligt, at Columbanus byggede sin Kirke *ex lignis,* og at først Abbed Agilulf (omtr. 883—900) opførte den *ex lapidibus,* tilføjede et Klokketaarn og forsynede det med Klokker, *sicut nunc cernitur.*[5] De omtalte Fragmenter kan efter Stilen godt være fra denne Kirke; senere er de ihvertfald ikke. En sikker Datering vilde kunne gives, hvis de to Indskrifter, som findes bagpaa to af

[1] Indskrift: Fl. Agilulpho Langobardorum regi, quod divo Columbano basilicam sancti Petri et circump(osi)ta loca et montes ad quattuor circumquaque milliaria donavit anno DXCIX, abbas et monachi tanti beneficii memores posuere anno MDCCXIX. Aarstallet 599 er galt; i Agilulfs Gavebrev, som aabenbart er benyttet, er Dateringen ulæselig.

[2] Paa den ene Smalside staar: hoc opus fecit Johanes de Patriarcis de Midiolano 1480 die ultimo mensis marcii.

[3] Se f. Ex. min *Italien*, S. 191, Fig. 191.

[4] *Italien*, S. 176 ff.

[5] MABILLON, a. St. II, S. 40 ff.

Chorskrankepillerne, ikke var saa ødelagte; paa den ene læses bl. a: . . . *nt regē fri* . . ., paa den anden: *temp[oribus] abbati[s]* . . . *erigitur* . . ., men Navnene mangler drilagtigt nok begge Steder. Imidlertid var den »longobardiske» Stil i Brug i Klostret før Abbed Agilulfs Tid. I Krypten staar der en pragtfuld, høj og smal Marmorplade, aabenbart bestemt til at staa frit, synlig fra begge Sider; dens Bagside, der er inddelt i 8 Felter med en antikiserende Ramme i Slyngemønster[1] omkring, indeholder i Felterne lutter Motiver,[2] som gjenfindes overalt i Longobardertidens Kunst, ypperligt udførte med en fast og sikker Haand. Paa Forsiden bærer den i en ornamental Ramme[3] en Indskrift,[4] hvorefter Stenen er rejst af Kong Liutprand (712—744) over Biskop Cumianus, som var kommet fra *Scothia* og efter 17 Aars Ophold i Bobbio var død i Klostret over 95 Aar gammel; han nævnes mærkeligt nok ellers ikke i Klostrets Annaler.

---

[1] Det samme, som ses omkring Tympanon paa Kirken i Civita Castellana (*Italien*, Titelbilledet), men med de for Longobarderne ejendommelige 2 Furer (*Italien*, S. 175).

[2] Et med Fletværk belagt Kors (*Italien*, S. 203, Fig. 213), Fletværksstjerner (smst. S. 175, Fig. 169, øvre Rand), en Roset omtr. som *Italien* S. 167, Fig. 152 tilv., en Girandol omgivet af et slynget Baand med Fletværk paa, en med Fletværk belagt Bue paa to snoede Smaasøjler, under Buen et Træ.

[3] Yderst en Perlesnor, saa en Vexelranke med Blad, Drueklase og Rosetter, deri en Urne og to Duer, som mærkeligt nok staar paa Hovedet, inderst omkring Indskriften en Ramme af Hjul med 4 Eger.

[4] † Hic sacra beati membra Cu | miani solvvntur
cuius caelum penetrans anima cum | angelis gaudet
iste fuit magnus dignita|te genere forma |
hunc misit scothia fines ad italicos senem |
locatur Ebovio dn̄i con|strictus amore |
ubi venerandi dogma columbani servando |
vigilans ieiunans indefessus sidule orans |
olimpiadis quattuor uniusque circolo anni [ɔ: 4 × 4 + 1]
sic vixit feliciter, ut felix modo credatur,
mitis pius prudens fratribus paceficus cunctis.
huic aetates anni fuerunt novies deni [9 × 10]
lustrun quoque unum mensesque quattuor simul [lustrum = 5].
At pater egregie potens intercessor exsiste
pro gloriosissimo Liutprando rege, qui tuum
praetioso lapide tymbum decoravit devotus,
sit ut manifestum, almum ubi tegitur corpus.
dp̄ [ɔ: depositus] est hic dn̄s Cumianus ēps XIIII
kl̄ sp̄tbs. fecit + Iohannes magister.

Versemaalet er en Slags Hexameter, der oftere forekommer i Longobardertiden; der tages ikke Hensyn til Quantitet, Position eller Elision, men kun til Accenten. Ebovium (Vers 5) = Bobium forekommer oftere, f. Ex. i det versificerede Vita Columbani hos MABILLON, II, S. 40, i JONAS' Vita MABILLON, II, S. 5 og 161 osv.

En anden Erindring om den gamle Kirke er de Rester af et Mosaikgulv, der er fundet foran Choret; de afbilder kæmpende Riddere i Harnisk og Stormhue (Paaskrift: Machabeus, altsaa bibelske Scener), Fabelvæsner fra Middelaldrens Dyrebøger som en Kentaur *(Centarius), Chimera, Draco,* en Mand uden Hals med Ansigt paa Brystet *(lemnas),* men ogsaa Maanedsbeskæftigelserne [1], som *Augustus* (en Mand beslaar en Vintønde, *virgo*), *Novembris* (Træfældning?, *sagittarius* ɔ: Skytten), *Ianuarius* (ødelagt), og en Fletværksramme af brogede Baand. Gulve i ganske samme Stil findes i Cremona,[2] i S. Savino i Piacenza, i Pavia og andre longobardiske Byer[3] omtrent fra denne Tid, saa Gulvet stammer sikkert fra Abbed Agilulfs Stenkirke.

En Erindring om Stedets Bebyggelse i Oldtiden er en romersk Sarkophag, som staar i Kirken; den har følgende Indskrift:

C. Coccei Alexandri
C. Cocceius Terentianus
patri pientissimo.

I Kirkens Skatkammer opbevares foruden andre Reliquier efter S. Columbanus en kostbar Vase af broget Marmor, som han skal have faaet af Paven,[4] og en udmærket, antik Elphenbensæske (Pyxis) med en Fremstilling af Orpheus, der spiller for de vilde Dyr, til hvem en Havfrue, en Kentaur og Pan har sluttet sig, medens to Jægere tilhest med Hunde forfølger Dyrene paa et andet Sted i Skoven.

Men af det, der i sin Tid var Klostrets Stolthed og har bevaret dets Navn i den antike Litteraturs Overleveringshistorie, dets rige Bibliothek, er der intet blevet tilbage paa Stedet.

Columbanus har vel sagtens efter de vandrende irske Munkes Sædvane[5] bragt nogle af sine Bøger med sig til Italien; men de fleste har han sikkert ladet blive i Luxeuil, og hvad han har medbragt, har vel indskrænket sig til Biblen og andre gejstlige Nødvendighedsartikler. Men ét medbragte han

[1] Med tilhørende Himmeltegn, *Italien*, S. 432 ff.
[2] *Italien*, S. 211, Fig. 225.
[3] *Italien*, S. 532 ff.
[4] Det er den *cuppa S. Columbani*, der nævnes i den omtalte Skildring af hans Mirakler, Cap. 22.
[5] En irsk Lædertaske til at bære Bøger i afbildet hos SAVAGE, *Old Engl. libraries*, S. 12, pl. I.

ihvertfald: sin Lærdom og sin Interesse for Bøger; han kunde baade Græsk og Hebraisk, ialtfald noget, og i sine Skrifter paa Vers og paa Prosa viser han ogsaa et ret udbredt Kjendskab til den antike romerske Litteratur, ogsaa Digterne. Man kan derfor være sikker paa, at han strax har været betænkt paa at skaffe sit nyanlagte Kloster et Bibliothek. Meget kan han dog neppe have naaet at faa samlet, da han døde allerede 23. Nov. 615; men ogsaa hans nærmeste Efterfølgere Attala[1] og Eustasius, som begge var hans Disciple, interesserede sig for Lærdom og Bøger, og selve Jonas' Biographi vidner baade om litterair Sans og om Kjendskab til antik Litteratur.

Hvad Bobbio i 11. Aarh. besad af Bøger, ved vi af et bevaret Katalog.[2] Foruden kirkelige Haandskrifter og Kirkefædre — der opføres ialt 666 codices, og Fortegnelsen er defect i Begyndelsen — findes deri af profane Værker og antike Forfattere følgende anførte:

Nr. 163–5 Isidorus differentiarum libri
168—71 Isidorus ethymologiarum libri
203—6 Orosius
242—44 Plinius Naturalis historia
250 libri cuiusdam de gestis Gothorum (Jordanes?)
326—27 leges Langobardorum
341—47 libri glossarum
356—57 Sergius de grammatica
358—61 fire Exemplarer af Vergilius
362—65 Lucanus
366—67 Juvenalis, i det ene Exemplar ogsaa Martialis og Persius
368 Persius og Juvenal
369—72 Claudianus, i et af Exemplarerne tillige Sedulius
373–74 Ovidius
375 Lucretius
376 Dracontius
377 Ennodius og andre opuscula
378—80 Donatus, i det ene Exemplar tillige »Sinonima Ciceronis»
381—83 Valerius Probus
384—87 Boetius de arithmetica et alterum de astronomia
388 Marius Victor de rhetorica
389—90 Terentius
392—94 Porphyrius . . . et alterum de isagogis
395 Isidorus de vitiis
399 Demosthenes
401—3 tre ucomplette Exemplarer af Grammatikeren Pompeius
405—8 fire Exemplarer af Aristotelis categoriae
410—11 Caper og Acroetius de ortographia
414 Dositheus de grammatica
416 Ausonius, in quo habentur Plinii libri III
417 Consentius (Grammatiker)

[1] *Liberalibus litteris imbutus* kalder Jonas ham, MABILLON II, S. 123.
[2] BECKER, *Catalogi bibliothecarum antiqui,* Nr. 32. TRAUBE, *O Roma nobilis,* S. 40.

Nr. 418—21 Sedulius
422—23 Symphosius (Gaader paa Vers)
424 Papirius de analogia
425 Flavianus de consensu nominum et verborum
426—27 Priscianus minor
428—29 Marius grammaticus de centum metris (Marius Victorinus), i det ene Exemplar tillige Sergius de litera libri II og andre Grammatikere
430 exercitamina Prisciani sophistae
431 Priscianus de figuris numerorum
432 Priscianus de litera
433 liber I de sententiis philosophorum, in quo sunt libri Catonis et Theophrasti de nuptiis
434 liber Sosipatris I, in quo continetur liber differentiarum Plinii (Grammatikeren Charisius)
435 Donatus super Virgilium
436—44 libri glossarum super Virgilium
445 Fulgentius mythologia
446—65 libri diversorum de grammatica XX
466—67 libri Septimi Sereni duo,[1] unus de ruralibus, alter de historia Troiana, in quo et habetur historia Daretis
468 Dares de vastatione Troiae
469 liber I de epistolis Alexandri et Dindimi
470 liber I de situ Indiae Alexandri ad Aristotilem magistrum
471 liber I cosmographiae
472 de historia Alexandri Magni Macedonis
473 de diversis generibus monstrorum
474 Ciceronis Topica et partitiones
475 contra Catilinam liber I
476 generalium sententiarum liber I, in quo Lucii Annaei Senecae
477 Valerius Flaccus
479 Phocas de grammatica.

De følgende Numre er i Kataloget betegnede som hidrørende fra Gaver fra forskjellige Personer. Da Dungal, som staar i Spidsen (Nr. 480—553), efter Alderen af nogle af hans Haandskrifter ikke kan have levet før i 11. Aarh., maa det samme gjælde alle de følgende Givere.[2] Dungal kaldes i Kataloget *praecipuus Scottorum,* og i et af Haandskrifterne betegnes han som Munk i Bobbio;[3] det har de andre Givere sagtens ogsaa været,[4] og denne Del af Kataloget bliver derfor et Vidnesbyrd om de enkelte Munkes litteraire Interesser. De fleste Bøger er ganske vist af kirkeligt Indhold, men der opføres dog ogsaa mellem Dungals Gaver

[1] Sammenblanding af Digteren Septimius Serenus, af hvis Ruralia Fragmenter er bevarede, og Dictys de bello Troiano, hvis foregivne Oversætter kalder sig Septimius.

[2] GOTTLIEB, *Centralbl. f. Bibliothekswesen*, IV, S. 443.

[3] Sancte Columba tibi scotto tuus incola Dungal tradidit hunc librum, GOTTLIEB, a. St., S. 455.

[4] Benedictus, Theodorus og Petrus kaldes *presbyter*, Adalbert og Smaragdus *frater;* kun Boniprandus og Fulgentius har ingen saadan Betegnelse.

Nr. 492 Cassiodorus, Institutiones
495 Isidorus, etymologiae
499 Pompeius (Grammatikeren)
500 liber Ioseppi historiographi
506 liber quidam Latine Scotaicae linguae
509 Sedulii ortograph . . .
511 Grammatikeren Consentius
512 Priscianus minor
513 Commentar til Donatus
514 de consolatione . . . (formodenligt Boethius),

mellem Benedictus presbyters (Nr. 522—53)

Nr. 522 liber Prisciani maior
523 Vergilius
524 Sergii super eundem Virgilium . . .
525 Priscianus minor, Beda de metris et alia opuscula
526 Donatus, Beda, Alchoin
527 Donatus med Commentar
553 Einhardi liber,

mellem Theodorus presbyters (Nr. 558—89)

Nr. 570 chronica Isidori
580 de arithmetica Macrobii, Dionisii, Anatolii, Victorii, Bedae, Colmani, et epistolae aliorum sapientum
582 Boetii de consolatione philosophiae et Catonis liber
583 Prisciani maior liber
584 liber Donati de maioribus et minoribus partibus et de glosis super ipsum et Consentii unus
585 liber I Ysidori, Servii, Maximi Victoris et Prisciani minoris, Bedae, Clementis, Euticis et alia opuscula
586 Sedulii, Iuvencii et Prosperi ac Prudentii et aliorum versificatorum liber unus
587 De rethorica Karoli et Albini magistri
588 de dialectica Martiani, Augusfini, Apulei et Isidori,

mellem Petrus presbyters (Nr. 590—640)

Nr. 607 liber Donati de partibus minoribus et maioribus, in quo et alia habentur opuscula
608 liber Martiani de nuptiis philologiae et Mercurii
609 liber Euticis I
610 liber Ausonii I, in quo mictologia Fulgentii, rethorica Caroli et Albini et periermeniarum Apulei et alia quaedam
611 liber Prisciani minoris, in quo Caper et Agroecius et Alchoin habentur
614 Cicero de senectute, in quo habetur dialectica Augustini
615 expositio in somnio Scipionis et Boetii de musica[1]
619 De diversis generibus monstrorum
622 de mirabilibus gemmarum

[1] Ved dette Nr. bemærker Kataloget: *quas non reperimus*; man har altsaa havt en Liste over de af hver enkelt skænkede Bøger (maaske et Testamente). Foran Nr. 644 - 652 af Boniprandus' Bøger (kun kirkelige) bemærkes: *ad speluncam;* de har vel altsaa staaet i en Eneboercelle.

Nr. 624 admonitionum ad reges et potentes liber I
633 cuiusdam de gestis Gothorum liber I,

mellem Frater Smaragdus' (Nr. 653—60)

Nr. 653 liber Prisciani minoris
654 liber Augustini de musica
656 liber Bedae de metris
657 quaedam pars de arithmetica Boetii,

mellem Fulgentius' (Nr. 661—666)

Nr. 661 liber Prisciani maioris de partibus orationis
662 Boetius de musica
664 liber de academia (Ciceros Academica?)
665 liber mictologiarum Fulgentii
666 liber Martiani de nuptiis philologiae et Mercurii et glosula in ipsum.

De mange Gjentagelser af Forfattere og Værker og især den paafaldende Overensstemmelse i flere Haandskrifters Indhold — man sammenligne f. Ex. Nr. 584 og 607, 587 og 610 — gjør det sandsynligt, at en stor Del af disse Samlinger er afskrevne i Klostret selv, tildels efter dets gamle Bestand af Bøger (sml. f. Ex. Nr. 250 og 633 med den ejendommelige Titel). Ihvertfald giver denne Del af Kataloget et Begreb om, ikke blot, at der arbejdedes og studeredes i Bobbio[1] endnu i 11. Aarh., men ogsaa om Studiernes Retning. Den bestemmes, som rimeligt er, af Klostrets Studieretning idethele, der træder tydeligt frem i Bibliothekets ældre Bestand, som Katalogets første Del viser os den. Saa godt som alle de betydelige græske og latinske Kirkefædre er meget fyldigt repræsenterede, endog den forkætrede Origenes (Nr. 141—48); af Profanlitteratur er grammatiske Værker særligt talrige, tildels sjældne Ting. At der imellem disse er saa megen Metrik, hænger sammen med, at baade Columbanus og andre irske Gejstlige skrev Digte i antike Versemaal. Af samme Grund er der samlet saa mange Haandskrifter af de romerske Digtere, medens den antike Prosalitteratur fra den classiske Tid træder paafaldende i Baggrunden. Det nationalt-irske Element viser sig, foruden naturligvis i Regula S. Columbani, der findes i flere Exemplarer, i Bøger som Vita S. Galli (han var Irlænder) Nr. 314—15 og den latinske Afhandling om det irske Sprog Nr. 506. Af Græsk er der intet Spor; Iosephus Nr. 500 forelaa ligesom de fleste græske Kirkefædre i latinsk Oversættelse.[2] Theophrastus de nuptiis (Nr. 433) maa være Hieronymus' Udtog

[1] Sml. Nr. 355 librum collectaneum I, in quo diversa habentur opuscula, de fratre Dominico, quem ipsi prestitimus.

[2] Sml. Egesippus Nr. 248—49 (den latinske Josephus). Johannes Chrysostomus kaldes Nr. 207 Johannis os aurei (men Nr. 548 Iohannis Krisostomi).

af dette ellers sporløst forsvundne Skrift;[1] Demosthenes Nr. 399 er ikke Taleren, som Middelaldren ikke kjendte, men den berømte Øjenlæge, som Gerbert udbad sig en Afskrift af;[2] hans Værk existerede endnu i 14. Aarh. i latinsk Oversættelse og dukker maaske en skjønne Dag op af det Chaos, hvori middelalderlig medicinsk Litteratur endnu ligger.

Den første Del af Kataloget indeholder adskillige Sjældenheder, f. Ex. Lucretius (Nr. 375). Charakteristisk nok har den ivrige Bogsamler Gerbert trods alle Gjenvordigheder fundet Lejlighed i sin korte Functionstid til at mærke sig endel af Bibliothekets Skatte; flere Aar efter skriver han fra Frankrig til en ham venligsindet Munk i Bobbio med Anmodning om i al Hemmelighed at skaffe ham en Afskrift af »M. Manlius de astrologia (ↄ: Boetius Nr. 384—87), Victorius de rethorica (Nr. 388, Commentar til Cicero De inventione), Demostenis Optalmicus» (Nr. 399, se ovf.),[3] og da Brevet ikke kommer Adressaten ihænde, gjentager han indtrængende sin Anmodning.[4]

Naar man gjennemgaar Listen[5] over de *codices Bobienses,* der med Sikkerhed kan paavises spredt omkring i forskjellige Bibliotheker, viser det sig, at kun en mindre Del (c. 35) er fra 7.—8. Aarh., adskilligt flere fra 9.—10. Aarh. (c. 50), nogle faa fra 11. Aarh. og endnu færre fra senere Tid. Deraf kan man aflæse Op- og Nedgangen i de bobbiensiske Munkes Interesse for Studierne. Mange af de ældre Haandskrifter er kjendelige paa den ejendommelige irske Skrift, som de første Munke havde medbragt hjemmefra og trofast bevarede og gav i Arv til de næste Generationer. Men efterhaanden som Tilgangen af irske Munke hørte op og Klosterets Ejendommeligheder udviskes, fortrænges ogsaa den nationale Skrift af den i Italien brugelige.

En Ejendommelighed ved de ældste *codices Bobienses,* som særligt har henledt Philologernes Opmærksomhed paa dem, er, at saa mange af dem er Palimpsester; de første opsigtsvækkende Palimpsestfund blev netop gjort i

[1] THEOPHRASTI *opp.* ed. Schneider, V, S. 221 f.

[2] GERBERT, *Epp.* 9: de morbis ac remediis oculorum Demostenes philosophus librum edidit, qui inscribitur Opthalmicus.

[3] GERBERT, *Epp.* 130. Om Demosthenes giver han fra Bobbio en ukjendt Abbed Gisalbertus Meddelelse, Epp. 9; Bobbios Exemplar maa have været defect, da han beder Gisalbertus skaffe ham Begyndelsen (samt Slutningen af Cicero pro Deiotaro), hvis han har den. Til Ærkebispen af Reims skriver han, at han (i Bobbio) har fundet »VIII volumina Boetii de astrologia, praeclarissima quoque figurarum gometriae aliaque non minus admiranda«, Epp. 8.

[4] *Epp.* 161.

[5] GOTTLIEB, a. St., IV, S. 447 ff.

dem. En Oversigt over de sikkert bobiensiske Palimpsester[1] giver en hel Del interessante Oplysninger.

1) Vatic. lat. 5757 Cicero De republica, 4. Aarh. (eneste existerende Haandskrift, opdaget af Angelo Mai 1819) under Augustinus' Prækner fra 8. Aarh.
2) Vatic. lat. 5755 et ubestemmeligt theologisk Skrift, 5.—6. Aarh., under Augustinus De trinitate fra 11. Aarh.
3) Vatic. lat. 5763 latinsk Bibeloversættelse under Isidorus' Etymologiae fra 8.—9. Aarh.
4) Vatic. lat. 5762 ubekjendt Text, 9.—10. Aarh., under Hieronymus' Breve fra 10. Aarh.
5) Vatic. lat. 5766 fragmenta iuris anteiustinianei, codex Theodosianus, 5. Aarh., og Lex Burgundiorum, 7. Aarh., under Cassianus' Conlationes fra 8. Aarh. Fragmenter af samme Haandskrift i cod. Taurin. A II 2.
6) Vatic. lat. 5750 to Blade Fragmenter af Persius og Iuvenal, 5. Aarh., under Concilsacter fra 7.—8. Aarh.
7) Taurin. A II 2 en Samling Palimpsestblade fra Bobbio (sml. Nr. 5), [a] Fragmenter af Ciceros Taler pro Quintio, pro Caecina, pro lege Manilia, pro Cluentio, pro Caelio, in Pisonem, pro Milone og de ellers tabte[2] Taler pro Tullio, pro Scauro, in Clodium, 5. Aarh., [b] Fragmenter af Cicero ad familiares, 6. Aarh., under Augustinus' Værker fra 8. Aarh. I samme Samling [c] Fragmenter af Livius XXVII og XXIX, 5. Aarh., vistnok fra samme Hs. som [a] og [b], og [d] Blad af Cicero in Verrem I, 5. Aarh., under et Værk af Cyprianus fra 8. Aarh. Endvidere [e] nogle Blade af codex Theodosianus, 5. Aarh., under Julius Valerius' Alexanderroman fra 8. Aarh. [f] Fragment af Cassiodors Panegyricus under Tertullian fra 10. Aarh. (andre Fragmenter af samme Hs. i Ambros. lat. G 58 sup. og Nancy cod. 317).
8) Taurin. F IV 1 Fragmenter af forskjellige Hss. fra Bobbio, deriblandt en Liste over Contracter fra 14. Aarh., der ligger i et Pergamentsomslag, hvorpaa der i 6. Aarh. har været skrevet Cassianus' Institutiones.
9) Taurin. F IV 29 indeholder bl. a. et Katalog over Bobbios Bibliothek

[1] CHATELAIN i *Annuaire de l'Ecole pratique des hautes études*, 1904, S. 5 ff.: *Les palimpsestes latins.*

[2] Ogsaa Talen in Pisonem, som er defect i vore andre Hss., bliver suppleret ved Fragmentet fra Bobbio.

(se nedenfor), der er indlagt i et Pergamentsblad af et Evangeliar fra 12. Aarh., hvortil man har klistret nogle Stumper af et Hs. fra 6.—7. Aarh.; dette har indeholdt Rufinus' Oversættelse af Eusebios' Kirkehistorie.

10) Ambros. lat. E 147 sup. = gr. 1093, Del af samme Bobbiohs. som Nr. 6 (Concilsacter fra 7.—8. Aarh.); derunder a) Fragmenter af Cicero pro Archia, pro Sulla, pro Plancio, in Vatinium og de ellers tabte Taler (sml. Nr. 7) in Clodium, de aere alieno Milonis, pro rege Alexandrino, 5. Aarh., b) Frontos Breve (ogsaa de græske, det meste i Nr. 6), 5. Aarh. ellers tabte, c) en ariansk theologisk Afhandling, 5. Aarh., d) nogle Blade af Symmachus' Taler (ellers tabte) og af Plinius' Panegyricus, 7. Aarh., e) nogle Blade af Ulfilas gothiske Bibeloversættelse.[1]

11) Ambros. lat. C 73 inf. en Commentar til Lukasevangeliet, 6. Aarh., og en gammel latinsk Bibeloversættelse, 7. Aarh., under Eugippius de vita S. Severini fra 8. Aarh.

12) Ambros. lat. C 77 sup. Pave Clemens' Recognitiones, 7. Aarh. under en Isidorus fra 8. Aarh.

13) Ambros. lat. G 82 sup. Plautus, 4. Aarh., og noget af Senecas Tragoedier, 5. Aarh., under Vulgata fra 7.—8. Aarh.

14) Ambros. lat. L 99 sup. = gr. 491, under en Isidorus fra 8. Aarh. to græske Texter, a) et Værk om Mechanik,[2] b) Ptolemaios de analemmate (ellers kun bevaret i en middelalderlig latinsk Oversættelse), 6.—7. Aarh.

15) Ambros. lat. M 12 sup. en liturgisk Text, 8. Aarh., under Beda de temporibus fra 9. Aarh.

16) Ambros. lat. R 57 sup. Fragmenter af Cicero pro Scauro, pro Tullio, pro Flacco og pro Caelio, Commentar til dem og andre Taler, 5. Aarh., under en Sedulius fra 7. Aarh.

17) Veron. Capitul. XL a) Vergilius med Scholier, 4.—5. Aarh., b) Stykker af Livius III—VI, 5. Aarh., c) en latinsk Bearbejdelse af Euklids Elementer, d) en christelig-philosophisk Afhandling, under Pave Gregors Moralia fra 9. Aarh.

18) Neapol. Borbon. IV A 8, under liber pontificalis fra 7.—8. Aarh. a) Gargilius Martialis om Landvæsen, 6. Aarh., b) Stykker af Digesterne, c) Hieronymus' Bibeloversættelse, d) nogle Blade af Lucanus, 4. Aarh. (sml. Nr. 19).

[1] Af Ulfilas Oversættelse findes flere Stykker i Bobbiohss.

[2] En urescriberet Side WATTENBACH, *Scripturae Graecae specimina*², tab. VIII.

19) Vindobon. lat. 16, under Probus, Charisius og andre Grammatikere samt Excerpter af Augustinus og Hieronymus fra 8. Aarh. [a] Stykker af det samme Lucanhaandskrift som i Nr. 18, [b] latinsk Oversættelse af Acta apostolorum, 5. Aarh., [c] Pelagonius' Hippiatrika, 7. Aarh., [d] Fragmenter af Dioskorides paa Græsk samt nogle græske Recepter, 6. Aarh.[1], [e] Apokrypha.[2]

20) Vindobon. lat. 17, under Probus og andre Grammatikere fra 8. Aarh. Stykker af en latinsk Oversættelse af det gamle Testamente, 6. Aarh.

21) Wolfenbüttel, cod. Weissenburg. LXIV 4°, under Isidorus' Etymologiae fra 8.—9. Aarh. (samme Hs. som Nr. 3) [a] Ulfilas Oversættelse af Paulus med latinsk Oversættelse ved Siden af, 6. Aarh., [b] et Stykke af en latinsk Bibeloversættelse af det gl. Testamente, 6. Aarh., [c] Evangeliefragmenter paa Græsk, 5.—6. Aarh., [d] Stykker af Galenos περὶ τροφῶν δυνάμεως paa Græsk, 5.—6. Aarh. (1 Blad deraf i Nr. 3).[3]

22) Parisin. lat. 13246, under Sacramentarium Gallicanum fra 8. Aarh. Rester af et theologisk Værk.

I flere af disse Haandskrifter viser den øvre Skrift saadanne Ejendommeligheder, at den med Sikkerhed kan siges at hidrøre fra Munke i Bobbio; man tør derfor antage, at de saa godt som alle er skrevet (og den ældre Skrift altsaa udraderet) i dette Kloster. Det er i hvert Fald rimeligere, end at Bobbios Bibliothek, som alle de nævnte Haandskrifter vitterligt har tilhørt, skulde have modtaget en større Beholdning af Palimpsester udefra og saa have optaget denne Fremgangsmaade. Dog maa det bemærkes, at der, hvis Dateringen er rigtig, foreligger 1 Exempel paa dette Forhold; i Taurin. F VI 1 findes der[4] nogle Fragmenter af en nyplatonisk Commentar til Platons Parmenides (paa Græsk, 5. Aarh.) under en latinsk Oversættelse af Biblen, som angives at være fra 6. Aarh. og altsaa ikke kan være skrevet i Bobbio, der først blev anlagt i Begyndelsen af det 7. Det fortjener ogsaa at bemærkes, at Vat. 5763 (Nr. 3) har Paaskriften: *obtulit hunc librum Boniprandus mente libenti*[5] og selvom han har været Munk i Klostret,[6] har

[1] *Dioscorides* ed. M. WELLMAN, II, S. XII. BEER, *Wiener Sitzungsberichte*, 1911, S. 80.

[2] BICK, *Wiener Sitzungsberichte*, 159, S. 90 ff.

[3] KOCH, *Berliner Sitzungsberichte*, 1907, S. 103 ff. BEER, a. St., S. 84, nævner urigtigt Vat. 5750 istedenfor Vat. 5763; se H. SCHÖNE, *Berliner Sitzungsber.*, 1902, S. 442 ff.

[4] BEER, a. St., S. 92.

[5] GOTTLIEB, a. St., S. 450.

[6] Han er neppe identisk med den Boniprandus, hvis Gaver til Bibliotheket opregnes i det gamle Katalog Nr. 641 ff., da Paaskriften synes at være fra 10. Aarh., og Haandskriftet ikke kan identificeres med noget af de i Kataloget nævnte.

han vel neppe til privat Brug faaet Lov til at benytte Blade af dets gamle Haandskrifter.

Men selvom man altsaa maa regne med den Slags Tilfældigheder, er Rækken af Palimpsester fra Bobbio alligevel lang nok til at vise Munkenes litteraire Interesser, hvad de brød sig om, og hvad de ikke læste mere.

Som det var at vente, er det næsten altid Kirkefædre og anden kirkelig Litteratur der har fortrængt den gamle Skrift; for den theologiske Interesse har ikke blot afsides Profanlitteratur som Gargilius (Nr. 18^{a}), men ogsaa Unica som Cicero De republica (Nr. 1) og hans Taler (Nr. 7^{a}, 10^{a}) maattet vige Pladsen. Mere forstaaeligt er det endda, at forældet iuridisk Litteratur (Nr. 5, 7^{e}, 18^{b}) er blevet ofret for Theologien. Man begriber ogsaa, at Ulfila ikke har kunnet staa sig (Nr. 10^{e}, 21^{a}), og at alle græske Texter er blevet udryddede; Munkene har sikkert intet Gothisk forstaaet og heller ikke saa meget Græsk, at de kunde læse en ikke bibelsk Text (Nr. 14, 19^{d}, 21^{c-d}). Det eneste, der kan tage det op med den kirkelige Litteratur, er den grammatiske; den har fortrængt Gothisk (21^{a}) og Græsk (19^{d}, 21^{c-d}), baade courant ($19^{(a)}$) og afsides (19^{c}) Profanlitteratur, ja et Par Gange endog Theologi, rigtignok kun den forældede Bibeloversættelse (3, 19^{b}, 20, 21^{b}). Hvor den udraderede Skrift hidrører fra et theologisk Værk, er dette enten kættersk (10^{c}, vel ogsaa 17^{d}) eller forældet (2, 11, 12, 15, 18^{c}, 22). Egenlig classisk Litteratur har aldrig fortrængt nogetsomhelst andet, men er i alle Tilfælde slaaet af Marken. En formildende Omstændighed er det, at de mange enkelte Blade og Brudstykker nok kan tyde paa, at man tildels har anvendt defecte og iforvejen ødelagte Haandskrifter, saaledes som det utvivlsomt er Tilfældet med det Par Blade, der i en sen Forfaldstid er blevet benyttet til Omslag (Nr. 8, 9); men som almindelig Forklaring paa Vandalismen slaar denne ikke til; dertil er Ødelæggelsen for systematisk.

I den korte Tid, Columbanus selv levede i Klostret, kan denne Fremgangsmaade neppe have været anvendt; kun i 1 Tilfælde (Nr. 16) synes den yngre Skrift sikkert at være fra 7. Aarh., i 3 angives 7.—8. Aarh. (6 = 10, 13, 18). Til 9. Aarh. henføres 2 Haandskrifter (17, 21), til 10. ligeledes 2 (4, 7^{f}), til 11. kun et (2); alle de andre stammer fra 8. Aarh. (Nr. 3 fra 8.—9.). I denne Klostrets Glansperiode har altsaa Efterspørgslen efter courant theologisk Litteratur været ligesaa stærk, som Interessen for Profanlitteratur (Grammatik fraregnet) aftagende.

Ved nærmere Eftertanke melder det Spørgsmaal sig uafviseligt, hvorfra Bobbio i saa kort Tid har faaet et Bibliothek af saa stort Omfang og med saa mange Sjældenheder især af profan Litteratur. Ganske vist taler Gerbert[1] om de mange classiske Forfattere, der findes allevegne i Italien. Men det vilde dog være mærkeligt, om Munkene i Bobbio skulde have havt det specielle Held rundt omkring i Norditalien paa forskjellige Steder at opsnuse en saadan Mængde af de sjældneste Forfattere i Haandskrifter fra 4.—5. Aarhundrede, som dengang ikke voxede paa Træer, og som tilvandrende irske Brødre derfor heller ikke kan antages at have medbragt i større Maader. Endnu ubegribeligere vilde det være, om man i 7. Aarh. skulde have samlet en saadan Skat af Profanlitteratur med stor Møje og Bekostning for saa strax i 7.—8. Aarh. at tilintetgjøre den som værdiløs.[2] Dertil kommer, at det Bibliothek, som Palimpsesterne forudsætter, har en særegen Charakter, som ikke stemmer med den, der præger Bobbios litteraire Tendenser; det udmærker sig ved sjelden antik Prosalitteratur (Cicero, Fronto), ogsaa speciel Faglitteratur (Gargilius Martialis, Pelagonius, Boetius om Mathematik), endog paa Græsk (Lægevidenskab, Ptolemaios, Mechanik), hvad der bestemt henviser til et tidligere Tidspunkt for denne Bogsamlings Tilblivelse.

Alt dette vilde finde en naturlig Forklaring ved den Antagelse, at Bobbio allerede kort efter Grundlæggelsen, i hvert Fald tidligt i 7. Aarh. — allerede i 7. Aarh. begynder jo Palimpsesttrafiken —, er kommet i Besiddelse af en færdig ældre Bogsamling, som ogsaa indeholdt Ting, der ingen Interesse havde for Munkene og derfor tilligemed beskadigede Haandskrifter maatte afgive deres kostbare Pergament til saadanne Forfattere, som de i 8. Aarh. ivrigt drevne theologiske (og grammatiske) Studier gjorde det ønskeligt for Klostret at besidde.

Der er derfor paa Forhaand gode Chancer for den Hypothese, som Beer[3] har fremsat og omhyggeligt begrundet, at den ældste Bestand af Bobienses stammer fra det Bibliothek, som den bekjendte Statsmand under Theoderich Magnus Aurelius Cassiodorus (Consul 514, † 575) havde samlet i det af ham grundlagte Kloster Vivarium (ved Squillace i Calabrien). Hvad man af Cassiodorus' lejlighedsvise Ytringer i hans forskjellige Skrifter kan slutte om dette Bibliothek og om hans litteraire Interesser, viser nu, som

[1] *Epp.* 130: nosti, quot scriptores in urbibus ac in agris Italiae passim habeantur.

[2] Det mærkelige Tilfælde med Nr. 4, hvor den øvre og den nedre Text udtrykkeligt angives at være omtrent lige gamle (CHATELAIN, a. St., S. 16) trænger til nærmere Undersøgelse.

[3] *Wiener Sitzungsberichte*, 1911, S. 78 ff.

Beer har paapeget, en slaaende Overensstemmelse med den Bogsamling, som Bobbios Haandskrifter tvinger til at supponere.

For det første besad Cassiodorus ogsaa græske Haandskrifter; de var i Vivariums Bibliothek samlede i et særligt Skab.[1] For dem, der ikke kunde Græsk, fandtes der i Bibliotheket latinske Oversættelser af Dioskorides, Hippokrates og Galenos;[2] Interesse for græsk Medicin viser Stykkerne af Dioskorides og Galenos i Nr. 19 og 21. Cassiodorus havde ladet Josephus oversætte;[3] en meget gammel Oversættelse (paa Papyrus) fandtes i Bobbio (Nr. 500, men rigtignok mellem Dungals Bøger). Han anbefaler Studiet af Mathematik og nævner Boëtius' Oversættelse af Euklids Elementer;[4] i Nr. 17 findes en latinsk Bearbejdelse deraf. Cicero og Vergil citerer Cassiodorus meget hyppigt; »naar man siger Digteren, mener man Vergil, siger man Taleren, menes Cicero», hedder det etsteds[5] hos ham. Lucanus har han kjendt særdeles godt, naar han kalder ham *plus historicus quam poëta;*[6] alle tre er repræsenterede blandt Palimpsesterne, Cicero endog meget fyldigt; desuden stammer den berømte codex Mediceus af Vergil (Laurent. 39,1 + Vatic. lat. 3225) fra Bobbio. Sidstnævnte Haandskrift har ogsaa paa anden Maade Tilknytning til Cassiodorus. Det er ifølge Underskriften revideret af Asterius, Consul 494, som Cassiodorus maa have kjendt (han noterer hans Consulat i sin Chronik), og samme Mand har besørget den Udgave af Sedulius' Carmen paschale, hvorefter Taurin. E IV 42 er afskrevet;[7] dette Haandskrift stammer fra Bobbio, og Cassiodorus sætter megen Pris paa Sedulius, som han ofte citerer. Symmachus, hvis Taler kun er bevarede i den anførte Palimpsest (Nr. 10), berømmer Cassiodorus flere Steder,[8] og det er et mærkeligt Sammentræf, at en saa afsides Forfatter som Gargilius Martialis baade findes i en Palimpsest fra Bobbio (18[a]) og af Cassiodorus anbefales Munkene som Vejledning i Havedyrkning.[9] Et endnu vægtigere Vidnesbyrd har

[1] CASSIODORUS, *De institutione diuin. script.*, 8: Johannes Chrysostomos' Commentar il Paulus »Attico sermone in suprascripto octauo armario dereliqui, ubi sunt Graeci codices congregati».

[2] Smst. 31.

[3] Smst. 17.

[4] *De geometria:* Euclidem translatum in Romanam linguam idem uir magnificus Boëtius dedit.

[5] *De arte grammatica*, praef.

[6] JORDANES, *De Getarum origine*, 5. Jordanes' Værk er kun et Udtog af Cassiodorus De origine actibusque Getarum. QUINTILIAN X 1, 90 siger om Lucanus magis oratoribus quam poëtis imitandus».

[7] BEER, a. St., S. 95.

[8] F. Ex. Variae XI 1: retinetis facundissimi Symmachi eximium dictum.

[9] De institut. 28: de hortis scripsit pulcherrime Gargilius Martialis . . . quem vobis inter alios codices reliqui.

vi i cod. Bamberg. B IV 21, som stammer fra Bobbio og indeholder Hieronymus og Gennadius De uiris illustribus; Sammenstillingen af disse to beslægtede Skrifter hidrører nemlig fra Cassiodor,[1] og Augustinus De haeresibus og hans Enchiridion, som findes i samme Haandskrift, anbefaler han sine Munke til Læsning.[2] Og Grammatikeren Claudius Sacerdos, som kun er bevaret i den ikke palimpseste Del af Vindobon. 16 (Nr. 19), havde Cassiodor benyttet i en grammatisk Compilation, han havde sammenstillet.[3] Endelig falder ogsaa noget af det mærkværdigste i Bobbios Bibliothek, de mange Fragmenter af Ulfila, ganske indenfor Cassiodorus' Interesser; han er saagodtsom den eneste i Occidenten, der omtaler ham[4] og interesserede sig overhovedet for Goterne og deres Historie, som han har beskrevet. Denne Interesse er forstaaelig hos Theoderichs Minister, men ikke efter hans Tid; det ene af de Haandskrifter, hvoraf vi har Fragmenter (Nr. 21), har latinsk Oversættelse og er altsaa skrevet i Italien, i et andet er der sikre Spor af, at det stammer fra Thrakien;[5] det er neppe muligt at paavise nogen anden Personlighed i Italien paa den Tid, som kunde have Interesse af at skaffe sig disse Haandskrifter, end netop Cassiodorus, for hvis Beskæftigelse med Bibeltexten de jo ogsaa var af Betydning. Ogsaa denne har efterladt sig Spor i en Bobiensis. Han fortæller selv,[6] at han for at lette Oversigten over Indholdet har ladet et Bibelhaandskrift forsyne med Indholdsangivelser *(tituli) in principiis librorum;* i et Evangeliehaandskrift fra Bobbio (Taurin. F VI 1) staar der foran hvert Evangelium en saadan Indholdsangivelse med Titlen *brevis,* og dette Ord bruger Cassiodor selv i Betydningen *summarium.*[7] I cod. Bobiensis af Cassiodorus' Commentar til Psalmerne (Ambros. D 519 inf.) er de Textlinier, der stilles foran hvert Afsnit af Commentaren, malede med rød Farve; ogsaa denne Technik, der findes i meget gamle Classikerhaandskrifter, praktiserede Cassiodor.[8]

---

[1] De instit. 17: lege librum de viris illustribus S. Hieronymi . . . deinde et alterum Gennadii . . . hos in uno corpore sociatos reliqui, ne per diuersos codices cognoscendae rei tarditas adferatur.

[2] De institut. 22; BEER, a. St., S. 94.

[3] De grammat. 1: codicem legat, quem nostra curiositate formauimus, id est autem Donati, cui de orthographia librum et alium de etymologiis inseruimus, quartam quoque de schematibus Sacerdotis adiunximus.

[4] IORDANES 51; sml. CASSIODOR, *Variae*, IX 25.

[5] BEER, a. St., S. 100.

[6] *De institut.* 1.

[7] BEER, a. St., S. 92 ff.

[8] *De institut.* 26: quibusdam codicibus patrum presentes notas minio designatas, quae sunt indices codicum singulis quibusque locis, ut arbitror, competenter impressi.

Naar man til alt dette føjer, at Cassiodors egne Taler kun er bevarede i en Bobiensis (Ambros. G 58 sup. + Taurin. A II 2), tør man nok sige, at Beer har hævet sin Hypothese til en høj Grad af Sandsynlighed.

Men hvordan dette Bibliothek er havnet i Bobbio, er det foreløbigt ikke muligt at oplyse noget om; men maaske kan en anden Iagttagelse af Beer lede paa Sporet. Han har paavist, at der er en paafaldende Overensstemmelse mellem Bobbio og det gamle Capitularbibliothek i Verona. Ikke blot findes der i dette factisk en codex fra Bobbio (Nr. 17); men ogsaa Veronabibliotheket er rigt paa Palimpsester og classiske Unica, og Skriften ligner ofte de ældste Bobbiohaandskrifters, uden at det kan paavises, at disse Haandskrifter nogensinde har været i Bobbio. Man faar Indtrykket af, at et gammelt Bibliothek engang i 7. Aarh. er blevet fordelt mellem Klostret og Domcapitlet i Verona. Desværre ved man intet positivt om Bibliotheket i Vivarium efter Cassiodors Død. Klostret blev ikke ramt af den Ødelæggelse, som Longobarderne i Benevent bragte over en Del af Syditalien 590; vi ved, at Munke fra andre Klostre ved den Lejlighed netop fandt Tilflugt der. I Aaret 598 tager Gregor d. store det i Forsvar mod Overgreb fra forskjellige Sider;[1] derefter høres der intet om det, saa det er vel gaaet til Grunde snart efter, altsaa netop ved den Tid, da Bobbio blev grundlagt. Man kan formode, at Gregor d. store har reddet Bibliotheket og foræret det til sin Veninde Dronning Theodelinde; hun kan saa have fordelt det mellem Verona og Bobbio, som hun jo tog sig ivrigt af. Men det er kun en løs Formodning.

Derimod er det muligt med temmelig stor Nøjagtighed at forfølge, hvordan det gik Bibliotheket i Bobbio, og ad hvilke Veje det er blevet spredt i de forskjellige Bibliotheker, hvor dets Skatte nu opbevares.

Om dets Bestand 1461 er vi underrettede gjennem det ovenfor omtalte Katalog,[2] som er langt udførligere end det gamle fra 11. Aarh. I Klostret selv var der altsaa endnu nogen Interesse for Bibliotheket. Men

[1] HÖRLE, *Frühmittelalterliche Mönchs- u. Klerikerbildung in Italien*, S. 10 f., hvor en lignende Formodning antydes.

[2] Fundet af Amedeo Peyron 1820 i *Archivio generale delle R. Finanze* i Turin og udgivet af ham i CICERONIS *orationum fragmenta inedita*, 1824. Det har omstillet Bøgerne i alphabetisk Orden, men bevaret de Bibliotheksnumre, der i 15. Aarh. er føjet til den gamle Paaskrift *Liber Sancti Columbani de bobio* foran i alle Bobienses. Katalogiseringen staar formodenligt i Forbindelse med Bobbios Overdragelse til S. Giustina i Padova (GOTTLIEB, a. St., S. 444 ff.).

ellers var det i den Periode, hvor Humanisterne begyndte at søge efter classiske Haandskrifter, ganske forglemt i sin afsides Ensomhed.

Det vakte derfor stor Opsigt i italienske Humanistkredse, da det i Begyndelsen af Aaret 1494 rygtedes, at den bekjendte Philolog Giorgio Merula havde fundet nogle hidtil ubekjendte classiske Forfattere i Bobbio. Merula var 1482 af Ludovico Moro blevet kaldet til Professor i Milano med den særlige Opgave at skrive Viscontiernes Historie. Under sin Søgen efter Documenter til denne var han kommen i Tanker om Bobbios rige Archiv og havde sendt sin Famulus Giorgio Galbiato derud, og 31. Dec. 1493 underretter han Ludovico Moro om, at man i Trebbiadalen *de faucibus Apennini* har fremdraget en Skat af classiske Forfattere, »hvis Navne dels er dunkle dels ganske ukjendte», men som betyder »en ikke ringe Tilvæxt» til den antike grammatiske Litteratur. Han sender med Brevet en Liste over disse Forfatteres Navne, men den er ikke bevaret.[1] Merulas Uven Angelo Poliziano beskylder ham i et hvast Brev for at hemmeligholde sit Fund (Jan. 1494), men Merula svarer (24. Febr. 1494), at han ikke vil forholde nogen, hvad han har opdaget, og at han har offenliggjort Forfatternavne og Titler paa de fundne Værker. Til Hertugen skriver han, at Poliziano bare er gnaven over, at Haandskrifterne ikke er kommet til Florenz (26. Febr. 1494). Poliziano nøjes i sit Svar med sursødt at erklære, at, hvis Merula bare vil udgive de nyfundne Bøger, saa har han gjort sin Pligt som en brav Mand.[2]

Naar Merula siger, at han har offenliggjort *(publicavi)* Titlerne, skal derved ikke tænkes paa et trykt Værk, men paa en kort Meddelelse til interesserede Venner og Bekjendte (hvortil Poliziano altsaa ikke har hørt) i Lighed med den tabte Liste til Ludovico Moro. En saadan Fortegnelse er bevaret i et Hs. i Hannover (XLII 1845); den indeholder under Overskriften *Index librorum repertorum nuper Mediolani ductu et auspiciis Georgii Merulae* følgende Navne:

1) Fabius Sospiter de VIII partibus orationis (ↄ: Charisius)
2) Paraphrasis Vergilii
3) Hymni Prudentii omnes
4) Dracontii opus in carmine
5) Computus Graecorum et Latinorum
6) Computus per digitos
7) Rutilius Namatianus
8) Heroicum Sulpitiae carmen

[1] D'ADDA, *Libreria Visconteo-Sforzesca*, II, S. 94, Nr. 138.

[2] Den hele Sag er fremstillet af v. GEBHARDT, *Centralblatt f. Bibliothekswesen*, V, S. 343 ff.; Gebhardt har fremdraget den nedenfor nævnte Liste (a. St., S. 356 ff.).

9) LXX (anonyme) Epigrammata
10) Terentianus Maurus om Metrik
11) Fortunatianus om Horatius' Versemaal
12) Caesius Bassus de carminibus Horatianis
13) Velius Longus de orthographia
14) Adamantius martyr de B muta et V vocali m. m.
15) Probi catholica
16) Cornelius Fronto nostrae elocutionis obseruationes etc.
17) Sergii grammatici de littera
18) Liber persimilis L. Polluci de vocabulis rerum (efter den nærmere Beskrivelse, som Listen giver, et græsk-latinsk Glossar)
19) Cassius Sacerdos de VIII partibus orationis,

derpaa med Overskriften *ad instituta et leges Romanorum transeo*

20) Agenius Urbicus de controuersia agrorum
21) Hyginius de liminibus agrorum et castrorum metatione
22) Balbus de nominibus mensurarum
23) Vitranius de hexagonis, heptagonis, et id genus
24) Frontinus de qualitate agrorum
25) Caesarum leges agrariae, de iure coloniarum et alluuionibus.

En ganske lignende Liste har Raphael Volaterranus havt. Ved Omtalen af Bobbio i den geographiske Del af sine Commentaria urbana[1] siger han: *hic anno millesimo CCCCXCIIII huiuscemodi libri reperti sunt,* og opregner dernæst Nr. 7—10, 12—19, 2—6, 20—25 i samme Orden og næsten med de samme Ord,[2] men uden at nævne Finderen. Derimod tilføjer han, at hans Bysbarn Thomas Phœdrus ɔ: den senere Bibliothekar ved Vaticanet Tommaso Inghirami, *his annis proximis* (Bogen udkom 1506) har bragt »en god Del» af disse Bøger til Rom. Der maa hermed vistnok menes Nr. 20—25, der nu er forenede i den berømte codex Arcerianus (»Agrimensores»); denne benytter Volaterranus nemlig i det anførte Værk,[3] hvor den omtales som gammel og svær at læse og siges »nyligt» at vare funden. Det bekræftes ved, at codex Arcerianus, der nu gjennem mange Hænder[4] er havnet i Wolfenbüttel, bl. a. har tilhørt Erasmus, som 1509 havde gjort Inghiramis Bekjendtskab.[5] Denne har vel altsaa erhvervet dette Unicum, da han 1496 var med en pavelig Legat i Vigevano hos Ludovico Moro.[6]

[1] Lugduni 1552, Sp. 120.

[2] Skrivfejlen (i Nr. 7) N*au*matianus er fælles for begge Lister; derimod har Volaterranus i Nr. 14 rigtigt Adamantius Marty*rius* og i Nr. 23 Vitruuius. For Nr. 2 har han: paraphrasis super sex Virgilii libris, trium æclogarum Virgilii enarrationes.

[3] Sp. 486 og 922.

[4] THULIN, *Die Hssn des Corpus agrimensorum Romanorum*, Berlin (Akadem.) 1911, S. 32 ff.

[5] NOLHAC, *Erasme en Italie*, S. 68 ff.; sml. v. GEBHARDT, a. St., S. 424 ff.

[6] Mærkeligt nok kan dette Haandskrift ikke med Sikkerhed paavises hverken i det gamle Katalog (en Formodning v. Gebhardt S. 429) eller i det fra 1461, medens de fleste andre paa Merulas Liste let gjenkjendes i Katalogerne (v. GEBHARDT, S. 430 f.).

At Merula har villet udgive sit Fund, kan der ingen Tvivl være om; men han døde allerede 18 Marts 1494. Poliziano besværger saa Hertugen om endelig ikke at lade disse Herligheder blive liggende uudgivne og tilbyder sig selv som Udgiver. Moro betakker sig imidlertid høfligst under forskjellige Paaskud; aabenbart har man i Milano allerede planlagt Udgivelsen; iøvrigt døde ogsaa Poliziano kort efter (24. Sept. 1494). Galbiato naaede kun at faa Terentianus Maurus udgivet (Milano 1497); men det hertugelige Privilegium, som ledsager denne Udgave, lyder tillige paa Fortunatianus, Velius Longus, Adamantius, Probi catholica og Cornelius Fronto, saa man har i Milano havt videregaaende Planer. Fortalen giver den Oplysning, at det var Galbiato, der fandt Haandskrifterne, og Privilegiet bruger det forsigtige Udtryk, at han fremdrog dem *auctore Merula.* Af Privilegiets Ordlyd fremgaar det endvidere, at Galbiato kun havde taget Afskrifter i Bobbio; Originalerne, som siges at være skrevne *litteris longobardicis* (Renaissancens staaende Betegnelse for de irske Munkes Skrift), blev aabenbart i Klostret. Sulpicias Digt udkom i Venedig 1498 sammen med nogle andre Vers; i Overskriften betegnes det som *nuper a Georgio Merula cum aliis opusculis*[1] *reperta.* De andre Ting lod foreløbigt vente paa sig.

Merulas Opdagelse henledte ogsaa andres Opmærksomhed paa Bobbio. Giano Parrasio, som 1499 maatte forlade Neapel og ty til Milano, besøgte Klostret strax efter sin Ansættelse der. Naar han nemlig i sin Udgave af Sedulius og Prudentius (Milano 1501) taler om *sacrarum aedium bibliothecas,* hvor han har faaet disse Forfattere ihænde, og i sin Udgave af en Samling Grammatikere, hvoriblandt Fortunatianus, Sergius og Caesius Bassus (Milano 1504) undskylder den sidstes Ucomplethed med, at det eneste Exemplar er reddet *e media bibliothecarum strage, quam Geticus dedit furor,* kan der ingen Tvivl være om, at det er Bobbios Haandskrifter, han benytter. I den Samling Grammatikere, han senere udgav (Vicenza 1509; han havde dengang forladt Milano), hvori bl. a. Probi Catholica og Cornelius Fronto, nævner han vel heller ikke Bobbio; men han fremhæver, at disse Forfattere er fundne af Merula, og at han selv med megen Møje har maattet skrive dem af igjen »efter at have fulgt Merulas Spor til Byttets Leje»,[2] da de Afskrifter, Merula besad, ved hans Død var kommet i andre Hænder.[3] Men Parrasio har ikke nøjedes med at tage Afskrifter. I Fortalen til Udgaven fra

[1] Der menes vel de LXX Epigrammata (Nr. 9).

[2] iisdem quibus ante Merula uestigiis ad interceptae praedae cubile deducti.

[3] Galbiato havde vel faaet sine Afskrifter igjen for at udgive dem. Parrasio siger fornærmet: eo defuncto quidam proprii iuris exemplaria fecerant.

1504 siger han, at han har »udgravet» Haandskrifterne, han benytter, ved Hjælp af sin Patron, Bispen i Paris Etienne de Poncher; denne Mand var af Ludvig XII i 1504 udnævnt til Kansler for Hertugdømmet Milano, og støttet af denne mægtige Person har Parrasio kunnet tilegne sig et Par Haandskrifter fra Bobbio, cod. Neapol. Borbon. IV A 8 (Charisius) og Vindob. lat. 16 (Probi Catholica, Sergius, Cassius Sacerdos). Det førstnævnte Hs. (med Paaskriften *liber Sancti Columbani*) ligger til Grund for *ed. princeps* af Charisius (Neapel 1532); i Fortalen dertil fortæller Udgiveren Pierius Cyminius, at han for 14 Aar siden har laant et meget gammelt Haandskrift af sin Lærer Parrasio og skrevet det af, men da denne Afskrift gik tabt, laante han det gamle Hs. af Parrasios Neveuer; da Udgaven kom, tilhørte det Girolamo Seripando i Neapel, som 1531 havde arvet sin Broder Antonios Bibliothek, og til denne havde Parrasio testamenteret sine Bøger. Girolamo skænkede sit Bibliothek til Klostret S. Giovanni a Carbonara i Neapel, hvis Haandskrifter i Begyndelsen af 19. Aarh. blev indlemmede i det kgl. Bibliothek (Borbonica) i Neapel. Ad samme Vej er cod. Neapol. Borbon. IV E 48 og IV A 11, som er Afskrifter af Bobienses Nr. 4, 11—14 og 16, kommet til deres nuværende Opholdssted. Men før S. Giovanni a Carbonara afleverede disse Bøger til Biblioteca Borbonica, var flere af dets værdifuldeste Ting blevet bragt til Wien (1717). Foruden de to ovenfor anførte Vindobon. 16 og 17 synes ogsaa Vindobon. 847 (Rufinus) og 563 (Apokrypha) at stamme fra Bobbio,[1] naturligvis ad samme Vej.

Den første Udgave af Probus' Commentar til Vergils Bucolica og Georgica (Venedig 1507) er efter Udgiveren Giov. Batt. Egnazios egne Ord besørget efter »et meget gammelt Haandskrift, der i sin Tid var fundet af Merula i Bobbio», og det synes mig betænkeligt med v. Gebhardt[3] at forkaste dette Vidnesbyrd, fordi det stemmer daarligt med Beskrivelsen af Nr. 2 paa Merulas Liste (Paraphrasis Vergilii, og især Volaterranus' nærmere Angivelser ovf. S. 22[2]),[2] det eneste, der kan være Tale om; man maa hellere antage en Flygtighed ved Listens Affattelse.

Hvordan Klostret Weissenburg er kommet i Besiddelse af den Bobiensis, der nu ligger i Wolfenbüttel (ovenfor Nr. 21), kan ikke oplyses, saalidt som hvordan en enkelt Bobiensis er kommen til Bamberg (Bamb. B IV 21).[3] Andre Exempler paa saadanne enkelte forvildede Haandskrifter fra Bobbio er cod. Scorial Q II 15 (en Donatcommentar fra 10. Aarh.), der

[1] Beer, a. St., S. 79, 96 ff.
[2] A. St., S. 383 ff.
[3] Beer, a. St., S. 93 f.

røber sin Herkomst ved nogle Vers til S. Columbanus og er kjøbt i Pavia,[1] og det gamle Vergilhs. i Florenz (Laurent. 39,1), hvoraf 1 Blad er forslaaet til Biblioteca Vaticana (Vatic. lat. 3225 fol. 76).[2] Et enkelt Haandskrift har Mabillon bragt til Paris (lat. 13246 Liturgia Gallicana); han siger selv, at han paa sin italienske Rejse (1685 ff.) »laante» dette Haandskrift i Bobbio, hvor han af den gamle Herlighed kun fandt c. 100 Haandskrifter tilbage.[3]

Langt de fleste Haandskrifter fra Bobbio er fordelt imellem Biblioteca Vaticana, Ambrosiana i Milano og Universitetsbibliotheket i Turin, og for deres Skæbne kan der gjøres fuldstændigt rede.

Da Federico Borromeo ved Aar 1600 grundlagde sit Bibliothek i Milano, rettede han ogsaa sin Opmærksomhed paa det gamle og berømte Bobbio. 1605 blev hans betroede Mand Iacopo Valerio[4] sendt til Klostret for at undersøge Bibliotheket og indsendte en Liste over værdifulde Haandskrifter, ialt 86, som han havde set der.[5] Strax efter indlede de Borromeo Forhandlinger om at faa nogle af disse gode Sager til sit ny Bibliothek; han har henvendt sig til Klostrets Prior, som lover at gjøre alt for at skaffe Cardinalen de ønskede Bøger, men erklærer, at han maa afvente en nyansat *Prelato* (20. Jan. 1606). Dennes Indvilgelse maa være indløbet kort efter; 25. Jan. 1606 skriver Biskopen af Bobbio til Borromeo, at »il padre presidente» for S. Colombanus' Munkeorden har givet Prioren Ordre angaaende de bevidste Bøger; Biskopen beder derfor om nærmere Ordre.[6] Resultatet blev, at et større Parti af Bobbios Bibliothek kom til Ambrosiana; der er hidtil paavist 71 Numre.[7] De har foran en Notits af Ambrosianas første Bibliothekar Antonio Olgiato, der betegner dem som stammende fra S. Columbanus' Kloster og »overgivet» *(tradiderunt)* til Borromeo af Benedictinermunkene, der betegnes som *plane eodem munere donati;* derved kan neppe forstaaes andet, end at de har faaet en tilsvarende Boggave, og dermed stemmer Peyrons Angivelse,[8] at Bobbio til Erstatning fik en Samling trykte Bøger. Valerio gjorde et Forsøg paa ogsaa at tilforhandle sig Resten af

[1] GOTTLIEB, a. St., S. 456 f., Nr. 513.

[2] EHRLE et LIEBAERT, *Specimina codicum Latin. Vatic.*, Text, S. X (Nr. 2 b).

[3] PEYRON, a. St., S. XXIX f.

[4] PEYRON, S. XXIII.

[5] SEEBASS, *Centralbl. f. Bibliothcksw.*, XIII, S. 57 ff. Valerio siger, at Munkene ikke vilde vise ham nogle Kasser med Bøger, og at der var mange græske Bøger, men alle moderne; han formoder, at de »sat i Stedet for» de gamle.

[6] Brevene hos SEEBASS, a. St., S. 60 f.

[7] SEEBASS, S. 63 ff.

[8] A. St. S. XXIII.

Bibliotheket, men det mislykkedes,[1] saa nogen Respect for Klostrets store Fortid har Munkene dog endnu havt tilbage.[2]

Det er rimeligvis Rygtet om denne fordelagtige Handel, der har foranlediget Pave Paul V til at følge Borromeos Exempel. Vi har et Brev fra Paven til Abbed Paulus Silvarezza og Munkene i Bobbio (3. Nov. 1618), hvori han takker for de tilsendte Bøger og for den Beredvillighed, hvormed hans Ønske derom er blevet efterkommet. Paven trøster Giverne med, at deres Bøger nu kommer hele Kirken til Gavn og er tilgængelige for alle katholske Nationer, medens disse *sacra monumenta* før »laa skjult» *in isto coenobio.* Han opfordrer dem tilsidst *in Domino* til at sende ham, hvad der maatte være tilbage af Bøger, og om muligt skaffe ham flere fra andre Klostre.[3] Der foreligger ogsaa en Liste[4] over 28 Haandskrifter, som i Aaret 1618 er blevet »skænkede den romerske Stol under Pave Paulus V». De blev, som en Kvittering fra 25. Aug. 1618 udviser,[5] afleverede af Pater Mauricio di Brescia, Decan for S. Colombano, til Prioren i S. Sisto i Piacenza, der skulde besørge dem sendt til Rom. Han tager Forbehold overfor det sidste Nr. paa Listen (officium mortuorum), som ikke er tilstede. Alle Haandskrifterne er af theologisk Indhold undtagen 2 Exemplarer af Isidorus' Etymologiae og en Del af Johannes af Genua's Summa grammaticalis. De findes nu alle i Biblioteca Vaticana med Undtagelse af det omtalte officium mortuorum, som aabenbart slet ikke er kommet med, og Nr. 1 paa Listen,[6] som er opført i Vaticana's Katalog (lat. 5770), men har været borte siden Slutningen af 18. Aarh.[7] I Paul V's ovennævnte Brev lover han Munkene, at deres Bøger skal staa i Bibliotheket *Monasterii S. Columbani titulo insignita;* dette Løfte er der forsaavidt sket Fyldest, som de 26 Bobienses staar sammen i sluttet Række som *Vaticani Latini* 5748—5774. Der er deri indføjet to Numre (5757, 5768), som ogsaa er fra Bobbio, men ikke staar paa Listen fra 1618; de maa være kommet til kort efter.[8]

Ved disse Aareladninger var Bibliotheket i Bobbio blevet svært medtaget, men helt udtømt var det jo ikke; i to Kataloger fra 18. Aarh.[9] op-

[1] PEYRON, a. St.

[2] Derpaa tyder ogsaa Valerios Bemærkning om de Vanskeligheder, han havde, ved at faa Bibliotheket at se.

[3] PEYRON, a. St., S. XXIV.

[4] PEYRON, S. XXV ff.; SEEBASS, a. St., S. 1 ff.

[5] PEYRON, S. XXVIII.

[6] En (aabenbart moderne) Index over de af Augustinus citerede Forfattere.

[7] SEEBASS, S. 3. Ogsaa af det Hs., der indeholder Summa grammaticalis, er et Stykke forsvundet, men før Affattelsen af Listen, se SEEBASS, S. 6 f.

[8] SEEBASS, S. 12.

[9] PEYRON, a. St., S. XXX.

føres endnu 120 codices, men rigtignok tildels ganske unge og værdiløse. 1801 blev Klostret seculariseret af Franskmændene.[1] Ved den Lejlighed blev der optaget en Fortegnelse over Bibliotheket (7. Sept. 1801); den omfatter 616 (trykte) Bøger, 21 »Fragmenter af gamle Manuscripter» og 88 »forskjellige Værker, hvoraf nogle haandskrevne»; den franske Republiques Commissair har her aabenbart ikke været saa sagkyndig som de Colleger, der samtidigt udtog en udsøgt Samling Haandskrifter i Vaticanet og andre italienske Bibliotheker og sendte dem til Paris. 6. Mai 1803 blev de 616 Bøger vurderede til 50 frcs. paa Grund af deres ringe Værd og ødelagte Tilstand, og 18. Mai blev det hele (+ en Reol med itubrudt Fod til 6 frcs.) kjøbt paa Auction for 53 frcs. af citoyen Buthler de Bobbio (maaske en seculariseret engelsk Munk) — *sic transit gloria mundi!*

I 1820 blev Amedeo Peyron, Professor i orientalske Sprog i Turin, ved Fundet af Inventaret fra 1461, der laa i Finansministeriets Archiv i Turin tilligemed 9 Haandskrifter eller Stumper af Haandskrifter fra Bobbio, opmærksom paa Bibliothekets Værdi. I Mai 1820 tog han til Bobbio og fandt hos Pier Giacinto Pezzi, Canonicus og Præst ved S. Colombano, 30—35 codices Bobienses, som han kjøbte til Bibliotheket i Turin. Hvor Pezzi, der var kommen til Bobbio fra Tortona, havde faaet disse Haandskrifter fra, og om Peyrons Mistanke om, at han havde flere, var begrundet, kan ikke oplyses. I hvert Tilfælde er det disse Haandskrifter, der kom til Universitetsbibliotheket i Turin og ved dettes Brand 25.—26. Januar 1904 for en Del blev tilintetgjorte eller stærkt medtagne.

[1] Om Bibliothekets Endeligt (sml. PEYRON, S. XXXI) har RATTI, *Le ultime vicende della Biblioteca e dell' Archivio di S. Columbano di Bobbio,* Milano 1901, af det biskoppelige Archiv i Bobbio fremdraget de i det følgende omtalte Documenter. Jeg kjender kun Bogen fra Referatet i *Centralbl. f. Bibliotheksw.*, XVIII, S. 505. Archivet blev reddet og kom 1815 til Voghera, derfra til Statsarchivet i Turin.

DET ELDSTE PRENTET AV PETTER DASS

Av

TORLEIV HANNAAS, Bergen

AV DEI NORSKE DIKTARANE fraa danske-tidi er det ingen som hev fenge slik inngang hjaa aalmugen i Noreg som Nordlands-presten Petter Dass. I tvo hundrad aar hev han vore lesen og sungen i hus og hytta fraa Nordkapp til Lindesnes. Og enno den dag i dag er skrifterne hans rett vanlege i bondestovorne, serleg nordanfjells og vestanfjells.

Alt medan Petter Dass livde, vart dikti hans mykje kjende i Nordland. Dei gjekk der i avskrifter fraa mann til mann. Men det var lenge fyrr dei kom paa prent, so dei kunde naa ut i vidare krinsar. Og det kom seg mest av di at diktaren budde so avsides.

Etter han kom heim fraa universitetet i Kjøpenhamn 1667, livde han heile sitt liv i Nordland, »i det land, hvor der ei findes skrift eller bøger», som han sjølv segjer. Dei lengste utferderne hans var nordfare-stemnorne til Bergen. Og ingen stad der han vanka, fanst det eit prenteverk i dei tider. Soleis gjekk det til, at daa Petter Dass døydde i 1708, hadde han ikkje fenge prenta ei einaste av bøkerne sine, endaa han longo hadde gjort deim fullt ferdige til utgjeving. Men daa dei so fyrst fann vegen til prenteverki, daa gjekk det òg slag i slag med nye utgaavor.

Petter Dass's bibliografi er grundig granska av avlidne rektor A. E. Erichsen (Eriksen skreiv han seg lenge). Han gav ut Dass's *Samlede Skrifter,* I—III, Kristiania 1874—1877, og eit tillegg *Dassiana*, Kr.a 1891. I innleidingi til fyrste band av Samlede Skrifter, s. LXXXII—LXXXVIII, og i Dassiana, s. 133—135, gjer han greida for alle dei utgaavor som daa var kjende.

Men den nyaste og beste Dass-bibliografi er no aa finna i Hjalmar Pettersens store *Bibliotheca Norvegica.* Der fær ein vita um 28 utgaavor av »Aandelig Tids-Fordriv eller bibelske Vise-Bog», 23 av »Dr. M. Lu-

Den Nordske Dale-Viise/
Sungis med den Thone:
Bonden hand acter paa Tiden / etc.

Prentet i Kiøbenhaffn/
Aar 1683.

thers lille Catechismus forfattet i bekvemme Sange», 16 av »Nordlands Trompet», og 14 av »Epistler og Evangelier sangvis forfattet». (Sjaa bd. III, Kr.a 1911, Register s. 13, og tilvisingarne der.)

Og enno kjem det for dagen ukjende utgaavor rett som det er. Eg ser soleis at eg hev tvo Bergens-utgaavor av »Nordlands Trompet» som ikkje finst i *Bibl. Norv.*, ei fraa 1882 (Theodor Rose), og ei fraa 1906 (H. E. Wergeland). Den siste er elles uppførd hjaa H. J. Haffner, *Norsk Bokfortegnelse 1901—1910,* s. 65.

Av Petter Dass's verdslege visor er det ingi som hev vorte so vidkjend som »Dale-visa». Og det er lett aa skyna at nettupp denne djerve og friske visa maatte festa seg sers i folke-hugen. Ho gjev, som L. Dietrichson segjer, »en Række Folkelivsbilleder, der forekomme os som en Række grove, men djærve Dürerske Træsnit, fulde af en Humor og Festivitas, som er enestaaende i den ældre Literatur.»[1]

»Dale-visa» var òg det fyrste som kom paa prent av heile Petter Dass's dikting.

Rasmus Nyerup nemner i *Litteraturlexicon,* Første Halvdel (Kbh. 1818), s. 133 berre ei utgaava, — ei som er prenta i Kjøpenhamn 1713; men han legg til: »og vistnok flere Gange baade før og siden». Og i *Udvalg af Danske Viser fra 16de Aarhundrede til henimod Midten af det 18de,* I (Kbh. 1821), s. 231 segjer han at »Dale-visa» »er trykt 1696, 1713, og oftere.»

[1] L. Dietrichson, *Omrids af den norske Poesis Historie* (Kbh. 1866), s. 83.

Naar ein mann som Nyerup segjer at visa var prenta i 1696, so er det ingen grunn til aa tvila paa at han maa ha visst um ei utgaava fraa det aaret. Men det er ei utgaava som hev vore ukjend for alle seinare bibliografar. Hjalmar Pettersen segjer at »Den første udgave udkom i Khh. 1713», i *Bibl. Norv.*, I (Kr.a 1899—1908), s. 565. Og i tridje band av same verket, fraa 1911, nemner han heller ikkje eldre utgaavor (sjaa s. 266), endaa *Bibliotheca Danica,* hev ei fraa 1705, og ei utan aar som dei òg set fyre den fraa 1713 (IV, Kbh. 1902, s. 221).

Men korleis det no er eller ikkje er med utgaava fraa 1696, so syner det seg no, at ikkje den heller hev vore den eldste. I fjor vaar kom eg yver eit lite samlingsband med visor og andre smaating i Kjøpenhamn-prent fraa 1670- og 1680-aari. Boki hev høyrt heime paa Sunnmøre; men i seinare tider var ho komi til Kristianssund. Der fann eg henne. Og no er ho i mi eiga. Millom desse smaa-prenti — som for det meste er ukjende, so vidt eg kann sjaa av *Bibliotheca Danica* — finst det òg ei utgaava av Petter Dass's »Dale-visa» fraa 1683. Tittelen lyder so (sjaa bilætet):

Den | Nordske ‖ Dale-Viise, ‖ Siungis med den Thone: | Bonden hand acter paa ‖ Tiden, etc. | [Vignett: Ein bonde og ei bondekona som tek imot ein framandkar. Sol og maane og stjernor yver]. Prentet i Kiøbenhaffn, | Aar 1683. ‖ 8. [8] s. F.

Dessverre er utgaava uheil. Det hev vore eit legg paa fire blad; men dei tvo indre hev losna ifraa og kome burt, so det no berre er fyrste og siste bladet som finst att. Paa framsida av fyrste bladet stend tittelen, og den er heil og uskadd, som væl er. Paa baksida kjem vers 1—4. Og paa siste bladet fær me so slutten av visa, vers 23—29.

Dei seinare utgaavorne vik noko av fraa denne fyrste. Og sidan dette so avgjort er den eldste formi som no finst, so bør ho verta kjend. Eg skal difor prenta henne upp att her, berre med det brigde, at eg set kvar vers-lina i ei rad for seg.

1.

Fleldbyggen acter paa Tiden,
Vinter naar Dagen er liden,
Tar hand Øx paa Nacken,
I Backen,
Gaar hand i dyben Snee,
Op til Lænderne,
Finder sig et Træ,
Kraaget til at see,
Hugger der aff Meye,
som pleye,
Brugis under Slede paa Veye.

2.

Sexring oc Otteringer lange,
Aarer oc Øskarrer mange,
Veed hand vel at lage,
Oc mage,
Toffte, Tillie, Plict,
Mast oc andet sligt,
Som er brugeligt
i Søelemers stict,
Sælger dem til Smellen,
Varfellen,
Blir betalt med Fisken, paa Giellen.

3.

Anden slags Skouhug oc vancker,
Rigdom sig Greis der aff sancker,
Fanger sine Punge
vel tunge,
Er dog Niding ret,
Som sig sielffver mæt,
Gad ret aldrig ædt,
Holder sig kun slet,
Gaar udi en Koffte,
tit offte,
Som ey skiuler Lænd eller Hoffte.

4.

Bønder som boer ind i Fiorde,
Part haffver hærlige Jorde,
Eng oc grønne Volde,
blant Knolde,
Fructbar Korne-Land,
Som vel nære kand,
Rundelig sin Mand,
Ligger for et Spand,
Er dog god for Tvende,
Ja Trende,
Føder Qveg oc Faar uden Ende.

*

23.

Kommer du en gang til Fuse,
Finder du Hosbu[nd] i Huse,
Harald med et Øye,
Den høye,
Det er Ret en Kolff,
Haffver Sønner Tolff,
Gangend paa sit Golff,
Andor, Hæctor, Rolff,
Sima, Chriskier, Præbyn,
oc Sneebyn,
Gunnar, Ola, Gregus oc Treebyn.

24.

Disse paa Beyleri rente,
Gienterne dennem vel kiendte,
Naar de fantis sammen,
Hvad Gammen,
Oc hvad Rye Spil,
Da bleff laffvet til,
Jeg det tie vil,
Som en Muus saa stil,
Kund Høstall oc Stacke
kun snacke,
Da Gud bedre Tøszernis Nacke.

25.

Aaret sin Maaneder fylder,
Gud slog vor Tøszer med Bylder,
Skiørtet tog at kortis,
udvortis,
En i Vesten foer,
Anden hen i Noer,
Med sin Flasker stor,
Som var smaa i Fior,
Bleffve giort til Ammer,
De Dammer,
Icke i U-Tuckt, Men i Kammer.

26.

Pigerne vaare Besoffven,
Dømte de bleff effter Lowen,
Sex Rixdalers Brøde
at bøde,
Men hver Dreng udgaff,
Tolff Rixdalers Straff,
Dantzed uden Staff,
Sorgfuld aff det Laff,
Haralds Penger sprunge,
Hans Punge,
bleffve siden icke saa Tunge.

27.

Men hand Pe Pesa, Jo Josa,
Sampt oc Danmand Ol Olsa,
Fogeder oc Præster,
Til Giester,
Ind i deris Huus,
Der gir mangt et Ruus,
Skiencker oc Romuus
aff sit Bonde Snuus,
Næseborer fulde,
Saa skulde,
Samme Skick vor Qvinder oc hulde

28.

Konernis Næsebors Porte,
Er derfor Deylig oc Sorte,
Ligesom Skorsteene,
Saa Reene,
Hiertens vacker Snud,
O du leede Krud,
Er din Tobacks Stud,
Ey snart tømmet ud,
Bruger du det lenge,
For Penge,
Kommer du vist engang at trenge.

29.

Slutningen denne skal bliffve,
HErre GUD Kornet os giffve,
Snuus oc Toback studen,
Foruden
Vi nock være kand,
GUD signe Haff oc Land,
GUD signe Strand oc Vand,
Oc oplad din Haand,
At den stackels Bunde,
Hand kunde,
Nyde din Velsignelser Runde.

Utgaava fraa 1705 hev eg ikkje sét. Men eg hev samanlikna prentet fraa 1683 med det fraa 1713, som finst paa universitetsbiblioteket i Kristiania. Tittelvignetten er den same paa desse tvo utgaavorne. Men elles er dei ulike i format og prent, og i rettskriving. Og ikkje er det alltid dei fylgjest i ord og ordlag heller. Dei vigtugaste av-viki skal eg nemna her, saman med eit par andre merknader.

V. 2, l. 8. 1683: »i Søelemers stict»; 1713: »I Sylmers Stickt». Seinare utgaavor hev gjort det til »I Søe-Lænders Stigt», eller »I Sømænds Distrikt», som Erichsen hev teke upp i si mynster-form. (Dass's Sml. Skr., I, 147—159. Sml. merknaderne s. 363—366). Eg skulde tru at den eldste formi er den rettaste; men »Søelemers» er venteleg ei misprenting for »Søelementers».

V. 2. l. 10. Baade 1683 og 1713 hev »Varfellen». Erichsen hev teke upp etter ei yngre utgaava: »For Felden». Men i merknaderne segjer han at »det rette er vistn. Vaarfellen, den fremmede ved Fisket. oldn. várfelli».

Hadde ordet havt noko med *feld,* pellis, aa gjera, so hadde det lege nærast aa teke det for *var(g)felden.* Men ein ser av samanhengen at det ikke kann vera rett. Det er her ikkje tale um anna enn ymse slag *trevaror* som fjellbyggen sel til »Smellen», d. e. den framande som søkjer til fisket i Nordland. Og »Varfellen» stend her jamsides og synonymt med »Smellen». Ordet er lite kjent. I Nordland hev det visst gjenge reint i gløyme for lenge sidan. I alle fall hev det ikkje kome inn i nynorske ordbøker. Og i heile den gamle bokheimen er det berre funne ein einaste gong, paa millomnorsk, i Aslak Bolts jordebok fraa ikring 1440, P. A. Munchs utgaava, Chr. a 1852, s. 91: *faller h[ér] landvordur af varfellom.* Og det merkelege er, at ordet her vert bruka um ein gard paa Træna, i næraste grannelaget hans Petter Dass. Fritzner (*Ordbog*[2], III, 870) set upp nom. sg. *várferill,* »Person som færdes ude om Vaaren; men især om dem som søger Vaarfisket

paa fremmede Steder.» Vigfússon (*Dictionary,* 685 b) hev *vár-ferli,* »a spring-traveller».

Várferill er den rette gamalnorske formi. Men etter mangtalsformi *várferlar* hev eintal vorte til *várferli,* og so hev det assimilera seg til *vár-felli.* Av versemaalet her kann ein sjaa at tonetyngdi hev vorte flutt yver paa andre samansetjingsleden, og daa kunde *vár-* snart letna til *var-.* So naar Petter Dass skriv *varfellen,* so er det visst heiltupp rett, etter nordlandsk uttale paa hans tid.

V. 3, l. 2. 1683: »Rigdom sig Greis der aff sancker.» Nyare utgaavor hev retta ordlaget til: »Rigdom som Græs man her sanker», og det hev Erichsen teke upp. Men ein kann vera viss paa at me hev Petter Dass's eigi form i den eldste utgaava. I *Nordlands Trompet* kallar han ofte nordlendingen for *Greis* (eller *Gregus*), d. v. s. »graamannen», etter den graa vadmaals-bunaden som bønderne gjekk i. Ordet er av same rot som *gris,* »den graa»; men i formi er det paaverka av tysk *Greis,* gamling, grunntydnad »den graahærde».

V. 3, l. 6 og 7. 1683: »Som sig sielffer mæt, Gad ret aldrig ædt.» Dette er tvil-laust det upphavlege og rette. Utgaava 1713 hev kasta burt eit ord og skjepla versemaalet: »Som sig selver mæt, Gad aldrig ædt». Og so hev seinare utgaavor »retta» det til: »Som ei selver let, Gider ædt sig mæt» (Erichsen).

V. 23, l. 3. Baade 1683 og 1713 hev »Harald med et Øye», som vel er rettare enn Erichsens »Harald med sit Øie».

V. 23, l. 8—11. 1683: *Hæctor — Sima — Chriskier — Gunnar* er rettare namne-former enn 1713: *Hæbtor — Silna* (!) — Chrisker — Gannar. I seinare utgaavor hev det kome inn reint andre namn.

V. 24, l. 3. 1683: »Nar de fantis sammen», med *finnast* i norsk tyding »møtast». 1713: »Naar de samlis tilsammen».

V. 25, l. 7 og 8. 1683: »Med sin Flasker stor, Som var smaa i Fior». Like eins 1713. Sume seinare utgaavor hev »Med sit Flaske-Foer». Den eldste formi er sjølvsagt den rette. Men Erichsen er paa av-veg naar han meiner at *Flasker* er »de Fliger, hvori Skjøderne var udklippede paa de Trøier *(Flasketrøier),* som Fruentimmerne dengang brugte.» *Flasker* vil her segja *mammæ.*

V. 25, l. 11. 1683: »Icke i U-Tuckt, Men i Kammer»; 1713: »Icke udi Tugt, men i Kammer». Her er kann henda den siste formi den rettaste.

V. 26, l. 8. 1683: »Sorgfuld aff det Laff», som i 1713 er vanskapt til »Sorrigfuld av der Lav.»

V. 27, l. 6. 1633: »Der gir mangt et Ruus», rettare enn 1713: »Det giør mangt et Ruus».

Petter Dass fekk, som sagt, ikkje gjeve ut bøkerne sine sjølv. Og dei hev ikkje visst um, at han fekk sjaa eit einaste vers paa prent av si eigi dikting. Erichsen segjer soleis: »Han har selv intet besørget i Trykken, og der er hverken Kundskab om eller Rimelighed for, at noget er trykt efter hans eget Haandskrift» (Dass's Sml. Skr. I, 349).

Etter at denne Dalevisa fraa 1683 hev kome for dagen, maa ein helst tru at den er prenta paa Dass's eige tiltak og etter hans eigi handskrift. Men hans eigi rettskriving, som òg er lite kjend, med di det berre finst eit einaste lite dikt fraa hans eigi hand, — den maa ein ikkje venta aa finna her. For i dei dagar var det ikkje diktaren som raadde for rettskrivingi, men bokprentaren.

MISCELLANEA

Ett till Sverige nyförvärfvadt pergamentexemplar af Birgittas revelationer 1492. Enligt den bekanta uppgiften i Vadstenadiariet rörande tryckningen i Lübeck år 1492 af Birgittas uppenbarelser, utgjordes upplagan af 800 exemplar på papper och »sedecim duntaxat in pergameno». Af de sexton pergamentexemplaren har man hittills närmare känt tre, näml. de som finnas i det grefliga Braheska biblioteket på Skokloster, i Bodleian Library i Oxford samt i grefve Tarnowskis bibliotek i Dzików i Galizien. Om detta senare exempler, hvilket en gång tillhört konung Jan Sobieski, undgått världskrigets förödande härjningar i just dessa trakter, har det icke varit möjligt att ännu inhämta någon underrättelse. Dessutom finnes ett antal lösa blad på pergament i Kungl. Biblioteket, hvilka användts som arkivalieomslag i Kammararkivet och ursprungligen torde härstamma från ett i Vadstena kloster en gång förvaradt exemplar.

I Van Praet's *Catalogue de livres imprimés sur vélin,* T. 1 (1824), s. 195, omnämnas exemplaren från Skokloster och Oxford samt hänvisas till ännu ett exemplar tillhörande »Bibl. Slusiana (Romae, 1690, in-4. p. 29)». Denna hänvisning kan tydligen icke gälla något annat bibliotek än det som tillhörde den berömde boksamlaren kardinal Johannes Gualterus Slusius, hvilken afled i Rom år 1687 och om hvilken Mabillon i sin *Iter italicum* (1687) säger, att hans »unica voluptas est ex litteris et ex libris: quorum magnam copiam sibi comparavit, non ad pompam, sed ad usum suum et amicorum, quos cordate diligit». Katalogens[1] fullständiga titel är *Bibliotheca Slusiana sive librorum catalogus qvos ex omnigena rei literariœ materia Joannes sanctœ Romanœ ecclesiœ cardinalis Slusius Leodinensis sibi Romœ congesserat* och har på föranstaltande af kardinalens broder baron Petrus Aloysius Slusius utgifvits af Franciscus Deseine (Romæ MDCXC). S. 29 i katalogen förtecknas ett exemplar af Romupplagan 1628 af Revelationes S. Birgittæ och härunder »Idem in Membrana Typis Gotticis impressa in fol.» Tydligen har detta exemplar varit ofullständigt, då tryckort och tryckår icke anföras. Det torde därför icke vara uteslutet, att det är just detta exemplar, som sedermera hamnade i lord Ashburnhams samling, på

[1] Genom tillmötesgående af det Kongel. Bibliotek i Köpenhamn har jag haft tillfälle att begagna ett där befintligt exemplar af denna säkerligen mycket sällsynta katalog.

hvilkens auktion i juni 1897 (London: Sotheby, med nr 805 i auktionskatalogen) ett likaledes defekt exemplar försåldes, obekant hvart. I december förlidet år dök emellertid exemplaret åter upp på en London-auktion, då C. Fairfax Murray's boksamling försåldes, och här förvärfvades det af en svensk samlare.

Den som utförde denna samlarbragd var friherre Per Hierta på Främmestad. Bland alla de dyrbara bokförvärf, som under de senaste åren gjorts till Sverige, torde detta vara det förnämsta. Och friherre Hierta är desto mera att lyckönska till det vackra förvärfvet, som han också år 1897 uppträdde som spekulant vid den Ashburnhamska auktionen.

Det nyförvärfvade exemplaret är utomordentligt vackert, endast i början äro några blad fuktfläckade. Det 78 blad stora registret, som i vanliga fall är inhäftadt i slutet, är här bundet i början. Tyvärr är, såsom redan nämnts, exemplaret icke alldeles fullständigt, ty Revelaciones extravagantes, utgörande de 30 sista bladen af texten, saknas och med dessa äfven det blad, som innehåller impressum. Träsnitten i detta exemplar äro okolorerade, likaså anfangerna med undantag för M vid början af 6. boken. Bandet består af grönmåladt pergament med skinnrygg af typiskt engelsk stil från 1800-talets midt.

Hvad som gör detta exemplar ännu värdefullare från svensk synpunkt är dess proveniens. Det är nämligen en gåfva från moderklostret i Vadstena till Birgittas hospital vid Campo di Fiore i Rom. Öfverst på första sidan (af registret) finnes följande anteckning i präntad skrift från 1400-talets slut: Liber domus hofpitalis Ste Birgitte de Vrbe prope campum Flore quem fratres monafterij Vaftenensis miferunt ad vrbem. En liknande, men senare skrifven anteckning förekommer vid slutet af magister Mattias prolog liksom också i slutet af böckerna 1 och 2: Liber Domus hofpitalis S:te Brigitte de vrbe prope campum flore.[1]

På registrets sista blad, som med undantag för en upptill på versosidan tryckt Oracio deuota ad fanctam Birgittam (14 rader) är blankt, samt på den därpå följande likaledes blanka sidan af textens första blad finnas med händer från början af 1500-talet införda afskrifter af fyra påfliga skrifvelser rörande Birgittas dotter Katherinas kanonisation. Som bekant lyckades Vadstena kloster aldrig utverka denna förmån af påfvestolen, oaktadt upprepade framställningar vid skilda tillfällen gjordes härom. De fyra skrifvelserna äro följande:

1. Sixtus IV:s skrifvelse till ärkebiskopar, biskopar, öfriga prelater och riddare i Sverige, Danmark och Norge den 16 aug. 1482, hvari påfven i afvaktan på vidare utredning för att kunna skrida till Katherinas kanonisation tillåter hennes dyrkan i Norden. — Orig. i RA. Aftr. i *Dipl. Norv.*, XVII, nr 1123.

[1] E. Hildebrand har i *Hist. tidskr.*, 1883, s. 359—62, aftryckt ett inventarium från år 1589 öfver handlingar i Birgittahospitalet i Rom; några tryckta böcker upptagas icke i detsamma.

2. Innocentius VIII:s bref den 14 juni 1488 till ärkebiskopen i Upsala, hvari han tillåter den högtidliga translationen af Katherinas i Vadstena kloster förvarade kvarlefvor. — Bland Munchs afskrifter i RA.

Dessa båda afskrifter äro gjorda med samma hand, efter allt att döma af Peder Månsson, som var Birgittahospitalets föreståndare åren (1509) 1511—24.

3. Julius II:s skrifvelse till abbedissan, generalkonfessorn, systrarna och bröderna i Vadstena kloster, Rom den 29 april 1505, hvari påfven beviljar en ansökan från klostret, att Katherina må dyrkas som helgon icke blott i Norden utan äfven i birgittinerkloster utanför de skandinaviska länderna. Urkunden är undertecknad Sigismundus. — Jfr Julius II:s bref den 1 april 1505 i samma angelägenhet och af nästan samma innehåll, aftr. i *Dipl. Norv.*, XVII, nr 789.

4. Leo X:s skrifvelse den 21 mars 1513 till samma med förordnande, att Katherinas hufvudfest skall firas den 25 juni (in crastino festi natiuitatis b. Johannis Baptistae) med samma aflats- och andra förmåner som på hennes döds- och translationsdagar. — Se: Celse, *Bullarium Sveo-Gothicum*, s. 214, nr 4, citat efter Messenius. Afskr. i RA. af K. H. Karlsson.

Afskrifterna 3 och 4 äro gjorda af skilda händer, senare än den, som skrifvit 1—2.

Det ofvannämnda, Skoklosters bibliotek tillhöriga exemplaret är fullständigt med handkolorerade träsnitt och anfanger. Det är bundet i ett hvitt pergamentsband från 1700-talet och saknar uppgifter om proveniensen.

På två ställen afvika pergamentexemplaren, så vidt jag kunnat finna, från de på papper tryckta. I de förstnämnda saknas nämligen anfangen C vid början af bok 7. I pappersexemplaren finnes här en grof och klumpig s. k. lombardinitial af det Ghotanska alfabetet d (se: *Veröffentlichungen der Gesellsch. f. Typenkunde des XV. Jahrh.*, Taf. 783), som icke hör i stil med det öfriga vackra alfabetet af stora, delvis med framställningar ur revelationerna prydda anfanger, som användas vid början af de större afdelningarna i boken. Platsen är här lämnad tom kanske i afvaktan på en initials förfärdigande. En större afvikelse finnes på sidan C_6^b vid början af Vita abbreviata, såsom af Skoklosterexemplaret framgår, då ju denna del saknas i frih. Hiertas exemplar. Vänstra kolumnen börjar i det nämnda exemplaret med ett träsnitt, Birgitta sittande i bön framför en på ett bord liggande uppslagen bok; upptill en gotisk spetsbåge med den heliga dufvan sväfvande öfver helgonets hufvud. Under detta träsnitt, som återfinnes bland ornamenten fol. a_{12} och b_1, vidtager omedelbart texten. I pappersexemplaren saknas nu detta träsnitt, men för att undvika ombrytning af mer än en sida har den anordningen vidtagits, att spaltbredden på vänstra kolumnen minskats från 70 till 52 mm. och det så besparade utrymmet har utfyllts med några längs hela spaltens vänstra sida gående typografiska ornament i stil med anfangen B på samma sida. Från och med följande sida (C_7^a) stämmer sättningen öfverens i pergament- och pappersexemplaren. *I. C—n.*

En dansk Bog med Træsnit af den ældre Lucas Cranach. I Aaret 1552 udkom i Wittemberg hos Bogtrykkeren Jørgen Rhaw's Arvinger en dansk Bog, Peder Tidemands »Hortulus animae. Siælens Urtegaard met deylige, lystige Figurer, oc Kalendario ...», som har Interesse udover Tekstens, idet den, blandt andre, indeholder to udmærkede Træsnit fra den ældre Cranach's Haand. Om disse to Træsnits Historie kan følgende oplyses.

Blandt Europas Fyrster var det omkr. 1500 en yndet Lidenskab at samle paa Relikvier og Helgenlevninger. Kurfyrsten af Sachsen, Frederik den Vise, Cranach's Beskytter, har været en af de ivrigste Samlere af disse Sager; han havde 5005 Numre i sit Museum, som han havde anbragt i Wittembergs Slotskirke. Den nu meget sjældne og kostbare Bog »Wittemberger Heiligthumsbuch», der udkom 1509 som det første Tryk fra Johann Rhaw's, kaldet Grünenberg, Presse, giver i Tekst og Billeder en nøje Beskrivelse af Kurfyrstens Herligheder.

Herligheder har der virkelig været, men blandet med det mest værdiløse Humbug. Blandt Mængder af Bægre, Glas, Monstrantser, Kister, Billeder og Statuetter af Sølv og Guld findes disse for Tiden saa karakteristiske Museumsgenstande; nogle Eksempler viser Arten.

»Zwei Finger von Sant Bobilio,»
»Vom Hembde sant Otilie ein partickel,»
»Vom perg Sinai III partickel,»
»Ein zahn sant Hieronimus,»
»von den XI tausend Junckfrauen MCCCC und LIIIII partickel,»
»von der Millich der Junkfraw Marie V partickel,» og
»ein gantzer Leychnahm von einem vndschuldigen Kindlein.»

Men Cranach's Træsnit fortæller kun om de Skatte af gotisk Guld- og Sølvarbejde, som Kirken rummede og blandt disse er det to, »Ein silbern Bilt des kindes Jesu» og »eī grosz Silbern Bilt der aufferstheung Christi», som har Interesse, thi det er Træsnittene af disse to Statuer, som genfindes i Peder Tidemand's Hortulus animae fra 1552.

Stokkene til Wittemberger Heiligthumsbuch havde dog ikke ligget ubenyttede hen i de mellemliggende 43 Aar, thi af de Bogtrykkere, som Luther og Reformationen havde Brug for, var Johann Rhaw († 1522) og hans Søn Jørgen blandt de mest virksomme. Man finder Træsnittene fra WH i flere af deres Reformationstryk og især i Jørgen Rhaw's »Hortulus animae Lustgarten der Seelen, mit schönen lieblichen Figuren ausgelegt durch. D. Mart. Luth.» Naar den første Udgave er udkommen, kan jeg ikke med Sikkerhed sige, men det er vel nok i Midten af 1540'ne (Kgl. Bibliot. Eks. fra 1558): Udgaverne ere mange og de har, foruden nye tilkomne, med det Cranach'ske Slange-Mærke signerede, Snit, flere fra WH og Kopier af dem.

Det er en smuk Bog i 4°; Billedstoffet rigt og fortræffeligt og Typerne virker fuldendt godt sammen med Træsnittene. Man forstaar, at Peder Tidemand har set et Forbillede i den og ønsket at faa sin danske Bearbejdelse af Luther's Hortulus animae udstyret paa samme Vis. Derfor maatte

PVER IESVS.

SALVATOR MVNDI.

han søge til Udlandet, thi paa dette Tidspunkt fandtes i København kun en Bogtrykker, — Hans Vingaard, som ikke evnede at tilfredsstille Kravene paa Illustrationer. (Laurentz Benedict trykte allerede i 1551, men intet af hans Arbejder er bevaret.) Tidemands bearbejdede Oversættelse af Luthers Hortulus animae blev da en Bog i 8°; kunstnerisk set, en af de smukkeste danske Bøger fra Midten af 16de Aarh. (Det ene af Kgl. Bibliot. Eks. er indbunden i et Bind, som er en lille Juvel af Bogbinderkunst, Jakob Krause værdigt.)

Billedstoffet kan deles i fire Klasser. Nogle ret jævne, hvoraf nogle har Anton fra Worm's Monogram og som ogsaa findes i den tyske Udg.

Nogle ny tilkomne med Karakter af den Cranach'ske Skole og som ikke findes i den tyske Udg.

Flere Kopier, større og mindre, baade fra WH og den tyske Udg., samt de to før nævnte fra WH; kun er her Fodstykkerne, hvorpaa Figurerne staa, bortskaaret.

Billedet »Ein silbern bilt des Kindes Jesu» staar her som Indledning til Afsnittet »Christi Loffsang» og »eĩ grosz Silbern Bildt der aufferstheung Christi» har med Overskriften »Salvator mundi» faaet Plads foran Afsnittet »Beslutning om Helligens paakaldelse».

Vel staar Aftrykkene ikke saa gode som i WH, men man faar dog gennem dem fuld Glæde og Forstaaelse af Cranach's Streg og Behandling af Materialet. —

Ved Beskrivelsen af danske Bøger fra første Halvdel af 16de Aarh. skænkes ikke mange Ord paa Billedstoffet; naar det sker, er det som oftest nedsættende og uforstaaende om dets kunstneriske Værd. De danske Bøger fra denne Periode, som blev trykte i Udlandet, fik ofte Billedstof, som kan være fortrinligt; men ogsaa blandt det, som findes i de her hjemme trykte Skrifter, finder man smaa Kunstværker, som er Undersøgelse, Beskrivelse og Beundring værd. Vi har ikke meget af Danmarks primitive Kunst tilbage og den, der findes gemt i vore ældste Bøger venter endnu paa Forskeren, der skal bringe den frem fra Forglemmelse. Var det mon ikke en Opgave for yngre danske Kunsthistorikere? *Sigurd Wandel.*

Några handskriftsförvärf till Universitetsbiblioteket i Upsala. Af de handskriftsdonationer, som på senare tider, speciellt i slutet af år 1917, kommit universitetsbiblioteket till del, synas några vara förtjänta af ett särskildt omnämnande.

Ur framlidne amanuensen H. Axel Euréns kvarlåtenskap har af dennes syster, assessorskan Maria Snellman i Upsala, öfverlämnats en samling papper härrörande hufvudsakligen från öfverste Carl Gustaf Nordforss († 1832), mest bekant för sin förtjänstfulla verksamhet som andre direktör vid K. Teatern 1790—99 och vid K. Operan 1799—1818 samt för öfrigt känd som vitterlekare och flitig författare och öfversättare för scenen — för hans omfattande produktion på detta område, äfvensom för hans öfriga verksamhet redogöra bl. a. F. A. Dahlgren, G. Ljunggren, N. Personne m. fl. i allom bekanta arbeten. Möjligen kan också ett och annat i denna samling antas leda sitt ursprung från brodern, kaptenen och skriftställaren Erik Ulrik N. († 1806), hvars litterära kvarlåtenskap dock på grund af hans för regeringen misshagliga åsikter blef sekvestrerad och bränd.

Bland dessa papper, som tydligen nyttjats för de rätt utförliga lefnadsteckningarna öfver bröderna Nordforss i Biograph. lexicon Bd 10 (1844), men väl näppeligen senare torde ha stått forskningen till buds, märkas allehanda politiska uppsatser, tidningsartiklar, tal och vittra arbeten af Carl Nordforss, däribland en större ofullbordad episk dikt Engelbrekt, vidare åtskilliga dramatiska arbeten och utkast af skilda författare, såsom t. ex. Isac af Darellis Auda i en tidigare redaktion än den, som 1822 trycktes i hans Theaterstycken, D. 1.

Utom ett betydligt antal familjebref, delvis af stort intresse, växlade inom släkterna Nordforss (Nohrfors), Elfman och Eurén (däribl. några till

och från den bekante Kotzebue-öfversättaren, förste expeditionssekreteraren Gabriel Eurén, svåger till bröderna Nordforss) förefinnes en samling bref till Carl N., visserligen föga omfångsrik (blott ett 60-tal bref och biljetter), men ändock rätt märklig: korrespondenterna utgöras nämligen snart sagdt enbart af de mest framskjutna märkesmännen inom samtidens förnäma och vittra värld: främst konung Gustaf III själf, som tecknat mer eller mindre utförliga svar å några skrifvelser från N. i teaterärenden, vidare A. F. Skjöldebrand och G. F. Åkerhielm, båda N:s förmän vid Operan, hofmän som Claes Fleming, Johan Gabriel Oxenstierna och Nils von Rosenstein, samtliga ju därtill på skilda områden betydande män inom den andliga odlingen; där saknas hvarken lärde män som Gjörwell, Hülphers och Wallmark eller vittra damer som en Amalie Helvig, en Marianne Ehrenström; där möta erkända storheter som Franzén och Thorild vid sidan af så styfmoderligt behandlade och i hvarje fall materiellt vanlottade existenser som Carl Johan Lindegren och Pehr Enbom (ett av den sistnämndes bref är till yttermera visso skrifvet på gäldstugan). Man kunde möjligen anmärka, att Leopold och Lidner ej äro representerade, ehuru det är bekant, att Nordforss stod båda helt nära.

I denna samling har märkligt nog äfven hamnat en liten del af Gustaf Mauritz Armfelts korrespondens, hvilket tydligen får sammanställas med det faktum, att bägge bröderna Nordforss vid skilda tider tjänstgjorde som adjutanter hos denne. Här finnas nämligen dels några koncepter av A:s hand, dels ett 30-tal bref till A. från Gustaf III, C. A. Adlercreutz, Clewberg—Edelcrantz, J. A. Ehrenström, Rosenstein, Toll, Wallquist m. fl., flertalet från krigsåren 1789—90 och några af stort intresse.

En annan mindre samling dokument leder sitt ursprung från fältmarskalken, riksståthållaren m. m. grefve Carl Mörner af Tuna, hos hvilken Carl Nordforss äfvenledes gjorde tjänst som adjutant under Mörners tid som öfverståthållare i Stockholm. Häribland märkas Mörners egenhändiga meritförteckning, hans fullmakter, förordnanden m. m. i original samt en liten samling egenhändiga bref till M. från konungarna Gustaf IV Adolf (1797—1807) och Karl XIII (1814) samt kronprinsen Karl Johan (1813—16).

Genom professor H. Schück ha vidare öfverlämnats Oscar Levertins vetenskapliga anteckningsböcker, tillsammans icke mindre än ett 80-tal kvartvolymer, inneslutande ett material, hvars rikedom naturligtvis ej låter sig karakteriseras inom ramen af några få rader. Häri föreligga samlade Levertins litteraturhistoriska föreläsningar och kollegier alltifrån Uppsala-tiden till hans sista termin, omspännande den allmänna och utländska litteratur- och lärdomshistorien från klassisk tid fram öfver medeltid och renässans och på vissa områden sträckande sig långt in i nyare tiden, så t. ex. i fråga om den franska litteraturen, där ju som bekant den föreläsningssvit, som börjar med François Villon och slutar med Voltaire och Rousseau, numera föreligger posthumt utgifven af trycket. Där finnas vidare föreläsningar och andra arbeten i svensk litteraturhistoria, med författarens intresse — som man kan

förstå — tydligt koncentreradt på frihetstiden och Gustavianska tidehvarfvet. Där finnas manuskript på olika stadier till flera af Levertins tryckta arbeten liksom äfven brottstycken af dem, som det ej förunnades honom att fullfölja, såsom hans planlagda stora verk om Linné och om Callot. Där finnas slutligen materialsamlingar och förarbeten af olika slag, excerpter och anteckningar hämtade från vidtskilda områden, utkast och öfverarbetningar — allt ägnadt att bestyrka intrycket af den karaktäristik Werner Söderhjelm gifvit af Levertins arbetssätt och forskningsmetod, när han framhåller den sällsporda grundlighet, de lika vidtspännande som djupgående förstudier och den utomordentliga omsorg i själfva utarbetandet, som gemenligen utmärkte all hans vetenskapliga produktion, ej minst hans till synes med lekande lätt hand skisserade essayer, och då han särskildt poängterar, hurusom man just allra bäst i dessa hans föreläsningsanteckningar kan se, »hvilka massor af litteratur Levertin genomgått blott för att komma till självständig klarhet i en enstaka punkt och huru frukten af denna möda stundom blir endast ett par rader, men präglade af vederhäftighetens märke — detsamma, som fackmannens öga visserligen kan skönja också i hans essayer, där ju källcitaten äro helt uteslutna».

Det torde böra nämnas, att nyttjandet af denna samling under professor Schücks lifstid är beroende af hans medgifvande.

Enligt testamentariskt förordnande af framlidne lektorn vid K. Sjökrigsskolan fil. jubeldoktorn Hampus R. Huldt har öfverlämnats den omfattande samling afskrifter af handlingar till Sveriges historia, särskildt under 1500- och 1600-talen, som han under flerårig vistelse i utlandet hopbragt och gemenligen med egen hand kopierat efter original i utländska, speciellt italienska arkiv och bibliotek, främst i Archivio Vaticano.

Genom gåfvomedel, tillskjutna af intresserade personer, ha August Bondesons efterlämnade manuskript samt samlingar af folkloristiskt och kulturhistoriskt innehåll kunnat inlösas för fördelning mellan Universitetsbiblioteket och Landsmålsarkivet. En provisorisk fördelning har redan genomförts efter den principen, att med bibliotekets handskriftssamling skulle införlifvas hvad som är af hufvudsakligen biografiskt, litterärt och litteraturhistoriskt innehåll, men att till Landsmålsarkivet öfverlämnas hvad som har särskildt intresse för folktradition, folklif, folkmål o. dyl. Någon mera ingående granskning af samlingens rika innehåll har emellertid ännu icke medhunnits, hvarför en närmare redogörelse först framdeles torde kunna lämnas, här eller på annat håll. Åtskilligt — särskildt sådant, som mera direkt berör Bondesons lif och personlighet — har ju för öfrigt redan meddelats i aftryck och utdrag af fru G. Holmgren-Strömbom i hennes bok Ur den blåmålade kistan om August Bondeson (Sthm 1913).

Som dagspressen redan meddelat, har f. d. universitetsbibliotekarien Claes Annerstedt till Upsala universitet öfverlämnat sina storartade sam-

lingar till universitetets historia. Då emellertid samlingarna i fråga ännu icke definitivt aflämnats till universitetsbiblioteket på grund af donators önskan att själf slutföra den inbindning i gedigna skinnband, som han på sin bekostnad igångsatt, men hvars fullföljande mött svårigheter i dessa materialbristens tider, måste en mera ingående redogörelse äfven i detta fall ställas på framtiden. Det torde alltså för närvarande få anses tillfyllest att anföra hvad konsistorieprotokollet har att meddela om själfva öfverlämnandet, som försiggick inför sittande Consistorium majus den 2 mars 1918:

»Företrädde förre Öfverbibliotekarien Annerstedt och öfverlämnade till Universitetet att i universitetsbiblioteket förvaras sextiotvå kvartvolymer, bundna i marokäng, och femton kapslar, innehållande samlingar i Upsala universitets historia ända intill senaste tid.

Rektor professor Schück framförde till förre Öfverbibliotekarien Annerstedt universitetets tacksamhet för denna storartade, för universitetet så betydelsefulla och om oförtrutet forskarearbete ännu in på ålderns dagar vittnande gåfva samt anhöll att såsom ett ringa bevis på universitetets tacksamhet få till honom öfverlämna universitetets äldsta medalj (den s. k. Gustaf Adolfs-medaljen) i guld, hvilken därpå öfverräcktes till Öfverbibliotekarien Annerstedt, som härför betygade sin tacksamhet.»

And. Grape.

RECENSIONER

Arkiv för svensk konst- och kulturhistoria, utg. under redaktion af HENRIK CORNELL, SIGURD ERIXON och SIGURD WALLIN. Vol. 1—2. Stockh.: Bröderna Lagerströms förlag, 1917. 4°.

Ännu för ganska kort tid sedan kunde man med skäl klaga öfver att det specifikt svenska inom konst- och kulturhistoria gärna förbisågs och ringaktades både af våra forskare och vår stora allmänhet. Men det senaste decenniet har till all lycka medfört en genomgripande förändring i detta förhållande. Inom den svenska konsthistorien har såsom vi veta den senast förflutna tiden karaktäriserats af ett utomordentligt intensivt och framgångsrikt arbete, hvilket redan burit talrika frukter och som, efter hvad man vill hoppas, äfven skall medföra den konsekvensen att man öfverallt ute i landet mera än förr lär sig förstå det värde, som ligger i våra äldre konstminnesmärken. Synnerligen lyckligt är äfven, att det intresse och den arbetsglädje, som sålunda börjat göra sig gällande på det konsthistoriska arbetsfältet, äfven synes på väg att påverka vår folkloristiska och kulturhistoriska forskning. Ett utslag af detta lifliga intresse för den svenska konstens och den svenska kulturens historia är den publikation, hvilkens titel läses här ofvan. Tre af våra yngre museimän ha här förenat sig för att i vetenskapligt tillfredsställande upplagor, utgifna med all den omsorg, som den moderna forskningen kräfver, göra en rad af viktiga, i våra arkiv och bibliotek förvarade källskrifter till den svenska konst- och kulturhistorien tillgängliga äfven för dem, som af en eller annan anledning ej ha tillgång till originalmanuskripten. I företagets program ingår i främsta rummet att publicera ett antal af de betydelsefulla, af forskningen redan länge högt skattade arbeten öfver vårt lands forntida och medeltida minnesmärken, som under senare delen af 1600-talet tillkommo genom Antikvitetskollegiets energiska samlarverksamhet. Därjämte planerar man äfven offentliggörandet af en del lokalhistoriska, topografiska och kulturhistoriska verk från det adertonde århundradet, hvilka hittills förblifvit otryckta. Äfven rent konsthistoriska källskrifter förberedas till utgifning. Utgifningsarbetet är öfverallt lagdt i händerna på de mest kompetenta fackmän, och samtliga publikationer komma att förses med utförliga kommentarier af utgifvarna.

Seriens första nummer representera på ett förträffligt sätt de bägge grupper af arbeten, som omtalats i programmet. Det första är Johan

Hadorphs »Afritningar af kyrkor och kyrkovapen i Upland», utgifven af Erik Vennberg efter den i Kungl. biblioteket befintliga originalhandskriften, det andra kyrkoherde Lars Hallmans »Beskrifning öfver Blacksta och Wassbro socknar 1748 och 1759», utgifven af Sigurd Wallin. Det förstnämnda arbetet har sitt hufvudsakliga värde som urkund till vår kyrkliga konsthistoria; de teckningar af upländska kyrkor, som här finnas samlade, utfördes enligt hvad utgifvaren uppvisat under ledning af Johan Hadorph i slutet af 1670- och början af 1680-talet. Den tecknare, som vi ha att tacka för verket i dess nuvarande form, är den i Antikvitetsarkivets tjänst anställde studenten Petrus Helgonius, hvilken renritade afbildningarna efter de under Hadorphs resor tagna originalskisserna. Reproduktionerna äro utförda i kombinerad auto- och fototypi samt återgifva i allmänhet handskriftens teckningar i originalstorlek. Arbetet kan utan öfverdrift betecknas som sällsynt lyckadt och länder såväl förlaget som reproduktionsanstalten — Cederquists grafiska aktiebolag — till den största heder.

Den andra volymen, Hallmans beskrifning öfver Blacksta och Wassbro socknar, utgifven af Sigurd Wallin efter originalhandskriften i Upsala Landsarkiv, ansluter sig direkt till den under 1700-talet med förkärlek af kyrkans män odlade sockenbeskrifningslitteraturen. Kyrkoherde Hallman är med andra ord en samtida till Lenæus, hvilkens kuriösa, af Lidén med elak spiritualitet recenserade Delsboa illustrata utgör hela genrens originellaste produkt, och därtill, fastän i mindre dimensioner, en föregångare till genrens obestridda mästare, Samuel Ödman och Nils Lovén. Både som folklifsskildrare och som lokalhistoriker kan den gode kyrkoherden för öfrigt med skäl göra anspråk på respekt och sympati. Särskildt hans skildringar af sina sockenboars bröllopsseder äro värda att uppmärksammas, ej mindre för den fryntliga och glada ton, i hvilken de äro hållna, än äfven för de intressanta faktiska upplysningar, som där meddelas. Hammarstedt har ju också i en undersökning påvisat, att i en af de lekar, han skildrar, bevarats en del reminiscenser från den gamla svenska Frö-kulten. Det kunde med skäl ifrågasättas, om det icke voro lämpligt att publicera åtminstone valda delar af Hallmans arbete i en enklare utstyrd upplaga, som kunde blifva läst och känd äfven på de håll, där man aldrig kan tänkas i första hand taga kännedom om en publikation så dyrbar som Arkiv för svensk konst- och kulturhistoria. Helt nyligen har docenten Jöran Sahlgren i Lund börjat utgifva en serie äldre svenska kulturskildringar under den gemensamma titeln »Svenska bygder i äldre beskrifningar»; i denna serie förefaller det som om man äfven hade skäl att lämna ett rum för kyrkoherde Hallmans förträffliga sörmländska bygdeskildringar.

Som vi se har Arkiv för svensk konst- och kulturhistoria gjort en förträfflig början. Får man lita på uppgifterna i prospektet skulle äfven de publikationer, som närmast förberedas, vara ägnade att i hög grad gagna den svenska forskningen, och vi vilja därför hoppas att utgifvarna skola lyckas fortsätta och fullfölja sina värdefulla uppslag. Att företaget

skulle kunna bära sig ekonomiskt förefaller trots det tämligen högt tilltagna priset knappast sannolikt; men om så är förhållandet, så är det naturligtvis så mycket bättre. Man måste tänka ganska högt om allmänhetens intresse för svensk konsthistoria och folklifsforskning, om ett företag sådant som detta verkligen kan hållas uppe, och både till utgifvare och förläggare har man i dylikt fall anledning att rikta en uppriktig lyckönskan.

O. Wieselgren.

Aarbog for Bogvenner, udgivet af SVEND DAHL. Aarg. 1. Köbenhavn: V. Pios Boghandel, 1917. 168 S. 4°.

Trykt i 500 nummererede Eksemplarer til en Pris af 15 Kr. var denne Bog paa det nærmeste udsolgt, før den endnu var udkommet, og talrige Bestillinger kunde ved dens Udgivelse ikke effektueres. Dette tyder paa, at Tallet paa Bogvenner her i Danmark er i meget stærk Stigning, men ogsaa paa at Udgiverens Navn var en Borgen for et lødigt Indhold og et smukt Udstyr. Og dog har det sikkert været Tilfældet, at mange af de ægte Bogvenner, af dem der holder af ikke blot at læse i Bøger, men ogsaa om Bøger har følt sig lidt brøstholdne over ikke at kunne skaffe sig Bogen på Grund af den høje Pris, medens de, for hvem Pengene spiller en underordnet Rolle, og for hvem det gælder at skaffe sig et stort og kostbart Bibliotek i kortest mulige Tid har været i Stand til at købe den. Man kunde fristes til at ønske, at Bogen havde været trykt i større Oplag til en mindre og for alle Bogvenner overkommelig Pris. Den der ejer Bogen, har imidlertid kun Grund til at glæde sig. Trykt paa Van Gelder Zonen-Papir af Chr. Christensen i København, der har anvendt den nordiske Antikva-Skrift, som ellers er mere brugt i Sverige end her, med Initialer og Slutningsvignetter efter gamle italienske Mönstre, med Afbildninger der, udførte i Autotypi af F. Hendriksens Reproduktionsatelier, staar mærkeligt godt paa det svære Papir, og i Kartonnage udfört af Bogbindermester Anker Kyster, staar Bogen som et udmærket Eksempel paa dansk Bogkunst, sit Navn værdig.

Indholdet er, som rimeligt, af temmelig heterogen Natur, men paa den anden Side valgt saaledes, at Læseren ikke kan springe nogen Afhandling over.

Aarbogen indledes med en Afhandling af Overbibliotekar H. O. Lange, »Bemærkninger om dansk Bibliophilis Opgaver». Selve Ordet Bibliophili er lidt misvisende. Den moderne og ofte misforstaaede Anvendelse af Ordet har forandret dets oprindelige Karakter, saa at man ved Ordet Bibliophil nærmest forstaar den, der samler paa smukke Bøger og har Evne, Forstand og Villie til at behandle dem godt. Allerede Emil Hannover har i sin udmærkede Afhandling: Om at samle paa Bøger (Forening for Boghaandværk. Aarsskrift 1891) skrevet disse Ord, at man ikke lærer at blive Bibliophil, man fødes dertil, som man fødes til Kunstner. Og man maa være lidt af en Kunstner for at blive en fin og smagfuld Bibliophil. Det er imidlertid

ikke denne Art af Bibliophili H. O. Lange sigter til i sin Afhandling, snarere til det man kunde kalde Bogsamleri, hvis ikke dette Ord var lidt uskønt. Og her giver Forfatteren mange udmærkede Raad og Vink. Han hævder med fuld Ret, at ligesom Fagmandens Bibliotek bærer Personlighedens Præg, saaledes maa Bogsamlerens ogsaa gøre det, saaledes at det for ham ikke gælder at samle saa mange Bøger som muligt, men at koncentrere sin Opmærksomhed paa bestemte Ting og indenfor sin Interessesfære at stræbe efter Fuldkommenhed. Og kun igennem en saadan Koncentration faar Bogsamleren i Virkeligheden den dobbelte Glæde, som enhver Bogelsker har lært at kende, Glæden ved at søge og Glæden ved at finde. Men denne Glæde naas ogsaa kun af den, der har et bestemt Maal, som søger bevidst og systematisk, og som har Taalmodighed til at vente. For danske Bogsamlere gælder det, at de i Reglen dyrker det samme Felt, den ældre danske Litteratur. Det er en Selvfølge, at denne stærke Konkurrence maa medføre en Stigning af Priserne, der vanskeliggør Køb for dem, der kun har begrænsede Pengemidler at raade over, og Forfatteren giver da ogsaa det Raad at søge mere uopdyrkede Felter. Samler man paa en enkelt Forfatters Værker, bør man saaledes udvide Samlingen til ogsaa at omfatte den biografiske, kritiske og litteraturhistoriske Litteratur om vedkommende Forfatter, man kan samle paa enkelte Landsdeles Topografi, en enkelt Stands Personalhistorie, men hvorledes man end vil samle, gælder det for enhver, at der kræves Kundskaber, et indgaaende Studium af sit Speciale og Kendskab til den bibliografiske Litteratur, som vedrører den Samling, man ønsker at skabe. Men her er vi ved et af den danske Litteraturs svage Punkter, Manglen paa virkelig beskrivende Bibliografier. Ser man hen til udenlandske Værker, som Cohens Bibliografi over det 18de Aarhundredes franske Litteratur, Vicaires over det 19de Aarhundrede, Klemmings over den svenske dramatiske, Almquist's over den svenske bibliografiske, Hj. Pettersens norske Bibliografi for kun at nævne enkelte, staar vi i Danmark langt tilbage. Ganske vist kan i en nær Fremtid ventes en dansk udtømmende Bibliografi over Bøger til og med Aaret 1550, vi har en Peder Paars-Bibliografi, en Bibliografi over danske Folkebøger, som man maa haabe at se i Særtryk og enkelte andre, men vi mangler saa meget, at en Bogsamler altid vil bevæge sig paa gyngende Grund. Der er her et Savn at afhjælpe, som ganske vist vil koste mange Aars brydsomt Arbejde, men ogsaa vil være til stor Gavn, idet Manglen af det nødvendige bibliografiske Apparat altid vil faa Bogsamleren til at staa overfor en Række Spørgsmaal, som han er ude af Stand til at klare.

Aarbogens vægtigste Bidrag, det der har Bud til de videste Kredse, er Kr. Kongstads Dansk Bogfremstilling i de seneste Aar, der med et undertiden polemisk Anstrøg søger at skifte Sol og Vind lige, og i Virkeligheden ogsaa rammer det centrale ved Fremhævelsen af Manglerne og de gode Sider ved den moderne danske Bogs ydre Form. Forfatteren har selv gennem sin Virksomhed vist, hvad han forstaar ved en smuk Bog, og han har i

mangfoldige Tilfælde ydet noget udmærket dels gennem sit eget Trykkeri dels som Konsulent. Han indleder sin Afhandling med en skyldig Honnør til Forening for Boghaandværk, og naar denne Forenings Virksomhed ikke har sat de Spor, man kunde ønske, gør Forfatteren ogsaa fuldt retfærdigt opmærksom paa, at Udviklingen af Teknikken i høj Grad har modarbejdet de sunde og gode Ideer, Foreningen fremsatte, Hævdelsen af at Bogtrykkerkunsten ogsaa er Kunst. Man kan hertil føje, at Udviklingen ogsaa har vist, at disse Ideer var de rigtige, idet den statelige Række af smukke Bøger, som vore Bogtrykkere kan møde frem med, for en stor Del peger tilbage paa Forening for Boghaandværks d. v. s. dens Formands Xylograf Hendriksens maalbevidste Arbejde. Derfor har man ogsaa Grund til at være taknemmelig overfor »Det danske Sprog- og Litteraturselskab», som har vist, at det ikke blot havde Evnen og Pengemidlerne til at udgive, men ogsaa en levende Sans for den Betydning, et smukt Udstyr af Bogen har, og som ikke er bange for ogsaa at gaa nye Veje. Forfatteren har dog her nogle Indvendinger at gøre, idet han ikke ynder Brugen af Schwabacheren som Brødskrift, men foretrækker den saakaldte »Alte Fraktur», en Skrift, som Selskabet for øvrigt har benyttet bl. a. i sin Wadskiær-Udgave. En Ting anker Forfatteren med Rette over, Opklæbningen af Illustrationsstoffet, der trykkes paa krideret Papir. Denne Opklæbning bryder saa fuldstændig en Bogs Karakter, at man undrer sig over, at en saadan Fremgangsmaade overhovedet taales. Forøvrigt ser Forfatterens Fremhæven af det uheldige ved Anvendelsen af Autotypi paa Bøttepapir lidt underlig ud, da denne Aarbog netop anvender Autotypien og egentlig med godt Resultat. Mangler er der endnu, Billederne kunde staa klarere, men der er næppe nogen Tvivl om, at Chr. Christensen, som har trykt Bogen og har et aabent Øje for disse Mangler, vil faa Held til at løse de tekniske Vanskeligheder. En Glæde er det, at Forfatteren drager til Felts mod de saakaldte »Bibliofiludgaver», der intet har med Bogkunst at gøre. Navnlig var Erich Erichsens: den tavse Dansker et ondartet Eksempel, maskinsat som den var, en Sats, der var slidt op i ni tidligere Oplag. Det pessimistiske Syn, som gaar igennem Afhandlingen er til en vis Grad berettiget, men den skarpe Kritik, der gaar igennem den, vil sikkert ogsaa kunne aabne Folks Øjne for det gode, der skal søges. Af Aarbogens andre Bidragydere giver Professor I. L. Heiberg en Fremstilling af Vatikanerbibliotekets Historie isprængt nogle fornøjelige personlige Erindringer, Udgiveren har skrevet om den mærkelige Roxburghe-Klub og Bogsamlermanien i England, Gustav Philipsen om F. Hendriksen som Bogkunstner, H. S. Hendriksen om Hans Tegners Exlibris og F. Hendriksen om Antikvarboghandleren H. H. I. Lynge, altsammen Bidrag, man læser med stor Fornøjelse. Endelig har Boghandler Herman Lynge givet en Oversigt over danske Bogauktioner i 1916 og har dermed givet en Fortegnelse over Auktionspriser, hvad man ikke tidligere har haft her i Danmark, og som, om de aarlig fortsættes, vil have deres Betydning. En saadan Fortegnelse har man for længst haft for udenlandske Bøger i

Jahrbuch der Bücherpreise, Book-Auction Records og Book-Prices Current. Selvom Auktionspriserne for Øjeblikket er usædvanlig høje og næppe vil vedblive at være Normen, vil de dog kunne tjene til Vejledning.

Victor Madsen.

Katalogisering. Raad og Regler til Brug ved Ordningen af Bogsamlinger. Udg. af Statens Bogsamlingskomité. Kbhvn: Gyldendal, 1917. 48 S. 8°.

Statens Bogsamlingskomité har i 1917 udgivet sin tredje Biblioteks-haandbog: Katalogisering. Det er med Glæde, man hilser enhver ny Publikation af denne Art, da de vidner om, at vi nu ogsaa her i Danmark bestræber os for at faa en udviklet og ensartet Biblioteksteknik.

Som de væsentligste Hjælpemidler til Udarbejdelsen af disse Regler er benyttet de to amerikanske Haandbøger af Jennie Fellows og Charles Cutter. Dog er disse langt udførligere end de foreliggende danske Regler (de amerikanske er paa henholdsvis 181 og 173 Sider, de danske kun paa 48 Sider). Efter min Mening er de ikke udførlige nok — i det mindste ikke til Brug for større Biblioteker. Men for mindre Købstadsbiblioteker og Sognebogsamlinger, vil de maaske være fyldige nok.

Som en Indledning gives der en udmærket Forklaring om Nytten af et moderne Kortkatalog og da navnlig Ordbogskataloget, hvori alle Kort baade Forfatter-, Titel-, Emne-, Henvisningskort o. s. v. er ordnet sammen i eet Alfabet. Reglerne gælder saa godt som udelukkende for Udarbejdelsen af et Kortkatalog, da dette jo afgjort er den nyttigste Form for et Katalog, derved at ens Bogsamling kan blive gennemkatalogiseret og stadig holdes à jour.

I Omtalen af Fornavnes Opførelse savner man Angivelse af Brugen af fuld Form (Efternavnet efterfulgt af Fornavnene, som man altid saa vidt muligt bør søge at faa oplyst) og kort Form (Efternavnet efterfulgt af Forbogstaverne). Den nemmeste Regel herom er den, at hvor der skal alfabetiseres efter Navnet bruger man fuld Form — i alle andre Tilfælde den korte Form undtagen ved Navne, der ender paa -sen, Møller og ved Kvindenavne, hvilke sidste altid skrives helt ud. Hvis man tænker sig denne Regel overholdt, bliver saa godt som alle Bogens Eksempler forandrede. Det nævnes heller ikke, at Mellemnavne eller Slægtsnavne som f. Eks. Luplau og Anker bør skrives helt ud paa alle Kortene. Men det, at denne Regel mangler, staar i Forbindelse med, at der i det hele taget ikke lægges Vægt paa, at Fornavne altid skal søges udfyldt og ikke kun -sen Navne og Kvindenavne.

Afsnittet om: En Institution som Forfatter er udmærket. Det er i Virkeligheden det vanskeligste indenfor Katalogisering, men følger man Reglerne her, vil man blive ført frelst over de vanskelige Skær.

Jeg tror ikke, det vil være heldigt, som det tilraades i § 55 i Afsnittet om Titelen, at bruge en kort Form ved at opføre »Hovedtitelen« og udelade

»Over- og Undertitelen» (det er forøvrigt Begreber, som vist vanskeligt vil blive forstaaet af Folk, der skal lære at katalogisere). Det er i Katalogisering bedst at have bestemte Regler at gaa efter og ikke at overlade det for meget til Katalogisatorens Skøn, hvad der skal medtages og hvad ikke, og forøvrigt tager man jo ogsaa Titelmærket i Bognummeret efter det første Ord i Titelen; det vilde være uheldigt, om de to Ting ikke svarede til hinanden.

Udgiverkort som Bikort er der ikke forklaret noget om; det nævnes kun, *at* man skriver dem, men ikke *hvordan* man skriver dem. Ganske vist er der i § 90 vist et Kort for en Tidsskriftredaktør, men netop for et Redaktørkort vilde jeg foretrække følgende Form: Rolfsen, Nordahl (Red. 1907—13) [se ogsaa] For folke- og barnebogsamlinger. Kra. Det er alt, hvad der behøver at staa, og der er ingen Mulighed for, at man kan tro, Aarstallene gælder for hele Tidsskriftet, saadan som paa den i Reglerne anførte Maade. Forøvrigt er Afsnittet om Tidsskrifter godt og udførligt, men det er jo ogsaa et meget vanskeligt Omraade, hvor man behøver al den Vejledning, man kan faa.

I Afsnittet om Titelkort som Bikort er der forbigaaet Opførelse under en Del af Titelen. De færreste Mennesker vil vide, at Scharlings Bog »Nøddebo Præstegaard» har den fuldstændige Titel: Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard. Der maa derfor skrives et Titelkort paa »Nøddebo Præstegaard» med den fuldstændige Titel gengivet paa 3. Linie.

Seriekort eller Rækkekort, som de kaldes her, er altfor kort behandlede. Man faar ikke at vide, at der kan forekomme 3 Slags Serier: 1) De egentlige Serier (Eks. Memoirer og Breve), 2) Forfatterserier (Eks. Gunnarsson, Af Borgslægtens Historie) og 3) Titelserier (Eks. Af Borgslægtens Historie). Man savner Oplysning om, hvordan man skal opføre dem, da det ikke er noget, der er umiddelbart indlysende. Ligeledes burde det omtales, at det i biografiske og geografiske Serier er praktisk at ordne dem under henholdsvis de biograferede og Stedernes Navne i Stedet for under Forfatterne.

Ved Ordningen af Kortene i det alfabetiske Katalog tilraades det i § 162 at følge den nøjagtig tilsvarende amerikanske Opstilling for historiske Fornavne: først Helgener, saa Paver, dernæst Kejsere, Konger o. s. v. Her er et Tilfælde, hvor det vil være godt at afvige fra de amerikanske Regler og bruge en alfabetisk Opstilling. Hverken Assistenter eller Laanere vil have den indviklede Rangforordning paa rede Haand til enhver Tid.

Det er ret ubegribeligt, at Hyldelisten eller det systematiske Katalog bliver behandlet, som om den ikke er særlig vigtig. Det er jo dog den af alle et Biblioteks Fortegnelser, der er vigtigst for den indre Orden. I et Centralbibliotek, hvortil der knytter sig Kresbiblioteker, er de systematiske Kort afgjort de Kort, der benyttes mest ved Kontorarbejdet. Derpaa noterer man hvilke Eksemplarer, der fordeles til de forskellige Biblioteker og sætter Tilvækstnumrene paa dem. Foretrækker man kun at have Tilvækstnumrene

paa eet Kort, maa man ubetinget foretrække Hyldelistens dertil fremfor de alfabetiske. Naar man giver Bognumre, maa man ogsaa altid have den Liste ved Haanden og ikke kunne risikere, at Kortene for en Tid er hos Bogtrykkeren, som det antydes i § 201; hvordan skulde man ellers kunne gøre det nøjagtigt? Hele § 201 maa man helst se bort fra og kun rette sig efter § 202, dog med det Forbehold, at man bruger Biblioteksskrift ogsaa paa disse Kort.

Taget under eet synes jeg, at disse Regler er for kortfattede, men der er mange udmærkede Afsnit i Bogen, og det er nemt at finde sig til Rette i den med dens tydelige Paragrafinddeling og gode Skriftanvendelse. Det Arbejde maa paaskønnes, der er gjort for at faa indført danske biblioteks-tekniske Udtryk.

Efter de egentlige Regler følger bl. a. en Fortegnelse over henved 200 Pseudonymer, som supplerer Collins »Anonymer og Pseudonymer» fra Aaret 1869 og en Prøve paa Biblioteksskrift. Man maa kun være glad over, at dette vanskelige grundlæggende Arbejde er gjort; der vil altid senere kunne bygges videre paa det.

Ingrid Jarnøe.

Två publikationer af äldre stadsvyer.

ANTONIO TEMPESTA. *Urbis Romae prospectus 1593.* Fotolitografisk reproduktion jämte *Några anmärkningar* af H. SCHÜCK. Stockh.—Upps. 1917. Atlas-fol. & 28 s. 8°. (*Arbeten utg. med understöd af Vilh. Ekmans universitetsfond, Uppsala,* 20 A—B.)

Ett af de sällsyntaste stadsprospekten i den rika De la Gardie'ska samlingen af äldre stadsvyer och historiska planscher i Kungl. Biblioteket (beskrifven i *Kungl. Bibliotekets Handlingar,* 35) är utan tvifvel Antonio Tempesta's (1555—1630) vy öfver det moderna Rom från år 1593, visande Rom på Sixtus V:s tid (a. a., nr 18). Af äldre Rom-vyer torde Tempestas vara den mest praktfulla samt är dessutom äfven historiskt trovärdig. Det i Kungl. Biblioteket befintliga exemplaret är unikt, men en ny fullkomligt identisk upplaga utkom med årtalet 1606, hvaraf ett exemplar finnes i Vatikanens bibliotek. Nya upplagor med andra dedikationer ha sedermera utkommit åren 1648 och 1664.

Denna sällsynta stadsvy har nu utgifvits af den store Roma-kännaren professor H. Schück i ett på Generalstabens litografiska anstalt utfördt litografiskt faksimiletryck, som kan sägas motsvara äfven de högst ställda anspråk. Reproduktionen har utförts i hel storlek (108,8 × 243,6 cm.), och de tolf stora graverade blad, hvaraf vyn består, hafva faksimilerats två och två på hvar sitt dubbelblad. En förminskad reproduktion af hela prospektet har emellertid bifogats i början till vägledande öfversikt. Då utgifvaren på grund af världskriget icke kunnat på ort och ställe såsom afsikten var verk-

ställa de för en uttömmande kommentar nödvändiga förarbetena, har han tills vidare måst åtnöja sig med att till faksimilet bifoga »Några anmärkningar», hvilka hufvudsakligen belysa de på bladen infällda inskrifterna.

Amsterdam in het Einde der zestiende Eeuw door PIETER BAST *1597.* 1916–18. *(Genootschap Amstelodamum.)*

En af de sällsyntaste liksom också märkligaste vyerna öfver Amsterdam är Pieter Basts från år 1597. Endast två fullständiga exemplar äro kända, nämligen i samlingen Splitgerber i Fodor-museum i Amsterdam och i den De la Gardie'ska samlingen i Kungl. Biblioteket i Stockholm (nr 161). Ett förminskadt faksimile i ljustryck finnes efter det sistnämnda exemplaret intaget i den beskrifvande förteckningen öfver den De la Gardie'ska samlingen, pl. 11. Nu har emellertid Amsterdam-exemplaret utgifvits af Genootschap Amstelodamum i hel storlek (81,7 × 92,4 cm.), de fyra bladen hvart för sig, i heliogravyr hos Joh. Enschedé en Zonen i Haarlem år 1916.

Två kommentarer till faksimilet ha senare utsändts af samma sällskap: *Toelichting tot de Reproductie der Kaart van MDXCVII en Details ontleend aan jongere gewijzigde Drukken* af prof. H. Brugmans och universitetsbibliotekarien i Amsterdam C. P. Burger Jr (Amsterd. 1917. 22 s. 4°) samt den senares mera omfattande studie *Amsterdam in het Einde der zestiende Eeuw. Studie bij de Uitgaaf van den grooten Plattegrond van 1597.* (Särtr. ur *Jaarboek 1918 van het Genootschap Amstelodamum.* 101 s. 4°.)

I. C—n.

FRÅN
BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄRLDEN

Sverige.

Personalnotiser.

Under första hälften af innevarande år ha cheferna för de två universitetsbiblioteken i Lund och Upsala inträdt i pensionsåldern och därmed afgått från sina befattningar. Öfverbibliotekarien i Upsala dr Aksel Andersson lämnade sin chefspost den 3 mars, och den 12 april beviljades öfverbibliotekarien C. af Petersens i Lund afsked från och med månadens utgång. Äfven en högre arkivariebefattning har blifvit ledig genom krigsarkivarien D. T. J. Petrellis afgång den 2 april.

Den 7 juni fyllde f riksbibliotekarien E. W. Dahlgren 70 år.

Stockholm. Kungl. biblioteket.

Kungl. biblioteket under år 1917. Den oafbrutna stegring i besöksfrekvens och utlåningsverksamhet vid Kungl. biblioteket, för hvilken redogörelser lämnats i föregående årgg. af *NTBB* på grundval af de offentliggjorda årsberättelserna, har äfven under 1917 gjort sig gällande. Af den i mars månad utkomna årsberättelsen för detta år framgår sålunda att besöken i läsesalen uppgått till 60,535 (53,511 under 1915, 55,613 under 1916), och af de besökande hafva — utom referensbiblioteket — begagnats 134,548 volymer (112,420 under 1915, 126,983 under 1916). Hemlånssiffrorna utvisa äfven en jämn ökning: 18,832 under 1917 mot 14,890 under 1915 och 16,312 under 1916. Låneförbindelserna med främmande in- och utländska biblioteksinstitutioner (de senare under rådande förhållanden inskränkta till Danmark och Norge) utvisa en utlåning af 1,825 volymer (1,604 under 1915, 1,609 under 1916) och inlåning af 576 volymer (326 under 1915 och 416 under 1916). Frekvensen i Kungl. bibliotekets visningssal har äfven ökats: 4,108 besökande mot 2,930 under 1915 och 3,449 under 1916. Endast forskarsalens användning utvisar minskning: 936 besök och 1,940 använda volymer, mot 1,160 besök och 2,544 använda volymer under 1915 och 1,259 besök och 2,238 använda volymer under 1916.

Ur handskriftssamlingen hafva i Kungl. biblioteket af forskare användts 1,927 volymer, till främmande institutioner hafva utlånats 217 volymer och från sådana inlånats 562 volymer. Motsvarande siffror för 1916 äro respektive 1,874, 148 och 370 volymer.

Kungl. bibliotekets totaltillväxt under 1917 har utgjort 60,732 tryckalster, hvaraf 50,073 komma på den svenska tryckafdelningen och 10,659 på den utländska. Handskriftssamlingen har ökats med 58 nummer.

Bland förvärfven till den svenska tryckafdelningen har särskildt framhållits ett ex. af *The Myroure of our Lady*, tryckt i London år 1530 af Robert Facques, som skänkts till Kungl. biblioteket af frih. P. Hierta. Om denna gåfva se närmare NTBB, årg. 4 (1917), s. 236. För den utländska tryckafdelningen har bl. a. inköpts Bushell, *Oriental ceramic art* i tio folioportföljer, samt *Veröffentlichungen der Graphischen Gesellschaft, Berlin.* — Som bekant var i Kungl. bibliotekets visningssal under hösten anordnad en *Luther-utställning* i samband med det stora reformationsjubileets firande, omfattande tre hufvudgrupper: originalupplagor af Luthers skrifter, svenska reformationstryck samt porträtt och gravyrer af Luther och hans samtida. Se härom äfven *NTBB*, årg. 4 (1917), s. 369. Kungl. biblioteket ägde redan tidigare en ganska rikhaltig samling reformations- och Luthertryck, men för att utställningen skulle bli fullt värdig och representativ, nedlades mycket arbete på att komplettera denna samling. Tack vare en gåfva af 2,000 kronor, som en enskild mäcenat för ändamålet ställde till förfogande, har från in- och utländska antikvariat kunnat inköpas inalles 118 stycken dylika skrifter, däribland flera af största sällsynthet. Bland dessa må framhållas: en upplaga af den första af Luther själf till trycket befordrade

skrift, nämligen *Die siben Buszpsalm mit deutscher auszlegung*, tryckt i Augsburg af Georg Nadler; första upplagan af den viktiga skriften *Von dem Bapstum zu Rome*, Wittenberg 1520; Luthers berömda predikan på slottet under disputationen i Leipzig 1519; åtskilliga i samband med denna disputation och Johan Eck stående skrifter, såsom *Disputatio et excusatio Domini Johannis Eccij Aduersus criminationes F. Martini Lutter ordinis Eremitarum*, Breslau 1519; *Der Actus vnnd hendlung der Degradation vnd verprennung der Christlichen dreyen Ritter vnd Merterer Augustiner Ordens geschehen zu Brussel*, en berättelse öfver reformationens första martyrer; Luthers med anledning häraf författade *Brieff an die Christen im niderland;* vidare flera upplagor på latin och tyska af Luthers utläggning af tio Guds bud samt en del sällsynta upplagor af Luthers stora och lilla katekes, däribland den första latinska upplagan af den stora katekesen (Marburg 1529), och en latinsk upplaga af den lilla katekesen, Wittenberg 1531, jämte en poetisk bearbetning af Janus Xyloecus, tryckt i Erfurt 1555, (hvaraf Weimarupplagan af Luthers skrifter endast känner ett ex.). Bland sällsynta polemiska skrifter, som förvärfvades, kunna nämnas de bekanta stridsskrifterna mellan Luther och Hieronymus Emser, *An den Bock zu Leyptzck* af Luther (1521) och Emsers svar *An den stier zu Wittenberg*.

Flera af handskriftsafdelningens nyförvärf äro af stort intresse. I *NTBB*, årg. 4 (1917), s. 364 ff. har redogörelse för några af dessa redan lämnats: så för den Snoilskyska donationen, bestående af Carl Snoilskys hela efterlämnade brefsamling, för lektor F. Ödbergs omfattande excerptsamlingar med bidrag till 1500-talets historia, för en samling bref till Emil Key, som skänkts af hans dotter, fröken Ellen Key. Vidare kunna nämnas 155 bref, skänkta af f. generaldirektören A. Lagerheim, till L. Manderström från bl. a. A. I. Arwidson, Atterbom, Böttiger, Elias Fries, Fryxell, B. E. Hildebrand, G. Ljunggren, H. Reuterdahl, J. H. Schröder, C. W. A. Strandberg och C. G. Styffe. Kammarherre M. Lagerberg har öfverlämnat en samling till honom riktade bref från olika personer. Af enstaka bref, förvärfvade dels genom köp, dels såsom gåfvor, märkas tvänne sådana från Fredrika Bremer, ett från E. E. Falhem till C. A. Adlersparre, ett från C. D. af Wirsén, från B. von Beskow, från Manderström till Snoilsky samt fyra från Pehr Tham på Dagsnäs till danska korrespondenter. — Kalmar gymnasiebibliotek tillhöriga handskrifter af E. J. Stagnelius hafva under året blifvit deponerade i Kungl. biblioteket.

Under år 1917 har af Kungl. bibliotekets publikationer endast utgifvits *Riksbibliotekariens årsberättelse för 1916.* För intagande i Kungl. bibliotekets Handlingar förelåg emellertid en textupplaga af *Manuale Upsalense [Stockh. 1487]. Den svenska kyrkans äldsta tryckta handbok efter det nyrekonstruerade exemplaret i Kungl. biblioteket med inledning utg. af* I. Collijn. Kort tid efter afgifvandet af årsberättelsen för 1917 utkom äfven *Kungl. bibliotekets Handlingar*, Bd 37, innehållande årsberättelser för 1916 och 1917, jämte, i något större format, ett band *Bilagor*, Ny Följd 1, innehållande ofvan nämnda textupplaga af Manuale Upsalense (XXXVI, 128 s., 5 pl.). Fr. o. m. Bd 37 komma nämligen Kungl. bibliotekets Handlingar att utgifvas i två serier. Den ena serien skall med bibehållande af den gamla numreringen innehålla årsberättelser, handlingar rörande Kungl. biblioteket eller sådana frågor angående svenskt biblioteksväsen i allmänhet, hvilka kunna komma att hänskjutas till biblioteket, den andra vetenskapliga bilagor med ny numrering: Ny Följd 1 ff. *G. Ae.*

Accessionskatalogen, årg. 31 (1916) har först under mars månad innevarande år utkommit. Dröjsmålet har berott på flera orsaker, men anordningar äro vidtagna för att den under utarbetande varande 32:a årgången för 1917 skall kunna utkomma i rätt tid, d. v. s. under loppet af instundande höst.

Den nu föreliggande 31:a årgången omfattar 851 sidor, eller närmare 100 sidor mera än den närmast föregående. De anslutna bibliotekens antal uppgår till 46. Då denna årgång var den första i en ny tioårsperiod — den fjärde — af accessionskatalogens tillvaro, ansågs det lämpligt att företaga vissa ändringar i fackuppdelningen, hvilka under åren varit föremål för diskussion. Själffallet ha dessa ändringar gjorts med så lätt hand som möjligt, med hufvudsakligt bibehållande af den förutvarande uppdelningen af hufvudfacken. Inom sådana ha ändringar och tillägg gjorts bl. a. inom facken »Filologi», »Arkeologi», »Rätts- och statsvetenskap», »Naturvetenskap». Föremål för större omändring har det förutvarande facket »Ekonomi, Post- och kommunikationsväsen» varit: det har nu uppdelats i hufvudfacken »Kommunikationsväsen», »Landthushållning» och »Handel». Inom facket »Historia» har såsom ett särskildt hufvudfack utbrutits »Historiska hjälpvetenskaper», omfattande diplomatik, kronologi, sfragistik, numismatik, heraldik och genealogi. Hänvisningar till andra fack ha upprepade gånger gjorts i fråga om närbesläktade litteraturgrupper, hvilka af systematiseringsskäl upptagits inom olika fack.

Ett förslag att uppdela facket »Världskriget 1914—», som omfattar 37 sidor, i ett antal underafdelningar, i likhet med hvad som skett i den danska accessionskatalogen, har icke bragts till utförande.

Redigeringen af denna årgång var först anförtrodd åt amanuensen I. Norberg, men öfvertogs sedermera af andre bibliotekarien S. Hallberg, som i hufvudsak äfven utarbetat den förändrade fackindelningen, med biträde af Norberg och amanuensen E. Corvin. Den nu under utarbetande varande nya årgången redigeras af Corvin.

Sedan Kungl. Maj:t bemyndigat riksbibliotekarien att med firman P. A. Norstedt & Söner träffa aftal om tryckning af ett *tioårsregister* till Accessionskatalogen, omfattande åren 1906—1915, hvartill manuskriptet nu föreligger färdigt, har arbetet härmed tagit sin början.

Gåfva.

Frih. Per Hierta på Främmestad har ånyo ihågkommit Kungl. bibliotekets inkunabelsamling med en värdefull gåfva, nämligen ett exemplar af den sällsynta i Florens år 1481 af Nicolo di Lorenzo tryckta upplagan af Dante, *Divina Commedia*, med kommentar af Christophoro Landini (*Hain* *5496; *Catal. of the Dante collection present. by W. Fiske to the Cornell Univ. library*, Vol. I, p. 4). Af de bekanta kopparsticken till de 18 första sångerna, hvilka anses gå tillbaka på Botticellis teckningar till Dantes odödliga verk och antagligen äro ett verk af Baccio Baldini, förekommer vanligtvis endast ett fåtal i nu kända exemplar. Upsala universitetsbibliotek äger ett exemplar med tre af kopparsticken, i det nu till Kungl. biblioteket skänkta finnas endast två, nämligen vid första och tredje sångerna af Inferno, dock är det första af dessa såsom i nästan alla kända exemplar nedtill starkt förskuret. I öfrigt är exemplaret vackert och fullständigt.

Pastor A. Hildebrands kyrkohistoriska och biografiska samlingar till Kungl. biblioteket.

Den 4 sistlidne februari öfverlämnade fru Anna Hildebrand, f. Bergenstråle, såsom gåfva till Kungl. biblioteket sin framlidne makes, pastor Albin Hildebrands, efterlämnade kyrkohistoriska och biografiska samlingar. Med denna donation har Kungl. bibliotekets handskriftsamling fått en tillökning af det högsta värde. Hufvudparten af samlingen består af en i 22 kartonger i oktavformat ordnad samling biografiska anteckningar om medlemmar af Stockholms prästerskap allt ifrån medeltidens slut till början af det nittonde århundradet. Anteckningarna, som äro alfabetiskt ordnade, äro förda med den allra största noggrannhet; tillgängliga tryckta källor äro utnyttjade med så vidt man af tillfälliga stickprof kan döma nästan absolut fullständighet, och det otryckta arkivmaterialet är användt med minst lika stor omsorg och grundlighet. Icke blott officiella arkivalia, protokoll, kyrkböcker och dyl. äro excerperade utan äfven källor af privat karaktär, särskildt Kungl. bibliotekets stora brefsamlingar, framför allt den Strickerska men äfven Gjörwells, Wallmarks och andra. För hvar och en som sysselsätter sig med Stockholms kyrkliga historia är denna samling ett repertorium af fullkomligt oskattbart värde.

Det bör som ett särskildt företräde hos de Hildebrandska samlingarna framhållas, att hvarje citat är försedt med fullständig källhänvisning, hvilket tillåter senare forskare att utan svårighet kontrollera de lämnade uppgifterna och, där så kan vara af behofvet påkalladt, komplettera dem genom egna primärundersökningar.

Det viktigaste i den Hildebrandska samlingen vid sidan af anteckningarna om Clerus holmiensis är en serie excerpter ur Stockholms konsistorii acta och protokoll, utgörande tillsammans 14 volymer och bundtar och omfattande tiden från och med år 1595 till och med år 1748. Här finnas i kronologisk ordning sammanförda en mängd protokollsutdrag i olika ärenden, befordringsfrågor, renlärighetstvister, censurangelägenheter, frågor rörande den kyrkliga administrationen i hufvudstaden, skol- och undervisningsangelägenheter m. m. I allmänhet äro utdragen omskrifna på modern svenska, men i åtskilliga fall har originalets formulering bibehållits oförändrad. Användbarheten ökas ytterligare därigenom att hvarje volym är försedd med register, upptagande dels personnamn, dels äfven viktigare uppslagsord.

Utom dessa tvänne stora serier finnas äfven en mängd smärre samlingar af excerp-

ter, delvis endast påbörjade. Tydligen har det varit pastor Hildebrands afsikt att lägga upp en annan serie utdrag ur konsistorieprotokollen, betitlad »Ur Konsistorii domar och utslag», ty bland hans papper finnes början till en dylik serie, omfattande åren 1595—1667. Utdragen äro här emellertid vida mera kortfattade än i den andra serien. Innehållet är icke heller så varierande; det rör sig nästan alltid om mer eller mindre grofva sedlighetsförbrytelser, i hvilka konsistorium dömde dels med, dels utan medverkan af den världsliga makten.

Utom dessa sammanhängande serier finnes som nämndt äfven en mängd lösa anteckningar, bl. a. rörande främmande församlingar i Stockholm. En del excerpter beröra Stockholms kyrkor i äldre tider; här äro kungabref, jordeböcker, kyrkböcker o. s. v. i stor utsträckning excerperade. Vidlyftigast äro excerpterna ur Maria Magdalena församlings arkiv; dessa äro numera sammanförda och bundna i en särskild volym. De omfatta tiden 1672—1778. Förmodligen har pastor Hildebrand emellertid tänkt sig att ytterligare fullfölja dessa excerpter, ty han har icke försett den föreliggande serien med något afslutande register, hvilket eljest förekommer i alla hans sammanhängande excerptserier.

En separat uppsats, som emellertid af stilen att döma icke härrör från Hildebrand själf, behandlar en sekteristisk rörelse, som under 1730-talet gjorde sig märkbar i Stockholm; dess medlemmar kallades »gråkoltar» på grund af den egendomliga klädedräkt, som de ansågo sig förpliktigade att bära. Det arkivaliska material, på hvilket uppsatsen stöder sig, finnes fullständigt excerperadt i vol. 13 af Hildebrands anteckningar ur Stockholms konsistorii acta och protokoll.

Till slut bör äfven nämnas, att pastor Hildebrand tydligtvis haft för afsikt att upprätta ett realregister öfver hela sin excerptsamling; han har nämligen utskrifvit ett stort antal blad, upptagande en mängd olika slagord jämte hänvisningar till de ställen i hans samlingar, där de finnas behandlade. Ehuru det här naturligtvis icke kan vara tal om någon fullständighet, erbjuder registret dock stora fördelar och underlättar i väsentlig grad samlingens användbarhet.

O. Wieselgren.

Riksarkivet.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet, N. F., I: 42—44 utkommo i mars 1918 och innehålla *Riksarkivariens årsberättelse för 1916*, *Handlingar rörande arkivväsendet* och under afdelningen utredningar och förteckningar en uppsats af förste arkivarien Per Sondén »Riksarkivets Stegeborgssamling» jämte »Förteckning över pfalzgreven Johan Casimirs och hans gemåls arkiv i Stegeborgssamlingen», och af amanuensen Bertil Boëthius, »Förteckning över pergamentsbrev i Stegeborgssamlingen» samt af professor The Svedberg och amanuensen Ivar Nordlund, »Om synliggörande av utplånad skrift», II.

Af årsberättelsen framgår, att riksarkivets ordinarie tillväxt genom accession från Kungl. Maj:ts kansli uppgått till 483 volymer. Den extra ordinarie tillväxten utgjorde 1,062 volymer, däraf de största posterna utgjordes af delar af serafimerordensgillets, hospitaldeputationens, hospitalöfverdirektionens handlingar, som öfverlämnades från domänstyrelsen, och Gustafsbergs, Karlsbergs och Huså bruks arkiv, som öfverlämnades af Huså aktiebolag. Af bankir A. Berg deponerades arkivet å Vik, 208 volymer, som bl. a. omfattar Hörningsholmsamlingen, inrymmande arkivalier från släkterna Sture, Grip, Ribbing, flera medlemmar af Banérsläkten såsom Svante Banér, Gustaf Carl Banér, och Viksamlingen, inrymmande en viktig del af Gustaf Horns och Sigrid Bielkes arkiv samt arkivalier tillhörande släkterna von Liewen och von Essen. Riksarkivets bibliotek ökades med 667 tryckalster.

Antalet forskningsbesök uppgick till 9,668, däraf högsta antalet (1,004) i november, lägsta (692) under juli af 620 forskare, däraf 20 utlänningar. Antalet till forskning framtagna volymer utgjorde 15,539.

Under 1916 ha bl. a. följande arbeten utförts i arkivet. Beskickningsarkiven efter 1813 ha börjat behandlas. Öfver beskickningsarkivet i London har fram till 1860 uppgjorts förteckning. I samband med nyordnandet af Militaria har uppgjorts en vidlyftig förteckning öfver militära chefer 1620—1840 med angifvande af biografiska data och uppgifter om skrifvelser från dem i riksarkivet. Samlingarna »städers akter» och »städernas skrifvelser och besvär» ha nyordnats. Öfver ett antal enskilda samlingar, såsom skrifvelser till R. Lichton, Arvid Stålarm, Anders Lennartsson, hafva förteckningar uppgjorts. Amiralitetskollegiets arkiv har börjat nyordnas. Den omfattande utredningen angående fögderiförvaltningen 1523—1630 har fortsatts.

Af riksarkivets publikationer utkom 1917 *Svenskt Diplomatarium* bd 6, häfte 2 under redaktion af

docent Sven Tunberg. Det nyutkomna häftet har i så måtto redigerats efter nya principer, att samtliga påfvebref uteslutits. De ha nämligen förbehållits för den publikation »Acta Pontificum Suecica», för hvilken sedan längre tid vidlyftiga förarbeten pågått under ledning af dess redaktör arkivarien L. M. Bååth.

Af *Svenska Riksdagsakter*, andra serien under redaktion af förste arkivarien Th. Westrin, utkom i december tredje delens första afdelning innehållande riksdagens och sekreta utskottets skrifvelser till K. M:t under riksdagen 1731 och under riksdagen 1734 t. o. m. 20 november.

Som en frukt af den stora utredningen af fögderiförvaltningen föreligger sedan december första delen af förste arkivarien J. A. Almquists banbrytande arbete *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630*, utgörande första delen af II: 6 af Meddelanden från svenska riksarkivet jämte tillhörande tabeller såsom tredje delens första häfte. Almquists arbete innehåller efter en inledning, där en intressant redogörelse lämnas för landskapshandlingarna i kammararkivet, deras nuvarande ordning och tillstånd, deras ursprungliga ordning och proveniens, en framställning af lokalförvaltningen i allmänhet och en speciell redogörelse för Uppland, Södermanland jämte Närke samt Östergötland. Kapitlet om furstendömen och lifgeding jämte förläningsväsendet lämnar en förträfflig skildring af de olika slagen af de större förläningarna, deras omfattning och de växlingar, de undergingo. Af ännu större intresse är afdelningen Arf och eget, som skildrar tillkomsten af Vasahusets stora godskomplex, de afsikter med den väldiga anhopningen af gods, som Gustaf Vasa hyste och den politik beträffande arfgodsen, som hans efterföljare drefvo, och huru de slutligen 1696 öfverfördes till kronogods. Den speciella redogörelsen för fögderierna utgår från den årliga räntan af skattehemmanen som grund. Fögderierna hafva bestämts efter härad och socknar, där denna skatt uppbars af samma fogde. I samband med häradsfogdarna hafva fogdarna på gårdslänen behandlats, under det att landbohemmanen såväl arf och egna som kyrkogods behandlats landskapsvis. Uppgifter om fögderiernas alla förändringar lämnas. Längder meddelas på samtliga fogdar. Förträffliga tabeller underlätta öfversikten af fögderierna och deras förändring. Genom sinnrik typografisk anordning har på dem äfven kunnat angifvas i hvad mån räkenskaper saknas för ett fögderi, äfvensom uppgifter lämnats om förläningarna.

Arkivarien Sondéns uppsats i Meddelandena lämnar en redogörelse för Stegeborgssamlingens proveniens. Denna omfattar pfalzgrefven Johan Casimirs Carl Gustafs och Adolf Johans arkiv. På grundval af äldre förteckningar, såsom 1653 års öfver Johan Casimirs papper, skildras de olika samlingarna och deras öden, innan de kommo till riksarkivet. Johan Casimirs och Adolf Johans papper öfverlämnades tack vare initiativ af Elias Palmskiöld. Carl Gustafs handlingar åter torde, som Sondén framhåller, ha kommit till riksarkivet 1721 från Gripsholm, där de förvarats sedan Carl Gustafs residenstid å slottet. Rörande Zweibrückensamlingen och dess förhållande till Stegeborgssamlingen göres ej någon närmare utredning. Sondéns förteckning öfver Johan Casimirs arkiv är uppställd på samma sätt som hans 1907 publicerade bekanta Rikskansleren Axel Oxenstiernas brefväxling. Förteckningen, hufvudsakligen på inkomna bref, omfattar 54 sidor. Bland brefskrifvarna förekomma, utom en mängd tyska furstar, t. ex. Gustaf Adolf, Carl Gustaf, Axel Oxenstierna, Adler Salvius.

Den af Boëthius förtecknade pergamentsbrefsamlingen i samma arkiv inrymmer äktenskapskontrakt, morgongåfvobref, testamenten, donations- och köpebref.

Professor The Svedbergs och amanuensen Ivar Nordlunds uppsats »Om synliggörande av utplånad skrift» redogör för fortsatta försök med andra metoder än de, hvarför redogjordes i föregående häfte. Ett antal fotografier åskådliggöra de förträffliga resultat, som vunnits. *Erik Naumann.*

Krigsarkivet.

Krigsarkivarien D. T. J. Petrelli, som den 2 april detta år fyllde 65 år, har i och med sitt inträde i pensionsåldern afgått från sin befattning. År 1884 blef dåvarande löjtnanten Petrelli amanuens vid Generalstabens krigshistoriska afdelning, förordnades 1890 till t. f. krigsarkivarie och utnämndes, efter att 1894 ha blifvit kapten i armén, år 1898 till ordinarie innehafvare af krigsarkivariebefattningen.

Det nuvarande, till Generalstaben hörande *Krigsarkivet* blef först på 1870-talet organiseradt, hvarvid en mängd, merendels vanvårdade arkivalier sammanfördes, som tidigare varit på ett mycket otillfredsställande sätt förvarade i olika lokaler. Efter hand hafva dit vidare öfverförts arkivalier och äldre handlingar från regementenas arkiv, från Kammararkivet och Riksarkivet m. fl. I ordnandet af detta vidlyftiga material till vår krigshistoria samt kompletterandet af de olika serierna har krigsarkivarien Petrelli under sin långa tjänstetid nedlagt ett synnerligen hängifvet och högt skattadt arbete, — försvåradt af de ogynnsamma lokala förhållanden, un-

der hvilka Krigsarkivet från sin början och allt fortfarande verkar. Den beredvillighet och sakkunnighet, med hvilken han såsom arkivman stått forskare till tjänst, har förvärfvat honom deras odelade erkännande och tacksamhet.

Krigsarkivarien Petrellis författarskap, som berör olika sidor af vår krigshistoria, har särskildt varit ägnadt åt kännedomen om våra egna och från fiender tagna fanor och troféer. Bland hans skrifter märkas sålunda »Anteckningar om svenska och finska fanor och standar under konungarne Karl X Gustaf och Karl XI intill 1686» (1892), »Standar och dragonfanor ... under sextonhundratalet hemförda af svenska trupper» (tills. med E. S. Liljedahl, 1895), »Narvatroféer i Statens trofésamling» (tills. med A. Lagrelius, 1907). Han var äfven ledamot af fankommittén 1906—07, och sedan 1906 är han inspektor för Lifrustkammaren. *G. Ae.*

Upsala. Universitetsbiblioteket.

Den 3 mars 1918 beviljade Kungl. Maj:t nådigt afsked åt öfverbibliotekarien vid Upsala universitetsbibliotek dr Aksel Andersson, som denna dag fyllde 67 år.

Efter aflagd mogenhetsexamen inskrefs Andersson 1870 som student vid universitetet i Upsala, aflade filosofie kandidatexamen 1876 och filosofie licentiatexamen 1883 samt promoverades till filosofie doktor 1884. Åren 1877—79 vistades han i studiesyfte i Tyskland, Frankrike och England. Han antogs år 1882 till e. o. amanuens vid universitetsbiblioteket i Upsala, och erhöll sin första ordinarie amanuensbefattning därstädes redan år 1885. Han utnämndes till vice bibliotekarie 1899 och blef 1910, vid statsbibliotekens öfvergång till ny lönestat, förste bibliotekarie. Året därefter, 1911, nådde han chefsposten vid universitetsbiblioteket; vid sin afgång därifrån innevarande år har han alltså kunnat blicka tillbaka på en nära 36-årig betydelsefull verksamhet i Upsala universitets tjänst.

Sina vetenskapliga studier hade öfverbibliotekarien Andersson i främsta rummet inriktat på nordisk språkvetenskap. Hans gradualafhandling hade till ämne: »Om Johan Salbergs Grammatica Svetica. Ett bidrag till kännedomen om 1600-talets svenska.» Till hans språkvetenskapliga och litteraturhistoriska författarskap bör vidare räknas utgifvandet af Skrifter från reformationstiden i urval (1—4, Upsala 1889—93): »Olavus Petris kröningspredikan, 1528» och »Olavus Petris predikan mot ederna, 1539», (tillsammans med H. Schück), »Een nyttwgh wnderwijsning, 1525», med inledning och glossar, och »Een skön nyttugh vnderwijsning, 1526», med inledning och glossar. Till reformationsfesten 1893 utgaf han med understöd af staten och Svenska akademien en ny textedition till »Thet Nyia Testamentit på Svensko» af år 1526. I inbjudningsskrifter till installationsföreläsningar (1900—04) ingår vidare »Uppsala universitets matrikel, på uppdrag af universitetets rektor utgifven». 1—4 (1595—1680). Såsom Svenska Litteratursällskapets sekreterare har han redigerat »Samlaren», Bd 22 (1901)—27 (1906), och sedan 1894 har han deltagit i granskningen af korrekturen till Sv. Akademiens stora ordboksarbete. Med sitt inträde på biblioteksmannens bana kom han emellertid att allt mera syssla med sådant författarskap, som berör bokhistoriska, bibliografiska och biblioteksadministrativa frågor. Tidigt hade han kommit i lifligt samarbete med öfverbibliotekarien G. E. Klemming, och som en frukt af detta samarbete föreligger »Sveriges bibliografi 1481—1600». Under Klemmings lifstid blef detta arbete tyvärr icke bragt till fullbordan; de tredje och fjärde häftena, som af dr Andersson redigerats och 1892 utgifvits, föra fram till år 1530. Det är att hoppas att han nu efter sitt afskedstagande måtte få tillfälle att fullfölja detta arbete fram till den tidsgräns, som af Klemming angifvits. I samband med Klemmings namn bör omnämnas den af dr Andersson utarbetade »Bibliographia Klemmingiana 1844—1889. Förteckning öfver de af öfverbibliotekarien G. E. Klemming från 1814 till 1889 författade och utgifna skrifter», hvilken ingår i den Klemming tillägnade festskriften »Ur några antecknares samlingar». Erinras må vidare om »Universitetets styresmän, lärare och tjänstemän. Schematisk öfversikt samt bio-bibliografi», i den af Upsala universitet år 1897 utgifna festskriften till konung Oscar II:s 25-årsregeringsjubileum, samt om en i »Historical catalogue of the printed editions af Holy Scripture in the Library of the British and Foreign Bible Society, Vol. 2, London 1911, ingående bibliografisk förteckning af svenska bibeleditioner.

Det skulle föra för långt att närmare ingå på dr Anderssons öfriga bibliografiska skrifter, då utförlig förteckning öfver dessa föreligger senast i den förra året utgifna matrikeln öfver Upsala universitet, — i stället må hans verksamhet såsom praktisk biblioteksman med några ord beröras, ty i denna egenskap torde han ändock vara mest bekant. Hans utpräglade personlighet, hans utomordentliga hängifvenhet för biblioteksmannens kall och för den institution, inom hvilken han verkat, hans aldrig sviktande energi i utförande af den mångfald af olika arbetsuppgifter, som ålegat honom, och som han velat se genomförda — allt har varit egenska-

per, som gjort honom i vida kretsar känd och uppskattad. För att ur skilda synpunkter studera de stora utländska biblioteken såväl i Europa som i Amerika samt i andra vetenskapliga syften har han upprepade gånger företagit omfattande studieresor, och de personliga förbindelser han därvid knutit med framstående utländska biblioteksmän och vetenskapsidkare ha varit af stor betydelse för Upsala universitets bibliotek i och för inledande och underhållande af dess litterära bytes- och låneförbindelser med främmande bibliotek och vetenskapliga institutioner Ännu åtskilliga år inpå 1900-talet voro de bokinköpsmedel, som stodo till Upsala universitetsbiblioteks såväl som de öfriga statsbibliotekens förfogande alltför otillräckliga. Såsom tjänstförrättande chef afgaf dr Andersson år 1906 ett utlåtande om universitetsbibliotekets allmänna ställning och behof af förhöjdt årsanslag för inköp af böcker, och häri uppvisades på ett öfvertygande sätt, att staten måste inskrida för att afhjälpa de i många afseenden skriande bristerna. 1907 års riksdag beviljade äfven, efter i ärendet framlagd k. proposition, en höjning af bibliotekets anslag från 24,000 kr. till 60,000 kr. En omreglering af tjänstemännens löner ägde rum år 1909 i samband med beviljandet af nya stater för såväl Upsala universitetsbibliotek som för Kungl. biblioteket och universitetsbiblioteket i Lund.

Efter sitt tillträde år 1911 till öfverbibliotekarieposten har dr Andersson öfvervägande sysslat med en annan stor omorganisationsfråga, nämligen om- och tillbyggnad af universitetsbiblioteket. År 1912 afgaf han till det akademiska konsistoriet förslag i ärendet, och han hade tillfredsställelsen att finna 1913 års riksdag villig att anslå 599,000 kr. för ändamålet. Under de därpå följande närmaste åren hafva dessa vidlyftiga om- och tillbyggnadsarbeten pågått och blefvo under det förflutna året på ett de högsta kraf på en modern biblioteksbyggnad tillfredsställande sätt slutförda. Vid sin afgång från chefsposten vid universitetsbiblioteket i Upsala måste det därför för öfverbibliotekarien Andersson vara en källa till glädje att se den ärevördiga institution, inom hvilken han så länge verkat, för lång tid framåt skickad att på ett nöjaktigt sätt fylla de stora uppgifter, som äro Upsala universitetsbibliotek förelagda.

Gustaf Adde.

Som sökande till den efter öfverbibliotekarien L. A. Andersson lediga öfverbibliotekarietjänsten hafva anmält sig t. f. öfverbibliotekarien förste bibliotekarien fil. dr J. M. Hulth, Upsala, och förste arkivarien vid riksarkivet fil. dr J. A. Almquist, Stockholm.

Till sakkunniga för afgifvande af yttrande öfver de sökande till den lediga öfverbibliotekarietjänsten har Större akademiska konsistoriet i Upsala utsett f. d. öfverbibliotekarien L. A. Andersson, Upsala, riksbibliotekarien I. G. A. Collijn, Stockholm, och f. d. riksbibliotekarien E. W. Dahlgren, Stockholm, af hvilka dock den sistnämnde afsagt sig uppdraget.

Till e. o. tjänstemän vid universitetsbiblioteket hafva den 2 febr. 1918 antagits fil. lic. C. S. Åsberg och fil. kand. J. A. T. L:son Samzelius.

Amanuensen fil. dr frih. N. E. Taube åtnjöt tjänstledighet under febr.—maj 1918 för vistelse i Ryssland i kungl. svenska utrikesdepartementets tjänst.

Amanuensen fil. lic. A. Silow, som antagits till föreståndare för Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolags arkiv, bibliotek och museum, har erhållit begärdt entledigande från den 1 juni 1918.

Som vägledning i det nya läsesalsbiblioteket har af trycket utgifvits en af den afgående öfverbibliotekarien utarbetad öfversikt *Referensbibliotekets uppställning i läsesalen.* Upps. 1918. 4°. 9 s., 3 pl.

Med mars månad återupptogs arbetet med samlingarnas inre omflyttning till de genom nybyggnaden vunna utrymmena.

På grund af kolbrist har biblioteksbyggnaden under den gångna vintern uppvärmts genom vedeldning. Värmen i de stora bokmagasinen kunde däremot knappast nödtorftigt uppehållas. I arbetsrummen 2 tr. upp måste ytterligare värmeelement provisoriskt insättas.

Om några på sista tiden till biblioteket gjorda handskriftsförvärf se ofvan s. 151 ff.

Lund. Universitetsbiblioteket.

Öfverbibliotekarien Carl J. F. af Petersens, som den 15 april 1918 fyllde 67 år, erhöll den 12 i samma månad nådigt afsked från och med månadens utgång. Redan vid unga år, den 6 maj 1874, inträdde den nu afgångne chefen i bibliotekets tjänst, blef andre amanuens den 9 nov. 1885, förste amanuens den 8 juni 1896, vice bibliotekarie den 22 sept. 1898 och utnämndes till universitetsbibliotekarie (från 1910 med titel öfverbibliotekarie) den 22 juni 1900, hvilken befattning han dock först med 1902 års ingång tillträdde. Vid sitt afskedstagande hade han således i nära ett halft sekel tillhört biblioteket och i öfver 16 år varit dess styresman. Öfverbibliotekarien af Petersens chefskap representerar en tidrymd i de trenne största svenska bibliotekens lif, som utmärkes af synnerligen viktiga och genom-

gripande reformer, till hvilkas genomförande dessa institutioners chefer sammanslutit sig och endräktigt samarbetat. Det lyckliga resultatet af detta målmedvetna samarbete är allom bekant: det väsentligt förhöjda anslaget till bokinköp, den icke mindre betydelsefulla lönerегleringen och förstärkningen af bibliotekens arbetskrafter samt det nya reglementet. Om Petersens med sina kolleger i Stockholm och Upsala delar äran af dessa reformer, som kommit Kungl. biblioteket och de tvenne universitetsbiblioteken i lika mån till godo, så tillkommer honom ensam hedern af och tacksamheten för det verk, som i sanning kan kallas hans lifsverk: Lunds universitetsbiblioteks nybyggnad. Behofvet af en helt ny byggnad af betydligt större dimensioner än den gamla för att inrymma bibliotekets skatter hade blifvit alltmera trängande, och vid företrädarens, universitetsbibliotekarien Elof Tegnérs död förelåg planen till en sådan, hvilken emellertid på grund af de af riksdagen föreskrifna ändringarna måste genomgående omarbetas. Sedan denna omarbetning blifvit verkställd och de erforderliga medlen af 1900 års riksdag beviljade, vidtog våren 1902 arbetet med byggnadens uppförande och var jämte det viktigaste af inredningen efter fem år fullbordadt, så att det nya biblioteket i sept. 1907 kunde tagas i besittning. Hvilken trägen och ospard möda och hvilken ända in i de minsta detaljer gående omtanke chefen nedlagt på detta byggnadsarbete, torde af den utomstående ej kunna till fullo uppskattas. De resor, han vid olika tillfällen företog till utlandet för att på ort och ställe taga kännedom om de modernaste byggnader af samma art och deras inredning, bära i sin mån vittne härom. Åt lösningen af denna lifsfråga för biblioteket har han ägnat sina bästa krafter, och att han i allt väsentligt lyckats, därom torde ej råda mer än en mening. Att kostnaderna för byggnadsarbetet i dess helhet kommo att ställa sig betydligt billigare, än hvad fallet varit med åtskilliga andra nyare företag af liknande art i vårt land, torde väsentligen få anses bero på byggherrens beräknande klokhet och omtanke. Långt ifrån att efter byggnadens fullbordande och den mödosamma öfverflyttningen af bokförrådet slå sig till ro och anse sin uppgift i detta afseende fylld, har han åt de detaljer, som ännu återstodo med afseende på inredning, belysning m. m., under de följande åren ända till sin afgång ägnat en minutiös och oaflåtlig omtanke. För de förtjänster, vi ofvan framhållit, får emellertid ej förgätas allt hvad han uträttat för bibliotekets inre skötsel och utveckling. Det skulle dock föra oss för långt att i detalj redogöra härför. Här är ej heller platsen att vidlyftigare omtala de många olika befattningar och förtroendeuppdrag, han vid sidan af sin verksamhet som biblioteksman under årens lopp hunnit med att sköta. I korthet må blott erinras om, att han under längre perioder varit docent i nordiska språk vid Lunds universitet, notarie i filosofiska fakulteten, förman för Akademiska föreningens bibliotek samt sekreterare i styrelsen för universitetets årsskrift och redaktör af dess första (humanistiska) afdelning, i hvilken befattning han ännu kvarstår. Den mönstergilla inredningen af det humanistiska seminariebiblioteket är också hans förtjänst.

En ytterst plikttrogen och för institutionens bästa nitisk chef, en mot sina underordnade likasom mot den besökande allmänheten städse urban, välvillig och tillmötesgående personlighet — sådan framstår öfverbibliotekarien Carl af Petersens för alla dem, som haft lyckan att under hans chefskap tillhöra det verk, hvars nya hem han skapat och åt hvars tjänst han offrat den drygaste delen af sin långa arbetsdag. *R. A.*

Kristinehamn. Realskolans bibliotek.

I sista häftet för 1917 af *Historisk tidskrift*, s. 303—07, beskrifver H. Lagergren »Lignellska manuskriptsamlingarna i Kristinehamns realskola». Kyrkoherden i Kila Anders Lignell (f. 1787, d. 1863) hade för sitt arbete »Beskrifning öfver Grefskapet Dal» (1851—52) hopsamlat ett vidlyftigt material bestående dels af originalhandlingar, dels af afskrifter. En stor del häraf torde efter prosten Lignells död hafva förskingrats, men omkring 25 band tillvaratogos af läroverkskollegan J. W. Alsterlund i Kristinehamn och öfverlämnades från hans dödsbo (1891) till realskolans bibliotek, där de emellertid först för några år sedan förtecknades och ordnades. Bland handskrifterna finnas flera af vikt för värmländsk personhistoria, författade af Fredrik Fryxell, ss. »Bibliotheca Wermelandica» med fortsättning af Joh. Hammarin, »Bibliotheca Wermelandica och Wermelandia Nobilitata», »Wermelandia Ecclesiastica», m. fl. Från Lignell härröra »Samlingar hörande till Carlstads stifts historia och beskrifning», »Diverse samlingar om Dal», m. m. Äfven originalhandlingar, ss. »Jordeboks- och mantalshandlingar för Wermland 1581—1750», bref af hertig Karl m. m. påträffas bland samlingarna.

Linköping. Stiftsbiblioteket.

I föreg. årg. af *NTBB*, s. 368 f., omnämndes några af stiftsbibliotekarien grefve C. M.

Stenbock i *Östgöta Correspondenten* publicerade artiklar, hvari den nye stiftsbibliotekarien framlade de hittillsvarande resultaten af sina forskningar i det gamla bibliotek, som nu anförtrotts åt hans vård. Grefve Stenbock har nyligen sammanfört dessa artiklar jämte några senare utkomna i en broschyr med titel *Strövtåg i Linköpings stiftsbibliotek* (Link. 1918. 84 s. 8°). Bland förut icke nämnda artiklar kan framhållas »Bureminnen», hvari några i stiftsbiblioteket befintliga böcker, som tillhört Johannes Buræus samt några smärre, hittills delvis okända Buretryck beskrifvas; en annan artikel »Guldsmedsboken» behandlar ett litet samlingsband innehållande öfver 200 dyrbara ornamentstick från 15- och 1600-talen af skilda mästare, Callot, Theodore de Bry, Jean le Pautre m. fl.; artikeln »Andliga visor» ger vid handen, att ett rikt material förefinnes i stiftsbiblioteket äfven på området svensk hymnologi, särskildt till den andliga visans historia på 1600-talet. Den lilla boken är tillägnad »Stiftsbibliotekets vänner», och afsikten med publicerandet framgår af en »Efterskrift» (s. 78–84), hvari de knappa tillgångar framhållas, öfver hvilka rikets i storlek och dyrbarhet fjärde bibliotek förfogar för att bestrida de nödvändiga utgifterna, samt en del önskemål för bibliotekets verksamhet klarläggas. Det är icke blott tjänstemännens (stiftsbibliotekariens och en amanuens) och vaktmästarens löneförmåner, som äro knappt tilltagna — vaktmästaren aflönas med 400 kr. om året —, de anslag till bokinköp, som stå till bibliotekariens förfogande, äro ytterst otillräckliga och åtgå för öfrigt under nu rådande förhållanden hufvudsakligen till lokalens uppvärmning. Som ett särskildt önskemål för stiftsbiblioteket i Linköping framhåller grefve Stenbock med rätta, att det bör specialisera sig på litteratur rörande Östergötland, mindre angeläget synes mig däremot det i förbigående omnämnda förvärfvandet af elzeviertryck vara, hvilka ju egentligen numera endast äga kuriositetsvärde. Önskligt vore äfven om en stiftsbibliotekets egen publikation som efterföljare till biskop Lindbloms »Linköpings Biblioteks Handlingar» kunde återupplifvas; den finge säkerligen en ur bibliografisk och lokalhistorisk synpunkt viktig uppgift att fylla. Vi önska lifligt, att grefve Stenbocks varma vädjan till sina landsmän östgötarna att komma stiftsbiblioteket i dess betryckta läge till hjälp icke måtte förklinga ohörd.

I. C—n.

Förslag om stifts- och läroverksbibliotekens omorganisation.

Riksdagen har bifallit en af herr And. Pers i första kammaren väckt motion om utredning angående landets biblioteksväsende på det område, som ligger mellan de stora statsbiblioteken och folkbiblioteken. Med erinran om att bägge nämnda grupper af bibliotek i vårt land under senare år varit föremål för statsmakternas kraftiga understöd yrkar motionären på, att denna omvårdnad måtte på ett bättre sätt än hittills varit fallet sträcka sig äfven till de gamla stiftsbiblioteken samt läroverksbiblioteken öfver hufvud. Beträffande särskildt stiftsbiblioteken, deras ställning och deras uppgift, framgår herr Pers' syfte med den önskade utredningen af följande ord: »Skola de hufvudsakligen vårdas som gamla reliker eller skola de planmässigt och målmedvetet förnyas genom inköp och sålunda ställas i skolans och folkbildningens tjänst? Jag föreställer mig, att den senare uppfattningen har de bättre skälen för sig. Men skola stiftsbiblioteken sålunda utvecklas, är det nödvändigt, att de erhålla det allmännas stöd i sådan utsträckning, att de kunna fylla sin uppgift. I själfva verket kan denna uppgift bli mycket betydelsefull. Vid den kraftigare utveckling af biblioteksväsendet, som är under tillkomst, är det redan och blir ännu mer behof af ett mellanled mellan folkbiblioteken och de stora vetenskapligt lagda biblioteken.»

För att stiftsbiblioteken skola kunna på sådant sätt verka som centralhärdar i landsorten för nutida bildningssträfvanden, fordra de, såsom motionären påpekar, icke blott tillfredsställande lokaler, där de sakna sådana, — detta af det skäl att de redan befintliga, dyrbara handlingarna behöfva skydd mot eldfara, fukt o. dyl. —, utan äfven sakkunnig ledning och tillräckliga anslag för anskaffande af modern litteratur. Men stiftsbiblioteken äro, med undantag af det förnämsta bland dem, Linköpings, äfven läroverksbibliotek, och motionären önskar också, att utredningen måtte omfatta äfven förslag till reorganisation af läroverksbiblioteken, hvilka för närvarande hafva ytterst begränsade, för att icke säga alldeles otillräckliga möjligheter att fylla sina uppgifter att efter nutida kraf vara dels lärarnas dels lärjungarnas bibliotek.

Det initiativ, som sålunda af herr Pers tagits för åstadkommande af en utredning rörande dessa viktiga biblioteksfrågor, bör hälsas med odelad tillfredsställelse.

Frågan om ett kommunalt centralbibliotek i Stockholm inför sin lösning.

Som bekant har bankdirektören K. A. Wallenberg donerat ett belopp af tjugo millioner kronor till en stiftelse, benämnd »Knut och Alice Wallenbergs stiftelse», med ändamål att tillgodose religiösa, välgörande, sociala, vetenskapliga, konstnärliga eller andra kulturella syften samt att främja handel, industri och andra näringar inom landet. Från styrelsen för denna stiftelse har till Stockholms stadsfullmäktige den 30 sistlidne mars aflåtits en skrifvelse af följande innehåll:

»Styrelsen för Knut och Alice Wallenbergs stiftelse får härmed äran meddela, att styrelsen — på förslag af dess ordförande herr K. A. Wallenberg, som önskar, att stiftelsens första utdelning måtte komma hans födelsestad tillgodo — har beslutat, att till uppförande af ett Stockholms stadsbibliotek i hufvudstaden bidraga med ett belopp af en million kronor under förutsättning:

att stadsfullmäktige till uppförande af stadsbiblioteket anslå de nu tillgängliga medlen ur Forsgrénska fonden, kronor 575,000;

att stadsfullmäktige kostnadsfritt upplåta en tomt af den beskaffenhet, att biblioteksbyggnaden kan uppföras fristående och att utrymme finns för eventuell behöflig tillbyggnad och

att Stockholms stad bekostar nödiga planeringsarbeten.

Understiger byggnadskostnaden kr. 1,575,000 ställes öfverskottet till stadsbibliotekets förfogande att användas för inköp af böcker m. m.

Stiftelsens bidrag kommer att tillhandahållas drätselnämnden i den mån byggnadens uppförande fortskrider.»

Afkastningen i år af den Forsgrénska fonden hade, såsom kändt torde vara, föreslagits att utgå till Stockholms Borgarskola *i förening med* ett kommunalt centralbibliotek — en sammankoppling, som från olika håll med rätta väckt en del betänkligheter. Man kan därför säga, att erbjudandet från den Wallenbergska stiftelsens styrelse kommit i rätta ögonblicket, och det torde kunna antagas, att Stockholms stadsfullmäktige icke ställa sig afvisande gent emot detsamma. Frågans slutliga afgörande är emellertid icke att vänta förrän under instundande höst.

Bibliotekarien Fredrik Nilsson †.

Den 23 april afled härstädes föreståndaren för Stockholms Arbetarebibliotek Fredrik Nilsson i en ålder af 48 år.

Bibliotekarien Nilsson, som gjort sig ett bemärkt namn inom folkbiblioteksområdet, var ursprungligen typograf, men hade från ungdomen ett starkt intresse för läsning och studier. Samtidigt med arbetarerörelsens fackliga organisation i slutet af 1880-talet framträdde hos densamma ökade intellektuella intressen, och dessa gåfvo anledning till bildande af Stockholms Arbetarebiblioteksförbund i syfte att »genom sammanslutning af fackföreningar och andra verkliga arbetarekorporationer i Stockholm åstadkomma och upprätthålla ett för arbetareklassen särskildt afsedt bibliotek». Häri var Nilsson den ledande kraften, och den i början helt anspråkslösa biblioteksrörelsen ställdes under hans energiska ledning. För närvarande inrymmer Stockholms Arbetarebibliotek mer än 30,000 volymer och åtnjuter ett årsanslag af 12,000 kronor af Stockholms stad.

Inom det svenska folkbiblioteksarbetet i dess helhet har Nilsson kommit att taga en liflig del icke minst genom sina skrifter, som beröra skötseln af dylika bibliotek. Såsom ledamot af den kommitté, som af Stockholms stadsfullmäktige år 1910 tillsattes för att utreda frågan om inrättande af ett kommunalt centralbibliotek i Stockholm, ådagalade han en vidsynt och klar uppfattning om en sådan institutions uppgifter, äfven utöfver sådana, som man vanligen anser tillhöra ett folkbibliotek att fylla.

Till bibliotekarie vid Stockholms Arbetarebibliotek efter F. Nilsson har antagits fil. dr O. Borge, som år 1897 under en del af året tjänstgjorde såsom e. o. amanuens vid Upsala universitetsbibliotek, och som under senare år varit föreståndare för det s. k. Arbetarerörelsens arkiv i Stockholm.

Birgitta-Utställningen 1918.

Den 7 mars öppnades i Statens historiska museums kyrksal, hvilken för ändamålet arkitektoniskt ombildats, en i stor stil anordnad Birgitta-utställning, omfattande bilder i skulptur och måleri (bl. a. det stora altarskåpet från Vadstena klosterkyrka), reliker (såsom den kista, hvari Birgittas ben hemfördes från Rom), textilier, handskrifter och äldre tryck, sigill m. m. Utställningen var anordnad gemensamt af Statens historiska museum och Birgittamuseiföreningen i Vadstena under ledning af en kommitté, bestående af riksantikvarien Salin, riksbibliotekarien Collijn, doktorerna O. Janse och

A. Lindblom samt fröken Agnes Branting. Till täckande af de med utställningen förbundna kostnaderna hade bidrag lämnats af flera för saken intresserade personer, däribland H. K. H. hertigen af Nerike, bankdirektör A. Hallin, grefve Eric v. Rosen och konstnären Anders Zorn.

Den del af utställningen, som afsåg att i skrift och tryck belysa Birgitta och hennes gärning, hade fallit på Kungl. bibliotekets lott. För ändamålet hade insatts två stora glasmontrer på båda sidorna af kyrksalens midtparti, till vänster om denna sal hade dessutom inredts ett särskildt litet rum till librarium, i hvilket en samling urkunder, handskrifter och äldre boktryck utställdes, som i sig inneslöt de förnämsta i våra offentliga samlingar förvarade litterära minnesmärken, som knyta sig till den stora nordiska sierskans namn och hennes klosterstiftelse Vadstena. Den största delen af de här utställda handskrifterna och böckerna tillhörde Kungl. biblioteket, urkunderna Riksarkivet. Bidrag hade dessutom lämnats af universitetsbiblioteken i Upsala och Lund, stiftsbiblioteket i Linköping, Skoklosters bibliotek samt två enskilda samlare, grefve Eric von Rosen och dr Otto Smith. Denna del af utställningen fördelade sig på hufvudsakligen fem grupper, hvaraf den första innehöll *Birgittas egna skrifter*, främst hennes revelationer såväl i handskrifter som i några af de märkligaste tryckta upplagorna. Här förtjäna särskildt nämnas de enda till vår tid bevarade Birgitta-autograferna, näml. två egenhändiga utkast till uppenbarelser, samt en af Birgittas biktfader Petrus af Skeninge verkställd latinsk originalutskrift af revelationerna kap. 8—9 i bok III; dessa för Birgittaforskningen så värdefulla dokument förvaras nu i Kungl. biblioteket. Af de tryckta upplagorna bör här särskildt framhållas Skoklosterexemplaret af 1492 års upplaga på pergament (om det nyligen af frih. Hierta förvärfvade pergamentexemplaret se ofvan s. 146 ff.). En vacker italiensk handskrift från senare hälften af 1400-talet, innehållande Regula S. Salvatoris, var intressant särskildt på grund af en vacker en hel sida upptagande miniatyr, som föreställde Birgitta utdelande ordensregeln. Den äldsta svenska redaktionen af Sermo angelicus från år 1385 utställdes med den dyrbara fornsvenska handskriften Cod. Holm. Oxenstierna. En andra grupp bildades af *Skrifter rörande Birgitta och Katherina*, af hvilka de märkligaste voro de två handskrifterna med handlingar till Birgittas och Katherinas kanonisationsprocesser, nämligen »Acta et processus canonizacionis b. Birgitte», som är den viktigaste källan till kännedomen om Birgittas lif, och »Processus canonizacionis b. Katherine», en i röd sammet bunden pergamentcodex, som år 1873 förvärfvades till Kungl. biblioteket från dominikanerklostret i Krakau. Tredje gruppen omfattade *Skrifter och urkunder rörande Vadstena kloster och birgittinerorden;* här märktes särskildt konung Magnus Erikssons och drottning Blankas testamente den 1 maj 1346 till förmån för ett kloster, som de och deras arfvingar skola bygga i Vadstena, de första gåfvobrefven till klostret från år 1368, kopieböcker, jordeböcker, aflats- och participationsbref, Vadstenadiariet, en af Upsala universitetsbiblioteks dyrbaraste handskrifter, vidare originalutskriften till den försvarsskrift för Birgittas revelationer, som kardinal Johannes de Turrecremata uppsatte på kyrkomötet i Basel, birgittinska ritualböcker, framför allt den under titel Jungfru Marie Örtagård bekanta fornsvenska öfversättningen af Cantus sororum i en Vadstenahandskrift från år 1510, m. fl. En fjärde afdelning hade fått rubriken *Från Vadstena klosters bokvärld* och innehöll ett urval handskrifter ur Vadstena gamla klosterbibliotek, däribland en liten handskrift af den hel. Bernhard af Clairvaux, som enligt traditionen tillhört Birgitta själf, nu förvarad i Upsalabiblioteket, samt flera i Vadstena kloster utförda svenska handskrifter vittnande om nunnornas skrifvarflit och kalligrafiska färdigheter; bland dessa senare handskrifter kunna nämnas Speculum virginum, Vadstenalektionariet 1502, Linköpingslegendariet fr. omkr. 1525, jungfru Marie psaltare från 1534, flere bönböcker m. m. I samma afdelning utställdes äfven det lilla Upsala universitetsbibliotek tillhöriga unika trycket »Horae de domina ad usum eccl. Lincopensis et Scarensis», sannolikt det enda tryck, som utgått från det lilla tryckeri, som under några månader år 1495 var i verksamhet inom Vadstena kloster, innan det förstördes vid eldsvådan den 14 okt., samt några typiska Vadstena-band från 14- och 1500-talen. I en femte grupp hade sammanförts några *bildtryck*, s. k. Einzelformschnitte, de flesta från senare hälften af 1400-talet och till öfvervägande del utförda i Tyskland.

I librariet hade äfven beredts plats åt ett urval sigill (med tillhörande urkunder), dels Vadstena klosters olika sigill för systra- och brödrakonventen samt ett nyupptäckt gemensamt sigill för båda konventen, säkerligen klostrets äldsta, dels vissa munkars och nunnors samt Birgittas närmaste anförvanters sigill. Äfven sigill tillhörande det finska birgittinerklostret Nådendal voro här utställda jämte en sigillstamp i brons för detta kloster från 1400-talets midt, som år 1912 anträffades i jorden vid Räfgräfva i Nerike. Sigillutställningen var på grund-

val af det i Riksarkivet befintliga rika materialet anordnad af amanuensen frih. H. Fleetwood.

Utställningen, som stängdes den 20 maj, har besökts af öfver 6,000 personer. Till densamma hade under redaktion af I. Collijn och A. Lindblom utgifvits en katalog, hvilken samtidigt som den var afsedd att tjäna intresserade till vägledning under den pågående utställningen, äfven skulle utgöra en bestående minnesskrift öfver denna och därför fått en särskildt dyrbar, från vanliga utställningskataloger afvikande utstyrsel. Katalogens titel är *Birgitta-utställningen 1918. Beskrifvande förteckning öfver utställda föremål* (Upps.: Almqvist & Wicksells Boktr.-AB. 1918. 8°. XI, 201 s., XIII pl. Pr. 20 kr.). Följande bidrag ingå i densamma: C. M. Fürst, *Birgittas reliker*; A. Branting och A. Lindblom, *Hel. Birgittas och Katherinas skrin samt andra helgedomakar;* A. Lindblom, *Altarkärl; Bildverk i skulptur och måleri;* A. Branting, *Väfnader och broderier;* S. Brandel, *Birgittas kista och bår. Ulf Gudmarssons grafsten. Pilgrimsmärken. Fyra föremål funna i Vadstena klosterkyrka;* G. Lagerheim, *Mikroskopisk undersökning af Birgittas kista*; I. Collijn, *Handskrifter, urkunder och böcker rör. Birgitta och Vadstena;* H. Fleetwood, *Sigill;* O. Janse, *Vadstena som kulturminnesort.* Af de tillhörande planscherna äro de flesta utförda i förträffliga ljustryck på Cederquists officin, titelplanschen, utgörande ett faksimile i hel storlek af den ofvannämnda miniatyren i den italienska handskriften af Regula Salvatoris dessutom i färgtryck.

En beskrifning på de förnämsta sevärdheterna i »Librariet på Birgitta-utställningen» publicerades af I. Collijn i *Stockholms Dagblad*, söndagsnumren för den 28 apr. och 5 maj.

Andra publikationer, som utkommit till utställningen eller i samband med denna, äro: *Den heliga Birgitta. Bildverk i skulptur och måleri från Sveriges medeltid* af A. Lindblom. Stockh.: P. A. Norstedt & Söner 1918. Fol. 56 s., 30 pl. (ljustryck från J. Cederquists Grafiska A.-B.). Pr. 60 kr.; I. Collijn, *Iconographia Birgittina typographica. Birgitta och Katherina i medeltida bildtryck.* Fasc. II. Stockh.—Ups.: Almqvist & Wiksell 1918. 8°. S. 43—82, pl. XI—XX. Pr. 25 kr. En af A. W. Lundberg verkställd svensk öfversättning af Vadstenadiariet har i dagarna utkommit på P. A. Norstedt & Söners förlag.

Svenska fornskriftsällskapet.

Sällskapet höll den 22 mars 1918 sitt 75:e allmänna årsmöte. Ledamöternas antal utgör 142, däraf 51 ständiga och 91 årsledamöter. Sedan senaste årsmöte ha följande skrifter utgifvits: H. 152. K. F. Söderwall, *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket*, h. 29, hvarmed detta viktiga arbete bragts till sin afslutning; H. 153. *Latinskt-svenskt glossarium*, H. 1, utg. af E. Neuman efter Cod. C 20 i Upsala universitetsbibliotek. Under tryckning är h. 2 af glossariet samt ett supplement för åren 1901—17 af R. Geete's *Fornsvensk bibliografi.* Sällskapets räkenskaper utvisa en behållning för år 1918 af 26,326 kr. 62 öre. Styrelsen består af f. riksbibliotekarien E. W. Dahlgren, ordförande, prof. K. F. Söderwall, f. förste bibliotekarien R. Geete, sekreterare och skattmästare, förste bibliotekarien E. Haverman och prof. O. v. Friesen.

Svenska litteratursällskapet.

Svenska litteratursällskapets skrifter för år 1917 utgöras af 38. årgången af *Samlaren* och *1500- och 1600-talens visböcker*, X *(Samuel Älfs visbok)*: H. 1, utg. af A Noreen och A. Grape. Samlaren (VII, 248, 45 s.) innehåller följande bidrag: C. Santesson, Mot »Lycksalighetens ö», S. Ek, Karin Ulfsparres visor, J. Flodmark, Något om C. M. Bellman och hans anhöriga, S. Cederblad, Stagnelii panteistiska Kristusuppfattning, K. R. G. Strömberg, Leopolds Virginia, J. Paludan, Ole Svendsen Lemvig, J. Nordström, Till frågan om Skogekär Bärgbo, G. Lindstén, Visan om Konung Gustaf och Dalkarlarna samt En oration af Kellgren från Åbotiden, F. Böök, Bidrag till de Almquistska skrifternas kronologi, H. Schück, Ur gamla anteckningar, VIII. Franska trupper i Sverige 1743—1753, N. Gobom, Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1916.

Sällskapets räkenskaper utvisa en behållning från föregående år af 10,211,50 kr. samt i inkomster 4,487,12 kr. Utgifterna belöpa sig på 4,007,75 kr., hvadan för år 1918 en behållning af 10,690,87 kr. förefinnes. Sällskapets styrelse består af prof. H. Schück, ordförande, docent M. Lamm, sekreterare och fil. kand. J. L:son Samzelius, skattmästare. Arbetsutskottet utgöres utom af de nämnda af docenten A. Blanck och förste bibliotekarien A. Grape.

Svenska vitterhetssamfundet.

Under år 1917 har samfundet publicerat Then Svänska Argus, femte häftet, Anna Maria Lenngrens samlade skrifter, andra och tredje häftena, Leopolds samlade skrifter, sjätte häftet. Under förberedelse att utgifvas under innevarande år äro: Sjätte och sista häftet af Argusupplagan, innehållande

den litteraturhistoriska och språkliga inledningen till verket, 4:e och 5:e häftena af fru Lenngrens skrifter, hvarmed detta verks text blir fullständig, Lucidors Samlade dikter, h. 3, med början af kommentaren. Dessutom förberedes fortsättningen af de påbörjade Bellman-, Leopold- och Lucidor-upplagorna, äfvensom nya kritiska upplagor af Georg Stiernhielms, Gunno Dahlstiernas, C. A. Ehrensvärds och J. H. Kellgrens skrifter.

Enligt styrelsens årsberättelse för år 1917 utgör nu medlemsantalet 923 ledamöter, hvaraf 95 ständiga (mot resp. 839 och 84 föreg. år). Samfundet har under år 1917 åtnjutit ett statsanslag å 3,000 kr., hvarjämte Svenska Akademien beviljat ett anslag å 1,000 kr.

Nytillträdande medlemmar kunna erhålla föreg. års publikationer mot erläggande af resp. årsafgifter (1910: 6 kr., 1911—17: 10 kr. för år). Årsafgiften har fr. o. m. år 1918 höjts till 15 kr. Ständig medlem erlägger 250 kr. Anmälan göres till sekreteraren, bibliotekarien C. Grönblad, adr. Nobelbiblioteket, Stockholm.

Ur tidskrifter m. m.

I andra numret innevarande år af *Het Boek*, s. 58—64, har redaktören, universitetsbibliotekarien i Amsterdam C. P. Burger jr skrifvit en sakkunnig artikel om »Het deensche Comité tot Bevordering van de Volksontwikkeling».

I *Zeitschrift für Bücherfreunde*, 1918/19, h. 1—2, Beiblätter, sp. 15—21, har den kände österrikiske litteraturhistorikern och Heinespecialisten prof. Friedrich Hirth skrifvit ett »Stockholmer Brief», hvari han särskildt sysselsätter sig med den moderna tyska litteraturens spridning i vårt land samt redogör för några af de märkligaste arbeten inom svensk litteratur och konsthistoria, som på sista tiden utkommit. Äfven åt vår bokauktionsmarknad ägnar han sin uppmärksamhet.

I *Zentralblatt f. Bibl.-wesen*, 1918: 1—2, s. 1—15, har W. Schlüter skrifvit en historik öfver »Die Dorpater Universitätsbibliothek». Detta bibliotek har emellertid intet att göra med den gamla svenska Dorpatakademiens bibliotek. Med akademiens förflyttning till Pernau gick detta bibliotek dels förloradt under det nordiska kriget, dels öfverfördes delar däraf till Sverige. Från det svenska riksarkivet aflämnades år 1826 en del matriklar och universitetsräkenskaper, som förvaras i det nuvarande universitetsbiblioteket i Dorpat, som i allt väsentligt har tyskt arbete att tacka för sin utveckling till ett af de största biblioteken i Östersjöprovinserna. Enligt senast ingångna meddelanden lär största delen af Dorpats universitetsbibliotek under krigsåren 1915 och 1916 ha öfverförts till olika ställen i Ryssland, ss. till Perm, Nischnij Novgorod och Woronesch. Enligt andra underrättelser skulle biblioteket helt nyligen hafva bortförts och under transporten skingrats.

Franziskanische Studien har utgifvit ett dubbelhäfte, årg. 5 (1918): 1—2, i form af ett festnummer med anledning af den sachsiska franciskanerprovinsens vom Hl. Kreuze fyrahundraårsfest. I detta nummer ingår äfven ett utförligt referat af I. Collijns i föreg. årgång af denna tidskrift offentliggjorda studie »Franciskanernas bibliotek på Gråmunkeholmen i Stockholm», meddeladt af P. Diodo Henniges O. F. M.

I *Historisk tidskrifts* första häfte för året har med sedvanlig precision och noggrannhet bibliotekarien Kr. Setterwalls *[Svensk historisk] Bibliografi*, 38 (1917) utkommit med sid. 509—46.

I *Meddelanden från Kungl. katekesnämnden*, III, 1917, s. 367—428, ingår en af förste bibliotekarien G. Adde med stor omsorg utarbetad svensk katekesbibliografi: *Martin Luthers lilla katekes med förklaring. Bidrag till en bibliografisk förteckning.* Denna bibliografi upptager i kronologisk ordning på svenska eller på främmande språk i Sverige eller dess forna besittningar tryckta upplagor af Luthers lilla katekes från år 1567, den äldsta kända svenska upplagan, fram till år 1830, då Svenskt boklexikon tager vid. Afsikten är att i utvidgad och reviderad form äfven publicera denna bibliografi i Kungl. Bibliotekets Handlingar, N. F.

Danmark.

København. Det kgl. Bibliotek.

Underbibliotekar cand. mag. Victor Madsen er udnævnt til Bibliotekar fra 1 April d. A. at regne.

Assistenterne cand. mag. Robert Hansen og mag. art. E. Abrahamsen er konstituerede som Underbibliotekarer fra 1 April d. A. at regne.

Under Redaktion af Svend Dahl har Biblioteket udsendt *Katalog over Erhvervelser af nyere udenlandsk Litteratur ved Statens offentlige Biblioteker* 1917 (294 S.). Et Særtryk er taget af det Afsnit af

Kataloget, som vedrører Verdenskrigen. Det Aarskatalog, som udsendes af Aarhus Statsbibliotek sendes gratis til dem, der ønsker det.

Universitetsbiblioteket.

Underbibliotekarerne cand. mag. B. V. A. Erichsen og cand. mag. Victor Petersen er udnævnte til Bibliotekarer fra 1 April d. A. at regne.

Mag. art. Frk. Angelica Axelsen er konstitueret som Underbibliotekar fra 1 April at regne.

Den 28 April fyldte Universitetsbibliotekets tidligere Chef, fhv. Overbibliotekar Dr. phil. S. Birket-Smith 80 Aar.

En Række Artikler i den danske Dagspresse, skrevet af Biblioteksmænd, der alle havde arbejdet under ham, opridsede ved denne Lejlighed med fælles Varme og Anerkendelse Hovedtrækkene i hans Arbejde, der havde været af en saa stor Betydning baade for Biblioteket selv og for den danske Bogverden.

Som bekendt blev Birket-Smith Udgiveren af Leonora Christina Ulfeldts »Jammersminde» og føjede til denne mønstergyldige Udgave en Skildring af hendes Historie og Tidsalder, der danner et Hovedværk indenfor dansk historisk Litteratur. Omkring disse to store Arbejder grupperer sig hans ligesaa ypperlige Tekstudgaver af danske Skoleskuespil fra 16. og 17. Aarhundrede, hvis klare og kundskabsrige Indledninger senere samledes i to Bind »Studier fra det gamle danske Skuespils Omraade», Udgivelser af Otto Sperlings og Johan Monrads kulturhistorisk værdifulde Selvbiografier, begge ligeledes fra det 17. Aarhundrede, Udgaven af Universitetsmatriklen 1611—1828 og grundige Smaaafhandlinger i det af ham redigerede Tidsskrift »Danske Samlinger». Tilsammen et videnskabeligt Arbejde af høj Værdi.

Men det vil paa denne Plads være naturligt nærmest at dvæle ved den Betydning, som Birket-Smiths lange Chefstid fra 1880—1909 fik for selve Universitetsbiblioteket. Dette var, to Aar før han — 1863 — blev ansat, henflyttet til den nuværende Bygning i Fiolstræde og var endnu et meget mangelfuldt, daarligt katalogiseret og eksklusivt Studenterbibliotek.

Det blev under hans Ledelse aabnet for Offentligheden og gjort til et Almenbibliotek med de strængeste Hensyn til det bibliotekssøgende Publikums Tarv, hvortil hørte en Hjælpsomhed og en Velvillie, der fandt sit ypperste Udtryk i Overbibliotekarens egen Person og den Dag i Dag er en af Bibliotekets smukkeste Traditioner.

Samtidig med Omændringen af Reglementerne fulgte en fuldstændig Omkatalogisering af Bogmasserne, der trolig fortsattes efter de af Birket-Smith selv udformede Principper, saaledes at 5/6 af Biblioteket nu er nykatalogiseret og derved let tilgængeliggjort.

En ny Læsesal blev indrettet, Indkøbssummen langsomt forøget og Anskaffelserne foretaget med systematisk Omhu og heldig Haand, og i 1907 blev den hindrende Pladsmangel overvundet ved en Tilbygning i Universitetsgaarden.

Personlig foregik Birket-Smith i alle disse Aar hele Personalet med sit gode Eksempel, selv til det yderste punktlig og pligtopfyldende og præget af et ualmindeligt demokratisk Syn paa Biblioteksarbejdet. Hans stærke, men stille Styre blev i et og alt en fuldkommen Reform paa alle Punkter og en uvurderlig Indsats i alt dansk Bogvæsen.

Som et Udtryk for den Agtelse og Anerkendelse, han baade gennem sin Personlighed og sin Gærning erhvervede sig, blev der paa selve Fødselsdagen overrakt ham en Adresse af en Deputation fra Universitetsbiblioteket, med dets nuværende Overbibliotekar Dr. phil. Sofus Larsen i Spidsen, der bragte ham en tredobbelt Tak for hans videnskabelige Arbejde, for hans lange og lykkelige Biblioteksledelse og for hans personlige Eksempel.

Adressen var underskrevet af hele det Bibliotekspersonale, der havde arbejdet ogsaa under ham, og af en Række andre Navne, der tidligere havde været knyttede til Biblioteket.

Aarhus. Statsbiblioteket.

Konstitueret Underbibliotekar Sejr er ansat som Underbibliotekar fra 1 Juli 1917 at regne.

Biblioteket har nylig fra den kendte Retshistoriker Overretssagfører C. Kier i Aarhus modtaget en værdifuld Gave, idet han har tilladt det af hans Bogsamling at udtage alt, hvad det maatte ønske. Det er derved foruden af Dubletter af danske Bøger m. m. kommet i Besiddelse af en stor Samling Skrifter vedrørende gammel-germansk og orientalsk Rets- og Kulturhistorie. Det meste deraf vil blive optaget i Bibliotekets Aarskatalog for 1917, som snart vil udkomme.

Der forberedes tillige Udgivelsen af en Katalog over »Vahls Missionsbibliotek», Bibliotekets meget værdifulde Specialsamling om Hedningemissionen. Til Trykningen er der af et Legat til Fordel for Missionsøjemed bevilget 1000 Kr. Til Bestyrelsen af Bibliotekets anden værdifulde Specialsamling »Regenburgs Samling» til Hertugdømmernes Historie og Beskrivelse, er der fra April 1918 bevilget særskilt 600 Kr. aarlig, foreløbig for 3 Aar.

I April Maaned har Underbibliotekar Stensgård

paa Bibliotekets Læsesal holdt et Par Foredrag for »Højskolen for Arbejdsløse» om Bogbenyttelse, med praktiske Demonstrationer fra Haandbogsamlingen.

Statens Avissamling i Aarhus.

Denne Samling oprettedes ved Lov af 17 Maj 1916. Den er bestemt til at rumme et fuldstændigt Eksemplar af alle danske Aviser og desuden Dubletter til Brug for Fremtiden. Bygningen, tidligere Depotmagasin for Fodfolkskasernen, er færdig, og endnu mangler kun Anbringelse af en Del af Hylderne. Indflytningen af de store Avismasser fra Statsbiblioteket, de tre Landsarkiver og Dubleteksemplarerne fra det kongelige Bibliotek er paabegyndt og ventes snart tilendebragt. Nærmere Redegørelse vil fremkomme senere.

Statens Bogsamlingskomité.

Statens Bogsamlingskomité har udsendt Nr. 3—4 af sine Meddelelser, redigerede af Komitéens Formand Andr. Sch. Steenberg. Der er truffet en ny Ordning af Boghandlerrabatten til Folke- og Børnebogsamlinger. Medens tidligere Foreningen »Danmarks Folkebogsamlinger» forpligtede sig med Hensyn til Fællesindkøb af antikvariske Bøger, og Rabat kun gaves til Bogsamlinger, der var Medlemmer af denne Forening, har nu Statens Bogsamlingskomité efter Overenskomst med Den danske Boghandlerforening og Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag overtaget Kontrollen med Rabatten fra 1 April 1918. Derefter kan de Bogsamlinger, som af Komiteen anerkendes som statsunderstøttede, og som skriftligt forpligter sig til ikke at deltage i eller foranstalte Fællesindkøb af antikvariske Bøger, der kan faas nye, faa 25 % Rabat. Ordrerne skal da indsendes til Komiteen.

Det er vedtaget at oprette en udvidet Bibliotekarskole med 3 Maaneders teoretisk Undervisning, efterfulgt af et praktisk Kursus. Der skal i disse 3 Maaneder gives 3—4 Timers daglig Undervisning foruden Aftenforedrag. Prisen for Undervisningen er for hver Elev 100 Kr.

Paa Dansk Biblioteksforenings Initiativ er der opnaaet, at de danske statsunderstøttede Folke- og Børnebiblioteker kan faa 20 % Rabat ved Indkøb af svenske Bøger. Foreløbig vil Foreningen indsamle Bestillingerne, der skal indsendes til Nordiska Bokhandeln i Stockholm.

Forening for Boghaandværk.

I Anledning af »Fagskolen for Boghaandværks» 25-Aars Jubilæum den 15 Marts 1918 har »Forening for Boghaandværk» udsendt et Hefte af sit Tidsskrift *Bogvennen*. Xylograf F. Hendriksen giver heri en Skildring af Fagskolens Tilblivelse og Udvikling igennem alle de 25 Aar, i hvilke han selv, til største Gavn for Skolen og dansk Boghaandværk, har været dens uegennyttige Leder. Fagskolen har hidindtil haft gratis Lokaler og Varme i Kunstindustrimuseets Bygning; dette vil imidlertid nu ophøre og Skolen flyttes over i det teknologiske Instituts nye Bygning, hvor alle Fagskoler skal samles. F. Hendriksen har da paa dette Tidspunkt ønsket at fratræde Ledelsen, og Repræsentanter for de faglige Foreninger og for Forening for Boghaandværk er nu traadt sammen for at drøfte Skolens videre Skæbne.

Bogvennen indeholder ydermere en Redegørelse for den Betydning, som to siden 1910 afdøde Kunstnere, Otto Haslund og Carl Thomsen, har haft for dansk Illustrationskunst. Ogsaa denne Redegørelse er forfattet af F. Hendriksen og er ledsaget af en Del Billeder, der viser forskellige Prøver paa de to Kunstneres Virksomhed. Emil Selmar har givet en Fremstilling af Typografernes Lønforhold for hundrede Aar siden og Eiler Nystrøm har skrevet en Afhandling om Bogkunstens Fremme i anden Halvdel af 18. Aarhundrede. De talrige Illustrationer, der ledsager denne sidste Afhandling, viser hvor højt vi i Danmark paa den Tid stod i Bogfremstilling, og hvilken Sans der, for Størstedelen under fransk Paavirkning, vaktes her for smukt Bogtryk. Heftet afsluttes med en Oversigt over Forening for Boghaandværks Virksomhed i 1917—18. Der arbejdes for Øjeblikket paa en Bibliografi over vor fornemste Bogtrykker i det 16. Aarhundrede Laurentz Benedichts Tryk, denne vil blive udsendt som Foreningens næste Publikation.

Et naturvidenskabeligt Centralbibliotek.

Læge Carl With og Underbibliotekar ved det kongelige Bibliotek Svend Dahl har i et lille Skrift, *Vore naturhistoriske Museer og Biblioteker. Forslag til et Centralinstitut* af Carl With og Svend Dahl. København: J. L. Lybeckers Forlag, 1918. 40 S., udkastet en Plan, som har vakt en vis Opsigt og givet Anledning til en livlig Drøftelse i Dagspressen. Pladsmanglen særlig i Zoologisk Museum og Botanisk Museum og delvis ogsaa i Universitetsbiblioteket har foranlediget Forfatterne til at fremsætte Tanken om Oprettelse af et naturvidenskabeligt Centralinstitut, der skulde bestaa af Museerne med de dertil hørende Universitetslaboratorier, og i Tilslutning hertil af et naturvidenskabeligt Bibliotek. Tanken er for saa vidt aktuel, som der foreligger Aftale om

Ombytning af visse Dele af det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket, idet førstnævnte afgiver den medicinske Litteratur til Universitetsbiblioteket mod til Gengæld at faa dettes juridiske. Der er til dette Øjemed paa Finansloven bevilget hver af de nævnte Institutioner et Beløb af 1500 Kr. til Dækning af de ved Ombytningen foraarsagede Udgifter.

Medens Ordningen af Museumsforholdene ikke har megen Interesse for dette Tidsskrifts Læsere, vil Planen om Oprettelsen af et naturvidenskabeligt Centralbibliotek her kort blive refereret tilligemed de Indvendinger, som i Diskussionens Løb har rejst sig mod Planens Realisation, idet vi undlader at fremsætte nogen personlig Meningstilkendegivelse for ikke at rejse en Diskussion, som dels er ørkesløs, dels ikke har sin Plads her i Tidsskriftet.

Efter en kort historisk Oversigt, hvori omtales de Krav, som til forskellige Tider er fremsat om at træffe Bestemmelser om Forholdet mellem de to store Biblioteker, et Spørgsmaal, der sidst blev rejst, da en Tilbygning til Universitetsbiblioteket i 1904 viste sig nødvendig, gaar Forfatterne over til at skildre de to Bibliotekers indbyrdes Stilling. Der hævdes her, at begge Biblioteker i alt væsentligt har det samme Publikum og arbejder paa samme Maade, idet de begge i Forening støtter de videregaaende Universitetsstudier, medens Laboratoriebibliotekerne kun tilfredsstille de elementære Krav. Betegnelsen Universitetsbibliotek burde derfor gælde for dem begge taget under ét. Det Spørgsmaal rejser sig da, hvorledes man bedst skal regulere Forholdet mellem de to Biblioteker, for at de kan opfylde deres fælles Opgave overfor Universitetet. Begge Steder afgives den samlede danske Litteratur som Pligteksemplarer fra Bogtrykkerne, ikke blot Bøger, men ogsaa det saakaldte »Smaatryk«, det samme findes ligeledes i Statsbiblioteket i Aarhus. Der foreslaas, at Universitetsbiblioteket skal opgive Smaatrykket og overlade til det kongelige Bibliotek og muligvis ogsaa Aarhus at samle de danske Tryksager i deres Helhed. Hvad den udenlandske Litteratur angaar, har Universitetsbiblioteket særlig samlet de eksakte Fag og Medicin, det kongelige Bibliotek særlig de humanistiske Fag, men Grænserne har været flydende, saa at hvert af Bibliotekerne ejer Litteratur, som med denne Sondring for Øje rettelig hører hjemme det andet Sted. Publikum staar derfor undertiden uvis om, hvor det skal henvende sig, og derved vækkes Utilfredshed. Denne Utilfredshed har særlig gjort sig gældende blandt Medicinerne og har foranlediget den ovenfor omtalte Ombytning. Med Oprettelsen af et naturvidenskabeligt Centralbibliotek for Øje, foreslaar derfor Forfatterne at fortsætte med den nu paabegyndte Udveksling, indtil Delingen mellem de eksakte og de humane Fag er gennemført i saa stor Udstrækning som det er muligt, idet begge Biblioteker dog skal beholde de nødvendige Haandbøger og de Grupper, som berører begges Fag, som f. Eks. Encyclopædier. Samtidig skal Forholdet til Museernes Specialbiblioteker ordnes, idet disse om muligt — det vil afhænge af Centralbibliotekets Beliggenhed — skal reduceres til rene Haandbiblioteker. Hvis Universitetsbiblioteket skulde afstaa hele sin filologiske og historiske Litteratur, vilde efter Forfatternes Mening den logiske Følge være den, at ogsaa Bibliotekets rige Haandskriftafdeling maatte skifte Ejer, i modsat Fald vilde det være nødvendigt at beholde den Litteratur, som kræves til den fulde Udnyttelse af Haandskrifterne, og denne Litteratur maatte da findes to Steder. Forfatterne insisterer for øvrigt ikke paa Fordringen om en saadan Afstaaelse.

Denne meget omfattende Plan har faaet en højst forskellig Modtagelse i Dagspressen. Overbibliotekar H. O. Lange hævder i en Artikel, at Universalbibliotekernes Tid er forbi, og at man i Fremtiden baade af økonomiske og praktiske Grunde vil blive nødt til at specialisere sig, ikke blot ved at oprette flere Specialbiblioteker som f. Eks. for Kunst, Teknik, Militærvæsen, men ogsaa ved for de store Bibliotekers Vedkommende at trække bestemte Grænser for deres Virkefelt, saaledes at Universitetsbiblioteket ikke som nu i det væsentlige bliver en Dublet af det kongelige Bibliotek. En skarp Modstander af Ideen er Overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket Dr. phil. Sofus Larsen, der i tre Artikler har taget kraftigt til Genmæle mod hele Planen. Ikke blot protesterer han stærkt mod Tanken om at afstaa Haandskriftsamlingen, men ogsaa mod den Paastand, at Biblioteket skulde være en Dublet af det kongelige Bibliotek. Han lægger den allerstørste Vægt paa, at Universitetsbiblioteket skal vedblive at være et almindeligt Studiebibliotek til Gavn baade for Professorer, Studenter og det store Publikum, der søger Biblioteket i omtrent ligesaa stor Maalestok, som det søger det kgl. Bibliotek, og netop derved viser, at der er Brug for begge Institutioner i deres nuværende Skikkelse. Underbibliotekar Kall stiller sig ikke afvisende overfor Afstaaelsen af Universitetsbibliotekets Haandskriftsamling til det kongelige Bibliotek, saa at der derved kunde oprettes en Statens Haandskriftsamling, som kunde komme under ensartet Behandling af et Personale, som var uddannet til det samme, og som eventuelt kunde foretage Udgiverarbejde. Pietetshensyn bør ikke der spille nogen Rolle. De Dubletindkøb, som de to

Biblioteker har foretaget, og som enkelte har anket over, mener han har været til stor Nytte for det arbejdende Publikum. Han gaar endnu videre, idet han mener, at der maa kræves, at der af de vigtigere Værker købes to Eksemplarer af samme Bog og om nødvendigt normeres en fast Konto paa begge Bibliotekers Budget til dette Formaal. Den nye Ordning maa medføre, at begge Institutioner, hver paa sit Omraade, tilfredsstiller de Krav, som nu kun hviler paa en af dem og maa forsynes med saa rigelige Pengemidler, at de baade som Bogmuseer og som Brugsbiblioteker stilles ens overfor Publikum og overfor Universitetet. Det humane Centralbibliotek maa sammen med Universitetsbibliotekets Bogmasser overtage den derpaa hvilende Forpligtelse til at give Professorer og Studenter Privilegier og købe de Bøger, som Universitetsstudierne kræver, ligesom det naturvidenskabelige Centralbibliotek maa bruge nogle af de Penge, som bliver fri, til at fungere som Bogmuseum. Det fremsatte Forslags væsentlige Berettigelse finder han ligger i, at der ved Aflastning af Universitetsbibliotekets karrige Budget skabes Betingelse for Dannelse af et til Naturvidenskabens stærke Vækst og kulturelle Betydning svarende Centralbibliotek.

Der forventes nu nedsat af Ministeriet en Kommission, der skal træffe Afgørelse af saavel Museernes som det eventuelle Centralbiblioteks Fremtid.

Norge.

Kristiania. Universitetsbiblioteket.

Universitetsbiblioteket har utsendt sin årsberetning for 1916—17. Biblioteket hadde d. 30. juni 1917 en störrelse av 624,849 bind böker, 107,974 dissertatser etc., 14 406 bind aviser foruten specialsamlingerne. Den internationale litterære bytteforbindelse står i forbindelse med 981 lærde institutioner, men desværre er utvekslingen av tryksaker fremdeles sterkt hemmet av krigen.

Også hjemme har krigens virkninger vist sig. Alle utgifter er steget sterkt, ikke mindst opvarmnings- og bokbindingskontoen. Til gjengjæld har biblioteket kunnet foreta större indkjöp i utlandet til gunstige kurser, hvortil biblioteket også kunde anvende en ekstraordinær tillægsbevilgning på 10,000 kr.

Statistiken viser at den voldsomme stigning i besöket siden bibliotekets flytning i 1914 forelöbig har kulminert og er efterfulgt av en svak tilbakegang. Den cirkulerende bokmasse er gåt ned fra ca. 54,000 til 50,000 bind, og læsesalsbesöket fra 51,326 til 50,485. Tilbakegangen i besök utgjör 2 %, men besöket er allikebel 49 % större end siste år i den gamle bygning. Grundene til synkningen må sagtens sökes i dyrtiden og bolignöden. De har vistnok kun været av forbigående natur, da besöket i vårmånederne atter steg til henimot det normale. Besöket på sön- og helligdagseftermiddager har ikke vist nogen forbigående nedgang, men er steget jevnt år for år til det nu er 75 % större end i det gamle lokale. Fremgangen skyldes vistnok væsentlig den utvidede tidsskriftavdeling, som stadig blir mere benyttet av folk som er optat hele uken gjennem, men gjerne anvender en söndageftermiddag til at fölge med i sin faglitteratur. Forholdet mellem benyttelsen av de forskjellige faggrupper har ikke undergåt nævneværdige forandringer.

Der er i aarets löp avholdt en utstilling i mai—juni av norske Wittenbergskrifter, d. v. s. dissertatser og andre akademiske skrifter til hvilke norske navn er knyttet i egenskap av autores eller respondentes. Desuten var der utstillet fotografiske sort-og-hvit kopier av titelsider, dedikationer, vers o. l. Utstillingen var arrangeret av pastor Sophus Thormodsæter, som specielt har gjort norske studenters studieophold ved tyske universeteter i det 16. og 17. århundrede til gjenstand for sine undersökelser. En fortegnelse over hele denne litteratur har han fremlagt i sin avhandling »Norske magistre i Wittenberg» (Videnskapsselskapets skrifter 1917, nr. 1).

For personalforandringer i det forlöpne år er der tidligere gjort rede her i tidsskriftet. Bibliotekets annuum utgjorde kr. 65,000 ordinært og 10,000 kr. ekstraordinært, driftsutgifter kr. 27,450 og trykningsutgifter kr. 2,200. Da samtidig to ekstraordinære biblioteksbetjenter blev overfört til faste stillinger på lönningslisterne, utgjör den ordinære merbevilgning til annuum kr. 8,500. *W. M.*

Luther-utstilling.

I tilslutning til universitetets reformationsfest avholdtes i Universitetsbibliotheket en Luther-utstilling. Den blev aapnet den 4. nov. og holdtes aapen indtil den avløstes av Gunnerus-utstillingen. Utstillet var det væsentlige av hvad bibliotheket eier av Luther-tryk og -utgaver. Størst opmerksomhet vakte samlingen av førstetryk — ca. 125 —, der fyldte den ene montre og som var forsynet — efter Weimarerutgaven — med angivelse av boktrykker, trykkested og -aar. I den anden montre la man særlig merke til den talrike — omend langt fra fuldstændige — samling av danske og norske oversættelser av Luthers Lille katekismus. Her laa der ogsaa en bok — Økolampadius' kommentar til Jesaja — hvor der

paa titelbladet med Luthers haandskrift stod skrevet: »Ex Libris Martini Lutherj». Paa et bord midt i salen stod opstillet de 9 store utgaver av Luthers samlede verker. *S. Sv.*

Gunnerus-utstilling.

I overvær av H. M. Kongen samt endel fremstaaende repræsentanter for universitet og kirke aapnedes den 16. februar 1918 i Universitetsbibliotekets utstillingssal i anledning av 200-aarsdagen for Trondhjemsbiskopen Johan Ernst Gunnerus's fødsel i Kristiania en utstilling, som omfattet publikationer av, til og om Gunnerus (1718—1773). Av utrykte saker var fremlagt »Betragtninger over Christendommens Indførsel i Norge», 2 visitatsprotokoller og 2 kopibøker paa tilsammen over 2,000 sider, hvorav en mindre del er offentliggjort av Ove Dahl. Desuten den ældste del av biskopens herbarium og en portrætsamling med 4 Gunnerus-billeder samt portræter av Ditlev Vibe, Gerhard Schøning og P. F. Suhm, L. Holberg, C. v. Linné, J. N. Brun, Hans Strøm og H. Bernhoft. Utstillingen var arrangeret av pastor S. L. Thormodsæter. *S. L. Th.*

Deichmanske Bibliotek.

1916—17. Foruden bibliotekaren bestod personalet 1. juli 1917 af 32 funktionærer, hvoraf 22 ved hovedbiblioteket. Til nybygning har bystyret for 1917—18 afsat 60,000 kr., hidtil ialt 100,000 kr. Bibliotekaren anbefaler varmt den nye bygnings placering paa det høitliggende Hammersborg, en gammeldags bydel med affældig og uordnet bebyggelse, hvis regulering længe har været ønsket og endelig i 1918 blev gjenstand for offentlig konkurrance. Bibliotekets samlede udgiftsbudget i terminen var 151,100 kr. Det talte 1. juli 1917 152,421 bind, efter en tilvekst i 1916—17 af 8,045 bind, hvoraf 1,004 som gave. Til bogkjøb er brugt 18,780 kr., til indbinding af 8,876 bind 11,897 kr. En betydelig samling moderne merkantil litteratur er anskaffet for midler ydet af Christiania Brændevinssamlag. Der er udsendt en katalog over pædagogisk litteratur i biblioteket. Paa grund af de stigende trykningS- og papirpriser er *Meddelelser og boklister* (NTBB IV, 180) foreløbig stanset med nr. 9.

Om udlaanets variation i forhold til tiderne giør bibliotekaren følgende træffende bemerkninger:

»Utlaanet paavirkes ifølge en gammel erfaring av gode og daarlige tider. Naar det økonomiske liv befinder sig i en bølgedal, har bibliotekene sit største utlaan, mens omvendt høikonjunkturer bringer utlaanet til at synke. Forholdet trær klarest frem, naar de økonomiske overgange er bratte og bibliotekets virkemidler og virkefelt samtidig holder sig nogenlunde uforandret.

I de sidste par aar har fænomenet vist sig ved adskillige norske og utenlandske biblioteker og antok vinteren 1916—17 karakteren av en ren baisse, hvor ikke utvidelse av virksomheten har opveiet nedgangen. Den nærmere forklaring ligger nær for haanden. I saakaldte gode tider blir folks fritid indskrænket i den frivillige jagt efter penger eller i den paatvungne kamp for at dække stigende leveomkostninger. Og ved fritidens indskrænkning følger ofte en omlægning i dens utnyttelse i retning av sterkere adspredelser (end bøkerne byr paa): kinematografer, cirkus, kafeer, uteliv i det hele. Alt dette maa nødvendigvis ha nedsættende indflydelse paa bibliotekenes benyttelse som underholdningsfaktor og derved paa de store tal i deres utlaansstatistik. Samtidig vokser imidlertid bibliotekenes betydning som kundskapskilde og gir sig uttryk i en stigende efterspørsel efter de egentlige fagbøker og i et tiltagende læsesalsbesøk.»

Nedgangen i udlaan begyndte 1915—16 med 7,911 bind = 1,2 pct., og er i 1916—17 sterkt fremskyndet, (tildels paavirket af brændselsnøden og reorganisationen af Kristiania folkeskolers barnebiblioteker), nemlig til 68,915 bind = 10,6 pct.; de sidste maaneder af beretningsaaret viser dog atter opgang. Det samlede antal udlaan 1916—17 er 578,793, deraf 57,080 ved 5 udlaansstationer. Læsesalsbesøget er steget fra 96,784 i 1915—16 til 109,592 i 1916—17 (de fleste 14. marts: 653). Bibliotekets virkefelt er udvidet ved indførelse af eventyrtimer, væsentlig ved 2 kvindelige barnebibliotekarer; tilstrømningen til timerne har været overordentlig. — Bibliotekaren tager ordet for oprettelse af 3 nye filialer, altsaa ialt 6.

N—d.

Stiftsarkiverne.

Til assistent sette Kyrkjedepartementet 9. marts 1918 cand. philos. A. V. Ullmann.

Bergen. Det Offentlige Bibliotek.

I beretningsaaret 1/7 1916 - 30/6 1917 udlaantes daglig 634 bd., ialt 183,807, deraf fra aabne hylder 119,163, fra udlaansstationerne, filialen og skolerne 62,910, fra samlingen forøvrigt 1,734. I forhold til det foregaaende aar er der en ubetydelig nedgang. Af udlaanet er den skjønlitterære procent 66,77, altsaa 2 tredjedele. Indenfor faglæsningen er interessen sterkest for afdelingen »litteratur», dernæst for biografi,

historie, geografi, kunst (med musikalier), praktiske fag, theologi, samfundslære, filosofi, naturfag; lavest kommer sprog med 237 bøger. Forholdet var omtrent ligedan aaret før. Læsesalsbesøget har været 58,627 (1915/16 52,069), mest ungdom; af voksne kom der 12,553. Tilveksten var 5,493 bd. (1915/16 5,993), hvoraf 774 gaver; til indkjøb disponeredes 15,112 kr. Biblioteket udgjør i 1917 134,279 bd. Klassificeret og katalogiseret er i aarets løb 12,839 bd., og arbeidet hermed efter det nye system er naaet til ca. 63,000. En katalog paa ca. 400 sider over historie og historisk biografi i biblioteket er udgivet i januar 1917. Som underbibliotekar er fra 15. april 1917 ansat Aage Petersson (dansk). *N—d.*

HAMAR. STIFTSARKIVET.

Hamar. Stiftsarkivet.

Efter en temmelig heftig pressediskussion, som fulgtes av en Storthingsdebat, hvori meningerne stod ganske sterkt mot hverandre, blev det, vistnok mot almindelig forventning, den 29. mars 1917 vedtat, at der skulde oprettes et stiftsarkiv paa Hamar.

Under den forutgaaende diskussion kom den synsmaate frem, at det av hensyn til historisk forskning var bedst at beholde arkivstoffet samlet i Kristiania. Men ogsaa det helt motsatte ønske kom til orde, at arkivsakerne burde bero mest mulig i det distrikt, hvor de hørte hjemme, og at man derfor burde ta sigte paa at faa arkiver for hvert amt.[1] Oprettelsen av stiftsarkivet paa Hamar betegner derfor et noksaa vigtig skridt i det norske arkivvæsens utvikling. Statsmyndigheterne maa derved sies at ha bestemt sig for at holde fast ved den mellemvei, de alt før var kommet inn paa, og som betegnes ved et offentlig arkiv for hvert stift, ved siden av Riksarkivet for Regjeringens arkivserier. Der var alt før stiftsarkiver i Kristiania, Trondhjem og Bergen. I en noksaa nær fremtid kann en vistnok forutse et stiftsarkiv oprettet i Kristianssand. Konsekvensen vil vel ogsaa med tiden bli et eget arkiv for Tromsø stift.

Hamar stift er det eneste av de norske stifter, som ikke støter til havet. Den ældste by i stiftet, Lillehammer, er ikke ældre enn fra 1827. Ser en paa arkivet med utelukkende historiske interesser, blir saaledes arkivstoffet temmelig ensformig. Men det er i sin ensformighet ganske rikt. Hedemarken er Norges Östgötaslette, med kirkesogn og storgaarder tæt i tæt. I den vestlige del

[1] Der er i Norge 20 amter. Hvert av de 6 stifter dannes av 2—5 amter.

av stiftet ligger de store fjellstrækninger, rikelig belagt med arkivaliske dokumenter vedrørende beite- og almenningsforhold.

Det var først i Kristian den 4des tid (1588—1648) der begyndte at føres regelmæssige protokoller ved de lokale embeder i Norge. Arkivserierne gaar derfor ikke særlig langt tilbake i tid. Længst tilbake, til 1611, rækker det forlængst nedlagte Oplandenes Lagdømmes arkiv. Den ældste kirkebok er for Rena; den begynner 1661.

Stiftshovedstaden er en by paa kun 7,000 innbyggere. Byen er sæte for flere skoler og saaledes kjendt som lærerby. Men maaske i større utstrækning enn av byens egne innvaanere vil læseværelset besøkes av tilreisende. Hamar er i høi grad et kommunikations-knutepunkt for jernbaner og ogsaa for dampskipstrafiken paa Mjøsen.

Det nye arkiv har ingen egen bygning, men bor til leie i 2den (efter svensk og dansk regning 1ste) etage i Vangs sparebank ved Jernbaneplassen, en ny og temmelig frit liggende, granitbeklædt bygning. Naar det tas i betragtning, at leiligheten ikke er bygget til arkiv, men for at innredes til forretningskontorer, maa arkivet sies at ha faaet et endog overraskende heldig lokale. Kun en forholdsvis mindre ominnredning viste sig nødvendig.

Magazinerne utgjør 3 større rum. Hertil kommer læseværelse med god plass for 10—12 gjester, et kontor for arkivaren og et for registrering m. v., samt et bokbinderværksted. En vil maaske føle savnet av et eget ordningsrum. Der er hyldeplass for omtr. 1,000 løpende meter arkivsaker.

Inventaret er væsentlig anskaffet efter Riksarkivets mønster. For de besøkende paa læseværelset er der opstillet 2 større bord, et paa 1,40 × 3,20 m. og et paa 1,40 × 2,40.

De arkivsaker fra stiftet, som var innsendt fra embederne i tidligere tider, befandt sig ved oprettelsen av det nye arkiv i Stiftsarkiverne i Kristiania. Herfra blev de utskilt og oppsendt i løpet av høsten 1917. Samtidig begyndte arkivserier, som blev innkallt direkte fra underdommerne inden stiftet, at komme inn. Det er hensigten i inneværende aar at gaa til en innkallelse av geistlige embedsarkiver.

Av hensyn til den lokalhistoriske forskning bevilget de 2 amtèr, hvorav stiftet bestaar, alt dengang arkivets grundstamme befandt sig i Kristiania, en aarlig sum til at registrere skifte- og pantebøker. Det som var færdig av denne seddelkatalog, er blit overført til Hamar, hvor registreringen fortsættes av en dame.

Det faste personale bestaar av en arkivar, en assistent og en bokbinder, som tillike er vaktmester.

Arkivet er saa heldig fra første stund at besidde et godt haandbibliothek, idet man fikk innkjøpt stiftsarkivar E. A. Thomles store private boksamling. Den er særlig rik paa kildeskrifter, samt paa personal- og slægthistorie, ikke alene norsk men ogsaa — i en for Norge ialfald sjelden grad — paa dansk og svensk.

Læseværelset blev provisorisk aapnet den 30te oktober 1917. Fra nytaar 1918 holdes det aapent kl. 10—3. *Fr. Scheel.*

Trondhjem. Stiftsarkivet.

Til stiftsarkivar utnemnde Kongen 22. marts 1918 Iver Jørgen Kristiansen Refsaas, assistent ved same arkiv.

Norsk historisk aarsbibliografi.

Etter fyredøme av dansk og svensk Historisk Forening, som i lang tid hev gjeve ut historiske aarsbibliografier i sine tidskrifter, gjorde norsk Historisk Forening i sitt *Historisk Tidsskrift* i 1908 eit tiltak til aa skipa ein norsk historisk bibliografi; i 4. r. bd. IV s. 51—66 kom ein slik ein for 1906—07 ved Oscar Alb. Johnsen, dengong universitetsstipendiat, no professor i historie i Kristiania. Dessverre vart denne freistnaden staaande berre som prøva, inntil det no atter hev lukkast foreningen aa faa arbeidet i gang med aa samla og publicera aarsbibliografier til Noregs soga, og truleg kann me venta, at det utan avbrot vert halde fram, avdi uppgaava no er overteke av ein biblioteksmann, amanuensis ved Universitetsbiblioteket W. Munthe. I *Historisk Tidsskrift* 5 r. bd. IV h. 3. (utgjeve 12. jan. 1918) meddeler han paa 45 sidor bibliografien for 1916, innehaldande 560 titlar, fordelt paa 12 avdeilder: 1. Bibliografi og indledende skrifter. 2. Rikshistorie. 3. Geografi og lokalhistorie. 4. Norske utbygder. 5. Slegts- og personhistorie. 6. Kulturhistorie og folkeminder. 7. Videnskap og kunst. 8. Litteratur. 9. Sprog. 10. Kirke og undervisning. 11. Retsvæsen og samfundsforhold. 12. Næringsliv

og økonomi. Ymse avdeilder er atter delt i flokkar (utan titel). Eg saknar ei avdeild for religionshistorie; i avd. 6 er samanført reint heterogene ting, som bergverksdrift (nr. 373) og mythologi (nr. 374—5). Aa placera titlarne i dei saklege avdeilderne vil det stødt vera visse vanskar med; ein kjem aldri fraa, at sume titlar høyrer heime paa tvo eller fleire stader, — dei er òg difor i ymse tilfelle uppført tvo gonger i denne bibliografien; men slikt burde kannhenda gjenomførast i større mun. Det krev noko meir umtanke og kjennskap til innhaldet, men ingen bibliograf gjer ille i aa taka paa seg denne møda, for derved vert hans arbeid fullkomnare som sakbibliografi og difor nyttugare for brukaren, som hev mest interesse av aa vita, kva boki eller avhandlingi hev aa bjoda, enn av det reint bibliografiske. Det er difor spursmaal, um ikkje eit par upplysande ord i ein merknad til titelen ogso kunde gjera sin nytte, iser ved ufullkomne titlar. Iallefall bør titelen citerast fullt ut, naar han segjer noko um innhaldet; det er t. d. misvisande, at ein titel som denne: »Christian Andersen Ingelstad, organist paa Toten og orgelbyggjar», i nr. 319 vert avkorta til: »Kristian *[sic]* Andersen Ingelstad, organist»; stykket gjeld nemleg orgelbyggjaren meir enn organisten. (Tilfellet viser, at bibliografen, — som ved denne titelen gjort —, ikkje maa lita paa innhaldslista i samlingspublikationen — dèr staar nemleg den avkorta titelen! —, men bør gjenomgaa sjølve boki; det hender ogso stundom, hev eg set, at nokon artikel er oversprungen i innhaldslistor til tidskrifter o. dl.) At *Darraðarljóð*, det gamle norrøne kvædet um Clontarfslaget i Irland 1014, er uppført baade under »Norske utbygder» (nr. 219) og under »Sprog» (nr. 449), er som det skal vera; men daa burde Eystein Ásgrimssons *Lilja* (nr. 453—4), likeins *Sólarljóð* (nr. 455), baae religiøse kvæde, ikkje berre staa under »Sprog», men ogso — og fyrst og fremst — under »Kirke» (jfr. nr. 471). — Eit praktisk spursmaal, som forresten ogso spelar ei viss rolle økonomisk i desse tider, daa det er so dyrt aa prenta bøker, er det, um ein ikkje kunde vinna mykje plass ved aa spara inn ny lina ved recensionar av bøker og ved kjeldeupplysningar til avhandlingar og artiklar fraa tidskrifter o. dl. Det vil vera like greidt og forstaaelegt, um ein har »utgang» berre for kvart nummer. *O. K.*

Norsk arkæologisk aarsbibliografi.

Bibliografi over arkæologisk litteratur vedkomande dei nordiske land (fyrehistorie og millomalder) er alt sidan 1899 aarleg meddelt av amanuensis ved Universitetsbiblioteket Fr. Olsen † i *Aarsberetning fra Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring* 1899 til 1907. W. P. Sommerfeldt, ogso amanuensis ved Universitetsbiblioteket, heldt fram med bibliografien for 1908 ff. i Aarsberetning 1909 ff., utvida til den nyare tid, men no med avgrensing til Noreg aaleine. Fraa 1914 umfatar denne bibliografien berre historisk tid. Den fyrehistoriske arkæologiske litteraturen vart daa utskilt i ein serleg bibliografi, ogso denne ved W. P. Sommerfeldt, — prenta i *Oldtiden, tidsskrift for norsk forhistorie*; i bd. V (1915) s. 1—33 kom bibliografien for hundradaaret 1814—1913, i bd. VI (1917) s. 288—96 fylgjer 1914—16 og i bd. VII (1918) s. 280—4 1917. Titlarne er ordna alfabetisk, med talrike krysstilvisningar. Innanfyre eit so trongt umraade er vel ei sakleg ordning i desse smaa aarsbibliografierne upraktisk, men i den større fyrehistoriske bibliografien for 1814—1913 hadde sakleg uppdeling vore ynskjeleg, iallefall i ei parallellista. *O. K.*

Norsk boktryk-kalender.

Gledelegt for alle vener av vaart bokhandverk er det tiltak aa gjeve ut ein kalender for norsk boktrykk som eit serlegt organ for utøvarane av Gutenbergs gamle, men alltid nye kunst. Faglege og tekniske spursmaal skal her dryftast, serleg til rettleiding for yngre typografar, som interesserar seg for aa utvida sine innsigter og utvikla sin smak paa det vigtuge umraade, der det fyrst og fremst kjem an paa prenteverks-arbeidet, um bøker og trykksaker verkeleg skal verta ein hugnad for auga.

Fyrste aargangen av kalenderen er utkomen under titelen: *Norsk boktryk. Kalender 1918.* Første aargang. Utgit av den Typogr. Forenings Fagkomité (nedsat av Kristiania Typografiske Forening 1915). 144 s. + 12 bl. almanakk. 8vo. (Pris kr. 3.00).

Direktør H. Grosch opnar publikationen med ei velskrivi liti innleiding um boktrykk og bokutstyr. Millom dei uppimot 20 stuttare og lengre artiklar finn ein stykke um skrift og ornament, det gyllne snitt, sats av lysingar [annoncer] med 36 prøvor fraa ei tevling som kalenderen hev faatt til, satsteknik i andre land, trykkteknik, avisteknik, reproduktionar, fargar og fargeto, m. m.

Boki er prenta med petit glas antikva kompress, men er trass i dette paafallande typeval lett leseleg, og er i det heile nett utstyrd og vel fraaseggjord (A. W. Brøggers boktr. i Kra.). Upplaget vart straks burtrive og nytt upplag kom vaaren 1918. *O. K.*

Folkebibliotek i norske byar.

For folkeoplysning, tidsskrift for boksamlinger og folkeakademier, red. av Karl Fischer, inneheld i martsheftet for 1918 (3. aarg. s. 30—38) ei interessant samanstelling av upplysningar um folkebiblioteki i 52[1] norske byar (kjøpstader og ladestader), med uppgifter um tidspunktet for grunnlegging og opning, bokmengdi i 1917, inntekter og utgifter 1916—17, leserom, utlaan og talet paa tenestemenner, dessutan ein kalender over styre og personale og løningar. Ei slik oversyn er ikkje fyrr offentleggjord for Noreg.

O. K.

[1] Uppgifter vantar for 6 byar. (Jfr. ib., s. 81 f.)

NORDISK TIDSKRIFT FÖR BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

UNDER MEDVERKAN AF

OLUF KOLSRUD, Kristiania
VICTOR MADSEN, København
GEORG SCHAUMAN, Helsingfors

UTGIFVEN AF

ISAK COLLIJN
STOCKHOLM

Årg. V. 1918.

ALMQVIST & WIKSELL
UPSALA
I kommission för Sverige och Finland

Nr. 3–4.

LEHMANN & STAGE
KØBENHAVN
I kommission för Danmark

CAMMERMEYERS BOGHANDEL
KRISTIANIA
I kommission för Norge

OTTO HARRASSOWITZ
LEIPZIG
I kommission för de utomskandinaviska länderna

JOHANN SIEBENHIRTERS BREVIARIUM

En af Kungl. bibliotekets miniatyrhandskrifter identifierad.

Af

O. WIESELGREN, Stockholm

EN 1 DECEMBER ÅR 1825 inköpte Kungl. biblioteket från guldsmeden N. Hedenskoug i Stockholm för en summa af 166 Rdr 32 skillingar banko en utomordentligt vacker pergamentshandskrift, omfattande 202 blad i formatet 23,5 × 16,5 cm. och bunden i träpärmar, öfverdragna med röd sammet. Af handskriftens utseende kan man sluta sig till att den genomgått åtskilliga växlande öden. Sammeten är nött och sliten, metallbeslag och knäppen på bandet ha blifvit bortbrutna, och såväl pärmarna som äfven själfva pergamentsbladen bära tydliga spår af att hafva varit i beröring både med eld och vatten. Några meddelanden om handskriftens proveniens kunde säljaren så vidt man har sig bekant icke lämna; åtminstone förekomma inga uppgifter härom vare sig i Kungl. bibliotekets handlingar eller i dess handskriftskatalog. Däremot finner man den omtalad i tidningen Kometen för den 26 november 1825; notisen i fråga, hvilken säkerligen härrör från dåvarande förste amanuensen vid Kungl. biblioteket Lorenzo Hammarsköld, hvilken var nära vän till Kometens utgifvare C. F. Dahlgren och ofta medarbetade i hans tidning, förklarar handskriften vara »ett monument af troligen den äldste miniatur målarekonsten i Europa» och ansätter dess tillkomsttid till 1300-talet. Detta är det enda försök, som tidigare gjorts

för att bestämma dess karaktär och historia. I samband med nyordnandet af handskriftutställningen i Kungl. bibliotekets visningssal gjordes den emellertid till föremål för en noggrannare undersökning, som ledt till ganska intressanta resultat, för hvilka i det följande en redogörelse skall lämnas.

Till sin karaktär är handskriften ett breviarium, inledt af ett kalendarium, en måntabell och en rad anvisningar om djurkretsens tecken och deras betydelse för åderlåtningen. Skriften är en jämn och lättläst gotisk minuskel; sidorna prydas dels af praktfulla målade initialer och marginalornament, dels af i texten infogade begynnelsebokstäfver i rödt och blått. Handskriftens förnämsta prydnad är emellertid en serie af miniatyrer, framställande scener ur Jesu och den heliga jungfruns lif samt därjämte en rad af helgon och legendsituationer. Tillsammans äro miniatyrerna 34 till antalet. En miniatyr synes emellertid vid något tillfälle ha blifvit utskuren, ty på bokpärmens insida läses en troligen från 1600-talet härrörande anteckning af följande lydelse: »35 Gemelde sein in diesem Buch, ohne das letzte Kunststuck dar die 5 Angesicht auf gewesen sein.» Den miniatyr, som borttagits, har säkerligen suttit antingen mellan bl. 15 och 16 eller bl. 29 och 30; på bägge dessa ställen förråda kvarlämnade ojämna kanter af pergamentsblad, att en vandalisk sax eller knif varit i verksamhet. Under uttrycket »das letzte Kunststück» har antecknaren förstått det sista bladet i handskriften, hvilket upptager fem porträtt af furstar, tillhörande huset Habsburg, nämligen (enligt identifiering af Klemming) Fredrik III, Maximilian I, Filip den sköne af Spanien samt hans båda unga söner Karl och Ferdinand. Hvilka grunder som bestämt Klemming vid denna identifiering är icke kändt, men att den är riktig framgår otvetydigt af en jämförelse mellan porträtten i vår handskrift och Bernhard Strigels i Wien Gemäldegalerie befintliga gruppbild af kejsar Maximilian och hans familj. Öfverensstämmelsen mellan dessa bägge arbeten är till och med så stor, att man med säkerhet kan fastställa, att handskriftens porträtt utförts med Bernhard Strigels familjetafla som direkt förebild. Ansiktsuttryck, dräkter, smycken och dylikt stämma in i de minsta detaljer öfverens; blott i fråga om den landskapliga bakgrunden har handskriftens illustrator gått sina egna vägar. Då bakgrunden till porträttet af den unge Karl V tydligtvis framställer slaget utanför Wien under stadens belägring af turkarna år 1527, kan man bestämma detta årtal som den tidigast möjliga tidpunkt för bladets utförande. Antagligen har det tillkommit något af de närmast följande åren.

Handskriften i och för sig är emellertid betydligt äldre; dels af miniatyrernas stil, dels af dräkterna och rustningarna kan man sluta sig till att

den utförts under senare delen af 1400-talet och att den efter all sannolikhet tillhör en sydtysk konstskola. Vill man finna fastare anhaltspunkter än dessa har man att hänvända sig till kalendariets helgonlista för att undersöka, om där förekomma några uppgifter, hvilka möjligen kunna gifva någon ledning vid proveniensbestämningen.

En dylik granskning ger omedelbart vid handen, att kalendariet är att hänföra till Sydtyskland, närmare bestämdt till Bayern eller något af de gamla österrikiska arfländerna. Walpurgisfesten firas sålunda ej den 1 maj utan efter den sydtyska traditionen den 25 februari; på den 7 juni finnes upptagen den h. Deocarus, abbot i klostret Herrenrieden i det bayerska biskopsdömet Eichstädt, ett helgon, hvars kult endast har en ytterst ringa utbredning utom Sydtyskland. Den 25 juni firas den h. Eligii translation, en anordning, som är karakteristisk bl. a. för ärkestiftet Salzburg. Den 11 augusti upptager kalendariet Radegundis virgo. Detta helgon är tydligtvis icke identiskt med den Radegundis, som eljest brukar firas på denna dag, — den sistnämnda betecknas alltid som regina — utan torde kunna identifieras med ett i Sydtyskland, särskildt i trakten af Augsburg dyrkadt lokalhelgon, som visserligen aldrig officiellt af kyrkan erkänts men som icke dess mindre åtnjutit stort anseende bland folket. Den 12 oktober firas en af Österrikes första apostlar, den h. Maximilianus, och den följande dagen är ägnad åt den h. Colomannus, ett föga kändt helgon, hvars kult är lokaliserad till den lilla staden Melk i Nedre Österrike, där han ligger begrafven. Uppmärksamhet förtjänar äfvenledes det faktum, att två af Salzburgs kanoniserade biskopar äro upptagna i kalendariet, nämligen dels den h. Rupert (depositio den 27 mars och fest den 24 sept.), dels också den h. Virgilius, Kärnthens apostel, hvilken företrädesvis dyrkas i den trakt, där han utöfvade sin verksamhet (26 sept.). Det synes alltså, som om man med så godt som fullständig säkerhet kan lokalisera vår handskrift till något af de sydtyska eller österrikiska biskopsdömena. Särskildt påfallande är öfverensstämmelsen med de kalendarier från ärkestiftet Salzburg, som publicerats af Grotefend och Lechner.

Emellertid finnes i handskriften ännu ett par mindre detaljer, som kunna lämna värdefull hjälp vid proveniensbestämningen. I densamma förekomma nämligen tvenne vapensköldar, den ena helt svart med öfre högra fältet i silfver, den andra visande ett svart munkhufvud i rödt fält; det förstnämnda förekommer å bladen 135 r°, 142 v°, 149 v° och 173 v°, det senare å bladen 139 r°, 149 v° och 190 r°. Då det emellertid visat sig omöjligt att med hjälp af här befintligt material identifiera dessa, har jag hänvändt mig till chefen

Fig. 1. UR SIEBENHIRTERS BREVIARIUM.

Fig. 2. STRIGELS GRUPPBILD AF KEJSAR MAXIMILIAN OCH FAMILJ.

för K. u. K. Studienbibliothek i Salzburg dr Ludwig Mayr med förfrågan, huruvida det vore honom möjligt att utröna, hvilka personer eller släkter som fört dessa vapensköldar. Med utomordentligt tillmötesgående har han upptagit saken till behandling och därvid lyckats påvisa, att vapnet med munkhufvudet (se s. 187) fördes af Johann Siebenhirter, stormästare för S:t Georgs riddarorden i staden Millstadt i Kärnthen, vald till stormästare år 1469 och död år 1508. Det andra vapnet är S:t Georgs-ordens konventsvapen (se slutvinjetten).

Handskriften har således efter allt att döma utförts omkring år 1470 af några skrifvare i Millstadt för Johann Siebenhirters räkning och antingen af honom själf blifvit skänkt till orden eller efter hans död kommit i dess ägo. På grundval af dessa uppgifter kunna vi också få en förklaring på hur handskriften kommit till Sverige. S:t Georgsorden stod nämligen något längre fram på 1500-talet på flerfaldigt sätt i förbindelse med den i Kärnthen mycket inflytelserika och mäktiga släkten Khevenhüller.[1] Tvenne orden tillhöriga slott, Landskron och Sternberg, såldes eller förpantades omkring 1540 till Christoph Khevenhüller, och något senare ställdes ordens alla egendomar under administration af Georg Khevenhüller. Efter hvad som väl kan antagas har handskriften under denna tid öfvergått i släkten Khevenhüllers ägo. År 1629 måste Georg Khevenhüllers sonson Paul på grund af sin protestantiska trosbekännelse lämna sitt fädernesland, hvarvid han hänvände sig till Sverige och tog tjänst i Gustaf II Adolfs armé. Vid ett par tillfällen lämnade han konungen betydande penningelån, för hvilka han som pant erhöll kronogodset Julita i Södermanland, där han sedermera med sin familj var bosatt. Han stod i hög gunst hos drottning Kristina och intog en framskjuten ställning vid hennes hof. Möjligen har han vid något tillfälle skänkt handskriften till drottningen, hvilken införlifvat den med biblioteket på Stockholms slott. I de bevarade inventarierna är det emellertid icke möjligt att återfinna den, något som emellertid i hufvudsak beror på att inventarieuppgifterna äro så sväfvande och obestämda, att det blott i enstaka fall är möjligt att afgöra, hvilken handskrift som uppgiften gäller. Att den befunnit sig i den kungliga boksamlingen vid slottsbranden år 1697 och därvid fått sina pärmar skadade af elden kan väl emellertid anses ytterst sannolikt. Om de öden, den genomgått under tiden mellan 1697 och 1825, då den återbördades till Kungl. biblioteket, är oss emellertid i närvarande stund intet bekant.

[1] Jfr BERNH. CZERWENKA, *Die Khevenhüller, Geschichte des Geschlechts...* Wien 1867.

BIDRAG TIL GOTTORPERBIBLIO-THEKETS HISTORIE

Af

WILLIAM NORVIN, København

VI. Eschel Lohmanns catalogarbeide og flytningen til København.[1]

I DEN SIDSTE MENNESKEALDER af sin tilværelse havde bibliotheket haft en meget vexlende og usikker skæbne. Om hertug Frederik IV's fuldstændige mangel paa sans og interesse for samlingerne vidner Ulrik Petersens bitre klager i et brev til Johan Møller i 1698: Die Collation meiner wenigen allegaten mit den original-autoren der Gottorf-Bibliotheca ist mir auf eine gute Zeit verbothen, weil wegen des neuangelegten Gottorf Bauwesens die Bücher in einem Winkell auf einem Hauffen gestellet. Davon bereits ein guter Theil durch das continuirliche Regenwetter verdorben, ja die schöne Bibliothec selber wegen der auserlich gesuchten regularitet der Fenster meist verdunkelt worden.[2] Den yngre Pechlin beredte ganske vist bibliotheket en sidste kortvarig blomstring; han sørgede for nyanskaffelser i ikke ringe omfang og han interesserede sig baade for catalogisering og vedligeholdelse,[3] men ved occupationen forsvandt han, og det kan desværre ikke nægtes, at den danske regering synes at have været ganske blottet for forstaaelse af, hvilken skat den her var bleven herre over; den røbede i hvert

[1] I—V se nærværende tidsskrift, Aarg. III (1916), S. 20, 146, 234 ff.

[2] FALCKS *Staatsbürgerliches Magazin*, V, S. 753 f.

[3] Se nærværende tidsskrift, III, S. 256, hvortil kan føjes, at jøden Israel Salomon, der 25. febr. 1709 havde faaet bestalling som møbelconservirer for hertugens slotte med 200 daler i løn, ved administratorens ordre af 18. october 1710 faar yderligere 100 daler aarlig for at passe bibliotheket fra 1. jan. 1711 at regne; paa grund af tidernes ugunst fik han rigtignok aldrig løn for mere end det første aar, medens hans arvinger mange aar senere gør krav paa hans tilgodehavende i den commission, der skulde likvidere den Gottorpske gæld (Liquid. Com. conv. XXXXVI, pas. 76). — Ligeledes ses det af en bevaret concept, at administratoren 19. october 1710 har givet ordre til udbetaling af 150 daler til udgifterne ved, at reolernes bagsider beklædtes med lærred.

tilfælde ikke mindste følelse for den forpligtelse til røgt og omsorg, der maatte følge med besiddelsen.

Selve den militære occupation af Gottorp slot er næppe gaaet for sig uden ødelæggelser; en bevaret beskrivelse af, hvad der ved denne leilighed skete, giver et lidet smigrende billede af de kongelige officerers optræden og navnlig af den sachsiske greve Otto Carl Callenberg, der beskyldes for at have stjaalet store mængder af kostbarheder og deriblandt ogsaa de mest værdifulde gamle bøger, som han skal hav solgt i Hamborg; imidlertid maa man naturligvis være forsigtig med at bygge noget paa dette document, der ikke har nogen angivelse af, fra hvem det skriver sig, og som i hele tonen er overordentlig hadefuldt.[1] At tilstanden i bibliotheket i de nærmest følgende aar var sørgelig, er sikkert nok, selv om de forskellge beretninger, vi har derom, ikke er uden danskfjendtlig partifarve. Den senere bekendte theolog Johan Lorenz Mosheim skriver i aaret 1717 i et brev fra Kiel saaledes: Habemus tamen Gottorpii, quæ nostrorum principum sedes est pacis temporibus, egregiam supellectilem librariam, ubi et rariora manuscripta Græca et Latina, et codices virorum doctissimorum manu notatos, et infinitam librorum non vulgarium videas. Sunt et in ea codices Sinenses, Coptici, Armenici, multi aureis litteris chartae bombycinae impressi. Horum etsi difficulter his temporibus disturbii notitia haberi possit, thesauro partim derelicto, partim Danorum et Russorum insidiis dissipato.[2] Diacon ved domkirken i Slesvig Israel Noodt bekræfter denne efterretning om ødelæggelse i et brev til Ioh. Chr. Wolfen i Hamborg, der anføres af Struvius: Bibliothecam Gottorpiensem distractam esse bello nupero, quum Russi irruptionem fecissent, traditur in Gundlingii Sermonibus Academicis in Histor. litt. Heumann. vol. IV pag. 5199, idque confirmat quodammodo laudatus Moshemius. Clarissimus Noodtius autem, Sacerdos Slesvicensis, in litteris ad Joh. Christian. Wolfium, quas vidimus, id concedit saltim, aliquos libros, præcipue historicos, a manibus iniquis abreptos, variisque, sacri potissimum codicis, exemplaribus umbelicos argenteos demtos fuisse.[3] Der blev i de følgende aar ikke blot intet foretaget for at genoprette ordenen i bibliotheket, men man lod det staa uden tilsyn og uden beskyttelse mod tyveri og anden ødelæggelse. 1719 forsøger Mosheim forgæves at faa adgang til et se nogle Josephoshaandskrifter, hvoraf den hollandske philolog Havercamp havde bedt ham efterse

[1] Ledreborg manuscriptsamling fol. 218. Grev Otto Carl Callenbergs deltagelse i krigen som oberst i den danske hær omtales i Bidrag til den store nordiske Krigs Historie, III, 370; han blev senere overhofmarchal og endelig landdrost i Pinneberg.

[2] I L. Uhlius, *Thesaur. Epistol. Lacrozian.*, I, S. 272 f.

[3] Struvius, *Bibl. Hist. Litt.*, I, S. 457; Werlauff, *Efterr. om. d. Kgl. Bibl.*², S. 67.

nogle steder; nulli, hoc belli tempore, skriver Mosheim, ad eam aditus patet, og i et andet brev giver han et par aar senere en malende skildring af bibliotheket, som han nu aabenbart har været inde i: Slesvici cum essem, celeberrimam illam, quae in arce Gottorpiensi est, bibliothecam tui causa excutere coepi, si quid forte reperirem, quod aut Tertulliani aut Lucretii aut Josephi editiones juvare posset. Verum deploratum inveni statum; omnia nimirum turbata et summa imis mixta, libros loco motos, codices manu exaratos vetustissimos et pulcherrimos dilaceratos. Male sit istis hominibus, qui tanto thesauro violentas inferre manus non dubitarunt. Mosheim havde paa dette tidspunkt haab om, at det i en nær fremtid skulde blive hans opgave at bringe orden i dette chaos; nam ne nescius sis — saaledes slutter han det anførte brev — spes summa est, mihi a Rege curam rei scholasticae ducatus illius, et simul illustris bibliothecae præfecturam commissum iri;[1] men dette haab gik som bekendt ikke i opfyldelse, og der skulde endnu hengaa et decennium, inden man i København blev betænkt paa at sørge for, at ikke hele bibliotheket gik til grunde. At overføre samlingen til København har man i begyndelsen slet ikke tænkt paa, og det kan ikke opfattes som indledning til en saadan overflytning, naar de Meyerske kort strax i 1713 indlemmedes i det kongelige bibliothek;[2] det var i virkeligheden arkiverne paa Gottorp, der kom til at drage bibliotheket med sig til København.[3]

Tronskiftet i 1730 medførte som bekendt en udluftning paa forskellige omraader, og de nye magthavere havde noget af den interesse for litterære sysler, som de gamle ganske havde manglet. Af stor betydning blev Grams udnævnelse til bibliothekar og geheimearkivar, og det kan ikke betvivles, at det i sidste instans skyldes ham, at skattene paa Gottorp nu omsider blev bragt i havn; hans nære forbindelse med flere af de nye mænd i regeringen og navnlig med Iver Rosenkrans gav ham adgang til at gøre sin indflydelse gældende.[4] At arkiverne i hvælvingerne paa Gottorp maatte tages under indgaaende behandling, havde man længe været opmærksom paa; der maatte jo her ligge store mængder af actstykker, der først og fremmest havde praktisk betydning, som materiale til at belyse Gottorpernes tvetydige og forræderske politik og til at godtgøre berettigelsen af de skridt, som kongehuset havde foretaget mod hertugerne. Det var gennemgang og ordning af arkiverne, man havde for øje, og hensynet til dette arbeide blev da ogsaa be-

[1] WERLAUFF, anf. skr., S. 165.
[2] PONTOPPIDANS *Danske Atlas*, I, S. XXV.
[3] A. D. JØRGENSEN, *Udsigt over de danske rigsarkivers historie*, S. 74 ff.
[4] WERLAUFF, anf. skr., S. 128 ff. A. D. JØRGENSEN, anf. st.

stemmende for valget af den mand, der blev sendt til Gottorp; men til alt held besad han tillige ikke blot interesse for men ogsaa virkelig indsigt i de studieomraader, som var forudsætningen for at bringe orden i bibliotheket. Eschel Lohmann var slesviger af fødsel og havde syslet med sit hjemlands historie; han havde siden 1704 været ansat i Tyske Cancelli, hvor han nu var avanceret til arkivsekretær, og han var desuden anset for at være en velstuderet mand, hvorfor han ogsaa havde været med i den commission, som foretog revision af Kongelige Bibliothek, da Højer skulde overtage det efter Wolfen.[1]

Under 20. juni 1732 fik Lohmann ved kongeligt rescript ordre til at begive sig til Gottorp;[2] kongen har bragt i erfaring, at det Schleswig-Holsteinische gemeinschaftliche Archiv und das alte sogenandte Conseils Archiv, nicht weniger die dasige Bibliothec sich in einer grossen Confusion und Unrichtigkeit befinden sollen und wir dann allergnädigst vor guth gefunden, sothane Archiven und Bibliothec durch dich nachsehen und in eine richtige Ordnung bringen zu lassen. — — Da es nun auch dem Vernehmen nach an dem seyn soll, dass seithen A° 1712 mehrbesagte Archiven und Bibliothec sehr zerstümmelt und daraus viele Briefschafften und Bücher, ausser was an Papieren auf unsres in Gott glorwürdigst ruhenden Herrn Vaters Mayt. allergnädigsten Befehl aus denen Archiven anhero gekommen, abhanden gebracht worden. So wollen wir allergnädigst, dass du dich aufs genaueste erkundigest, was vor Briefschaften und Bücher aus sothanen Archiven und Bibliothec gebracht, wann und von wem oder welchen selbige daraus genommen worden und wohin selbige gekommen, auch sich annoch befinden möchten. Samme dag faar overretten paa Gottorp meddelelse om Lohmanns hverv og ordre til at udlevere ham nøglerne til rummene og at stille de fornødne hjelpemidler til hans disposition;[3] snart efter er han indtruffen og gaaet i gang med arbeidet.

Selv om hovedopgaven altsaa var registrering af arkiverne, varede det dog ikke længe, inden Lohmann ogsaa begyndte at beskæftige sig med bibliotheket. Den vanskeligste side af hans arbeide her var utvivlsomt at constatere manglernes art og at forsøge at skaffe de bøger tilbage, som var bortkommet ved udlaan. Rosenkrans giver i denne henseende Lohmann instruktion i et brev: Was die in der Bibliotheque manglende Bücher betrifft,

[1] A. D. Jørgensen, anf. skr., S. 178. *Breve fra Hans Gram*, udg. af H. Gram (Kbhvn 1907), S. 298 f. Werlauff, anf. skr., S. 119.
[2] Tyske Cancellis Rescripten-Extracte 1732, 20. juni, nr. 10, med concept.
[3] Tyske Cancellis Rescripten-Extracte 1732, 20. juni, nr. 9.

könnten, meines Erachtens, selbige, wo man weiss, dass sie hingekommen seynt, von denen, die sie haben, von dem Herrn Cantzeley Rath abgefordert werden, damit sie wiederum zur Stelle gebracht werden mögen.[1] Om det, efter at bøgerne havde været paa laanernes hænder i saa mange aar, altid nyttede at gaa saa kategorisk tilværks, som Rosenkrans vilde, er vist meget tvivlsomt; at det i hvert tilfælde ofte var meget vanskeligt at opnaa et resultat, har vi et vidnesbyrd om, naar vi ser, at en laaner, provst Koch i Aabenraa, henvender sig til regeringen i København og beder om indtil videre at maatte beholde de bøger, han har laant, og — mærkelig nok faar sit ønske opfyldt. Men Rosenkrans glemte dog ikke denne sag; da provsten et par aar senere døde, skrev han øjeblikkelig til Lohmann om at kræve bøgerne tilbage af enken, og det lykkedes da endelig at generhverve dem.[2]

Tilstanden i bibliotheket ved arbeidets begyndelse skildrer Lohmann lige saa frygtelig som Mosheim en halv snes aar tidligere;[3] samlingen er, siger han, — gewiss sehr zahlreich, dabey aber auch in einer so entsetzlichen Confusion, dass die Poeten ihr Chaos nicht verworrener werden können vorgefunden haben. Alles was zusammen gehört, muss erst aus allen Ecken und Wincklen mühsam herbeygebracht, in seine Ordnung gesetzt, und sodann dem Cataloge eingeschrieben werden. Alligevel skred arbeidet jævnt frem side om side med ordningen af arkiverne, og da det nu bestemtes, at disse skulde overføres til København,[4] opstod ogsaa tanken om at tage bibliotheket med, først og fremmest manuscripterne, som Lohmann først havde taget under behandling. Om denne plan i sidste instans skyldes Gram, kan nu næppe afgøres, men at den blev sat i værk, har i hvert tilfælde Rosenkrans æren før; han skriver herom til Lohmann: Sa Majesté m'a ordonné de Vous dire qu'elle veut faire venir icy les manuscripts de la Bibliotheque de Sleswig, ainsy Monsieur, vous aurez a vous pourvoir aussi de caisses pour cet effet et de les envoyer avec les Archives apres en avoir fait un Catalogue exacte. Si l'on m'en veut croire on feroit venir toute la Bibliotheque qui ne fait que perir de delà, et je crois que cela en viendra

[1] Brev af 19. august 1732 blandt Lohmanns papirer i pakken Fællesarkivets ordning nr. III i Rigsarkivet.

[2] Tyske Cancellis Rescripten-Extracte 1734, 5. januar nr. 1 og 2, med bilag, Rosenkrans' brev af 7. august 1736 i Lohmanns papirer og dennes svar af 12. sept.

[3] Lohmanns indberetning af 15. mai 1737 ved concepten til Tyske Cancellis Rescripten-Extracte 10. august 1737 nr. 35.

[4] Rosenkrans' brev af 13. august 1735 mellem Lohmanns papirer; A. D. JØRGENSEN, anf. skr., S. 76 f.

la.[1] Rosenkrans paaskønnede i høj grad Lohmanns arbeide, og da denne havde henledt regeringens opmærksomhed paa, at Ulrik Petersens bøger og samlinger til hertugdømmets historie skulde sælges ved auction i Slesvig, og at der deriblandt var mange ting, som det vilde være af stor interesse at erhverve,[2] tilstaas der ham et extragratiale, som han aabenbart ogsaa havde haardt brug for. Rosenkrans skriver herom: Ie n'ay pas negligé cette occasion de faire valloir vostre zele et de recommender vos interrests à Sa Majesté, qui aussi a eu la grace d'y faire reflexion, et d'ordonner, que Mrss Les Deputés aux Finances vous fassent payer six cents ecus de gratifications. J'espere que cette grace Vous sera de quelque soulagement, et que Vous en serez en estat de nous défaire des sollicitations continuelles d'un juif, qui ne discontinue pas de demander contre Vous l'execution d'une sentence obtenue à la Haute Iustice, chose qu'à la longue il n'est pas en nostre pouvoir de refuser.[3] Rosenkrans gentager i et senere brev, at kongen venter, at Lohmann bruger gratialet til at frigøre sig for sin gæld, og da Lohmann klager over, at creditorerne er saa haarde imod ham, formanes han til at søge at faa en ordning med dem;[4] arkivsekretærgagen var ringe og den stakkels mand har trods alt sit slid ikke kunnet klare sig.

I september 1735 indberetter Lohmann, at han nu har affattet et fuldstændigt catalog over haandskrifterne og samtidig indsender det til cancelliet.[5] Dette catalog, der nu findes i kongelige bibliotheks arkiv,[6] er dateret 17. september 1735, skrevet med Lohmanns egen haand, og vidner ved beskrivelsen og grupperingen af haandskrifterne baade om indsigt og grundig flid; det er det nødvendige grundlag for forsøget paa at reconstruere den Gottorpske manuscriptsamling, saaledes som Lohmann forefandt og afleverede den, og de mulige tab siden occupationen vil fremgaa af en sammenligning med Pechlins trykte fortegnelse[7] og en utrykt af Ulrik Petersen, som Lohmann indsendte samtidig med sin egen.[8] Den indgaaende undersøgelse af disse spørgsmaal falder udenfor rammen af disse meddelelser, ligesom ogsaa den ejendommelighed, at den lille af Möllmann skrevne

[1] Rosenkranz' brev af 27. august 1735 mellem Lohmanns papirer.

[2] Lohmann sørgede for samlingernes erhvervelse; i den anførte pakke om fællesarkivets ordning findes meget udførlige oplysninger om denne sag.

[3] Brev af 6. august 1735 blandt Lohmanns papirer.

[4] Rosenkrans' breve af 13. august og 22. october 1735 blandt Lohmanns papirer.

[5] Lohmanns brev af 26. september 1735 til Rosenkrans i pakken angaaende fællesarkivets ordning.

[6] Arkivregistrant 5 A nr. 32, og en afskrift deraf nr. 33.

[7] *Zeitschr. f. Schlesw. Holst. Gesch.*, XIV.

[8] Lohmanns brev af 22. septemb. 1736, i pakken angaande fællesarkivets ordning.

fortegnelse[1] er dateret august 1734, skønt den er afhængig af Lohmanns; at den er benyttet ved revisionen ved modtagelsen, viser de mange streger og bemærkninger om mangler, der tildels hidrører fra Grams bekendte røde blyant, men hvis ikke dateringen er en ligefrem feilskrift, maa Möllmann vel have afskrevet fortegnelsen efter Lohmanns concept, som denne maa have tilsendt bibliotheket under haanden, længe før cataloget officielt blev afleveret. Lohmanns catalog, der sondrer haandskrifterne efter format, indeholder 170 folianter, 120 in quarto, 36 in octavo og 2 in duodecimo, ialt 328 numre.

Samlingen blev nu nedpakket i syv kasser, og heraf indsendtes til en begyndelse de to første, som bibliothekaren Hans Gram i de første dage af october fik ordre til at modtage, samtidig med at cancelliet tilstillede ham nøglerne og følgelister over de enkelte kassers indhold.[2] Disse følgelister, der ligeledes findes i bibliothekets arkiv,[3] er skrevet med Lohmanns egen haand og stemmer nøje overens med hans catalog; enkelte steder er der udeladt dele af indholdsangivelserne, et udtryk er gjort kortere eller uvæsentlig ændret, men overensstemmelsen er iøvrigt saa absolut, indtil smaafeil og orthographiske særegenheder, at det er afgjort, at listerne er afskrevet efter cataloget eller at begge dele er skrevet efter Lohmanns concept til cataloget. Kasserne mærkedes med bogstaverne A til G, og fordelingen af haandskrifterne var følgende: A indeholdt de første 35 numre af folianterne og B nr. 36 til 63, efter hvilket sidste nr. følgelisten tilføjer: um den Kasten Litr. B zu füllen und alles gegen das schütteln und rütteln zu befestigen, habe, mit Ew. Excell. anhoffende Erlaubniss, aus der Bibliothec des alten juristischen Trosters Iac. Cujacii Recitationes solemnes in præcipuos Digestorum Titulos, Francof. ex. officina Paltheniana in 4to 1596, genommen. I kasse C var fortsættelsen af folianterne fra nr. 64 til 107, dog med undtagelse af nr. 89 til 94; weil diese grossen volumina des schönen corporis juris glossati sich in diesem Kasten C nicht passen wollen, hat man solche in folgenden Kasten D einpacken müssen. Denne sidste kasse indeholdt endvidere folianterne nr. 108 til 126, og endelig kasse E resten af folianterne fra nr. 127 til 170 og desuden um den Kasten zu füllen aus der Bibliothec genommen: Eclaircissement, touchant l'Administration du Cardinal Mazarin, Paris 1650, in fol. par Le Sr Silhon, première partie, Liv. 1 & 2, Fransch Band, aux armes de France. I kasse F var pakket de første 111 numre in quarto, og endelig indeholdt den sidste kasse G quarterne 112 til 120, samt-

[1] Bibliothekets arkiv 5 A nr. 29.
[2] Tyske Cancellis Rescr. Extr. 1735, 3. octob. nr. 3 med concept.
[3] 5 A nr. 34.

lige octaver 36 i tallet, de to duodecer og til slutning um diesen letzten Kasten zu füllen und zu befestigen hat man, unter anhoffende allergnädigster Genehmhaltung, folgende Stücke aus der Bibliothec genommen:

1 & 2. Die Heil. Bibel auf Pergament gedruckt 1641 in 2 Bänden, in violetten Sammet. Das Silber, womit diese Heil. Bücher beschlagen und ausgezieret gewesen, ist von gottlosen Händen abgenommen.

3. Die Heil. Bibel nach Lutheri Version, zu Cassel gedruckt 1601, in rothen Sammit. Landgraf Moritz hat solche mit einer eigenhändigen Verehrungsschrifft an Hertzog Joh. Adolph geschenckt.

4. Die Heil. Bibel in Spanischer Sprache. Amsterd. 1602.

5. Die Heil. Bibel in Frantzösischer Sprache. Antwerpen 1578.

6. Io. Launoii Epistolæ omnes, Cantabrigiæ 1689.

7. Histoire de L'Edit de Nantes, Delft 1692, Tom. 1 & 2.

8. Der Alcoran. Hamb. 1694 ex musæo Ab. Hinckelmanni, sehr sauber eingebunden.

9. Syntagma de Tribus Judæorum Sectis, Delphis 1703.

10. Ant. von Dale: Dissertationes de origine et progressu idolatriæ, Amstelod. 1696.

11. Breviarium Ecclesiæ Slesvicensis, gedruckt 1512, ein rares Exemplar.

12. Eine Lateinische Grammatica, welche Landgraf Moritz zu Hessen, mit einer eigenhändigen Verehrungs-Schrifft an Hertzog Iohann Adolph geschenckt, in rothem Sammit.

Som det fremgaar af disse følgelister, havde Lohmann, allerede samtidig med at han catalogiserede haandskrifterne, begyndt at beskæftige sig med de trykte bøger. Han fik nu ogsaa en direkte ordre til at affatte fuldstændige fortegnelser over disse,[1] og efter at han havde indsendt de syv kasser med manuskripter, var han sysselsat med denne opgave, samtidig med at han fuldførte det meget omfattende og vidtløftige arbeide at ordne og registrere de Gottorpske arkiver, der, efterhaanden som han blev færdig med dem, blev sammenpakket og indsendt til København.[2] At der maatte hengaa flere aar med disse store arbeider er en selvfølge for den, der har nogen indsigt i slige ting, men i collegierne i København begyndte man efterhaanden at tabe taalmodigheden; i mai 1737 udgik fra det saakaldte tyske assignationskontor en forespørgsel til tyske kancelli, om ikke Lohmann snart var færdig med sit arbeide paa Gottorp, saaledes at udbetalingen af diæt

[1] 29. september 1736.
[2] A. D. JØRGENSEN, anf. skr., S. 77.

penge kunde ophøre,[1] og Schulin, der nu var oversecretær, lod et par dage efter denne smaalige paamindelse gaa videre til Lohmann i et brev, der er holdt i en meget hensynsfuld form.[2] At de herrer deputerede for financerne savnede sans for betydningen af Lohmanns arbeide og forstaaelse af, hvor omfattende og møjsommeligt det var, er jo ikke overraskende, men det røber unægtelig en utilladelig ukendskab til sagernes sammenhæng, naar de henviser til, at Lohmann i en indberetning af 8. april 1733 havde skrevet, at han var færdig med ordningen af fællesarkivet og blot manglede at renskrive repertoriet, et arbeide, som de høje herrer ikke kan begribe kan tage fire aar. Lohmann besvarer insinuationen med en udførlig redegørelse for sit arbeide,[3] hvori han fuldstændig retfærdiggør sig, og hvori man mærker, at han har følt sig dybt saaret over den mangel paa tillid, der vises ham. Han minder om, at han foruden fællesarkivet, hvis behandling han afsluttede for fire aar siden, har ordnet de hertugelige Gottorpske arkiver, foretaget forskellige af regeringen befalede undersøgelser i disse og udført andre mindre arbeider, som har været ham paalagt; han har endvidere catalogiseret bibliothekets manuscripter, som ligeledes er indsendt til København, og er endnu stadig hver dag beskæftiget med at catalogisere de trykte bøger, hvilket er meget besværligt, fordi hele bibliotheket har været i den frygteligste uorden. Mit dem corpore Librorum Theologicorum — skriver han — habe den Anfang gemacht und bereits 1000 volumina in Folio hujus Facultatis allein zur Stande gebracht; mit den Qvarten, Octaven und Duodecen, wo mannichmal viele piecen in einem bande sind, wird es mehr zuthun geben....... Acht Monate ungefähr kan man in der Bibliothec des Jahres arbeiten, die übrige Winters-Zeit ist es eine pure unmöglicheit. Wenn ich diesen Sommer mich werde durchgearbeitet haben, kan ich hernach näheren unterthänigsten Bericht geben, wie viel Zeit mir zu richtigmachung des übrigen Werks von nöthen sey. Ew. Excell. aber bedencke güttigst, dass ich allein, ohne alle Hülffe, wie in den vorigen Geschäfften allhie, so auch in gegenwärtigem, bin; und aber einen frömden Hülffe darf ich mich nicht vertrauen, ja komt jemand, der die Bibliothec zu sehe verlangt, so entschuldige ich mich und sage, Ihro Königl. May. hätten bey dero Anwesenheit allhie ein und andere Sache dahin einsetzen und dabey allergnäd. mir befehlen lassen, die Bibliothec bis auf weitere ordre verchlossen zu halten. Ich habe mich sonsten wegen überlauffs nicht zu retten gewusst.

[1] Bilag til Rescr.-Extr. 9. august 1737, nr. 26.
[2] Schulins origina'e brev blandt Lohmanns papirer, dat. 11. mai 1737.
[3] Indberetning af 15. mai 1737 ved bilag til Rescr.-Extr. 1737, 10. august nr. 35.

Liesse ich aber den Zugang frey, so wurde man gleich nach den so sehr beruffenen Gottorfischen Manuscriptis sich umsehen wollen, und ich finde nicht nöthig ihnen — und mehrentheils Kilischen Emissariis — zu sagen, dass solche nicht mehr da sind. — Lohmann slutter sin beretning med at udtale haabet om, at de høje herrer herefter vil faa en anden opfattelse af ham og hans arbeide, at han ikke gantzer vier jahre lang als ein schamloser Müsiggänger solte befunden werden. Man tillagde dog i cancelliet ikke ordningen af bibliotheket stor betydning, og inden arbeidet var ført helt tilende, blev det afbrudt og kom til at hvile i en længere aarrække.

I løbet af sommeren 1737 indsendte Lohmann første hæfte af cataloget, der indeholdt de theologiske bøger, til Rosenkrans, der atter leverede det til bibliothekaren, Hans Gram. Rosenkrans, der ogsaa efter sin afgang fra oversecretærposten vedblev at interessere sig for Lohmann og hans arbeide, men trods sin stilling som medlem af conseillet ikke længere havde nogen synderlig indflydelse, skriver om dette første bind af cataloget: Ie crois que ce travail vous donne beaucoup de peine, mais je souhaiterois fort qu'il ne dure pas trop longtems, d'autant plus qu'il me paroit, que l'arrangement de cette Bibliotheque commence a estre reguardé comme de peu d'utilité, en considerations des fraix qui y sont faits. Ie vous conseillerois donc Monsieur de Vous y depecher au possible. L'index que Vous avez formé dans ce premier volume des divers traités, qui se trouvent melés avec d'autres, est sans doute de grande utilité et ne peut que Vous avoir donné bien de la peine.[1] Det omtalte catalog over theologien,[2] som er skrevet med Lohmanns egen haand og dateret 7. juli 1737, er overordentlig smukt og omhyggeligt arbeide; det indeholder 985 numre in folio, hvortil kommer et Nachlese paa 63 numre, welche theils in einem finstern Loch, theils hie und da unter anderen Büchern versteckt gewesen, altsaa ialt 1048 folianter, 718 in quarto, 571 octaver og 115 in duodecimo, ialt altsaa 2452 volumina theologisk litteratur. Kort efter at dette var indsendt, faldt en kongelig resolution om, at Lohmann skulde vende tilbage til sit arbeide i cancelliet, hvor han kunde gøre mere nytte end ved catalogarbeidet, som skulde overdrages til en duelig og paalidelig studiosus;[3] at finde en saadan paalægges overretten paa Gottorp,[4] og 9. august udgaar ordren til Lohmann om at vende tilbage til København.[5] Der var imidlertid indtraadt forhindringer, som gjorde det

[1] Rosenkrans' brev af 27. juli 1737 blandt Lohmanns papirer.
[2] Kongelige bibliotheks arkiv 5 A nr. 31.
[3] Bilag til Tyske Cancellis Rescr.-Extr. 9. august 1737 nr. 26.
[4] Rescr.-Extr. 10. august 1737, nr. 35.
[5] Tyske Cancellis Rescr.-Extr. 9. august 1737, nr. 26.

umuligt for Lohmann at lyde denne ordre; han laa meget farlig syg af en hæftig feber, og i et brev af 17. august fra slotsforvalteren paa Gottorp berettes, at tilstanden er meget kritisk;[1] en af de nærmest følgende dage er han død. Noget nærmere om sygdommen og dens aarsager er os ikke bekendt, men i hvert tilfælde har det vedholdende aarelange ophold i de kolde og fugtige hvælvinger paa Gottorp slot utvivlsomt været skæbnesvangert for Lohmanns helbred, og han er i saa tilfælde ikke den eneste, der har sat liv og helbred til ved at arbeide i usunde bibliotheks- og arkivrum og dertil har høstet skam og utak til løn.

Blandt Lohmanns efterladenskaber findes en concept til en redegørelse for, hvor langt catalogarbeidet var naaet, da han kaldtes tilbage;[2] den er skrevet strax efter, at han har modtaget ordren, men sygdommen har sandsynligvis hindret ham i at indsende den. Han opstiller her foruden theologien, som han er helt færdig med, følgende grupper: 1. Libri Juridici et Politici, 2. Medici, Physici, Chirurgici, Anatomici, Botanici, Pharmacevtici, 3. Philosophi, Philologi, Antiquarii et locorum communium scriptores, 4. Poetæ, 5. Lexicographi, 6. Ethici, 7. Grammatici; alle disse classer har han inventariseret i sine kladder, som kan overdrages hans efterfølger til revision og renskrift, og der bliver derefter tilbage: Historici, Geographi, Genealogici und vitarum scriptores, Nachlese af theologi, Miscellanea, billeder og kobberstik. Heldigvis er Lohmanns kladder bevaret;[3] det er en samling af hæfter, der fortsætter hinanden og hvori bøgerne er grupperet i alt væsentligt i overensstemmelse med den anførte concept. De første tre hæfter indeholder theologien og stemmer ganske nøje med det omtalte renskrevne catalog; derefter følger libri juridici med 676 folianter, 514 in qvarto, 317 octaver og 1 duodec, ialt 1508 numre, libri politici 19 folianter, 164 qvarter, 120 octaver og 97 duodecer, ialt 400 bind, libri medici etc. 221 folianter, 280 qvarter, 256 octaver og 55 duodecer, ialt 812 bind, libri philosophici, philologici, antiquarii et scriptores locorum communium 211 folianter, 175 qvarter, 220 octaver og 18 duodecer, ialt 624 bind; herefter følger libri mathematici, som ikke nævnes i concepten 188 folianter, 193 qvarter, 52 octaver og 8 duodecer, ialt 441 bind, epistolographi 7 folianter, 24 qvarter, 37 octaver og 12 duodecer, ialt 80 bind, ethici 8 folianter, 20 quarter, 31 octaver og 12 duodecer, ialt 71 bind, scriptores oeconomici rei rusticæ et agriculturæ 5 folianter, 14 quarter og 6 octaver, ialt 25 bind, og endelig

[1] Bilag til Rescr.-Extr. 10. august 1737, nr. 35.
[2] Lohmanns papirer i pakken ang. Fællesarkivets ordning.
[3] Kongelige bibliotheks arkiv 5 A nr. 30.

poetæ 46 folianter 100 quarter, 188 octaver og 112 duodecer, ialt 446 bind, men denne gruppe er ikke fuldstændig, idet der efter nr. 112 henvises til fortsættelse i et nyt hæfte, som ikke findes; derimod findes et hæfte med lexicographi 46 folianter og 38 quarter, ialt 84 bind, et hæfte med glossaria som ikke er nummererede og endelig en kladde til navneregistret i cataloget over theologien. Der synes altsaa at være bortkommet et hæfte med slutningen af poetæ og gruppen grammatici, medens de bevarede hæfter iøvrigt svarer til Lohmanns opstilling i brevconcepten; ialt indeholder hæfterne 1427 folianter, 1522 qvarter, 1227 octaver og 315 duodecer, i det hele 4491 numre, og lægger vi disse tal sammen med tallene paa den theologiske litteratur faa vi henholdsvis 2475, 2240, 1798 og 430, og ialt 6943 bind, hvilket tal dog altsaa paa grund af det manglende hæfte ikke fuldstændig angiver det antal bind, som Lohmann har catalogiseret. Tilbage stod den historiske litteratur, foruden et efterslet af theologi, miscellanea, billeder og kobberstik.

Der hengik ikke lang tid efter Lohmanns død, før efterfølgeren var funden. En ung theolog Petrus Burchardi skrev allerede inden udgangen af august maaned baade et andragende til kongen og et brev til oversekretæren i tyske cancelli om at faa arbeidet overdraget, og skønt overretten paa Gottorp indstillede en anden, faldt valget paa ham, hvorved det næppe var uden betydning, at han havde været i markgreven af Culmbachs tjeneste.[1] Der sænker sig efter dette et uigennemtrængeligt slør over, hvad der foregik i bibliotheksrummene paa Gottorp, og i ikke mindre end elleve aar hvilede den ærværdige samling i en dyb tornerosesøvn; hvad Burchardi foretog sig i al den tid, er en gaade, og at regeringen i København lod fem være lige, tager sig særlig mærkeligt ud paa baggrund af den behandling, Lohmann havde været genstand for. Det maa jo nemlig erindres, at Burchardi ikke blot skulde passe paa bibliotheket, men at hans egentlige hverv var at fuldføre catalogarbeidet, og af en saadan virksomhed findes ikke det svageste spor. Endelig i efteraaret 1748 skete der noget, uden at det dog nu er muligt at se, hvem det var, der tog initiativet til at faa en ende paa sagen; der udgik fra cancelliet en forespørgsel til overretten paa Gottorp om, hvorledes det gik med det catalogarbeide, der i sin tid blev overdraget Burchardi, da nemlig kongen nu har befalet, at bibliotheket skal føres til København.[2] Overrettens svarskrivelse er desværre ikke bevaret, men den

[1] Tyske Cancellis Rescripten-Extracte 1737, 21. september, nr. 86 med bilag, og 4. october, nr. 5.

[2] Rescr.-Extr. 1748, 28. september, nr. 50.

maa i hvert tilfælde være gaaet ud paa, at bibliotheket kunde oversendes, thi der udgaar snart efter en kongelig ordre om at foranledige det indpakket og afsendt, og dette arbeide overdrages til en commission, der foruden af Burchardi bestaar af pastor Noodt ved St. Johannesklosteret i Slesvig og notarius Høpner, der begge har tilbudt at paatage sig dette hverv uden betaling; slotsforvalteren faar af rentekammeret ordre til at skaffe pakkasser og besørge det videre fornødne ved selve forsendelsen.[1]

Endnu i den ellevte time lykkedes det at generhverve et par bøger, som havde været udlaant, siden hertugerne regerede paa Gottorp; det var Bartholoccii Bibliotheca magna rabbinica 3 vol. fol. og Hornii Historia Philosoph. 4to, »alle mit dem hochfürstlichen Wapen bezeichnet», som præsten i Tolk og Nybøl Frederik Christian Feustking havde laant og som nu hans søn i et brev til Schulin tilbød at tilbagelevere; pastor Noodt fik da ordre til at modtage og kvittere for disse bøger, og i januar 1749 kan han indberette, at denne sag er bragt i orden.[2] I samme brev skriver han, at der nu kan tages fat paa indpakningen, da kasserne begynder at blive afleveret, men at arbeidet dog vil trække noget ud, da der først skal affattes catalog over de historiske bøger; det var denne del af bibliotheket, som Lohmann ikke havde naaet at catalogisere, og det er unægtelig med forbavselse man erfarer, at Burchardi ikke har faaet tiden til at strække til for denne side af sit hverv. Det var heller ikke ham men pastor Noodt, der nu udarbeidede det manglende catalog; det er skrevet med Noodts haand og har titlen: Catalogus Librorum Bibliothecae Gottorpiensis maxime historicorum confectus anno MDCCXLIX;[3] det indeholder følgende grupper: Libri historici, hvorunder ogsaa er opført genealogici, philologici, philosophici, oratores, poetæ og forskellige miscellanea, 894 folianter, 705 quarter, 641 octaver og 235 duodecer, ialt 2475 bind, mantissa librorum theologicorum 80 folianter, 131 quarter, 205 octaver og 61 duodecer, ialt 477 bind, tillæg til de iuridiske, medicinske og andre af Lohmann catalogiserede grupper 20 folianter, 6 quarter, 4 octaver og 2 duodecer, ialt 32 bind; ialt indeholder dette catalog altsaa 994 folianter, 842 quarter, 850 octaver og 298 duodecer, der tilsammen udgør 2984 bind og lægger vi dette tal til summen af de af Lohmann cata-

[1] Rescr-Extr. 1748, 28. october, nr. 95 og 29. october, nr. 102; rentekammerets tyske resolutioner 1749, 4. november (forestilling nr. 238); paa denne sag har min collega hr. underarkivar Linvald venligst gjort mig opmærksom.

[2] Tyske Cancellis Rescr.-Extr. 1749, 11. januar, nr. 36 og 37 med bilag.

[3] Findes i kongelige bibliotheks arkiv 5 A, nr. 35; bag i dette hæfte ligger nogle, ikke uinteressante, løse fortegnelser over udlaante bøger, der synes at være skrevet med Ulrik Petersens haand.

logiserede bøger, bliver det samlede antal 9927 bind, hvorved det jo maa erindres, at det ikke er sikkert, at tillæggene i Noodts catalog indeholder de bøger, som har staaet i det hæfte, som mangler blandt Lohmanns kladder; dette er naturligvis ikke tilfældet, hvis hæftet først er bortkommet efter flytningen og tallet bliver da i virkeligheden noget højere.[1] Noodts catalog slutter endelig med et appendix manuscriptorum paa 25 numre, og det samlede tal paa haandskrifterne bliver følgelig 353. Vi besidder saaledes i disse cataloger et fuldstændigt eller dog saa at sige fuldstændigt materiale til at reconstruere den hele samling af haandskrifter og trykte bøger, der i aarene 1735—49 overgik til det kongelige bibliothek, og det vilde være af den allerstørste interesse og betydning, om dette arbeide blev gjort, baade for vort bibliotheks egen historie, og fordi det derved vilde blive muligt at faa nogen indsigt i, hvilken rolle for studierne det Gottorpske bibliothek spillede. Til sammenligning har vi yderligere de af den yngre Pechlin affattede cataloger fra 1709,[2] der vel ikke omfatter alle de trykte bøger, men dog den væsentligste del, og identificationen af selve exemplarerne i vort bibliothek vilde utvivelsomt i mangfoldige tilfælde føre til oplysning om proveniensen, der ogsaa for de trykte bøgers vedkommende ofte vil være af interesse.[3]

Imidlertid havde slotsforvalteren sørget for indpakningsmateriale;[4] da det ikke var muligt for commissarierne at skønne over, hvor mange kasser der i det hele behøvedes, bortliciteredes leverancen stykkevis og prisen for hver kasse blev 46 skilling; de skulde være solidt og omhyggeligt lavet af høvlede fyrretræsbrædder paa 1 1/4 tommes tykkelse, og det udvendige maal skulde være 5 fod 1 tomme i længden, 2 fod 8 tommer i bredden og 1 fod 11 tommer i høiden. Arbeidet med nedpakningen trækker dog noget ud, da det har vist sig, at en del af bøgerne ikke findes opstillet efter det nummer, de har i catalogerne, og derfor først maa bringes i orden, — ogsaa et talende vidnesbyrd om, hvorledes Burchardi har opfattet sin opgave; men ud paa sommeren er dog commissionen saa vidt færdig, at man kan tænke paa indladningen. Ved indpakningen har Noodt fulgt Lohmanns kladde-catalog for de første gruppers vedkommende; hæfterne har han paa foden betegnet

[1] WERLAUFF, *Efterretninger om det kongelige bibliotheks historie*, 2. udg., S. 165, sætter det samlede bindtal til 12000, efter Struvius: Bibl. Hist. Litt. I 365.

[2] Nu i kongelige bibliotheks arkiv 5 A, nr. 25—28, cf. nærværende tidsskrift III p. 256.

[3] For købene siden 1680 er de her i tidsskriftet III 147 ff. meddelte regninger oplysende, og en stor del af de sammesteds p. 255 omtalte regninger, som manglede, er siden fundne; ogsaa de der p. 234 ff. meddelte bogbinderregninger, hvis lacuner ligeledes tildels nu han udfyldes, er af betydning for reconstructionen.

[4] De følgende enkeltheder fra bilagene til den anførte rentekammerresolution af 1749, 4. nov.

med bogstaverne A til H og paa det første har han tilføjet, at de i hæfterne A til C indeholdte bøger, som er theologien, er pakket i de første 17 kasser. For de følgende gruppers vedkommende har han ikke givet detaillerede oplysninger, men da det hele var pakket, fyldte det 69 kasser, som var forsynet med paamalede numre og kongeligt navnechifre; hertil føjedes nogle kasser og andre sager, nummereret I til XXIV, som skulde afleveres til slotsfoged Frølund paa Christiansborg, og som foruden en himmel- og en jordglobus indeholdt en hel del forskellige kunstgenstande, som dog vel næppe alle har haft deres plads i bibliotheksrummene paa Gottorp;[1] af særlig interesse for bibliothekets historie er et portrait, der siges formentlig at forestille bibliothekar Olearius, og et portrait af den fyrstelige raad og amtmand von Wowern.[2] 30. august skriver Noodt og Høpner til Schulin, at alt er indpakket og bragt ombord, og at de indsender en generaldesignation over, hvilke numre der findes i hver kasse, medens hovedcataloget, hvortil disse numre svarer, siden skal følge; de kan hermed kun mene det ovenfor beskrevne catalogmateriale, da et af dem sammenarbeidet catalog ikke existerer og sikkert ikke nogensinde har existeret. Omkring den 1. september løb skipperen da ud fra Slesvig med sin dyre last og vel en ugestid senere laa han sikkert i havn bagved kongens proviantgaard. For de 69 kasser, som bibliothekar Møllmann har faaet ordre til at modtage, kvitteres den 13. september,[3] medens de øvrige 24 numre afleveres til det kongelige møbelkammer;[4] nogle curiositeter, som efter afsendelsen var fundet i en skuffe og blev eftersendt af Noodt, afleveres til kunstkammeret,[5] og et par dokumenter faar Langebek til opbevaring i geheimearkivet.[6]

Endelig opgøres udgifterne ved forsendelsen; kassernes forarbeidelse og bemaling og de øvrige udgifter ved emballage og indpakning i Slesvig beløb sig til 115 daler 41 skilling, fragten var 110 dl. 14 sk., transporten i København til bibliotheket 17 dl. 12 sk. og til møbelkammeret 32 sk., den hele sum altsaa 244 daler 3 skilling.[7] Men hertil kom nu et humoristisk lille efterspil. Pastor Noodt havde allerede i det brev til Schulin, hvormed han indsendte de sager, der kom til kunstkammeret og geheimearkivet, fremhævet hvilket stort arbeide,[8] han havde udført, men da denne fine antydning ikke

[1] Fuldstændig fortegnelse ved den anførte rentekammerresolution.
[2] Et portrait af Olearius findes paa Frederiksborgmuseet; Wowers er mig ubekendt.
[3] Kongelige bibliotheks arkivsager, brev nr. 39.
[4] Kvittering blandt bilagene til rentekammerresolutionen.
[5] Tyske Cancellis Rescripten-Extracte 1749, 6. december nr. 11.
[6] Tyske Cancellis Rescr.-Extr. 1749, 13. december nr. 10, med Noodts brev, og nr. 12.
[7] Rentekammerresolution 1749, nr. 238.
[8] Tyske Cancellis Rescr.-Extr. 1749, 13. dec. nr. 10, bilag.

frugtede, skrev han den 7. januar 1750 et brev til Schulin, der efter nogle meget blomstrende og ordrige nytaarsønsker til excellensen ender i en bøn om et gratiale for det store arbeide, han har gjort, og som har bragt ham en direkte udgift af 30 daler i kørepenge frem og tilbage til Gottorp slot, og det som nok er hovedsagen, i ønsket om en consistorialraadtitel. Schulin har formodentlig ment, at naar pastoren først havde tilbudt at gøre arbeidet gratis, kunde han ikke bagefter komme og bede om gratiale; det meddeles ham, at han maa indgive ligefrem ansøgning om refusion for sine udgifter og ligeledes om den ønskede titel.[1] En saadan memorial indkom derefter fra Noodt, hvori han atter taler om de 10000 bind, han har været med at pakke sammen og de 3000, han har catalogiseret, og hans appel til den kongelige naade og mildhed blev ikke forgæves; i slutningen af marts fik han, ganske vist ikke noget større gratiale, men blot sine 30 dalers udlæg refunderet,[2] men til gengæld den attraaede titel som virkelig consistorialraad.[3]

Det var en virkelig litterær skat, de gottorpske hertuger havde samlet, og som nu kom i dansk eje. Det kongelige bibliothek har sagtens nok faaet en del dubbletter ved denne lejlighed, og nogle af de bøger, der kort efter gik til Sorø Academie, hvor de siden brændte, har sikkert været af gottorpsk oprindelse, ligesom der maaske ogsaa kan findes saadanne i universitetsbibliotheket i Kristiania, men i det store og hele er Bibliotheca Gottorpiensis dog samlet bevaret, og naar vort kongelige bibliothek er saa rigt paa ældre tiders lærd litteratur og navnlig paa udgaver af klassikerne, skyldes det ikke mindst hin forøgelse, hvortil navnene Hans Gram, Eschel Lohmann og Ivar Rosenkrans er knyttet.

[1] Tyske Cancellis Rescr.-Extr. 1750, 24. jan. nr. 68, bilag.
[2] Tyske Cancellis Rescr.-Extr. 1750, 30. marts, nr. 87.
[3] Tyske Cancellis Patenten-Extracte 1750, 31. marts, nr. 70 med bilag.

ETT NYFUNNET EXEMPLAR AF BECHTELS »EN KORT CATECHISMUS» OCH NÅGRA ORD OM DESS FYNDORT, BORGÅ LYCEI BIBLIOTEK

Af

HOLGER NOHRSTRÖM, Helsingfors

BLAND DEN SVENSKA LITTERATURENS rariteter räknas med allt skäl de svensk-amerikanska trycken från »Nya Sverige». I svenska bibliotek förekomma de enligt tillbudsstående uppgifter relativt sparsamt, och icke heller i The Library of Congress i Washington finnas af dem en fullständig samling.

Icke desto mindre ha enstaka exemplar af dessa rara skrifter funnit väg äfven till Finland. I Helsingfors universitetsbibliotek ha vid tvänne olika tillfällen för icke länge sedan fynd af mycket sällsynta — t. o. m. unika — svensk-amerikanska skrifter blifvit gjorda; — jag hänvisar till Georg Schaumans uppsats *En raritet i Helsingfors universitetsbibliotek*[1] och Ragnar Dahlbergs meddelande *Rara svensk-amerikanska tryckalster i Helsingfors universitetsbibliotek*[2], där dessa fynd närmare beskrifvas.

Till fynden af dessa slags tryck kan numera läggas ytterligare ett: ett hittills af bokforskningen icke observeradt exemplar af J. Bechtels år 1743 i Philadelphia utgifna herrnhutska *En kort catechismus,* som jag nyligen, vid genomgående af Borgå lycei biblioteks katalog, fann upptaget i densamma. Om skriftens raritetsvärde ha bibliotekets föreståndare tydligen sväfvat i okunnighet, då något meddelande om exemplarets förekomst tills dato icke blifvit gjordt.

Att detta värde emellertid är ansenligt, framgår redan af det faktum att af denna skrift, enligt hvad St. Grönfeldt meddelar i *Notis om den herrn-*

[1] *Kulturhistoriska och andra uppsatser,* H:fors 1912, s. 41—46.
[2] *NTBB,* 1914, s. 40—43.

hutska katekesen[1], endast tvänne exemplar för närvarande äro kända i Sverige, nämligen de båda som bevaras i Kungliga biblioteket och af hvilka det ena tillhör Rålambska samlingen. Katekesens stora sällsynthet intygas äfven af tidigare auktoriteter, Israel Achrelius och G. E. Klemming. Den förre skrifver: »Af denna Swenska öfwersättningen finnas dock få exemplar i landet för närwarande tid: skal man råka på någon, så är det i Racoon»[2]. Klemming åter, som utförligt beskrifvit katekesen, citerar ett bref från Gjörwell till Warmholtz af den 15 november 1757, där det heter: »Catechesen är så rar i sjelfva Pennsylvanien, så att prosten Achrelius ej hade mera med sig än 2 Explr hvaraf han lemnade det ena i H. Ärkebiskopens Bibliothek och det andra till D:r Schröder», och han tillägger för egen del: »Flera exemplar än dessa två lära väl numera icke finnas till»[3]. Grönfeldt meddelar ytterligare, att det Rålambska exemplaret i den af presidenten G. Rålamb egenhändigt upprättade katalogen är märkt RRR, »en synnerligen sparsamt förekommande beteckning».

Hvad Borgåexemplarets proveniens beträffar har jag, med ledning af bibliotekets gåfvobok, en ståtlig volym i skinnband med den förgyllda inskriften »Benemeritorum de bibliotheca Borgoensi memoria», i hvilken föräringar alltifrån år 1748 äro införda, kunnat konstatera, att det skänktes till biblioteket den 11 juli 1796 af kyrkoherden i Lovisa Henrik Calonius en man af »ogement quicka natursgåfvor och utmärkt skicklighet»[4], broder till den berömde rättslärde Matthias Calonius och liksom denne i tiden utgången från Borgå gymnasium. Att döma af öfriga föräringar, som Henrik Calonius gjort till biblioteket och hvilka finnas antecknade i samma gåfvobok, tyckes han ha varit bibliofil; bland gåfvorna, som äro rätt talrika och värdefulla, finnas nämligen saker, som i allmänhet icke bruka förekomma på en landsortsprästs bokhylla, utom i det fall att vederbörande är samlare. Bland annat må antecknas en 1730 i Salzburg utgifven tysk upplaga af Petr. Canisius *Parvus Catechismus*.

Hvar Calonius kommit öfver den rara herrnhutska katekesen har emellertid icke varit mig möjligt att utröna. Något bokägarmärke eller någon namnteckning, som skulle angifva tidigare ägare, förekommer icke i exemplaret; det enda skriften har att uppvisa i fråga om annotationer är biblio-

---

[1] *NTBB*, 1914, s. 43.

[2] *Beskrifning Om De Swenska Församlingars Forna och Närwarande Tilstånd, Uti Det så kallade Nya Swerige*, Stockh. 1759, s. 387

[3] *Ur en antecknares samlingar*, Upsala 1880—82, s. 40.

[4] MATTH. AKIANDER, *Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift*, II, H:fors 1869, s. 23.

tekets egna lokalsigna, en anteckning af ganska sent datum »Tillhör Borgå Gymnasii Bibliothek» samt å pärmens baksida en halft utplånad nummerbeteckning 2431(?), hvilken antagligen hänför sig till en bokauktionskatalog.

Detta är allt som med säkerhet kan konstateras. En hypotes rörande skriftens tidigare öden må dock här vedervågas.

Granskar man närmare de här ofvan nyss citerade uppgifterna om i Sverige kända exemplar af boken, skall man finna, att i självfva verket tre exemplar förekommit i landet. Enligt Gjörwells af Klemming anförda bref medförde Achrelius från Amerika till hemlandet två exemplar; intet af dessa båda kan dock vara identiskt med det Rålambska, ty faktum att G. Rålamb själf gaf detta exemplar beteckningen RRR utesluter denna möjlighet, alldenstund Rålamb afled år 1750 och Achrelius återvände först i början af år 1757. Alltså utgjorde det Rålambska exemplaret det tredje vid denna tid i Sverige existerande. Med hänsyn till att dock numera endast två exemplar äro kända i Sverige, af hvilka det ena är det Rålambska, synes det ena af de båda af Achrelius hemförda ha förirrat sig från Sverige. På grund häraf vore det icke otänkbart, att det hamnat i Finland och vore just det som tillhört Calonius. Gjörwell uppger, att Achrelius förärade sina exemplar åt »H. Årkebiskopen» (d. v. s. Henrik Benzelius) och »D:r Schröder» (synbarligen Göran Claes Schröder). Rörande den senares boksamling ha några uppgifter icke stått mig till buds, men hvad Benzelius' bibliotek beträffar, så vet man att det efter ägarens död såldes på auktion i Upsala i mars och april 1760 enligt en tryckt förteckning omfattande 3,290 nummer[1]. Uteslutet är ju icke att Calonius' exemplar kunnat härröra just från denna Benzelius' skingrade samling. Tyvärr har katalogen öfver Benzelius' bortauktionerade bibliotek icke varit mig tillgänglig, hvarför jag icke varit i tillfälle att konstatera, om Bechtels katekes funnits upptagen i densamma och, i så fall, om den af mig nyss nämnda, förmodade bokauktionsnummern stämt med katalogens[2]. Af sådan anledning är resonemanget här ofvan, som antydts, blott en hypotes. Möjligt är ju ock att exemplaret tillhört Schröders samling eller utgjort ett alldeles annat exemplar. I betraktande af skriftens sällsynthet redan vid ifrågavarande tid skulle jag dock anse denna sistnämnda eventualitet mindre trolig och därför hålla före att det förkomna

[1] C. M. CARLANDER, *Svenska bibliotek och exlibris*, 2 uppl., II, Stockh. 1904, s. 297.

[2] Red. har kunnat konstatera, att förf:ns förmodan, att ett exemplar af Bechtels katekes försålts på auktionen efter ärkebiskop H. Benzelius, är riktig. I ofvan nämnda katalog finnes katekesen uppförd som nr 11 bland duodecerna: Bechtel (Joh.) Catechismus Eccl. Reformat. Svetice. Philadelphia 1753. De två i Kungl. biblioteket befintliga exemplaren sakna närmare proveniensangifvelser.

Achrelius'ska exemplaret vore identiskt med det i Borgå lycei bibliotek bevarade, hvilket t. ex. af Matthias Calonius, under den tid han som ledamot af Högsta domstolen vistades i Stockholm, kunde ha förvärfvats för broderns räkning.

Borgåexemplaret är i alla afseenden komplett och synnerligen väl bibehållet. Det är bundet i ett enkelt grått pappband utan titeltryck.

* * *

Några notiser om Borgå lycei — eller Borgå gymnasii — bibliotek (det senare namnet förekommer fortfarande å bibliotekets pärmstämpel) kunna måhända här erbjuda något intresse.

Borgå lyceum, som utgör en fortsättning af Borgå gymnasium, hvilket i sin tur var en fortsättning af det år 1710 af ryssarna förstörda gymnasiet i Wiborg, är en af Finlands äldsta skolor.

Uppkomsten af dess bibliotek kan dateras ungefär till år 1728, då den första anspråkslösa gymnasiibyggnaden var färdig och läroverket från en provisorisk, hyrd lokal inflyttade i eget hus. I anledning af denna flyttning tillsände nämligen Borgå domkapitel stiftets prästerskap notifikation härom och riktade samtidigt till detsamma en maning att efterkomma det stadgande i skolordningen af 1724, som berörde prästerskapets skyldighet att enligt i denna närmare angifna principer genom penningkontributioner bidraga till åstadkommandet och upprätthållandet af ett bibliotek vid stiftets gymnasium och dessutom ålade hvarje proste- och kyrkoherdesterbhus att till biblioteket aflämna »en god bok». Härigenom lades första grunden till dess boksamling. År 1795 utbyttes, på hemställan af prästmötet i Borgå samma år, nyssnämnda »natura»-prestation af böcker mot ett vederlag i penningar; som motiv för denna hemställan anfördes att en mängd dupletter samlats i biblioteket och att de inlevererade böckerna merendels voro af ringa värde. Ett ansenligt tillskott i inkomster fick biblioteket några år senare genom ett i den år 1806 utfärdade Instruktionen för Seminarium Theologicum vid akademien i Åbo infördt stadgande af innehåll, att prästmän som i Borgå stift förestodo lediga kapellanstjänster voro skyldiga att, sedan deras till 30 tunnor säd uppgående aflöning undantagits, öfverlåta återstoden af den från socknen ingående lagliga spannmålsinkomsten till gymnasiibiblioteket. Detta stadgande ägde sin giltighet till år 1865. Tack vare härigenom inflytande medel möjliggjordes småningom skapandet af en biblioteksfond, hvilken för närvarande stiger till något öfver 25,000 mark. Till dess ökning ha bidragit äfven ett antal — några ganska betydande —

penningdonationer af enskilda för bibliotekets förkofran intresserade personer. Räntorna å denna fond jämte det årliga anslag af 1,000 mark, som biblioteket numera enligt staten för landets elementarläroverk åtnjuter, utgöra för närvarande de disponibla anslagen för bokinköp.

Sina värdefullaste bokförvärf har biblioteket dock gjort tack vare de föräringar som i ganska riklig mån, i synnerhet under äldre tider, kommit detsamma till del. De flesta af dessa föräringar gjordes under sjuttonhundratalets sista och adertonhundratalets första år, såsom den i det föregående nämnda gåfvoboken ger vid handen. Främst bland dem märkes en gåfva på mer än 500 volymer af kapellanen Peter Sanngren (f. 1729, d. 1797). Vid ifrågavarande tid kan också en snabb ökning af bokförrådet iakttagas: på 1790-talet omfattade biblioteket omkring 1,000 volymer, redan år 1807 uppskattas volymantalet till 2,000, och 1817 har det vuxit till 3,000.[1]

För närvarande omfattar bokförrådet, enligt uppgift i lyceets program för 1917, 30,632 volymer — läroböcker, disputationer, oinbundna tidningar och småskrifter dock oberäknade, hvarför faktiska nummertalet bör sättas betydligt högre.

År 1906 utkom från trycket en af bibliotekets dåvarande föreståndare Ernst Lönnberg upprättad systematisk katalog öfver bibliotekets samlingar, hvilken, ehuru ur bibliografisk synpunkt mindre tillfredsställande, dock möjliggör en öfverblick af samlingarnas art.

Redan vid ett flyktigt genombläddrande af katalogen framgår, att det äldre trycket är relativt rikt representeradt och att detsamma har icke så få sällsyntheter att uppvisa. Några inkunabler finnas visserligen icke, men väl ganska stora mängder femtonhundratalstryck. Speciellt inom afdelningen Teologi förekomma dessa talrikt. Bland annat äger biblioteket flera af de tyska reformatorernas skrifter samt öfver hufvud talrika religiösa arbeten och stridsskrifter från reformationstidehvarfvet.

Af svensk litteratur finnas åtskilliga sällsynta saker bland bibliotekets mycket omfattande samlingar af politiska broschyrer och andra tillfällighetsskrifter, förnämligast från 1700-talet. Visingsborgstrycket är representeradt af sju nummer; bland dessa »Piae cantiones ecclesiasticae et scholasticae», som saknas i Helsingfors universitetsbibliotek. Af de rara Kalmar-trycken äger biblioteket ett: Caspar Eurymachaerae Biblia parva af 1626. Till bibliotekets svenska rariteter hör äfven Luthers Catechismus öfvers. på American-Virginska språket af 1696.

[1] Jfr M. J. ALOPÆUS, *Borgå Gymnasii historia*, Åbo 1804–1817, s. 175 o. 608.

Bland skrifter hänförande sig till Finland märkas såsom de värdefullaste den af Peter van Selow år 1644 i Stockholm tryckta finska katekesen med slavonska bokstäfver, Terseri katekes af 1663, af hvilken så godt som hela upplagan blef indragen, flera af Agricolas skrifter samt vidare några af de sällsynta Wiborgstrycken från biskop Bångs tryckeri; bland dessa sistnämnda förekommer ett som saknas i Helsingfors universitetsbiblioteks inhemska normalsamling, nämligen Petr. H. Carstenii »Rectoratus gymnasii Wiburgensis, dicatus toti dioeceseos Wiburgensis ministerio» af 1705. Vid jämförelse mellan Helsingfors universitetsbiblioteks desideratkatalog för den inhemska normalsamlingen och Borgåbibliotekets katalog har jag för öfrigt kunnat konstatera att äfven några andra skrifter, som saknas i universitetsbiblioteket, finnas i Borgå lycei bibliotek. — Bland inhemskt småtryck förtjänar den s. k. Mjöd'ska samlingen ett särskildt omnämnande, såsom innehållande en mycket omfattande kollektion af numera svåråtkomliga tillfällighetsverser från förra hälften af 1700-talet. Samlingen, som med den i det föregående nämnde Sanngrens donation tillföll biblioteket (Sanngren var gift med Mjöds änka), har närmare beskrifvits af Gabriel Lagus i uppsatsen *Bidrag till kännedom af Finlands svenska tillfällighetspoesi under Frihetstiden*[1].

Vid biblioteket finnes äfven en liten handskriftsafdelning, som bland annat har att uppvisa Stefan Löfvings egenhändiga dagboksanteckningar.

Det ligger utom ramen för dessa kortfattade anteckningar att ingå på en närmare redogörelse för bibliotekets bokbestånd. Afsikten med dessa rader har endast varit att antyda arten af de för ett skolbibliotek relativt värdefulla samlingar, Borgåbiblioteket kan glädja sig åt, och fästa uppmärksamheten vid dem.

Af Finlands skolbibliotek är Borgå lycei bibliotek till storleken det tredje i ordningen. Främst står Wasa svenska lycei bibliotek med något öfver 30,000 nummer, därnäst följer Åbo svenska lycei bibliotek med c:a 26,000 volymer.

[1] *Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk*, 2, H:fors 1867.

KALENDARIUM FÖR BIRGITTIN-KLOSTRET I MARIAGER

efter Cod. Holm. K 46

Af

ARVID LINDHAGEN, Stockholm

COD. HOLM. K 46 är en liten kvart (19,5 × 14 cm.) bunden i hvitt pergamentband från 1600-talet och bestående af (oafsedt ett försättsblad i början och ett i slutet) 57 i senare tid paginerade blad, de 10 första pergament, resten papper. Skriften härrör från två olika händer, en för pergamentet, en annan för papperet, båda från senare hälften af 1400-talet. Den förra skriften är synnerligen prydlig i svart, rödt och blått och vittnar om smak och talang, den senare är i intet hänseende anmärkningsvärd. Innehållet fördelar sig på följande sätt:

Sid. 1. Tom.

Sid. 2—20. Kalendarium med tillbehör.

Sid. 21—39. Fragment af en kortfattad dansk krönika, utgifvet af M. Lorenzen, *Gammeldanske Krøniker,* häft. 3, Kbhvn 1913.

Sid. 40—44. Tomma.

Sid. 45—114. Ett poem om fåglars och några andra djurs natur med en moraliserande inledning, utgifvet af J. Brøndum-Nielsen, *De gamle danske Dyrerim,* Kbhvn 1908.

Det är alltså endast den på pergament skrifna delen af handskriften, som icke är utgifven. Dess innehåll är följande.

Sid. 2. Två runda figurer (rotulæ eller kringlor) för bestämning af söndagsbokstafven och gyllentalet med vidstående bruksanvisning på danska. Båda börja med år 1421 liksom motsvarande figurer i Birgitta Andersdotters bönbok och i den Berlin-handskrift, som Geete beskrifvit på sid. VII—XXI i »Svenska böner från medeltiden».

Sid. 3—14. Det egentliga kalendariet, en månad på hvarje sida. Under kalendern för februari stå på latin regler för beräkning af septuagesima, 1

söndagen i fastan och påskdagen. Under kalendern för april står, likaledes på latin, en annan regel för bestämning af påskdagen.

Sid. 15. Tabula signorum, utan öfverskrift, men med den kända underskriften »Est aries minuendo bonus» etc.

Sid. 16—20. Astrologica, med hufvudsakligt afseende på åderlåtning. Språket är till största delen danska, några rubriker och minnesverser äro på latin.

I det egentliga kalendariet är de olika kolumnernas innehåll följande.

Kol. 1 (rubrik: signa) innehåller de periodiska månbokstäfverna, som i förening med tabula signorum tjäna till att för hvarje dag bestämma månens läge i djurkretsen.

Kol. 2 (rubrik: aureus) och *kol. 3* (rubrik: hora) angifva dag och timme för alla månens nytändningar (medelkonjunktioner) under en period af 19 år, sept. 1378—aug. 1397, hvarvid timmarna räknas astronomiskt, d. v. s. från middag till middag. Identiskt samma uppgifter, oafsedt en del skriffel, återfinnas icke blott i Birgitta Andersdotters bönbok och Kristina Gyllenstiernas utan äfven i det s. k. Nyköpingskalendariet (Cod. Lincop. J 79).[1]

Kol. 4 (rubrik: primacio) innehåller de gamla gyllentalen.

Kol. 5 (rubrik: littera) anger dagbokstäfverna. Därefter följer en kolumn med den romerska dagbeteckningen och slutligen namnlängden med festgrader.

I det följande förbigås helt och hållet de partier, som äro af astronomisk eller astrologisk art; men helgonlängden återgifves fullständigt, och i anslutning till denna meddelas dels grunderna för kalendariets lokalisering, dels en kortfattad kommentar till detsamma. I namnen återgifves blå skrift med versaler, röd med kursiv och svart med gemena.

Januarius.

1.	*Circumcisio domini*	Sum
2.	Oct. s. Stephani	9 l.
3.	Oct. s. Johannis	9 l.
4.	Oct. ss. innocencium	9 l.
5.	Vigilia	—
6.	EPYPHANIA	Sum
7.	*Kanuti ducis et mr.*	9 l.
10.	Pauli primi heremite	—
13.	Oct. epyphanie	9 l.
14.	Felicis in pincis	3 l.
15.	Josep sponsi Marie	9 l.
16.	Marcelli pp. et mr.	9 l.
17.	Anthonij cf.	9 l.
18.	Prisce vg.	3 l.
19.	Henrici ep. et mr.	3 l.
20.	Fabiani et Sebastiani	9 l.
21.	*Agnetis vg. et mr.*	9 l.
22.	Vincencii mr.	9 l.
23.	Emerenciane vg.	—
25.	CONUERSIO S. PAULI	Dux
26.	Policarpi mr.	—
28.	Oct. Agnetis	9 l.
30.	Aldegundis vg.	—

[1] Se härom mina uppsatser *Om noggrannheten af uppgifterna om månens nytändning i några svenska kalendarier från medeltiden* (*Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen*, Årg. III, 1916) och *Undersökning af månkalendern i Nidaros-breviariet* (*Arkiv för mat., astr. och fysik*, Bd 13, 1917).

Februarius.

1.	Brigide vg.	3 l.
2.	PURIFICACIO S. MARIE	Sum
3.	*Ansgarij et Blasij*	9 l.
5.	Agathe vg.	9 l.
6.	Dorothee vg.	9 l.
10.	Scolastice vg.	3 l.
12.	Eulalie vg.	—
14.	Valentini mr.	3 l.
15.	Sigfridi ep.	3 l.
16.	Juliane vg. et mr.	3 l.
18.	Symeonis ep. et mr.	3 l.
22.	CATHEDRA S. PETRI	Dux
23.	Vigilia	—
24.	*Mathie ap.*	Dux
26.	Allexandri ep.	3 l.
28.	Romani abb.	3 l.

Marcius.

4.	Lucii pp. et mr.	9 l.
7.	Perpetue et Felicitatis	3 l.
10.	Allexandri mr.	3 l.
12.	*Gregorii pp.*	Dux
17.	Gertrudis vg.	9 l.
19.	Joseph nutricii domini	—
21.	Benedicti abb.	Dux
22.	B. domine Katerine	—
25.	ANNUNCIACIO DOMINICA	Sum
30.	Quirini mr.	—

Aprilis.

1.	Theodore vg.	— l.
2.	Marie egipciace	—
4.	Ambrosii ep.	Dux
6.	Tymothei mr.	—
8.	Exuperii ep.	—
10.	Ezechielis proph.	—
12.	Julii pp.	—
14.	Tyburcii et Vale.	3 l.
18.	Valerii ep.	3 l.
20.	Victoris ep.	3 l.
23.	Georgii mr.	9 l.
25.	*Marci ev. Letania maior*	—
26.	*Comm. fratr. et sororum*	—
28.	Vitalis mr.	3 l.
29.	Petri mr.	9 l.
30.	Katerine de Senis	—

Mayus.

1.	*Philippi et Jacobi.* Valburgis vg.	—
3.	INVENCIO S. CRUCIS	Dux
4.	*Corone spinee*	9 l.
5.	Godehardi ep.	—
6.	Johannis ante port. lat.	Dux
10.	Gordiani et Epimachij	3 l.
12.	Nerei et Achillei	3 l.
13.	Servacii ep.	3 l.
15.	Marie ad martyres	—
18.	Erici reg. et mr.	9 l.
20.	Potenciane vg.	3 l.
21.	Bernardini cf.	—
22.	Desiderii ep.	3 l.
25.	SANCTARUM *trium sororum*	Dux
28.	TRANSL. S. BIRGITTE	Sum
30.	Felicis pp.	—
31.	Petronille vg.	3 l.

Junius.

1.	Nicomedis mr.	3 l.
2.	Marcellini et Petri	3 l.
3.	*Herasmi ep. et mr.*	9 l.
5.	Bonifacii ep.	—
8.	Medardi ep.	—
9.	Primi et Feliciani	3 l.
12.	Basilidis, Cirini, Na.	3 l.
15.	*Viti et Modesti*	9 l.
16.	*Vilhelmi abb.*	9 l.
17.	*Botulphi abb.*	9 l.
18.	Marci et Marcel.	3 l.
19.	Geruasi et Prothasii	3 l.
22.	10 milium militum	9 l.
23.	Vigilia	—
24.	*Nativitas s. Johannis bap.*	—
25.	*Transl. s. Kanuti ducis*	—
26.	Johannis et Pauli	9 l.
28.	Leonis pp. Vigilia	—
29.	PETRI ET PAULI	Sum
30.	Comm. s. Pauli	—

Julius.

1.	Oct. Johannis baptiste	9 l.
2.	VISITACIO S. MARIE	Sum
6.	Oct. ap. Petri et Pauli	9 l.
10.	*Kanuti reg. et mr.*	Dux
11.	*Ketilli cf.* Marini ep.	9 l.
12.	Florencie et Eufrosine	9 l.
13.	*Comm. fratr. et sororum*	—
14.	*Comm. benefactorum*	—
15.	*Divisio apostolorum*	9 l.
17.	Allexi cf.	9 l.
18.	Answeri et soc. eius	—
20.	*Margarete vg. et mr.*	9 l.
21.	Praxedis vg.	3 l.
22.	*Marie Magdalene*	Dux
23.	NATALE S. BIRGITTE	Sum
24.	Vigilia	—

25.	*Jacobi ap.*	Dux
26.	ANNE MATRIS MARIE	Sum
27.	Marthe hospite Christi	9 l.
28.	Pantaleonis mr.	3 l.
29.	*Olaui reg. et mr.*	9 l.
30.	Abdon et Sennen	3 l.
31.	Helene vd.	—

Augustus.

1.	*Petri ad uincula*	Sum
2.	*Festum reliquiarum*	Sum
3.	Invencio s. Stephani prothom.	—
5.	Dominici cf.	9 l.
6.	Sixti, Felicissimi et Agapiti	9 l.
7.	Donati ep.	—
8.	Ciriaci et soc. eius	3 l.
9.	Romani mr. Vigilia	—
10.	*Laurencii mr.*	Dux
11.	Tiburcii mr.	3 l.
13.	Ypoliti et soc. eius	9 l.
14.	Vigilia	—
15.	ASSUMPCIO S. MARIE	Sum
17.	Oct. s. Laurencij	9 l.
18.	Agapiti mr.	—
19.	Magni ep. et mr.	—
20.	Melliflui doct. s. Bernardi	9 l.
22.	Oct. assumpcionis	9 l.
23.	Vigilia	—
24.	*Bartholomei ap.*	Dux
27.	Ruffi mr.	3 l.
28.	*Augustini ep. et cf.*	Sum
29.	*Decollacio Johannis bapt.*	9 l.
30.	Felicis et Adaucti	3 l.

September.

1.	Egidii abb. 24 seniores	—
2.	Anthonij mr.	3 l.
8.	NATIVITAS S. MARIE	Sum
9.	Gorgonii mr.	3 l.
14.	*Exaltacio s. crucis*	Dux
	24 seniores	—
15.	Oct. natiuitatis	—
16.	*Anne matris Marie*	9 l.
17.	Lamberti ep.	9 l.
20.	Eustachii et soc. eius	—
21.	*Mathei ap.*	Dux
22.	Mauricii et soc. eius	9 l.
24.	*Concepcio s. Johannis bapt.*	—
27.	Cosme et Damiani	9 l.
28.	24 seniores	—
29.	MICHAELIS ARCHANGELI	—
30.	*Ieronimi presb.*	Dux

October.

1.	Remigii et soc. eius	9 l.
2.	Leodegari ep.	3 l.
4.	Francissi cf.	9 l.
6.	Eskilli ep.	3 l.
7.	*Canonizacio* S. BIRGITTE	Sum
9.	Dyonisii et soc. eius	9 l.
10.	Gereonis et soc. eius	9 l.
11.	*Transl. s. Augustini*	—
14.	Calixti pp. et mr.	9 l.
16.	Galli pp.	3 l.
18.	*Luce ev.*	Dux
19.	*Comm. fratr. et sororum*	—
20.	*Comm. benefactorum*	—
21.	11 milium virginum	9 l.
22.	*Sanctarum* TRIUM SORORUM	Dux
23.	Seuerini ep. et cf.	9 l.
25.	Crispini et Crispiniani	3 l.
27.	Vigilia	—
28.	*Symonis et Iude ap.*	Dux
30.	Theodgari cf.	9 l.
31.	Quintini mr. Vigilia	—

November.

1.	FESTIVITAS OMN. SANCTORUM	Sum
2.	*Comm. animarum*	9 l.
8.	*Vilhadi ep. et cf.*	9 l.
9.	Theodori mr.	3 l.
11.	*Martini ep. et cf.*	Dux
13.	Briccii ep. et. cf.	9 l.
18.	Oct. s. Martini	9 l.
19.	Elizabet vd.	9 l.
21.	PRESENT. B. MARIE VG. IN TEMPLO	Sum
22.	Cecilie vg. et mr.	9 l.
23.	*Clementis pp. et mr.*	Sum
24.	Crissogoni mr.	3 l.
25.	KATHERINE VG. ET MR.	Dux
29.	Saturnini mr. Vigilia	3 l.
30.	*Andree ap.*	Dux

December.

2.	Biuiane vg. et mr.	3 l.
4.	Barbare vg. et mr.	9 l.
6.	*Nicolai ep. et cf.*	Dux
8.	CONCEPCIO S. MARIE	Sum
9.	*Anne matris Marie*	Sum
10.	Damasi pp.	3 l.
13.	Lucie vg. et mr.	9 l.
17.	*O sapiencia*	—
20.	Vigilia	—
21.	*Thome ap.*	Dux

25.	NATIVITAS DOMINI	Sum	28.	*SS. innocencium*	—
26.	*Stephani prothomart.*	—	29.	*Thome cantuariensis*	—
27.	JOHANNIS EV.	—	31.	Silvestri pp.	9 l.

Kalendariets festgrader äro, som man ser: summum, duplex, 9 lect., 3 lect., hvarförutom i en del fall någon festgrad icke finnes utsatt. Följande sammanställning utvisar, hvilka de festdagar äro, som fått epitetet *summum.*

1 jan.	Circumcisio dom.
6 jan.	Epiphania.
25 dec.	Nativitas dom.
2 febr.	Purificacio s. Marie
25 mars.	Annunciacio dominica
2 juli.	Visitacio s. Marie
15 aug.	Assumpcio s. Marie
8 sept.	Nativitas s. Marie
21 nov.	Present. beate Marie virg. in templo
8 dec.	Concepcio s. Marie
1 nov.	Festivitas omn. sanct.
26 juli.	Anne matris Marie
9 dec.	Anne matris Marie
29 juni.	Petri et Pauli
1 aug.	Petri ad vincula
23 nov.	Clementis pape et mart.
28 aug.	Augustini ep. et conf.
28 maj.	Transl. s. Birgitte
23 juli.	Natale s. Birgitte
7 okt.	Canonizacio s. Birgitte
2 aug.	Festum reliquiarum.

Då man bland dessa högsta fester finner de tre Birgitta-dagarna och Augustini dag, har man goda skäl att antaga, att kalendariet härstammar från ett birgittinkloster; och detta antagande vinner det kraftigaste stöd af följande festbeteckningar:

22 mars.	Beate domine Katerine
11 okt.	Transl. s. Augustini
26 april.	Commemoracio fratrum et sororum
13 juli.	Commemoracio fratrum et sororum
19 okt.	Commemoracio fratrum et sororum

de tre sistnämnda dagarna desamma som i Birgitta Andersdotters bönbok.

Om det härmed får anses afgjordt, att vi ha ett birgittinklosters kalendarium framför oss, kan det med lika stor säkerhet påstås, att det är ett nordiskt kalendarium. Vi anteckna först följande mera speciellt danska helgdagar:

7 jan.	Kanuti ducis et mart.	9 lect.
16 juni.	Vilhelmi abb.	9 lect.
25 juni.	Transl. s. Kanuti ducis	—

10 juli.	Kanuti regis et mart.	duplex
11 juli.	Ketilli conf.	9 lect.
30 okt.	Theodgari conf.	9 lect.

Härtill kunna läggas

4 mars.	Lucii pape et mart.	9 lect.
8 nov.	Vilhadi ep. et conf.	9 lect.

hvilka veterligen ej firats i Sverige, samt

3 febr.	Ansgarii et Blasii	9 lect.

enär Ansgars dag i Sverige är den 4 februari.

Af öfriga speciellt nordiska helgdagar är det endast två, som nå öfver den lägsta festgraden, nämligen

18 maj.	Erici regis et mart.	9 lect.
29 juli.	Olavi regis et mart.	9 lect.

För öfrigt förekomma följande:

19 jan.	Henrici ep. et mart.	3 lect.
15 febr.	Sigfridi ep.	3 lect.
31 juli.	Helene vidue	—
6 okt.	Eskilli ep.	3 lect.

Norge representeras endast af Olaf, och från Sverige saknas David och Botvid.

Af det anförda framgår otvetydigt, icke blott att vårt kalendarium är nordiskt, utan äfven att det är danskt. Det måste alltså afse ett danskt birgittinkloster. Sådana hafva icke funnits mer än två: i Maribo (Lolland, Sjællands stift) och i Mariager (Jylland, Aarhus stift). Tillse vi då, huru vårt kalendarium förhåller sig till de båda stiftens patroni, s. Lucius för det förra och s. Clemens för det senare, så finna vi

4 mars.	Lucii pape et mart.	9 lect.
23 nov.	Clementis pape et mart.	summum

Härigenom synes allt tvifvel vara uteslutet; det kan endast vara fråga om *Mariager.*

Beträffande namnlängden må ytterligare några anmärkningar göras.

S. Anna har, utom de båda redan nämnda dagarna (26 juli och 9 dec.) med epitetet summum, ännu en dag

16 sept.	Anne matris Marie	9 lect.

Anna-kulten finner man i den grekiska kyrkan redan i äldsta tider med tre åminnelsedagar

9 sept.	Memoria ss. Joachim et Annæ
9 dec.	Concepcio s. Annæ quando concepit s. Deiparam
25 juli.	Obdormitio s. Annæ, matris Deiparæ.[1]

Ehuru vårt kalendarium icke på samma sätt gör någon bestämd skillnad mellan sina Anna-dagar, är det likväl tydligt, att det är dessa tre dagar, som gå igen i detsamma, fastän med en liten förskjutning för två af dem: från den 9 sept. till den 16 och från den 25 juli till den 26. Samma tre Anna-dagar som i Mariager återfinnas i Linköpings-breviariet, men eljest, så vidt jag vet, ingenstädes. I det romerska martyrologiet[2] står s. Anna vid den 26 juli; och detta är i allmänhet hennes dag i hela den romersk-katolska kyrkan, undantagande likväl de skandinaviska länderna sedan förra hälften af 1400-talet. För Danmark bestämdes nämligen på provinsialsynoden i København 1425,[3] att den 9 dec. skulle vara s. Annas dag; och samma beslut fattades för Sveriges del på provinsialsynoderna i Söderköping 1436 och 1441.[4]

Med Anna-kulten sammanhänger festbeteckningen

25 maj.
22 okt. } Sanctarum trium sororum . . . . . duplex.

Därmed förhåller sig på följande sätt. Enligt en under medeltiden vida spridd föreställning var s. Anna gift tre gånger, och hennes män hette Joakim, Kleofas och Salomas. I hvart och ett af dessa äktenskap föddes en dotter; de fingo alla namnet Maria. Den första äktade Josef och blef Jesu moder; den andra, ofta kallad Maria Jacobi[5], äktade Alfeus och hade fyra söner: apostlarna Jakob den yngre, Simon Zelotes och Judas Taddeus samt den Josef, som enligt Apg. I, 23 jämte Mattias var ifrågasatt att bli Judas Iskariots efterträdare i apostlakretsen; den tredje systern, ofta kallad Maria Salome, äktade Zebedeus och blef moder till apostlarna Jakob den äldre

[1] De latinska benämningarna hämtade från *Annus ecclesiasticus græco-slavicus, Acta SS.*, Vol. 59. — Alla hänvisningar till Acta SS. afse den nya upplagan. Generalregister till de 60 första banden finnes i Vol. 61.

[2] *Martyrologium Romanum.* Romæ 1914. I tysk öfversättning: *Das römische Martyrologium.* Innsbruck 1907.

[3] *Acta SS.*, Vol. 33, pag. 248.

[4] *Diarium Wazstenense.* (*Scriptores rerum suec.*, Tom. 1.)

[5] Så ock hos FRANZ, *Die Messe im deutschen Mittelalter* (Freiburg i. Br. 1902), sid. 169, där det talas om »missa de s. Maria Jacobi et Maria Salome sororibus dei matris Marie», som lästes den 25 maj.

och Johannes. Om dessa förhållanden gjordes enligt medeltida sed latinska strofer; en sådan återgifves i *Acta SS.*, Vol. 33, pag. 238:

Anna tribus nupsit: Joachim, Cleophæ Salomæque,
Ex quibus ipsa viris peperit tres Anna Marias,
Quas duxere Joseph, Alphæus Zebedeusque.
Prima Jesum; Jacobum, Joseph, cum Simone Judam
Altera dat; Jacobum dat tertia datque Johannem.[1]

Det är dessa s. Annas tre döttrar, som äro kalendariets »sanctæ tres sorores». En redogörelse för legender om jungfru Marias systrar finnes i *Acta SS.*, Vol. 10 (art. Maria Cleophæ, apr. 9). En af dessa sägner förtäljer, att efter jungfru Marias död hennes båda systrar, sedan de fått veta att Johannes oskadd genomgått tortyren »ante portam latinam» i Rom, från Palestina sjöledes begifvit sig till Italien och bosatt sig i Veroli, där de båda dött, Maria Jacobi den 25 maj och Maria Salome den 22 oktober. På hvar sin af dessa dagar stå de ock än i dag i mart. rom.

Denna sammanställning af de tre Mariorna till att samfälldt utgöra föremål för kyrkliga fester af hög rang, som jag icke anträffat i något annat kalendarium, synes böra sättas i samband med en annan företeelse på dansk botten. »Tres Mariæ» var nämligen det medeltida namnet på kyrkan i Glenstrup (Randers amt), som i medlet af 1400-talet tillföll klostret Mariager[2]; och sannolikt har just detta förvärf gifvit anledning till att kyrkans skyddshelgon upptogos till firande äfven i klostret. Härigenom torde den förut på andra grunder byggda lokaliseringen af kalendariet hafva vunnit en bekräftelse. Visserligen har kyrkonamnet »Tres Mariæ» äfven nämnts[3] i sammanhang med en annan kombination af Marior (Maria Magdalena, Maria Jacobi och Maria Salome) men icke på sådant sätt, att det kan anses stå i strid med det här sagda.

S. Josef har två dagar

15 jan.	Josep sponsi Marie	9 lect.
19 mars.	Joseph nutricii dom.	—

den förra såsom Marias trolofvade, den senare såsom Jesu fosterfader. Hans namn förekommer icke i alla tryckta nordiska kalendarier, men där det

[1] En annan strof med samma innehåll återgifves af SCHAUMKELL, *Der Kultus der heil. Anna am Ausgange des Mittelalters* (Freiburg i. Br. u. Leipz. 1893), s. 48.

[2] ELLEN JØRGENSEN, *Helgendyrkelse i Danmark* (Kbhvn 1909), s. 148. — TRAP, *Kongeriget Danmark*, Udg. 3, IV, 877.

[3] Se Bernhard Olsen i KARLINS *Kulturhistoriska meddelanden*, årg. 2, s. 55.

finnes står det blott på ett ställe, i allmänhet, liksom i mart. rom., den 19 mars, men i Västerås den 15 jan. Detta datum för en Josefsfest är en sällsynthet. Tillsammans med den 19 mars, såsom i Mariager, lär det endast återfinnas såsom senare tillägg i ett par upplagor (1490 och 1515) af martyrologium Usuardi[1]; ensamt, såsom i Västerås, förekommer det i en 1200-talshandskrift från ett benediktinkloster i Lüttich, där det emellertid endast *föreslås* såsom lämplig tidpunkt[2], hvarjämte det indirekt uppvisats från Riga och Reval.[3]

Exuperius ep. (8 april) står i mart. rom. på den 28 sept. Enligt uppgift i *Acta SS.* (Vol. 47, pag. 583) förekommer han äfven på andra dagar, bl. a. på den 8 april; och förf. tillägger: »Ex hisce oritur suspicio alicujus festivitatis illo die celebratæ; sed quænam illa fuerit, non invenio».

Valerius ep. (18 april) har gäckat alla försök till identifiering. I detta enda fall tvingas man därför till det antagandet, att en felskrifning föreligger. Sådana äro icke alltför sällsynta i medeltida kalendarier; och det tyckes därvid ofta hafva tillgått så, att när skrivaren i sitt förlägg anträffat ett namn, som han inte riktigt känt igen och som måhända också varit något otydligt skrifvet, han då valt den enkla utvägen att i stället skrifva ett snarlikt namn, som varit honom bekant eller åtminstone förefallit honom mindre främmande. Om man, för att i nu föreliggande fall söka bestämma det rätta namnet, slår upp mart. rom., så finner man på denna dag ett enda namn, som kan komma i fråga, nämligen *Eleutherius ep.* För riktigheten af denna gissning talar icke blott identiteten af de båda namnens sista bokstäfver från och med det betonade *e*, utan äfven det förhållandet, att just namnet Eleutherius står i missale Haffniense, det enda bland tryckta nordiska kalendarier, som har något helgonnamn på den 18 april.[4]

[1] Enl. uppg. hos SEITZ, *Die Verehrung des hl. Joseph in ihrer geschichtlichen Entwicklung* (Freiburg i. Br. 1908), s. 109 f.

[2] SEITZ, s. 195 f.

[3] V. BRUININGK, *Messe und kanonisches Stundengebet nach dem Brauche der Rigaschen Kirche* (*Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands,* Bd 19. Riga 1904), s. 453 ff.

[4] Ett liknande fall af felskrifning, som ej saknar intresse, må här i förbigående påpekas. I Vallentuna-kalendariet står vid den 18 dec. *Daciani,* hvartill Nat. Beckman (*Kyrkohist. årsskr.,* 1912, s. 94) icke kunnat finna någon motsvarighet. Ej underligt, ty här bör läsas *Gaciani,* namnet på den förste biskopen i Tours. Han kallas i litteraturen ömsevis *Gatianus* och *Gratianus.* Att namnet äfven annorstädes blifvit orätt skrifvet, kan ses i Grotefends Zeitrechnung, där formen *Cantiani* anföres.

Victor ep. (20 april) är uppförd på samma dag redan i martyrologium Hieronymianum[1] med orden: »Rome deposicio s. Victoris ep.» I missale Haffniense står här: »Victoris pape», hvarmed samma person åsyftas. Enligt martyrologium Usuardi[2], medeltidens mest använda martyrologium, är det Victor I, som var biskop i Rom under åren 190—200 (ugf). I mart. rom. står han vid den 28 juli, som enligt en uppgift i Papebrochs påfvekrönika[3] lär vara dagen för hans translation till Vatikanen.

Nicomedes mart. (1 juni) står i mart. rom. på den 15 sept. I *Acta SS.* (Vol. 45, pag. 5) heter det, att han äfven förekommer »ad diem 1 Junii, quo dedicatio ecclesiæ ipsius, quam olim Romæ habuit».

En särskild grupp bland kalendariets helgon bilda *Marinus* (11 juli) samt *Florentia* och *Eufrosina* (12 juli). I Norden har deras dyrkan varit inskränkt till Danmark, och medelpunkten för densamma har varit Lund, där man ansåg sig äga deras jordiska kvarlefvor i nästan fullständigt skick och räknade dessa främst i domkyrkans relikskatt.[4] Vid relikfesten (11 juli) sjöngs i matutinan en hymn, i hvilken inga andra helgon åkallas vid namn än dessa tre. De strofer, som afse dem, äro följande (breviariet fol. 299).

Pie presul, o *Marine*,
tuis da precatibus,
ut a cladis hinc marine[5]
transferamur fluctibus
portum pacis ad divine,
juncti celi civibus.

Qua quiescis *Eufrosina*,
virgo sacratissima,
nobis aurem huc inclina,
prece fac piissima,
ut mundemur a sentina
culparum putrissima.

Flori florum[6] Christo flores,
felix o *Florentia*,
hunc oramus ut exores,
ut sua clementia
nobis celi pandat fores
post hec vite spacia.

[1] Utg. i *Acta SS.*, Novembris Tomi II Pars prior. Bruxellis 1894.

[2] Utg. i *Acta SS.*, Vol. 26.

[3] *Acta SS.*, Vol. 13, pag. 27*.

[4] I det Kongelige Bibliotek i København finnes en handskrifven förteckning öfver Lunds domkyrkas reliker, utgifven dels i en dissertation af HYLANDER (*Catalogus reliquiarum sanctorum in ecclesia Lundensi.* Lund 1820), dels i *Scriptores rerum Danicarum*, Tom. 8. Marinus återfinnes på det förra stället sid. 32, på det senare sid. 452, Eufrosina och Florentia sid. 39 och sid. 454.

[5] Det är tydligen ämnadt som en hyllning åt helgonet, att jämmerdalen här kallas »clades marina».

[6] I originalet står »forum», som ej synes gifva någon mening.

Af dagens 6 lektier lyder den tredje: »Et nos quoque, in honore sancte *Marie* virginis et sancti martyris *Laurentii,* ob merita sancti *Marini* pontificis et martyris et sanctarum *Eufrosine* et *Florentie* virginum, quorum corpora apud nos pene integraliter habere gaudemus nec non aliorum sanctorum preciosas reliquias, presens festum devota veneratione celebramus». Utom jungfru Maria och s. Laurentius, till hvilkas ära kyrkan var invigd, nämnas icke heller här några andra helgon än de tre ifrågavarande. De firades emellertid icke endast vid relikfesten utan hade dessutom sina särskilda helgdagar såväl i Lund som annorstädes. På provinsialsynoden i Helsingborg 1345 bestämdes[1], att Marini åminnelse skulle i hela »provincia Daciana» begås den 3 juli, Eufrosinas och Florentias den 7. Härutinnan hafva uppenbarligen inom vissa stift förändringar sedermera vidtagits.

Hvad först s. Marinus angår, så står han i senare tid i Lund och Odense vid den 16 juli, i Aarhus, København och Slesvig vid den 3. Enligt v. Bruiningk[2] står han äfven i Viborg vid den 3 juli. Vill man söka utröna, hvem han i lifstiden varit, så stöter man på svårigheter. Lundabreviariets officium (fol. 301 v.) med sina 6 lektier, där han kallas »sanctus Marinus martyr et pontifex» och är föremål för ett hänfördt lofprisande, är för öfrigt hållet i så allmänna ordalag, att man af detsamma icke kan draga några som helst slutsatser om hans person. Odense-breviariet däremot (Hylander, noten på sid. 32—34) kallar honom »Marinus puer sanctus urbis Rome primarius senatoris cuiusdam filius»[3]; och häraf drar Hylander den slutsatsen, att han är identisk med den romerske senatorn Marinus, som står vid den 26 dec. redan i mart. Hieronym. och sedan äfven hos Usuardus och i mart. rom. Detta kan icke vara riktigt. Då Lund, såsom blifvit nämndt, var centrum för hans dyrkan, måste dess breviarium äga vitsord i fråga om hans person; och då man där, liksom ock i Helsingborgsbeslutet och relikförteckningen, endast får veta, att han varit en biskop, som lidit martyrdöden, så måste man nöja sig med detta torftiga besked. Det kan

[1] Synodalbeslutet är utgifvet dels i en dissertation af S. BRING (*Dissertatio historica de concilio Helsingburgensi anno 1345.* Lund 1751), dels i *Svenskt Diplomatarium,* Bd 5, nr 3946. Den passus, som rör våra helgon, återfinnes på det förra stället sid. 17, på det senare sid. 454.

[2] *Das Missal der Rigaschen Stadtbibliothek vom Jahre 1500* (*Sitzungsber. der Ges. für Gesch. u. Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1900.* Riga 1901). Detta missale, som först framdragits af v. Bruiningk, har befunnits vara ett missale för Viborgs stift. Se härom H. O. LANGE, *Analecta bibliographica* (Kbhvn 1906), sid. 49 f., ELLEN JØRGENSEN, anf. arb., sid. 55, och O. KOLSRUD, *Missale Vibergense 1500* (denna tidskr., årg. 1, s. 352—62).

[3] Samma uppgift möter oss äfven i Slesvig-breviariet.

icke lida något tvifvel, att, om det öfver hufvud varit möjligt att få reda på några närmare detaljer om helgonet, dessa hade varit kända i Lund och äfven hade influtit i breviariet.

Eufrosina och Florentia stå i Aarhus, København och Slesvig vid den 7 juli, i Lund vid den 18 och i Viborg vid den 5. Enligt Odense- och Slesvig-breviariet skulle de hafva tillhört s. Ursulas följe, 11,000 jungfrur; men går man till Lundabreviariet, får man helt andra upplysningar. Af officiets sex lektier handla de fem första om Eufrosina, den sjätte om Florentia; och de båda jungfrurna hafva intet gemensamt mer än dagen.

Eufrosinas fader hette Pafnutius och bodde i Alexandria; vid 18 års ålder anlade hon manskläder och gick in i ett munkkloster, där hon i stor enslighet tillbragte återstoden af sin lefnad. Hon står vid den 1 jan. i mart. rom. och vid den 11 febr. i *Acta SS.* På det senare stället uppgifves, att hennes förnämsta ben jämte hufvudet äro till finnandes i ett nunnekloster af benediktin-orden vid Royal-lieu i närheten af Compiègne. Att denna uppgift och den motsvarande lundensiska stå i strid med hvarandra, är en i dylika fall som bekant icke ovanlig företeelse.

Florentia var en hednisk flicka, som s. Hilarius döpte under sin landsflykt, och som följde honom tillbaka till Poitiers, där sedermera hennes åminnelse enl. uppgift[1] firades den 1 december.

Answerus (18 juli) saknas i mart. rom. Han var abbot i Ratzeburg och blef jämte åtskilliga af sina munkar stenad till döds den 15 juli 1066. Bland tryckta nordiska breviarier är det endast Slesvicense som nämner honom.

I den på tre dagar i september (den 1, 14 och 28) förekommande festbeteckningen *24 seniores* möter oss en kalendarisk sällsynthet. Därmed åsyftas de 24 äldste, som Johannes såg sitta rundt omkring Guds tron i himmelen, och som omtalas på flera ställen i Uppenbarelseboken (IV, 4; V, 8; XI, 16; XIX, 4). I orienten är deras kult af gammalt datum, och än i dag firas de af kopterna på den 2 december.[2] I västerlandet kunna de spåras redan på 800-talet, åtnjöto under 13- och 1400-talen en särskild popularitet såsom mäktiga hjälpare, men förekomma enl. Franz (anf. arb., sid. 177) ingenstädes i kalendarier, hvadan vårt kalendarium i detta afseende tills vidare är att betrakta som ett unicum. Deras dyrkan grundar sig på den

[1] *Acta SS.*, 13 jan. (art. Hilarius). Jfr äfven GROTEFEND, *Zeitrechnung.*

[2] NILLES, *Kalendarium manuale utriusque ecclesiæ*, T. 2 (Oeniponte 1897), s. 698, 711.

betydelse, som af folktron tillades dem. Härför redogör Franz (sid. 174) på följande sätt: »Sie nehmen sich im Gerichte Gottes der armen Seele gegen den Ankläger, den Teufel, an. Sie sind die ersten Berater Gottes. An den Donnerstagen in den Quatemberwochen hält Gott — so glaubte man — mit den 24 Ältesten Rat, was im nächsten Vierteljahre geschehen solle. Da werden die Geschicke der Völker und Länder und der einzelnen Menschen festgesetzt und vorherbestimmt. Diese Anschauung von der Bedeutung und dem Einflusse der 24 Ältesten im Ratschlusse Gottes verlieh der Andacht und der Messe von denselben den Reiz des Geheimnisvollen und liess die letztere als ein Mittel erscheinen, sich das Glück der Zukunft zu sichern.» I Vor Frue Kirke i København vigdes år 1483 ett altare åt de 24 äldste.[1]

Anthonius (2 sept.) är sannolikt identisk med martyrologiets Antoninus.

Galli pape (16 okt.) är felskrifning i st. f. Galli abb.

Af de utländska helgonen återfinnas för öfrigt de allra flesta i mart. rom. på samma dagar som här och kunna därigenom med lätthet identifieras; undantag bilda följande, för hvilka kalendariets datum icke är detsamma som martyrologiets.

5 maj.	Godehardi ep.	står	i	mart.	rom.	4 maj
15 maj.	Marie ad martyres	»	»	»	»	13 maj
20 maj.	Potenciane virg.	»	»	»	»	19 maj
21 maj.	Bernardini conf.	»	»	»	»	20 maj
22 maj.	Desiderii ep.	»	»	»	»	23 maj
3 juni.	Herasmi ep. et mart.	»	»	»	»	2 juni
27 juli.	Marthe hospite Christi	»	»	»	»	29 juli
28 juli.	Pantaleonis mart.	»	»	»	»	27 juli
5 aug.	Dominici conf.	»	»	»	»	4 aug.
10 dec.	Damasi pape	»	»	»	»	11 dec.

[1] ELLEN JØRGENSEN, anf. arb., sid. 108.

VÅRT STÖRSTA ENSKILDA MEDELTIDS-BIBLIOTEK OCH DESS ÄGARE

Af

GOTTFRID CARLSSON, Upsala

BLAND BILAGORNA till sitt kyrkohistoriska verk har Reuterdahl aftryckt en förteckning från år 1475 öfver en boksamling, som en magister Bero skänkt till Skara domkyrka[1]. Han meddelar, att originalet vid tidpunkten för dess publicerande tillhörde Vitterhetsakademiens samlingar, men tyvärr kan det numera icke återfinnas vare sig i Vitterhetsakademiens bibliotek eller bland akademiens i Riksarkivet deponerade medeltidshandlingar. Detta är så mycket beklagligare, som Reuterdahls aftryck är synnerligen bristfälligt. På flera punkter har aktstycket, såsom han själf genom frågetecken e. d. angifver, icke kunnat med säkerhet dechiffreras, på andra ställen återigen föreligga uppenbara felläsningar, om hvilka utgifvaren själf varit omedveten.[2]

Samlingen är för svenska förhållanden enastående rikhaltig och, såsom Collijn påvisat, äfven efter allmäneuropeisk måttstock synnerligen betydande.[3] Den innehöll enligt förteckningen inalles 137 band, däraf ett nittiotal teologiska arbeten, 20 filosofiska och matematiskt-naturvetenskapliga verk, hälften så många juridiska, särskildt kyrkorättsliga, böcker och ett mindre antal grammatiska och medicinska volymer. Det är alldeles tydligt, att deras ägare varit en för sin tid lärd och mångkunnig man, och det har gifvetvis ett ganska stort värde att erfara, hvem han kan ha varit. Härom har man emellertid hittills sväfvat i fullständig okunnighet.

---

[1] REUTERDAHL, *Swenska kyrkans historia*, III: 2 (1863), s. 562—567.

[2] Så t. ex. är »textus de grauacione et eorrupcione» en felläsning för »textus de generacione et corrupcione» (eorrupcione är väl blott ett tryckfel). Här liksom på flera andra ställen beror felet på oriktig upplösning af förkortningar. — Då böckerna i rubriken betecknas som »libri canonie Scarensis in regno Suecie legati per magistrum Beronem», så torde nog canonie vara en felläsning för ecclesie.

[3] COLLIJN, *Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare*, 2; *i Samlaren*, 24 (1903), s. 126.

A priori kan man gissa sig till att en svensk, som förvärfvat ett så betydande bibliotek, tillbringat något skede af sitt lif utomlands och där hopbragt större delen af sitt bokförråd. Och redan af själfva bibliotekskatalogen får man en fingervisning om hvar i utlandet han i så fall kan ha uppehållit sig. Bortsedt ifrån att han ägt en formulärbok för det kejserliga kansliet (»formularius pugillaris curie imperialis»), upptager förteckningen »constituciones universitatis Viennensis». Af denna omständighet skulle man utan vidare med en viss sannolikhet kunna sluta, att mannen någon tid lefvat i Wien och haft något med därvarande universitet att skaffa. Nu förhåller det sig i själfva verket så, att en Skaraklerk vid namn Bero åren 1429—1465 uppehållit sig vid Wiens universitet, först som studerande och sedan som examinator och lärare. Då han utan allt tvifvel är att identifiera med det stora bibliotekets ägare, torde en sammanställning af föreliggande underrättelser om honom kunna påräkna ett visst intresse.

Bero Magni de Ludosia — såsom namnet anger, bördig från det gamla Lödöse — inskrefs 1429 vid Wiens universitet, där han tillhörde den sachsiska nationen.[1] Efter att ha promoverats till artium magister blef han 1433 magister regens vid universitetet. Ämnena för de föreläsningar, som han i denna egenskap från 1433 till 1464 höll för högskolans alumner, äro tack vare ett välbevaradt universitetsarkiv i stor utsträckning bekanta, och af ett par föreläsningsserier ha uppmärksamma åhörare i sina kollegieanteckningar från studievistelsen i Wien lämnat utförliga referat, som dock tyvärr ännu inte blifvit närmare undersökta.[2] Föreläsningarna röra sig uteslutande inom den artistiska fakultetens lärokurs — Beros egentliga lärareverksamhet var hela tiden inskränkt till denna fakultet, hvars dekanat han

[1] ELLEN JØRGENSEN, *Nogle Bemærkninger om danske Studerende ved Tysklands Universiteter i Middelalderen*, i *[Dansk] Historisk Tidsskrift*, VIII: 6, s. 202, noten. Den följande framställningen om Beros verksamhet i Wien är, där icke andra källor angifvas, byggd på J. ASCHBACH, *Geschichte der Wiener Universität*, I (1865), s. 295 (not 1), 526, 598. På de där lämnade uppgifterna har dr. phil. Ellen Jørgensen godhetsfullt fäst min uppmärksamhet. — A. WAPPLER, *Geschichte der theologischen Facultät der Universität zu Wien* (1884), har tyvärr icke varit mig tillgänglig.

[2] Den ena af dessa uppteckningar finns i klosterbiblioteket i Heiligenkreuz, Nedre Österrike. Den omfattar icke mindre än 274 blad och innehåller »disputata super libros de anima Magistri Beronis de Ludosia». I slutet läses följande anteckning: »Anno D. 1437 comparatus est iste liber per fratrem Johannem Leb, bacalaureum in artibus et professum in Neuburga claustrali.» (*Xenia Bernardina*, II: 1, s. 195, Wien 1891). Det andra referatet af Beros föreläsningar finns bland de s. k. Reichenauer Handschriften i Karlsruhes Hof- und Landesbibliothek, och innehållet anges här med följande ord: »Et tantum de disputatis super libros Aristotelis de generacione et corrupcione Reuerendi M. Beronis de Ludosia Scriptis per Petrum de Voburgk protunc baccalarium in artibus et finitis Anno domini 1441 dominica die ante purificacionem Marie» (*Die Reichenauer Handschriften* [der Grossherzogl. Badischen Hof- und Landesbibliothek in Karlsruhe], 2, 1914, s. 287 f.).

beklädde 1446 och där han både före och efter sin dekanatstid synes ha tillhört den inre krets bland »magistri regentes», som utgjorde dekanens »consilium» — men förete med denna begränsning ett mångsidigt ämnesval. De ansluta sig i stor utsträckning till olika arbeten af Aristoteles. Till logiken hänföra sig de föreläsningar, som Bero 1435, 1438, 1443, 1446 och 1453 höll öfver »ars vetus», en särskildt på Porphyrius' »prædicabilia» och Aristoteles byggd inledning till denna disciplin. Hit höra också prelektioner öfver »Parva logicalia» 1450 och 1459 och öfver Petrus Hispanus' logiska traktater 1449 och 1456. Moralfilosofien representerades af föreläsningar öfver Aristoteles' »libri ethicorum» 1452, 1463 och 1464, och 1437 bildade densammes skrift »de anima» utgångspunkten för naturfilosofiska utläggningar. Den store stagiritens »de generatione et corruptione» och »libri physicorum» utgjorde åren 1433 och 1441 resp. 1434, 1451, 1457 och 1460 ramen för mäster Beros offentliga undervisning, som därmed sträckte sig in på naturvetenskapernas område, och äfven inom geometrien visade den svenske »professorn» sin kompetens genom att 1437 i föreläsningens form behandla den engelske matematikern Johannes de Sacroboscos »latitudines formarum». Slutligen må nämnas, att Bero ett par år (1458 och 1461) föreläste öfver Aristoteles' »oeconomica».

Mäster Beros kunskaper begränsade sig emellertid icke till de fack, inom hvilka han själf såsom fast anställd universitetslärare meddelade undervisning. Under 1430-talet hade han börjat studera teologi i syfte att förvärfva doktorsgraden inom denna fakultet. Vid decenniets slut (1439) var han redan cursor biblicus och hade sålunda hunnit ganska långt i teologisk lärdom. Under 1440-talets första år hade han avancerat till cursor sententiarius och skulle nu statutenligt visa sina teologiska insikter genom att själf hålla föreläsningar öfver Petrus Lombardus' sententiæ och så göra sig värdig de inom en nära framtid vinkande licentiat- och doktorsgraderna. Hans mångsidiga läggning förledde honom emellertid att en smula försumma sin teologiska föreläsningsverksamhet för att få tid att också drifva studier i kanonisk rätt och bevista föreläsningar i detta ämne. Följden blef, att han 1442 erhöll en skrapa från den teologiska fakultetens lärare, hvilka tillhöllo honom att upphöra med de juridiska studierna, och i förargelsen häröfver lär han då ha öfvergifvit den teologiska banan. Innan detta skett, hade han emellertid uppenbarligen hunnit bli kreerad till baccalarius in theologia formatus, den grad, som stod licentiatexamen närmast.[1]

Äfven om Bero sålunda aldrig kom i besittning af doktoratets insignier, stod han tydligen äfven i fortsättningen i nära förbindelser med den teolo-

[1] Bullan af 16 dec. 1449 (se nedan s. 118).

giska fakulteten. Den skyldighet att på de stora kyrkliga högtidsdagarna predika för universitetslärare och alumner, hvilken gemenligen ålåg de teologie professorerna, blef en och annan gång öfverflyttad på någon utanför den teologiska fakulteten stående men teologiskt utbildad universitetslärare, och så kom det sig, att Bero de Ludosia långfredagen 1454 fick förtroendet att hålla denna »sermo ad clerum». Hans predikan, som är bevarad i två olika uppteckningar i Wiens Hofbibliothek,[1] rör sig kring temat: »Omnia consummata sunt» (allt är fullkomnadt), hvilket närmare utföres genom att sammanställa gamla testamentets profetior med deras uppfyllelse i det nya. Predikanten sökte dessutom slå an på de närvarandes känslor genom att i starka färger utmåla Marias smärta vid Jesu kors. För öfrigt innehåller predikan citat från Senecas »de beneficiis», Gregorius den store och Augustinus' »de civitate Dei».

Tillfälligtvis känner man, att Bero de Ludosia samma år också vid ett par andra tillfällen uppträdt inom den teologiska fakultetens verksamhetsområde. Mellan den 29 juni och 15 sept. hade fakulteten årligen sina sommarferier, då dess ordinarie lärare icke höllo några föreläsningar. För de teologiska skolarerna var detta likväl ingen fullständig fritid. Tvärtom utnyttjades uppehållet i föreläsningarna till trägna disputationsöfningar, genom hvilka de studerande beredde sig till de kommande terminernas offentliga disputationsprof. Och dessa öfningar leddes af baccalarier och andra mer eller mindre tillfälliga lärarekrafter, hvilka själfva önskade förkofra sig genom utöfvandet af ifrågavarande värf.[2] Sommaren 1454 förefaller det, som om mäster Bero haft öfverinseendet öfver nämnda »sommarkurser». Han öppnade dem den 5 juli med ett tal, däri han med 1 Joh. 3: 16 (In hoc cognovimus charitatem Dei) som utgångspunkt utvecklade de dygder, som de teologie studerandena borde äga för att vara rätt skickade för sin höga uppgift. Till sist framhöll han disputationsöfningarnas stora betydelse för fakultetens alumner, när det gällde att intränga i de gudomliga sanningarna och »cognoscere charitatem Dei». Då terminens början åter nalkades, höll Bero den 13 sept. ånyo ett tal, denna gång som en afslutning på sommarens disputationsöfningar. Äfven nu rörde sig framställningen, i hvilken utom bibeln Ambrosius och Gregorius den stores »moralia» citeras, om de teologiska studiernas rätta inriktning och i synnerhet om disputationsöfningarna.

[1] M. DENIS, *Codices manuscripti theologici Bibliothecæ Palatinæ Vindobonensis latini*, I (1793—1795), sp. 3211; II (1799), sp. 94. Utom det där lämnade referatet har jag haft att tillgå de utdrag ur Beros predikan, som dr. phil. ELLEN JØRGENSEN gjort vid ett besök i Wien och som hon varit nog älskvärd att ställa till mitt förfogande.

[2] ASCHBACH, a. a., I, s. 63.

Grundtemat var för öfrigt i likformighetens intresse detsamma som i talet vid kursernas öppnande: »cognovimus charitatem Dei», som Bero förmodligen nu vid öfningarnas slut ansåg sig med ökad innebörd kunna tillämpa på sig själf och deltagarna.[1]

Mäster Beros lifliga verksamhet inom den teologiska fakultetens råmärken år 1454 synes tyda på att han just då var besluten att ånyo försöka sig på denna bana. Men om så var förhållandet, ledde det i hvarje fall icke till något definitivt resultat; han kvarstannade allt framgent i den filosofiska fakulteten, där han från 1460 var den äldste medlemmen, »senior facultatis», hvarmed följde förpliktelsen att, då dekan icke fanns, uppehålla dekanatet. Som lärare i artes-fakulteten hade han, såsom nedan skall visas, senast från år 1449 bostad och underhåll i det s. k. hertigliga kollegiet, där också talen och långfredagspredikan 1454 höllos, men torde statutenligt ha fått flytta därifrån 1464, då han hugnades med ett kanonikat vid Sankt Stefansdomen, en mera indräktig aflöningsform än det fria vivret i kollegiehuset. Han dog emellertid i Wien redan följande år, 1465.[2]

Samtidigt med att mäster Bero lefde och verkade i Wien, bevarade han emellertid sambandet med sitt hemstifts domkapitel. Skara gamla biskopskrönika uppgifver efter att ha skildrat, huru biskop Bengt Gustafsson (år 1460) »bleff medh sorgh oc wedhermöda dödh», att till hans efterträdare valdes en viss mäster Bero. Ifrågavarande passus i krönikan har följande lydelse:

BERO ELECTUS.

Tha (ↄ: vid Bengts död) fans eth raadh som Gudh theth weth,
mester Biörn war koradh for sin klogheth,
han wille ey taka sek thet omak uppa
oc ey fulleliga sigia segh ther i fraa,
her Hans Marquardson togh ther manligh uti,
kom honom ther aff oc giorde stiktheth fry.

[1] DENIS, a. a., I, sp. 3211 f. Utom det där gifna referatet har jag äfven på denna punkt haft att tillgå dr. E. Jørgensens i Wien gjorda utdrag. — Talen af 5 juli och 13 sept. 1454 äro icke, såsom ASCHBACH (a. a., s. 526) uppger, att betrakta som »sermones» (predikningar) utan som ett slags akademiska tillfällighetstal.

[2] Det kan förtjäna anmärkas, att utom mäster Bero ännu en svensk af betydenhet verkade som föreläsare vid Wiens universitet under 1400-talet. Enligt E. JØRGENSEN, a. a., s. 201 (not 2), immatrikulerades »Andreas Bonde» från Västerås år 1420 i Wien efter att dessförinnan i Leipzig ha blifvit artium baccalarius. I Wien ernådde han uppenbarligen magistergraden och kvarstannade därefter någon tid som föreläsare i den filosofiska fakulteten (ibid., s. 202, noten). Denna omständighet är värd att lägga märke till, emedan mäster Andreas sedan blef en föregångsman i Sverige på universitetsväsendets område. Han är nämligen utan allt tvifvel identisk med den bekante magister Andreas Bondonis, som

I den härpå omedelbart följande teckningen af Hans Markvardssons episkopat skildras, hurusom denne for till Rom och blef vigd till biskop i Beros ställe.[1]

Härmed kan jämföras Messenius' framställning i *Chronicon episcoporum,* där Bero omedelbart efter Bengt Gustafsson uppföres i biskopslängden för Skara med följande ord: »Doctor Bero, invictissimi Friderici III. Imperatoris Romani famosissimus aliquandiu Mathematicus, solum Consistorii suffragio Præsul Scarensis designatus est; non inauguratus unquam». Så berättas i öfverensstämmelse med den ofvan citerade rimkrönikan, att Hans Markvardsson själf begaf sig till påfvestaden och ändtligen genomdref, att han i stället för Bero, »qui ecclesiæ Scarensi plus detrimenti quam emolumenti adduxit», beklåddes med biskopsvärdigheten.[2]

Annerstedt[3] har gjort gällande, att rimkrönikans »Bero electus» — Messenii chronicon tycks han ej ha rådfrågat — aldrig existerat utan att hans namn af misstag insmugit sig i biskopsserien i stället för en Peder Laurensson, som, då den dansksinnade Bengt Gustafsson 1452 nödgades gå i landsflykt, enligt Karlskrönikan på Karl Knutssons tillskyndan valdes till Bengts efterträdare men som snart afsade sig ämbetet utan att dessförinnan ha mottagit laglig vigning. För denna uppfattning står emellertid redan den omständigheten i vägen, att, såsom Annerstedt förbisett, mäster Bero enligt Skarakrönikan först efter Bengt Gustafssons död 1460 valdes till biskop, medan Peder Laurenssons electustid infaller mellan 1452, då Bengt Gustafsson flydde till Danmark, och 1457, då han vid Karl Knutssons fall återkom. Att Skarakrönikans uppgifter äro fullt pålitliga och att Peder Laurensson och mäster Bero voro två olika personer, är f. ö. numera fastslaget genom en undersökning af K. H. Karlsson, som därvid stöder sig på sina afskrifter från Vatikanarkivet.[4] Karlsson har emellertid icke haft kännedom om den svenske universitetsläraren i Wien mäster Bero de Ludosia och om dennes

1438 tillerkändes underhåll från Enköpings hospital mot det att han vid Upsala domkyrka hölle årlig läsning, »som en mester in studiis privilegiatis plegher att göra» (ANNERSTEDT, *Upsala universitets historia,* I, s. 22). Mäster Andreas' undervisning, som pågick ännu 1444, torde sålunda ha varit präglad af erfarenheterna från hans lärareverksamhet i Wien.

[1] *Script. rer. Suec.,* III: 2, s. 119 f.

[2] J. MESSENIUS, *Chronicon episcoporum* (1611), s. 82. — Messenius' uppgifter gå sedan igen i SPEGEL, *Then Swenska Kyrkiohistorian,* II (1707), s. 290, och RHYZELIUS, *Episcoposcopia,* I (1752), s. 178, af hvilka båda arbeten i synnerhet det senare förvanskat Messenius' framställning — det är från Rhyzelius, som förväxlingen mellan Bero Magni och Peder Laurensson ytterst utgår.

[3] *Script. rer. Suec.,* III: 2, s. 120, not q.

[4] K. H. KARLSSON, *Electus Björn i Skara samt striderna om domprosteriet i Skara 1449—1475;* i *Kyrkohistorisk årsskrift,* 1905, s. 27—31.

identitet med Skaraprelaten — Messenii märkliga upplysningar, hvilka därvidlag bort kunna ge honom en viss ledtråd, har han lika litet som Annerstedt uppmärksammat — och Vatikanhandlingarnas notiser om Bero ha därför på viktiga punkter blifvit oriktigt uppfattade af honom. Följande sammanställning af det vatikanska materialet går direkt tillbaka på de i Riksarkivet förvarade afskrifterna, hvilka, inställda i det nya sammanhanget, kunnat afvinnas ett och annat utöfver hvad som i citatform eller referat framkommer i Karlssons uppsats.

Första gången mäster Beros namn möter i dessa aktstycken är i en bulla af den 16 dec. 1449. Bero, som förut innehade ett kanonikat i Skara, var af domkapitlet utsedd till domprost därstädes, och påfven bekräftar nu detta val. Den nye domprosten erhåller i bullan de honom tillkommande titlarna af »magister in artibus» och »baccalarius in theologia formatus» samt nämnes dessutom »in universitate Viennensi collegiatus». Nästa hithörande handling är en supplik af den 14 febr. 1461. Supplikanten är ingen mindre än Kort Rogge, som, för tillfället närvarande i kurian, anhåller om Skara domprosteri, hvilket i 11 år orättfärdigt innehafts af »magister in artibus Bero Magni». Rogges försök synes emellertid icke ha ledt till något verkligt resultat, ty ännu följande år, då Bero efter Bengt Gustafssons död af påfven providerades med Skara biskopsdöme, var han i besittning af domprosteriet. Det blef emellertid då (21 maj 1462) i ledigheten efter den befordrade mäster Bero af hans helighet öfverlämnadt till Skarakaniken Sueno Johannis. Bero dröjde sedan med att uttaga vederbörliga påfvebref om sin biskopsutnämning och uppfylla öfriga vid ett dylikt tillfälle nödiga formaliteter, hvarjämte han ideligen uppsköt att låta inviga sig som biskop. Då påfven Pius II (Aenea Silvio), under hvars tid utnämningen skett, år 1464 aflidit, befallde därför hans efterträdare Paulus II en af kardinalerna att i ärendet tillskrifva Bero, som därvid förehölls sin försumlighet i berörda afseenden och vidare förständigades att personligen inställa sig i sitt stift, något som han också uraktlåtit, och att för framtiden residera där. Bero lyssnade emellertid icke till dessa föreställningar, och följden blef då den, att påfven genom en bulla af den 31 maj 1465[1] kasserade Beros utnämning och i stället förordnade Hans Markvardsson till biskop i Skara. Genom denna åtgärd ansågs emellertid mäster Bero ha ånyo kommit i besittning af domprosteriet, och när han längre fram på året aflidit, utverkade en viss Benedictus Pauli den 3 okt. 1465 påfvens bifall till en supplik om domprost-

[1] K. H. KARLSSON, a. a., s. 28, 31, anför oriktigt 3 maj som datum för denna bulla.

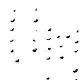
beställningen i Skara, som förklarades ha blifvit ledig »per obitum quondam Beronis de Ludosia, ultimi possessoris».

Identiteten mellan domprosten och utvalde biskopen i Skara Bero Magni de Ludosia och den svenske universitetsläraren i Wien Bero de Ludosia är häraf uppenbar. Frånsedt blotta namnlikheten har redan den omständigheten afgörande beviskraft, att mäster Bero i bullan af år 1449 kallas »in universitate Viennensi collegiatus». Detta har naturligtvis icke, såsom K. H. Karlsson menar, afseende på Vienne i Frankrike — något universitet i Vienne har aldrig existerat — utan innebär, att Bero, såsom man a priori kunde vänta i fråga om en man, som så länge varit knuten vid Wienuniversitetet, var en af de tolf medlemmarna i det för universitetslärarna afsedda hertigliga kollegiet vid sistnämnda högskola.[1] För identiteten talar också, att uppgifterna om dödsåret fullkomligt stämma öfverens: enligt Vatikanuppgifterna dog domprosten Bero Magni år 1465, och en wiensk källa (necrologium canonicorum Wiennensium) anför samma dödsår för den svenske mäster Bero. Härtill kan läggas, att enligt Vatikanhandlingarna Bero Magni var frånvarande från sitt stift och inte kunde förmås att bege sig dit, hvilket ju passar utmärkt in på den i Wien verkande Bero de Ludosia.

Sammanställes detta resultat med uppgifterna hos Messenius, så visar det sig, att denne i hufvudsak varit riktigt underrättad. Den utvalde Skarabiskopen Bero hade verkligen på kejsar Fredrik III:s tid vetenskaplig anställning i Wien, om också icke påståendet, att han tjänstgjorde som kejsarens matematicus, äger annan grund än att hans lärareverksamhet vid Wiens universitet äfven omfattade matematiken.

Det faller nu lätt i ögonen, att innehafvaren af det 1475 förtecknade biblioteket i Skara icke gärna kan vara någon annan än Bero Magni de Ludosia. Någon annan mäster Bero är icke känd bland de dåtida Skaraklerkerna, och för öfrigt tala ju, såsom ofvan påpekats, de förbindelser med Wien, hvilka kunna spåras i ett par af samlingens nummer, sitt tydliga språk till Bero de Ludosias förmån. Och antaget att denne varit det stora bibliotekets ägare, är det ju alls icke märkvärdigt, att samlingen är så välförsedd på olika områden: teologi, kyrkorätt, filosofi, matematik och naturvetenskap. Inom alla dessa gebit var Bero hemmastadd, dels i följd af en lifslång lärareverksamhet vid ett af Europas förnämsta universitet, dels — och detta gäller teologien och den kanoniska rätten — genom speciella studier bedrifna vid sidan af hans ämbetsgärning. Påpekas bör också, att åtskilliga

[1] Jfr ASCHBACH, a. a., I, s. 43 f.

af de arbeten, hvilka lågo till grund för Bero de Ludosias föreläsningar, återfinnas i förteckningen. Så är fallet med Aristoteles' »libri ethicorum» och densammes »de generatione et corruptione», hvartill sluta sig kommentarer till Aristoteles' samtliga naturfilosofiska arbeten. Att den bekante Buridans namn förekommer bland auktorerna, är också rätt anmärkningsvärdt. Uttryckligen nämnes »questiones Biridani super libros metheorum», hvarjämte säkerligen de flesta återstående Aristoteleskommentarerna i samlingen äro af Buridan, ehuru det icke direkt angifves. Buridans arbeten voro särskildt högt uppskattade i Wien, där de efter att ha kommit i misskredit i Paris på grund af sin nominalistiska läggning i slutet af 1300-talet erhöllo och under hela medeltiden bevarade en förhärskande ställning som handledning vid Aristotelesundervisningen.[1]

Om nu, såsom otvifvelaktigt är, det till Skara domkyrka skänkta biblioteket ägts af Bero de Ludosia, så följer däraf, att samlingen måste ha tillhört domkyrkan redan ungefär ett decennium, när 1475 års förteckning uppgjordes. Detta strider f. ö. icke mot förteckningens karaktär, af hvilken man får det intrycket, att aktstycket tillkommit i samband med ett slags biblioteksrevision — omedelbart efter densamma följer på samma papper en lista öfver från domkyrkobiblioteket utlånade böcker, hvilka måhända delvis också de ingått i Bero Magnis f. d. bibliotek.

Förteckningen ger också anledning till en annan reflexion. Beros fleråriga dröjsmål med fullföljandet af biskopsutnämningen berodde utan tvifvel på att han tvekade i valet mellan Wien och Skara, och han har säkert tagit det ganska lätt, när ändtligen det senare alternativet bortföll i anledning af Hans Markvardssons ingripande. Men äfven om han så vuxit sig in i förhållandena vid det österrikiska universitetet, att icke ens det vinkande episkopatet förmådde locka honom bort från den lärdomsstad, där han tillbragt större delen af sitt lif, så hade han likväl ingalunda glömt det aflägsna fäderneslandet. Härom vittnar vältaligt den storartade gåfva, med hvilken han i sitt testamente ihågkom den svenska domkyrkan och som efter hans död fraktades den långa vägen hem.

Efterskrift.

Fröken Ellen Jørgensen har benäget fäst min uppmärksamhet på att Olaus Magnus (lib. I, cap. 32) har ett yttrande, som åsyftar Bero de Lu-

[1] ASCHBACH, a. a., I, s. 81 f.

dosia. Det heter här på tal om det skarpsinnigt konstruerade domkyrkouret i Upsala, att man icke behöft ångra de stora kostnader, som urets förfärdigande medfört, emedan alla studerande i de trakterna — härmed torde särskildt åsyftas alumnerna vid Upsala universitet, hvilken bildningsanstalt Olaus kort förut omnämnt — visade håg och fallenhet att lära känna himlakropparnas lopp, natur och verkningar liksom äfven att tillägna sig andra nyttiga kunskaper. För att inte detta beröm skulle synas innebära ett underkännande af begåfningen och studieintresset vid andra svenska kulturcentra, tillägger författaren omedelbart: »Quod et in aliis Cathedralium Ecclesiarum personis intelligendum esse velim, quibus Deo propitio preclarissima ingenia vt in plurimum sunt concessa. Vestrogotho prudentissimo viro Berone vsus est ante omnes Fridericus III. in supremis consiliis suis. Ita et Alexander VI. Ostrogotho Gaddo, postmodum insidiis Danorum interfecto.»

Man förstår nu, att Messenii uppgifter om mäster Bero grunda sig på en sammanställning af biskopskrönikan och notisen hos Olaus Magnus. Han har gjort den riktiga iakttagelsen, att den utvalde Skarabiskopen och den hos kejsar Fredrik verksamme västgötaklerken måste ha varit en och samma person. Men så har han ur egen fatabur begåfvat Bero med doktorstiteln, som denne säkerligen aldrig förvärfvat sig. Och vidare har han i fråga om arten af mäster Beros verksamhet hos Fredrik III missförstått Olaus Magnus' ord. Den sistnämnde har tydligen icke alls afsett att framhålla vare sig Bero de Ludosia eller Hemming Gadh som exempel på betydande svenska naturvetenskapsmän och astronomer utan som lysande och uppskattade begåfningar i allmänhet, därvid den förre representerade Skara och den senare Linköping. Talet om att Bero Magni i Fredrik III:s tjänst haft värdigheten af matematicus (hofastronom) är sålunda gripet ur luften.[1]

Kvar står emellertid, att mäster Bero enligt Olaus Magnus varit anlitad af Fredrik III »in supremis consiliis», och denna notis får nog icke utan vidare underkännas, äfven om den kan anses innebära åtskillig öfverdrift. Född endast ett kvarts sekel efter Beros död, hade Olaus utan tvifvel tillgång till pålitliga underrättelser om den på sin tid märklige mannen, och då uppgiften dessutom icke är i sig själf orimlig utan tvärtom

[1] Den felaktiga uppfattningen af ifrågavarande passus hos Olaus Magnus har förledt Messenius att äfven i fråga om Hemming Gadh uppgifva, att denne var Alexander VI:s »matematicus» (*Chronicon episcoporum*, 1611 års uppl., s. 64), ett påstående, som sedan vunnit allmän spridning inom den historiska litteraturen.

vinner ett visst stöd däri, att Bero innehade en formulärbok för det kejserliga kansliet (se ofvan s. 229), torde man böra antaga, att han jämsides med sin läraregärning vid universitetet i Wien också tjänstgjort som något slags sekreterare hos den i Wien eller Wiener Neustadt (50 km. söder om Wien) vanligen residerande kejsar Fredrik.

EN HITTILLS OKÄND UPPLAGA AF DÖBELIUS' BESKRIFNING OM RAMLÖSA

Af

PONTUS SJÖBECK, Lund

I EGENSKAP AF »provincial-medicus» i Skåne hade Johan Jacob Döbelius (sedermera adlad von Döbeln) under åren 1701, 1705 och 1706 upptäckt och undersökt den vid Ramlösa i närheten af Helsingborg belägna mineralkällan. En officiell redogörelse härför har han antagligen lämnat i någon ämbetsskrifvelse eller »Relation», hvaraf i tryck utgifvits ett utdrag med titel: »Extract uthaf Doctoris Döbelii Relation Om wid Wästra Ramlösa befindtliga Suurbrun, en half Mijl från Helsingborg. Åhr 1707» (u. o. 4 sidd. 4°). Därjämte har på latin publicerats: »Argumentum Relationis Doct. Döbelii de acidulis Scanicis» (u. o. o. å. 4 sidd. 4°). Dessa båda ströskrifter, af hvilka den senare väl uteslutande var afsedd för den lärda världen, enkannerligen männen af facket, efterföljdes af en något mera utförlig och för den lidande allmänheten lämpad broschyr, hvars titelblad lydde så här:

Beskrifning

Om Ramlösa Hälso- och Surbruns Upfinnande/ deß Belägenhet/ Natur/ Wärckan och rätta Bruk.

Tryckt Åhr 1708.

Sitt »lilla wärck», såsom förf. själf benämner denna skrift, har han »med allerödmiukaste Devotion» tillägnat Magnus Stenbock, hvars alla titlar och värdigheter noggrant uppräknas i dedikationen, som undertecknas: »Joh. Jacob Döbelius Dr. Gouv. Medicus».

Den lilla boken — 12 blad i liten 8° (16×10 cm.) med arksignatur A 2, A 3, A 4 samt B och B 2 — torde näst efter Urban Hiärnes böcker om Medevi, som utkommo ett 30-tal år tidigare,[1] kunna anses som källsprången till den i våra dagar ymnigt flödande vårströmmen af reklamlitteratur om svenska hälsobrunnar, bad- och kurorter. Det är en mycket sällsynt pjäs. Lunds universitetsbiblioteks exemplar,[2] som dit skänkts af provinsialläkaren O. Chr. Ekman i Kalmar († 1866), har af denne sin förre ägare till och med försetts med påskriften: »Liber singularis». Men en *så* stor raritet är den dock icke, ty mig veterligen existera ytterligare tre exemplar, tillhöriga resp. Kungl. biblioteket[3] och Karolinska institutet samt Uppsala universitetsbibliotek. Därtill kommer, att år 1907 vid Ramlösa brunns 200-årsjubileum

[1] Een kort Berättelse Om the nys vpfundne Suurbrunnar wid Medewij vthi Östergöthland. Huru the bäst skole brukas / och på hwad sätt i medler tijdh Diæten anställes. Them til vnderrättelse / som ther aff sich willia betiäna. I största hast sammanfattat Aff Urban Hiärne. D. Stockholm. Niclas Wankijff 1679. 12°.

Een uthförlig Berättelse Om the nyys opfundne Suurbrunnar widh Medewij uthi Östergöthland ... och ytterst några förledne Åhrs Curer opteknade. Aff Urban Hiärne. D. Stockholm. Joh. Georg. Eberdt 1680. 8°.

[2] Att detta ex. en gång spelat en lustig roll i ett rätt kostligt quid pro quo, framgår af nedanstående utdrag ur ett bref till universitetsbibliotekarien Edvard Berling i Lund från den bekante utgifvaren af Snällposten i Malmö d:r B. Cronholm, som i sina »Små bref» behandlat Ramlösa och därvid användt ifrågavarande Döbelius' bok som källa. i det Malmö 5/8 1864 daterade brefvet, som mig välvilligt meddelats af förste bibliotekarien Evald Ljunggren, skrifver C. följande:

»Härjemte skickar jag dig Döbelns arbete, med mycken tacksamhet för lånet. Jag afsänder det med posten, ty det är en verklig raritet, och vill derföre icke befordra det med lägenhet. Jag har haft boken inlagd i ett papper och nerläst i mitt skrifbord. Häromdagen skulle jag taga ut några penningar ur sparbanken och lemnade pigan nyckeln till skrifbordet, med tillsägelse att taga sparbanksboken, som låg i ett papper. Hon uträttade ärendet, och gick upp i sparbanken, men kom snart igen utan pengar. En af direktörerna hade tagit emot boken och »vändt den både ut och in» och omsider frågat, »hvad det var för gammalt sk—t» hon kom med. Hon hade naturligtvis fått tag i Döbelns lilla bok i stället för sparbanksboken. På det nu boken ej må råka i så profana händer om igen, så skickar jag densamma straxt till den, som vet hvad värde en sådan liten pjes kan hafva och icke ger den ett så smutsigt epithet, som den hederlige bankdirektören...»

[3] K. B:s ex. torde förut ha tillhört den store bokkännaren och boksamlaren G. D. Nescher (f. 1753, † 1827), enligt hvad hans å titelbladet påtryckta bokägaremärke ger vid handen. Neschers efterlämnade boksamling köptes nämligen af K. B. år 1829 för 7000 rdr b:co. (Jfr HYLTÉN-CAVALLIUS i *Biogr. lexikon*, IX: 356 ff. och CARLANDER, *Svenska bibliotek och exlibris*, III: 17 f.)

Före Nescher synes detta ex. ha ägts af H. Giesecke, hvars namnteckning finnes å titelbladet.

föranstaltades ett omtryck i 100 ex., utfördt af Hasse W. Tullbergs boktryckeri, Stockholm, efter exemplaret i Kungl. biblioteket.

Någon tryckort är icke utsatt, men högst sannolikt är, att den tryckts i Lund af Abraham Haberegger, som på den tiden var både akademi- och guvernementsboktryckare.[1] Stilsorten är fraktur med 27 rader på sidan.

Af denna bok har man hitintills icke känt mer än en enda upplaga, men af en tillfällighet råkade helt nyligen ännu en sådan komma i dagen.

I ett häromdagen i Lunds universitetsbibliotek till begagnande framtaget band handskrifter af Kilian Stobæus d. y. med titel: »Quodlibet historico-philologicum A:o 1732 compilatum», kom jag att lägga märke till, att i den ena söndriga pärmen fanns ett fragment af något gammaldags tryckalster. Vid närmare påseende igenkändes detta äldre tryck vara ifrågavarande skrift af Döbelius.

Sedan pärmarna frånskilts från manuskriptfascikeln och uppblötts i vatten, visade det sig, att de bestodo af en mängd makulatur, som klistrats samman till papp. Dessa makulerade tryckark isärtogos med stor varsamhet och fingo undergå en torkningsprocedur. De visade sig uppgå till ett antal af omkring 50 större och mindre pappersblad, alltifrån hela tryckark ända till små sönderklippta pappersbitar. Det ojämförligt största antalet fragment tillhörde B-arket, endast högst få och små A-arket. Af två ostympade ark bland alla dessa fragment lyckades man åstadkomma ett enda komplett exemplar af boken i fråga.

En därefter anställd jämförelse med bibliotekets eget ex. af Döbelius' skrift gaf emellertid strax vid handen, att flera olikheter förefunnos. Det

---

[1] Riktigheten af den här såsom högst sannolik uttalade förmodan har det lyckats mig få till fullo bestyrkt genom en senare gjord upptäckt af tvänne stilprof från Abraham Habereggers boktryckeri af resp. år 1695 och 1697, hvilka torde kunna få räknas bland de (med undantag af Olof Rudbecks tryckeris) allra äldsta stilprofsamlingar, som ända till våra dagar bevarats från någon svensk officin. De ha påträffats i Lunds universitets arkiv i ett samlingsband (sign. Kansliet. Ser. F VI), innehållande åtskilliga viktiga bidrag till vår tidigare bokhandels- och boktryckerihistoria. Af dessa bägge i patentfolio tryckta stilprof är det äldre (från 1695) mindre till omfånget, det från 1697 däremot vidlyftigare och mera rikhaltigt (resp. 44 × 35 och 61 × 38 cm. i deras vid inbindningen numera något beskurna form). Med undantag af anfangsbokstafven å sid. A 2r ha samtliga bokstafstyper, ornament och infattningar, som kommit till användning i Döbelius' lilla bok, kunnat identifieras. Att den nämnda anfangsbokstafvens typ ej där kunnat återfinnas, har intet att betyda. Det heter nämligen uttryckligen, att förutom de specificerade stilsorterna finnas »åthskilliga större och mindre upslagne Alphabether, så och allahanda sköna Figurer, Röskener och Former, som tienlige äre til Bröllopz och Begrafnings Skrifters Uthstofferande».

Ifrågavarande boktryckeri hade år 1693 härjats af eldsvåda och därefter på nytt blifvit uppsatt. Det var för denna nya tryckeriuppsättning, som de nu återfunna, i flera afseenden intressanta stilprofven skulle göra reklam. (Korrekturnot.)

föll till en början genast i ögonen, att redan titelbladet företedde en variant. I det nyfunna ex. stod nämligen »Trykt 1708» i st. f. »Tryckt 1708». Därtill kom, att tvänne med bläck gjorda korrekturändringar å sidorna A 7[v] och A 8[r] i det förut kända ex. befunnos vara rättade här i detta nya. Än vidare företedde slutraderna å sista sidan den olikheten, att i den nyupptäckta boken texten slutade med spetsad sättning, medan kolumnen i den hittills kända afslutades med vanlig sats.

Att det härvidlag icke var fråga om blott en variant, ett annat tryck af den gamla upplagan, var ganska påtagligt. En verkställd kollationering i detalj mellan det nyfunna exemplaret och icke blott L. U. B:s eget utan ock de ditrekvirerade exemplaren från de tre öfriga biblioteken gaf vid handen, att afvikelserna voro så många och betydande och så spridda öfver alla bokens sidor, att det fullt och fast kunde konstateras, att här förelåge en särskild, hittills okänd upplaga af den ifrågavarande skriften.

Till jämförelse mellan de båda upplagorna får jag hänvisa till nedanstående variantförteckning. Däri ha dock i regel icke upptagits de mångfaldiga skiljaktigheterna i fråga om söndriga och defekta typer eller ovissa sådana, beroende på suddigt eller otydligt tryck (t. ex. å, ä och ö), ej heller under tryckningen till äfventyrs uppkomna rubbningar och flyttningar af bokstäfver eller bindestreck i kanten af raderna. Endast verkliga och obestridliga skiljaktigheter ha medräknats.

Den förut kända upplagan betecknas här nedan med A, den andra med B.

		A	B
Titelbladet rad	*4*	Belägenhet,	Belägenhet,
» »	»	Natur	Natur,
» »	*6*	Tryckt	Trykt
» *verso* »	*4*	Gouverneur	Guoverneur
» »	*12*	Kielſtorp/	Kielſtorp,
» »	*18*	Joh. Jacob	Joh. Jacob.
A 2 recto »	*15*	uth= och ingående	uth och ingående
» *verso* »	*3*	Kriigz-tijden	Kriigz tijden
» » »	*8*	Wäſtra-Ramlöia	Wäſtra Ramlöja
» »	*20*	jämbwähl	jämbwähl/
» » »	*23*	in specie	in specie
» » »	*24*	lärede	läre de
A 3 recto »	*21—25*	Kiäl-lan	Kiäl-lan
verso	*1*	att	at
» » »	*5*	§ 5.	§ 5.
» » »	*6*	der af	deraf
» » »	*7*	1706,	1706.
A 4 recto »	*2*	ſtorligen=	ſtorligen
» » »	*5*	ſom=	ſom

A 4	*recto*	*rad*	*9—10*	or-dentligen,	or-dentligen
»	»	»	*13*	Junii,	Junii
»	»	»	*14*	effterfölliande	efſterfölliande
»	»	»	*15*	Documeuter	Documenter
»	*verso*	»	*1*	blåſt	blåſt
»	»	»	*18*	ända	ändå
A 5	*recto*	»	*9*	ſee	ſee
»	»	»	*17*	§. 7.	§ 7.
»	»	»	»	Wäſtra Ram-	WäſtraRam-
»	»	»	*27*	1707	1707.
»	*verso*	»	*1*	wähl	wahl
»	»	»	*4*	Helsingborg	Helsinborg
»	»	»	*9*	Victualier,	Victualier
»	»	»	*21*	att	at
A 6	*recto*	»	*6*	Till älle[1]	Tilfälle
»	»	»	*20*	åthikildnaden	åthikilnaden
»	»	»	*24*	wähl	wahl
A 7	*recto*	»	*4*	år	är
»	»	»	*25*	tillbaka[2]	tillbaka
»	*verso*	»	*7*	Suurbrunnors	beſta Suurbrunnors
»	»	»	»	Prof	Prpf[3]
»	»	»	*13*	up- och neder	up och neder
»	»	»	*19*	15	15.
»	»	»	*20*	18	18.
»	»	»	*21*	haſſt	hafft
A 8	*recto*	»	*2*	och	ock
»	»	»	»	har man icke	har man deraf icke
»	»	»	*8*	Maat-Luſt	Maat Luſt
»	»	»	*11*	tillkiänna	till kiänna
»	»	»	*19—20*	no-tera,	no-tera
»	»	»	*24*	till	til
»	*verso*	»	*4—5*	på-m:nnelſe[4]	på-minnelſe
»	»	»	*6*	10.	10
B 1	*recto*	»	*16*	dijt	hijt
»	»	»	*17*	Junii	Junii
»	*verso*	»	*4—5*	qwällan-ne	qwällar-ne
»	»	»	*8*	plågot	plågat
»	»	»	*13*	Miält-Sinkan	Miålt-Sinkan
»	»	»	*20—11*	Föran-dring	Förän-dring
B 2	*recto*	»	*27*	Surbrunnen.	Surbrunnen
»	*verso*	»	*8*	Begynnelſen	Begynnelſen
»	»	»	*20*	Sinkdommar	Sinkdommor
B 3	*recto*	»	*9*	ungefehr	ungefehr
»	»	»	*18*	richticht	richtigt
»	»	»	*26*	Blåß-	Blåß
»	»	»	*28*	mäſte-	mäſte
»	*verso*	»	*6*	Ahr	åhr
»	»	»	*10*	18	18.
»	»	»	*17*	dhe	de

[1] Spår af ett söndrigt f.
[2] *i* antikva.
[3] stapeln i p borta.
[4] i upp- och nedvändt

B 3 recto rad 20	åth minstone	åthminstone
» » » *25*	straxt	strax
» » » *26*	att	at
B 4 verso » *9*	återbekommande	åter bekommande
» » » *13*	In Specie	In Specie

Lunds universitetsbiblioteks exemplar skiljer sig i en detalj från de öfriga tre kända. I kustoden nederst å sid. A 2v (let) saknas nämligen slutbokstafven t. Den har säkerligen fallit ut under tryckningen, ehuru ingen lakun ger någon antydan därom. Hela den sista raden å nämnda sida i L. U. B:s ex. är för öfrigt högst bristfälligt tryckt.

Att afgöra, hvilkendera upplagan prioriteten tillkommer, torde vara ett svårare och numera olösligt problem. Man kan därvidlag endast framkasta gissningar.

Såsom redan förut nämnts, förekomma i A ett par handskrifna rättelser. Dessa finnas i samtliga hittills kända exemplar, och en jämförelse dem emellan ådagalägger, att de äro gjorda af samma hand. Genom sammanställning af handskriftsprof af Döbelius (von Döbeln) i medicinska fakultetens protokollsböcker och andra i universitetsarkivet ännu bevarade skriftliga urkunder framgår tydligt, att de härröra från förf. själf. Att dessa korrigeringar äro iakttagna och på vederbörlig plats införda i den tryckta B-upplagan, skulle visserligen kunna tyda på, att den upplagan vore af senare datum. Men förhållandet kunde ju lika gärna vara det motsatta. Tryckfelslistan i B är ju ganska lång för ett tryckalster af så ringa omfång. Redan i början af den storståtliga dedikationen till Döbelius' högste förman och gynnare stöter man på det tråkiga tryckfelet »Guoverneur». Det skulle ju kunna tänkas, att förf. på grund af denna och andra fataliteter kasserat hela upplagan och låtit uppsätta och trycka en ny, hvari emellertid de nyssnämnda orden å sidd. A 7v och A 8r råkat vid sättningen öfverhoppas och felet ej observerats förr än efter tryckningen, och ingen annan än förf. själf kunde ju ha någon aning om, att de borde inflickas. För den händelse alltså, att B-upplagan af en eller annan orsak blifvit kasserad, har den kunnat som makulatur hamna i en bokbindareverkstad, där det fanns god användning för dylikt material på en tid, då bokbindaren nödgades i stor skala själf tillverka papp genom sammanklistring af vanliga pappersark. Om sålunda upplagan, af hvad grund det nu må ha skett, makulerats, kan ju däri ligga en förklaring på det förhållandet, att den hittills förblifvit alldeles okänd för allmänheten.

Om ock »detta lilla wärck» af den dåvarande »Gouv. Medicus» Döbelius numera väl närmast äger blott kuriositetsvärde (dess kulturhistoriska

betydelse oförkränkt), så torde det måhända i detta sammanhang och i denna tidskrift ej vara alldeles ur vägen att erinra därom, att den sedermera berömde professorn von Döbeln i sitt en mansålder senare (år 1740) utgifna och af Gustaf Sommelius därefter fortsatta verk »Regiæ academiæ Lundensis historia» rest sig inom vår litteratur ett beståndande minnesmärke som bio-bibliograf.

SLAVISKE OG RUSSISKE HÅNDSKRIFTER I DET KONGELIGE BIBLIOTEK I KØBENHAVN

Av

AD. STENDER-PETERSEN, Göteborg

DA DEN SLAVISKE FILOLOGIS GRUNDLÆGGER Josef Dobrovsky i året 1792 på foranledning av det Bøhmiske Videnskabernes Selskab foretog sin bekendte rejse til Sverige og Rusland i det specielle øjemed at undersøge de forskellige, især svenske bibliotekers beholdning av bøhmiske håndskrifter og palæotyper, kom han også til København på sin vej. Han omtaler i sine »Litterarische Nachrichten von einer . . . Reise nach Schweden und Russland» (Prag 1796) sit besøg på det Kongelige Bibliotek, som fornylig var blevet beriget »mit vielen seltenen Stücken aus der Thottischen und Temlerischen Bibliothek», berører ganske i forbigående »viele slavonische Bücher», særligt fra Temlers bibliotek, men skildrer dem desværre ikke nærmere. Biblioteket har rimeligvis på den tid ikke ejet noget nævneværdigt av slaviske håndskrifter, ellers havde Dobrovský — ligesom i mange andre tilfælde — ikke kunnet modstå fristelsen til at ofre nogle ord på det mest værdifulde av det han så. Det var kun Temlers egenhændigt skrevne serbiske »Dictionarium slavonicum» (Gl. kgl. S. 2071, 4°, købt efter Temlers død 1781[1]), hvorav Dobrovský forøvrigt selv ejede et egenhændigt avskrevet eksemplar, og samme forfatters slaviske »Collectanea» (Ny kgl. S. 175, 4°, ligeledes købt efter Temlers død[1]), som interesserede ham som ekspert og fremkaldte hans kritiske bemærkninger i den anførte rejseskildring (s. 16—19).

[1] E. C. WERLAUFF, *Historiske Efterretninger om det Store Kgl. Bibl.*, 2. udg. (Kbhvn 1844), s. 213.

Hvornår, hvorledes og hvorfra det Kongelige Bibliotek har erhvervet de ofte meget værdifulde og interessante slavisk-russiske håndskrifter, som det nu ejer, er desværre ikke muligt at få oplyst på hvert enkelt punkt. I de fleste tilfælde er proveniensen meget uklar og det, vi ved derom, ikke ret meget sigende.

Når vi gennemblader den på mange punkter ufyldestgørende håndskriftskatalog, møder vi blandt andet en hel række håndskrifter av yngre oprindelse og dels av grammatisk-kalligrafisk, dels av lingvistisk-leksikografisk indhold: Ny kgl. S. 613, 8° — to abecedarier i ruller, kalligrafiske mønstre for skrivere; Gl kgl. S. 3557, 8° — det kirkeslaviske alfabet med syllabarium og polsk fortolkning; Ny kgl. S. 69, in folio — ligeledes alfabetet med en samling russiske talemåder og bønner med latinsk og tysk fortolkning; Thott 1104, 4° — en noget beskadiget russisk-nedertysk ordbog, indeholdende forskellige sproglige iagttagelser og russiske ordsprog, skrevet i Pleschov (Pskov) i året 1607; og Ny kgl. S. 176, 4° — tre russiske samtaler mellem forskellige personer med tildels tyske navne, vistnok til brug for tyske, der vilde lære praktisk russisk.

Udaterede og vanskelige at datere er de håndskrifter, som kunde samles under begrebet: religiøse bøger, kirkebøger. Først og fremmest må nævnes tre tidebøger, nemlig: Ny kgl. S. 137, 8°, skrevet av en vis Levontij med inledningsbøn: »Hjælp, herre, din træl Levontij, giv ham, herre, en hånd velegnet til at skrive godt!» — Ny kgl. S. 48, 8° med lignende indhold. Ny kgl. S. 47, 8° — med indledende dedikation: »Lavrentij fra Drivin (»Drivinskij») i det volyniske land til min kære søn Mikola . . ., som på den tid opholdt sig i nederlandske egne. Guds nåde, menneskenes velvilje og godt helbred og uvægerlig fastholden ved den rette tro og tilbagekomst til fædrenes land»: indeholder foruden tidelæsning en Jesus-liturgi av Feoktist (Theoktist) fra Studion-klostret, midnatsbønner, oversatte på græsk, og en katekismus, deri Ærkebiskop Athanasius »symbolum» (224 blade). — Ny kgl. S. 57, 8° i gammelt bind (107 blade) med overskriften: »Bønner, som sømmer sig for et kristent menneske», indeholder bl. a. Ioannes Chrysostomos dagsbøn, endvidere »de syv bodssalmer», og Theoktists Jesus-liturgi. — Ny kgl. S. 10, 8° er en samling av Davids salmer og nogle kirkelige hymner (178 blade; blad 174 mangler). — Til samme avdeling må vi henregne 3 andre håndskrifter, kirkesangbøger: 1) Ny kgl. S. 135 b, 4°, indledet ved en fortegnelse over de 12 måneder samt en skildring av »indeværende års fire tider», illustreret med 3 kolorerede billeder (det fjerde mangler), som forestiller årstiderne i skikkelse av konger, der sidder

på deres trone; indeholder også en »overskuelig» astronomisk opstilling av påsketiderne »indtil verdens ende»; — 2) Ny kgl. S. 133 q, 4° — en samling sange til Marias og andre ortodokse helgeners pris; sangene er forøvrigt forsynede med interessante nodebetegnelser av slavisk-bysantinsk »semeiografisk» art[1]; — 3) Ny kgl. S. 49, 8° (i katalogen: »Calendarium ecclesiae graecae»), omfattende sangene for hele året »fra måneden sentenvrij til måneden avgust«.

Av ulige større interesse er selvfølgelig det eneste glagolitiske håndskrift, som det Kongelige Bibliotek ejer, nemlig: Ny kgl. S. 41 b, in folio, et smukt (det eneste større) pergamenteksemplar av et missale efter romersk-katolsk ritus. Det er en gave fra det Kejserlige Bibliotek i Wien og kom til Danmark i året 1839 som modgave for nogle islandske håndskrifter. Gavebrevet, undertegnet »Moriz von Ditrichstein«[2] den 16de juli 1839, oplyser, at håndskriftet stammer fra det 14de århundrede og er »zwar ohne Anfang und Ende[3] (wie die meisten ähnlichen), doch auf Pergament schön geschrieben[4] ... Im Missale (fortsætter Ditrichstein) sind bekanntlich auch die Lektionen aus der Bibel des alten und neuen Testamentes enthalten.» Måske er det det »missale in fol. sine nota anni», som Dobrovský nævner som hørende til Wiener-biblioteket i indledningen til sine »Institutiones linguae slavicae» (Vindobonae 1822, pag. XXX). Vort eksemplar indeholder 263 blade (29,5 × 19).

Samtidig med Ny kgl. S. 41 b in folio kom Ny kgl. S. 2 b in folio fra Wien til København; det er en serbisk redigeret kodeks fra det 15de århundrede med 267 blade (30,5 × 20,7), indeholdende de fire evangelier på kirkeslavisk; hvert enkelt evangelium indledes av en kapitelfortegnelse og et forord av den bulgarske Ærkebiskop Theophylakt, oversat fra græsk til serbisk; forordene er tagne ud av Theophylakts kommentar til evangelierne[5]; bogen avsluttes med en »index lectionum» og en »index locorum». En note på bl. 3 oplyser om, at bogen engang tilhørte en vis Milak Jovanović Balković. Dobrovský omtaler dette håndskrift indgående i sine »Institutiones» (indledning, pag. XXXI–XXXIII) som »[codex chartaceus in folio] serbicus dni Kopitar».[6] Det anførte gavebrev fra 1839 omtaler vort håndskrift under benævnelsen: »Quatuor evangelia lingua slavica veteri, charactere cyrilliano, familiae serbicae, ritus graeci, auf Papier aus dem 15ten Jahrhundert.»

[1] Jvf. D.. RAZUMOVSKIJ, Cerkovnoe pěnie v Rossii (Moskva 1867), s. 121—173.

[2] Fra 1831 til 1845 leder av Hofteatret og det Kejserlige Bibliotek i Wien.

[3] Begynder med statio ad sanctam Mariam, begyndelsen av Johannes-evangeliet og slutter med den hl. Stefans proprium og benedictio salis.

[4] Nitide scriptus» siger også katalogen.

[5] Jvf. J. P. MIGNE, *Patrologia*, Series graeca, tom. CXXIII.

[6] 1809—44 Hofbibliotekar.

Foruden det ovenfor nævnte glagolitiske håndskrift har det Kongelige Bibliotek endnu kun rester av et meget interessant og gammelt pergamenthåndskrift, der har tjent som omslag for lensregnskaber i det 17. århundrede, hvilket fremgår av indskriften på et av brudstykkerne. Nu udgør fragmenterne Ny kgl. S. 1714, in folio, tre store og syv mindre stykker. Indholdet er en samling av kortere helgenlegender og vidunderlige beretninger samt nogle homilier, i kalenderfølge fikseret til enkelte dage i maj måned. Blandt homilierne findes nogle av Ioannes Chrysostomos: Over dette livs forfængelighed, Over kort opbyggelig bøn osv. I legenderne omtales ingen russiske nationalhelgener, derimod bl. a. den hl. Kalinnik fra »Kalikien», den hl. Stefans levned, den hl. Falelějs martyrium osv.; der berettes om Konstantin den Stores korsvision og om Julian Apostatas kristenforfølgelse. En undtagelse er de hellige fyrstebrødre og martyrere Boris og Glěb, Ruslands nationalhelgener, hvis ben blev førte til Kiev av Izjaslav og Svjatoslav. Vi har vistnok en maj-prolog for os. Proveniensen er desværre ganske uoplyst: på et av fragmenterne finder vi en note, åbenbart skrevet i det 17de århundrede, hvorefter håndskriftet stammer fra Halmstad: »Hallemsted Slotts Regenscaff fraa Philippi Jacobi dag Anno 1618 till Philippi Jacobi dag Anno 1619».

På samme sted som omtalte fragmenter og i samme indpakning fandtes 4 andre meget beskadigede pergamentfragmenter, som åbenbart hidrører fra en anden hånd; såvidt det med nogenlunde sikkerhed lod sig konstatere, var det dels nogle brudstykker av et lektionskalendar, dels tekster fra Mattæus-evangeliets Kristus-genealogi og beretning om de 12 disciples udsendelse ved Jesus Kristus. Fragmenterne, som tilsyneladende er meget gamle, er endnu ikke bleven indførte i bibliotekets håndskriftsamling.

Den russiske kollegieassessor Bernhard de Zimmermann skænkede i året 1865 biblioteket foruden forskellige vesteuropæiske og asiatiske håndskrifter også en række russiske håndskrifter av forskellig værdi.[1] Et av disse håndskrifter er det i kulturelt henseende ret interessante håndskrift: Ny kgl. S. 212 d in folio med 256 blade (16,7 × 19,5), med dobbelt overskrift, først på græsk: »ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΚΑΙ ΔΙΔΑΧΑΙ», dernæst på russisk: »Slova različnaja i poučenija» (»Forskellige homilier og lærdomme»). Zimmermann oplyser i sit gavebrev om, at håndskriftet stammer fra biblioteket Kuševev-Bezborodko, og at det ganske vist er »sans date, mais vers la fin du 16me siècle». En note på blad 1 viser imidlertid, at Zimmermann tog grundigt

[1] Cfr. CHR. BRUUN, *Årsberetninger og Meddelelser fra det Store Kongelige Bibliothek.* Bd. I (Kbhvn 1870), s. XXVII.

fejl; der står nemlig: »Denne bog er skrevet av min kære fader Vasilij Michajlovič, som arbejdede med den under sine lærere grækerne Ioannikios og Sofronios med navn Lichudievy (= Λιχούδης), som grundlagde skolen i Novgorod, efter tilstrækkeligt at have arbejdet i denne samme skole; han avskrev den (bogen) som elev og som lærer». De for Ruslands kulturhistorie så betydelige brødre Lichudes grundlagde og ledede det græko-sloveno-latinske akademi i Novgorod i årene 1707—1709; den nævnte Vasilij Michajlovič (uden efternavn) var altså en av deres elever og senere lærer ved akademiet. Håndskriftet, som altså er omtrent 1 ½ århundrede yngre end av Zimmermann antaget, indeholder en samling smukt skrevne græske homilier, som tjente til skolebrug i akademiet og tildels blev oversatte på russisk av avskriveren.

Et interessant kulturdokument fra en ældre tid, det 16de århundrede, men forlængst bekendt i en mængde avskrifter er Ny kgl. S. 327 c in folio, — en avskrift av den til Litauen emigrerede, oplyste Fyrst Andreas Kurbskijs berømte biografi av hans modstander, Zar Ivan den 4de den Grusomme, samt Kurbskijs tre bidende breve til den samme.

Det moskovitiske riges historie er emnet i Ny kgl. S. 552 c, 4° (sæc. XVII), som indeholder 1) annalerne over det moskovitiske riges historie fra 1326—1643, året for Zar Michail Aleksějevič Romanovs død, — med titel: »Årbog (lětopisec), uddraget av gamle årbøger om, hvad der er sket i det moskovitiske rige og i hele det russiske land», — og 2) de moskovitiske fyrsters og hierarkers historie» med historisk indledning av en vis »Ivan Duks», pseudonym for Fyrst Chvorostinin.[1]

Den fra Tyskland indvandrede Innocens (Innokentij) Giesel (alias Gisel), arkimandrit i klostret og rektor ved akademiet i Kiev, har, som bekendt, spillet en betydelig rolle i Lille-Ruslands åndelige liv i det 17de århundrede. I året 1674 udgav han byen Kievs og hele Ruslands historie fra Vladimir den Hellige indtil Zar Fedor Michajlovič, Peter den Stores ældste broder og forgænger i regeringen. Værket er en grundig omarbejdelse samt fortsættelse av den årbog, som Igumenen i Michajlovskij-klostret i Kiev, Feodosij Safonovič, havde skrevet, og som strakte sig til året 1290.[2] Det Kongelige Bibliotek ejer en avskrift av den i året 1680 udkomne anden udgave av Giesels bearbejdelse: Ny kgl. S. 553 d, 4°, et meget utydeligt skrevet håndskrift med 246 blade (20,8 × 16,2) og 2 malede illustrationer. Titelen lyder: »ΣΥΝΟΨΙΣ eller kort samling av forskellige årbøger om det slavisk-russiske

[1] Ivf. I. N. ŠČERBAČEV, *Datskij archiv* (Moskva 1893), s. III.

[2] Se: PORFIRJEV, *Istorija russkoj slovesnosti*, Bd. 1, s. 617.

folks oprindelse og de første fyrster i den av Gud beskyttede stad Kiev, om den rettroende storfyrste i Kiev og første enehersker over hele Rusland Vladimirs liv samt om efterfølgerne i hans fromme regering lige indtil vor lyse, fromme hersker, vor Zar og Storfyrste Fedor Aleksějevič, enehersker over hele det Store og Lille og Hvide Rusland». På blad 2 findes en panegyrisk ode til Zarens og nationens pris i den da moderne syllabiske versform; værket avsluttes med en versificeret henvendelse til læseren samt en taksigelse til gud og den hl. ånd for deres velvilje mod den »lille» bog. Håndskriftet er en gave fra den ovenfor nævnte Bernhard de Zimmermann, og det skyldes enten hans fuldstændige uvidenhed angående dets indhold eller hans lyst til at overdrive sin gaves egenlige værdi, at han i sit gavebrev tør påstå, at dette ingenlunde ukendte eller sjældne håndskrift er »peut-être plus rare encore que la chronique de Nestor».

En »synopsis» av en anden art og av større betydning er Ny kgl. S. 147 b in folio med 821 blade, skrevet av forskellige hænder: det er en interessant »sbornik» (samlingskodeks) av historisk-genealogisk indhold og er skrevet i Zvenigorods helgens, den hl. Sabbas kloster (også kaldet »Storoževskij monastyr», grundlagt ca 1398, noget vest for Moskva) i året 1677 (eller 1676) av en ikke navngiven munk under Arkimandrit Sylvesters priorat. Eftersom klosterbiblioteket senere er bleven fuldstændig ødelagt, er foreliggende »sbornik» meget interessant og vigtig som sjældent vidnesbyrd om munkenes åndelige sysler på Sylvesters tid. Den bekendte russiske slavist I. I. Sreznevskij, som har besøgt det Kongelige Bibliotek og undersøgt flere av dets slavisk-russiske håndskrifter, giver i sit store værk: »Meddelelser og bemærkninger angående lidet kendte og ukendte mindesmærker», Skt. Petersburg 1874, kap. LXII[1] en udførlig indholdsfortegnelse over vort håndskrift, hvis titel i forkortet oversættelse lyder således: »Sinopsis, det er Beskrivelse av hele verden og skabelsen av det første menneske[par], vor forfader Adam og Eva og deres børn og hele slægt . . ., således som forskellige årbøger beretter». Omtrent halvdelen av bindet, bladene 3—456, er optaget av en såkaldt »kronograf», en særlig redaktion av den russiske kronograftype fra 1512, som Vostokov i sin tid beskrev,[2] uden nogen større forskel fra denne, men med bedre gennemført ortografi; titelen er udeladt, vistnok fordi den skulde indmales senere. — Herefter følger på bl. 457—535 en lang række genealogier av forskellige fyrstelige og adelige slægter,

[1] *Svěděnija i zamětki o maloizvěstnych i neizvěstnych pamjatnikach*, i *Sbornik otděl. russk. jaz. i slovesn. Imp. Akad. Nauk*, Bd. XII (1875), s. 358.

[2] *Opisanie slavjansk. rukopisej Rumjancevskago muzeja*, s. 454—464.

samt på bl. 535—548 flere dyrefabler, vistnok av græsk oprindelse. — Til de i sin tid mest udbredte apokryfe skrifter av sydslavisk oprindelse hører den i mange forskellige redaktioner kendte[1] homili, som stammer fra Metodios, biskop i Patara. Denne homili har med en kortere titel »O carstviich» (»Om herredømmet») og i en uavhængig redaktion, som åbenbart ikke ligner nogen av de fire av Tichonravov i hans værk om den apokryfe literatur[2] avtrykte redaktioner, fundet plads i vor kodeks på bladene 575—599. Sreznevskij mener, at det er en gammel oversættelse, måske den samme, som ligger tilgrund for annalistens beretning i den såkaldte Nestor-krønike, ganske vist i stærkt forvansket form.[3] — Omtrent hele resten av vor »sbornik» (bladene 599—820) er optaget av en Novgorod-redaktion av sidstnævnte årbog, den såkaldte »Sofijskij vremennik», hvori de annalistiske optegnelser fortsættes indtil året 6889, d. e. 1381, da der gives beretning om det store slag mellem russerne og kan Mamajs tatarer.

Den samme Novgorod-redaktion av krøniken finder vi igen i Ny kgl. S. 553 c, 4°, et tykt håndskrift med 770 blade fra det 17de århundrede. Denne »sbornik» bærer en særlig titel på bindet: »Sobranie drevnich rukopisej» (»Samling av gamle håndskrifter») og er åbenbart skrevet av forskellige skrivere og med forskellig skrift. Den falder tydeligt i to dele. Den første del, bl. 1—60, indeholder dels en samling dyrefabler (iblandet med homilier og andre beretninger, f. eks. Ioannes Chrysostomos homili over »Samsons, Manuels søns fødsel, hans styrke og hans hustru Dalida»), dels nogle apokryfe homilier over »den skønne Josef, hvorledes brødrene av misundelse solgte ham, og hvorledes han regerede i Egypten», fordelte over mandag, tirsdag og onsdag i passionsugen. — Den anden del av vort håndskrift, bl. 64—758, begynder med den omtalte Novgorod-krønike, som også her slutter med året 1381. Sreznevskij, som også har set dette håndskrift og omtaler det i sit værk, s. 353, bemærker, at beretningen om tatar-slaget fremsættes i en noget særskilt form. Historiske småberetninger fylder de 200 følgende blade; av særlig interesse er den på bl. 507—514 avskrevne, av ærkebiskop Antonij i Novgorod i det 13de århundrede forfattede »Beretning om de hellige steder og vidundergørende helgenbilleder og andre vidunderlige ting, som findes i Zargrad (d. v. s. Konstantinopel), det var i den hl. Sofeja(-kirke) før dens erobring ved de gudløse latinere, skrevet til alle kristnes viden og forundring». Denne beretning findes kun i en

[1] Cfr. A. N. PYPIN und V. D. SPASOVIČ, *Gesch. d. slav. Literaturen*, Bd. I (1880), s. 101.
[2] *Pamjatniki otrečennoj russkoj literatury*, Bd. II (1863), s. 213—281.
[3] *Svěděnija i zamětki . . .*, i *Sbornik*, Bd. XII, s. 370.

eneste avskrift fra det 15—16de århundrede; Sreznevskij avtrykker den interessante beretning in extenso i sit citerede værk (s. 348 i »Sbornik», Bd. XII), med det københavnske håndskrift som grundtekst og det andet som kritisk korrektiv. — Av stor interesse er endvidere bladene 559—605, som indeholder en skildring av købmand Vasilij Poznjakov i Novgorods og Ærkediakon Gennadijs rejse over Konstantinopel til Jerusalem, Egypten, Sinai osv. i året 1559; Sreznevskij bemærker, at denne beskrivelse fortjener offentliggørelse. — Derpå følger en række historiske, genealogiske, kronologiske notitser, nogle uddrag av Pskov-krøniken, en mission fra Ivan den Grusomme til Tyrkiet, hans sønnedrab, en skildring av det kinesiske rige osv. — Fol. 749—758 indeholder Daniil Zatočniks bekendte »slovo» til storfyrst Jaroslav Vladimirovič (1182—1199), en homili, som var meget udbredt i gammel tid og stærkt forandret i det 13de århundrede.[1] — Hele håndskriftet avsluttes med en russisk oversættelse av et tysk brev, som »feltherren» (? voevoda) overrakte en Fyrst Aleksěj[2] Fedorovič Lykov i året 1559.

Sreznevskij[3] kendte også Ny kgl. S. 21, 8°: »Miscellanea Slavonice», en kodeks fra det 17de århundrede med 279 blade, skrevet av en hel række forskellige skrivere. Vi finder deri en homili over dommedagen, en homili over »den Kristus hengivne købmand» (»O christoljubivom kupcě»), hvem djævelen vilde tillivs, »da han ikke kunde lide hans milde væsen», en romanagtig beretning om Zar Moamers 12 drømme. Dertil slutter sig nogle homilier: 1) Basilios den Stores »slovo» over »Ynglingens fristelser og gudsfjenden Vule(i)t; — 2) en opbyggelig beretning om en vis købmand Fedor, hans handel med en jøde og med Kristi billede som garanti; handlingen foregår i Konstantinopel og ender med jødens omvendelse til kristendommen; — 3) en munk Evagrios' (Oagrios?) præken over kyskhed: — 4) Ioannes Chrysostomos homilier »over de onde kvinder», »over tårnbygningen i Babel og sprogblandingen», »over sjælens mildhed» osv. — Den fromme kæde avbrydes på bl. 173—184 på behagelig måde ved en verdslig aktuel beretning om »de vilde folkefærds lande», d. v. s. om Kristoffer Kolumbus, som rejste »i storfyrst av hele Rusland Ioan Vasiljevič regeringstid» og så »alle slags vilde folk og trær og fugle og dyr og alt muligt mærkeligt». — Bogens ejer, som på bl. 54 i en note navngiver sig som købmand Andrěj Fedorovič Sapelkin fra Moskva, kaldte den med rette for dens brogede indholds skyld for en »blomsterbog», »cvětnik», forøvrigt en almindelig betegnelse for denne art; han købte den

[1] Cfr. Porfirjev, *Istorija russkoj slovesnosti*, Čast I, s. 434.
[2] Ikke Vasilij, som hos Sreznevskij.
[3] *Svěděnija i zamětki*, i *Sbornik*, Bd. XII.

i året 1775 for 25 kop. (!) og ejede den endnu 25 år senere, år 1810 (cfr. noterne på bl. 260, 279). Håndskriftets videre skæbne, indtil det havnede i København, er ukendt.

Den i sin tid så stærkt udbredte og i høj grad interessante apokryfe literatur, som havde sine rødder i den ældste bulgarske literatur og spillede en meget fremtrædende rolle i det russiske folks åndelige og religiøse liv, særligt i perioden fra det 15de – 17de århundrede[1], har også nogle repræsentanter i det Kongelige Biblioteks håndskriftssamling, nemlig Ny kgl. S. 68 c, 4° og Ny kgl. S. 427 d, 4°.

Ny kgl. S. 68 c, 4°, et noget beskadiget håndskrift med 46 blade, begynder med det bekendte Nikodemus-evangelium om frelserens liv og død. Begyndelses- og slutningsbladene mangler, og teksten begynder et sted i det første kapitel. Ligesom de øvrige oversættelser av den græske original kun plejer at indeholde den første del av evangeliet, nemlig Acta Pilati eller Ὑπομνήματα,[2] mangler også i vor tekst den anden avdeling, beretningen om frelserens nedstigning til helvede. Teksten ender et sted i det 16de kapitel med beretningen om de kejserlige gyldne og sølverne avgudsbilleders fald ved nævnelsen av Kristi navn.[3] — I teksten av vort Nikodemus-evangelium er optaget et ellers særskilt optrædende, men som oftest til evangeliet knyttet apokryft brev fra Pilatus til kejser Tiberius (bl. 26—28): »Poslanie Pilato[vo] k Tiveriju kesarju« (»Ἀναφορὰ Πιλάτου Ἡγεμόνος περὶ τοῦ Δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ . . .), som i en udvidet redaktion er avtrykt av Porfirjev (i »Sbornik«, bd. LII, 4) på grundlag av et Solovki-håndskrift. — De apokryfe samlinger plejer herefter at bringe en beretning om Lazarus søstres, Marias og Martas rejse til Rom. I vort eksemplar, som desværre mangler nogle blade på dette sted, finder vi en øjensynligt forkortet og forandret redaktion derav (bl. 31—33). Den begynder med fortællingen om jordskælvet. — Derefter følger (på bl. 33—37) under overskriften: »Over Kristi begravelse på grundlag av evangeliske beretninger og om den hl. gudsmoders gråd«, en festpræken, bestemt for langfredagen. Hverken Tichonravov (i sine »Pamjatniki otreč. lit.«) eller Porfirjev (i sin avhandling i »Sbornik«, bd. LII) synes at kende den. — Blad 38 indeholder en av de meget almindelige Maria-genealogier uden begyndelse, bl. 38—39 under overskriften »Iz bytii« teologiske spørgsmål og svar. — Det sidste stykke i håndskriftet:

[1] Cfr. A. N. Pypin und V. D. Spasovič, *Gesch. d. slav. Literaturen*, Bd. I (1880), s. 100.

[2] Cfr. Porfirjevs avhandling i *Sbornik otd. russk. jaz.*, Bd. LII, s. 28.

[3] Porfirjev har avtrykt en Solovki-kloster-redaktion i *Sbornik*, Bd. LII, s. 164—190. En samlet tekst på grundlag av håndskrifter fra det 16—17de århundrede er avtrykt i *Pamjatniki starinnoj russkoj literatury*, Bd. III, s. 91.

»Afroditianus fortælling om vidunderet, der skete i det persiske land, om Kristi fødsel og om stjernen, der viste sig» (»Skazanie Afroditiana o byvšem čudesi v perstěj zemli . . .») er den bekendte fra Bulgarien til Rusland indvandrede beretning om de 3 vise mænd fra østen og om Betlehems stjerne Beretningen er blevet avtrykt flere gange i forskellige redaktioner, av Tichonravov på grundlag av et håndskrift fra det 13de århundrede (»Pamjatniki otreč. lit.», IX, 1—4), av Stojan Novaković (i »Starine» X, s. 74—80), av Porfirjev på grundlag av en yngre redaktion fra det 16de århundrede (»Sbornik», LII, 4. 149). Vor redaktion står den sidste vel nærmest.

Ny kgl. S. 427 d, 4° er som det foregående av apokryf og religiøslegendær art; det er en lille defekt kodeks med 43 blade og stammer vistnok fra det 16—17de århundrede. Det første stykke er en av de i det 15—17de århundrede i Rusland meget gængse og oprindeligt fra Georgios Hamartolos krønike stammende[1] sibylleskildringer; den første av de 12 skildrede sibyller, som hver får sit kunstløst malede billede i hel figur, var behandlet på det tabte blad; derfor begynder vor tekst med »den anden sibylle med navn Izifr[iza] eller Ljuvbika». — Derefter følger (bl. 26—28) en from fortælling om den gudfrygtige »Zar» Markianus, samt (bl. 29—30) en »meget vidunderlig beretning om den helleniske vismand Platon, hvorledes hans ben blev kristnede» under »Zar» Konstantins regering. — Efter en av Michæas profetier (kap. 7) følger 2 levnedsskildringer, den ene av en Ioannes »den venlige» (»Ioan milostivyj») og hans møde med djævelen, den anden av Ioannes Chrysostomos (35—38). Slutningen dannes av en Sinai-klosterbroders beretning om munken Riont (»O Riontě inokě») og et uddrag av Borover Igumen Pafnotijs liv og mirakler.

Det kunde vel være passende i denne forbindelse at nævne den store apokryfe Maria-kodeks: Ny kgl. S. 122 d, 4°, et stort håndskrift, bestående av 380 blade, fra det 18de århundrede, illustreret med tildels kolorerede større og mindre træsnit, som synes at være etbladstryk. Vort håndskrift er en samling fortløbende fortællinger om den hl. jomfru Marias liv og vidundergerninger og var rimeligvis bestemt til trykken. De enkelte fortællinger er ofte forsynede med nøjagtige kildeangivelser (henvisninger til minaialektionerne osv.) i marginen. Samlingen begynder med beretninger om Marias fødsel, indførelse i templet og bebudelse. Dernest følger en række skildringer av Jesu liv, hans fødsel, de vise mænds tilbedelse, hans omskærelse osv. Resten av bogen (fra bl. 83) er igen viet Marias liv samt himmelfart, hvorefter den historisk-legendære (apokryfe) del av værket avsluttes med en

[1] PORFIRJEV, *Istorija russk. slovesnosti*, Bd. I (Kazan 1909), s. 220—221.

kortere undersøgelse av uoverensstemmelserne mellem de kirkelige »historiografer» og »kronografer». — Så kommer den visionære del (bl. 114—218). Indledet ved den hl. Andreas og Epiphanios vision (114—121; »vo vlachernstěj crkvi»), giver den en fortløbende række av 15 forskellige beretninger om opståelsen av de vidundergørende gudsmoder-ikoner rundtomkring både i bysantinske og særligt russiske byer til alle tider. Den sidste avdeling av hele værket, bladene 258—380, indledet ved et forord til »den kære læser», med overskrift: »Om den hl. herskerindes vidunder», er viet en udførlig redegørelse for Marias mirakler, hvorav ialt optælles 131, inddelt i 15 ulige kapitler. En note på bl. 218 beretter, at værket er forfattet i Moskva, i Mariæ-himmelfartskirke, og »den ydmyge Stefan, Metropolit i Rjazan og Murom» bekræfter den 17de marts 1712, at han har gennemlæst manuskriptets indhold og befundet det rigtigt.

En smuk samling helgenlegender, vistnok fra det 16de århundrede, er Thott 521, 4°, et stort håndskrift med 757 blade (15 × 19,5) og i gammelt bind; det tilhørte, som navnene på bl. 1 vidner, i begyndelsen av det 18de århundrede Nicolai Staphorst (1723) og senere F. Noodt (1742). Vi har en stor samling av helgenlegender, martyrvitae og prækener for os, skrevet av 2 forskellige hænder og hørende til december og januar, den sidste vita til den 1 marts. Samlingen indeholder bl. a. en vita over Ioannes Damascenus, forfattet av Iohannes, Patriark i Antiokia (bl. 42—84), en vita over den hl. Daniel Stylita (84—201) og en over den hl. bekender Stefan den ny, Ærkebiskop i Surož (bl. 202—236), endvidere den aleksandriske Ærkebiskop Kyrillos homili over Daniels og de tre ynglinges død (bl. 236—249), en længre række martyria (249—298), nogle homilier av Ioannes Chrysostomos: »Over de guddommelige gåder» (bl. 298—319), over Kristi fødsel (319—344). En homili over Maria optræder i to redaktioner, den ene (bl. 364—84) tilskrives fejlagtigt Ioannes Chrysostomos, medens den anden (bl. 384—404) går under den rigtige forfatters, den kypriske Ærkebiskop Epiphanios navn. December-beretningerne avsluttes med »den store herre Chrysostomos Ioannes' homili over Herodes og de børn, som blev dræbte for Kristi skyld» (bl. 422—432). — Samme hånd fortsætter januar-optegnelserne, som begynder med en levnedsskildring og vidunderberetning over »Basilios den Store fra Kaisareia i Kappadokien, skrevet av Amphilochios fra Ikonion» (bl. 432—485). Midt i det derpå følgende martyrium av den hl. Gordios (bl. 486—504) begynder den anden skriver, som fortsætter resten. Vi finder bl. a. en levnedsskildring av en russisk helgen, vidundergøreren Pavel fra Komel ved Obnova-floden (bl. 505—557), en vita over Paulus fra Theben (593—604),

en vita over Ioannes »Hyttebeboeren» (605—626), en række homilier, deriblandt »postiktor Kosmas homili over overførelsen av Ioannes Chrysostomos ben» (660—82) og en stor panegyrisk homili over de tre store kirkefædre Basilios den Store, Gregorios Theologos og Ioannes Chrysostomos, forfattet av en Metropolit Ioannes (682—727). Den 1 marts vies den hl. Eudoksias martyrium og minde (734—757).

Særligt russisk kirkehistorie behandler to andre håndskrifter: Ny kgl. S. 123 b, 4° og Ny kgl. S. 336 d in folio.

Det berømte Solovki-kloster i det Hvide hav blev grundlagt i begyndelsen av det 15de århundrede av den hl. Zosima og hans efterfølger, den hl. Savatij. Håndskriftet Ny kgl. S., 123 b, 4°, som stammer fra det 16de århundrede og er indbundet i et bind fra samme tid, giver på 332 blade en fra forskellige kilder stammende biografi av de nævnte to grundlæggere, en skildring av deres død og av overførelsen av deres ben til den i deres navn opbyggede kirke. Metropolit Spiridon giver en udførlig levnedsskildring av de to helgener (80—160). Derpå følger munken Dositheos (Dosifejs) oversigt over deres levned og gerninger (160—165), samt en av Igumenen (Hegumen) Vasian forfattet lang skildring av deres mirakler (bl. 165—227). Hele samlingen avsluttes med en art »index miraculorum» på omtrent 200 sider (bl. 228—332) under følgende titel (som indeholder en værdifuld tidsangivelse for avfattelsen av vort håndskrift): »Vidundere og gerninger og berømmelige åbenbaringer av vore hellige fædre Zosima og Savatij . . ., skrevet i året 1538 under Igumen Filipp i dette Solovki-kloster».

Ny kgl. S. 336 d in folio, et håndskrift fra det 18de århundrede med 66 blade (21,7 × 33,2) behandler den i den russiske kulturhistorie meget fremtrædende Rostov-Metropolit Dimitrijs kanonisering og indeholder en lang række officielle vidneudsagn, som Kejserinde Katarina den Store i året 1757 krævede til bekræftelse av de vidunderlige helbredelser, der havde fundet sted ved Dimitrijs grav. Håndskriftet tilhørte en Grev Andrej Šuvalov, som en note på bl. 1 oplyser. —

Bernhard Zimmermann forærede det Kgl. Bibliotek foruden de allerede nævnte håndskrifter bl. a. to ret interessante lovsamlinger fra det 17de resp. 18de århundrede, nemlig 1) Ny kgl. S. 125 y in folio, indeholdende en avskrift av Zar Aleksěj Michajlovič' grundlov, det såkaldte »uloženie» fra året 1649 (samt nogle senere tilføjede dekreter fra hans søn Peter den Store, — uden datering), som tilhørte en godsejer i Kašin, Skoledirektøren V. Priklonskij, senere (1750) hans sekretær G. Sokolov og tilslut Moskva-købmanden Michail Tatarincov — og 2) Ny kgl. S. 126 g in folio, indeholdende en række av-

skrifter (samt nogle tryk) av kejserlige forordninger fra Aleksěj Michajlovič (år 1682) indtil kejserinde Elisabet (år 1775); det tilhørte i året 1793 en vis Nikolaj Kruglinskij.

Av lignende indhold, som det sidstnævnte, er det av cand. phil. A. Abrahams skænkede håndskrift: Ny kgl. S. 328 p in folio, med 142 blade (22,9 × 36,1) og med overskrift: »Ukazy raznych godov po 1783-yj» (»Forordninger fra forskellige år indtil 1783»). Det indeholder (foruden forskellige indhæftede trykte eksemplarer) en række kopier av Kejser Peter den Stores, Kejserinderne Annas, Elisabets og Katarina den Stores forordninger, omfattende årene 1719—1783, samt til slut et lidt umotiveret »epitaf på en hertugs grav».

Av større historisk betydning og særlig interesse for forholdet mellem Danmark og det moskovitiske Zardømme i det 17de århundrede er to breve, som de to første Zarer av Romanov-slægten sendte til det danske hof, og som hidtil har været ukendte og endnu ikke offentliggjorte. Brevene er ikke indførte i fortegnelsen over det Kongelige Biblioteks håndskriftssamling, da de venter på at blive overført til Rigsarkivet, hvor de hører hen som historiske dokumenter.[1]

Det første er et brev, som den russiske Zar og Storfyrste Michajlo (Michail) Fedorovič (5te marts 1637) sendte til sin »broder, kære ven og nabo, Christianus», og hvori han i overensstemmelse med kongens ønske og i forventning om gensidighed indrømmer hans undersåtter Mikolaj Golmer (Nikolaus Holmer) og Anc Tregart (Hans Trægård?) fra Kopengag (København) samt deres venner »fri handel i vort riges land i Pskov, i Novgorod og i de dertil stødende steder», og udførsel av »hør, hamp og andre varer, som på de steder plejer at være tilsalgs», eftersom »det er nyttigt og sømmeligt også for vore fælles kære og trofaste undersåtter med hensyn til godt håndværk og al slags foretagende». Brevet er skrevet på en lang sammenrullet papirstrimmel og i uskøn hurtigskrift.

Højtideligere i sin ydre skikkelse, med guldoverskrift og guldarabesker, forsynet med de moskovitiske Zarers røde segl er det andet brev. Anledningen er også en hel anden: den moskovitiske Zar Aleksěj Michajlovič sender (den 28de juni 7180 = 1672) sin »elskede ven og nabo» Christianus den 5te sin »broderlige kærlige lykønskning» i anledning av hans søn Frederiks

[1] Der findes flere værker, der behandler de historiske russiske dokumenter i de danske biblioteker. Jeg kan i øjeblikket kun nævne: I. N. ŠČERBAČEV, *Datskij archiv. Materialy po istorii drevnej Rossii . . .*, Moskva 1893; *Russkie akty . . .* St.-Petersb. 1897 (*Russkaja istorič. bibl.*, Bd. 16); E. N. ŠČEPKIN, *Očenka materialov . . . v Kopengag. Archivě* (u. st. o. a.).

fødsel. Zarens brev er et svar på kongens meddelelse av 31te december 7180 (= 1671) angående denne glædelige begivenhed og meddeler samtidig, at også hans Dronning Natalja Kirillovna Naryškina fornylig (den 30te maj 7180 = 1672) har født ham en kær søn, Zarevič og Storfyrste Peter Aleksějevič. Brevet slutter med en bøn til Gud om godt helbred for kongen og et ønske om lykke og velsignelse og kristenfred for ham.

Tilslut er der nogle få håndskrifter, der kun for fuldstændighedens skyld i korthed må nævnes. Ganske liden interesse frembyder Ny kgl. S. 101 m in folio, en vis Dr Hamels (Gamels) manuskript, behandlende: »Våbenfabriken i Tula. Den gamle og for staten så nyttige institutions historie og tilstand på hans kejserlige majestæts (Aleksander den 1stes) besøgs mindeværdige dag den 2den sept. 1823». Manuskriptet stammer fra Zimmermann.

Derimod er det mere værdt at pege på to interessante oversættelsesforsøg. Det ene er Ny kgl. S. 124 c e, 4°, en russisk oversættelse av Ludvig Holbergs »Almindelige kirkehistorie» i 4 dele, begyndt i året 1773 og avsluttet et år senere i Skt.-Petersborg. Oversætterens navn er desværre ukendt, men Zimmermann peger dog i en bestemt, skønt lidet troværdig retning. I sit gavebrev bruger han følgende udtryk om forfatteren til denne oversættelse (som forresten er gjort efter G. A. Dethardings tyske): »cette traduction qu'on dit du célèbre Apostol-Mourafieff».[1] Den virkelig »berømte» »dekabrist» Sergěj Ivanovič Muravjev-Apostol, som blev henrettet 1825, var født i året 1796, hans fader Ivan Matvějevič, død som senator 1851, blev født 1769, således at hverken den ene eller den anden kan have været forfatteren. Det er uklart, hvem Zimmermann egentlig mener. — Den anden oversættelse er Ny kgl. S. 76 m in folio; det er en russisk oversættelse av Baltasar Gracians spanske »Oraculo manual y Arte de prudencia»; oversættelsen er gjort i begyndelsen av det 18de århundrede, måske under Peter den Store. Titelen lyder på dansk: » En hofmands regel 1—300» (»Pridvornago člvka regula 1—300»). Også dette er en gave fra Zimmermann og et interessant kulturdokument.

Ovenstående skildring, som ikke gør krav på at være udtømmende eller på nogen måde avsluttende, er gjort på grundlag av de undersøgelser, som jeg på Overbibliotekar H. O. Langes ønske viede det Kongelige Biblioteks samling av slaviske og russiske håndskrifter i det korte tidsrum:

[1] CHR. BRUUN, *Årsberetninger og Meddelelser* . . ., Bd. I, s. XXVIII, avtrykker dette »on dit».

december 1917—januar 1918 i det øjemed at forfatte en ny katalog over bibliotekets slaviske håndskrifter. Jeg benytter lejligheden til at udtrykke Overbibliotekaren min taknemmelighed for hans interesserede imødekommenhed og Underbibliotekar Dr. phil. Ellen Jørgensen for mange nyttige tekniske vink.

Göteborg, februar 1918.

MISCELLANEA

Den ældste danske Griseldis-Udgave. Den ældste danske Udgave, man hidtil har haft af Folkebogen om Griseldis, er den, der er »Prentet i Lybeck hoss Asswerus Krøger 1592», hvoraf man kun kendte Eksemplarer uden Titelblad i Karen Brahes Bibliotek i Odense og i Kungl. Biblioteket i Stockholm,[1] indtil Det kgl. Bibliotek i 1910 af Grosserer M. Philipsen fik skænket et komplet Eksemplar. Imidlertid vidste man, at dette ikke var den ældste danske Udgave; thi i Peder Terpagers haandskrevne Annotationes, der findes i Universitetsbiblioteket i Kristiania, anføres en nu forsvunden Udgave trykt af Jørgen Richolff i Hamburg 1528;[2] og at der ogsaa havde eksisteret en Udgave fra Tidsrummet imellem de to nævnte, kunde man slutte sig til. Der fandtes nemlig af Folkebogen om Doktorens Datter i Bononien i Det kgl. Bibliotek et Fragment fra Midten af det 16. Aarhundrede, bestaaende af fire Blade med Arksignatur 𝔊. Da det forudgaaende af denne Fortælling imidlertid ikke paa langt nær havde kunnet udfylde 6 Ark (𝔄—𝔉), var der al Sandsynlighed for, at den fuldstændige Bog ogsaa havde indeholdt »Griseldis», den Fortælling, hvortil »Doktorens Datter» som Regel var knyttet i de ældre Udgaver. Et Fund i Sverige har nu godtgjort denne Antagelses Rigtighed.

Som Indlæg i Bindet til et Eksemplar af »Messan och Handbook» Stockholm 1557, tilhørende Advokat Ivar Morssing, Stocksund, er der nu yderligere fundet nogle Blade af denne Bog, nemlig Arkene 𝔈—𝔉, altsaa lige sluttende til Det kgl. Biblioteks Fragment, og disse Ark indeholder netop den sidste Del af »Griseldis» og Begyndelsen af »Doktorens Datter». Med saa rigt et Typemateriale, som de nu tilstedeværende 5 Ark frembyder, har Bogtrykkeren kunnet bestemmes med ret stor Sikkerhed. Ved Sammenligning med de samtidige danske og nordtyske Bogtrykkeres Arbejder ses det, at Bogen maa være trykt i Hamburg af Johan Wickradt der Jüngere, fra hvis Presse der ogsaa er udgaaet andre danske Tryk, og en Sammenligning med hans øvrige Produktion giver til Resultat, at Trykkeaaret utvivlsomt kan ansættes til mellem 1557 og 1559.

Indtil videre har vi da her den ældste bevarede danske Griseldis-Udgave. Nogen fuldstændig Tekst giver de reddede Ark os ganske vist

---

[1] Beskrevet af G. E. KLEMMING i *Danske Samlinger,* 2. Række: VI (Kbh. 1877—79), S. 390.

[2] CHR. BRUUN, *Aarsberetninger og Meddelelser fra Det store kgl. Bibliotek,* II (Kbh. 1875), S. 354.

ikke, hvad nogle Defekter i Kanterne ogsaa forhindrer; men Fundet er jo alligevel af stor Interesse, og vi har fra dansk Side al Grund til at udtrykke vor Taknemmelighed over for Ejeren, der med overordentlig Elskværdighed og Imødekommenhed har skænket Fragmentet til Det kgl. Bibliotek i København.

R. Paulli.

Troon. Stockholm 1578. I den Hultinska festskriften (Helsingfors 1915) beskref amanuensen R. Dahlberg[1] några hittills okända svenska 1500-talstryck, som blifvit funna i ett gammalt samlingsband i Helsingfors universitetsbibliotek, hvilket bl. a. innehöll ett exemplar af Nya Testamentet 1550. Bland de tryck, hvarmed vår fattiga svenska 1500-talslitteratur sålunda riktades, var otvifvelaktigt den s. k. Troon 1578 det intressantaste. Tyvärr är Helsingforsexemplaret icke fullständigt, i det att af fyra blad endast två (det första och det sista) förefinnas; de äro faksimilerade i Dahlbergs uppsats. För någon tid sedan dök emellertid ett fullständigt exemplar af detta sällsynta tryck upp i Stockholm och — då priset omöjliggjorde inköp för Kungl. bibliotekets räkning — förvärfvades det af den kände samlaren, friherre Hierta på Främmestad. Fyndorten är äfven denna gång Helsingfors, hvarifrån det lilla trycket hemfördes af en finsk legionär, och genom ett ungt men framåtgående antikvariat placerades på sätt som ofvan nämnts, d. v. s. i bästa möjliga händer.

Ehuru föga är att tillägga till Dahlbergs beskrifning, möjliggör dock det nyfunna exemplaret en noggrannare sådan. Skriften innehåller det nicenska symbolum på svenska (bl. 1^{a}—2^{b}), tryckt med fraktur, och på latin (bl. 3^{a}—4^{b}), tryckt med antikva. Den svenska afdelningen har som rubrik på första raden endast ordet **Troon**, på liknande sätt börjar den latinska versionen med ordet CREDO upptill bl. 3^{a}. Första sidan är signerad **A**, den tredje A iij (med antikva). Om äfven blad 2 är signeradt kan ej afgöras, då det nedtill är starkt förskuret, dock utan annan textförlust. Sista sidan slutar med en bön för församlingen på svenska och därunder kolofonen: **Stockholmiæ excu- debat Tor- || bernus Tidemanni. || Anno. ||** 1578. Skriften har således utgått från det kungl. boktryckeriet i Stockholm, som denna tid förestods af Torbjörn Tidemansson och Andreas Torstensson. I sin ofvannämnda uppsats har Dahlberg visat, att den gamla åsikten, att Tidemansson endast varit verksam i det kungliga tryckeriet till och med år 1577, på grund af detta tryck och en samma år tryckt *Passio*,[2] i hvars slutskrift Tidemanssons namn också förekommer, icke håller streck.

Af det nyförvärfvade exemplaret har frih. Hierta låtit verkställa en faksimileupplaga i tolf exemplar, hvilken tryckts på gammalt papper i ljustryck på den Cederquistska officinen.

I. C—n.

[1] *Bidrag till den svenska reformationstidens bibliografi.* (I: *Studier tillägnade A. Hultin den 3 aug. 1915*, s. 58—70.)

[2] Beskrifven af DAHLBERG, a. a., s. 65 f.

Helsingfors Universitetsbiblioteks exemplar af den äldsta kända finska evangeliiboken och en hypotes om en tidigare edition. När amanuensen vid Åbo akademibibliotek C. N. Keckman år 1821 utgaf sin *Förteckning å härtills vetterligen tryckta finska skrifter,* som kändt den första bibliografien öfver finskspråkigt tryck, upptog han här den i *Manuale Finnonicum* af år 1646 (Pipping nr 55) ingående finska evangeliiboken såsom den äldsta, en edition som äfven den berömde bibliofilen C. F. Mennander i sitt *Oratio synodalis* af år 1775 angifvit såsom den tidigast utgifna. Mennander hade dock i berörda tal anmärkt, att Paul Juusten i sin mässbok af år 1575 (Pipping nr 14) som ett bihang infört »collectae, Evangelia et Epistolae per totum annum», hvilket bihang sålunda utgjorde en förelöpare till de egentliga evangeliiböckerna.[1]

Fullföljaren af Keckmans bibliografiska sträfvanden F. W. Pipping kunde i sin år 1857 utgifna *Förteckning öfver i tryck utgifna skrifter på Finska* påvisa, att icke mindre än fyra äldre editioner än 1646 års existerade, nämligen en upplaga af 1618 (Pipping nr 28), en upplaga af för honom okändt tryckår »med lika stilar och trädsnitts Figurer» som föregående (28 a), en af 1637 (28 b) och en af 1644 (28 c). Af dessa hade Pipping icke själf sett nr 28 och nr 28 a.

Senare forskningar ha lyckats i någon mån komplettera dessa Pippings uppgifter. År 1893 fann prof. E. N. Setälä i Kungliga biblioteket i Stockholm en för finländsk bokforskning dittills okänd finskspråkig evangeliibok af 1630, utgifven tillsammans med en likaledes okänd psalmbok af samma år. Dess fullständiga titel lyder, enligt mig benäget meddelad uppgift af bibliotekarien Gustaf Adde i Stockholm: *Ewangeliumit ia Epistolat/ Iotca Seuracunnas ymbäris aiastaian luetan eli weisatan/ Sunnuntaina ia muina Pyhäpäivinä. Präntätty Stockholmis/ Ignatius Meurerin waiwal ia culutuxel. Anno 1630.* På samma gång konstaterade prof. Setälä, att den af Pipping under nr 28 a upptagna evangeliiboken var tryckt år 1622 och liksom 1618 års upplaga till utgifvare hade biskopen i Wiborg Olof Elimaeus.[2] Båda upplagorna voro tryckta af Reusner i Stockholm.

Någon äldre självständig edition af den finskspråkiga evangeliiboken än den af år 1618 har tills vidare icke blifvit funnen. Denna har betraktats såsom den äldsta.

Af här ofvan berörda evangeliiböcker äger Helsingfors universitetsbibliotek fullständiga exemplar af 1637 och 1646 års upplagor samt dessutom en evangeliibok, saknande titelblad och äfven i öfrigt defekt — den omfattar endast bladen B 2—6, C 1—8, D 4—5, 8, E 1—F 7, G 2—Y 3 —, hvilken en å försättspapperets framsida gjord anteckning »Pipp. 28» rubricerar som 1618 års upplaga.

[1] Mennanders i bokhistoriskt hänseende mycket intressanta tal finnas i sin helhet offentliggjordt i Ad. Neovius' urkundspublikation *Ur Finlands historia,* III, s. 731—752; ett sammandrag på svenska infördes af biskop Jacob Tengström i Åbo Tidningar för år 1796.

[2] Jfr *Suom. Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset,* 7. II. 1894.

Förekomsten af en annan, numera öfverkorsad anteckning å försättspapperets frånsida »Pipp. 28 a», hvilken anger att olika åsikter rådt vid bestämmandet af upplaga, föranledde mig att ägna ifrågavarande exemplar en närmare undersökning.

Riktigheten af antagandena att denna evangeliibok representerade antingen 1618 eller 1622 års upplaga kunde icke jäfvas; redan en flyktig blick på trycket ställde det utom allt tvifvel att boken utgått från Reusners officin, hvilken veterligen levererat blott dessa två upplagor.

Däremot gaf granskningen vid handen, att en del skiljaktigheter såväl i typografiskt som ortografiskt hänseende existerade mellan olika ark i boken. Som den viktigaste divergensen framstod, att å bladen B 2—I 8 typerna i rubriken »Collecta» voro andra än å bladen K 1—Y 3, nämligen å de förra medelstora lutande versaler med initialen C större än öfriga bokstäfver och dess undre del neddragen under raden, i stället för jämnhöga större lutande versaler å de senare, samt att den å de förra förekommande diftongen *uo* å de senare ersattes af *o* eller *oo*. Då dessa skiljaktigheter syntes mig alltför påfallande och konsekvent uppträdande för att kunna förklaras blott som tillfälligheter eller tryckfel, låg misstanken nära till hands att fragment af ifrågakommande tvänne upplagor blifvit hopförda inom samma band.

Denna misstanke erhöll äfven bekräftelse. Icke så långt senare föllo i mina händer ett antal lösa, oordnade finskspråkiga bokblad, hvilka visade sig tillhöra just en af de båda hos Reusner tryckta evangeliiboksupplagorna. De flesta af de nyfunna bladen voro fullständigt identiska med motsvarande blad i det bundna exemplaret, men bladen G 7—I 7 företedde i fråga om rubrikstilen i »Collecta» och ortografien sådana afvkielser från sina motsvarigheter, att det icke kunde råda något tvifvel om att dessa nya blad jämte bladen K 1—Y 3 i det bundna exemplaret företrädde en upplaga, bladen B 2—I 8 i detta sistnämnda däremot en annan. En noggrannare jämförelse mellan bladen G 7—I 7 i hvartdera fragmentet — den enda som erbjöd direkt material för en sådan — gaf vid handen att äfven några andra divergenser, främst typografiska, förekommo. Faktiskt hade sålunda en sammanblandning ägt rum vid sammanställandet af bibliotekets bundna exemplar, och den genom de hvarandra motsägande annotationerna röjda tvekan vid bestämmandet af upplaga visade sig sålunda befogad. Öfverensstämmelserna mellan de båda upplagorna äro dock öfverhufvud så stora att en förväxling är fullt förklarlig.

Hvad de båda sammanbragta fragmentens inbördes kronologi beträffar antog jag på språkliga skäl att de blad, å hvilka diftongen *uo* ersattes af *o* eller *oo* voro äldre, d. v. s. tillhörde 1618 års upplaga. I syfte att vinna full visshet härutinnan vände jag mig till bibliotekarien Adde och anhöll att han med ledning af de uppgifter om skiljaktigheterna jag tillställde honom ville afgöra frågan genom jämförelse med de i Kungliga biblioteket bevarade exemplaren af de båda editionerna. Af det svar jag erhöll af bibliotekarien Adde, som med största tillmötesgående stått mig bi med värdefulla upplys-

ningar och till hvilken jag härmed framför min uppriktiga tacksägelse, framgick att mitt antagande var riktigt.

Helsingfors universitetsbiblioteks bundna exemplar, i hvilket fragment af de två upplagorna sammanblandats, härrör från Matts Pohtos samling; bandet är förfärdigadt af Pohto, som tydligen själf sammanställt exemplaret. Pipping omtalar i företalet till sin Förteckning den nästan fenomenala säkerhet, hvarmed Pohto förmådde upptäcka olikheter mellan skrifter, hvilka till och med för Pipping syntes tillhöra samma upplaga. I fråga om den här berörda evangeliiboken tyckes dock för en gångs skull hans skarpblick ha svikit honom, hvilket kan antecknas som ett kuriosum. Ett påpekande af den skedda förväxlingen har därutöfver synts mig motiveradt med hänsyn till att det äldre trycket ju utgör ett viktigt material för den språkhistoriska forskningen och de här konstaterade skiljaktigheterna mellan olika blad i en och samma volym, hvilken hittills ansetts representera en enda upplaga, till en del äro af språklig karaktär.

Såväl 1618 som 1622 års upplaga afslutas med en efterskrift af utgifvaren, hvilken ur bokhistorisk synpunkt erbjuder icke så ringa intresse. Elimaeus notificerar nämligen här några ortografiska nyheter, åsyftande att gifva språket en östfinsk anstrykning, men varnar på samma gång läsaren för att tro att någonting i själfva texten vore förändradt; han försäkrar tvärtom att allt i hufvudsak »är som förut», blott ett par nya nödvändiga texter vid advent, jul, påsk och pingst ha införts. Denna hänvisning till ett jämförelseobjekt kan emellertid icke betyda annat än att en äldre edition af evangeliiboken existerat och att denna legat till grund för Elimaei upplagor. 1618 års evangeliibok vore sålunda icke, som hittills antagits, den äldsta.

Som tidigare nämndes åtföljdes Juustens mässbok af ett bihang, upptagande kollekter, evangelier och epistlar för hela året. Man kunde tänka sig möjligheten af att Elimaeus med sin hänvisning åsyftat denna textsamling, så egendomligt det än i så fall vore att han icke med ett ord omnämnt uteslutandet af själfva mässan, det väsentliga i Juustens verk. En jämförelse mellan ifrågavarande bihang och Elimaei editioner låter det dock framstå som fullkomligt uteslutet att Elimaeus skulle kunnat rubricera sina evangeliiböcker som i hufvudsak trogna kopior af Juustens »Euangelia ia Epistolat», afvikande blott i så måtto att ortografien reviderats och några få nya texter införts. Skiljaktigheterna inskränka sig nämligen på långt när icke härtill, de äro betydligt mera omfattande. Åtskilliga af de texter som förekomma hos Juusten äro sålunda af Elimaeus utbytta mot andra; i flere fall nöjer sig denne, där Juusten infört särskilda kollekter, med blott en hänvisning till i det föregående förekommande sådana; flera speciella högtidsdagar, som Juusten upptager, äro helt och hållet förbigångna af Elimaeus o. s. v. Som synes kunna dessa afsevärda divergenser på intet sätt rymmas inom den ram Elimaeus anger för af honom vidtagna förändringar. Hypotesen om en

hänsyftning på Juustens verk måste därför anses obetingadt fallen. Under sådana förhållanden återstår, som antydts, ingen annan förklaring på uttalandet i efterskriften än att en äldre — synbarligen självständigt utgifven — evangeliibok än den hittills såsom den äldsta betraktade upplagan af år 1618 måste ha existerat, ehuru den numera är spårlöst förkommen. Att detta kunnat ske behöfver dock icke vara ägnadt att förvåna; erfarenheten utvisar att just skrifter af den art evangeliiboken representerar äro de som lättast drabbas af ett sådant öde: de nötas ut och försvinna. Det är emellertid att hoppas, att den evangeliibok, hvilken, som här ådagalagts, bör ha föregått Elimaeus edition af år 1618, en gång skall bringas i dagen, liksom den länge okända svenska katekesen af år 1567.

Ehuru sålunda 1618 års finska evangeliibok icke torde kunna betraktas såsom den äldsta, så är den dock, liksom äfven upplagan af år 1622, en raritet af rang. Utom de i Helsingfors universitetsbibliotek bevarade fragmenten är blott ett enda exemplar af hvardera kändt; de befinna sig i Kungliga bibliotekets i Stockholm ägo. Af 1622 års edition besitter detta bibliotek ett fullständigt exemplar, af 1618 års upplaga ett något defekt — slutet från och med blad X 8 saknas. Helsingfors-fragmentet kompletterar således detta exemplar med bladen X 8—Y 3; bladet Y 4, hvilket af allt att döma är det sista, är däremot totalt försvunnet.

Elimaei evangeliiböcker kunna betecknas som typografiskt väl utstyrda. Den använda frakturstilen, speciellt den i evangeliitexterna, är tilltalande genom sin kraftiga och fylliga prägel. Båda upplagorna äro likformigt illustrerade med talrika träsnitt, de samma som förekomma i Ericus Ericis finska postilla. Titelbladet i 1622 års upplaga är, enligt uppgift af bibliotekarien Adde, prydt med Finlands vapen — någonting ovanligt i skrifter från ifrågavarande tid.

Holger Nohrström.

RECENSIONER

SEVERIN BERGH, *Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia under första århundradet af dess tillvaro.* Stockh.: P. A. Norstedt & söner, 1917. 177 s. 8°. Kr. 7,50. (*Historiska handlingar,* Del 25. Bihang.)

Till hugfästande af kungl. samfundets 100-årsdag, som firades den 11 dec. 1917, utgafs ofvanstående festskrift, utarbetad af dess sekreterare, numera krigsarkivarien S. Bergh.

Urkundspublikationerna i Sverige gå tillbaka till 1600-talet. Hadorph bröt vägen genom att till sin edition af rimkrönikorna 1676 utgifva ett antal viktiga urkunder, såsom t. ex. konungaförsäkringarna. Hans stora planer på en samling af stadgar och recesser fullföljdes ej, blott en ringa del af materialet trycktes som bihang till editionen af Bjärköarätten 1687. Härom, liksom angående den utgifningsverksamhet, växlande till art och omfattning, som utöfvades af Schmedeman, Benzelius, Stiernman, Loenbom, Lagerbring, Bergius, GahmPersson, Ekholm och Gjörwell, för att nämna några af de mest kända eller typiska namnen, kan hänvisas till Emil Hildebrands bekanta öfversikt Svenska publikationer af historiska handlingar i Historisk tidskrift 1886.

En föreningspunkt för det under 1700-talet spridda och rätt planlösa utgifningsarbetet blef det Samfund för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia, som 1817 kom till stånd. Dess stiftande står i samband med den nationella väckelse, som romantiken medförde. Det skandinaviska program, som namnet innehåller, har det aldrig sökt förverkliga i sina publikationer. De skandinaviska känslor, som unionen väckte till lif, och hvilka till en början framträdde inom samfundet, utgöra härvidlag förklaringen. Samfundets stiftare var den gustavianske hofmannen A. L. Stjerneld, en man med omfattande historiska och antikvariska intressen. För utgifvande af historiska handlingar igångsatte Stjerneld 1815 en insamling, som slog synnerligen väl ut. Aristokratien visade ett stort intresse för Stjernelds planer. Bland subskribenterna märktes en hel rad af rikets högsta dignitärer med Lars von Engeström i spetsen. Det samfund, som framgick ur subskribenterna, erhöll en sammansättning af tvänne olika element, höga ämbetsmän och historiska vetenskapsmän. Ledningen, som under Stjernelds

tid till 1835 tillhörde honom och hans närmaste omgifning, öfvergick sedan allt mera till det senare elementet, det första har numera försvunnit ur samfundet. Helt naturligt ha sekreterarna kommit att spela en ledande roll inom samfundet, detta dock med undantag af den förste, den mångfrestande P. A. Granberg; så mycket mera har det blifvit fallet med efterträdarna B. E. Hildebrand, R. M. Bowallius, H. Hildebrand, E. Hildebrand, S. Bergh från 1903. Ordförandeplatsen förbehölls länge för olika växlande rikets stormän. Den innehades 1849—1881 af G. A. Sparre, som efterföljts af O. M. Björnstjerna, C. G. Hammarskjöld, C. T. Odhner och E. Hildebrand från 1903.

Förbindelsen mellan riksarkivet och samfundet, som till en början under C. Adlersparres regim ej var den bästa, blef sedan så mycket intimare. Materialet till publikationerna hämtades till större delen därifrån. Under den period, då Hans Järta och Bror Emil Hildebrand ledde samfundets öden, var bandet med riksarkivet särskildt starkt. Järtas banbrytande roll inom riksarkivet för dess utveckling till en vetenskaplig institution får i Berghs arbete i förbigående sin belysning. Nyordnandet af de stora oordnade arkivmassorna medförde ej få fynd, som meddelades på samfundets sammanträden och trycktes i handlingarna. Platsen som amanuens i samfundet, på hvilken redaktionsomsorgen af handlingarna i främsta rummet hvilade, anförtroddes i tur och ordning åt de unga vetenskapsmän i riksarkivet, som Järta dragit dit. Brefväxlingen mellan Järta och Hildebrand utgör författarens viktigaste källa för denna tid. Tidrymden 1830—1860-talet karaktäriseras såsom samfundets blomstringstid. Ensamt bar det uppe urkundsutgifningen i landet. Ämnen för föredrag till sammanträdena, trots att dessa då voro talrikare än senare, vanligen 8 om året, tröto aldrig. Öfverhufvud synes samfundet ha spelat en betydande roll såsom ett föreningsband mellan historiker i Stockholm, hvilken funktion senare upptagits såväl af historiska föreningen som under olika skeden af olika historiska klubbar. I en bilaga redogöres för de mera självständiga föredrag, som hållits inom samfundet.

Utgifningstekniken, som i början varit rätt primitiv beträffande textåtergifningen, förbättrades så småningom. Beträffande urvalet upphörde man med publicerandet af enstaka akter. I stället utgåfvos naturliga grupper af handlingar. De inledningar till dessa åter, som af Geijer och Järta ansågos önskvärda, kommo blott i ringa utsträckning till stånd. Samfundets verksamhet omfattade ej blott utgifningsverksamhet. På initiativ af F. F. Carlson 1851 igångsatte samfundet en undersökning af lokala myndigheters och enskilda arkiv. Arbetet, som hufvudsakligen fullgjordes af C. G. Styffe, utfördes 1852 och 1853 och bestod bl. a. i uppgörande af förteckningar, hvaraf blott den öfver Jönköpings stadsarkiv tryckts. I öfrigt hafva som bilagor i Handlingarna tryckts förteckningar öfver gymnasiebibliotekens handskriftsamlingar samt öfver ett flertal viktiga enskilda arkiv, såsom Skoklosters, Bergshammars, Säfstaholms, Viks m. fl.

De publikationer, som samfundet utgifvit, utgöras af de bekanta serierna Handlingar rörande Skandinaviens historia bd 1—40, 1816—1860 med register 1865 af J. A. Hammarström och V. Granlund och Historiska Handlingar bd 1—25, 1861—1916. Därtill komma de af C. G. Styffe redigerade mycket använda publikationerna Samling af instructioner för högre och lägre tjenstemän vid landtregeringen i Sverige och Finnland, 1852, och Samling af instructioner rörande den civila förvaltningen i Sverige och Finnland, I, 1856. På initiativ af Hans Hildebrand 1872 beslöt samfundet att utgifva Stockholms medeltida stadsböcker. Af dessa trycktes Jordeböcker 1420—1498, 1876, 1889 och 1914, samt Skotteboken 1501—1510, 1889 och 1915. Under redaktion af E. Hildebrand har med understöd af samfundet S:t Erik påbörjats utgifvandet af en ny serie, Tänkeböcker, hvaraf första delen omfattande perioden 1474—1483 utkom 1917.

I bilagor lämnas förteckningar på ledamöter och funktionärer och på publikationer, med angifvande af redaktör för de olika banden. Uppgifterna härom har Bergh, alldenstund detta ej tidigare angafs, fastställt ur räkenskaperna. Den äldre serien af handlingar redigerades af Granberg, J. G. Liljegren, N. J. Ekdahl, B. E. Hildebrand, C. A. Juel, K. Geijer, C. G. Styffe och F. A. Dahlgren. Utom af den sistnämnde har i den senare serien vissa delar eller afdelningar, förutom af sekreterarna H. och E. Hildebrand och S. Bergh, redigerats af O. Montelius, G. Berg och T. Höjer.

Af betydande värde är den kronologiska öfversikten öfver de olika serierna af handlingarnas innehåll. Uppgifter om aktstyckenas proveniens lämnas i en särskild förteckning. Bland offentliga samlingar ha utom riksarkivet, kammar- och krigsarkiven, riddarhusarkivet, kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken anlitats domkapitelsarkiven i Skara, Västerås och Visby. Enskilda samlingar ha lämnat betydande bidrag, såväl sådana hvilka senare, såsom t. ex. Tidö, Skokloster, Engeströmska och De la Gardieska på Löberöd, öfverlämnats till offentliga institutioner, som de, hvilka i likhet med t. ex. Brokindarkivet, Piperska, förr på Ängsö, Sackska på Bergshammar och Mörnerska på Esplunda fortfarande äro i privat ägo. Utländska arkiv ha lämnat material, särskildt till några af den senare seriens publikationer, såsom t. ex. H. Almquists edition af Handlingar rörande mötet i Reval, K. H. Karlssons Handlingar rörande dominikanerprovinsen Dacia, P. Sondéns af Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper, E. Carlsons af Jefferyes depescher 1711—1715 och C. Pipers dagbok 1709—1714.

Arbetet prydes af ett stort antal porträtt af samfundets funktionärer, af hvilka flera ej torde vara tidigare reproducerade, såsom en förträfflig dagerrotyp af C. G. Styffe och af en reproduktion af den vackra medalj, utförd af Erik Lindberg, som slagits med anledning af hundraårsjubileet. Öfverhufvud utgör arbetet ett betydande bidrag till den svenska historieforskningens och urkundsutgifningens historia.

Erik Naumann.

Bibliotheca Rudbeckiana. Beskrivande förteckning över tryckta arbeten, vilka författats eller utgivits av medlemmar av släkten Rudbeckius—Rudbeck samt handla om dem eller deras skrifter. En släkthistoria i elva led från 1600—1900-talen. Bibliografi af JOHANNES RUDBECK. Stockholm: Bröderna Lagerström, 1918. XII, 539 s. 8°. Pr. 30 kr.

Under sistlidne vår utkom det med intresse emotsedda arbete, hvars titel läses ofvan, en volym i oktav på 539 sidor. Resultatet af mångåriga, djupgående undersökningar och efterforskningar angående tryckta skrifter af och om medlemmar af den familj, hvilken författaren, den kände bibliofilen, förste intendenten i K. Generalpoststyrelsen frih. Johannes Rudbeck, själf tillhör, har i denna ståtliga publikation framlagts för en större allmänhet.

Rudbeckius—Rudbeck äro namn, som redan från skolåldern inplantats i svenskt medvetande; äfven vid den snabbaste öfverblick af 1600-talets svenska odlingshistoria kan ej en Olof Rudbecks namn förbigås. Men både före och efter honom hafva medlemmar af denna släkt gjort betydande insatser i vårt andliga lif, äfven om de ej kunna i berömmelse mäta sig med den förstnämnde — släktens »grand old man». Med pietet för fädernas gärningar har författaren till föreliggande arbete förenat vetenskapligt intresse i afsikt att gifva en möjligast fullständig bild af Rudbeckarnas författarskap. Härtill kommer lockelsen för den bibliografiske forskaren att göra undersökningar särskildt i 1600-talets boktryckerihistoria, till hvilken icke minst medlemmar af denna släkt lämnat bidrag af stort intresse.

Frih. Rudbecks bibliografiska förteckning sträcker sig utöfver 11 släktled och berör ej mindre än ett nittiotal personer. Antalet förtecknade skrifter uppgår till 2,040, hvaraf 1,241 äro författade *af* Rudbeckar, 733 *om* dem och 66 behandla släkten generellt. Ett stort antal berör familjetilldragelser, såsom födelsedagar, bröllop, barndop och begrafningar och har intresse hufvudsakligen endast för den trängre och trängsta familjekretsen; begrafnings- och minnestal öfver de mera framträdande familjemedlemmarna äro dock af allmännare betydelse. I alla händelser skänka sådana s. k. personalskrifter intressanta bidrag till släktkrönikan.

Ett referat af innehållet i en så omfattande bibliografi låter sig icke göra; man kan ju omnämna en eller annan skrift af särskildt intresse, men den bör i så fall, åtminstone då det gäller en släktbibliografi, sättas i samband med sin författares lif och verksamhet. En bibliografisk förteckning är ju i själfva verket intet annat än ett skelett, det ankommer på läsaren, hur mycket af kött och blod han kan gifva åt detta. Några möjligast kortfattade drag ur de märkligaste Rudbeckarnas lif torde därför här vara på sin plats, då man vill erinra om särskilda skrifter.

Släkten härstammar från Nordslesvig och den förste i Sverige lefvande medlemmen Johan Pedersson Rudbeck afled 1603. Hans söner voro de under 1600-talets förra del verksamma Petrus Rudbeckius (d. ä.), Johannes Rudbeckius (d. ä.) och Jacobus Rudbeckius. Af dessa är den andre den mest bekante genom sina insatser i Upsala universitets, i den svenska skol-

undervisningens och i kyrkans historia, men äfven Petrus Rudbeckius, som en tid verkade som professor vid universitetet i Upsala och därefter blef kyrkoherde i Umeå, senare lektor vid Västerås gymnasium och slutligen kyrkoherde i Köping, har rest sig en minnesvård i vår odlingshistoria. År 1624 utgaf han diktsamlingar benämnda »Insignis Pueritia» och »Insignis adoloscentia», tjänande ett didaktiskt syfte efter tidens fordran, men anmärkningsvärda med hänsyn till att alstren af världslig diktkonst vid denna tid äro så fåtaliga i vårt land. Viktigast är emellertid den af honom utgifna »Enchiridion eller then swenska Psalmboken». Redan 1526 torde Olaus Petri hafva utgifvit vår första svenska psalmbok, och därefter utkom under 1500-talet och 1600-talets första årtionden nya och utvidgade upplagor, de flesta tryckta i Stockholm, men äfven i Upsala och Lübeck. År 1620 torde den första upplagan af Petrus Rudbeckius' Enchiridion hafva utkommit, — intet exemplar af denna upplaga är dock bevaradt. Under de följande åren utkommo emellertid en följd af nya upplagor af denna bok, som i flera afseenden, icke minst genom nya hymnologiska bidrag, skiljer sig från de tidigare psalmbokseditionerna. För större delen af det svenska folket utgjorde Petrus Rudbeckius' Enchiridion, som äfven innehöll en för det uppväxande släktet så betydelsefull skrift som Luthers lilla katekes, den bok, ur hvilken den andliga näringen hämtades. Den bibliografiska undersökningen af dessa numera så sällsynta gamla Rudbeckska psalmböcker för uppvisandet af deras olika utgifningsår och inbördes samband är särdeles mödosam.

Johannes Rudbeckius d. ä. har karaktäriserats som »en kämpagestalt från Sveriges storhetstid». Efterdyningarna af 1500-talets religiösa strider i Sverige gingo ännu in på 1600-talet höga. Katolicismen hade ännu sina hängifna, om än mera i det fördolda verkande försvarare, jesuiterna förstodo att locka till sig ämnessvenner genom en utmärkt skolundervisning och särskildt hade jesuitseminariet i Braunsberg i detta afseende vunnit berömmelse. När Johannes Rudbeckius efter afslutade studier i Tyskland år 1609 tillträdde professuren i hebräiska i Upsala, började han omedelbart en energisk verksamhet för den högre skolundervisningens höjande i syfte icke blott att få densamma lagd på en bredare humanistisk bas utan äfven för att göra den mäktig att uthärda jämförelse med jesuiternas. Han grundade i Upsala ett privatkollegium vid sidan af universitetet, där undervisning lämnades i de olika filosofiska disciplinerna, och för verksamheten därstädes åren 1610—1613 lämnade han redogörelser i »Acta hoc est lectiones», som utkommo tre gånger. I utarbetandet af 1610—1611 års skolordning »Lectiones et lectionum ordo pro scholis», som utkom 1613, medverkade han äfven. Genom sitt öppet visade hat till katolicismen och jesuiterna, som bl. a. fått ett kraftigt uttryck i talen »De servitute pontificia» och »Causa primaria bellorum», åstadkom Johannes Rudbeckius emellertid häftiga konflikter vid universitetet, hvilket föranledde, att han såsom Gustaf Adolfs hofpredikant kom att medfölja på dennes ryska fälttåg 1614 och 1615. Ett antal af honom därunder hållna krigspredikningar blefvo sedermera tryckta.

Afsikten med en under den ryska vistelsen af honom och J. Palma författad skrift »Om wår christeliga troo» — som dock ej utkom af trycket förrän 1640 — var att upplysa det ryska prästerskapet om den protestantiska lärans företräden framför den grekisk-ortodoxa, hvarför denna skrift skulle öfversättas till ryska. Så torde emellertid ej ha skett. Men det kan erinras därom, att den katekes som 1628 trycktes i Stockholm på ryska med ryska typer helt säkert hade till syfte att verka för den lutherska lärans utbredande bland ortodoxa präster och bland befolkningen i de nyligen eröfrade landsdelarna. Huruvida Johannes Rudbeckius, eller brodern Petrus Rudbeckius, haft med denna katekes att skaffa, är ännu outredt.

Johannes Rudbeckius' namn är vidare knutet vid utgifvandet af Gustaf Adolfs bibel, som utkom 1618 från Olof Olofssons tryckeri i Stockholm. Behofvet af en ny bibeledition hade gjort sig alltmer gällande, icke minst af det skäl att tillgången på exemplar af vår första svenska bibel, Gustaf Vasas bibel af 1541, var knapp. En textrevision var begärd och en bibelkommission nedsattes, hvars främste ledamot var Johannes Rudbeckius. Stora förändringar gjordes väl ej, men såsom alster af den svenska boktryckarekonsten intager Gustaf Adolfs bibel ett framträdande rum, så mycket mera anmärkningsvärdt som denna konst vid ifrågavarande tidsskede eljest står på en skäligen låg ståndpunkt i vårt land.

År 1619 blef Johannes Rudbeckius biskop i Västerås och i denna egenskap verkade han till sin död 1646. Att här ingå på de olika sidorna af hans kraftfulla verksamhet ligger utanför ramen för denna uppsats; det kan blott erinras därom, att denna verksamhet riktade sig på folkbildningens, den högre skolbildningens och den prästerliga bildningens höjande inom stiftet samt på den kyrkliga maktens konsolidering. Berömda äro hans predikningar, liksom de förut nämnda krigspredikningarna ofta tryckta först flera år sedan de blifvit hållna. Bland dem må nämnas: »Sorgh: och klaghepredikan öffuer Gustaff Adolphs dödelighe affgång», som han höll i Västerås domkyrka året efter konungens död, samt »Jordeferdz eller vtförelse predikan öffuer Gustaff Adolphs, then stores lijk» vid konungens grafsättning i Stockholm 1634. Stiftsstadens trivialskola utvidgade han till ett gymnasium, som blef det första i vårt land, och själf författade han läroböcker för detsammas behof. Ett boktryckeri anlade han äfven i Västerås, hvarest bl. a. hans talrika egna skrifter trycktes.

Framstående män i universitetets och i kyrkans tjänst voro Johannes Rudbeckius' söner Nikolaus Rudbeckius, Johannes Rudbeckius d. y. och Petrus Rudbeckius d. y., och ett icke ringa antal af dem författade skrifter har lämnat tryckpressen. Ingen af dessa medlemmar af släkten Rudbeck har dock vunnit en berömmelse jämförlig med den som kom brodern, Olof Rudbeck d. ä., till del. Född 1630 blef han vid 28 års ålder professor vid Upsala universitet, men redan långt tidigare hade han genom sina framgångsrika forskningar inom anatomien tilldragit sig uppmärksamheten och vid sig fäst de största förhoppningar. Huruvida dessa förhoppningar gått i upp-

fyllelse — eller blifvit svikna, därom hafva omdömena fallit olika. Säkert är, att hans utomordentligt mångsidiga begåfning och hans viljestarka själ lyfte honom upp till en härskareställning vid universitetet; äfven bör ihågkommas, att studiet af naturvetenskaperna och de exakta vetenskaperna öfverhufvud, sedan dessa i honom fått en målsman och en befrämjare, i Upsala nådde en uppblomstring gent emot det hittills ensidigt dominerande intresset för teologien. Några stora vetenskapliga upptäckter, frånsedt upptäckten af lymfkärlen, som Olof Rudbeck gjorde redan vid mycket unga år, äro visserligen ej fästade vid hans namn, men att så ej blef fallet torde bero på hans oerhördt skiftande intressen, på alla de olika uppgifter för hvilka han togs i anspråk samt slutligen därpå, att han alltför fantastiskt hängaf sig åt sådana strömningar, som vid denna tid i »gamble göthiske monumenters» utforskande sågo den ärofullaste uppgiften för svensk vetenskap.

Det verk som alltid sättes i förbindelse med Olof Rudbecks namn, är ju som bekant Atlantikan: Atland eller Manhem. Syftet med detta arbete, som svällde ut till att slutligen omfatta fyra textband och ett atlasband, var att uppvisa, att Sverige var identiskt med Atlantis, det underland, från hvilket all mänsklig kultur enligt sagan utgått: med stöd i myt och tradition, som för Olof Rudbeck kom att äga historisk trovärdighet, på grundval af språkliga vittnesbörd, såsom han uppfattade och förklarade dem, med ett uppslagsrikt, om ock fantastiskt begagnande af ett omfattande historiskt och arkeologiskt kunskapsstoff fullföljde han detta syfte. För ett nyktert uppfattningssätt är ju detta förfeladt, men på Olof Rudbecks samtid gjorde arbetet ett öfverväldigande intryck, om också snart nog kritiska röster läto höra sig.

Ur bibliografisk synpunkt erbjuder Rudbecks Atlantika mycket af intresse. Första delen blef färdigtryckt 1679 på H. Curios tryckeri i Upsala, hvilket för öfrigt snart därefter öfvergick i Olof Rudbecks händer, och samma år lämnade äfven atlasbandet tryckpressen. Andra delen utkom 1689, tredje delen 1698 och slutligen den fjärde delen 1702 — samma år som den stora branden förhärjade Upsala, hvarvid af denna fjärde del de allra flesta exemplaren förstördes. Af första delen utgåfvos ytterligare två upplagor, 1696 och 1702, bägge till största delen förlorade vid Upsalabranden, och af atlasbandet en ny upplaga antagligen 1698, hvarjämte utkommo en del varianttryck, testimonia, eller lärda mäns uttalanden om Atlantikan. 1696 års upplaga af första delen är ju särskildt märklig, emedan texten är endast på latin, under det öfriga upplagor af första delen samt delarna 2—4 hafva svensk och latinsk parallelltext. Öfver alla dessa ganska invecklade tryckningsförhållanden lämnas utförlig redogörelse af förf., som varit i stånd att i nu föreliggande arbete lämna kompletterande upplysningar och rättelser af G. E. Klemmings uppgifter i dennes år 1863 utgifna skrift »Anteckningar om Rudbecks Atland».

Af Olof Rudbecks öfriga skrifter må vidare erinras om hans talrika akademiska inbjudningsskrifter och ett antal editioner af till svenskt språk

öfversatta isländska sagor samt om det omfångsrika planschverket »Campus elysii», hvaraf andra delen blef färdig 1701 och den första delen 1702. Det är en samling väl utförda afbildningar ur växtriket. Vid Upsalabranden förstördes de allra flesta exemplaren af den först utkomna andra delen, af den första delen räddades endast ett par exemplar. För botanikens studium vid universitetet utvecklade Olof Rudbeck i öfrigt en framgångsrik verksamhet.

Det skulle föra för långt att utförligare sysselsätta sig med de efterföljande medlemmarna af släkten; blott några korta notiser om de mest bekanta af dem skola i det följande meddelas. Olof Rudbecks son Olof Rudbeck d. y., professor i botanik och medicin, var en man af samma läggning som fadern, hans författarskap sträcker sig utöfver bl. a. botaniska och språkliga områden. Till sin tids tillfällighetsdiktning har han, liksom sonen, vice presidenten Johan Olof Rudbeck, lämnat talrika bidrag. Af den från frihetstidens partistrider bekante landtmarskalken, landshöfdingen Ture Gustaf Rudbeck hafva vi en hel del tal, yttranden och memorial vid riksdagarna. Kanslisten Olof Rudbeck har vunnit ett namn i våra vittra häfder såsom författare till »Boråsiaden», hvaraf ej mindre än sju upplagor utkommit från 1776 ända fram till vår tid. Ett ganska rikt författarskap på olika områden har utöfvats af kammarjunkaren, sedermera postmästaren i Vimmerby Ture Gustaf Rudbeck d. y., född 1806. Dels öfversatte han, dels författade han ett stort antal prosaberättelser och dramatiska arbeten, historiska skildringar o. dyl. Äfven reseskildringar och geografiska beskrifningar äro af honom utgifna. Såsom öfversättare af historiska arbeten har hofmarskalken frih. Reinhold Rudbeck, död 1915, bl. a. varit verksam, och dennes son, frih. Johannes Rudbeck, författaren till det föreliggande arbetet, har genom talrika skrifter med å ena sidan juridiskt, å andra sidan bibliografiskt och bokhistoriskt innehåll förvärfvat sig ett kändt och aktadt namn. —

Släktbibliografier af detta slag äro sällsynta i vår bibliografiska litteratur, och författaren till »Bibliotheca Rudbeckiana» har genom sitt stora arbete gifvit ett tillskott till denna litteratur, som är af bestående värde. Ett närmare studium däraf ger vid handen, att förf. icke sparat någon möda för att söka åstadkomma, man vågar väl säga, absolut fullständighet i antalet förtecknade skrifter. Likaledes vittna de uttömmande bibliografiska beskrifningarna och uppgifterna rörande det ofta svårbearbetade och sällsynta materialet[1] på ett fördelaktigt sätt om den grundlighet, hvarmed förf. gått tillväga, och om hans betydande bibliografiska kunskaper. Exempelvis kan nämnas, att han sålunda själf undersökt eller låtit undersöka beskaffenheten af kända exemplar af Atlantikan uti omkring 70 offentliga och enskilda samlingar i Sverige och i utlandet. I ett par detaljfrågor kan man kanske

[1] En liten rättelse kan göras: det under nr 688 upptagna *Reglemente för postjakttrafik mellan Uppsala o. Stockholm*, som förf. angifver kändt i endast ett i UB befintligt ex., finnes i två varierande tryck i KB.

hysa afvikande mening mot förf., men detta förringar på intet sätt arbetets värde. Såväl den systematiska som den typografiska uppställningen är synnerligen klar och redig, och utförliga register jämte släkttafla underlätta bokens praktiska användande.

Gustaf Adde.

STANISLAS WEDKIEWICZ, *La Suède et la Pologne. Essai d'une bibliographie des publications suédoises concernant la Pologne.* Stockh. 1918. (4), 112 s.

Förf. meddelar i ett företal, att han såsom delegerad från »departementet för politiska ärenden i Warschau», som f. ö. bekostat bokens utgifvande, gjort till sin uppgift att lämna sådana upplysningar om Sverige, som kunna vara till nytta för en blifvande polsk minister här. Han säger, att han under sina forskningar i Stockholms och Upsala bibliotek gjort en mängd viktiga anteckningar, som han eventuellt ämnar begagna som material till en detaljerad öfversikt öfver de intellektuella förbindelserna mellan Sverige och Polen under skilda tider. Det föreliggande arbetet utgör, såsom han uttrycker sig, ett »kortfattadt urval» af hans anteckningar, hvilket »nästan bildar en bibliografi öfver allt hvad svenska författare hafva skrifvit om Polen».

Den lilla, men synnerligen innehållsrika volymens starkt koncentrerade framställning erbjuder den uppmärksamme läsaren åtskilligt, som är af stort intresse. Det är en sammanhängande kortfattad text, där de meddelade uppgifterna styrkas med noter, som innehålla belägg ur den svenska litteraturen. Materialet är uppdeladt i två grupper, den ena omfattande tiden fram till 1863, den andra den moderna tiden. I den förra går förf. tillbaka ända till förhistorisk tid, berör flyktigt medeltiden, hvarvid särskildt den heliga Birgittas betydelse framhålles, och Gustaf Vasas tid samt skildrar de politiska förbindelserna och striderna under Johan III, Sigismund, Karl IX, Gustaf Adolf, Karl X Gustaf och Karl XII. Därpå refereras hvad som skrifvits om Polen i svenska arbeten om frihetstidens och gustavianska tidens historia samt hvad som skrifvits i den samtida och i den moderna svenska litteraturen om Polens delningar. Härvid är äfven vitterheten rikt representerad. Slutligen behandlas Carl XIV Johans ställning till polska frågan samt de båda polska upprorens återverkan på den svenska litteraturen m. m. — I den senare gruppen lämnas först en redogörelse för hvad som i den moderna svenska litteraturen och pressen yttrats om de tre makter, som delat Polen emellan sig, samt det samtida Sveriges ställning till den polska frågan. Därpå meddelas hvad som i svenska reseskildringar och andra arbeten förtäljes om det ryska, preussiska och österrikiska Polen samt svenskars åsikter om judefrågan, den ukrainska och litauiska frågan. Vidare citeras svenskars omdömen om den polska nationalkaraktären, om den polska religiositeten, om Polens historiska uppgift och om den polska kvinnan. Därefter nämnas de svenska vittra originalarbeten, som behandla polska motiv, de i Sverige

hittills utkomna öfversättningarna af polska diktverk, svenskars arbeten i polsk litteraturhistoria och politisk historia, svenskars studier i polsk filologi — i detta sammanhang äfven bok- och biblioteksväsen — samt svenska omdömen om den polska musiken och konsten. Slutligen ägnas några rader åt det hittills tyvärr föga omfattande vetenskapliga samarbetet mellan svenskar och polacker, polska forskningsresor i Sverige och svenska i Polen m. m. — I ett särskildt appendix uppräknas de på grund af kriget utkomna svenska arbeten, där polska förhållanden beröras. Boken är försedd med en alfabetisk index öfver citerade förf. och de viktigaste för öfrigt omnämnda personerna.

Såsom framgår af detta referat, är det ett mycket vidlyftigt material, som behandlas inom den trånga ramen af 112 trycksidor, af hvilka endast 90 äro text; också upptaga noterna i genomsnitt två tredjedelar af hvarje sida. Framställningen är rent saklig, de i citaten uttalade omdömena och åsikterna endast refereras, och förf. afhåller sig konsekvent från all polemik, äfven i de fall, då hans national- och rättskänsla måste kraftigt reagera mot de stundom mycket ovederhäftiga beskyllningar, som utslungats mot hans land. Denna fullständiga objektivitet är en stor förtjänst, hvarigenom detta arbete fördelaktigt skiljer sig från åtskilliga andra under de senaste åren af utländska författare utgifna publikationer med vetenskapliga anspråk. Boken torde äfven väl fylla det önskemål, för hvilket den enligt förf:s egen utsago är afsedd, nämligen att meddela vissa för en blifvande polsk chargé d'affaires i Sverige värdefulla upplysningar och att tjäna som en första ledning för dem som vilja taga kännedom om hvad man i Sverige vet om Polen och dess folk.

En annan fråga är bokens värde som vetenskapligt bibliografiskt arbete. Förf. säger blygsamt, att den »nästan» utgör en bibliografi öfver allt, som svenska författare hafva skrifvit om hans land, och synes därmed vilja antyda, att han ej anser sig ha fullt uttömmande behandlat ämnet. Man kunde alltså tänka sig, att undersökningarna begränsats till vissa litteraturgrenar och att vissa arbeten med afsikt lämnats obeaktade, och boken kunde i så fall betraktas som ett godt förarbete till vidgade studier i samma ämne. Men förf. nämner ingenting om en sådan begränsning, och frånsedt uppgiften, att han vid sammanställningen af några kapitel haft hjälp af Alfred Jensens »Svenska bilder i polska vitterheten», meddelar han ingenting om sina källor eller om den metod, som han användt vid sina forskningar. Man finner excerpter ur nästan alla själfständigt utgifna svenska skrifter om Polens historia och reseskildringar från Polen, ur arbeten i svensk och allmän historia, allmän litteraturhistoria och geografi, ur vetenskapliga och populära tidskrifter och ur dagliga tidningar — allt sammanställdt till ett systematiskt helt af icke ringa intresse. Den häpnadsväckande, om en oerhörd flit vittnande mängden bibliografiska uppgifter och citat förutsätter ett grundligt och målmedvetet studium af tillgängliga bibliografiska hjälpmedel, och det är därför öfverraskande att finna åtskilliga luckor beträffande flera själf-

ständigt utkomna arbeten om Polen, de flesta tämligen omfångsrika.[1] Atskilligt tyder på att förf. ej varit van vid ett bibliografiskt precisionsarbete af denna art, något som han f. ö. antyder i förordet. Han synes sålunda ej ha gjort sig underrättad om tillvaron af Kungl. bibliotekets realkatalog öfver rysk och polsk historia, och han synes ej heller ha systematiskt genomgått de delar af bokkatalogens systematiska register, där han kunnat vänta att finna litteratur om Polen.

Det är helt naturligt, att förf. ännu mindre kunnat vara i stånd att finna alla citat om Polen i annan litteratur. Anmälaren har ej varit i tillfälle att kontrollera, om några väsentligare luckor förefinnas; här må endast i förbigående nämnas en liten monografi om Sienkiewicz, upptagande de 24 första sidorna af Hellen Lindgrens Några diktareporträtt. En del mindre väsentliga anmärkningar rörande inkonsekvenser i registret o. d. skulle äfven kunna göras, men som resultat af ofvanstående granskning torde kunna fastslås, att denna i och för sig intressanta och förtjänstfulla skrift, om förf. mera klart och tydligt begränsat sin uppgift inom en viss ram och inom denna ram lyckats uppnå största möjliga fullständighet, äfven skulle kunnat tillmätas ett icke ringa värde såsom en vetenskaplig bibliografi. I hvarje fall kan detta arbete hälsas välkommet såsom ett led i en erkännansvärd sträfvan att vidga det vetenskapliga samarbetet mellan de båda länder, som på grund af sina historiska öden hafva så mycket gemensamt.

A. Holmberg.

[1] Bland sålunda förbigångna arbeten kunna följande anföras: ANQUETIL, L. P., Polska historien i sammandrag (1807). — STÖVER, D. H. J., Länders inkräktning utan krig eller första delningen af Pålen (1810). — CHLAPOWSKI, D., Krigshändelserna i Pohlen och Litthauen år 1831. Meddelade uti bref från general Chlapowski. Öfvers. 1832. — HARRING, H., Memoirer öfver Polen under ryska väldet. Efter tvåårigt vistande i Warschau. 1—2. 1832. — RAUMER, FR., Polens undergång. Öfvers. 1836. — SCHUSELKA, FR., Tyskland, Polen och Ryssland. Öfvers. fr. tyskan. 1847. — CÖSTER, F. B., Historisk återblick i anledning af senast timade händelser uti Polen. Fem föreläsningar. 1863. — MICHELET, J., Det lidande Polen. Anteckningar. Svensk öfvers. af C. W[ingstedt]. 1863. — MONTALEMBERT, CH. F., Polens uppresning. Öfvers. fr. tredje orig.-uppl. 1863. — TENGBERG, N., Om kejsarinnan Catharina II:s åsyftade stora nordiska alliance. 1863. — LELIWA, Den ryska våldspolitiken mot polackerna. Öfvers. 1901.

Karl Warburg

I OCH MED KARL WARBURGS BORTGÅNG den 14 september har den svenska forskningen lidit en lika svår som oväntad förlust. Hans vidtomfattande och betydelsefulla verksamhet som litteraturhistoriker har redan vid hans bortgång från olika håll karakteriserats; det arbete, han utfört som biblioteksman, har däremot kanske med orätt blifvit allt för mycket förbisedt. Och dock var det i egenskap af biblioteksman som Warburg började sin egentliga vetenskapliga bana. Efter en kort docenttid under Nyblom vann han år 1878 anställning vid Göteborgs musei bibliotek, hvarest han sedermera kvarstannade ända till år 1890, då han kallades att öfvertaga professuren i litteraturhistoria vid Göteborgs då under bildning varande högskola. Warburg medförde till sitt arbete i det göteborgska biblioteket en egenskap, som framför allt är nödvändig för hvarje praktisk biblioteksman,

nämligen mångsidigheten. Med rätta kunde han säga om sig själf, att intet mänskligt var honom främmande. Hans intressen omfattade naturligtvis i främsta rummet hans vetenskap, litteraturhistorien, i hela dess utsträckning, men därjämte äfven hela den moderna kulturen; samhället i dess sociala, politiska och ekonomiska aspekter, praktiska frågor likaväl som teoretiska, allt ville han lära känna och i allt ville han taga del. Hans beläsenhet särskildt inom den moderna litteraturen var otrolig. I kännedom om de litterära och politiska strömningarna inom Sveriges 1800-talslitteratur har han säkerligen aldrig haft sin like. Karakteristiskt för hela hans läggning är att han i alldeles särskildt hög grad ägnade sig åt studiet af tidningspressen, de aktuellaste problemens forum och förmedlande organ. Han ägde med ett ord sällsynt många förutsättningar för att blifva en ypperlig praktisk biblioteksman. För biblioteksarbetets tekniska och administrativa sida torde han visserligen ha hyst mindre intresse, men med sin eminenta arbetskraft och sin stora adaptationsförmåga hade han säkerligen äfven i detta hänseende hållit måttet, om han fått möjlighet att pröfva sina krafter på en uppgift i större stil. Den institution, vid hvilken han var fästad, erbjöd ju icke tillfälle till något dylikt arbete; därtill voro dess dimensioner alltför anspråkslösa. Detta hindrade emellertid icke Warburg från att lägga ned ett framgångsrikt arbete på dess utveckling. Bl. a. utgaf han under åren 1880—89 en serie för allmänhetens bruk afsedda fackkataloger, tillsammans sju häften, af hvilka sex utarbetats af honom själf. Då han år 1890 lämnade biblioteket för att öfvergå till universitetslärarens verksamhet, medförde han till denna en hel del åskådningar framför allt i metodfrågor, hvilka man säkerligen ej utan skäl kan återföra på intryck emottagna under hans tidigare biblioteksarbete. Särskildt tänker man härvid på det deskriptiva drag, som ger sin prägel åt hans vetenskapliga skrifter och som oförtydbart förråder författarens förtrogenhet med den mest objektiva af alla forskningsgrenar, bibliografien.

Warburg behöll hela sitt lif igenom ett lifligt intresse för biblioteksverksamheten. Det var därför ej oförklarligt, att han år 1900, då organisationsplanerna för Nobelinstitutet voro under utarbetande, mottog Svenska Akademiens anbud att organisera och därefter öfvertaga chefskapet för det bibliotek, som skulle bilda utgångspunkten för den litterära Nobelkommitténs verksamhet. Vid detta arbete hade han tillfälle dels att utveckla sin organisatoriska förmåga, dels ock att tillgodogöra sig sin eminenta beläsenhet på den moderna litteraturens område. Bibliotekets ursprungliga bokbestånd, som bekant utomordentligt värdefullt och rikhaltigt, inköptes af Warburg under en utländsk resa direkt från förläggarna. Under de år som följde blef hans tid emellertid tagen i anspråk af en mängd skiftande uppdrag, delvis af politisk och kommunal natur, hvarigenom han hindrades att i full utsträckning ägna sig åt skötseln af sitt bibliotek. Att detta utvecklats till en mönsterinstitution i sitt slag torde därför i väsentlig grad få tillskrifvas Warburgs medarbetare, Nobelbibliotekets nuvarande chef Carl Grönblad.

År 1909 sade Warburg åter biblioteksarbetet farväl; detta år emottog han nämligen Stockholms högskolas kallelse till den litteraturhistoriska professur, som blifvit ledig genom Oscar Levertins bortgång. Men fastän han från och med denna tidpunkt icke längre räknades bland de aktiva biblioteksmännen, kunde man dock alltid vara viss om att han med det varmaste intresse följde alla företeelser inom det område, där en stor del af hans lifsarbete nedlagts. I åtskilliga viktiga biblioteksfrågor märker man äfven under denna tid hans initiativ. Lösningen af det stockholmska biblioteksproblemet sysselsatte oaflåtligt hans tankar, och i den af stadsfullmäktige tillsatta kommitté, som hade att förbereda ärendet, nedlade han ett intresseradt och resultatrikt arbete. Då frågan genom den Wallenbergska donationen blifvit i ekonomiskt hänseende bragt i hamn, gladde han sig som åt en personlig framgång. Under flera år fungerade han också som inspektör för Stockholms folkbibliotek och fann trots sina hopade göromål äfven tid att intressera sig för deras angelägenheter. Till slut må äfven nämnas, att den stora Heymanska donationen till Göteborgs stadsbibliotek i väsentlig grad torde ha tillkommit på hans initiativ och under hans förmedling.

Om vi biblioteksmän alltså icke helt och hållet äga rätt att räkna Karl Warburg som en af de våra, så ha vi likväl all anledning att akta och vörda hans minne, ty en trognare och uppriktigare vän har det svenska biblioteksväsendet aldrig ägt.

O. Wieselgren.

FRÅN
BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄRLDEN

Sverige.

Stockholm. Kungl. biblioteket.

Personalnotiser.

Den 7 sistlidne augusti afled andre bibliotekarien vid Kungl. biblioteket fil. lic. Nils Stanislaus Grönfeldt i en ålder af endast 36 år.

Efter afslutade akademiska studier inträdde han såsom e. o. tjänsteman i Kungl. biblioteket år 1906. År 1909 erhöll han förordnande att uppehålla en extra amanuenstjänst och utnämndes vid slutet af året att från början af 1910 vara andre bibliotekarie vid Kungl. biblioteket.

Bibliotekarien Grönfeldt drabbades i slutet af år 1916 af svår sjukdom, från hvilken han icke mera återvann hälsa och krafter. Vid unga år bröts alltså en biblioteksmannabana, för hvilken goda förutsättningar funnos. Med en liflig intelligens och en icke obetydlig beläsenhet inom flera litteraturgrenar förenade Grönfeldt ett starkt intresse för biblioteksarbetets skilda uppgifter. Sitt hufvudsakliga arbete i Kungl. biblioteket nedlade han inom den svenska tryckafdelningen, men äfven på handskriftsafdelningen var han verksam, under en kortare tid såsom afdelningens tillf. föreståndare.

Af hans bibliografiska författarskap kan erinras om den stora katalogen *Systematisk förteckning öfver G. Mittag-Lefflers matematiska bibliotek,* en volym i 4:o om 43 tryckark, utgifven 1914, vidare om *Sweden in foreign literature, a short bibliographical list,* en förteckning öfver viktigare litteratur rörande Sverige på främmande språk, som ingår i den engelska upplagan af »Sveriges land och folk, Historisk-statistisk handbok, utg. av J. Guinchard», samt slutligen om den lifligt och sakkunnigt skrifna uppsatsen i »Biblioteksbladet» 1917, *Modern tysk bokkonst,* i anledning af den tyska bokutställningen i Stockholm nämnda år. *G. A—e.*

Den 16 september 1918 utnämndes tillf. andre bibliotekarien fil. dr Arne Holmberg att vara andre bibliotekarie vid Kungl. biblioteket fr. o. m. den 1 oktober 1918.

Samma dag förordnades fil. dr Sune Hildebrand att fr. o. m. den 1 oktober uppehålla tillf. förste bibliotekarien O. Wieselgrens andre bibliotekariebefattning.

Till innehafvare från början af 1919 af tvänne vid Kungl. biblioteket nyinrättade kvinnliga biträdesbefattningar af andra graden hafva den 6 november 1918 konstituerats extra biträdena därstädes, fröknarna Lisa Moberg och Signe Bergstedt.

Vid riksbibliotekarien E. W. Dahlgrens afgång från sitt ämbete den 30 juni 1916 beslöto några vänner och kolleger att låta prägla hans bild i guld och som gåfva öfverlämna till honom. Genom mellankommande omständigheter har denna plan först nu kunnat bringas till verkställighet, i det att en plakett utförts af prof. E. Lindberg, hvilken å ena sidan bär dr Dahlgrens vällyckade bild, å den andra följande inskription: Erico Guilelmo Dahlgren Reg. Bibliothecæ Holmiensis Præfecto D. xxx. M. Junii A. MCMXVI. Collegæ Amici. För riksbibliotekarien Dahlgrens många vänner har tillfälle varit beredt att förskaffa sig exemplar af denna plakett i silfver eller brons.

Den svenska tryckafdelningen.

Bibliotekets samling af före år 1700 tryckta suecana har på sista tiden riktats med ganska många nummer, delvis genom köp inom Sverige. Samlingen af samtida berättelser om Sveriges krig har sålunda kompletterats med icke mindre än tolf skrifter, hvaraf tio rörande kriget med Damark år 1644, en från det polska kriget år 1657 och en från det danska 1658. Samlingen af skrifter om Sveriges förhållande till främmande makter har kompletterats med en pamflett, som motiverar infallet i Holstein år 1644, en traktat med Nürnberg 1650, ett tryck angående

förhandlingar med Danmark år 1656 (fem skrifvelser om »Trundhems Gräntzeskildnader»), tr. 1658, ett rörande underhandlingarna med Danmark 1658 samt ett från underhandlingarna med Ryssland sistnämnda år. Härtill komma ett förut okändt bönedagsplakat från 1630, en af Karl X den 8 maj 1656 i Marienburg utfärdad proklamation (ang. straff för rebeller), en Kommerskollegii förordning af år 1658, bröllops- och begrafningsverser från åren 1635, 1692 och 1698 (2 nummer) samt en panegyrik (öfver Erik Oxenstierna) från 1651. Likaledes genom köp inom landet har biblioteket förvärfvat 9 tryck från början af 1700-talet, däraf sex rörande Karl XII.

Bland i utlandet inköpta tryck rörande Sverige må nämnas en samling från Paul Ritti's antikvariat i Paris, ett 70-tal hufvudsakligen smärre skrifter af skiftande innehåll, mest särtryck ur franska tidskrifter och historiska och biografiska arbeten från förra hälften af 1800-talet. Med denna i det hela föga intressanta litteratur följde emellertid ett par 1600-talstryck rörande Sverige, nämligen ett bref från drottning Christina till prins Armand af Bourbon, dateradt i Stockholm den 10 april 1652, och en allianstraktat mellan Sverige och Frankrike af den 23 september 1661.

Från Amerika erhåller biblioteket fortfarande en svenskspråkig tidning och tre månadsblad någorlunda regelbundet, och enstaka suecana ha kunnat förvärfvas genom bokhandeln. De fyra sista årgångarna af American-Scandinavian review ha systematiskt genomgåtts, och med ledning af där befintliga uppgifter ha bortåt femtio nummer beställts för komplettering och delvis äfven hitkommit. Den suecana-litteratur, som utkommit i Amerika under krigsåren — mest tidskriftsuppsatser om Skandinaviens politiska ställning, omtryck och öfversättningar af svenska diktverk, engelskspråkiga romaner med svenska motiv och några elementära arbeten i svensk språkvetenskap — synes, både kvantitativt och kvalitativt, vara föga betydande, åtminstone att döma af de prof, som biblioteket med ledning af tillgängliga uppgifter lyckats förvärfva.

Från Finland har den sedvanliga leveransen, som rekvirerades från Helsingfors bokhandel i början af augusti, ännu i midten af oktober icke hitkommit. Enstaka arbeten ha erhållits såsom gåfvor eller förvärfvats genom den svenska bokhandeln. Bland det nya finska tryck, som kommit i bibliotekets besittning, märkes den röda regeringens på finska språket affattade förslag till regeringsform för Finland. Som en maskinskriven svensk öfversättning (utförd af kapten Evert Eloranta) är fogad till bibliotekets exemplar, kan äfven den intresserade svenska allmänheten taga del af det säregna aktstycket. *A. H—g.*

Utställningen i visningssalen.

Efter afslutandet af den till firande af reformationsminnet anordnade Lutherutställningen har den permanenta utställningen af handskrifter och tryck i Kungl. bibliotekets visningssal åter öppnats för allmänheten. Den framträder emellertid nu i väsentligen olika anordning än förut, i det att man vid dess nyordnande sökt i den mån Kungl. bibliotekets resurser och det förhandenvarande utrymmet så medgifvit lämna en bild af de viktigaste skriftarterna i deras historiska utveckling från den äldre medeltiden till midten af 1500-talat. En särskild afdelning bildas af de handskrifter, som härstamma från det nordiska kulturområdet; inom denna upptaga de isländska sagorna, de svenska medeltidslagarna och birgittinerhandskrifterna det största utrymmet. Genom etiketter med utförliga historiska och paleografiska upplysningar har man sökt gifva den besökande allmänheten en vägledning vid studiet af utställningen. En artikel af handskriftsafdelningens föreståndare, införd i *Stockholms Dagblad* den 20 juni innevarande år, lämnar en öfversiktlig redogörelse för de viktigaste bland de utställda handskrifterna.

Riksarkivet.

Till förste arkivarie utnämndes den 13 sept. andre arkivarien fil. doktor L. M. Bååth. Till andre arkivarier utnämndes den 15 nov. registratorn fil. lic. G. E. O. Kleberg och amanuensen, fil. doktor Torsten Gihl. Till e. o. amanuens antogs den 2 okt. fil. lic. Birger Steckzén.

Krigsarkivet.

Till krigsarkivarie utnämndes den 20 juni förste arkivarien i riksarkivet, fil. doktor Severin Bergh.

Kungl. Vetenskapsakademiens bibliotek.

Enligt af bibliotekarien utgifna årsberättelser (tryckta i akademiens *Årsbok* 1917, 1918) utgjorde de besökandes antal under år 1916 2,594 och under år 1917 2,435. Till begagnande framtogos 1916 10,016 volymer och under 1917 9,479. Bibliotekets accession utgjorde 1916 8,326, 1917 6 667 band, häften och små-

skrifter. År 1917 utdelades akademiens egna skrifter till 1,087 institutioner och personer, af hvilka 265 inom och 832 utom landet; föregående år var motsvarande siffra 1,065. I hufvudkatalogen inlades under år 1916 7,956 stycken katalogblad, under år 1917 5.295 st.

Riksdagsbiblioteket.

Till Riksdagen afgafs i år en k. proposition med förnyadt förslag om utvidgning af riksdagens bibliotek till centralt förvaltningsbibliotek. Det var i väsentliga delar samma förslag som förelades 1915 års riksdag, i hufvudsak anslutande sig till af sakkunnige år 1913 framlagdt betänkande i frågan. I allt väsentligt vann förslaget Riksdagens bifall.

Syftet med den föreslagna omorganisationen har varit dels att åvägabringa en samverkan mellan riksdagsbiblioteket och de centrala ämbetsverken för åstadkommande af en bättre omvårdnad af den litteratur, som äges af dessa, dels att gifva den centrala förvaltningen stadgad rätt till boklån från riksdagens bibliotek — en rätt, hvilken dessa hittills officiellt saknat.

Det är en känd sak, att, i ett flertal fall åtminstone, stora brister vidlåda skötseln af ämbetsverkens boksamlingar och att däraf olägenheter uppstått för deras fulla tillgodogörande. Hvilka dessa brister äro, torde ej här behöfva närmare beröras, de må blott konstateras, och orsaken är så godt som undantagslöst: bristande utrymme för en rationell bokvård. Intresset för en sådan är också måhända på sina håll ej stort; men det bör också erkännas, att ett dylikt intresse för en förbättrad omvårdnad är i tilltagande, och man söker äfven i vissa ämbetsverk erhålla sakkunnig skötsel af boksamlingarna.

En samverkan mellan riksdagens bibliotek och de centrala ämbetsverken med afseende å bokvården skall komma att bestå däri, att de senare till biblioteket öfverlämna den litteratur, af hvilken de ej ha ett så att säga omedelbart eller ständigt behof. Häraf följer, att sådana böcker, som på de olika byråerna bilda s. k. handbibliotek — kalendrar, uppslagsverk, författningssamlingar, riksdagstryck etc. — skola vara helt och hållet undantagna från den beslutade centraliseringen, likaledes specialboksamlingar inom vissa fack, som ej beröra de hufvudgrupper af litteratur, som riksdagens bibliotek företrädesvis omfattar, nämligen rätts- och statsvetenskap, förvaltning, nationalekonomi och samhällsvetenskap. Till ämbetsverken öfverlämnas såsom gåfva en mängd litteratur från verk och institutioner både inom landet och utifrån, ofta af sådan beskaffenhet att den ej blir till någon direkt nytta för mottagaren, utan endast kräfver utrymme. För utredning af en viss fråga inköpas eller anskaffas på annat sätt erforderliga arbeten, och sedan utredningen är verkställd ha de förlorat sin omedelbara aktualitet. I bästa fall hamna då de till verken sålunda inkomna böckerna i någon eventuellt befintlig hufvudsamling — och glömmas där. Eller också blir det ej alltför sällan deras lott att »slängas» hit eller dit, eller att helt enkelt försvinna. Den för kommittéer och med dem likställda utredningskommissioner ofta med stor svårighet anskaffade litteraturen skall, enligt hvad redan tidigare är föreskrifvet, efter utredningsarbetets afslutande öfverlämnas till riksdagsbiblioteket, men äfven i fråga om denna sak lämna nog förhållandena åtskilligt öfrigt att önska.

Det har emellertid under diskussionen om den ifrågasatta omorganisationen af riksdagsbiblioteket från vissa håll inom den centrala förvaltningen uttalats betänkligheter mot att afstå större eller mindre delar af verkens boksamlingar till en central institution, äfven med de begränsningar som förut angifvits. Man har antydt, att olägenheter rent af skulle genom en sådan centralisering uppstå, bestående dels däri, att tidsödande åtgärder blefve erforderliga för lån från det centrala biblioteket, och att man därvid kanske ej alltför sällan kunde mötas af underrättelsen, att ett begärdt arbete vore utlånadt, dels däri att ämbetsverken ej skulle i önskvärd grad kunna få inflytande på inköpen af litteratur. Man kunde alltså befara att, då biblioteket äfven efter den genomförda omorganisationen ändock i hufvudsak fortfarande vore att betrakta såsom riksdagens bibliotek, hela förändringen skulle komma att bestå däri, att de centrala ämbetsverken finge sig stadgad rätt till lån erkänd — en rätt som redan *de facto*, om också ej *de jure*, varit dem åtminstone till en viss grad meddelad.

Härtill må nu erinras, att genom öfverförande till en central biblioteksinstitution af större eller mindre delar af denna förvaltningslitteratur ställes densamma under ansvarig och sakkunnig omvårdnad och kan sålunda blifva till gagn vid upprepade tillfällen och för olika behof. För ämbetsverken själfva vinnes den fördelen, att de genom afstående af sådan litteratur, för hvilken verklig användning, ej finnes, erhålla ökadt utrymme för sina kvarvarande bökförråd, hvarigenom dessa skola lättare kunna öfverblickas och ägnas bättre vård. Hvad beträffar själfva boksamlingarnas öfverlåtande till den centrala institutionen, så är det klart, att ämbetsverken böra ha den vidsträcktaste befogenhet att afgöra, huru långt öfverlåtandet skall sträcka sig. Att visst be-

svår vid lån tillkommer, liksom också att begärda böcker kunna befinnas icke vara tillstädes, äro omständigheter som i alla fall ej få spela någon bestämmande roll gent emot de uppenbara fördelar för förvaltningen i dess helhet, som stå att vinna. Beträffande nyinköp af litteratur kan man taga för alldeles afgjordt, att det största tillmötesgående från biblioteksledningens sida skall visas inom gränserna för bibliotekets öfriga uppgifter och förmåga. Just för att kunna möta förvaltningens kraf har ju också bibliotekets inköpsanslag höjts från 7,000 till 12 000 kr.

Af en enskild motionär väcktes äfven förslag, att från riksdagsbiblioteket, som enligt den k. propositionen skall vara afsedt för riksdagen och dess delegationer, kyrkomötet, K. M:ts kansli och de centrala ämbetsverken samt af K. M:t eller enligt K. M:ts bemyndigande tillsatta kommittéer och sakkunniga, äfven enskilda forskare må kunna erhålla boklån. Då biblioteket inom de statsvetenskapliga och socialpolitiska disciplinerna inrymmer litteratur i stor omfattning, som ej finnes i de öfriga offentliga biblioteken, synes motionärens förslag hafva haft goda skäl för sig, men det vann icke riksdagens bifall.

I sammanhang med utökningen af riksdagsbibliotekets arbetsuppgifter har äfven föranstaltats en utvidgning af lokalerna, hvarigenom bl. a. utrymme vinnes för en boksamling, som beräknats uppgå till cirka 150,000 volymer.

Ny lönestat har äfvenledes antagits för riksdagsbiblioteket. Enligt denna har institutionen tre ordinarie tjänstemän, utom riksdagsbibliotekarien äfven två andre bibliotekarier. De bägge senares löneförmåner äro desamma som komma andre bibliotekarierna vid Kungl biblioteket till del — dock med rätt till endast en månads semester. Ett tilläggsarfvode å 1,000 kronor åtnjutes dessutom af den andre bibliotekarie, som är expeditionsföreståndare. Riksdagsbibliotekarien har tillerkänts en förhöjd aflöning, uppgående till 8,100 kronor, hvaraf 600 kronor äro ortstillägg, samt rätt till ett ålderstillägg å 600 kronor. Han har därigenom blifvit uppflyttad i samma lönegrad, hvari öfverbibliotekarierna vid universitetsbiblioteken nu äro placerade. Riksdagsbiblioteket torde emellertid äfven efter genomförd omorganisation förblifva ett till omfång och uppgifter begränsadt specialbibliotek, som icke kan jämställas med för landets vetenskapliga lif så betydelsefulla och ur administrativ synpunkt så omfattande institutioner som universitetsbiblioteken. Skäl torde därför föreligga till reglering äfven af öfverbibliotekariernas löneförmåner, liksom till beredande af förbättrade villkor också för öfriga statsanställda bibliotekstjänstemän. Får man alltså i riksdagsbibliotekariens nu beviljade löneförhöjning se ett uttryck för statsmakternas önskan att bereda biblioteksmännen förbättrade aflöningsförmåner, så bör densamma hälsas med tillfredsställelse.

Gustaf Adde.

Riksdagsbibliotekets högsta ledning är anförtrodd åt en styrelse, bestående af en af K. M:t utsedd ordförande samt tvenne ledamöter jämte lika stort antal suppleanter valda ur riksdagens bägge kamrar. Från Första kammaren har utsetts riksarkivarien S. Clason med öfverdirektören L. Widell som suppleant och från Andra kammaren folkskolläraren E. Kristensson med redaktören A. Engberg som suppleant. Till styrelsens ordförande har K. M:t utsett professor K. Kjellberg och till suppleant regeringsrådet G. Thulin.

Styrelsen har utsett den hittillsvarande bibliotekarien vid biblioteket dr V. Gödel till riksdagsbibliotekarie, samt till innehafvare af de bägge nyinrättade andre bibliotekarietjänsterna utnämnt amanuensen i riksdagsbiblioteket fil. lic. R. Höckert och amanuensen i Kungl. biblioteket E. Winge.

Stadgar för riksdagsbiblioteket, fastställda av 1918 års riksdag hafva under hösten utkommit.

Det kommunala centralbiblioteket i Stockholm.

Såsom meddelades i föregående häfte af *NTBB* (s. 173) har denna biblioteksfråga genom den Wallenbergska donationen blifvit ställd inför sin omedelbara lösning. Vid stadsfullmäktiges sammanträde den 27 sistlidne juni beslöts att med tacksamhet emottaga den staden erbjudna storartade donationen — en million kronor — från Wallenbergska stiftelsen samt att bidraga till bibliotekets tillkomst med disponibla medel ur Forsgrénska fonden, 575,000 kronor, och upplåta tomt för byggnaden samt att i öfrigt uppfylla de vid donationen fästade villkoren.

För att bereda byggnadsfrågan i dess helhet och uppgöra förslag till byggnad för ett stadsbibliotek tillsattes en kommitté, bestående af följande personer:

Fil. dr O. F. Borge, förste bibliotekskonsulent J. F. B Hjelmqvist, direktör P. B. Romare, professor E. Warburg, arkitekt Carl Westman.

Till suppleanter valdes bankdirektör G. Stockman, bibliotekarie C. A. Grönblad, folkskollärare Oscar Larsson.

I stället för prof. Warburg och direktören Romare, som senare aflidit, och för arkitekten Westman och bibliotekarien Grönblad, som emellertid

afsagt sig uppdraget, hafva till ordinarie ledamöter utsetts bankdirektören Stockman, fröken Greta Linder och arkitekten E. G. Asplund och till suppleanter dr G. Bagge och andre bibliotekarien C. Efvergren.

Göteborg. Stadsbiblioteket.

På Stadsbibliotekets minnestaflor inristas i dagarne i gyllene bokstäfver ett 18de namn, näml. aflidne professor Johannes Paulsons, hvars stora boksamling, omfattande företrädesvis arbeten i klassisk filologi, ställts till Stadsbibliotekets förfogande. Det blef ett förvärf på öfver 1,200 nr; ehuru det sista decenniet är — på grund af gifvarens tilltagande sjuklighet — blott obetydligt representeradt, är gåfvan dock synnerligen värdefull, särskildt på grund af det stora antalet äldre och nyare editioner af gamla auktorer — speciellt vill jag framhålla vackra serier af Hesiodus- och Lucretius-upplagor.

Då denna tidskrift ej innehållit något meddelande om Göteborgs stadsbibliotek sedan redogörelsen för minnesskriften i slutet af år 1915, där bl. a. den för bibliotekets vidare utveckling betydelsefulla Heymanska donationen omnämndes, begagnar jag tillfället att lämna några uppgifter om de närmast gångna åren.

I slutet af år 1915 skänktes till biblioteket framlidne grosshandlaren och bibelforskaren Carl Strömmans vackra samling, hufvudsakligen bestående af arbeten i modern nytestamentlig forskning, jämte ett penningebelopp för framtida komplettering. Vidare har under dessa år förvärfvats professor Osw. Külpes i München stora bibliotek af företrädesvis filosofiskt, särskildt psykologiskt, och pedagogiskt innehåll; ytterligare må nämnas, att för Handelshögskolekurserna från Tyskland inköpts och på Stadsbiblioteket — med frånskiljande af dupletter — deponerats framlidne professor W. Lexis' betydande samling af hufvudsakligen nationalekonomiskt, statistiskt och statsvetenskapligt innehåll. Slutligen må omtalas en större samling af framförallt arkeologiska skrifter, som grosshandlare Axel Carlander skänkt ur sitt rika bibliotek.

Tack vare de Heymanska medlen och äfven den låga kursen på utländskt mynt har biblioteket gjort stora inköp af isynnerhet filologisk och historisk litteratur, företrädesvis i Tyskland, men äfven annorstädes.

Den arbetskraft, som står till bibliotekets förfogande, blir härigenom allt mer och mer otillräcklig, och behofvet af ökadt utrymme gör, att tillbyggnadsfrågan ej kan uppskjutas allt för länge.

S. A—n.

Linköping. Stiftsbiblioteket.

Ett samfund kalladt »Linköpings stiftsbiblioteks vänner» har nyligen stiftats med ändamål att pekuniärt understödja biblioteket och därigenom för detsamma möjliggöra ökade inköp. Ett upprop har för ändamålet utfärdats, som bl. a. undertecknats af biskop Personne, landshöfding Trolle, universitetskansler Swartz, professorerna K. G. Westman och Hallendorff m. fl. Årsafgiften för medlemskap i samfundet är satt till 25 kr.; för ständig ledamot är afgiften minst 500 kr. och för stödjande ledamot minst 1,000 kr. på en gång.

Lund. Universitetsbiblioteket.

Personalnotiser.

Den 22 juli 1918 utnämndes och förordnades i nåder förste bibliotekarien vid Lunds universitets bibliotek fil. dr Evald Jordan Ljunggren till öfverbibliotekarie vid samma bibliotek. Född i Lund år 1865, blef han 1887 fil. kand., 1892 fil. lic. och 1912 fil. hedersdoktor vid Lunds universitet. I universitetsbibliotekets tjänst ingick han 1887 och blef 1901 vice bibliotekarie (titeln fr. o. m. 1910 ändrad till förste bibliotekarie). Under åren 1894—1903 var han medlem af redaktionen af Svenska akademiens ordbok. Den nye öfverbibliotekarien, som var ensam sökande till befattningen, har alltså i öfver 30 år ägnat sin verksamhet åt den institution, hvars chef han nu blifvit.

Andre bibliotekarien fil. dr J. F. B. Hjelmqvist utnämndes den 12 oktober 1917 till förste biblioteks-konsulent i folkskoleöfverstyrelsen, hvilken plats han sedan början af år 1913 skött på förordnande, och lämnade därmed definitivt universitetsbiblioteket, som han tillhört sedan 1897. Till hans efterträdare utnämndes den 31 december amanuensen fil. lic. B. N. M. Möller. Till den genom förste bibliotekarien J. P. Sjöbecks afskedstagande lediga befattningen (se föreg. årgång af denna tidskrift) utnämndes den 26 juli 1918 andre bibliotekarien fil. lic. P. Wilner och i hans ställe till andre bibliotekarie den 5 november amanuensen fil. lic. N. W. G Carlquist.

Bland danska lärde, som med anledning af Lunds universitets 500-årsjubileum den 26 sept. promoverades till filosofie hedersdoktorer märkes öfverbibliotekarien vid Det kongel. Bibliotek i Köpenhamn H. O. Lange.

Af *årsberättelsen för år 1917* framgår, att antalet *besök* under nämnda år var 24,763, hvaraf högsta antalet (2,731) i november, lägsta (1,212) i augusti. Antalet utlämnade volymer var 77,267, hvaraf hemlån 24,643. Från andra institutioner och enskilda personer inlånades 1,332 tryckta böcker och 202 handskrifter; till andra institutioner utlånades 1,161 tryckta böcker och 55 handskrifter.

Tillväxten af utländska tryckalster uppgick till 8,863 volymer, däraf genom köp erhöllos 4,760, genom gåfvor 426, genom byte 3,677. Motsvarande siffror för 1916 voro 8,933, 4,943, 633 och 3,357.

Bland de gåfvor, som under året tillfallit biblioteket, förtjäna följande tvenne att särskildt nämnas. Ett större antal af akad.-ritmästaren M Körner utförda kolorerade teckningar af svenska däggdjur och fåglar, delvis afsedda för professor Sven Nilssons arbete »Illuminerade figurer till Skandinaviens fauna», ett värdefullt tillägg till den i tidskriftens förra årgång omnämnda samlingen, har skänkts af v. häradshöfding H. Gillberg. Planschsamlingen har af f. d. revisorn A. H. Håkanson fått mottaga 535 å kartonger monterade porträtt af ledamöter af svenska riksdagen under åren 1867—1906. *R. A.*

Norrköping. Stadsbiblioteket.

Femårsminnet af Norrköpings stadsbiblioteks och museums inflyttning i deras nuvarande ståtliga lokaler i Villa Swartz har af stadsbibliotekarien dr Hj. Lundgren hugfästs i en äfven separat utgifven liten redogörelse: »Norrköpings stadsbibliotek och museum 22/10 1913—22/10 1918», hvilken klart visar dessa institutioners snabba utveckling under den gångna tiden. För bibliotekets del framgår detta såväl af ökningen af antalet besök, hvilka stigit från 25,523 år 1913 (en månad frånräknad) till 36,599 år 1917, som af de stegrade hemlånssiffrorna: 28,462 vol. år 1913, 38,728 1917. Under samma tid har bokbeståndet ökats med ej mindre än 15,548 vol, hvaraf mer än hälften eller 8,809 vol. utgöras af från Högre allm. läroverkets bibliotek under åren 1915 och 1917 öfverlämnade arbeten. Då läroverksbiblioteket för framtiden jämte lärjungebiblioteket endast är afsedt att omfatta ett referensbibliotek för lärarne, torde ytterligare öfverflyttningar i samma stil vara att motse. Här är således början gjord till en sammanslagning af läroverks- och stadsbibliotek, hvilken i ett fall som detta tydligen endast bör kunna blifva alla parter till nytta. Bland de till stadsbiblioteket öfverflyttade delarna finnas några tidigare hela donationer: det Wadströmska biblioteket, doneradt 1799, på omkring 2,000 band, främst naturvetenskaplig litteratur, det Funckska från Almsta gård m. fl. Bland donationer till biblioteket från enskilda märkes särskildt den stora samling af biografier, som hopbragts af revisor O. Kugelberg, öfverlämnad af bibliotekets främste gynnare, f. statsrådet C. Swartz, samt en större samling äldre Norrköpingstryck, disputationer, topografier, personhistoria m. m., skänkt af Norrköpingsfamiljen Ringberg. — Handskriftssamlingen har genom gåfvor ökats med bl. a. 20 nummer efterlämnade manuskript af den bekante naturhistorikern A. A. Westerlund, en större, ännu dock ej tillgänglig samling bref af kända litterära personligheter från 1900-talets första decennier, öfverlämnades af skriftställaren Erik Norling, vidare resejournaler, bergsmannakorrespondens m. m. ur den Wadströmska samlingen, samt ytterligare en del familjepapper och topografier af mera lokalhistoriskt intresse.

I fråga om bibliotekets ekonomi ha de af stadsfullmäktige beviljade anslagen höjts från 12,000 kr. år 1914 till 21,000 år 1918; äfven personalen har utökats, i det ytterligare en amanuensbefattning tillkommit.

Till denna redogörelse för biblioteket sluter sig en liknande för museet, dess nyförvärf och anordnade utställningar, äfven denna pekande hän på en vacker utveckling. *A. B. C.*

Upsala. Universitetsbiblioteket.

I *universitetsbibliotekets årsberättelse för år 1917*, den sista af öfverbibliotekarien Anderssons hand, ingår först en sammanfattande redogörelse för det nu afslutade *byggnadsarbetet*; något referat af denna torde emellertid här icke tarfvas, då tidskriften förut haft tillfälle att följa arbetets fortgång och därjämte i ett följande häfte kommer att meddela en utförlig beskrifning af biblioteket i dess nya skick.

Bibliotekets *årstillväxt* har uppgått till sammanlagdt 57,823 tryckalster, däraf på svenska afdelningen 48,093, på den utländska 9,730. Liksom föregående år ha de i vissa fall onaturligt höga kostnaderna, särskildt för bibliotekets uppvärmning, inverkat menligt på förmågan af bokinköp; äfven på annat sätt har krigstidens inverkan gjort sig gällande, och särskildt förete de utländska bytesförbindelserna ovanligt låga siffror. Så uppgå de genom byte erhållna periodiska publikationerna endast till 881 (mot 1,220 år 1916, 1,894 år 1913), universitetsskrifterna och läroverksprogrammen till 3,936 (mot 4,072 år 1916, 10,875 år 1914). Af större gåfvor äro de i samband med reformationsjubileet erhållna redan tidigare omnämnda (*NTBB*, 1917, s. 368). I öfrigt

kunna nämnas förvärfvet af en större samling arbeten, särskildt i juridik, ur framlidne justitierådet C. F. Svedelius' boksamling samt en komplettering af den tidigare de Geerska donationen; därjämte har en stor del af professor K. Piehls till Victoriamuseet donerade egyptologiska bibliotek öfverflyttats från museet till universitetsbiblioteket. — Handskriftsafdelningen har under året vunnit en tillväxt af 185 band eller kapslar jämte ett stort antal lösa handlingar; plansch- och kartsamlingarna ha ökats med 1,416, resp. 155 nummer. För de mera betydande förvärfven till handskriftsafdelningen har redan i föregående häfte redogjorts; bland planschsamlingens märkes särskildt konstnären friherre Gustaf Cederströms deposition af en större samling egenhändiga skisser och handteckningar (mer än 500 blad).

Antalet *forskningsbesök* har gifvetvis med inflyttandet i den nya rymliga läsesalen ökats högst betydligt: till 25,373 från 14,698 år 1916, hvilken senare siffra dock, såsom föregående år anmärktes, var exceptionellt låg. Till den förra siffran, som endast afser de egentliga läsesalsbesöken, kommer dessutom ett ej oväsentligt antal besök endast i tidskriftsrummen; någon nöjaktig statistik öfver dessa har emellertid ännu icke förts. Högsta månadssiffrorna för läsesalsbesöken (3,233, resp. 2,933) falla på november och oktober, lägsta (1,263) på januari (före öfverflyttningen). Antalet begagnade volymer har vuxit från 100,418 år 1916 till 154,271, däraf handskrifter 10,251. *Hemlåns*siffrorna visa däremot en jämförelsevis stark minskning, 25,699 mot 32,560 föregående år, till väsentlig del beroende därpå, att med de nya tidskriftsrummens iordningställande utläggandet af nyutkomna tidskrifter i de olika universitetsinstitutionerna och akademiska läsesällskapets lokal upphört. *Inlånens* antal har stigit från 1,541 till 1,690 (1915 dock något högre: 1,735).

Det i universitetsbiblioteket inrymda *landsmålsarkivets* samlingar ha under året utökats med närmare 40,000 ordlappar, mer än 5,000 blad renskrifna texter jämte 7 typordlistor och 33 band eller häften. Bland förvärfven äro särskildt att märka Södermanlands fornminnesförenings deposition af metallarbetaren Gustaf Ericssons i Härad stora text- och ordsamlingar (omkr. 3,500 bl.) samt Aug. Bondessons såsom gåfva öfverlämnade samlingar rörande folklif, folkdiktning och folktro m. m.; dessa senare äro dock ännu ej i detalj ordnade och ingå därför ej i årets siffror. *Kungl. ortnamnskommitténs* samlingar, som likaledes förvaras i universitetsbiblioteket, uppgingo vid årets slut till sammanlagdt omkr. 35,000 blad i 16:o excerpt ur tryckta källor jämte ett stort antal öfriga handlingar, jordeboksexcerpt m. m. hufvudsakligen angående Elfsborgs och Värmlands län.

A. B. C.

Bibliotekssakkunnige.

Med anledning af den af ledamoten af riksdagens första kammare, redaktör And. Pers väckta motionen (se *NTBB* 1918, s. 172 f.) angående beredande af bättre vård och utveckling af sådana bibliotek, som utgöra en mellanform mellan de stora statsbiblioteken och de egentliga folkbiblioteken, ha följande sakkunnige den 2 aug. tillkallats att inom kungl. ecklesiastikdepartementet biträda med utredning af frågan: riksbibliotekarien I. Collijn (tillika ordförande), förste bibliotekskonsulenten Fr. Hjelmqvist, f. d. lektorn I. Fehr, redaktör A. Pers och fru Maria Sandler. Till sakkunniges sekreterare har sedermera utsetts andre bibliotekarien vid universitetsbiblioteket i Upsala fil. dr A. B. Carlsson.

Läroverksbiblioteken.

I *Pedagogisk tidskrift*, s. 197—204, har rektor C. Lindsten i Eksjö i en uppsats »Läroverkslärarnes vetenskapliga arbete och läroverksbiblioteken» framlagt vissa önskemål, gående ut på beredande af större statsanslag åt läroverksbiblioteken samt ökade arvoden åt bibliotekarierna vid dessa. Med anledning af denna artikel publicerade *Stockholms dagbl.* den 11/9 en ledare under rubrik »Läroverkens bibliotek». Öfver samma ämne höll adjunkt W. Lindvall föredrag vid ett af Stockholms lärаresällskaps senaste sammanträden (se ref. i *Sv. dagbl.* 12/11 1918: »Våra läroverksbibliotek»), hvarvid äfven lärjungebibliotekens betydelse framhölls. Samtliga här framdragna synpunkter komma att beaktas af den med anledning af riksdagsman Pers' motion tillsatta kommittén för utredning af särskildt stifts- och läroverksbibliotekens ställning.

Sveriges allmänna biblioteksförenings 4:e årsmöte.

Vid årsmötet, som ägde rum i Stockholm den 12 oktober 1918 och leddes af ordföranden, tf. öfverbibliotekarien dr J. M. Hulth från Upsala, föredrogs styrelsens berättelse, däri det ägnades några varma minnesord åt styrelsens aflidne medlem bibliotekarien Fredrik Nilsson. Vidare omnämndes det af riksdagen beviljade anslaget af 2,000 kr. till för-

eningens tidskrift Biblioteksbladet. Föreningen räknar f. n. 741 medlemmar, däraf 10 ständiga. Vidare föredrogs revisionsberättelsen och styrelsen beviljades ansvarsfrihet.

Till medlemmar af styrelsen återvaldes de i tur afgående hrr C. Grönblad, E. A. Ljungberg och G. Wetterberg, fröknarna Anna Sörensen och Malin Geijer samt nyvaldes efter hr Fredrik Nilsson bibliotekskonsulenten K. Tynell. Till suppleanter valdes hr Stålfelt, fröken Eurén och hr Hallberg. Till revisorer utsågos hrr Löfgren och Efvergren med hrr Johansson och Holmberg som suppleanter.

Föreståndaren för K. Generalpoststyrelsens bibliotek och arkiv, fil. kand. P. Widegren höll vid sammanträdet ett intressant föredrag »Om bibliotek och frågebyråer».

Ur tidskrifter m. m.

Bland bibliografiska bidrag i h. 3 för året af *Biblioteksbladet* märkas förteckningar öfver *Birgittalitteratur* af I. Collijn (med anledning af Birgittautställningen i Statens historiska museum mars—maj i år) och *Sörmlandslitteratur* af M. Essén.

En ny litterär nordisk tidskrift har börjat utkomma i Köpenhamn med titel *Litteraturen, Nordens kritiske Revue* under hufvudredaktion af Carl Behrens och Carl Gad med Ronald Fangen och John Landquist som medredaktörer för resp. Norge och Sverige. G. Nygaard offentliggör här bidrag till en *J. P. Jacobsen-bibliografi* (s. 173—6, 249—52, 414—20, 473—75, 521—24).

I *Nordisk boktryckarekonsts* augusti- och septemberhäften finnas införda två intressanta uppsatser om äldre svenska stilprof. Den ena af dessa (h. 8, s. 246—51, 3 faks.) är författad af f. förste bibliotekarien vid universitetsbiblioteket i Lund P. Sjöbeck och har som titel »Två svenska stilprov från 1600-talet. Ett bidrag till svensk boktryckerihistoria». Dessa stilprof förskrifva sig från akademiboktryckaren i Lund, tillika guvernementsboktryckaren Abraham Haberegger, och äro daterade resp. 1695 och 1697. De ha blifvit funna i ett band »Handlingar om Kongl. Carolinska Academiens boktryckare, bokhandlare och bokbindare» i universitetsarkivet i Lund, innehållande många viktiga bidrag till Lunds boktryckerihistoria. De båda stilprofven, som uppvisa såväl latinska, hebräiska, grekiska som svenska (fraktur) typer, äro afbildade i förminskad storlek.

I h. 9, s. 283 f., redogör frih. Johannes Rudbeck för »Några stilprov från det Curio-Rudbeckska boktryckeriet i Uppsala», likaledes med faksimil. Denna uppsats innehåller på grundvalen af i Kammararkivet gjorda fynd några tillägg till A. Sjögrens i den frih. Rudbeck tillägnade festskriften (*Bibliografiska studier,* 1917, s. 64 ff.) offentliggjorda uppsats »Ett par stilprov från Olof Rudbecks tid».

Bibliografi över de under år 1917 från trycket utgivna, huvudsakligen svenska skrifter och uppsatser, som röra modersmålsundervisningen, förf. af S. Grén Broberg, är publicerad i *Årsskr. f. modersmålslärarnas förening,* 1917—18. Äfven i särtr. 24 s. 8°.

Lektor D. Fryklund i Sundsvall har nyligen i en upplaga om 200 exemplar utgifvit en samling *Brev från Bernhard Crusell* (Sundsvall 1918, 32 s. 8°), som finnas spridda i Kungl. biblioteket, universitetsbiblioteken i Upsala och Lund, Musikaliska akademiens bibliotek samt i enskild ägo. Härigenom ha viktiga bidrag framdragits till kännedomen om den berömde finsk-svenske kompositörens lif (1775—1838) liksom till denna tids svenska musikhistoria.

Årskatalog för svenska bokhandeln, årg. 1917, utkom i år i början af maj, något tidigare än föregående års, liksom denna redigerad af andre bibliotekarien vid Kungl. biblioteket, dr Carl Efvergren. Den alfabetiska förteckningen omfattar icke mindre än 137 sidor, hvilket betyder en ökning af 13 % mot närmast föregående år (122 s.). Detta är förmodligen den största absoluta ökning från ett år till ett annat, sedan denna katalog började utkomma (år 1855); för att finna en jämförlig relativ tillväxt måste man gå tillbaka ända till år 1910 (95 sidor mot 82 år 1909). Vid en jämförelse mellan två med tio års mellanrum utkomna kataloger finner man i allmänhet en ökning af ungefär 30 % — endast 1880-talet visar stillastående eller minskning — men den senast utkomna är omkr. 50 % större än 1907 års katalog. — Ökningen synes vid en flyktig jämförelse med 1916 års katalog vara tämligen jämnt fördelad öfver de flesta fack och torde f. ö. icke innebära, att det svenska tryckets tillväxt just under 1917 antagit proportioner afsevärdt öfverskridande det normala. Den förnämsta orsaken är utan tvifvel, att utgifvaren hämtat uppgifter äfven ur andra källor än det material, som finnes i Svensk Bokhandelstidning. Det mödosamma och kräfvande arbete, som nedlagts på denna komplettering, har gifvetvis i hög grad ökat katalogens värde som bibliografiskt hjälpmedel. *A. H—g.*

Antikvariatkataloger.

A.-B. Klemmings antikvariat i Stockholm har utgifvit nr 3 (maj 1918), 4 (okt. 1918) och 5 (nov. 1918) af *Meddelanden för bokvänner*. Bland innehållet i det förstnämnda numret märkes utom bibliofiltryck, biografi, resor m. m särskildt svenska bokband från 1700-talet och början af 1800-talet. Meddelandena nr 4 innehålla en storartad samling svenska graverade porträtt. Till båda dessa kataloger har Arthur Sjögren skrifvit inledande förord. Novembermeddelandena innehålla Karl XII:s-litteratur, såväl flygskrifter som porträtt och historiska arbeten. Som inledning har prof. C. Hallendorff skrifvit några intressanta »Anmnmärkningar om krigspublicistiken från Karl XII:s högkvarter». Samtliga meddelanden äro rikt illustrerade och i typografiskt hänseende torde de öfverträffa alla hittills i vårt land utgifna bokantikvariatskataloger.

Firman Björck och Börjesson utsände för någon tid sedan en märklig och innehållsrik katalog (nr 135), upptagande ett betydande antal *svenska autografer*, delvis af mycket stort intresse. Särskildt märkas ett par Tegnérbref, åtskilliga bref och papper, härrörande från August Strindberg, däribland ett fragment af en otryckt och ofullbordad version af Hemsöborna, 87 bref från Fröding till en kvinnlig anförvant, ett otryckt drama af Franzén, två Linnébref, det ena af stort värde, ett privatbref från Axel Oxenstierna, en samling bref från G. A. Reuterholm till presidenten i Wismarska tribunalet Th. L. Klinckowström angående Gustaf IV Adolfs planerade äktenskap med prinsessan Lovisa Charlotta af Mecklenburg, 60 bref från Gunnar Wennerberg till John Arsenius, skrifna under åren 1832 till 1901, o. s. v.

Norge.

Kristiania. Universitetsbiblioteket.

Den i forrige bind av dette tidsskrift s. 375 omtalte henvendelse til statsmyndigheterne om forandringer i det vedtagne lönsregulativ har delvis fört til det önskede resultat. Ved stortingsbevilgning av 30. april d. a. er der indfört fölgende forbedringer fra 1. juli:

Bibliotekarernes titel forandres til *»förstebibliotekar»*, og deres gage ökes med 500 kr. til en begynderlön kr. 5 000, stigende med tre tillæg til kr. 6 500 efter 15 års tjeneste.

Amanuenserne får titlen *»bibliotekar»*, og deres lön hæves med 600 kr. til en begynderlön av kr. 3 200, stigende med 400 kr. hvert tredje år til kr. 5 600 efter 18 år.

For de nye titulaturers vedkommende har Stortinget helt optat lönskomiteens forslag, der som det vil sees nærmest slutter sig til den svenske ordning, bare med den forandring at »andre-» er slöifet på papiret, då det så allikevel aldrig vilde bli brukt i praksis. Overbibliotekarens og assistenternes titler beröres ikke av forandringen.

Personalets lönskomite har dog endnu ikke nedlagt sit hverv. Dens arbeide vil herefter gå ut på at virke for flere förstebibliotekarposter, likestilling av bibliotekarer og overlærere ved de höiere skoler samt skjærpede fordringer til forutdannelse.

Samme dag bevilget stortinget en ny bibliotekarpost ved norske avdeling. Denne er overtat av bibliotekar Arne Garborg, i hvis post igjen blev ansat biblioteksassistent fröken cand. mag. Hanna Lund fra 1. juli d. å. Som nye assistenter blev fra samme dag ansat studenterne Leiv Amundsen og fröken Margrethe Kjær (eftermiddagsinspektion). *W. M.*

Efter initiativ av riksarkivar Kr. Koren blev der den 3. juni i Riksarkivet avholdt et forberedende möte for at dröfte oprettelsen av en forening av akademiske, fagutdannede funktionærer ved offentlige arkiver, biblioteker, museer og andre videnskapelige institutioner.

Blandt de fremmödte hersket der enstemmighet om önskeligheten av en slik forening, om man end ikke var helt klar over hvor vide grænserne skulde trækkes. Der blev nedsat en forberedende komite, bestående av riksarkivar Koren, formand, direktör Grosch (Kristiania Kunstindustrimuseum), direktör Hesselberg (Meteorologisk institut), bibliotekar Munthe (Universitetsbiblioteket), konservator Emily Arnesen (Zoologisk museum), konservator Øyen (Palæontologisk museum) og amanuensis Schreuder (Kemisk institut), med Koren, Hesselberg og Munthe som engere arbeidsutvalg.

W. M.

Bergen. Bergens Museum.

Biblioteket har ifølge *Aarsberetning for 1917—1918* havt en tilvekst af 5223 bind, hvoraf 2096 i gave, 528 i bytte (museets bytteforbindelser er 414), 2601 i kjøb; heraf var 3356 bd. indbundne. Tilveksten skyldes dels de ekstraordinære bogindkjøb, som er foretaget i anledning af oprettelsen af et universitet i Bergen (navnlig flere meget vigtige tidsskrifter, mest af naturvidenskabeligt indhold), dels afdøde skibsreder Jacob R. Olsens gave af Hamarbiskopen Chri-

sten Bruns († 1917) theologiske og kirkehistoriske bogsamling paa ca. 2000 bd., hvis katalogisering også bekostes af giveren. I aarets løb er for kr. 2716 indbundet 908 bd. ordinært, desuden adskillige hundrede bind af det nye universitets bøger. Kartsamlingen er vokset med 13 nr., manuskriptsamlingen med 6 nr. Som depositum er modtaget familiepapirer og forretningsdokumenter vedkommende den gamle bergenske kjøbmandsslegt Janson. Læseværelset er besøgt af 575 personer (flest i november: 88). Den faste assistents stilling blev fra 1/7 1918 udvidet til hel dag; en ekstraordinær assistent tiltraadte i januar 1918. Der er udarbeidet nye klassifikationsregler; de hidtil gjældende var beregnet paa et langt mindre bibliotek og derfor i mange henseender forældede. Alle nye katalogsedler maskinskrives. Den uindredede halvdel af magasinrum II blev forsynet med hylder, men vil fyldes af tilveksten, og loftet maa tages i brug.

Et geofysisk institut blev 1917 oprettet i Bergen i forbindelse med det vordende universitets matematisk-naturvidenskabelige fakultet. Institutet har indkjøbt et bibliotek paa ca. 50000 bind samt to store separatsamlinger. Katalogisering og opstilling af denne vældige bogmasse overstiger fuldstændig musei-bibliotekets nuværende faatallige personales kræfter.

N—d.

Norsk biblioteksmøte.

Det 11te norske biblioteksmøtet vart halde 30. september og 1. oktober 1918 i Drammen i det nye vakre folkebiblioteket (sjaa *NTBB* III, 1916, s. 352—4). Storthingsbibliotekar Karl Fischer (Kristiania) gav aarsoversyn og tala um skuleboksamlingar, bibliotekar frk. Maja Schaanning (Drammen) greidde ut um samarbeid millom skule og bibliotek, forfattarinna lærarinna fru Regine Normann (Kristiania) gav ei livleg skildring av møtet millom barnefantasien og det trykte ordet, skuleinspektør Sven Svensen (Drammen) peika i eit fyredrag um »kva born les» paa den faare for biblioteksarbeidet som kinematografarne er, bibliotekar Arne Arnesen (Deichmanske bibl., Kristiania) illustrerte ved ljosbilæte biblioteksarbeidet millom born i Amerika. Av interesse for dei faamente repræsentantarne for det lærde bibliotekstellet var Bergens-bibliotekaren Arne Kildals fyredrag um framtidsuppgaavor for norsk biblioteksvæsen. Han tok der ordet for amtsinspektion av folkebiblioteki, for utdaning av biblioteks-personalet ved ein fast norsk bibliotekskule, for framhjelp av dei fagtekniske metoderne ved større bybibliotek, for betre tilgjenge til faglitteratur for deim som vil driva studier utanfyre hovudstaden, nemleg gjenom eit vestlandsk centralbibliotek og større amtsbibliotek, for betring av biblioteki si økonomiske stilling og av deira husvære, for utvikling av biblioteki fraa bokmuseer till »litteraturens hus», d. e. publikumshjelparar med sterk cirkulation av bokmassorne, og endeleg for dei felles interessor millom folkebibliotek og vitskaplege bibliotek. Serleg det siste punktet var i sumarmaanaderne dryfta i ein ilter pressediskussion[1] og var ogso emne for eit kort saklegt ordskifte paa møtet. Dei meiningarne, som kom fram, viste, at der fanst sterke gjensiduge sympatier; men den unge folkebiblioteksrørsla, som raader over mange dugande og interesserte krefter, i Noreg, turde enno ikkje hev faatt auga fullt upp for den skilnaden, som, trass i all ytre likskap, finst og maa finnast millom det lærde bibliotek og det populære. Paa den andre sida bør det lærde biblioteksvæsen i Noreg, naar det hevdar sin naturlege eigenart, ogso med vinning kunna tileigna seg det forstaaingsfulle syn paa samhøvet millom dei tvo bibliotekstyperne, som er uttrykt so fint og klaart av Danmarks leidande biblioteksmann H. O. Lange i den artikelen som opna denna tidskrift (*NTBB* I, 1914, s. 8—9; jfr *Haandbog i Bibliotekskundskab*, udg. af S. Dahl, 2. Udg, s. 7).

O. K.

Ex libris Nicolai Klimii?

Paa ein bokauktion i Kristiania 26. november 1918 (i Wangs Kunst- og Antikvitetshandel) vart for 190 kr. solt eit godt exemplar i pergamentsband av Simon Paulli, *Flora Danica. Det er: Dansk Urtebog og Lægebog*, Kbh. 1648. Boki skulde ha tilhøyrt klokkaren ved Korskyrkja i Bergen Niels Klim, som hev gjeve namnet til helten i Ludvig Holbergs vidgjetne bok af 1741, *Nicolai Klimii iter subterraneum*. Paa eit reint blad fremst i Paulli's verk var skrive: »Anno 1674 d. 2. Jan. forærit Niels Klim, Klocker til Kaars-Kircken i Bergen, mig denne Bog. κτῆμα Joannis Jonæ m[anu] m[ea].» (I auktionskatalogen s. 20 er eit par feil i avtrykket.) Jens Jonasson var son til soknepresten ved Korskyrkja, Jonas Pedersson († 1671), og residerande kapellan ved Korskyrkja 1670—† 1687.

O. K

[1] Pressediskussionen hadde sit utgangspunkt i sorenskrivar Johan Castbergs klaga i Stortinget 30. april 1918 over, at Universitetsbiblioteket i Kristiania serleg skaffa tysk faglitteratur og forsømte den franske og engelske, men kom seinare inn paa spursmaalet um samhøvet millom folkebibliotek og lærd bibliotek. *Aftenposten* 1918 12/5 nr 234, *Dagbladet* 1918 31/5 2/6 3/6 4/6 5/6 7/6 9/6 12/6 15/6 3/7 4/7 10/7 18/7 1/8 2/8 6/8 7/8 8/8 10/8 13/8 14/8 15/8 16/8 25/8 28/8 (nr 147 149 150 151 152 154 156 159 162 180 181 187 195 209 210 214 215 216 218 221 222 223 224 233 236).

Danmark.

København. Det kongelige Bibliotek.

Cand. mag. H. Juul-Jensen er fra 1ste Maj 1918 konstitueret som Underbibliotekar, idet han samtidig har faaet delvis Permission for at deltage i Arbejdet paa den nye danske Ordbog.

Biblioteket har nu udsendt *Aarsberetning for Aarene 1909—1918.* Da Finansaaret gaar fra 1ste April omfatter Beretningen kun Tiden til og med 31. Marts d. A. I de forløbne 9 Aar, siden sidste Beretning udsendtes, har Biblioteket mistet 3 af sine gamle Støtter, idet Bibliotekarerne Carl Elberling og Dr. phil. Emil Gigas søgte deres Afsked henholdsvis fra 1. December 1915 og 1. Maj 1915, medens Bibliotekar A. C. Larsen afgik ved Døden den 11. Februar 1914. Af det yngre Personale afgik Underbibliotekar Dr. phil. A. A. Bjørnbo ved Døden den 6. Oktober 1911, og Dr. polit. Axel Nielsen, der var udnævnt til Underbibliotekar fra 1. Januar 1910 forlod Bibliotekets Tjeneste to Aar efter, da han blev udnævnt til Professor i Nationaløkonomi ved Københavns Universitet. En Udvidelse af Personalets Størrelse har gentagne Gange fundet Sted, idet Rigsdagen paa Finansloven for Aaret 1910—11 bevilgede to nye Underbibliotekarpladser og for Aaret 1916—17 en. En af de vigtigste Begivenheder for Personalet var Vedtagelsen af en ny Lønningslov den 3. Juli 1914. Selvom denne paa enkelte Punkter var en Forbedring, betegnede den i det hele taget et Tilbageskridt. Ganske vist forhøjedes for Underbibliotekarerne Begyndelseslønnen fra 1800 Kr. til 2000 Kr., men samtidig fordredes der inden fast Ansættelse en Konstitutionstid paa 2 Aar, hvor Lønnen kun er 1500 Kr. Bibliotekarerne mistede ved Forfremmelse Retten til i Anciennitetsberegning at medtage 4 Aar af deres Tjenestetid som Underbibliotekarer, hvorved i Realiteten deres Begyndelsesløn nedsattes fra 4300 Kr. til 4000 Kr., og Overbibliotekarens Begyndelsesløn nedsattes fra 6000 Kr. til 5600 Kr. Særlig uheldigt var det, at denne Reduktion fandt Sted umiddelbart før Verdenskrigens Udbrud.

Det voksende Arbejde indenfor Biblioteket og Prisstigningen i Krigsaarene har naturligvis medført Stigninger af Budgettet. Saaledes er Lønningskontoen vokset fra 60483 Kr. 33 Øre i 1908—09 til 81049 Kr. 98 Øre i 1917—18, og Medhjælpssummen er steget fra henholdsvis 8880 Kr. til 15800 Kr. Kontoen til Indkøb og Indbinding af Bøger forhøjedes i 1909—10 fra 55000 Kr. til 60000 Kr., idet Prisen paa Bogbinderarbejde forhøjedes med 25 %. Fra 1916—18 har Kontoen aarlig været 62300 Kr. Den største Stigning af Udgifterne viser sig paa Kontoen for Kontorudgifter, der i 1908—09 var 22247 Kr og i 1917—18 46815 Kr. 29 Øre, hvoraf de 39339 Kr. 45 Øre medgik til Brændsel, Rengøring og Belysning.

Bibliotekets Tilvækst af Litteratur har for den danske Afdelings Vedkommende været saa nogenlunde konstant, idet den omfatter c. 6000 Bind Bøger og Tidsskrifter aarlig, for den udenlandske Afdelings Vedkommende er der nogen Nedgang i de seneste Aar, idet den for 1917-18 omfatter 3333 Bind, medens den for Aaret 1915—16 var 5990 Bind. De fordelagtige Valutakurser i Krigsaarene har medført, at Biblioteket har gjort en del antikvariske Indkøb, og navnlig Inkunabelsamlingen er forøget med c. 450, saaledes at den nu tæller godt 3000 Numre.

Haandskriftsamlingen er bleven betydelig forøget dels ved Køb dels ved Gaver. Den har siden December 1915 været ledet af Underbibliotekar Dr. phil. Frk. Ellen Jørgensen, men ogsaa andre af Personalet har deltaget i det indre Arbejde. Saaledes har Assistent A. Stender-Petersen udarbejdet et Katalog over de slaviske Haandskrifter, Sekretær Behrend en Registrant over Indholdet af Verssamlingerne ordnet efter Digtenes første Linie og med en alfabetisk Forfatterfortegnelse. Brevregistranten ordnet efter Afsenderne er fortsat, og Bøllings Brevsamling er delvis opløst, idet en Del Breve er udtaget og anbragt paa deres oprindelige Plads i Haandskriftafdelingen. De øvrige Breve er ordnede alfabetisk og indbundne. Imellem Biblioteket og Rigsarkivet har der fundet visse Udvekslinger Sted, saaledes at Biblioteket har modtaget de Münterske Papirer, nogle Pakker med Langebekske Excerpter, Liber daticus Lundensis (tidligere Gl. kgl. Saml. 845) og Necrologium ecclesiæ Roskildensis (tidligere Ny kgl. Saml. 718 fol.). Til Gengæld sr afleveret en del Laugsprotokoller og Visitatsbøger.

Musiksamlingen faar sin Tilvækst dels ved Aflevering af Pligteksemplarer dels ved Køb og Gaver. I 1912 modtog Biblioteket saaledes som Gave Dr. med. V. R. Christiansens Samling af Kammermusik bestaaende af 1464 Bind og Hefter. I 1915 købtes afdøde Musiker Falmer Olsens Samling af dansk og udenlandsk Musik omfattende 1071 Stk. Udlaanet af Musikalier er bleven indskrænket, idet den uindbundne Musik nu ikke mere udlaanes. Et nyt baade alfabetisk og systematisk Katalog over Samlingen er under Udarbejdelse og omtrent færdig.

Kort- og Billedsamlingen fik sin største Forøgelse i 1911, da den fra Konsul I. F. Erichsen modtog den Windingske Samling som Gave. Denne Samling omfattede c. 20000 Blade, baade Kort, topografiske Billeder, Portrætter, historiske og satiriske

Blade. Den opbevaredes tidligere i Kunstindustrimuseet. I 1910 11 modtoges Ingeniørkorpsets Samling af ældre Kort og Tegninger. Af andre Gaver kan særlig fremhæves Høeg-Hagens Originalkort over det nordøstlige Grønland, c. 550 illustrerede Gadeplakater, en Del Exlibris og C. Cordts naturhistoriske Litografier i et Antal af 269 Blade. Som særlig Afdeling er oprettet en ny Gruppe »Kinematografisk og fonografisk Arkiv«, der imidlertid ikke er offentlig tilgængelig.

Besøget paa Læsesalen har i Krigsaarene været nedadgaaende, idet det er dalet fra c. 50000 til c. 37000 Besøg i Løbet af Aaret. Dette skyldes for en stor Del, at Biblioteket paa Grund af Kulmangel har maattet indskrænke Aabningstiden. Antallet af udleverede Bind beløb sig for Aaret 1917—18 til c. 128000 eller c. 400 daglig. Den samme Nedgang spores ogsaa i Udlaanet, hvor Antallet af udlaante Bind efter en Stigning i 1914—15 til c. 28000 Bind er gaaet ned til c. 23000 Bind i 1917—18.

Kommunebibliotekerne.

Fra Københavns Kommunes Folkebiblioteker, der fra 1ste April 1918 bærer Navnet Københavns Kommunebiblioteker, foreligger Beretning for Aaret 1917—18. Med vel berettiget Stolthed kan Ledelsen pege paa den meget betydelige Fremgang, der paa alle Omraader har fundet Sted indenfor Institu ionen. Medens i Aaret 1900—01 Udlaanstallet beløb sig til c. 343085 Bind, Laanertallet til 5864 og Læsesalsbesøgene til 7800, er Tallene for det forløbne Regnskabsaar henholdsvis 900869, 22238 og 216698, medens samtidig Bogbestanden er vokset fra c. 42000 til 97990 Bind. Hovedbegivenheden i det forløbne Aar er Indvielsen af St. Nikolai Kirkebygning den 11. November 1917, hvor Departementschef Lenssekretær P. C. Rentzmann, der har bekostet Bygningens Opførelse, overdrog denne til Københavns Kommune som Gave. Bygningen, der er opført af Arkitekt Professor H. C. Amberg skal rumme en Foredragssal i Tilknytning til de to Institutioner, der nu faar deres eget Hjem, Københavns Bymuseum og Centralbiblioteket med tilhørende Kredsbibliotek.

Det var Meningen, at Biblioteket skulde have været tilgængeligt for Publikum fra den 1ste Januar 1918, men Kommunen, der ved Indvielsen havde lovet at anvende Bygningen efter Giverens Ønske, blev forhindret i at holde sit Løfte, idet Indenrigsministeriet straks gjorde Fordring paa Bygningens Udlevering til Ernæringsraadets Kontorer. Som Følge deraf er nu kun selve Centralbiblioteket installeret i den nye Bygning, medens Kredsbiblioteket ved Imødekommenhed fra Helligaandskirkens Inspektion fik Lokaler i Helligaandshuset for en aarlig Leje af 5000 Kroner. Disse for øvrigt udmærkede og praktisk indrettede Lokaler blev indviede den 2. Marts 1918. Der findes her en Læsesal med Plads til 80 Personer, med et Haandbibliotek paa 1400 Bind, 120 danske og udenlandske Tidsskrifter og 25 Aviser, og desuden et Udlaansbibliotek paa 9500 Bind. Foruden denne Bygning har Københavns Kommune ved Køb faaet Raadighed over en Ejendom paa Nørrebro, hvor der er indrettet et Kredsbibliotek med Udlaanssal og Bogmagasin, Læsestuer for Voksne og Børn og det nødvendige Kontor. Dette Kredsbibliotek er imidlertid ikke nyt, men kun Erstatning for et tidligere, der arbejdede under for smaa Forhold. Endnu har Københavns Kommunebiblioteker kun de samme 6 Kredsbiblioteker til Raadighed som i 1900, og Ledelsen har derfor ogsaa Øjet aabent for Nødvendigheden af en stærk Forøgelse af disses Antal, ligesom ogsaa for en Forøgelse helst en Fordobling af Bogbestanden, et Ønske, der hidindtil som Følge af Krigen ikke har kunnet realiseres. Bibliotekernes Bestyrelse bestaar af Borgmester Dr. phil. E. Kaper, Borgerrepræsentanterne Fru cand. mag. E. Munch og Sophus Mortensen, Overbibliotekar Dr. phil. H. O. Lange, og i Stedet for Professor Dr. phil. Verner Dahlerup, der selv har ønsket at fratræde, er valgt Lektor Fru Dr. phil. V. Palmgren Munch-Petersen.

I en Alder af 68 Aar er Lederen af Skolemuseet i København Justitsraad Thomassen den 7. November 1918 afgaaet ved Døden Et rastløst, flittigt Arbejdsliv har dermed faaet sin Afslutning, og de mange trofaste Venner, han vandt i de tre nordiske Riger, vil sende en vemodig Tanke ved Budskabet om den saa elskværdige og hjælpsomme Mands Død. Han tog Lærereksamen og Studentereksamen uden anden Vejledning end den, han selv kunde give sig. Han virkede en Tid lang som Kommunelærer i København, som Lærer og senere som Leder af »Københavns Seminarium af 1861«, en Stilling, der bragte ham i stadig Berøring, særlig med Sveriges Seminarier. Da Københavns Seminarium blev ophævet, blev han i 1901 Direktør for Skolemuseet og fik der god Brug for de Kundskaber og det Personalkendskab, han havde lagt Grunden til, da han i 1877 blev Assistent paa det 3die nordiske Skolemødes Kontor, og som han siden da med en uhyre Flid udvidede. Fuld af Planer og Ideer forøgede han Museets Indhold, ordnede det og det dertil hørende Bibliotek, saa at begge kom til at staa som

Mønsterinstitutioner. Hans litterære Hovedværker er »Fortegnelse over dansk pædagogisk Litteratur« (1896) og »Skolemuseerne og de pædagogiske Biblioteker, deres Historie og Virksomhed« (1915), ligesom han ogsaa var Hovedredaktør af »Nyt Tidsskrift for Abnormvæsenet«. Han var Medlem af »Bibliotekarforeningen« og senere »Dansk Biblioteksforening« og deltog i alle Sammenkomster med Liv og Interesse. Ogsaa den danske Biblioteksverden vil i ham beklage Tabet af en trofast Kollega

Statens Bogsamlingskomité har for Aaret 1918—19 udsendt Nr. 1—2 af sine »Meddelelser«. Den i forrige Nummer omtalte ny oprettede Biblioteksskole aabnedes den 16. September ved et Møde i Skolemuseet. Til Stede var foruden Eleverne og Lærerne Bibliotekskonsulent Dr. Fr. Hjelmqvist fra Sverige og Skolemuseets Direktør Justitsraad Thomassen. Skolen tæller 15 Elever, Lærerne er Komiteens Formand og dens Bibliotekar samt Stadsbibliotekar J. Årsbo, Overbibliotekar H. O. Lange, Bibliotekar Carl S. Petersen, Underbibliotekarerne Sv. Dahl og R. Paulli. Undervisningen er delt i en teoretisk og en praktisk Del. Den teoretiske Del er beregnet paa at tage 3 Maaneder med 3 à 4 Timers daglig Undervisning foruden Aftenforedrag og afsluttes med en skriftlig Prøve. Den praktiske Undervisning gives ved Biblioteksarbejde, særlig ved Katalogisering, Læsesalsarbejde og Udlaan i dertil egnede Biblioteker.

Der er dannet to nye Foreninger, der forhaabentlig vil faa Betydning for Biblioteksarbejdet: Skolebiblioteksforeningen og Studiekredsforeningen. Skolebiblioteksforeningen, hvis Formand er Professor N. A. Larsen har til Formaal at fremme Indførelse af Biblioteksvirksomhed i Undervisningen, saaledes at Børnene i særlige Timer opøves i at orientere sig i Bogernes Verden og saaledes dygtiggøre sig til paa egen Haand at samle sig Kundskaber. Man vil med dette Formaal for Øje søge at faa oprettet Elevbogsamlinger med Haandbogssamlinger, saaledes at Eleverne kan oplæres i at arbejde med Bøger paa egen Haand. Om muligt skal der ogsaa oprettes Læsestuer, hvortil Eleverne skal have Adgang ogsaa i deres Fritid.

Studiekredsforeningen, hvis Formand er Professor A. S. Steenberg, har nedsat et Arbejdsudvalg med Bibliotekar Th. Døssing som Formand, og skal foreløbig virke for Udarbejdelse af Studievejledninger, Udgivelse af Bøger til Brug ved Studiekredsarbejde og Selvstudium, Samarbejde mellem Studiekredsene og de offentlige Biblioteker, Vejledning til selve Arbejdet i Studiekredsene, Agitation for Studiekredsarbejdet, Samarbejde med den bestaaende Foredragsvirksomhed.

Foreningen skal saaledes søge at samvirke med andre Institutioner og samle mindre Kredse til fælles Studium af Emner af fælles Interesse. Som Medlemmer optages baade Enkeltpersoner, Institutioner og Foreninger. *V M—n.*

Aarhus. Statsbiblioteket.

Statsbiblioteket i Aarhus har udsendt sit Aarskatalog, der omfatter alle Erhvervelser af udenlandske Bøger, der er udkomne siden 1880. I Kataloget er optaget Størstedelen af den store Boggave, som er skænket Biblioteket af Overretssagfører C. Kier i Aarhus.

Dansk Biblioteksforening.

Medens »Dansk Biblioteksforening« ifjor paa Grund af Krigsforholdene mente at burde opgive det planlagte Aarsmøde, besluttede Bestyrelsen iaar at sammenkalde et saadant og indbyde den svenske og norske Biblioteksforening til Deltagelse. Fredag d. 13. og Lørdag d 14. September holdtes da Foreningens første Aarsmøde i København; ved Velvilje fra Helligaandskirkens Inspektion havde man faaet overladt en stor og smuk Sal i det gamle Helligaandshus, i hvis Stueetage nu et af Københavns Kommunes Kredsbiblioteker har Lokaler.

Møderne var ret godt besøgt, især fra Provinsen, og fra Broderlandene var som Talere mødt Bibliotekskonsulent Dr. Fr. Hjelmqvist og Bibliotekar Arne Arnesen. Det fortjener at fremhæves som et Tidens Tegn, at ogsaa Pressen viste Foreningen og Bibliotekssagen sin Interesse, idet flere af de store Hovedstadsblade bragte ret udførlige Referater.

Fredag Formiddag Kl. 10 holdtes Generalforsamling, ved hvilken Formanden, Bibliotekar Th. Døssing, aflagde Beretning om Virksomheden i det forløbne Aar, et Par Lovændringer vedtoges, Regnskabet godkendtes og Bestyrelsen genvalgtes. Derefter skildrede Dr. Fr. Hjelmqvist i et instruktivt og med stor Interesse paahørt Foredrag Biblioteksforholdene i Sverige, idet han særlig dvælede ved Folkebibliotekernes Udvikling siden Nyorganisationen i 1910. Foredraget vil ligesom Mødets andre Foredrag blive trykt i Foreningens Aarsskrift II. Professor Andr. Sch. Steenberg gav en Beretning om de tilsvarende Forhold i Danmark og paaviste gennem en Række statistiske Oplysninger fra de seneste Aar, hvilken Fremgang der havde fundet

Sted, og hvilken Betydning Oprettelsen af Centralbibliotekerne havde.

Kl. 1 1/2 samledes Deltagerne til en Frokost i »Paladshotellet», ved hvilken Undervisningsminister S. Keiser-Nielsen, Departementschef A. P. Weis og Kontorchef H. Lehmann var tilstede. Formanden talte for Ministeren og bragte ham en Tak fra Bibliotekerne for de store Bevillinger, som var muliggjort ved de nye Regler for Fordelingen af Statens Tilskud. Ministeren svarede med at udtale sin store Interesse for og Forstaaelse af Bibliotekssagen og Ønsket om deres fortsatte Fremgang. Professor Steenberg talte for Bibliotekarstanden og rettede en Tak fra Statens Bogsamlingskomité baade til Ministeriet og til Bibliotekarerne ude omkring i Landet, som ofte under vanskelige Forhold udførte et stort Arbejde.

Kl. 4 samledes man atter i Helligaandshuset, hvor Overbibliotekar H. O. Lange indledede en Forhandling om dansk Bibliotekslovgivning. Blandt de tilstedeværende Autoriteter bemærkedes Borgmester Dr. Ernst Kaper, under hvem Københavns Kommunebiblioteker sorterer, og Skolekonsulenten, Professor N. A. Larsen. Overbibliotekaren paaviste gennem et kort historisk Tilbageblik, hvorledes Udviklingen i de seneste Aar mere og mere tenderede mod en Bibliotekslov, der kunde bringe Bibliotekssagen ind under faste Former. Loven, af hvilken flere Paragraffer allerede var realiseret paa de seneste Finanslove, skulde 1) give Bogsamlingskomitéen en endelig Konstitution, 2) fastsætte Bestemmelserne for Statstilskuddet og dets Betingelser, 3) opstille Statens Krav til de lokale Biblioteker udover det økonomiske, først og fremmest m. H. t. deres Egendomsforhold, 4) anordne en under Bogsamlingskomiteen sorterende Inspektion af Bibliotekerne, og 5) træffe Bestemmelser om Bibliotekarernes Uddannelse og Lønforhold.

Overbibliotekarens Foredrag, der paa en klar og udtømmende Maade trak Linierne op for en dansk Bibliotekslov, efterfulgtes af en Diskussion, ved hvilken Stadsbibliotekar J. Aarsbo var Dirigent. Den aabnedes af Professor Steenberg, som mente, at Loven burde skelne mellem de store Købstadbiblioteker og de smaa Biblioteker ude paa Landet; endvidere talte Dr. E. Fog (Aarhus), som ønskede et særligt Kontor oprettet i Undervisningsministeriet til Ledelse af Bibliotekerne, en Tanke, der senere blev imødegaaet af Ministeriets Repræsentant, Kontorchef Lehmann, som iøvrigt udtalte sin Tro paa, at Tiden nu var inde til en Bibliotekslovgivning. Dr. Fogs stærke Anbefaling for Vandrebogsamlingerne blev imødegaaet af Formanden og af Lærer J. Landt (Ordrup). Bibliotekar Jørgen Banke (Esbjerg) ønskede, at Biblioteksloven kom til at indeholde Bestemmelser, der paabød Oprettelse af Biblioteker i Kommuner, hvor saadanne ikke fandtes, og Bibliotekar Raphael Meyer henstillede, at Loven ogsaa kom til at omfatte de videnskabelige Bibliotekers Forhold. Efter at endnu en Række Talere havde haft Ordet, stillede Formanden paa Bestyrelsens Vegne følgende Forslag til en Henvendelse til Ministeriet:

> »Dansk Biblioteksforenings Aarsmøde 13—14. September 1918 tillader sig at anmode det høje Undervisningsministerium om gennem Statens Bogsamlingskomité suppleret med andre sagkyndige at lade forberede et Lovforslag, der, byggende paa den hidtidige Udvikling, vil kunne betrygge og fremme Bibliotekssagen i Danmark som et selvstændigt Led af Samfundets Oplysningsbestræbelser.»

Forslaget vedtoges énstemmigt.

Lørdag Formiddag Kl. 10 holdt Bibliotekar Arne Arnesen et livligt og interessant Foredrag om Biblioteksforholdene i Norge og omtalte særlig de nye Bygninger, som i de seneste Aar er bleven rejst til Biblioteker rundt om i Landets Købstæder. Efter Foredraget foreviste Overbibliotekar H. O. Lange en i Mødesalen arrangeret Udstilling af Tegninger, Planer og Interiører fra nordiske Biblioteksbygninger idet han gennemgik de Fordringer, som maatte stilles til en god Bygning, og paaviste, hvor langt vi i Danmark er tilbage paa dette Omraade. I Tilslutning til Arnesens Foredrag udtalte han Ønsket om, at man i Norge vilde udgive en Bog om Biblioteksbygninger til Vejledning for os i Danmark, og Arnesen oplyste, at et saadant Skrift var planlagt af den norske Biblioteksforening. Underbibliotekar Svend Dahl foreviste en lille Udstilling af smukt dansk Bogtryk fra de seneste Aar, ca. 50 Bøger tilhørende Københavns Kommunebiblioteker, og opfordrede Statens Bogsamlingskomité til at anskaffe et saadant Udvalg af smukt trykte Bøger og sende det ud som Vandreudstilling til Provinsbibliotekerne. Dr. Lauesgaard (Aalborg) ønskede ogsaa Udstillingen af Biblioteksbygninger ud som Vandreudstilling i Provinsen til Støtte for Agitationen.

Kl. 2 1/2 foreviste Stadsbibliotekar J. Aarsbo Kommunebiblioteket i Helligaandshuset og Hovedbiblioteket i St. Nikolai Hus. En Del af Deltagerne besaa ogsaa en i Det kgl. Biblioteks Vestibule arrangeret Udstilling til Belysning af Bibliotekets Historie. Kl. 4 afholdtes et offentligt Møde med et Foredrag af Lektor Dr. phil. Fru Valfrid Palmgren Munch-Petersen om »dansk-svensk For-

staaelse, nogle sproglige Bemærkninger». Gennem en Række Eksempler paavistes de mange Forskelligheder mellem de to Sprog i Betegnelserne for administrative Embeder og Institutioner, og det livlige, udmærket holdte Foredrag hilstes med stærkt Bifald fra den talrige Forsamling, hvori bl. a. bemærkedes Universitetets Rektor, Professor W. Johannsen. Formanden afsluttede derefter Aarsmødet med en Tak til Deltagerne, særlig til de svenske og norske Gæster. Om Aftenen samledes disse med ca. 30 af Medlemmerne til en tvangfri Sammenkomst, hvor en Række Biblioteksspørgsmaal drøftedes. Der var fra alle Sider Enighed om, at dette Foreningens første Aarsmøde havde faaet et overordentlig vellykket Forløb. *S D.*

Københavns Universitets Studiegaard.

Skønt der den 16de Oktober 1918 var gaaet to Aar, siden Universitetets nye Laboratoriebygning, kaldet »Studiegaard», blev indviet, kan det dog maaske endnu have nogen Betydning for dette Tidsskrifts Læsere at erfare noget om denne og de til den knyttede Institutioner, der tilhører Biblioteksvæsenets mest omdisputerede Afsnit: de litterære Universitetslaboratorier; maaske kan Erfaringerne fra de to Aar bøde lidt paa den bristende Aktualitet. Det er vel første Gang — i hvert Fald indenfor de skandinaviske Lande —, at disse Institutioner, hvis nærmeste Forbillede er det tyske *Seminar*, men hvis Navn er valgt efter det franske *laboratoire* som mere karakteristisk Betegnelse for disse Institutioner, hvor Naturvidenskabens exakte og experimentelle Motoder skal overføres paa Aandsvidenskabens Omraade, har faaet en ny anselig Bygning, men denne — saalidt som hele den Side af Laboratoriernes Virksomhed, der vedrører Undervisningen, falder udenfor dettes Tidsskrifts Interessekreds; den er ikke bygget som Biblioteksbygning, men som en Udvidelse af Universitetets Lokaler, hvori forskellige Fagbiblioteker er installerede.

I Studiegaarden findes følgende Laboratorier, opregnede i Aldersfølge:

Det *psykofysiske* Laboratorium, oprettet Maj 1886; det afviger imidlertid fra alle de andre ved at være et experimentelt Forskningsinstitut og har derfor ikke Interesse her; det har et Haandbibliotek paa c. 800 Bind.

Det *statistiske* Laboratorium, aabnet 1. September 1892; Bestyrere: De statsvidenskabelige Professorer; Assistent: Cand. polit. Jens Toftegaard. Budget: 1300 Kr.; Assistentens Løn: 1500 Kr. Bogsamlingen tæller c. 5000 Bind.

Det *filologisk-historiske* Laboratorium, aabnet 16. September 1896; Forstander: Professor Dr. J. L. Heiberg; Bibliotekar: Cand. mag. E. Spang Hanssen. Budget: 4000 Kr.; Bibliotekaren lønnes som Underbibliotekarer ved Statens offentlige Biblioteker. Bogsamlingen tæller c. 13000 Bind. En »Vejledning for Studerende» foreligger trykt (med Tidsskriftfortegnelse).

Det *geografiske* Laboratorium, oprettet 1900, for en væsentlig Del ved en Gave fra afd. Professor E. C. A. Løffler; Forstander: Professor Dr. H. P. Steensby; Assistent; Cand. mag. O. I. M. Kayser. Budget: 1000 Kr.; Assistentens Løn: 1500 Kr. Bogsamlingen tæller c. 4000 Bind; desuden haves en betydelig Kortsamling.

Det *juridiske* Laboratorium, aabnet 1. September 1903; Forstander: Professor Dr. Poul Johs. Jørgensen; Assistent: Cand. jur. O. J. Skjerbæk. Budget: 1500 Kr.; Assistentens Løn: 1000 Kr. Bogsamlingen tæller c. 4500 Bind.

Det *teologiske* Laboratorium, aabnet 13. September 1903; Forstander: Professor Dr. F. E. Torm; Assistent: Cand. theol. J. S. Nørregaard. Budget: 1200 Kr.; Assistentens Løn: 500 Kr. Bogsamlingen tæller c. 4000 Bind.

Det filologisk-historiske og de to sidstnævnte Laboratorier offentliggør deres — ofte dog særdeles magre — Aarsberetninger i »Aarbog for Københavns Universitet»; i Universitetets aarlig udgivne Regnskabsberetninger findes alle Laboratoriernes Regnskaber i Udtog. I Accessionskataloget for Statens offentlige Biblioteker optages Anskaffelserne for det filologisk-historiske og det juridiske Laboratoriums Vedkommende.

Forstanderne faar intet Vederlag; Hvervet paahviler for det psykofysiske og det geografiske Laboratoriums Vedkommende Professoren i Faget som Embedspligt; de øvrige Forstandere vælges af de ved Laboratoriet virkende Universitetslærere. Assistenterne (og Bibliotekaren) ansættes af Konsistorium efter Indstilling fra Forstanderne; ved Fastsættelsen af Lønningerne er der for det statistiske og det geografiske Laboratoriums Vedkommende taget i Betragtning, at Assistenterne ved disse deltager i Undervisningen; derimod har Bibliotekaren ved det filologisk-historiske og Assistenterne ved det juridiske og det teologiske Laboratorium kun Biblioteksarbejde, samt — i meget forskelligt Omfang — Administrationsarbejde.

Bygningens Administration varetages af Universitetets Centraladministration, under hvem ogsaa Studiegaardens to Laboratoriebetjente og Garderobepersonalet sorterer. Alle almindelige Driftsudgifter,

der forekommer for alle Laboratoriers Vedkommende, saasom Rengøring, Belysning. Varme, Telefoner, lige til Blæk, Penne og Optrækning af Ure, afholdes under eet af Centraladministrationen og er Laboratoriernes Budgetter uvedkommende; disse skal da kun bestride Udgifterne til Laboratoriernes videnskabelige Arbejde, d. v. s. til Bogkøb og Indbinding, samt til Papir, Porto og andre fornødne Kontorudgifter. Denne Ordning giver Laboratorierne al ønskelig Sikkerhed i deres økonomiske Dispositioner, og to Aars Samarbejde med Centraladministrationen har godtgjort, at der ingen Kompetencestridigheder opstaar derved.

Det enkelte Laboratorium har fri Raadighed over hele sin Budgetsum; paa de Laboratorier, der indeholder flere Fag, afgør Lærerraadet (de ved Laboratoriet virkende Universitetslærere), hvorledes Beløbet skal fordeles mellem Fagene, og Regnskab over Beløbets Fordeling aflægges kun til dette.

Boganskaffelserne afgøres af Lærerne i de paagældende Fag; Assistenterne (og Bibliotekaren) har principielt intet Initiativ vedrørende Nyanskaffelser, men kan naturligvis — ligesom Studenterne, der paa hvert Laboratorium har en Ønskeprotokol — stille Forslag; derimod maa de vaage over, at alle Fortsættelser indgaar, og alt hvad der vedrører Tilsyn med Bøgerne og disses Vedligeholdelse, Katalogisering samt Revision af Bogsamlingerne hører under dem.

For hvert Laboratorium er der af Konsistorium fastsat særlige Ordensregler, der alle er formet efter samme Mønster, men har Afvigelser efter de særlige Forhold. Adgangen til Laboratorierne er principielt begrænset til de paagældende Fagstuderende og til Viderekomne i Faget, som alle faar udleveret Nøgle mod et Depositum af 2 Kr.; det filologisk-historiske Laboratorium forlanger dog 5 Kr. for at begrænse Adgangen til Bogsamlingen, hvis Skatte af moderne Skønlitteratur ikke ønskes benyttede til Morskabslæsning.

Da Adgangen saaledes er begrænset, er et Tilsyn overflødigt; undtagelsesvis forekommer det, at en Student — paa Trods af det strænge Forbud — laaner en Bog hjem, men de savnede Bøger kommer i Reglen tilbage: Udgiften til Genanskaffelser naar langtfra den Indtægt, som Renten af de Studerendes Deposita udgør. Tyverier af Bøger i Salgsøjemed er udelukkede, da alle Bøger er mærkede paa Bindet med Laboratoriets Mærke og stemplede paa Titelbladet.

Mellem de forskellige Laboratorier er der ingen Forbindelse; hvert er udstyret med Inventar efter sin Forstanders Indstilling, og Katalogiseringen og Opstillingen frembyder de største Modsætninger. At give en Beskrivelse af de enkelte Bogsamlinger vilde derfor kræve megen Plads og næppe frembyde videre Interesse, da de nævnte Modsætninger i Reglen vil skyldes et forskelligt Valg af Forbillede; mest karakteristisk turde vel nok det filologisk-historiske Laboratorium være, da dets Indretning i alt væsentligt hviler paa Planer, som ved dets Oprettelse i 1896 blev udarbejdet af dets daværende Forstander, nuværende Rigsarkivar Dr. Kr. Erslev.

Det har en større og en mindre Læsesal med en samlet Reolplads paa c. 1050 m; Reolerne har faste Hylder, af hvilke den nederste er 45 cm høj, 31 cm dyb, de øvrige 31 cm höje, 21 cm dybe; til de øverste Hylder maa benyttes Stiger; det sidste havde man haabet at kunne undgaa, men den fornødne Reolplads lod sig ikke tilvejebringe paa anden Maade i de Rum, der stod til Raadighed, og Loftshøjden, 3 m, forhindrede Anbringelsen af Galerier. Hyldemaalene har vist sig praktiske i de 20 Aar i det gamle Lokale; det maa paa Forhaand i et Haandbibliotek opgives at gøre Forskel paa de 3 Formater — de studerende har endog en sørgelig Tilbøjelighed til at overse, hvad der staar blandt Foliantere paa nederste Hylde; den almindelige Højde maa da sættes saaledes, at ogsaa de mindre Kvarter kan rummes i dem; dermed følger, at man maatte opgive at anvende bevægelige Hylder, et Resultat, som ogsaa Bekostningshensynet — Bygningen er opført under Verdenskrigen — og Lysforholdene gjorde ønskeligt; de sidste krævede nemlig, at Reolerne blev bygget saa lette som muligt.

Reolernes Indhold angives ved trykte Skilte over hver Reol, og paa Endevangerne angiver Tavler de enkelte Hylders Indhold; til Betegnelse af nyt Katalogafsnit indenfor den enkelte Hylde anvender Laboratoriet — efter i de første Aar at have prøvet en Mængde forskellige Systemer — efter Rigsarkivar Erslevs Forslag Klodser af Fyrretræ overklæbede med Papir af Størrelse omtrent som en Bog i 8vo: 25 cm høje, 15 cm brede og 2 cm tykke; de stilles ind imellem Bøgerne, og en kalligraferet Seddel paa Ryggen angiver det nye Afsnit. De har den Fejl at tage Plads, men den Fordel at være meget billige (inden Krigen; 30 øre for hver); de er blevet efterlignet andetsteds.

Læsesalenes Borde, der er stillet foran de store 3fags Vinduer, er kvadratiske, 2 m², med 2 Siddepladser paa hver af de frie Sider; da langtfra alle Besøgende bruger stort litterært Apparat, lader det sig gøre at have 6 Siddepladser ved hvert Bord. Ialt er der 78 Siddepladser, 18 i den mindre Læsesal (Klassisk Filologi og Filosofi), 60 i den større (En-

cyklopædi, Almindelig og sammenlignende Sprogvidenskab, Historie, Nordisk, Tysk, Engelsk og Romansk Filologi). Desuden er der en særlig arkæologisk Studiesal, hvis Bogsamling til Grundlag har en testamentarisk Gave fra afd. Professor J. L. Ussing og senere er betydelig forøget ved en Arv efter afd. Museumsinspektør Dr. Chr. Jørgensen; først efter Studiegaardens Indvielse har Studiesalen faaet Budget som en Del af Laboratoriets, suppleret med et ekstraordinært Statstilskud, og har derved i de sidste Aar kunnet foretage forskellige fordelagtige Indkøb fra Udlandet, især af Tidsskrifter. Studiesalen har en betydelig Fotografisamling og en Samling arkæologiske Særtryk; Salens Udstyr er ret afvigende, idet de arkæologiske Værkers større Formater kræver flere Formater i Reolerne; over Bogsamlingen har Fagets Professor Dr. Chr. Blinkenberg med Assistance af de Fagstuderende udarbejdet baade systematisk og alfabetisk Katalog.

Derimod er Katalogerne til den øvrige Del af Laboratoriet ikke færdige; i 1900 blev der trykt et nu ganske forældet Katalog over Bogsamlingen, men Salget af denne skuffede Forventningen; Forsøget blev derfor ikke gentaget, og man fik ikke anlagt noget Katalog, der skulde indeholde Tilvæksten; i en lang Aarrække har der intet Katalog været til de Studerendes Benyttelse, og det lykkedes først i 1918 at faa en ekstraordinær Bevilling til Udarbejdelsen af et Katalog; af det systematiske Katalog er nu over Halvdelen færdigt, og naar dette er afsluttet, vil et alfabetisk blive udarbejdet.

Laboratoriet var allerede inden Overflytningen i stærk Udvikling; Besøget, der i Finansaaret 1910/11 var 9991, i 1915/16, det sidste Aar i det gamle Lokale, 15498, har i de to første Aar i det nye Lokale været henholdsvis 25036 og 29716; i alle Aarene har Laboratoriet været aabent i c. 245 Dage. Bogsamlingen er samtidig godt paa Vej fra at være et Haandbibliotek til Brug ved videnskabelige Øvelser til at blive et videnskabeligt Studiebibliotek, som ogsaa i høj Grad benyttes af Viderekomne. I den i 1916 trykte »Vejledning for Studerende» var meddelt en Fortegnelse over Laboratoriets Selskabs- og Tidsskrifter med 82 Titler (deri medregnet flere afsluttede Tidsskrifter); Oktober 1917 er Tallet 101; meget heraf skyldes dog Gaver og meget stammer fra Forbindelser, gennem hvilke der kunde købes paa gunstige Betingelser. Det maa dog bemærkes, at den Indvending, der ofte rejses mod Laboratorierne, nemlig at de Gaver, de faar, er Ting, der ellers vilde tilfalde de store Biblioteker og saaledes unddrages disse, ikke rammer dette Laboratorium, der faar sine fleste Gaver fra danske Institutioner, der sender deres i Danmark udgivne Publikationer; bortset fra Universitetslærernes Kreds er Gaver fra Private kun faa og uden Betydning for Laboratoriets Økonomi.

Men bortset fra dette Punkt er der andre Spørgsmaal i Forholdet til det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket, som allerede har været fremme i den offentlige Diskussion og sikkert vil være fremme indtil de engang finder deres Afgørelse.

Juridisk Laboratoriums Udvikling i Forholdet til de store Biblioteker er, paa Grund af, at Universitetsbiblioteket i 1919 vil aflevere sin juridiske Litteratur til det kgl. Bibliotek (mod at faa dettes medicinske Litteratur), kommet et Skridt videre. De ved Udvekslingen fremkommende Dubletter vil nemlig tilfalde Laboratoriet, der samtidig søger sin Bevilling forøget med 1000 Kr. aarlig for at kunne følge med i den udenlandske videnskabelige Litteratur og derved blive et videnskabeligt Studiebibliotek for Universitetet til Erstatning for, hvad dette mister ved Afleveringen fra Universitetsbiblioteket; som Motiv for Bevillingsforhøjelsen er bl. a anført, at de to Eksemplarer af samme Domssamlinger og Tidsskrifter, Laboratoriet og det kgl Bibliotek fremtidig vil komme til at holde, næppe er for meget for det videnskabelige Studium i København, især i Betragtning af, at det kgl. Bibliotek tilsteder Hjemlaan.

Da Filologi og Arkæologi fortrinsvis dyrkes paa det kgl. Bibliotek, gør et lignende Forhold sig tildels allerede gældende for det filologisk-historiske Laboratoriums Vedkommende.

Et Spørgsmaal, som derimod er særligt for Laboratorierne, er *Afgangen* af Bøger. Naar en ny Udgave af en Haandbog eller Text købes, udskydes den forrige, og det er i hvert Fald paa det filologisk-historiske Laboratorium ikke faa Bøger, der i Tidens Løb er udskudt og derefter enten afleveret til et af de store Biblioteker eller solgt. Men for andre Bøgers Vedkommende er Sagen vanskeligere, og man er lidet tilbøjelig til at udskyde en Bog, selv om den kun har historisk Interesse; kun hvis den er slidt op, lader man være at genanskafte eller ombinde den. Og dog har de Studerende en vigtig Interesse i, at slige Bøger udskydes; en Bogs Tilstedeværelse i Laboratoriet betyder nemlig for dem en Tilkendegivelse af, at den er beregnet for dem. Om ikke før, vil dog sikkert den med Tiden indtrædende Pladsmangel bevirke, at en Udskydning af saadanne Bøger bliver foretaget.

Alle Laboratorierne har efter Studiegaardens Indvielse faaet en stærk Fremgang i Besøget, og alt hvad de trange Forhold i de gamle Lokaler har hindret, bliver nu rask fremmet; et Blik paa Finans-

lovforslaget for 1919/20 viser, at samtlige Laboratorier søger Budgetforhøjelse eller ekstraordinære Bevillinger: Statistisk Laboratorium Budgetforhøjelse 500 Kr., til Katalog 800 Kr., Filologisk-historisk Laboratorium til Katalog 800 Kr. og søger desuden til Optagelse af Slavisk Filologi 1000 Kr., Juridisk Laboratorium Budgetforhøjelse 1000 Kr., Lønforhøjelse til Assistenten 500 Kr., samt en Bevilling til Reoler, Teologisk Laboratorium søger Bevilling til en Reol, Geografisk Laboratorium Bevilling til Kortmateriale.

Finanslovforslaget viser, at Studiegaardens Laboratorier nyder Regeringens og Lovgivningsmyndighedernes Velvilje, og da de Studerende paa deres Side tager imod, hvad der her er budt dem, ved et intensivt, ja til Tider overvældende Besøg, bliver Biblioteksarbejdet ved Studiegaarden en ansporende og opmuntrende Virksomhed.

E. Spang Hanssen.

Fra Akademisk Antikvariat er modtaget »Johannes Ewald. En Bibliografi over hans samlede Skrifter og Arbejder om ham«, udarbejdet af Underbibliotekar ved Universitetsbiblioteket Carl Dumreicher. Bogen, der er trykt af Kr. Kongstad paa haandgjort Papir omfatter Enkelte Arbejder trykt i Ewalds Levetid 1759—1781 tilligemed senere Optryk, Oversættelser og Særtryk. Endvidere Efterladte og senere enkeltvis offentliggjorte Arbejder 1781—1836, Samlede og udvalgte Skrifter, Biografi og Karakteristik, baade i Bøger og Tidsskrifter, Enkelte Digte Original og Oversættelser, Fortegnelse over Musik til Ewaldske Digte, Skønlitterære Arbejder om Ewald, Fortegnelse over Manuskripter, Samtidige Anmeldelser og endelig Billeder og Buster. Den danske Litteratur savner i høj Grad Bibliografier over enkelte Forfattere, saa at man maa haabe, at denne Bibliografi, der synes udarbejdet med stor Omhu, maa faa Efterfølger til Vejledning for Bogsamlere.

Fra J. Frimodts Forlag er modtaget H. N. Clausen, Af min Reisedagbog 1818. Udgivet i Hundredaaret derefter ved Carl S. Petersen. Bogen er desværre kun et Brudstykke, idet Størstedelen af den Dagbog, som den senere Biskop H. N. Clausen førte paa sin store Udenlandsrejse til Tyskland, Østrig, Italien, Schweiz og Frankrig i Aarene 1818—1820 er bleven tilintetgjort. Dette maa i høj Grad beklages, naar man har gjort sig bekendt med det foreliggende Fragment, der giver en Beskrivelse af Udturen, Rejsen gennem Hertugdømmerne og Opholdet i Berlin, hvor Forfatteren studerede under Schleiermacher. En ganske særlig interessant Beskrivelse giver han af sit Besøg paa Sanderumgaard paa Fyen, hvortil han var indbudt af Geheimeraad Bülow, der stillede sit udmærkede Bibliotek til hans Raadighed. Bogen er overordentlig smukt udstyret fra Forlæggerens og Bogtrykkerens Firmaet H. H. Thieles Side.

V. M—n.

Finland.

Helsingfors. Universitetsbiblioteket.

Under den »röda» tiden, hvilken som bekant tog sin början den 27 jan., hölls universitetsbiblioteket stängdt på grund af den af den lagliga regeringen påbjudna allmänna tjänstemannastrejken. Under de två första veckorna hade röda vakter utställts vid ingångarna till biblioteket och tjänstemännen förvägrades tillträde. De röda själfva inträngde dock icke i biblioteket. Emellertid tröttnade de snart på vakthållningen och indrogo densamma. Biblioteket hölls det oaktadt fortfarande stängdt, och inga påtryckningar från de rödas sida kunde förmå tjänstemännen att återupptaga arbetet. Flere af de yngre biblioteksmännen tillhörde också skyddskåren och deltogo på ett hedrande sätt i striderna för landets befrielse.

Efter upprorets undertryckande öppnades biblioteket åter, ehuru med för tillfället betydligt reducerade arbetskrafter, då flera af tjänstemännen antingen fortfarande tillhörde finska armén eller arbetade vid något af de många militära kanslien. Ett arbete, hvaråt biblioteket ägnade sig genast efter upprorets slut, var tillvaratagandet af det röda trycket. Senaten hade för ändamålet tillsatt en kommission af tre personer, alla tjänstemän vid universitetsbiblioteket, hvilka efter en tids ifrigt arbete lyckades insamla det viktigaste af de upproriskas tryckalster och härigenom åstadkomma en synnerligen intressant samling, som säkerligen i framtiden kommer att få stor betydelse för forskningen i Finlands historia dessa dagar. — Liksom universitetsbiblioteket hölls äfven Helsingfors stadsbibliotek trots alla påtryckningar stängdt under upproret.

Angående de betydelsefulla reformer, som nyligen genomförts i universitetsbiblioteket, komma utförligare meddelande att göras i nästa häfte.

Universitetsbiblioteket har under titeln *Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter (Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja)* börjat utgifva en serie publikationer rörande biblioteket. Som nr 1 har nyligen utkommit *Helsingfors universitetsbiblioteks Fennica-samling* af H. Nohrström (Hfors

1918. 179 s. 8°), som skall göras till föremål för en utförlig recension i nästa häfte af denna tidskrift.

Helsingfors stads bibliotek.

Af bibliotekets årsberättelse 1917 framgår, att detsammas verksamhet i det hela fortgått som vanligt trots de oroliga tiderna, i det att både centralbiblioteket och de tre filialbiblioteken uppvisa ungefär samma frekvens som föregående år. Frågan om uppförande af en ny byggnad för centralbiblioteket, för hvilkens utredande en kommitté tillsatts redan i början af år 1916, har varit föremål för en liflig diskussion äfven i pressen, men blef ej löst under år 1917. Det rådde olika meningar om platsen för den nya byggnaden, och tre olika sådana ha varit på förslag.

Finlands Landtdags bibliotek.

Katalog 1911—1916 har nyligen utkommit (utg. af A. H Bergholm). Denna katalog utgör supplement till den år 1911 utgifna *Katalog öfver Finlands Landtdags bibliotek 1912* af samme utg. Under de sex år, som supplementet omfattar, synes bibliotekets bokbestånd hafva tredubblats. Den nya katalogen är uppställd efter ett från den förras afvikande system, »mera i öfverensstämmelse med fordringarna för ett statsvetenskapligt—socialt specialbibliotek och den moderna sociala forskningens specialbehof», såsom förklaras i företalet. Utg. hoppas, att den stora olägenheten af tvenne kataloger med olika uppställning skall kunna undvikas genom utgifvande af ett omtryck af den föregående i enlighet med supplementets uppställning.

De nya förvärfven utgöras naturligtvis mest af modern finsk, svensk och utländsk förvaltningslitteratur och social litteratur, men biblioteket har äfven varit i tillfälle att komplettera flera luckor i de äldre samlingarna. Bl. a. upptager supplementet en del svenskt riksdagstryck från 1700-talet och norskt stortingstryck från 1871 fram till vår tid. Biblioteket har äfven förvärfvat några före år 1700 tryckta svenska böcker, såsom *Then svenska kyrkeordningen*, tr. 1571, och en upplaga af 1686 års *Kyrkio-Lag*, tryckt 1697. *A. H.*

Åbo.

Projekt till nytt bibliotek i Åbo.

Upprättandet af en svensk akademi i Åbo har, såsom man kan vänta, gjort frågan om ett universitetsbibliotek därstädes aktuell, och i en uppsats i maj-häftet af *Nya Argus* framlägger Emerik Olsoni några synpunkter i denna fråga. En sammanslagning med det redan existerande stadsbiblioteket anses ej kunna medföra vederbörligt tillgodoseende af vetenskapens kraf. Däremot anser förf., att ett eventuellt universitetsbibliotek bör vara gemensamt för det svenska universitetet och det finska, som enligt hans mening kommer att uppstå i en snar framtid i Åbo, och han uttalar den kanske alltför sangviniska förhoppningen, att instruktionen för detta gemensamma bibliotek skulle kunna affattas så, att »båda universitetens förvaltning kommer att ha sin tillbörliga bestämmanderätt för bibliotekets skötsel». — Förf. ordar vidare för upprättande af ett finskt nationalbibliotek i Åbo, motsvarande den inhemska afdelningen af Helsingfors universitetsbibliotek, och vill förbinda detsamma med det projekterade »Akademiernas i Åbo bibliotek» — såsom en särskild afdelning, hvilkens bokbestånd skulle anskaffas hufvudsakligen genom utsträckning af tryckeriernas leveransplikt.

En viktig förutsättning för önskemålens förverkligande är naturligtvis den ekonomiska frågans ordnande, och förf. vädjar till den enskilda offervilligheten, en vädjan, som i betraktande af det intresse, med hvilket den nyskapade akademien trots tidens svårigheter omhuldats, icke torde komma att förklinga ohörd.

Något detaljeradt förslag till det projekterade bibliotekets organisation lämnas ej i den nämnda artikeln, men det är tydligt, att åtskilliga svårigheter måste uppstå vid en sammanslagning af två af de båda akademiernas styrelser ledda institutioner med sinsemellan delvis stridiga intressen, och den nationella afdelningen, som med hänsyn till den oundgängliga leveransplikten måste stå mera omedelbart under statens kontroll. Det skulle otvifvelaktigt vara lyckligast för planens realiserande och bibliotekets framtida utveckling, om detsamma gjordes till en fullt själfständig statsinstitution och att den från enskildt håll lämnade ekonomiska hjälpen ej finge medföra någon rättighet till enskild inblandning i organisation och förvaltning. *A. H.*

Årskatalog för finska bokhandeln 1917 har under sommaren utkommit. Vid en flyktig jämförelse med katalogerna för 1915 och 1916 visar det sig, att den långvariga typografstrejken icke föranledt någon afsevärd nedgång i antalet tryckta finskspråkiga skrifter. Däremot synes produktionen af »svenskspråkig litteratur och skrifter på främmande språk» minskad med ungefär en tredjedel. Minskningen är särskildt i ögonen fallande under rubrikerna »Filosofi Undervisning Moral», »Naturveten-

skap» och »Ekonomi Teknologi». Å andra sidan konstateras under »Historia Arkeologi Biografi» någon ökning i jämförelse med 1916 års katalog.

A. H.

En faksimile-upplaga af Mikael Agricolas skrifter.

Till reformationsjubileet 1917 utsände Finska kyrkohistoriska samfundet och Finska litteratursällskapet i Helsingfors gemensamt en subskriptionsanmälan på en faksimile-upplaga af Mikael Agricolas skrifter. Mikael Agricola var som kändt den finska reformationstidens förnämsta skriftställare, och hans verksamhet i Finland motsvarar i betydelse bröderna Petri's i Sverige. Han var dessutom skaparen af ett finskt skriftspråk, och hans skrifter äro därför såsom det finska språkets äldsta minnesmärken af den allra största vikt äfven för finsk språkforskning. De flesta af Agricolas skrifter äro nu ytterst sällsynta. Några af dem finnas bevarade i endast ett par eller tre exemplar, och äfven dessa hotas med tillintetgörelse i följd af alltför flitig användning, något som i synnerhet gäller Helsingfors universitetsbiblioteks exemplar. Man har därför någon tid umgåtts med planer att utgifva Agricolas skrifter i ny upplaga. Redan 1893 utkom också på initiativ af de här ofvan nämnda sällskapen två af hans mindre skrifter i nya textupplagor; och Agricolas Abc-bok, den finska litteraturens förstling, hade på privat initiativ redan tidigare utgifvits i en faksimile-upplaga. Med anledning af reformationsjubileet väcktes slutligen frågan om att åstadkomma en fullständig faksimilerad upplaga af den finske reformatorns samtliga tryckta skrifter. Företaget bragtes å bane och på senhösten 1917 förelåg ett häfte färdigt — andra bandets första, tills vidare det enda som sett dagen. Det omfattar en del af Agricolas år 1548 tryckta öfversättning af Nya testamentet (Se Wsi Testamenti). Reproduktionsförfarandet är fotolitografiskt, och faksimileringen har utfallit väl. Det papper som kommit till användning är icke af lyxkvalitet, men förefaller dock att vara hållbart, och hvad som är mycket viktigt, det låter den reproducerade texten och illustrationerna framträda med önskvärd tydlighet. I förbigående må här nämnas, att titeln till Agricolas Se Wsi Testamenti har samma kända inramning som det stora flertalet af Olaus Petri's skrifter: den med apostlarna Petrus och Paulus. De talrikt förekommande träsnitten ha delvis redan användts i 1541 års Bibel, och flera af dem förekomma i Kungl. tryckeriets senare alster, såsom i det svenska Nya testamentet af år 1550, hvilket typografiskt starkt påminner om Agricolas.

Afsikten är att faksimileupplagan af Agricolas skrifter skall vara färdig inom år 1920. Subskriptionspriset är 120 finska mark, ett pris som måste anses billigt, då verket kommer att omfatta omkring 2,500 sidor. Upplagans storlek är fastställd till 1,2C0 exemplar, af hvilka dock endast 650 äro tillgängliga för subskription. De öfriga utdelas till kyrkoarkiven i landet.

För i Sverige bosatta personer, hvilka äro intresserade af denna faksimile-edition — och att antaga är, att sådana finnas, då Agricolas skrifter trycktes i Stockholm och sålunda tillhöra svensk bokhistoria — må här tilläggas, att subskription på arbetet verkställes direkt hos Finska litteratursällskapet i Helsingfors.

R. D.

RÄTTELSER

Till följd af den oregelbundna postgången med Finland har en del rättelser och tillägg, som H. Nohrström velat göra till sin uppsats om Bechtels catechismus, s. 209—14, först efter tryckningen kommit red. tillhanda. De hufvudsakligaste rättelserna angifvas därför här:

S. 210 ff. Achrelius, *läs* Acrelius.

S. 210, not 3: s. 40, *läs* s. 110.

S. 212. Förf. tillägger, att Calonius' ex. eventuellt kan hafva tillhört ärkebiskop C. F. Mennanders bibliotek, ty i den tryckta katalogen öfver hans boksamling (Ups. 1787) är »Mähriska Kyrkans Catechismus af J. Bechtel» (bet. »Lib. rar.») upptagen bland duodeser och sedeser som nr 23.

S. 213. r. 16: 30,632 volymer. *läs* 20,632 volymer.

» r. 22: Förf. tillägger, att bibliotekarien E. Lönnberg vid Borgå lycei bibliotek år 1907 i lyceets program publicerade Några blad ur Borgå Lycei biblioteks historia».

S. 214, r. 29: 30.000 nummer, *läs* 42.000.

» not 1: Bidrag etc. 2, *läs* 8.

NORDISKA BIBLIOTEKSCHEFER. VI

GEORG SCHAUMAN

Universitetsbibliotekarie, Helsingfors

18329 **

Bokvänners uppmärksamhet fästes å följande från vårt tryckeri utgångna arbeten, hvilka kunna rekvireras i närmaste bokhandel eller hos undertecknad:

OSKAR MONTELIUS: *Mästerstycken i Statens Hist. Museum.* Förf:s förlag. 2 h. à Kr. 7: 50.

»De första häftena af ett nytt praktverk» som »behandlar fornsaker från olika perioder af hednatiden och arbeten från medeltiden» tills. 20 pl. med beskr. text. »Ljustrycken stå på högsta höjden af modärn reproduktionskonst». *K. B., Sth. Tidn.*

L. LOOSTRÖM: *K. Akademiens för de Fria Konsterna Samlingar af målning och skulptur.* 4°. Innehåller 120 pl. i ljustryck med text. Föreligger nu komplett, häft. 60 kr., inbunden 85 kr.

»Det är ett praktverk af bestående värde som här erbjudes den konstintresserade». *G—g N. i Sth. Dagbl.* — — — innehåller förträffliga prof på våra äldre konstnärers verk — — — med gedigen text. *N. D. A.*

L. LOOSTRÖM: *Johan Nordenfalk,* minnesskrift, tr. å handgjordt ppr i 125 ex. folio, i originalb. af Gustaf Hedberg. Kr. 110: —, rikt illustr. (Obs.! Endast några få ex. återstå.)

»Ur typografisk synpunkt är detta arbete ett af de ståtligaste som utgått ur svensk tryckpress». *Karl Wåhlin.*

L. LOOSTRÖM: *Johan Tobias Sergel,* en gustaviansk tidsbild med 142 illustrationer, däraf flera i ljustryck. Kr. 12: —.

»— — — är på samma gång spännande som en roman och en mycket vacker bok». Ur *»Konst».*

ISAK COLLIJN: *Olaus Magnus Gothus Ain kurze Auslegung der neuuen Mappen von den alten Goettenreich und andern Nordlenden med faksimil af Carta Marina.* (Tr. i 100 ex.) Kr. 10: —.

GUSTAF UPMARK: *Gustaf Wasas Hof.* Med 22 pl. i ljustr. Kr. 7: 50.

»D:r Upmark är en god stilist — klarheten i hans framställning af Gustaf Wasas hof är ovanlig och värd beaktande». *C. M. Stenbock.*

»Arbetets typografiska utstyrsel är helt enkelt charmant». *E. G.*

M. KLINTBERG: *Spridda drag ur den Gotländska allmogens lif:* 1. Höskörden. 2. Tjärbränning. Med 59 bilder. Kr. 2: —.

— — — »en språkligt-kulturell skildring — — — af stor förtjänst». *N. D. A.*

»Den typografiska utstyrseln i allo förstklassig». *G. A.*

Gamla Svenska Städer: Samlingsverk i bilder jämte förklarande text utgifvet af Sv. Teknol. fören:s afd. för husbyggnadskonst under red. af Prof. S. Curman, Intend. Axel Nilsson, Stadsarkitekt Kasper Salin, Arkit. C. Westman och arkit. Ragnar Östberg. Utk. i 6 h., för subskrib:r à 3: 50; lösa h. Kr. 4: 50. Fem häften äro utkomna. 6:te h. utkommer i år.

N. SJÖBERG: *Porträtt af Svenska läkare och apotekare.* Utg. af Svenska Läkaresällskapet. 209 porträtt i ljustryck med text, 3 del. 4°. Kr. 45: —.

GUSTAF HOLTER: *Europeiska och utomeuropeiska staters Flaggor.* Kr. 1: 50.

»Står med hänsyn till vederhäftighet rörande mått och färger långt framför alla hittills utgifna». *Amiral J. Hägg.*

CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG

KOMMENDÖRSGATAN 15, STOCKHOLM Ö.

FÖRENINGEN FÖR BOKHANDTVERK

ADRESS:
KUNGLIGA BIBLIOTEKET
STOCKHOLM

Medlemsafgift kr. 10: –. Anmälan om inträde i Föreningen göres hos bibliotekarien G. Adde

Af föreningen utgifna publikationer finnas följande att tillgå:

	Kr.
Schück, H., Bidrag till Svensk Bokhistoria	5: —
Collijn, I., Ettbladstryck från femtonde århundradet (Saml. I o. II)	20: —
» Det Rosenbergska biblioteket och dess Exlibris .	10: —
Roosval, J., Legender och Symboler i Uppsala Domkyrka .	5: —
Sjögren, A., Förteckning å Svenska Bokägaremärken (Exlibris)	10: —
Meyer, E., En lustig Comedia vid namn Thisbe	5: —
Rudbeck, J., Svenska Bokband I (Uppl. 2) —III	30: —
Damianus a Goes, Om Lappland. Med inledn. af E. W. Dahlgren	10: —
Per Hallström, Essayer	10: —

NORDISK TIDSKRIFT FÖR BOK- OCH BIBLIOTEKSVÄSEN

utkommer med fyra rikt illustrerade nummer årligen. Pris för årg. Kr. 15: —. Subskription emottages af å omslagets första sida angifna hufvudkommissionärer samt i alla boklådor i Skandinavien. Exemplar af äldre årgångar kunna erhållas hos redaktionen, första och femte årgångarna (1914 och 1918) till ett pris af kr. 15: —, öfriga årgångar kr. 10: —.

INNEHÅLL I DETTA NUMMER

Uppsala 1918. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B. 18329

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03689 5780